

PETER MACHO / DANIELA KODAJOVÁ a kol.

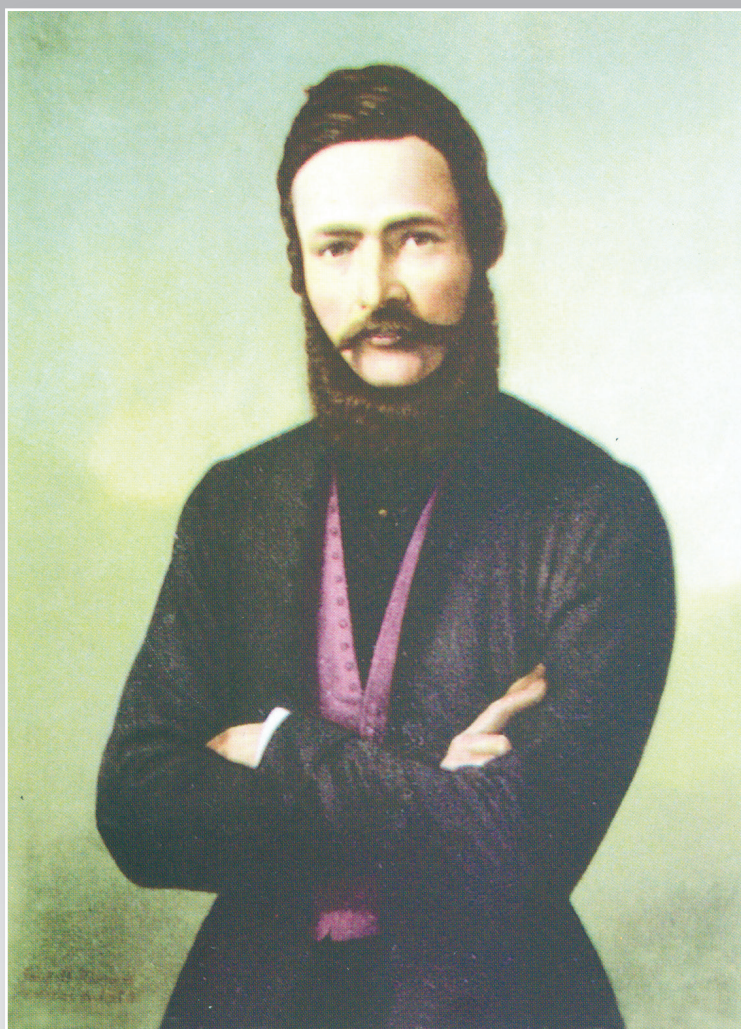
LUDOVÍT ŠTÚR

NA HRANICI DVOCH VEKOV

život • dielo • doba

verzus

historická pamäť

VYDAVATEĽSTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

HISTORICKÝ ÚSTAV
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

VEDA

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

PETER MACHO / DANIELA KODAJOVÁ
a kolektív

HISTORICKÝ ÚSTAV
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

L'UDOVÍT ŠTÚR

NA HRANICI DVOCH VEKOV

život • dielo • doba

verzus

historická pamäť

VEDA

VYDAVATEESTVO SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

Peter Macho / Daniela Kodajová a kol.

ĽUDOVÍT ŠTÚR NA HRANICI DVOCH VEKOV Život, dielo a doba verzus historická pamäť

© Historický ústav SAV

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

© Autori: Marcela Bednárová, Juliana Beňová, Katarína Beňová, Demmel József, Sylvia Hrdlovičová, Ľuboš Kačírek, Karol Kantek, Daniela Kodajová, Martin Kováč, Eva Kowalská, Alicia Kurhajcová, Peter Macho, Marcel Martinkovič, Adelaida Mezeiová, Beáta Mihalkovičová, Jana Pácalová, Zbyšek Šustek

Recenzenti:

Mgr. Dana Hučková, CSc. (Ústav slovenskej literatúry SAV)

Doc. Mgr. Peter Šoltés, PhD. (Historický ústav SAV)

Jazyková redakcia: Peter Macho

© Typografia a pre-press: Peter Rašla

Vydal Historický ústav SAV vo VEDE, vydavateľstve SAV.

Táto práca je čiastkovým výsledkom grantového projektu VEGA 2/0139/13 Historická pamäť a dejiny Slovenska – procesy inštrumentalizácie a manipulácie v 19. a 20. storočí, projektu APVV-0119-11 Slovensko v 19. storočí a projektu APVV-0628-11 Štátne hranice a identity v moderných slovenských dejinách v stredoeurópskom kontexte.

Všetky práva vyhradené.

Obrázky zo zbierok SNM – Múzeum Bojnice vznikli v rámci projektu Digitálne múzeum, prijímateľa Múzea SNP v Banskej Bystrici. Projekt je spolufinancovaný Európskou úniou z prostriedkov Európskeho fondu regionálneho rozvoja. Tvoríme vedomostnú spoločnosť.

Žiadnu časť tejto publikácie nemožno reprodukovat', kopírovať, uchovávať ani prenášať prostredníctvom nijakých médií – elektronických, mechanických, rozmnožovacích či iných – bez predchádzajúceho písomného súhlasu autorov a Historického ústavu SAV.

VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 2015

Poradové číslo: 4138

ISBN 978-80-224-1454-8

Na nasledujúcej strane detail modranského pomníka Ľudovíta Štúra od Frisca Motošku, odhaleného v roku 1945 (Zdroj: Trnavský hlas, 19. 12. 2010, foto: Katarína Rosinová)

Úvod / 9

I. časť: ŽIVOT – DIELO – VZŤAHY – MYSLENIE – HISTORIOGRAFIA

Ľudovít Štúr a Evanjelická cirkev a. v. ako prirodzená platforma pre realizovanie jeho zápasu o povznesenie slovenského národa • (Martin Kováč) / 17

Audiatum et altera pars: Vzťahy a prepojenia rodín Zayovcov a Štúrovcov • (Eva Kowalská) / 33

Spisovná slovenčina a uhorskoslovenské zemianstvo. Štúrovčina ako nástroj spoločenskej integrácie? • (József Demmel) / 53

Slovania a slovanská integrácia pohľadom Ľudovíta Štúra • (Marcela Bednárová) / 69

Kosta Kostić – posledný Štúrov žiak • (Karol Kantek, Eva Kowalská) / 86

Slovanstvo, Európa a Rusko v myslení Ľudovíta Štúra • (Marcel Martinkovič) / 100

Reprezentácie osobnosti Ľudovíta Štúra v maďarskej historiografii na konci 19. a v prvej polovici 20. storočia (so zreteľom na práce Lajosa Steiera) • (Alica Kurhajcová) / 115

II. časť: IDENTITA – PAMÄŤ – MÚZEUM – UČEBNICE – KULTÚRA - UMENIE

Subjekt, pamäť a identita v literárnych portrétoch Ľudovíta Štúra • (Jana Pácalová) / 135

Od hrobu k pomníku a jubilejným oslavám. Formovanie historickej pamäti na Ľudovíta Štúra v modranskom prostredí • (Sylvia Hrdlovičová) / 160

Oslavy Ľudovíta Štúra ako médium formovania historickej pamäti Slovákov • (Daniela Kodajová) / 182

Biskup Samuel Štefan Osuský ako spoluformovateľ historickej pamäti na Ľudovíta Štúra • (Peter Macho) / 206

Ľudovít Štúr a š(Š)túrovci v múzejnej prezentácii a lokálnej pamäti • (Luboš Kačír) / 223

Prezentácia Ľudovíta Štúra prostredníctvom prvej stálej expozície Múzea Ľudovíta Štúra v Modre • (Beáta Mihalkovičová) / 244

Ľudovít Štúr v edukačných konštruktoch slovenskej literatúry a jazyka v 19. a 20. storočí (výberová komparácia učebníc pre stredné školy) • (Adelaida Mezeiová) / 262

Ľudovít Štúr a slovenské divadlo • (Juliana Beňová) / 279

Vizuálna kultúra Ľudovíta Štúra a štúrovcov v kontexte národných tendencií v habsburskej monarchii • (Katarína Beňová) / 300

Ľudovít Štúr a odraz na peniazoch: ikonografické a historické aspekty • (Zbyšek Šustek) / 316

Záver / 335

Summary / 339

Pramene a literatúra / 343

Menný register / 359

Skratky / 374

Autori / 376

Obrazová príloha / 381

Introduction / 9

Part I: LIFE – WORK – RELATIONS – THOUGHTS – HISTORIOGRAPHY

Ľudovít Štúr and the Evangelical Church of the Augsburg Confession as a natural platform for his fight and the revival of the Slovak nation • (Martin Kováč) / 17

Audiat et altera pars: Relations and ties between the Zay and Štúr families • (Eva Kowalská) / 33

Standard Slovak and Hungarian-Slovak low nobility. The Štúr language as an instrument of social integration? • (József Demmel) / 53

Slavs and Integration of Slavs in Ľudovít Štúr views (Marcela Bednárová) / 69

Kosta Kostić – the last student of Štúr • (Karol Kantek, Eva Kowalská) / 86

Slavonic patriotism, Europe and Russia in the thinking of Ľudovít Štúr • (Marcel Martinkovič) / 100

Representation of the figure of Ľudovít Štúr in Hungarian historiography at the end of the 19th century and in the first half of the 20th century (with regard to the works of Lajos Steier • (Alica Kurhajcová) / 115

Part II: IDENTITY – MEMORY – MUSEUM – TEXTBOOKS – CULTURE – ART

Subject, memory and identity in literary portrayals of Ľudovít Štúr • (Jana Pácalová) / 135

From grave to the monument and jubilee celebrations. Formation of historical memory of Ľudovít Štúr in the Modra environment • (Sylvia Hrdlovičová) / 160

Celebrations of Ľudovít Štúr as a medium of forming historical memory of Slovaks • (Daniela Kodajová) / 182

Bishop Samuel Štefan Osuský as a co-former of historical memory of Ľudovít Štúr • (Peter Macho) / 206

Ľudovít Štúr and Štúr's followers in a museum presentation and local memory • (Luboš Kačirek) / 223

Presentation of Ľudovít Štúr through the first permanent exhibition in Ľudovít Štúr Museum in Modra • (Beáta Mihalkovičová) / 244

Ľudovít Štúr in educational constructs of Slovak literature and language in the 19th and 20th centuries (selective comparison of secondary-school textbooks) • (Adelaida Mezeiová) / 262

Ľudovít Štúr and Slovak theatre • (Juliana Beňová) / 279

Visual culture of Ľudovít Štúr and his followers in the context of national tendencies in the Habsburg Monarchy • (Katarína Beňová) / 300

The figure of Ľudovít Štúr and its portrayal on the means of payment: iconographic and ideological aspects • (Zbyšek Šustek) / 316

Conclusion / 335

Summary / 339

Sources and references / 343

Name index / 359

Abbreviations / 374

Authors / 376

Photographic supplement / 381

Peter Macho / Daniela Kodajová a kol.

EUDOVÍT ŠTÚR NA HRANICI DVOCH VEKOV

ÚVOD

Slovenská spoločnosť si v roku 2015 pripomína 200. výročie narodenia Ľudovíta Štúra, ktorý patrí k najvýznamnejším osobnostiam novodobých slovenských dejín. Laická verejnosť ho väčšinou vníma ako kodifikátora spisovného slovenského jazyka, treba však povedať, že diapazón jeho aktivít sa neobmedzoval len na pole jazykovedy, ale naopak, Štúr ovplyvnil mnohé sféry verejného života, v istom zmysle práve on (spolu)vytváral základy moderného Slovenska.

Túžbu po poznaní, pracovitosť, sebadisciplínu, zápal pre vec, charizmatický rozmer osobnosti – to všetko dali sudičky do vienka malému Lajkovi, keď sa narodil v októbri 1815 v rodine evanjelického učiteľa Samuela Štúra v Uhrovci. Rodičia ho vychovávali v tradičnom kresťanskom evanjelickom duchu a vŕstpovali mu lásku k rodnému kraju. Po štúdiách v Trenčíne, Rábe (Győr), Prešporku (Bratislava) a na nemeckej univerzite v Halle zakotvil nakoniec na prešporskom evanjelickom lýceu. Na rozdiel od mnohých svojich súčasníkov, príslušníkov slovenskej inteligencie, si nezvolil kňazské povolanie, ale dal sa na učiteľskú dráhu.

V dnešnej Bratislave pôsobil ako pedagóg a vodca študentskej mládeže; založil prvé slovenské politické noviny, písané v slovenčine – bol teda aj redaktorom a žurnalistom; vďaka „politickému krytiu“ sa mu podarilo získať poslanecký mandát v uhorskom sneme, čo bol v danej dobe pre mladého muža plebejského pôvodu značný úspech; počas revolúcie 1848/1849 sa stal jedným z vedúcich predstaviteľov slovenského povstania a Slovenskej národnej rady.

Pochopiteľne, nebol ani prvým slovenským žurnalistom, ba ani prvým Slovákom, ktorý si zasadol do poslaneckého kresla: ak uvažujeme len nad množinou národne angažovaných Slovákov, potom stačí uviesť, že ešte pred Štúrom v uhorskom sneme „poslancoval“ Juraj Palkovič, či Štefan Moyses. A počas povstania predsa len stál v tieni svojho priateľa a spolupracovníka, Jozefa Miloslava Hurbana, ktorý sa lepšie hodil na úlohu ľudového tribúna ako uhladený a tak trochu kabinetný Štúr.

Výrazne ovplyvnil formovanie národného, kultúrneho i politického života, písal poéziu a venoval sa folkloristike; prednášal dejiny a literatúru slovanských národov, angažoval sa proti maďarizácii v evanjelickej cirkvi.

Na protest proti jeho odstráneniu z miesta námestníka profesora J. Palkoviča skupina slovenských študentov demonštratívne opustila v roku 1844 prešporské lýceum. Ako je všeobecne známe, pri tomto odchode spievali na melódiu ľudovej piesne text Janka Matúšku. Ľ. Štúr tak nepriamo stál aj pri zrode súčasnej štátnej hymny Slovenskej republiky. Pristavme sa však na chvíľu práve pri jej texte, v ktorom sa hneď na začiatku objavuje slovo Tatra.

Reálnu pozíciu Karpát/Tatier ako horského pohraničného pásma pretvárala práve štúrovská národná mytológia do polohy pomyselného stredu slovanského sveta. Keďže sa v strede nachádzajúcim fenoménom prisudzovala výnimočná kvalita, Slovensko ako tatranská krajina, rozprestierajúca sa na periférii Uhorska, získala vďaka tejto svojej centrálnej polohe v rámci Slovanstva prestížnu pozíciu. Paradoxne tak na začiatku 40. rokov 19. storočia, kedy ešte nebola úplne vykryštalizovaná predstava slovenského územia, Slovensko nebolo v mysliach štúrovcov definované prostredníctvom nejakých hraníc, ale skôr prostredníctvom pomyselného stredu Slovanstva.

S pojmom hranice sa u Štúra stretávame aj v časovo-historickej dimenzii, keď častokrát uvažoval o civilizačných zmenách a politických zlomoch. Pár dní po vypuknutí

revolúcie, 31. marca 1848 publikovali *Slovenskije národnje novini* Štúrov článok *Nový vek*. Tento úvodník sa stal povestný. Ide o jednu z prvých nadšených reakcií na možnosti, ktoré prinášala revolúcia. Ľudovít Štúr vítal nový vek, vek ktorý nastáva. Veril, že jeho generácia stojí na hranici dvoch vekov – starého odchádzajúceho a nového prichádzajúceho. Vítal výzvu, ktorú mu pripravil osud, aktívne sa podieľať na formovaní nového veku. S prijatím tejto výzvy musel akceptovať aj zodpovednosť za rôznorodé aktivity, vstúpiť na pôdu riskantných rozhodnutí, sporov, hľadania riešení a ich presadzovania.

Štúr a jeho druhovia pôvodne verili, že ich čaká epochálna udalosť niekedy o 20, 30 či 40 rokov a odrazu „*to prišlo ako cez noc – človek sotva uverí očiam svojim, keď sa obzrie po svete, stojí zarazený a ohromený nad tým, čo vidí! Človek nestačí odrazu a na dúšok vyrátať všetko, aké sa to po svete zmeny stali, aké práva a nové slobody národy podostávali. Tak odrazu to na svete nikdy nešlo, tol'ko sa národom odrazu na svete nikdy nedostalo! Povyháňali národy starých dráčov a utlačiteľov...*“ Ukázalo sa, že myšlienky o slobode a právach majú hlboké korene a tieto myšlienky ako víchrica zrazili všetko, čo symbolizovalo starý vek, „starý neriad“. Ale dar slobody a rovnosti, účasti na veciach krajinských, právo slobodnej spolkovitosti, slobodu hovorenia, písania, právo slobodnej tlače však národy nedostali len tak. Museli sa pričiniť o zvrhnutie starých poriadkov. „*Starý, naozaj starý spráchnivelný poriadok alebo neriad rozsypal sa a spod tejto starej vrstvy zazelení sa nová utešená niva. Národy sa vyrovnali ohľadom práva a slobody.*“ Ľudovít Štúr zároveň v článku vyslovil vieru, že aj „naši ľudia“ dokážu oceniť dôležitosť získaných slobôd a ubránia ich. „*Tak i my robiť musíme a hanba by nám bola, posmech pred Bohom i svetom, keby sme ani len so žiadosťami našimi mužsky vystúpiť nevedeli.*“

Stáť na hranici dvoch vekov pre osobnosť akou bol Ľudovít Štúr teda znamenalo, aktívne vstupovať do politického diania. Prispiet' k porážke starého veku, presadzovať, bojovať za život vo veku novom. Nie všetko sa mu podarilo. Dôležité je, že sa o to pokúsil. Vypätá doba na hranici vekov si žiadala vypäté rozhodnutia, neraz nové, nevyskúšané. Ľudovít Štúr tvoril obrazy minulosti i skvelej budúcnosti svojho národa.

Každá generácia sa svojím spôsobom vyrovnáva s jeho odkazom a premieta ho do svojho hodnotenia a pamäti o Štúrovi. Cieľom tejto publikácie nie je Štúra oslavovať, adorovať, napokon, aj keď sa čitateľ v niektorých kapitolách dočíta o Štúrových oslavách, bude to skôr analýza tohto fenoménu verejného života, prostredníctvom ktorého sa posilňujú kolektívne emócie, buduje sa skupinová identita, historická pamäť a pocit spolupatričnosti na rôznych úrovniach – národnej, konfesionalnej, či lokálnej.

Kniha je rozdelená do dvoch častí: prvá časť prináša výsledky tradične zameraného výskumu, v ktorom spočíva ťažisko na osobnosti Ľudovíta Štúra, na jeho diele a dobe, v ktorej žil a pôsobil. Jednotlivé kapitoly sa venujú problematike Štúrovho vzťahu k evanjelickej cirkvi, jeho politického myslenia i životnej praxe, prejavujúcej sa k fenoménu Slovanstva, ale aj reflexii Ľ. Štúra v maďarskej historiografii. Rovnako zaujímavé a prínosné sú kapitoly o vzájomnom vzťahu dvoch uhrovských rodín, šľachtickej rodiny Zayovcov a učiteľskej rodiny Štúrovcov, ako aj o podpore turčianskeho zemianstva Štúrovým snahám o vydávanie novín.

Druhá časť kolektívnej monografie je zameraná na tzv. druhý, teda posmrtný život Ľudovíta Štúra, všima si, ako sa zo živého človeka stáva symbol, ako sa s týmto symbolom „pracuje“, ako je využívaný či zneužívaný v politickom živote. Táto časť obsahuje príspevky zamerané na výskum kolektívnych identít a symbolických reprezentácií, pričom médiami, ktoré šíria

Štúrovu pamiatku v spoločnosti, sú literárne alebo publicistické texty, oslavy a pomníková scéna, školské učebnice a múzejné expozície, ale aj širšie chápaná kultúra a rôzne druhy umenia, či dokonca „veľké“ umenie na „malých“ papierikoch, teda na bankovkách.

August 2015

PETER MACHO / DANIELA KODAJOVÁ

Peter Macho / Daniela Kodajová a kol.

EUDOVÍT ŠTÚR NA HRANICI DVOCH VEKOV

I. časť

- ŽIVOT
- DIELO
- VZŤAHY
- MYSLENIE
- HISTORIOGRAFIA

Peter Macho / Daniela Kodajová a kol.

EUDOVÍT ŠTÚR NA HRANICI DVOCH VEKOV

ĽUDOVÍT ŠTÚR A EVANJELICKÁ CIRKEV A. V. AKO PRIRODZENÁ PLATFORMA PRE REALIZOVANIE JEHO ZÁPASU O POVZNESENIE SLOVENSKEHO NÁRODA

MARTIN KOVÁČ

Evanjelická cirkev augsburského vyznania a jej dejiny tvoria neoddeliteľnú súčasť dejín Slovenska. Zďaleka to nie sú len dejiny každodenného života slovenského národného spoločenstva. V niektorých periódach sa až pozoruhodne prepletajú s politickými, vojenskými, kultúrnymi, či dokonca hospodárskymi dejinami Slovenska. Pri historickom bádaní je dôležité sledovať všetky súvislosti – nielen politické, sociálne, kultúrne, filozofické, teologické, prírodné, ale aj osobné príbehy ľudí a mnohé iné aspekty minulosti, pretože všetky vytvárali vzájomnými interakciami špecifické prostredie. Toto prostredie limitovalo, usmerňovalo a miestami doslova predurčovalo konanie historických osobností, ktoré ho následne ohýbali, pretvárali a tým pripravovali opäť novú pôdu so starými problémami svojim nasledovníkom. Tieto mnohé interakcie nie je ľahké sledovať, ale keď sa o to človek usiluje, spravidla sa prepracúva k oveľa plastickejšiemu obrazu toho, čo sa v dejinách naozaj odohralo.

Ľudovít Štúr a evanjelická cirkev

Ľudovít Štúr sa narodil do špecifického časopriestoru, ktorý v mnohom predznamenal, akým smerom sa vyberie a akým spôsobom bude limitovaný. K určujúcim faktorom tohto časopriestoru patrila Štúrova príslušnosť k uhorskej Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Bol pokrstený a vychovávaný v evanjelickej rodine, navštevoval evanjelickú školu a evanjelické služby Božie. Jeho život bol už od detstva presiaknutý učením evanjelickej cirkvi, piesňami z Tranovského kancionála, zbožnosťou svojej matky a v neposlednom rade aj existenčnými problémami svojho otca – učiteľa evanjelickej školy v Uhrovci.¹ Nedostatočne zabezpečené životné podmienky, ktoré priamo ohrozili Ľudovítovo ďalšie štúdium, predstavovali prvé stretnutie s problémami, s ktorými zápasili mnohí slovenskí vzdelanci, príslušníci evanjelickej cirkvi.

1 HORVÁTH, Pavel. *Rodokmeň a osudy rodiny Štúrovcov*. Bratislava : Tatran, 1988, s. 45.

Situácia cirkvi bola v mnohých ohľadoch a podľa viacerých súdobých kritikov, ako boli Jozef Miloslav Hurban, Ján Borbis, Andrej Sládkovič, Karol Kuzmány, zlá, priam katastrofálna.²

Duchovní i svetskí predstavitelia evanjelickej cirkvi boli často presiaknutí povrchnosťou a formalizmom. Ten podľa Hurbana pramenil z dobového racionalizmu, ktorý sa v uhorskom prostredí rozšíril z nemeckých krajín, ovládol protestantskú teológiu v Uhorsku a „otrávil“ evanjelickú cirkev. Racionalizmus sa podľa Hurbana odklášal od tradičnej luterskej ortodoxie, ba dokonca od samotných kresťanských zásad: „*U neho už bola viera navnivoč privedená, idea kresťanstva historického skvacla na suchú pohanskú morálku a na židovsko-farizejský ceremonializmus.*“ Mnohí príslušníci cirkvi boli teda už len formálnymi evanjelikmi.³

Evanjelická cirkev postupne prestávala byť evanjelickou v pravom zmysle tohto slova, na čo neskôr upozornil aj K. Kuzmány: podľa neho vytvárali ilúziu pravej evanjelicko-kresťanskej cirkvi už len zlomky liturgických foriem.⁴ To bol aj dôvod, prečo sa protestantské cirkevné fóra – predovšetkým konventy, postupne začali zaoberať skôr národnopolitickými otázkami. Na toto všetko je dôležité myslieť, keď sledujeme Štúra v zväzku k evanjelickej cirkvi, ktorá sa celkom prirodzene stala platformou pre jeho zápas o povznesenie slovenského národa.

E. Štúr, ktorý bol vychovávaný v náboženskom duchu, vedený k úprimnosti a spravodlivosti, sa musel s týmito vplyvmi nepochybne vyrovnávať.

K prvému veľkému stretu s realitou cirkvi a s pokrivenou teológiou prišlo na evanjelickom lýceu v Prešporku: jeho vedomosti aj osobný náboženský cit sa dostali do konfrontácie s racionalizmom, ktorý sa snažil z náboženstva eliminovať všetko nadprirodzené. Racionalizmus musel intelektuálne obdarenému Štúrovi do určitej miery imponovať. O to väčšiu krízu osobnosti musel prežívať. Podľa Hurbana prežíval aj určitú vnútornú prázdnotu. Akiste to bol jeden z impulzov, ktoré ho odradili od pôvodného zámeru študovať teológiu a stať sa evanjelickým farárom.⁵

Pravdepodobne až dôkladné oboznámenie sa s Heglovou filozofiou na štúdiách v Halle mu pomohlo definitívne nájsť seba samého a pochopiť, že viera v Boha, kresťanstvo a intelekt sú zlučiteľné.⁶ Celý tento vnútorný proces a poznanie skutočného stavu viedlo postupne Štúra k čoraz väčšej

2 KOVÁČ, Martin. *Štúrovci ako ste ich nepoznali*. Bratislava : Porta libri, 2012, s. 175-176.

3 HURBAN, Jozef Miloslav. *Ludovít Štúr. Rozpomienky*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 477-478.

4 Archív cirkevného zboru ECAV Bratislava. Zbierka písomností národných dejateľov. Nespracovaný materiál. List Karola Kuzmányho z 5. 12. 1860.

5 HURBAN (1959), s. 157.

6 HURBAN (1959), s. 168.

kritike a nakoniec aj k určitému odcudzeniu sa cirkvi. Podľa jeho kritických slov sa „zosvetačená“ cirkev ťahala na jarme sveta a miesto toho, aby národ pozdvihla k Bohu a vychovávala mu veľkých synov, zdrevela v mŕtvych formách a ani len netušila svoju úlohu.⁷

Ďalší veľký stret s realitou „zosvetačenej“ cirkvi zažil Štúr takpovediac „v priamom prenose“ na cirkevných konventoch. Predovšetkým generálne konventy sa stali výsmechom morálneho správania a láskavého dialógu bratov vo viere. Štúr sa osobne presvedčil o katastrofálnom priebehu týchto grémií, ktoré sa menili na miesta útokov proti Slovákom a fanaticky sa na nich presadzovala postupná maďarizácia. Generálne konventy boli chaotické, nereprezentatívne, manipulatívne. Naverbovaní návštevníci, často aj inej náboženskej príslušnosti, traumatizovali a zastrašovali skutočných delegátov, ktorí boli medzi nimi v menšine. Na konventoch sa vykrikovalo, padali urážky najhrubšieho formátu, dokonca aj na superintendentov (biskupov). Po rokovaní generálneho konventu v novembri 1841 Štúr jeho priebeh hodnotil nasledujúcimi slovami: „*Sotva kto z prítomných nájde slová, aby mohol opísať hroznú scénu, keď sa rokovalo o slovanstve. Bol to orkán, ktorý všetko zachvátil.*“⁸ Pod tlakom, neraz v atmosfére strachu, generálne konventy postupne odobrovali zámery a ciele stúpcov maďarizácie evanjelickej cirkvi, reprezentovaných generálnym dozorcem Karolom Zaym.

Tretie stretnutie s realitou evanjelickej cirkvi bolo pre Štúra veľmi bolestivé. Išlo o jeho nečestné odstránenie z pozície námestníka profesora Juraja Palkoviča na evanjelickom lýceu. Štúr sa v jednom liste Michalovi Miloslavovi Hodžovi vyznáva, ako veľmi po tomto mieste túžil.⁹ Napriek tomu, že na lýceu určitý čas takmer nezištne pôsobil, mal na tento post pedagogické i vedomostné predpoklady, dokonca ho spočiatku akceptovali aj ostatní profesori, z politických dôvodov ho tohto miesta pozbavili. Udialo sa to opäť manipulatívnymi a nečestnými prostriedkami, ktoré do cirkvi nepatria, a ktorými sa tak neslávne do dejín zapísal dozorca prešporského cirkevného zboru Jozef Bajcsy. Účelovým vedením konventov, osobným presviedčaním členov profesorského zboru a prekrúcaním cirkevnoprávných predpisov sa mu po určitom čase podarilo Štúra z lýcea predsa len odstrániť.¹⁰

Medzi faktory ovplyvňujúce Štúrov kritický postoj voči cirkvi, môžeme do určitej miery zaradiť aj jeho ambivalentný vzťah k osobe

7 HURBAN (1959), s.121.

8 AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Listy Ľudovíta Štúra I.* Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1954. List Ľudovíta Štúra – Josefovi Václavovi Staňkovi z 3. 11. 1841, s. 273.

9 AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Listy Ľudovíta Štúra II.* Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1956. List Ľudovíta Štúra – Michalovi Miloslavovi Hodžovi z 5. 3. 1844, s. 26.

10 AMBRUŠ (1956). List Ľudovíta Štúra – Pavlovi Jozeffymu z 27. 2. 1844, s. 22.

generálneho dozorcú, grófa Karola Zayho, ktorý bol hlavným svetským predstaviteľom evanjelickej cirkvi v Uhorsku. S aktivitami K. Zayho sa Štúr musel stretávať často: okrem svojej fanatickej túžby maďarizovať evanjelickú cirkev i celé Uhorsko, stál aj za odstránením Štúra z lýcea, zasiahol však rušivo aj do pôsobenia jeho otca na škole v Uhrovci.¹¹ Ku konfliktu medzi nimi dvoma došlo aj v 50. rokoch 19. storočia. Keď sa pri poľovačke Štúr dostal až na územie Zayho panstva, obvinil ho gróf „z *komunistického zásahu do jeho vlastníctva*“, z čoho vznikol súdny spor.¹² Štúr najmä v období búrlivých generálnych konventov v 40. rokoch 19. storočia nemohol Zayho ani vystáť, čo vidieť z jeho osobnej korešpondencie. Neváhal ho nazvať nelichotivými výrazmi, ako napríklad „*jeho ničomnosť pápež Zay*“.¹³ Treba však povedať, že tento negatívny vzťah oboch osobností nebol nepriateľstvom na život a na smrť, mal svoje kulmináčnejšie body, ale i obdobia zmierenia, hlavne na začiatku a konci Štúrovho života.¹⁴

Napriek sklamaniam a znechuteniam, ktoré postupne prichádzali, Štúr počas svojho života neopustil platformu evanjelickej cirkvi. Cirkevné štruktúry sa snažil využiť nielen na kultúrnu a osvetovú činnosť, ale napr. aj na národnomobilizačné aktivity. Štúrova činnosť orientovaná do rámca cirkvi sa dá zhrnúť do troch základných oblastí: pôsobenie v oblasti evanjelického školstva, aktívna účasť pri riešení niektorých dôležitých vnútrocirkevných otázok, pôsobenie proti racionalizmu a kresťanskému formalizmu.

Štúrovo pôsobenie v oblasti evanjelického školstva

E. Štúr si uvedomoval úlohu, ktorú v národe zohrávala výchova a odovzdávanie nových poznatkov ďalším generáciám. Vedel, že je to dôležitý nástroj pri utváraní národného povedomia. V tomto smere začal úspešne pôsobiť na evanjelickom lýceu v Prešporku, kde dokázal svojou osobnou charizmou a presvedčením strhnúť celý rad študentov, z ktorých sa neskôr stali jeho stúpenci a spolupracovníci. Po návrate z Halle, po opätovnom zaujatí miesta Palkovičovho námestníka na Katedre reči a literatúry československej, si Štúr dobre uvedomoval svoje labilné postavenie, nedostatočné hmotné zabezpečenie, ako aj nepriazeň promaďarsky orientovaných

11 HORVÁTH (1988), s. 45.

12 HORVÁTH (1988), s. 66. Pozri tiež: AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Listy Eudovíta Štúra III. Dodatky*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1960. List Eudovíta Turzu Nosického – Eudovítovi Štúrovi z 29. 2. 1852, s. 126.

13 AMBRUŠ (1954), list Eudovíta Štúra – Josefovi Václavovi Staňkovi z 22. 9. 1841, s. 263.

14 HORVÁTH (1988), s. 66.

cirkevných funkcionárov. Svoj zreteľný nesúhlas s pôsobením Ľudovíta na katedre vyjadril v liste jeho bratovi Karolovi aj sám gróf Zay. Vyhrážal sa, že ak to bude nevyhnutné, proti Ľudovítovi Štúrovi zakročí.¹⁵ Pre Ľ. Štúra bolo dôležité, aby jeho pozíciu na lýceu odobril miestny a dištriktuálny konvent, preto v tejto záležitosti nič nenechával na náhodu.¹⁶ Skoro po svojom príchode z Halle kontaktoval M. M. Hodžu a prosil ho, aby mu so stabilizáciou miesta pomohol. Hodža sa ako riadny delegát Liptovského seniorátu pravidelne zúčastňoval konventov Preddunajského dištriktu. Už 14. júla 1840 sa na zasadnutí v Uhrovci zasadzoval o lepšie hmotné zabezpečenie a ochranu katedry zo strany dištriktu.¹⁷

Štúr sa v tejto veci radil aj so superintendentom Františkom Samuelom Stromszkým, ktorý bol toho názoru, že by sa otázka katedry mala prerokovať najprv na seniorálnych konventoch. Delegáti zo seniorátov by následne na dištriktuálnom konvente predložili svoje inštrukcie. Tu vkladal Štúr nádeje nielen do Hodžu, ktorý mal značný vplyv v Liptovskom senioráte, ale i do Ctiboha Zocha, ktorý pôsobil ako farár v Oravskom senioráte. Podrobne ho oboznámil s tým, čo by mal Oravský seniorát urobiť a ako inštruovať svojich delegátov. Štúr pokladal za veľmi dôležité, aby konvent Preddunajského dištriktu potvrdil pôsobenie katedry a ako jej zriaďovateľ ju vzal pod svoju ochranu.¹⁸ Štúr tiež radil, aby senioráty kandidovali dvoch-troch špeciálnych dozorcov, ktorým by dištriktuálny konvent zveril nad katedrou akýsi dohľad.¹⁹ V tejto veci listom oslovil aj farára Pavla Čendekoviča z Trenčianskeho seniorátu a odporučil mu konkrétne osoby, ktoré by Trenčiansky seniorát mohol poslať ako delegátov na dištriktuálny konvent.²⁰ Štúr mal svojich priateľov na viacerých pozíciách v evanjelickej cirkvi a neváhal ich samozrejme osloviť.

Zdalo sa, že jeho agitácia nevyšla celkom nazmar. Nakoniec sa dištriktuálneho konventu (23. júna 1841 v Prešporku) zúčastnili viacerí, Štúrovi priaznivo naklonení delegáti, najmä z duchovného stavu.²¹ Aktívne na ňom vystúpil Hodža. Hovoril v prospech katedry a jej zabezpečenia, ale celá vec bola opäť odkázaná na miestny prešporský konvent.²² Zriaďovateľom katedry bol síce dištrikt, ale samotné lýceum založil a dozoroval

15 AMBRUŠ (1954), list Karola Zayho – Karolovi Štúrovi z 8. 10. 1840, s. 490-491.

16 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Ľudovítovi Gajovi z 3. 12. 1840, s. 197.

17 AMBRUŠ (1954), s. 488.

18 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Ctibohovi Zochovi zo 4. 12. 1840, s. 199.

19 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Ctibohovi Zochovi zo 4. 2. 1841, s. 206.

20 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Pavlovi Čendekovičovi zo 6. 6. 1841, s. 233.

21 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Augustovi Horislavovi Škultétymu z 25. 6. 1841, s. 243.

22 RAPANT, Daniel. *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842*. Liptovský Sv. Mikuláš : Transcius, 1943, s. 81.

prešporský cirkevný zbor. Štúr hodnotil pozitívne, že na konvent prišli dobre informovaní delegáti, pokladal však za veľkú chybu, že okrem Hodžu väčšina z nich nedisponovala potrebnými inštrukciami zo svojich seniorátov. Pod tento problém sa podpísala zlá koordinácia zainteresovaných. Štúr sa však nevzdával a chystal sa celú vec dotiahnuť na budúcoročnom dištriktuálnom konvente do zdarného konca, pričom chcel uskutočniť ešte širšiu agitáciu. Ak by neprerazili ani tretíkrát, pomýšľal túto záležitosť predložiť vláde vo Viedni.²³

Medzitým však rokoval generálny konvent, ktorý zrušil slovenské rečové ústavy na stredných školách a po odovzdaní Slovenského prestolného prosbopisu vo Viedni sa tlak na Štúrovu pozíciu námestníka stupňoval ešte viac. Ako je známe, nakoniec ho i napriek nejednoznačnému postoju členov prešporského cirkevného zboru z jeho miesta odstránili. Z historických dokumentov však môžeme veľmi jasne vidieť, že Štúr sa pokúšal pre katedru a svoje miesto na nej urobiť maximum a dôkladne pri tom využíval možnosti, ktoré mu poskytovali cirkevné fóra.

Ani po svojom odstránení z miesta Palkovičovho námestníka nestratil o náležité zabezpečenie katedry záujem. Najmä v roku 1844 si veľmi aktívne dopisoval so superintendentom Pavlom Jozeffym a oboznamoval ho so svojimi zámermi. Chystal sa opäť nahovoriť čo najviac priaznivcov, aby sa zúčastnili zasadnutia dištriktuálneho konventu, na ktorom by sa definitívne rozhodlo o tom, kto má vlastne právo voliť profesora, prípadne jeho námestníka. V prípade nepriaznivého vývoja na rokovaní konventu uvažoval o prenesení katedry na inú školu.²⁴

S Hodžom sa zasa radil, ako by voľba profesora mohla prakticky vyzeráť. Rozmýšľal, že by ho mohol voliť dištriktuálny konvent a potvrdzovať miestny konvent, prípadne by dištrikt mohol kandidovať troch adeptov a z nich by jedného miestny konvent vybral. Zároveň apeloval na Hodžu, nech sa pričiní o to, aby tentokrát prišlo na dištriktuálny konvent čo najviac ich priaznivcov.²⁵ V podobnom duchu písal opäť aj Ctibohovi Zochovi.²⁶ Žiaľ, Štúrovo úsilie nebolo korunované úspechom. Na konvent Preddunajského dištriktu, ktorý sa konal 14. augusta 1844 v Prešporku, sa nedostavilo dostatočné množstvo priaznivcov a v zmysle predošlých uznesení bola otázka katedry odkázaná do kompetencie konventu miestneho cirkevného zboru.²⁷

23 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Pavlovi Jozefovi Šafárikovi z 8. 7. 1841, s. 247-248.

24 AMBRUŠ (1956), list Ľudovíta Štúra – Pavlovi Jozeffymu z 3.3.1844, s. 24.

25 AMBRUŠ (1956), list Ľudovíta Štúra – Michalovi Miloslavovi Hodžovi z 5. 3. 1844, s. 25-26.

26 AMBRUŠ (1956), list Ľudovíta Štúra – Ctibohovi Zochovi zo 6. 3. 1844, s. 27.

27 AMBRUŠ (1956), s. 331.

Napriek tomu, že v nasledujúcich rokoch sa Štúr venoval skôr politickej a publicistickej činnosti, o školskú otázku nestratil záujem. V 50. rokoch 19. storočia, v období neoabsolutizmu, sa ukazovala potreba zosúladiť správu a pôsobenie škôl s ministerskými nariadeniami. O školách sa malo opäť rokovať aj na konvente Preddunajského dištriktu v Prešporku. Štúr si uvedomoval, že táto otázka je dôležitá. Preto sa usiloval prostredníctvom dolnokubínskeho farára Samuela Nováka dosiahnuť, aby ho Oravský seniorát vyslal na dištriktuálny konvent ako svojho delegáta.²⁸ Uvedený cieľ sa podarilo presadiť: Štúr sa nielenže 15. októbra 1851 zúčastnil tohto konventu, ale konventuáli ho dokonca zvolili aj do komisie, ktorá sa školskou otázkou mala zaoberať podrobnejšie. Komisia následne zasadala 4. novembra 1851.²⁹

Štúr v nej presadzoval založenie slovenského osemročného gymnázia v Modre s bohosloveckým ústavom a ak by sa prešporské lýceum nechcelo zriadiť v zmysle nariadenia a patriť pod dištrikt, potom aj založenie ďalšieho gymnázia.³⁰ Nasledujúci konvent, ktorý sa konal v marci 1852, mal búrlivý priebeh, ale i napriek tomu sa školskú otázku podarilo posunúť ďalej. Konventuáli sa nakoniec uzniesli zriadiť vyššie gymnázium s bohosloveckým ústavom v Modre. Na zasadnutí bol vymenovaný aj výbor, ktorý mal zriadenie gymnázia uskutočniť.³¹ M. M. Hodža sa stal jeho predsedom, Ľ. Štúr jeho členom.³² Výbor sa stretol až v júli 1852 a vyslal do Viedne Jána Chalupku a M. M. Hodžu, aby tam pokračovali v právnych prácach.³³ Zriaďovanie školy sa však vlieklo niekoľko rokov a ešte ani v roku 1856, kedy Štúr skonal, nebol tento problém doriešený.³⁴

Aktívna účasť Ľudovíta Štúra pri riešení dôležitých vnútrocirkevných problémov

Ľ. Štúr sa o vnútrocirkevné otázky zaujímal predovšetkým v súvislosti s maďarizáciou. Spočiatku do cirkevnej politiky aktívne nevstupoval, skôr sa snažil inštruovať svojich známych: radil im, čo majú robiť, aké myšlienky presadzovať, za koho hlasovať. Pavlovi Čendekovičovi v liste napríklad radil, aby pri voľbe dištriktuálneho dozorcú nehlasoval za

28 AMBRUŠ (1956), list Ľudovíta Štúra – Samuelovi Novákovi zo 6.10.1851, s. 250-251.

29 AMBRUŠ (1956), s. 504.

30 AMBRUŠ (1956), list Ľudovíta Štúra – Samuelovi Novákovi zo 6.10.1851, s. 250-251.

31 *Slovenské pohľady*, 31. 3. 1852, roč. 3, č. 13, s. 108.

32 AMBRUŠ (1956), list Ľudovíta Štúra – Michalovi Miloslavovi Hodžovi z 26. 4. 1852, s. 267.

33 AMBRUŠ (1956), list Ľudovíta Štúra – Václavovi Hankovi zo 16. 2. 1852, s. 264.

34 VIRŠINSKÁ, Míriam. *Evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku a Slováci v druhej polovici 19. storočia*. Martin : Matica slovenská, 2011, s. 68.

baróna Jána Jeszenáka, hoci bol z vyšších cirkevných kruhov vyvíjaný tlak na zvolenie tohto predstaviteľa uhorskej šľachty. Vyslovil dokonca rečnícku otázku, či evanjelické duchovenstvo už naozaj upadlo až do takej miery, že si necháva vo všetkom diktovať a vo všetkom sa podriaďuje cirkevnej vrchnosti?³⁵ Štúr radil voliť Karola Ruttkayho, dozorcú Turčianskeho seniorátu, ktorý v mnohých veciach nesúhlasil so Zaym.³⁶

Štúr sa živo zaujímal o rokovanie konventov na všetkých stupňoch cirkevnej správy³⁷ a bol v písomnom styku s najvyššími predstaviteľmi cirkvi, hlavne so superintendentom Potiského dištriktu P. Jozeffym, ktorý sa nakoniec aj pod vplyvom Štúrovho prehovárania postavil do čela deputácie, ktorá do Viedne odniesla prestolný prosbopis.

Štúr svoj rázny nesúhlas s maďarizáciou na pôde evanjelickej cirkvi prejavoval aj v tlači a brožúrach. V roku 1843 vyšiel v Lipsku jeho spis *Die Beschwerden und Klagen der Slaven in Ungarn über die gesetzwidrigen Uebergriffe der Magyaren* (Sťažnosti a žaloby uhorských Slovanov na protizákonné prechmaty Maďarov), v ktorom ostro kritizuje prozayovskú skupinu v cirkvi. Zaujímavé je, že Štúr v tomto spise napadol pravovernosť Zayho stúpencov. Ich náboženské presvedčenie a praktiky označuje ako antiproteštantské, ba dokonca protikresťanské a farizejské. Pripomína jednu zo základných téz, ktoré priniesol protestantizmus, a to kázať a vyučovať ľud v jemu zrozumiteľnej reči. Rovnako je pre pravý protestantizmus podľa Štúra nemysliteľné, aby nevzdelával v tejto reči svojich učiteľov, ktorí majú ľudom zrozumiteľne zvestovať Syna Božieho. V tejto súvislosti samozrejme kritizoval aj uznesenie generálneho konventu z roku 1841, ktoré zakázalo slovenské rečové ústavy. Ostro útočil na maďarizátorov: „*A vy sa ešte protestantmi menovať opovažujete? Vy chcete patrne odsúdiť nás k tupote a hlupote duchovnej [...] Protestantizmus maďarský – tvoje meno je hanba.*“³⁸

Podobne sa vyjadroval aj k otázke únie medzi evanjelickou cirkvou a. v. (luteráni) a evanjelickou cirkvou helvétskeho vyznania (kalvíni). Na úniu oboch protestantských cirkví, v rámci ktorej sa predpokladala asimilácia Slovákov-luteránov v dôsledku kvantitatívnej prevahy maďarských kalvínov, mal Štúr jasne vyhranený názor. A neváhal sa s ním podeliť so svojimi známymi. Farárovi P. Čendekovičovi napísal: „*Bud'te proti tomu spojení celou duší vy učitelé a zprávcové lidu, jímž vzdělání*

35 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Pavlovi Čendekovičovi z 13. 3. 1841, s. 216.

36 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Pavlovi Čendekovičovi z júna 1841, s. 241.

37 AMBRUŠ (1960), list Ľudovíta Štúra – Michalovi Miloslavovi Hoďzovi z 11. 11. 1841, s. 29.

38 HURBAN (1959), s. 273-275.

a blaho lidu svého na srdci ležeti musí. Alevšak tu i o Vás jde. Stalo-li by se to, tud' vás jistě k maďarčině nutiti budou i ve chrámech, i ve školách.“³⁹

Štúr opovrhoval kresťanským formalizmom, za ktorým sa ukrývala bezbožnosť a jediným zámerom bola politika. Rokovanie o cirkevných a náboženských veciach s ľuďmi, ktorí žiadne náboženstvo nemajú, ktorí sú bez Boha, je podľa jeho slov hriech a kliatba pre evanjelickú cirkev. Veľmi ho napr. pohoršilo, keď sa dozvedel, že dozorca Preddunajského dištriktu barón Ján Jeszenák, ktorý mal byť vzorom pravej kresťanskej zbožnosti, sa vyjadril pred učiteľom svojich detí, aby ich nevyučoval Písmu Svätému – tomu bláznovstvu. V liste adresovanom superintendentovi P. Jozeffymu si povzdychol: „*A títo ľudia rozhodujú o náboženských veciach, o únii a prepisujú dogmy! Naša cirkev stoná ťažko pod jarmom týchto molochov!*“⁴⁰

Sklamanie zo svetského stavu v evanjelickej cirkvi viedlo Štúra až ku krajnému názoru, že protestanti vlastne žiadnych dozorcov nepotrebujú. Tvrdil, že duchovné osoby na vedenie cirkvi úplne postačujú.⁴¹ V tomto bode už samozrejme prekračoval zásadu parity duchovných a laických predstaviteľov, ktorá stelesňovala významný prvok organizačnej praxe evanjelickej cirkvi, ale aj symbolickú stránku konfesionalnej identity. Podobné otázky a myšlienky však nikdy na verejných cirkevných fórach nenastolil.

Štúr bol pevne presvedčený o tom, že projekt protestantskej únie nebude nakoniec úspešný, a keď sa K. Zay vyjadril, že v takom prípade radšej prestúpi na kalvinizmus, jeho vyhrážky Štúr komentoval nasledujúcimi slovami: „*At' jde, daremník, kam se mu líbí.*“⁴² Neskôr sa dokonca vyslovil, že jednotlivé senioráty by mali Zayovi vypovedať poslušnosť, potom by sa už hádam svojej funkcie generálneho dozorca vzdal.⁴³

Práve spor o úniu vytiahol Štúra napokon od písacieho stola aj na verejné cirkevné fórum. Keď vyšiel Hurbanov spis *Únia čili spojení lutheranů s kalviny v Uhrách*, začal sa hlbšie zaujímať aj o dogmatickú stránku celého problému. Preštudoval si niektoré teologické spisy a začal túto tému čoraz častejšie preberať aj s Hurbanom.⁴⁴ Hurbana medzitým označili za vlastizradcu a ateistu a hrozilo mu odstránenie z kňazského úradu. Jeho osobou sa zaoberal konvent Preddunajského dištriktu, ktorý

39 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Pavlovi Čendekovičovi z júna 1841, s. 241.

40 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Pavlovi Jozeffymu z 23. 4. 1843, s. 348.

41 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Pavlovi Jozeffymu z 26.12.1841, s. 248.

42 AMBRUŠ (1960), list Ľudovíta Štúra – Janovi Erazimovi Vocelovi z 30. 12. 1841, s. 31.

43 AMBRUŠ (1956), list Ľudovíta Štúra – Ctibohovi Zochovi z 30.1.1844, s. 17.

44 HURBAN (1959), s. 474.

sa konal 15. júla 1846. Rokovanie tohto grémia však ostalo v Hurbanovej kauze bez výsledku a konventuáli postúpili záležitosť Nitrianskemu seniorátu.⁴⁵

Na spomínanom dištriktuálnom konvente sa za Hurbana postavili Karol Štúr a Jozef Justh, ale Ľ. Štúr sa o rokovaní dozvedel neskoro. Zaumienil si však, že na nasledujúci dištriktuálny konvent sa náležite pripraví. Nakoniec, nešlo len o Hurbanovu osobu, ale i o prekazenie účelovej únie s kalvínmi.⁴⁶ Štúr teda začal dôkladnú agitáciu. Na konvent chcel pritiahnuť čo najviac delegátov naladených proti únii. Ctibohovi Zochovi napísal. „*boli by sme podliaci, keby sme všetko čo môžeme za nášho muža neurobili.*“ Mierne mu vyčítal pasivitu Oravského seniorátu a prosil ho, aby presadil jeho zvolenie za delegáta Oravského seniorátu zo svetského stavu. Rovnako Zocha požiadal, aby k nemu vybrali aj nejakého vhodného delegáta z radov duchovenstva.⁴⁷

Nakoniec sa prípravy na konvent podarili; v prospech Hurbana a proti únii sa chystala vystúpiť silná zostava štúrovcov. Nasledujúceho dištriktuálneho konventu (30. júna 1847) sa ako konventuáli zúčastnili M. M. Hodža (za Liptovský seniorát), K. Štúr (za Prešporský župný seniorát), J. Kalinčiak (ako rektor gymnázia v Modre) a napokon aj Ľ. Štúr, ktorého ako delegáta vyslal Oravský seniorát. Názorovo sa k nim priklonil aj všeobecne vážený dozorca Nitrianskeho seniorátu Jozef Justh a tiež farár Kanka. Podľa Hurbana bolo Štúrovo vystúpenie na konvente veľkou senzáciou, no všetci zo spomínaných mužov boli kompetentní a rečnícky zdatní. Argumentačne nepripravená prounionistická strana úplne zlyhala a Ľudovít Štúr s bratom Karolom a ostatnými stúpenkami podstatne dopomohli k stroskotaniu tohto umelého projektu. Hurban tvrdil, že Štúr po tomto vystúpení viac nechcel pôsobiť pre rozvoj národa na cirkevnom poli, pretože bol zo stavu, v akom sa evanjelická cirkev nachádzala, doslova zhnusený.⁴⁸ My však vieme, že svoje „*zhnusenie*“ čiastočne prekonal v 50. rokoch 19. storočia, kedy na oficiálne cirkevné fóra opäť vstúpil v súvislosti so školskou otázkou. Jeho znechutenie však pretrvávalo a dosiahlo vrchol v spise *Slovanstvo a svet budúcnosti*, v ktorom sa vlastne symbolicky evanjelickej cirkvi a protestantizmu vôbec, zriekol.⁴⁹

45 AMBRUŠ (1956), s. 425.

46 HURBAN (1959), s. 457-458.

47 AMBRUŠ (1956), list Ľudovíta Štúra – Ctibohovi Zochovi z 1. 6. 1847, s. 167.

48 HURBAN (1959), s. 477.

49 ŠTÚR, Ľudovít. *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava : Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1993, s. 46-47.

Štúrovo pôsobenie proti racionalizmu a kresťanskému formalizmu

Štúrov odpor voči kresťanskému formalizmu a celkovo racionalizmu sme už čiastočne načrtli. Pramenil z jeho charakteru a osobného náboženského presvedčenia. Štúrov svetonázor sa už pokúsili definovať viacerí bádatelia. Nie je to vôbec ľahké. Štúrovo náboženské zmýšľanie je komplikované. Nedá sa o ňom povedať, že by bol ortodoxný luterán, ani pietista, ani kresťanský liberál, či sympatizant kresťanskej morálky, ale na druhej strane ani ateista, deista, panteista. Niektorí ho označujú za kresťanského pozitivistu, čo je veľmi široký pojem. Vieme, že Štúr bol v detstve vedený k úprimnej viere a zbožnosti, počas štúdií veľmi silne ovplyvnený Heglovou filozofiou. Hlásil sa k náboženstvu, vyzdvihoval kresťanstvo ako najvyšší stupeň prejavu ľudskej nábožnosti. Vieme aj to, že pevne stál na pôde konzervatívnej kresťanskej morálky, dokonca vo svojich článkoch pobádal ľudí k uvedomeniu si, že nie sú len telesní, ale že Boh do nich vdýchol ducha.

Samuel Štefan Osuský vidí v Štúrovi teistu,⁵⁰ pre niektorých súčasných bádateľov je však jeho zdôvodnenie Štúrovho teizmu nedostatočné. Podľa týchto názorov sa Štúr minimálne v historických prednáškach nevymanil spod vplyvu Heglovho panteizmu.⁵¹ Iní si zase všímajú, že Štúrova apológia kresťanstva je skôr humanistická a etická, než biblická alebo teologická.⁵² Otázne a ťažko definovateľné je aj Štúrovo nazeranie na Ježiša Krista. Je isté, že bol pre neho vrcholom kresťanstva, Bohom poslaný, plný najčistejšej lásky k človečenstvu, stíhaný, prenasledovaný, seba samého obetujúci. Otázkou však zostáva, či veril v neho ako Božieho Syna.

Štúr očakával realizáciu Božieho kráľovstva na zemi prostredníctvom slovanských národov. Tieto podľa neho musia tak ako Kristus prejsť stíhaním, prenasledovaním, musia priniesť obeť.⁵³ Práve obeť, akési strádanie a sebazaprenie v prospech ľudstva, pre šírenie Kráľovstva nebeského je niečo, čo si Štúr nielen vysoko cení, ale považuje to za nevyhnutnosť a prejav pravého náboženstva.⁵⁴ To, že Kristus dokázal

50 OSUSKÝ, Samuel Štefan. *Filozofia Štúrovcov I. Štúrova filozofia*. Myjava, 1926, s. 171.

51 DUPKALA, Rudolf. Hegelianizmus a antihegelianizmus v tvorbe L. Štúra. In MIHAL-KOVIČOVÁ, Beáta (ed.). *Nové kontexty života a diela Ľudovíta Štúra* (Zborník z vedeckého seminára). Modra : Modranská muzeálna spoločnosť, 2012, s. 78.

52 GAŽÍK, Peter. Štúrovo náboženské myslenie. In KLÁTIK, Miloš (ed.). *Ľudovít Štúr a jeho doba. Prínos pre cirkev a národ*. (Zborník z vedecko-historickej konferencie). Liptovský Mikuláš : Tranoscus, 2014, s. 30.

53 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Samovi Bohdanovi Hroboňovi z 8.11.1842, s. 335-336.

54 ŠTÚR (1993), s. 70.

myšlienku kráľovstva Božieho dôsledne uplatňovať vo svojom živote, je pre Štúra dôkazom, že už tu na zemi je Božie kráľovstvo realizovateľné, reálne a musí prísť.⁵⁵ Tak či onak, treba pamätať na to, že aj Štúrov svetonázor sa vyvíjal a pôsobili naň rôzne faktory – najprv výchova, potom vzdelávanie, racionalizmus, Heglova filozofia, neskôr osobné sklamanie z ľudí, frustrácia, úmrtia v rodine a napokon i celková skepsa a depresia. Kým na začiatku svojej životnej dráhy je Štúr idealistom a rojkom, na sklonku života ho podľa jeho vlastných slov „*málo viac teší tento svet, len naše slovanstvo a siroty drahé nešťastné pútajú ma ešte k nemu.*“⁵⁶ Pri pátraní po Štúrovom svetonázore stojí za pokus všímať si nielen jeho články, prednášky a diela, v ktorých sa snaží intelektuálne definovať svoj názor na svet, ale i letmé prejavy viery, ktoré nám odhaľuje jeho osobná korešpondencia. Práve z nich možno vyvodzovať, že Štúr nemal len pozitívny vzťah ku kresťanstvu, ale že aj v skutočnosti bol veriacim človekom, ktorý mal nielen vzťah k Bohu, ale aj s Bohom. Som presvedčený, že nejde len o zdvorilostné a náboženské frázy, keď píše svojim priateľom a príbuzným „*bud' večná Bohu chvála, vytrhol ma odtiaľto*“,⁵⁷ „*prosme Boha a on sa nad vami zmiluje!*“,⁵⁸ „*ja mám aspoň pevnú nádej v Bohu, že vás jeho milosť neopustí, ale z bôľov vašich pozdvihne*“,⁵⁹ „*boj teda nastal: ja pevne verím v Boha, že nám dá víťazstvo*“,⁶⁰ „*Ak by sa i na to najsmutnejšie pre nás vec obrátila, od čoho nech nás milostivý Boh ochraňuje, znesmeže i tento kalich úplnou oddanosťou do vôle Božej a mužne!*“⁶¹ Alebo: „*Oj daj nám lepšieho ducha, Otče nebeský, ináč popadáme do prachu.*“⁶² „*tak vidíš, stojíme opustení, ako strom vystavený vetrom na púšti, ale stojíme s vierou k Bohu, milostivému otcovi všetkých detí svojich*“,⁶³ prípadne: „*Žiadne malichernosti, ako je Boh nadomnou, nepohli ma k Slovenčine, ale rozmyslenie sa nad slovanstvom a vnuknutie akési sväté.*“⁶⁴ A vedú nás k tomu aj verše z posledného obdobia Štúrovho života: „*Po trnistých, prikrých cestách chodieval som, Bože milý, trudno po nich, ťažko preísť, tys' len dával, Pane, sily. K tebe hľadí*

55 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Samovi Bohdanovi Hroboňovi z 8. 11. 1842, s. 335-336.

56 AMBRUŠ (1956), list Ľudovíta Štúra – Jánovi Štúrovi z 25. 2. 1851, s. 242.

57 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Pavlovi Čendekovičovi zo 16. 2. 1835, s. 22.

58 AMBRUŠ (1956), list Ľudovíta Štúra – Samovi Bohdanovi Hroboňovi zo 17. 10. 1945, s. 100.

59 AMBRUŠ (1956), list Ľudovíta Štúra – Samovi Bohdanovi Hroboňovi z 8. 2. 1846, s. 114.

60 AMBRUŠ (1956), list Ľudovíta Štúra – Andrejovi Sládkovičovi z 20. 5. 1846, s. 130.

61 AMBRUŠ (1956), list Ľudovíta Štúra – Jánovi Štúrovi z 24. 8. 1953.

62 AMBRUŠ (1956), list Ľudovíta Štúra – Michalovi Miloslavovi Hodžovi z 23. 3. 1844, s. 29.

63 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Izmailovi Ivanovičovi Sreznevskému z 5. 5. 1843, s. 356.

64 AMBRUŠ (1956), list Ľudovíta Štúra – Michalovi Miloslavovi Hodžovi z 21. 4. 1844, s. 38.

moje oko, že mi pridáš silu novú, abych prešiel ešte tú púť kamenistú a vrchovú.“⁶⁵

To, že Štúr bral náboženstvo a Boha vážne, bolo zároveň východiskom pre jeho možno okrajový a nie veľmi často spomínaný, ale o to zaujímavejší druh činnosti. Štúr sa snažil v národe povzniesť nielen povedomie o sebe samom, vzdelanie, kultúru, ale aj ducha. Ako evanjelik vedel túto činnosť rozvíjať v prvom rade na pôde evanjelickej cirkvi. Robil tak už na prešporskom lýceu priamo vo vyučovacom procese. Je známe, že sa študentov usiloval odviesť od nezmyselných hádok a polemík, ktoré vyvolával racionalistický pohľad na kresťanstvo a vieru v Boha, aj to, že to robil na základe veľmi jednoduchej argumentácie typu *„náš národ drží sa náboženstva a my nesmieme inou cestou kráčať, než ktorou berie sa milý národ náš, lebo táto cesta je jeho život.*“⁶⁶ Štúr zastával názor, že racionalizmus je *„len handra, z ktorej nám ani nitky netreba.*“⁶⁷ Známe je tiež, ako po príchode z Halle so študentmi rozoberal Ježišovu kázeň na vrchu, aj aký silný účinok to malo na nich. Boli týmto biblickým textom uchvátení, pretože Štúr sa nezameral na chladnokrvnú analýzu textu, akú zvykli robiť racionalisticky zmýšľajúci učitelia, ale dokázal spomínané učenie aplikovať do života, dokázal odhaliť krásu a geniálnu trefnosť Ježišových slov. Preto aj ten povzdych jedného z pamätníkov: *„nikdy snád ešte nebol na týchto školách tak zvestovaný Kristus Pán.*“ Štúr sa vedel biblickými textami nadchnúť a veľmi prirodzene, na základe vlastného zápalu, zapaloval aj srdcia svojich študentov. Išlo mu o úprimný, autentický a praktický vzťah študentov ku Kristovi a jeho učeniu. Študenti získavali zrazu ďalší pohľad na kresťanstvo, náboženstvo a svet a posúvalo ich to v ich vlastnom hľadaní svojej identity v Bohu.⁶⁸

Nazdávam sa, že táto činnosť, aj keď sa zdá byť skrytá a orientovaná na určitý skromný okruh študentov, mala nakoniec oveľa väčší dosah, keď sa títo študenti stali farármi a v podobnom duchu viedli svojich veriacich. Nakoniec, jasne to vidieť v 60. rokoch 19. storočia, kedy sú to práve prevažne štúrovci, ktorí sa v cirkvi stavajú proti formalizmu a chladnému obradníctvu a zasadzujú sa o osobnú zbožnosť.⁶⁹ Štúrov zápas o autentické a praktické kresťanstvo pokračuje aj v osobnej rovine a môžeme ho kde-tu odhaliť aj z jeho korešpondencie. Dozvedáme sa z nej i o Štúrovom teologicko-duchovnom usmernení Sama Bohdana

65 HURBAN (1959), s. 120.

66 HURBAN (1959), s. 170.

67 AMBRUŠ (1956), list Ľudovíta Štúra – Ctibohovi Zochovi, 25. 1. 1846, s. 112.

68 HURBAN (1959), s. 172.

69 KOVÁČ (2012), s. 169.

Hroboňa, ktorý na štúdiách v Halle takmer prišiel o svoju vieru. Podľa jeho vlastných slov sa v jeho duši strhla búrka, ktorá hrozila zničiť všetky túžby a nádeje mladosti, ale aj sväté city srdca. Napísal vtedy báseň *Pověz mi, písni, kde hledat spasení?* Okrem iného v nej píše: „*Bu-diž proklatá, Heglova myšlénko! Tys mi do duše vsekla meč plamenný, zmizela víra, zmizelo nadšení, země mi pusta – nebe si zbořila [...]*“.⁷⁰ Je zvláštne, že pokiaľ na Štúrovu vieru a kresťanstvo Heglovo učenie účinkovalo pozitívne, u Hroboňa spôsobilo pravý opak. Štúrovi sa samozrejme čast' básne, v ktorej Hroboň preklína Heglovu filozofiu, veľmi nepáčila. Možno aj preto sa rozhodol Hroboňovi napísať. Vysvetlil mu, prečo je Heglovo učenie dôležité, ale zároveň mu ukázal, že je zlučiteľné s kresťanským pohľadom na svet, aj s osobnou vierou v Boha.⁷¹ Hroboň bol nadšený: „*Myšlénka Vaše Ludevíte! O Kristu, jest z nejhľbí duše mé vyňatá, a nic mne tak nepopudilo proti Donqichotům německým jako jejich útok na skutečného, dějepisného Krista. Nebil-li Kristus, daremná jest naděje naše. Byl! A v jeho nezhrozené cnostivůli pozná člověčenstvo všemohoucnost svou!*“⁷²

E. Štúr sa ako recenzent zapojil aj do koncipovania nového evanjelického spevníka. Je známe, že sa mu mnohé nové piesne nepáčili. Viaceré z nich sa snažil opraviť, preštylizovať. V piesňových textoch kritizoval najmä používanie nezrozumiteľných mystických formuliek. Niektorí súčasní bádatelia v tom vidia určitý generačný stret, napätie medzi doznievajúcim klasicizmom a nastupujúcim romantizmom.⁷³ Nie som si istý, či možno niečo podobné vyčítať zo Štúrových slov. Jedno je však isté, Štúr síce iným spôsobom, ale opäť celkom zreteľne kritizoval náboženský formalizmus a povrchnosť. Nepáčilo sa mu, že pospolitý ľud spieva piesne často bez toho, aby rozumel ich obsahu, dokázal ho precítiť a zamyslieť sa nad jeho praktickým odkazom: „*Ale jsou již tak navyklí všickni spolu těm nesrozumitelným formulkám, že jim dobrovolně z ust se proudí, a srdce nic při tom necítí.*“ Modlitba má byť vrúcny rozhovor s Bohom, nie bezduché odriekanie nezrozumiteľného textu a aj pieseň je určitým prejavom modlitby. Štúrovi teda ide opäť o autenticnosť, úprimnosť

70 KLEINSCHNITZOVÁ, Flora. *Z našej romantiky*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1958, s. 70-71.

71 AMBRUŠ (1954), list Eudovíta Štúra – Samovi Bohdanovi Hroboňovi z 8.11.1842, s. 335-336.

72 MATULA, Vladimír. *Listy Eudovíta Štúra IV. Dodatky*. Bratislava : Národné literárne centrum, 1999. List Sama Bohdana Hroboňa – Eudovitovi Štúrovi z r. 1842, s. 82.

73 TKÁČIKOVÁ, Eva. Zástoj Eudovíta Štúra pri vydávaní evanjelického Zpěvníka. In SEDLÁK, Imrich (ed.). *Eudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti* (Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie). Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1997, s. 285.

a pravdivosť, a to aj v osobnom náboženskom živote každého jednotlivca. Nakoniec, Štúr nebol vo svojom názore osamotený. Poznáme viacerých jeho súčasníkov, ktorí rozumeli odkazu reformácie a túžili ľudí vtiahnuť do duchovného diania, ako napr. M. M. Hodža.⁷⁴ Štúr síce spočiatku radil, aby sa vydanie nového spevníka odložilo na dobu, v ktorej bude okruh „*svätých básnikov*“ väčší, napokon však jeho príchod na tento svet privítal.⁷⁵

Zápas o autentické a praktické kresťanstvo a autentickú a praktickú evanjelickú cirkev sa má podľa Ľudovíta Štúra diať aj pri príprave kázni. Kázeň má byť pre ľud zrozumiteľná a praktická. Kazateľ má kázať „*zo života a do života ľudu, dotýkať sa i malých podrobností*“. Samozrejme je dôležité, aby ovládal reč ľudu. V opačnom prípade sa kázeň môže zmeniť na zlepenec suchých, nezrozumiteľných formuliek.⁷⁶ Aj to je pre Štúra jeden z pádných argumentov proti maďarizácii. Ľud po takej kázni s reptaním, bez duchovného posilnenia opúšťa chrám a je takýmto spôsobom „*hanebne pripravovaný o slovo Božie a spasenie duše*.“⁷⁷ Štúr sa ťažko vyrovnával so správami, ktoré prichádzali z niektorých slovenských cirkevných zborov, v ktorých bol v rámci maďarizácie ustanovený maďarsky hovoriaci farár a kde sa už v elementárnych školách učilo výhradne po maďarsky. Podľa Štúra doslova „*[...] dítiky ľudu opuštěného mučí se maďarčinou a tím vedou se k neznabožství a hloupotě*.“⁷⁸ Aj toto je pre Štúra jeden z dôvodov, prečo rozvíjať a povzniesť slovenčinu.

Štúr sa tiež zaujímal o vydávanie slovenského evanjelického časopisu. Uvedomoval si, že aj tento druh periodika by mohol byť prospešný pre sebauvedomovanie a vzdelávanie slovenského ľudu. Kvalitný časopis si však vyžadoval, kvalitného šéfredaktora. Nazdával sa, že tým správnym kandidátom je Hodža, podľa jeho vlastných slov „*človek vážený, učený a dômyselný*“. Presne taký, aký by mal byť šéfredaktor cirkevného časopisu. Hodža však váhal a celkom reálne hrozilo, že sa k tejto práci odhodlá niekto iný, menej nadaný a menej zaujatý za slovenskú vec. Keď sa Štúr dopyčul, že sa chystá vydávať cirkevný časopis Ladislav Jesenský, ktorý sa mu na to vonkoncom nepozdával, rozhodol sa konať.

74 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Augustovi Horislavovi Škultétymu z 1. 5. 1841, s. 225.

75 MATULA, Vladimír (1999), list Ľudovíta Štúra – Osipovi Maksimovičovi Boďanskému z 13. 2. 1843, s. 26.

76 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Augustovi Horislavovi Škultétymu z 1. 5. 1841, s. 225.

77 HURBAN (1959), s. 289.

78 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Augustovi Horislavovi Škultétymu z 26. 2. 1842, s. 292.

Informoval sa u Hodžu, ako vec s časopisom stojí, aby ich Jesenský nepredbehol.⁷⁹ Hodža sa však nemienil s nikým pretekať a vydávať cirkevný časopis si zaumienil, až keď na to príde vhodný čas.⁸⁰ Treba poznamenať, že sa Hodža k tomuto činu napokon nikdy neodhodlal.

Na záver možno konštatovať, že Štúrov zápas o povznesenie slovenského národa bol širokospektrálny. Svoje idey sa snažil uskutočňovať všetkými možnými prostriedkami, pričom využíval aj prirodzenú platformu, ktorú mu ako slovenskému protestantovi poskytovala Evanjeľická cirkev a. v. v Uhorsku. Tá, ktorá ho, takpovediac vychovala, ale aj obrala o všetky ilúzie a sklamala.

79 AMBRUŠ (1954), list Ľudovíta Štúra – Augustovi Horislavovi Škultétymu z 2.10.1842, s. 329.

80 MATULA, Vladimír (1999), list Michala Miloslava Hodžu – Ľudovítovi Štúrovi z 28. 9.1842, s. 80.

Audiatur et altera pars:
VZŤAHY A PREPOJENIA
RODÍN ZAYOVCOV A ŠTÚROVCOV

EVA KOWALSKÁ

Karol Zay je „oblúbenou negatívnou“ postavou historikov, demonizovaným protivníkom Ľudovíta Štúra, kvôli ktorému mal nepríjemnosti na prešporskom evanjelickom lýceu a musel ho následne opustiť. Jeho spisy a aktivity v rámci príprav reforiem evanjelickej cirkvi augsburského vyznania popudili najmä Jozefa Miloslava Hurbana, ktorý sa s ním dostal do ostrého konfliktu a viackrát s ním polemizoval. Celá komplexná osobnosť, akou je napokon každý človek, sa „zhutnila“ do niekoľkých charakteristík a predstavuje stelesnenie zla a hrozby pre celú evanjelickú cirkev, je redukovaná na symbol, stojaci v opozícii voči celému slovenskému národnému hnutiu v 30. – 40. rokoch 19. storočia a čiastočne aj v rokoch po revolúcii. Každá, aj negatívne vnímaná historická postava si však zaslúži podrobnejšiu analýzu, vysvetlenie možných motivácií jej činov, postojov a kontextov, v ktorých pôsobila. Časový odstup dvesto rokov je už dostatočný na to, aby sa aj (prinajmenej takto vnímané) citlivé otázky stali predmetom bádania, pri ktorom historika vedie nie snaha o obnovenie a upevnenie zažitého klíše, ale jednoducho o pochopenie človeka konajúceho v istých mentálnych rámcoch, dobových pomeroch a medziľudských konšteláciách. Namiesto je teda pripomenutie si starej zásady rímskeho práva, ktorá priznáva nárok na vypočutie aj druhej strany, akokoľvek sa nám jej argumenty alebo skutky nemusia pozdávať. Z takejto perspektívy sa preto pokúsim priblížiť nielen Karola Zayho, najviac spätého s Ľudovítom Štúrom, ale aj celú zayovskú rodinu, v ktorej sa (spolu)formovali jeho názory a v prospech ktorej podnikal aj mnohé svoje kroky. Je dôležité bližšie spoznať práve najužšie, teda domáce prostredie protagonistov významných spoločenských procesov, keďže významne prispieva k utváraní charakteru a postojov potomkov.

Zayovci ako významný uhorský šľachtický rod, ktorý sa práve v prvej tretine 19. storočia, kedy sa začala aj Štúrova politická kariéra, dostal do rangu aristokracie, už získali „vlastných“ historikov – najnovšie Valériu

Fukári (1934 – 2012).⁸¹ Medailóny venované jednotlivým členom v jej komplexne poňatej rodovej histórii však majú za cieľ poskytnúť ucelený pohľad na tú-ktorú osobnosť, priblížiť jej život z hľadiska dejín rodu a kontaktov so spríbuznenými rodinami a celou šľachtickou societou. Skúmanie členov zayovskej rodiny vo vzťahu k L. Štúrovi, resp. k celej jeho rodine nebolo teda z hľadiska koncepcie dejín rodu prvoradé. Aj tento parciálny problém však umožňuje poodhaliť konkrétne osudy ľudí s významným miestom v dejinách a zvlášť v kultúrnych procesoch, porozumieť spoločenskému kontextu a na druhej strane formatívnej úlohe prostredia, do ktorého sa človek narodí.

Peter Zay, prvý generálny inšpektor uhorských evanjelikov

Karol Zay sa narodil rodičom, ktorých životné osudy aj názory presahujú naše obvyklé predstavy o živote šľachty. Otec Imrich (7. 1. 1765 – 18. 8. 1831) bol jediným preživším potomkom prvého generálneho inšpektora evanjelickej a. v. cirkvi v Uhorsku, Petra Zayho – a istý čas vlastne celého rodu. Peter sa angažoval pri formovaní postojov luteránov voči štátu a už pred rokom 1781 prispel k uvoľneniu tlaku, ktorý bol na nich vyvíjaný. Na druhej strane po vydaní Tolerančného patentu dôsledne trval na zachovaní dovtedy vybojovaného, resp. zachovávaného manévrovacieho priestoru (autonómia v liturgických, školských otázkach a pod.), ktorý začalo ohrozovať úsilie Jozefa II. o regulovanie fungovania nielen katolíckej, ale aj nekatolíckych cirkví.⁸² Vo vzťahu k synovi Imrichovi sa Peter spoľahol, ako väčšina šľachticov, na formatívnu úlohu domáceho preceptora-vychovávateľa, spracoval však pre neho záväzné regule, ktoré mal voči chlapcovi uplatňovať.⁸³ Vzájomný vzťah otca a syna narušala Petrova zaneprázdnenosť a častá absencia doma, čo vraj viedlo Imricha istý čas k pochybnostiam o otcovej láske voči nemu. Do úvahy treba navyše vziať aj celkovú rodinnú atmosféru, ktorá dosť negatívne ovplyvňovala formovanie mladého šľachtica. Vnímal a neskôr aj zatrpknuto komentoval (podľa neho) neblahý vplyv svojej nevlastnej matky, Lujzy Amálie, rodenej Kališovej (Calisius)⁸⁴ na svoj život. Imrichova vlastná matka totiž nedlho po narodení syna zomrela, a tak sa

81 FUKÁRI, Valéria. *Felső-magyarországi főúri családok. A Zayak és rokonaik* 16. – 19. század. Pozsony : Kalligram, 2008. Tam aj prehľad staršej literatúry.

82 Pozri KOWALSKÁ, Eva. *Evanjelicke a. v. spoločenstvo v 18. storočí. Hlavné problémy jeho vývoja a fungovania v spoločnosti*. Bratislava : Veda, 2001, s. 55-99 (kapitola Cirkev a štát).

83 Ministerstvo vnútra SR (ďalej skratka MV SR), Slovenský národný archív (ďalej skratka SNA): Archív rodu Zay – Bučiansky archív – Varia, Rázgha-Kališ, fasc. 335a, 1. časť, fol. 22.

84 Lujza Amália Zayová, rod. Kališová bola druhou manželkou Petra Zayho a sestrou Imrichovej biologickej matky Alžbety.

vo výchove pokračovateľa rodu o to viac snažili angažovať aj bývalí svokrovci, manželia Auerspergovci zo Šopronu. Nevlastná matka však mala s bývalými svokrovcami manžela napätý vzťah, o čom svedčí aj skutočnosť, že uvažovali o osvojení si vnuka. Najmä svokor, ríšsky gróf Wolfgang Richard Honorius von Auersperg bol voči bývalému zaťovi Petrovi značne kritický, ba až nepriateľsky naladený: vyčítal mu ešte počas života svojej dcéry, Petrovej druhej manželky, mnohé veci – najmä však neposlušnosť a nedodržiavanie rodinnej dohody o formách styku dcéry s rodičmi.

V celej, dosť traumatizujúco vyznievajúcej kauze sa odráža nadradenosť člena aristokracie (ríškeho grófa) voči uhorskému šľachticovi (barónovi), ktorý však dosiahol pomerne vysoký stupeň vplyvu, keď vďaka svojej funkcii reprezentoval všetkých evanjelikov v Uhorsku. Svokor ho však znevažoval, používajúc proti nemu dokonca etnicky podfarbené diskvalifikujúce a posmešné výrazy (napr. výčitky v súvislosti s angažovaním slovenskej dojky), a naopak, jemu pripisoval dehonestovanie „Nemcov“.⁸⁵ Bezpochyby podružné, osobné antipatie naberali takmer obludné črty: vyústili do výmeny listov plných ostrých invektív a napokon do úplného prerušenia stykov oboch rodín – ešte počas života svokra Auersperga. Predstavujú zaujímavý doklad odhaľujúci mechanizmus formovania či zdroje „nacionalizmu“ (resp. protonacionalizmu), keď dôvodom dehonestácie zaťa mala byť o. i. jeho domnelá príslušnosť či náklonnosť k Slovákom. Nepodložené svokrove výčitky narušili vzájomné vzťahy, zároveň však nepriamo potvrdili neskoršie Štúrovo konštatovanie, že zayovská rodina zohrávala v minulosti – a mohla by zohrávať aj v jeho súčasnosti – významnú úlohu v slovenskom kultúrnom a národnom živote.

Imrich Zay a jeho cesta k sláve a povzneseniu rodu

V ovzduší tušených či až otvorených rodinných rozporov (napätie sa prenieslo aj do vzťahu so svokrou) sa navyše postupne objavovali rozpory Imricha s nevlastnou matkou. Tá sa usilovala bez väčšieho zvažovania hromadiť majetky, čo zadlžovalo rodinu až do takej miery, že bola ohrozená podstata jeho budúceho dedičstva. Pocítil to priamo na vlastnej koži počas štúdia v Lipsku (17874 – 1786), keď mu obmedzená apanáž nedovoľovala viesť život obvyklý pre šľachtického študenta (účasť na báloch, návštevy resp. hostenie spoločností a pod.). Najbližšími spriaznenými dušami sa mu tak stali – a po celý život zostali – dve ženy: stará matka

85 List P. Zayho svokre Auerspergovej: MV SR, SNA: Archív rodu Zay – Bučiansky archív, Imrich Zay – Korešpondencia, šk. 100, 1. časť, fol. 86-88. Vo fascikli sa nachádza aj obsiahla analýza celého sporu, zostavená Petrom Zaym pre svoje potomstvo. Tamtiež, fol. 11-28.

Auerspergová⁸⁶ a otcova setra žijúca v Modre. Vzhľadom na upadajúci rodový majetok a neisté vyhliadky na zamestnanie, keď Jozef II. neustále reorganizoval úrady a vytlačal šľachtu z obvyklých sfér vplyvu, sa Imrich odhodlal (v dobe, kedy bol na univerzite mimo vplyvu rodičov) realizovať svoje dávne detské predstavy a vstúpiť do armády. Získať súhlas rodičov sa mu však podarilo len vysloveným nátlakom, ako to charakterizovala jeho nevlastná matka. V danej dobe to nebol obvyklý krok a v rámci príbuzenstva vzbudil značné rozčarovanie: išlo totiž o prvorodeného syna, budúceho dediča – pokračovateľa rodu a možného nástupcu Petra Zayho na poste generálneho inšpektora.⁸⁷

Osobnostný vývoj Imricha Zayho bol aj naďalej zaujímavý: vyvzdorovaná služba v armáde mu priniesla na jednej strane pocit dôstojného života v prostredí, v ktorom príliš nezáležalo na výške osobného majetku, ale cenili sa skôr individuálne schopnosti a osobná česť. Na druhej strane sa však rodine postupne odcudzoval a keď sa mu po otcovej smrti (1788) nenaplnili ambície na povýšenie, začal premýšľať nielen o odchode z armády, ale aj z Uhorska (uvažoval dokonca o Amerike či Rusku).⁸⁸ Napokon sa jeho osobný príbeh zvrtol na tom, že zamýšľal uzavrieť manželský zväzok v mieste svojej dislokácie, v Brabantsku (časť Belgicka). Hoci bol plnoletý, v súlade s dobovými normami a zvykmi očakával súhlas a požehnanie z domu, no odtiaľ mu nevlastná matka odporučila zmeniť voľbu. Nasmerovala ho k neveste z uhorského prostredia, k svojej neteri Márii (Mimi) Alžbete Kališovej, s ktorou sa nakoniec oženil. Paradoxne sa prvotná racionálna kalkulácia zmenila na vrúcny a trvalý vzťah oboch mladých ľudí. Vďaka tomu sa už po tretíkrát v rámci dvoch generácií prepojili Zayovci s Kališovcami.

Ako sa ukázalo, tento pôvodne racionálny krok priniesol Imrichovi nielen odchod z armády,⁸⁹ ktorý si napokon vynútila budúca manželka, ale aj osobné šťastie. Pre celú rodinu to zároveň znamenalo nielen zabezpečenie následníctva (v roku 1797 sa narodil prvý syn Karol), ale

86 V listoch, ktoré Imrich adresoval svojej starej matke, sa zámerne podpisoval ako Emericus Reichardus (Imrich Richard) Zay. Druhé krstné meno dostal na počesť starého otca Auersperga, v korešpondencii určenej iným adresátom ho však nepoužíval.

87 Neskôr sa na túto pozíciu začalo v kruhoch evanjelických „politikov“ počítať s mladším Imrichovým bratom Žigmundom, ktorý však zomrel v mladom veku ako dvadsaťtriročný.

88 K vojenskej kariére Imricha Zayho KOWALSKÁ, Eva. Dôstojník v armáde a spoločnosti na prelome 18. a 19. storočia: Imrich II. Zay a jeho kariéra (1765 – 1831). In *Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo*, roč. 19, 2015, č. 2, s. 147-160.

89 Imrich Zay sa k vojenskému životu nakrátko vrátil ešte počas insurekcie r. 1797. K fenoménu insurekcie pozri napr. MAČUHA, Maroš. Branná povinnosť šľachty v novoveku. In KOVAČKA, Miloš – AUGUSTINOVÁ, Eva – MAČUHA, Maroš (eds.). *Zemianstvo na Slovensku v novoveku I. Postavenie a majetky zemianskych rodov*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2009, s. 51-80. Dostupné online: http://www.snk.sk/images/snk/NBU/Zborniky/Zemianstvo_1/51.pdf (nahl. 6. 4. 2015)

postupne aj oddženie a stabilizáciu rodinného majetku, ktorý sa po smrti nevlastného brata Žigmunda (1806) a nevlastnej matky (1817) napokon celý dostal do Imrichových rúk, vráťanie tých častí, ktoré sa za predošlých generácií dostali k neoprávneným užívateľom.⁹⁰ Imrich tak mohol začať naplňovať cieľavedomý plán sanácie svojho hospodárstva: oprel sa čiastočne o skúsenosti nadobudnuté pozorovaním pomerov v zahraničí, lebo ako mu pripomenul jeden z jeho korešpondentov, vojenská služba dávala vnímavému človeku aj také podnety, ktoré mohol uplatniť a rozvíjať v civilnom živote. Zásady hospodárenia si osvojil nepochybne už počas univerzitného štúdia, ale upevňoval si ich aj lektúrou viacerých odoberaných odborných časopisov a literatúry: pri jej výbere mu radil uznávaný teoretik ekonómie Franz gróf von Enzenberg, inak prezident apelačného súdu v Klagenfurte, ktorý mu odporúčal pridržať sa najmä Ludwiga Mitterpachera, klasika ekonomickej vedy v habsburskej monarchii. Svoje práce z oblasti poľnohospodárstva mu však venovali a zasielali aj ďalší odborníci – napr. profesor slávneho inštitútu Georgikon v Keszthelyi Karol Ruma mu adresoval dve svoje rozpravy.

Imrich sa nevzdelával len sám, ale záležalo mu aj na kvalifikácii vlastného personálu. Podnikal kroky, aby sa niekto z jeho zamestnancov zaškolil u vtedy najznámejšieho európskeho reformátora poľnohospodárstva, farára Johanna Friedricha Mayera v Kupferzelle.⁹¹ Po jeho smrti chcel ďalšieho kandidáta (Štefana Micsku) umiestniť na štipendijné miesto na Georgikone. Imrich sa zaoberal aj vylepšovaním technického vybavenia svojich majetkov,⁹² zavádzaním nových plodín (červená ďateľina, krmná repa), chovom a predajom produktívnejších plemien dobytky („švajčiarskeho plemena“, oviec) a pestovaním a spracovaním cukrovej repy, čo boli obvyklé stratégie veľkostatkárov v dobe hospodárskej krízy vyvolanej napoleonskými vojnami a devalváciou meny. Dlhotrvajúcou pripomienkou jeho záľuby v botanike bol rozsiahly park v Bučanoch, do ktorého vysádzal mnohé (aj exotické) dreviny a rastliny, ktoré si nechával posielat' najmä z Viedne, či zámocký park v Uhrovci, založený Mimi

90 To bol príklad bývalej rázghovskej, od 1717 calisiovskej kúrie v Skalici, ktorú nájomca Valentin Majthényi bez vedomia majiteľa Christiana Calisia postúpil ďalej. Začiatkom 19. storočia sa ocitla v rukách Gvadányiovcov. Podrobne v MV SR, SNA: Archív rodu Zay, Bučiansky archív – Rôzne, Imrich a Karol Zay, šk. 116, fasc. 4.

91 Základné údaje o ňom STOLLBERG-WERNIGERODE, Otto zu. *Neue deutsche Biographie*, Bd. 16, Berlin : Dunker & Humblot, 1990, s. 544-545. Dostupné online: http://daten.digital-sammlungen.de/bsb00016334/image_556 a n. (nahl. 6. 4. 2015)

92 Úvahy o nákupe rôznych strojov mu síce F. Enzenberg vyhovorel, ale Zay realizoval napr. vylepšenia a stavebné úpravy mlynov. Bližšie v MV SR, SNA: Archív rodu Zay, Bučiansky archív – Rôzne, Imrich a Karol Zay, šk. 218, fasc. 8, fol. 15-26.

Zayovou. Duchu rodinnej tradície a zrejme i osobnostnému založeniu a zbožnosti zodpovedali aj aktivity v prospech evanjelických cirkevných zborov, ktoré spolu s manželkou podporoval finančne aj hmotne: modranskej cirkvi napr. daroval v roku 1825 po katastrofálnom požiari 100 zlatých, pre kostol v Dežericiach zaobstaral nový organ.⁹³

Čo prepája Zayovcov priamo s rodinou Ľudovíta Štúra, bola práve Imrichova „personálna politika“ v rámci jeho panstiev. V šľachtických rodinách sa kládol tradične veľký dôraz najmä na výber domácich učiteľov, ktorí boli zodpovední za ranú výchovu a vzdelávanie šľachtických detí. Hofmeistrami Imricha Zayho boli po istom krátko pôsobiacom Schmallovi⁹⁴ jazykovo zdatní Matthias Janek (pôvodom z Banskej Bystrice), Johan Paul Hagen a Johann Friedrich Sandvos, z ktorých najmä posledný mal s Imrichom taký priateľský vzťah, že namiesto neho vybavoval s babičkou nepríjemné finančné otázky, týkajúce sa jeho chovanca. V Imrichovej rodine našiel dlhodobé uplatnenie aj Ferdinand Waschowszky, vychovávateľ vtedy jedenásťročného Imrichovho nevlastného brata Žigmunda,⁹⁵ ktorý neskôr odmietol aj lákavé pozvanie za konrektora či riaditeľa vzdelávacieho inštitútu v Banskej Štiavnici a stal sa takmer členom rodiny.⁹⁶ Vďaka tomu ho uprednostnili pred pôvodne určeným vychovávateľom Imrichovho syna Karola, Michaelom Bölönyim, ktorému Imrich do istej miery kompenzoval neposkytnuté požitky a prispieval mu istý čas na štúdium v Jene. Waschowszkeho pripútal k zayovskej rodine nielen veľkoryso stanovený plat, ktorý mu neskôr umožňoval stať sa veriteľom niekoľkých šľachticov, ale zrejme aj manželstvom nenaplnený vzťah k významnej literátke tej doby, Terézii Artnerovej, pravidelnej návštevníčke (či takmer členke) zayovskej rodiny. V domácnosti žil istý čas (približne v rokoch 1802 – 1811) ako učiteľ francúzštiny mladého Karola Zayho aj bývalý francúzsky zajatec kaprál Jean Baptist Devains, ktorý bol predtým chovancom v trnavskej invalidovni, a ktorého Imrich po prepustení ďalej podporoval až do jeho smrti roku 1818.⁹⁷

93 MV SR, SNA: Archív rodu Zay z Uhrovcu – Bučiansky archív, Karol Zay – Inšpektor ev. a. v. cirkvi a škôl, No. 87, šk. 156, fasc. I, fol. 83-85.

94 Nepodarilo sa mi zistiť, o ktorého člena schmallovskej rodiny ide.

95 Dohoda o prijatí a plate uložená v MV SR, SNA: Archív rodu Zay – Bučiansky archív, písomnosti Ferdinanda Waschovského, šk. 133, Elench II., fol. 82-83.

96 Waschowszky bol považovaný nie za *servus, ast qua amicus*. Tamtiež, Elench II., fol. 3-4. Zvláštnu spomienku mu venoval Juraj Bobok v pohrebných kázňach za Žigmunda Zayho a Lujzu Amáliu, vdovu po Imrichovi Zaym. Slovenská národná knižnica (ďalej skratka SNK), Literárny archív (skratka LA): 58 N 7, No. 1, 5.

97 MV SR, SNA: Archív rodu Zay – Bučiansky archív, Imrich Zay – Korešpondencia, šk. 107, Elench II (fol. 1-30), fol. 2-5.

Prepojenie Zayovcov a Štúrovcov

Nemenej dôležitým, hoci v prípade Zayovcov len letmo načrtnutým, bol výber hospodárskeho personálu. Ako som uviedla vyššie, Imrich si dával záležať na jeho príprave, bližšia analýza jeho zloženia však nebola zatiaľ predmetom záujmu historikov. Vedúci úradníci pritom nemali na úrovni každodenného fungovania veľký odstup od rodiny zemepána: napr. provízor panstva a zároveň inšpektor cirkevného zboru v Uhrovci Ladislav Kraszniec zvykol hrať s Imrichom Zaym šach. Do trendu všestranného „zveľaďovania“ panstva zapadá aj angažovanie Samuela Štúra, ktorého v roku 1813 pozvali za učiteľa elementárnej školy. Tento post sa v dobovej „nomenklatúre“ povolání radil ku skupine charakterizovanej ako *honoratiores*, najmä ak išlo o učiteľov mestských škôl podliehajúcich kontrole vedenia školských obvodov. Učitelia luteránskych škôl síce tomuto kritériu celkom nezodpovedali, ale nezriedka to boli osobnosti s vyšším vzdelaním, literárne činné alebo inak prospešné. Práve takto možno charakterizovať aj Samuela Štúra, Ľudovítovho otca.

Samuel Štúr prešiel do Uhrovca, ktorý bol sídlom zayovského panstva, z postu učiteľa-organistu na evanjelickej škole v Trenčíne, ktorá sa síce nachádzala pod správou tamojšieho cirkevného zboru, ale Zayovci ju mali, takpovediac, pod patronátom. Ešte v roku 1770 Imrichov otec a stará matka ustanovili základinu 1000 zlatých a z jej výnosov (úrokov) vo výške 60 zl. ročne sa mali poskytovať štipendiá dvom chudobným šľachtickým študentom.

Právo ich výberu mali po celý čas Zayovci, takže aspoň takouto formou boli v styku so školou a jej pedagógmi. I. Zay sa teda mohol pri výbere nového učiteľa na vlastnom panstve veľmi rýchlo zorientovať a podniknúť kroky pre jeho angažovanie. Pozvanie (vokáciu) oficiálne zostavil uhrovský cirkevný zbor 2. decembra 1812, no zemepán ako patrón mal pri celej akcii istotne významné slovo.

Šikovný učiteľ, akým Samuel Štúr nepochybne bol, predstavoval prínos pre mestečko, ktoré začalo prosperovať pod novým vedením panstva. Na druhej strane konsolidujúci sa majetok Zayovcov mohol poskytnúť lepšie zabezpečenie pre mladého učiteľa a jeho rozrastajúcu sa rodinu. Navyše, prechod z postu učiteľa najnižšej triedy za de facto riaditeľa školy by sa dal považovať za sociálny vzostup, aj keby tomu zdanlivo výmena slobodného kráľovského mesta Trenčína za zemepanské mestečko Uhrovec nezodpovedala. S. Štúr sa v rámci panstva zaradil k riadiacemu úradníctvu a s jeho členmi sa stýkal aj v rodinnom

kruhu.⁹⁸ Dostal sa tak do prostredia, v ktorom mal relatívne priaznivé podmienky pre vlastnú existenciu a rozrastajúcu sa rodinu a zároveň mal možnosť naplňať svoje ambície. Tie spočívali najmä v príprave vlastných textov pre svojich žiakov a v osvetovom (a osvietensky vyznievajúcim) pôsobení v miestnej komunite (založenie spolku triezvosti, šírenie ľudovýchovnej literatúry). Práve pri viazaní kníh sa medzi ním a barónom Zaym rozvinula nie celkom zvyčajná spolupráca. Imrich Zay sa podľa dostupných prameňov stal šikovným majstrom a 22. júla 1817 bol slávnostne (a po zložení predpísanej skúšky a taxi) prijatý v Trnave do cechu meštianskych knihviazačov.⁹⁹

V literatúre sa táto aktivita I. Zayho interpretuje, ako keby išlo len o záľubu z dlhej chvíle. Skôr ju však možno dávať do súvislosti s liberálnym a filantropickým zmýšľaním baróna, ktorý bol ochotný v prospech svojich poddaných v čase neúrody a živelných katastrof pridelovať obilie alebo peniaze a spolu s manželkou sa venovali homeopatii a liečiteľstvu.¹⁰⁰ Navyše, majstrom sa stal v dobe, kedy prešporský magistrát nechal na podnet katolíckeho kléru (v čase osláv výročia reformácie) zabaviť stovky slovenských biblií.¹⁰¹ Je evidentné, že väčšina knižných exemplárov, ktoré osobne zviazal, nachádzala adresátov medzi jednoduchými obyvateľmi – poddanými, prípadne ich deťmi po skončení školského roku: sám Ľ. Štúr sa podľa vlastných spomienok mohol tešiť z takýchto darčiekov, ktoré mu odovzdala barónka M. Zayová,

98 HUČKO, Ján. *Život a dielo Ľudovíta Štúra*. Bratislava : Osveta, 2. vydanie, 1988, s. 16, 28. Po smrti barónovho komorníka Friedricha Christa rektor S. Štúr získal r. 1819 na obvyklej dražbe hnutelných vecí klavír (*clavichord*) aj s notami v hodnote 2 zl. a jeho manželka vydražila dva svietniky za 23 gracijarov.

99 Slávnostne vyhotovený výučný list, MV SR, SNA: Fond Zay, Bučiansky archív, Imrich Zay – Korešpondencia, šk. 104, 2. časť, fol. 187. Sprievodný list cechmajstra vyzdvihol záujem vysoko postavených osôb (konkrétne Jozefa II.) o knihviazačské remeslo.

100 Barónka M. Zayová mala približne od r. 1823 v kaštieli zriadenú verejnú ambulanciu. List Johanna Giersiga Márii (Mimi) Zayovej, Groditz, 28. 4. 1825: „*Nicht ungütig aufnehmend sind gnädige Freiin ein geschickter und glücklicher homöopathischer Arzt. Hier weiß man erst seit 2 Jahren, daß eine Revolution in der Alleopathie vorging, und spricht auch nur davon wie von jeder andern Neuerung. Das Staunen und Ausfragen über gnädige Freiin daß Sie als Arzt nicht nur unter Ihren Unterthanen, sondern jeden dero Güte und Hülfe gewähren und bereit seit 3 Jahren unaufgesezt glücklich Praxi ausführen, kann ich nicht schildern, daß es viele nicht recht glauben wollen [...]*.“ MV SR, SNA: Fond Zay, Bučiansky archív, Imrich Zay – Korešpondencia, šk. 106, fol. 319-320. Je zrejmé, že keď Ľudovít Štúr počas svojho štúdia v Rábe (Györi) ochorel a liečil sa vínom, tak iba sám na sebe aplikoval metódu, ktorú poznal z uhrovskej liečiteľskej praxe.

101 BORBIS, Johannes. *Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung nebst einem Anhang über die Geschichte der protestant. Kirchen in den deutsch-slavischen Ländern und in Siebenbürgen*. Nördlingen : Beck'sche Buchhandlung 1861, s. 195.

a dokonca sa mohol vďaka tomu dostať i do panského kaštieľa.¹⁰² Poslednými adresátmi knižných darov sa podľa dispozície testamentu stalo dvadsaťtri mužov i žien z panstva, medzi ktorých rozdelili knihy v hodnote vyše 51 zlatých. Zväčša išlo o nové menšie spevníky (*Lib. minorum Cantionum*) v hodnote 2 zl. 30 gr. (jeden z nich dostal aj bližšie nemenovaný Dubček z Uhrovca), tri exempláre predstavovali rovnako drahé opravené (previazané) staršie knihy. O niečo lacnejšie (1 zl.) boli evanjeliá, naopak, najvyššiu cenu mal *Tranoscius* v hodnote 6 zl., odkázaný istému Pavlovi Drahovskému.¹⁰³ V prípade všetkých kníh možno predpokladať, že boli vydané v slovenčine (češtine) – pri väčšine to bolo ostatne aj explicitne uvedené.

Uhrovská škola sa vďaka učiteľovi S. Štúrovi, ale aj záujmu a patronátu barónky Zayovej dostala na vyššiu úroveň. Pri elementárnej škole, ktorej vyučovaniu náplň tvorili približne rovnaké predmety, aké boli určené v *Ratio educationis* pre dvojtriedne (malomestské) školy, a ktoré do istej miery akceptovali aj luteráni, bola zriadená *Schola germanica*. Nešlo však o plnohodnotnú, na samostatné triedy členenú školu, ale treba ju definovať skôr ako (doplnkovú) triedu určenú najmä pre deti úradníkov panstva. Na slávnostnej verejnej skúške 20. júla 1828 svoje vedomosti predviedlo devätnásť chlapcov a päť dievčat.¹⁰⁴ Neodpovedali len v nemčine – tá bola pre nich zväčša cudzím jazykom, ale aj *in lingua vernacula* alebo *idiomate Slavico*, očividne po slovensky a čiastočne aj po latinsky. Ešte zaujímavejšie je spektrum prezentovaných vedomostí – skúšali ich z geografie (Portugalska, Španielska, Francúzska, Anglicka a Nemecka), z dejepisu habsburskej monarchie, biblických dejín, aritmetiky, krasopisu, prírodopisu (o živočíšnej ríši) a nemčiny. Meno učiteľa sa zatiaľ nepodarilo zistiť, možno však predpokladať, že vyučovanie (mimo

102 *Kwěty. Národní zábavník pro Čechy, Morawany a Slowáky*, roč. 6, 22. 8. 1839, č. 36, s. 265. Dostupné online: https://books.google.sk/books?id=frNDAAAAYAAJ&pg=PA297&dq=Kw%C4%Bty:+N%C3%A1rodnj+z%C3%A1bawnjk+pro+%C4%8Cechy,+Morawany+a+Slow%C3%A1ky+1839&hl=sk&sa=X&ved=0CCEQ6AEwAGoVChMlr7mA3c6SxgIVw7gUCh2dVgD_#v=onepage&q=Cjslo%2034&f=false (nahl. 15. 6. 2015).

103 MV SR, SNA: Fond Zay, Bučiansky archív, Imrich Zay – Korešpondencia, šk. 107, Elench II, fol. 1-90: fol. 1. Charakteristika kníh je prebratá z formulácií prameňa.

104 Žiakmi boli chlapci: Münichshöfer Christianus, Jehring Carolus, Obetko Johannes, Bolemann Stephanus, Studjinka Constantinus, Straszovetz Joannes, Hornjk Stephanus, Maszarik Michael, Melferber Joannes, Kiko Carolus, Martisska Stephanus, Kalaba Dionysius, Hnatek Joannes, Mihálik Nicolaus, Svetz Michael, Kadletsijk Michael, Studjinka Rudolphus, Poltzer Michael, Straszovetz Carolus; dievčatá: Czebo Anna privatim repetens, Jehring Amalia; O(?)ndruska [nečitateľné priezvisko – pravdepodobne Ondruska – pozn.a.] Carolina, Melferber Joanna, Obetko Christina. Tamtiež. Obetkovci sa usadili v Uhrovci ako súkenníci r. 1774.

obvyklého rozvrhu a s dodatočným platom) viedol niekoľko rokov S. Štúr. Neskoršie angažovanie samostatného učiteľa maďarčiny (1841) totiž potom S. Štúra oprávnenne znechutilo, keďže jeho príchod znamenal okrem obáv z maďarizácie aj pokles príjmov riadneho učiteľa.¹⁰⁵ Kvalita vedomostí poskytovaných v elementárnej škole umožnila bezpochyby zvýšenie frekvencie študentov z Uhrovca na vyšších školách: len v matrikách evanjelického lýcea v Prešporku sú od školského roku 1751 do školského roku 1817/1818 zaznamenaní štrnásť Uhrovčania, pričom až siedmi sú uvedení počnúc školským rokom 1810/1811. Je isté, že ďalší by sa dali nájsť v blízkom Trenčíne, prípadne na iných školách v Uhorsku.

Karol Zay, podporovateľ a oponent Ľudovíta Štúra

Rodinné liberálne naladené prostredie, v ktorom sa pohybovali významní literáti (Terézia Artnerová, Franz Grillparzer, Karoline Pichlerová a ďalší¹⁰⁶) a v ktorom mala svoje miesto aj hudba (aj to bola oblasť záujmu a povinností S. Štúra), malo nepochybne silný vplyv na formovanie syna barónskeho páru, Karola (12. 2. 1797 – 8. 10. 1871). Mladý barón sa od malička pohyboval medzi Šopronom, Viedňou a rodinnými sídlami v Bučanoch a Uhrovci a najmä od matky získal vzťah k literatúre a hudbe. S učením začal v obvyklom veku šiestich-siedmich rokov, pričom ho formovali viacerí súkromní učitelia, najmä hofmeister Ferdinand Waschowszky. Verejnú školu absolvoval v Šoproni, kde býval so svojimi vychovávateľmi v dome rodičov v tesnej blízkosti lýcea. Okrem prostredia školy ho formoval aj bohatý kultúrny život (divadlo, opera) a sám sa zapojil do aktivít nemeckej literárnej spoločnosti na lýceu.¹⁰⁷ Je zaujímavé, že rovnako ako v predošlej generácii, aj v prípade Karola došlo k istému ochladeniu vzťahov medzi jeho otcom a starým otcom Johannom Calisiom. Otec M. Zayovej, ktorý svojej dcére doprial významných domácich učiteľov (v Bytčici Johanna Genersicha a vo Viedni Johanna Wächtera) a o výchove svojej dcéry sa v listoch radil so slávnym

105 Pozri list Ľ. Štúra Josefovi Václavovi Staňkovi z 10. 6. 1841. In AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Listy Ľudovíta Štúra III. Dodatky*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1960, s. 234-237.

106 Impresie z Uhrovca zaznamenala vo viacerých dielach, najobsiahlejšie v práci PICHLER, Karoline. *Zerstreute Blätter aus meinem Schreibtische: Neue Folge*, Bd. 2, Wien : Pichler's Witwe, 1844, s. 252-263. Dostupné online: https://books.google.sk/books?id=vXQ7AAAAcAAJ&pg=PA252&dq=zay+inpublisher:Pichler&hl=sk&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=zay%20inpublisher%3APichler&f=false Hodnotenie zayovského salónu pozri v článku JÓNASOVÁ, Anna. Literárny salón – spôsob literárnej komunikácie v 17. – 19. storočí. Pokus o otvorenie literárnohistorickej témy, 2. časť. In *Knižnica*, 2011, roč. 12, č. 5, s. 45-48.

107 Doklad o prijatí zo 17. 9. 1811. MV SR, SNA: Fond Zay, Bučiansky archív, Karol Zay – Korešpondencia, šk. 138, fasc. 15/1, fol. 21.

pedagógom H. F. Campem,¹⁰⁸ mal vlastné predstavy o vnukovom smerovaní. V roku 1804 navrhol jeho rodičom, aby ho dali do chlapčenského výchovného inštitútu rektora Adama Lovicha v Banskej Bystrici, ktorý mal dobrú povesť aj v šľachtických kruhoch (boli v ňom napr. dvaja mladí baróni Podmanickí). Hoci predpokladal, že by tam vnuka sprevádzal hofmeister, rodičia tento plán, motivovaný túžbou po častejších stretnutiach starého otca s ešte len sedemročným vnukom, rezolútne odmietli.

Tradičný priebeh štúdia (gymnázium v Šoproni, Kráľovská akadémia v Prešporku) Karola pripravil na civilné povolanie a politicky významnú kariéru. Začal ju vo veku tridsať rokov, keď bol v roku 1827 menovaný za komorského radcu v Trenčíne a v roku 1831 za kráľovského komisára v Trnave, s poverením vyšetriť nepokoje, ktoré tam vypukli v súvislosti s cholerou. Otec sa k tomuto vymenovaniu staval pomerne rezervovane, lebo rodina v tom čase nedisponovala dostatkom hotovosti a s výkonom funkcie sa spájali zvýšené výdavky.¹⁰⁹ Napriek tomu však prispela k povzneseniu významu rodu, lebo menovanie Karola na vysoký úradnícky post sa časovo krylo s dosiahnutím dávno usilovanej méty – udelením grófskeho titulu pre Imricha Zayho a jeho potomstvo. O tomto kroku sa hovorilo priamo na cisárskom dvore už v roku 1774, druhýkrát po roku 1781, pričom sa overovala aj genealógia rozvetveného príbuzenstva. Samotného povýšenia sa však I. Zay dočkal až oveľa neskôr, pri korunovácii uhorského kráľa Ferdinanda V. (28. septembra 1830).¹¹⁰ Oficiálne sa tak uznali jeho zásluhy o obranu vlasti. Uhorská verejnosť, najmä jej luteránska časť, však nevnímala povýšenie Zayovcov len ako ocenenie osobných zásluh Imricha a jeho syna o vlasť: pre evanjelikov predstavovala celá rodina „*oporu, útočisko prenasledovaných a útechu biednych*“ a jej zásluhy sa dali sledovať údajne od vzniku Uhorska.¹¹¹ Grófsky titul však znamenal okrem postupu medzi aristokraciou a významného zvýšenia prestíže rodu ďalšie výdavky navyše, keďže nový status bolo potrebné aj náležite prezentovať smerom voči verejnosti. Medzi prvé úlohy Karola Zayho patrilo zvládnutie náročného problému – sociálnych dôsledkov cholerovej epidémie, ktorá sužovala Uhorsko v rokoch 1831 – 1832

108 MV SR, SNA: Fond Zay, Bučiansky archív, Ján Kališ, šk. 140, fol. 227-228.

109 MV SR, SNA: Fond Zay, Bučiansky archív, Imrich Zay – Korešpondencia, šk. 137, fol. 52-53.

110 Kráľ vydal rozhodnutie 5. novembra 1830, listina bola potom datovaná 12. novembra 1830. Datovanie podľa Libri Regii, dostupné online: http://adatbazisokonline.hu/en/adatbazis/a-57_-k-19-libri-regii-%C2%B7-kiralyi-konyvek-1527%E2%80%94941918/adatlap/30236. *Pressburger Zeitung* priniesli oznám o povýšení 19. 11. 1830.

111 Citované slová použil Steph(anus) Kosztolany 29. 11. 1830 v gratulácii K. Zaymu k povýšeniu na grófa. MV SR, SNA: Archív rodu Zay z Uhrovca – Bučiansky archív, Karol Zay – Korešpondencia, šk. 137, fasc. 14 (1), fol. 76.

a tragicky postihla aj Zayovcov: ochoreli na ňu viacerí členovia rodiny a personálu (spolu sedmina osadenstva panstva). I. Zay jej príznaky spočiatku ignoroval a v auguste 1831 jej podľahol.

Povýšenie do grófskeho stavu prinieslo povznesenie nielen samotnej rodine. Tento krok znamenal aj významný prelom pre celú evanjelickú komunitu v Uhorsku, keďže na aristokratický titul (baronát k tomuto rangu nepatril) dosiahol po niekoľkých storočiach prvý luterán. Pri voľbe generálneho inšpektora v rokoch 1839 – 1840¹¹² bola preto situácia jasná: renomé rodiny, ktoré v roku 1817 vylepšilo odkázanie celého osobného majetku nevlastnej matky Imricha Zayho prešporskému evanjelickému zboru, ale aj povest' Karola ako angažovaného publicistu (o. i. pravidelne prispieval do novín a časopisov), či vplyvného svetského patróna a hodnostára (Karol už vtedy pôsobil ako inšpektor Preddunajského dištriktu), zabezpečila bezproblémové zvolenie K. Zaya na post generálneho inšpektora evanjelickej a. v. cirkvi. V jeho osobe cirkev získala verejne známeho politika, ktorý jasne deklaroval ambiciózny plán zákonného zrovnoprávnenia protestantov s katolíkmí. V ovzduší ostrých polemík o konfesionálne háklivých otázkach (najmä o zmiešaných manželstvách) sa jeho nekompromisný postoj v prospech posilnenia pozícií protestantizmu musel zdať vcelku logickým a oceňovaným krokom. Na druhej strane však požiadavka stotožniť náboženskú a národnú (maďarskú) identitu ohrozovala vnútornú jednotu luteránov ako partnerov v strategickom spojení s kalvínmi.

K. Zay sa najmä ku koncu 30. rokov 19. storočia stále viac presadzoval v kruhoch liberálne zmýšľajúcej šľachty. A stále častejšie sa jeho aktivity prepletali s aktivitami Ľudovíta Štúra, ktorého určite poznal od detstva. Zabezpečenie štúdia v Rábe (Győri, 1827 – 1829) bolo zrejme v rézii vlastnej Ľudovítovej rodiny, no pod samotný výber školy sa istotne podpísalo sprostredkovanie Zayovcov. Bohatú zayovskú knižnicu navštevoval aj talentovaný profesor Leopold Petz, ktorý neskôr významne ovplyvnil práve Ľ. Štúra. Následný pobyt na lýceu v Prešporku (od 4. septembra 1829) bol už finančne náročnejší a Štúr sa uchádzal a aj získal miesto alumnistu, ktorého zaopatrenie sa vykrývalo zo zayovskej základiny.¹¹³ K. Zay sa za opätovné udelenie štipendia v Štúrov prospech osobne zasadzoval u vtedajšieho generálneho inšpektora Alexandra Prónayho (list z 30. augusta 1830, pričom rozhodovanie o ňom malo prebehnúť až o pol roka neskôr). Prónay síce Zayho ubezpečoval, že bude brat'

112 SNK – LA, sign. 101 AD 21: Korešpondencia K. Zayho v cirkevných veciach. Obsah listov z jari a leta 1839 sa týka organizovania volebného procesu.

113 HUČKO (1988), s. 20.

na mladíka z Uhrovca osobitný zreteľ, ale upozorňoval, že pri výbere sú v hre viacerí a rovnako aj ich záujmy. Ako dnes, aj vtedy hrali významnú úlohu osobné preferencie, napokon, Zay sám mal byť svedkom toho, ako sa o veciach rozhodovalo na konvente.¹¹⁴ Práve kvôli problémom so získaním štipendia sa Ľ. Štúr musel vrátiť k rodičom do Uhrovca a opäť K. Zay zariadil, aby bol aspoň načas zamestnaný ako úradník na jeho panstve. Dohodnutý plat bol pritom dostatočný na to, aby si mohol našetriť časť prostriedkov na ďalšie štúdiá, veď úradnícke miesto nepatrilo k životným méтам ambiciózneho a talentovaného mládenca.

Hoci po Štúrovom odchode do Nemecka a po niekoľko nasledujúcich rokov (približne do zvolenia za generálneho inšpektora) K. Zay do jeho osudu priamo nezasahoval, je takmer isté, že sa o neho zaujímal alebo sa aspoň o ňom dozvedal. Humorným dokladom tejto skutočnosti bola nasledujúca epizóda: grófova manželka Charlotta pomenovala jednu odrodu georgín, vtedy veľmi módných kvetov, ktoré pestovala v bučianskom parku, podľa Štúra.¹¹⁵ Štúrova snaha etablovať sa na prešporskom lýceu však vyostrila vzájomný vzťah oboch osobností. K. Zay sa na konvente aktívne zasadzoval za to, aby Štúra zo školy eliminovali, keďže v jeho aktivitách videl kroky smerujúce k presadzovaniu ním odsudzovaného a démonizovaného panslavizmu.

Zayho a Štúrove cesty sa prekrížili aj v súvislosti s Modrou, kde mali Zayovci už od 17. storočia vnútri hradieb vlastný dom. Istý čas poskytoval útočisko miestnym luteránom, ktorí v priebehu vrcholiacej rekatalizácie prišli o vlastný kostol. Pravidelným hosťom v tomto dome (resp. u svojej tety, ktorá v ňom žila) bol už Imrich Zay: slobodná otcova sestra

114 „[...]so will ich hiemit den richtigen Empfang desselben anzeigen, u(m) Sie versichern, daß ich auf die darin enthaltene Empfehlung des von Zay Ugroc gebürtigen Presburger Studenten Stauer, in Rücksicht Ihrer u(nd) Ihrer guten Eltern, besondern Bedacht haben wolle. Versprechen kann ich zwar nichts, die wie Sie es einmal selbst gesehen haben, hängt die Entscheidung keineswegs von mir allein ab, sondern mehrere haben dran zu sprechen u(nd) es mit vielen Umständen verbunden ist. Bei der Presburger Schule kommt man noch am schwersten dazu, indem selbe die meisten, von den andern zugekommenen Stipendiaten hat, u(nd) von dem dasigen kaum ein paar Stipendien erhalten können. Noch habe ich die Presburger Candidation nicht erhalten, so wie außer der Oedenburger auch sonst keine, doch jetzt müssen sie bald eintreffen.“ List Alexandra Prónayho K. Zaymu z 28. 2. 1831. MV SR, SNA: Archív rodu Zay z Uhrovca – Bučiansky archív, Karol Zay – Korešpondencia, šk. 137, fasc. 14 (1), fol. 86-87.

115 „Von Dahlien ist seit deinem Abreise nun der General Gomez [mohla myť na mysli Miguela Gómeza Damasa, španielskeho generála, účastníka 1. karlistickej vojny v Španielsku v r. 1833 – 1840, pozn. a.] ausgeblüht, der sehr schön ist, die andern blühen recht schön fort. Der Phidias [= Feidias, grécky sochár, pozn. a.] gefällt einigen noch besser als der Stur, er blüht jezt außerordentlich schön.“ List manželky Lotte K. Zaymu, 22. 7. (1841?), MV SR, SNA: Archív rodu Zay z Uhrovca – Bučiansky archív, Karol Zay – Korešpondencia, šk. 136, fasc. 8, fol. 55.

predstavovala v rámci rodiny jediná dôveryhodnú bytosť, s ktorou sa mohol deliť o svoje zážitky, myšlienky, ale aj problémy. Dokonca radil aj svojej šopronskej babičke, aby sa tam na sklonku života presťahovala, lebo by to rodine umožnilo lepšie organizovať starostlivosť o ňu. Po delení majetku dom však predal, resp. vymenil za menší v Pezinku. Voči evanjelickému cirkevnému zboru v Modre Imrich aj Karol – podľa vzoru Petra Zayho a jeho matky, ktorí fundovali tamojšie *alumneum*¹¹⁶ – stále vystupovali v úlohe akýchsi tradičných, no neformálnych patrónov, ktorých pozývali aj na významné podujatia. Takým bolo napr. vysvätenie nového slovenského kostola 20. augusta 1835, na ktorom bol práve K. Zay najvýznamnejšou osobnosťou.¹¹⁷

Začiatkom 30. rokov 19. storočia však K. Zay ešte nevyňikal povestou odporcu snáh o slovenskú národnú agitáciu, ako tomu bolo najmä v nasledujúcom desaťročí. Napokon, ani v očiach L. Štúra v tom čase nepredstavoval vážneho protivníka, naopak, oceňoval v ňom podporovateľa vzdelávania a spravodlivého zemepána.¹¹⁸ Bolo to skôr obdobie, v ktorom sa K. Zay musel vysporiadať s vlastnými problémami, prameniacimi v jeho zdravotných ťažkostiach. Prejavili sa u neho zrejme dôsledky vypätia v čase cholerovej nákazy, ktoré mu sťažovali, ba až znemožňovali každodenný život. Zay sám na sebe pozoroval známky hypochondrie, panického strachu o vlastné zdravie a zdravie svojich najbližších, ústiace do celkovej apatie a straty záujmu o bežné fungovanie v rodine a úrade, ako aj o dovtedy nadmieru uspokojivé intímne spolužitie s manželkou. Pridali sa tráviace problémy a napokon celková slabosť. Všetko to trvalo niekoľko rokov, čo ho načas vyradilo z verejného diania. Dokonca prestal čítať noviny, aby v nich nenatrafil na články o cholere. Hľadal pomoc u popredných lekárov v Trnave a Viedni, liečil sa módnou a v rodine odskúšanou homeopatiou a držaním prísnej diéty.¹¹⁹ Stav sa mu postupne zlepšil a začal sa viac angažovať v rámci luteránskej komunity: postupne sa pracoval na pozíciu vplyvného protestantského politika.¹²⁰

116 Ústredný archív ECAV, fond Nemecký ev. a. v. cirkevný zbor v Modre, VIII. Spisový materiál. Spisy, No. 213, 1759.

117 MV SR, SNA: Archív rodu Zay z Uhrovcu – Bučiansky archív, Karol Zay – Korešpondencia, šk. 137, fol. 157-158. Výber dátumu oslavy – sviatok zemskeho patróna sv. Štefana manifestoval vernosť štátnemu celku Uhorska a mohol byť nepriamou odpoveďou na množiace sa hlasy o nebezpečenstve panslavizmu.

118 *Květy* (ako v pozn. 102), roč. 6, 22. 8. 1839, č. 6, s. 265.

119 Podrobný opis zdravotného stavu K. Zayho, pochádzajúci z jeho pera v MV SR, SNA: Archív rodu Zay z Uhrovcu – Bučiansky archív, Karol Zay – Korešpondencia, šk. 138, fasc. 15, 1. časť, fol. 75-81.

120 Už r. 1831 bol delegátom Nitrianskej stolice do snemovej komisie pre otázky baníctva. Nerealizoval sa napr. zámer ustanoviť ho r. 1843 za župana Trenčianskej stolice. MV SR, SNA: fond Zay – Karol Zay, Mária Kollowrat (denník), šk. 220, 22. 5. 1843.

Politická platforma K. Zayho by sa dala stručne charakterizovať ako liberálna. K takémuto presvedčeniu ho nabádalo možno už ovzdušie panujúce v domácom prostredí. Otec vyznával myšlienky reformy uhorskej ústavy, k čomu hľadal inšpiráciu vo formuláciách americkej konštitúcie.¹²¹ Karol svoje názory postupne „odhaľoval“ v novinových článkoch a neskôr, v 40. rokoch 19. storočia aj v samostatných (polemických) spisoch a vlastných politických aktivitách. Hoci najmä zo strany slovenskej historiografie sa logicky akcentuje jeho tendencia presadiť maďarizačné opatrenia do prostredia evanjelickej cirkvi a celej spoločnosti,¹²² mimo centra pozornosti ostávajú kontexty, v ktorých prichádzalo k formulovaniu a presadzovaniu týchto názorov. Do úvahy treba vziať najmä vývoj interkonfesionálnych vzťahov, ktoré boli stále do značnej miery konštitutívnym faktorom utvárania spoločenských väzieb a diania. Zákony z roku 1791 síce zakotvili značnú mieru tolerancie voči protestantom, súčasne sa však v rovnakej dobe mobilizovali vnútorné zdroje katolíckej cirkvi, ktoré mali prispieť k upevneniu jej zdanlivo oslabených pozícií v spoločnosti. Vo vzájomných vzťahoch katolíkov a protestantov sa začali obnovovať staré animozity a tendencie k hegemonizmu.¹²³ Spory vznikali na lokálnej¹²⁴ aj regionálnej úrovni (napr. dianie v Púchovskej doline),¹²⁵ ovládali politický diskurz¹²⁶ aj každodennú prax. Za najzávažnejšie sa považovalo favorizovanie katolíckych partnerov v zmiešaných manželstvách a definovanie podmienok náboženskej výchovy detí.¹²⁷ Tendencia klesania počtu protestantov bola zdanlivo nezvratná a najmä pre evanjelickú cirkev stále veľmi nebezpečná. Preto sa citlivo vnímali

121 K tomu KOWALSKÁ (2015), s. 159.

122 Novšie napr. FRANKOVÁ, Libuša. Maďarizačné tendencie v Uhorsku a prešovské evanjelické kolégium v prvej polovici 19. storočia. In *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 2008, č. 1, s. 21-33. Dostupné online: http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_1_2008.pdf (nahl. 21. 5. 2015).

123 Pozri KOWALSKÁ, Eva. Otázka intolerancie po vydaní Tolerančného patentu. In *Historický časopis*, roč. 47, 1999, č. 2, s. 187-201. Citlivo sa vnímala napr. titulátúra evanjelických superintendentov / biskupov.

124 Jeden takýto spor musel riešiť napr. zemepán Bytčice, Ján Calisius, svokor Imricha Zayho. Dokumenty k nemu sú zachované v MV SR, SNA: Archív rodu Zay z Uhrovcu – Bučiansky archív. Pozri aj KOWALSKÁ (2001), s. 39.

125 K tomu BORBIS (1861), s. 194-195.

126 Napr. Anton Radvanszky predložil Zvolenskej stolici štrnásťfóliovú rozpravu o vzťahoch medzi náboženstvami. MV SR, SNA: Archív rodu Zay z Uhrovcu – Bučiansky archív, Rôzne, Imrich a Karol Zay, šk. 218, Fasc. 12, 14 fólii.

127 ŠOLTĚS, Peter. Občianske zrovnoprávnenie alebo náboženský indiferentizmus? Problém zmiešaných manželstiev v kontexte sekularizácie Uhorska v 30. a 40. rokoch 19. storočia. In *Forum Historiae*, roč. 9, 2015, č. 1, s. 34-63. Dostupné na internete: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/1017245/soltes.pdf>

začínajúce vnútrocirkevné rozpory, vyvolané či akcelerujúce rozvoj nacionalizmov v etnických komunitách, zastúpených v rámci uhorského luteranizmu.¹²⁸ V tendencii eliminovať hroziacu dezintegráciu v dôsledku prítelnej etnickej rozmanitosti a prekonať ju asimiláciou do celku Maďarstva akoby (nepochybne neintencionálne) rezonovali staršie, ranonovoveké predstavy o potrebe konfesionálnej homogenizácie obyvateľstva, aby sa predišlo oslabeniu štátnych celkov s nábožensky rozmanitým obyvateľstvom.

Karol Zay bol v danej situácii stúpencom ambiciózneho plánu zrovnoprávnenia katolíkov a protestantov, čo bol kvalitatívne odlišný koncept, ako udržiavanie tolerancie, vymedzujúcej len isté mantinely pre existenciu a fungovanie protestantov v spoločnosti. Tento koncept však predpokladal utvorenie silnej protiváhy k preferovanému katolicizmu, aby sa v politických debatách a rozhodovaniach doprial sluch aj jej. Zay sa priklonil k už dávnejšie formulovanej myšlienke únie protestantských denominácií, ktoré sa mali zjednotiť v politických a podružných otázkach. Myšlienka únie sa prejavila po prvý raz v rámci potridentskej katolíckej cirkvi, ktorá sa usilovala obnoviť jednotu kresťanov pod svojím vedením. Našla čiastočnú odozvu, avšak nie v prostredí luteránov, ale v kruhoch východnej ortodoxie: vznik gréckokatolíckej cirkvi sa viaže k uzavretiu brestskej únie, ktorou sa priznalo právo na ponechanie ortodoxnej liturgie (v cirkevnej staroslovenčine) a na druhej strane odobril príklon k dogmám katolicizmu (o. i. aj k primátu pápeža).¹²⁹ Napriek istým pokusom o dialóg však stúpeni únie narazili u luteránov na rozhodný odpor. Artikulovali ho aj teológovia (duchovní) z Uhorska,¹³⁰ ktorí odmietli ponuky na prijatie sedemnásťbodového plánu na zjednotenie, vypracovaného koncom 17. storočia biskupom Christobalom Rojasom y Spinola. Ním deklarovaná teologická a liturgická blízkosť či podobnosť katolicizmu a protestantizmu (luterstva) sa ukázali byť chimérou.

Zato myšlienky o únii medzi luteránmi a reformovanými našli v Uhorsku priaznivú odozvu len o niečo neskôr. Nekatolícki politickí predstavitelia

128 MATUS, László. Problémy etnickej diferenciacie v peštianskom evanjelickom zbore v 20. rokoch 19. storočia (1818 – 1828). In DIVIČANOVÁ, Anna – KOVÁČOVÁ, Anna (eds.). *Cirkevná kultúra Slovákov v Maďarsku / A magyarországi szlovákok egyházi kulturája* (= *Otázky vývoja kultúry / A kultúrafejlődés kérdései*, II). Békešská Čaba – Békescsaba : Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku / Magyarországi Szlovákok Kutatóintézet, 2011, s. 68-77.

129 FORGÓ, András. *Kirchliche Einigungsversuche in Ungarn: die Unionsverhandlungen Christophorus Rojas y Spinolas in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts* (= *Veröffentlichungen des Instituts für europäische Geschichte*, 212), Mainz : von Zabern, 2007.

130 KOWALSKÁ, Eva. Obnova cirkevného života evanjelikov a. v. v Uhorsku po roku 1681. Problémy a formy ich riešenia. In *Historický časopis*, roč. 54, 2006, č. 4, s. 653-664.

boli nútení navzájom kooperovať, aby sa mohli účinnejšie brániť proti silnejúcemu rekatolizačnému tlaku. Spolupráca sa odohrávala na platforme osobných vzťahov, lebo ani jedna protestantská cirkev nemohla vstupovať do dialógu so štátnou mocou ako inštitúcia (*generaliter*) a mohli ju reprezentovať len jednotliví svetskí patróni ako súkromné osoby. V ich prostredí sa napr. otázkam foriem liturgie neprikladal podstatný význam a v záujme spoločného postupu boli schopní uvažovať o viacerých krokoch vedúcich k odstráneniu rozdielov. Myšlienky tohto druhu sa objavili už v polovici 18. storočia a odrážali silnejúce ambície protestantov získať vplyv v politickom prostredí. Ešte dôraznejšie sa koncept únie ako relevantný politický faktor vyzdvihoval v období snemu 1790 – 1791.¹³¹ Spoločne zasadajúce synody oboch cirkví naznačili ochotu svetských patrónov postupovať spoločne a dať tejto spolupráci oficiálny rozmer.¹³² Významný impulz predstavovalo aj oficiálne prijatie evanjelickej únie v Prusku, v krajine, ktorú kvôli univerzitnému štúdiu navštevovali početní študenti z Uhorska. Únia tam bola zavedená v symbolicky významnom roku 1817, kedy si svet pripomínal 300. výročie reformácie. Pre formovanie postojov v prospech únie však bezpochyby najviac prispel vývoj interkonfesionálnych vzťahov v Uhorsku po roku 1790. V zákone deklarované možnosti fungovania protestantov v spoločnosti sa z katolíckej strany neustále atakovali (najmä v otázkach zmiešaných manželstiev a výchovy detí),¹³³ čo vyvolávalo búrlivé diskusie najmä na pôde snemu a prispievalo k formovaniu rôznych politických konštelácií.

Problémom Zaym preferovaného zbližovania protestantských konfesií bola jeho „inovatívna“ predstava o potrebe previazať tento proces s presadzovaním maďarizácie. Zay pokladal protestantizmus za synonymum Maďarstva a oba fenomény mali pomôcť zabezpečiť nezávislosť Uhorska. Postupné zavádzanie maďarčiny najprv do cirkevného úradovania a napokon do všetkých sfér verejnej komunikácie malo vyvrcholiť prebratím maďarskej jazykovej a kultúrnej identity Nemaďarmi, pričom so Slovákmi sa počítalo v prvom rade. Prejavy slovanskej identity zakotvenej v kultúre, ktoré systematicky manifestovali aj stúpenci slovenského národného hnutia, sa považovali za príznak politického panslavizmu, ktorý symbolizoval neliberálne, konzervatívne, proti pokroku namierené postoje. Už vo svojej dobe kritizovaný resp. spochybňovaný projekt

131 SNK – LA, sign. J 3385: *Piae Speculationes Circa Unionem Protestantium si non generaliter, saltem particularem in Hungaria* (fol. 1-2).

132 KOWALSKÁ (2001), s. 155.

133 ŠOLTÉS, Peter. Konfesionálne zmiešané manželstvá v Uhorsku. Právne normy a sociálna prax do roku 1848. In *Historický časopis*, roč. 62, 2014, č. 3, s. 415-446.

maďarizácie¹³⁴ bol výrazom snahy implantovať slovensky hovoriacim obyvateľom Uhorska hrdosť na spoločenský pokrok, ktorý sa pod vedením liberálov postupne začal presadzovať, zároveň však aj nové etnické povedomie. Už nešlo len o pestovanie uhorského štátneho povedomia (koncept *Hungarus*),¹³⁵ stále prítomné aj vo vedomí stúpcencov slovenského národného hnutia, ale explicitne, podľa vyjadrenia Karola Zayho, o elimináciu prejavov slovenského etnického povedomia. Cieľom teda bolo zastaviť nie bežnú jazykovú slovenskú komunikáciu – tá prebiehala v rovnakej dobe aj na zayovských rodových panstvách¹³⁶ a Zay svoj denník tiež nepísal po maďarsky, ale po nemecky – ale proces formovania prvkov národného vedomia, ktoré sa budovalo na antagonizme voči iným nacionalizmom. Uvedené tendencie pochopiteľne narážali na odpor: najmä burcovanie pozornosti verejnosti v zahraničí popudzovalo Zayho k stále ostrejšiemu výpadom proti všetkým prejavom „panslavizmu“, pod ktorý subsumoval každý prejav rodiaceho sa slovenského národného hnutia.

Konflikt dvoch svetonázorových, politických a mentálnych nastavení, Eudovíta Štúra a Karola Zayho bol teda neodvratný. Keďže obaja sa stali ikonickými reprezentantmi protikladných vývojových tendencií, každý krok partnera (či skôr protivníka) sa musel vnímať aj ako osobný útok. Takto Ľ. Štúr interpretoval ustanovenie učiteľa maďarčiny na elementárnu školu v Uhrovci (1843), o ktoré sa postaral K. Zay z pozície patróna tamojšieho cirkevného zboru a zároveň generálny inšpektor. Kým v katolíckych školách, ktoré sa riadili *Ratio educationis* (v redakcii z roku 1806) bola (resp. prinajmenšom mala byť) výučba maďarčiny dávno etablovaným predmetom (aspoň na úrovni dvoj- až trojtriednych škôl), v prípade Uhrovca a jeho evanjelickej elementárnej školy, ktorá mala status súkromnej vzdelávacej inštitúcie, sa tento krok považuje v súlade s interpretáciou Ľ. Štúra za neoprávnený útok na jeho otca. Pravdou však je, že ak by ovládal maďarčinu deklarovanú za štátny jazyk (resp. jazyk úradovania), nemal by mať problém s jej vyučovaním. Ani na katolíckych

134 Okrem už skôr uvádzaných kritikov tohto postupu (napr. József Majláth) sa aj v korešpondencii K. Zayho stretne s pisateľmi, ktorí mu vyčítali jeho postup a upozorňovali na nebezpečenstvo, ktoré z neho pre luteránov vyplývalo. Napr. obsiahly list Lászlóa Baloghyho z Kamenian, 28. 1. 1841. MV SR, SNA: Fond Zay – Bučiansky archív, Karol Zay – Korešpondencia, šk. 137, fasc. 14 (1), fol. 317-319.

135 MISKOLCZY, Ambrus. Povedomie Hungarus v 19. storočí. In *Historický časopis*, roč. 59, 2011, č. 2, s. 215-240.

136 V uvedenom čase bolo napr. zostavených viacero slovensky (skalickým dialektom) písaných kontraktov s nájomcami zayovských majetkov (kúrie, majera, záhrady atď.) v Skalici. MV SR, SNA: Fond Zay – Bučiansky archív – Rôzne, Imrich a Karol Zay, šk. 218, fasc. 9.

elementárnych školách zavádzanie maďarčiny neprebiehala bez problémov a kvalita výučby bola často predmetom kritiky inšpektorov. V prípade evanjelických cirkevných zborov, ktoré učiteľov platili z vlastných zdrojov (alebo s príspevím patrónov) však v prípade ustanovenia dodatočného učiteľa zohrávalo významnú úlohu krátenie platu – a to bol aj prípad Samuela Štúra. Pochopiteľne, tento krok viedol k rozčarovaniu oboch Štúrovcov, a v prípade Ľudovíta k zaujatiu politicky aj osobne vyhraneného, voči Zaymu opozičného stanoviska. Pritom v mnohých aspektoch mali k sebe bezpochyby blízko: Zay bol stúpencom zrušenia poddanstva, zdanenia šľachty a jej občianskeho zrovnoprávnenia s roľníkmi, zavedenia náboženskej slobody (aj pre židov), čo predstavovalo aj počas neskoršej revolúcie radikálne liberálne požiadavky. V mnohom sa teda zhodoval s názormi, ktoré zaradil do svojho politického programu Ľ. Štúr. Paradoxne však obidvaja, Zay i Štúr, skončili na strane konzervatívcov združených okolo viedenského dvora.

Cesty oboch sa nadtiaľ rozišli aj preto, lebo Ľudovítov otec Samuel Štúr 27. júla 1851 zomrel a rodina tak stratila nárok na „služobný“ učiteľský byt. Pozostalé vdovy či siroty mali ešte istý čas právo bývať na pôvodnom mieste, no príchod nástupcu znamenal zväčša ich odchod do nového bydliska. V prípade matky Ľ. Štúra to znamenalo návrat do Trenčína, kde žila jej širšia rodina a sama mala majetkové práva na rodičovský dom. Ľ. Štúr našiel po roku 1849 druhý domov v Modre, pokiaľ však žila matka, navštevoval ju v Trenčíne.

Na prelome rokov 1851/1852 sa Štúr dostal v okolí Uhrovcu do konfliktu, ktorý skončil súdnym procesom. Príčinou bola jeho nepovolená poľovačka v revíri zayovského panstva. Keď sa o nej dozvedel Karolov syn Albert, spolu s otcom podali prostredníctvom svojho fiškála žalobu na stoličný súd, a to kvôli údajnému Štúrovmu „komunistickému číhaniu“ do ich vlastníckeho práva. V tejto záležitosti však intervenovali aj na Dištriktuálnom vojenskom veliteľstve v Prešporku a napokon aj u ministra polície. Kauzu mal riešiť súd v Trenčíne pod dohľadom vyšších súdnych inšancií.¹³⁷ V rámci vyšetrovania vyslal sudca za Štúrom hliadku drietomských žandárov, aby ho zadržali, odobrali mu zbraň a odovzdali do rúk vrchnosti. Štúr sa však v tom čase už u svojho brata Samuela v Zemianskom Podhradí nenachádzal, a tak vyšetrojúci sudca mohol nechať doručiť citáciu Štúrovi iba jej pribitím na bratove dvere, čo bolo právne relevantnou formou doručenia.

V súdnom procese Zayovci neuspeli. Súd im nepriznal žiadanú náhradu údajnej škody, ani inak nepotreštal „Waldfrevlera“ (= pytlíaka)

137 Ľudovít Thurzo – Ľ. Štúrovi, 29. 9. 1852. In AMBRUŠ (1960), s. 124-128.

Štúra. Naopak, podnikal kroky, ktoré podľa všetkého boli za hranicou jeho právomocí. Aj zabavená puška mu musela byť neskôr vrátená spolu so zadržaným zbrojným pasom, ktorý mu umožňoval vlastniť pušku, pištoľ a šabl'u. Možno sa domnievať, že ak by sa takáto poľovačka udiala pred revolúciou, Štúr by nemal veľkú šancu súd vyhrať. Po revolúcii však mohol uspieť, pretože v tom čase už prebehla celková reorganizácia uhorského súdnictva, a hlavne, zmenilo sa personálne obsadenie súdov. Aj preto bola časť účinkujúcich v tomto súdnom procese Štúrovi naklonená a stanoviská Zayovcov mohli byť hodnotené aj ako „*zlostné pykle a intrigi žúricej stránky maďaronskej, ktorá svojou podvodnosťou ta vedela priviesť veci, že i samú žandarmeriu k uskutočneniu zlostných námerov svojich upotrebila [...]*“.¹³⁸

Napriek tomuto incidentu sa vzťah Ľudovíta Štúra a Karola Zayho do istej miery napokon upravil. Počas revolúcie Karolov syn Albert slúžil ako dôstojník pod velením bána Jelačica, čo Štúrovi pravdepodobne neuniklo. Jeho bratia Samuel (evanjelický farár) aj Ján (úradník) mali s uhrovským panstvom korektné vzťahy a zrejme aj vďaka tomu dávne animozity začínali vyprchávať. Ľudovít Štúr tieto kroky registroval a de facto aj schválil: práve v jednom zo svojich posledných listov naznačil opatrnú zmierlivosť voči Karolovi Zaymu.¹³⁹ Je možné, že jeho očakávané uplatnenie mimo Uhorska, mohlo otupiť dlhotrvajúci spor – to však zatiaľ zostáva vo sfére hypotéz.

138 Tamtiež, s. 128.

139 Ľ. Štúr – súrodencom Jánovi a Karolíne, 8. 2. 1855. AMBRUŠ (1956), s. 302-304.

SPISOVNÁ SLOVENČINA A UHORSKO-SLOVENSKÉ ZEMIANSTVO.

Štúrovčina ako nástroj spoločenskej integrácie?*

JÓZSEF DEMMEL

Kodifikácia slovenského spisovného jazyka je najdôležitejším počinom Ľudovíta Štúra a trvalou hodnotou, vďaka ktorej vznikol prvý a najdôležitejší atribút modernej slovenskej národnej identity. Vďaka tomuto základnému komunikačnému nástroju sa Slováci mohli na jednej strane postupne integrovať a formovať ako národné spoločenstvo, na druhej strane sa vďaka nemu mohli vymedzovať voči iným národným spoločenstvám. Nový jazyk bol v priebehu niekoľkých rokov prijatý v širokých kruhoch formujúcej sa národnej spoločnosti a zatlačil do úzadia nielen bernolákovskú slovenčinu, ale aj biblickú češtinu, ktorá mala síce v hornouhorskom prostredí úctyhodnú tradíciu, ale používala ju len slovenská evanjelická inteligencia. Dôvodom úspechu bola jednoznačne skutočnosť, že Štúr a jeho spolupracovníci dali odpoveď na existujúcu (a s rozšírením gramotnosti a spisomňovania) stále dôležitejšiu spoločenskú objednávku: namiesto bibličtiny s ťažkopádnu ortografiou a zastaranou slovnou zásobou, resp. namiesto málo použíwanej bernolákovčiny postavili literárny jazyk, blízky hovorovej reči.

V pozadí príbehu kodifikácie jazyka sa však už takmer sto rokov objavuje dodnes neuzavretá, alebo aspoň nie vo všetkých detailoch uzavretá diskusia. Milan Hodža totiž vo svojej knihe *Československý rozkol* z roku 1920 tvrdil, že „*spisovná slovenčina vstupuje do nášho verejného života ako výsledok dohody so zemianstvom*,“¹⁴⁰ teda, že Štúr buď schválne, alebo urobiac hrubú chybu, omylom rozhodol o vytvorení spisovnej podoby slovenského jazyka pod vplyvom uhorského zemianstva: „*Áno, slovenčina, tak ako nám ju predostrel Štúr [...] bola »politikum« a to, povedzme si otvorene, politicum hungaricum*.“¹⁴¹ Hodža totiž

*Štúdia bola vypracovaná s podporou štipendia Magyar Tudományos Akadémia Bolyai János Kutatói Ösztöndíj.

140 HODŽA, Milan. Československý rozkol. In HODŽA, Milan – ŠKULTÉTY, Jozef. *Polemika o československom rozkole*. Bratislava : Politologický odbor Matice slovenskej, 2008, s. 156.

141 HODŽA (2008), s. 26.

v tejto svojej knihe pokladal vytvorenie slovenského spisovného jazyka, nezávislého od češtiny, za najväčšiu chybu 19. storočia. Podľa jeho názoru Štúr prostredníctvom tohto činu oslabil slovenské národné hnutie, lebo hornouhorské zemianstvo a dobová politická elita si tak v podstate mohli ľahšie uplatniť svoje vlastné záujmy na úkor národného hnutia. M. Hodža, ktorý bol v roku 1907 poslancom uhorského parlamentu, považoval Štúra za svoj vzor („*My sa od neho učíme, a sme šťastní, že sa od neho môžeme učiť*“, napísal na jednom mieste).¹⁴² V čase písania práce Československý rozkol však už v československom štáte zastával post ministra unifikácie zákonov a organizácie verejnej správy. Je veľmi pravdepodobné, že prostredníctvom tohto spisu z roku 1920 sa usiloval historicky zlegitimovať koncepciu jednotného československého národa: Česi a Slováci vždy patrili k sebe a skutočnosť, že v konečnom dôsledku používajú dva rozdielne jazyky, je len výsledkom maďarskej politickej intrigy spreď niekoľkých desaťročí.¹⁴³

Hodžova interpretácia vyvolala vo verejnom živote Slovenska prudkú reakciu. Spochybnili ju viacerí predstavitelia kultúrnej sféry, ale aj vedecké autority z oblasti literárnej histórie, jazykovedy i historiografie. Kritické postoje literárneho historika a správcu Matice slovenskej Jozefa Škultétyho, jazykovedca Ľudovíta Nováka, historika Daniela Rapanta a literárnych vedcov Stanislava Mečiara a Štefana Krčméryho spájali argument, že Štúr prostredníctvom samostatného slovenského jazyka neoslabil Slovákov, oddeľujúcich sa od českej literatúry, ale práve naopak, vytvoril bezpečný základ pre zachovanie ich národnej identity.¹⁴⁴ Bol to práve Škultéty, ktorý v priebehu niekoľkých mesiacov odpovedal na Hodžov opus prostredníctvom svojej vlastnej publikácie a jeho základné tvrdenie odmietol nasledujúcimi slovami: „*Skutočnosť je taká, a Milan Hodža sa všemožne usiluje pohaníť Štúra preto, že »spisovná slovenčina vstupuje do života ako výsledok dohody so zemianstvom«.* Úplne, ale úplne bezdôvodne; lebo [...] spisovná slovenčina, dávno pripravovaná,

142 M. H. [HODŽA, Milan]. Ľudevít Štúr na sneme prešporskom. In *Naša zástava. Politický mesačník pre politické a hospodárske vzdelanie slovenského ľudu*, roč. 1, 3. – 13. 1. 1907, č. 1.

143 Je potrebné poznamenať, že Hodža nebol jediným, kto sa pokúsil o podobný vedecký pokus v tomto období: známy literárny historik Pavol Bujnák v životopise Karola Kuzmányho nastavil Kuzmányho literárnu činnosť (ktorá bola do roku 1843 pochopiteľne v češtine) takým spôsobom, ako keby v literárno-duchovnom zmysle bola predchádzala československou jednotou. O tom pozri WINKLER, Tomáš. Karol Kuzmány v interpretácii Pavla Bujnáka. In SEDLÁK, Imrich (ed.). *Karol Kuzmány a Štefan Moyses v slovenských národných a cirkevných dejinách*. Martin: Matica slovenská, 2007, s. 88-91.

144 O tom pozri aj KAMENEC, Ivan. Bitka o buditeľa. In *Ľudevít Štúr – mŕtvy alebo živý? OS – Občianska spoločnosť*, roč. 11, 2007, č. 1, s. 49-51.

nijako nezávisela od toho, že turčianski zemanía podpisovali žiadosť do Viedne.”¹⁴⁵

Ak sa pokúsime vrátiť dejiny kodifikácie do svojho pôvodného kontextu, tak podobne ako Hodžov, tak aj Škultétyho pokus o jeho pochopenie sa ukázu ako mylné: pri vzniku štúrovčiny totiž skutočne zohrala významnú úlohu skupina šľachticov, na čele ktorej stál dokonca strýko Lajosa Kossutha. Na druhej strane však neobstojí vysvetlenie o maďarskej politickej intrige. Ak totiž aj mal Kossuthov strýko neodkryté karty v tomto príbehu, tieto politické manévry boli práve prejavom otvoreného vystúpenia proti hlavnému prúdu maďarskej politiky.

Príbeh

Pred zmapovaním kontextu sa však pozrime na samotný príbeh, ktorý odkryl Milan Hodža. Hoci sa jeho teória prakticky úplne vytratila zo slovenského vedeckého diskurzu,¹⁴⁶ treba zdôrazniť, že svoje tvrdenia podložil konkrétnymi archívnymi prameňmi. J. Škultéty odmietol Hodžovu argumentáciu z citových a národno-ideologických dôvodov, ale svoje vlastné vedecké argumenty, opreté o archívny výskum, ktoré by dôsledne popreli Hodžou interpretáciu, v podstate nepredložil.

L. Štúr sa v roku 1842 obrátil na Miestodržiteľskú radu, aby získal povolenie na vydávanie periodika *Slovenskje národňje novini*. Úspech pri vymáhaní povolenia závisel okrem iného aj od toho, či žiadateľ vedel preukázať, že o periodikum je spoločenský záujem. Keď Štúr dostal nečakaný list z Turčianskej stolice, už poznal odmietavé stanovisko Miestodržiteľskej rady. Svoje ohromenie spojené s neskrývanou radosťou opísal Augustovi Horislavovi Škultétymu: „*Ale poslyš! Turčanské zemanstvo mi písalo list, v ktorémž mi oznamuje, že pakli potrebují svědectví o potřebě polit[ických] novin slovenských, ono mi takové vydá. Na čele tohoto zemanstva, poslyš, poslyš, stojí Košut, strýc toho vztěklivce Pešřanského!*”¹⁴⁷

145 ŠKULTÉTY, Jozef. Stodvadsaťpäť rokov zo slovenského života 1790–1914. Odpoveď na knihu dr. Milana Hodžu nazvanú Československý rozkol. In HODŽA, Milan – ŠKULTÉTY, Jozef. *Polemika o československom rozkole*. Bratislava : Politologický odbor Matice slovenskej, 2008, s. 363.

146 S Hodžovou teóriou sa na vedeckej úrovni zaoberala len Mária Vyvíjalová v 70. rokoch 20. storočia. (VYVÍJALOVÁ, Mária. *Slovenskje národňje novini. Boje o ich povolenie. Štúdie a dokumenty*. Martin : Osveta, 1972, s. 86-92), ale spomína ju napr. aj Eugen Jóna. JÓNA, Eugen. Vznik Štúrovej gramatiky. In ŠTÚR, Ľudovít. *Náuka reči slovenskej 2. Komentáre, bibliografia*. Bratislava : VEDA, 2006, s. 32.

147 AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Listy Ľudovíta Štúra I. 1834 – 1843*. Bratislava : SAV, 1954, s. 334. L. Štúr – Augustovi Horislavovi Škultétymu, 1. 11. 1842.

Hoci tomu spočiatku štúrovci nechceli veriť,¹⁴⁸ Gyorgy Kossuth¹⁴⁹ svoje slovo dodržal: začiatkom februára 1843 poslal Štúrovi ďalší list, v ktorom prostredníctvom podpisov stopäťdesiatich turčianskych šľachticov a stoličných úradníkov potvrdzoval podporu (Štúrovej) žiadosti o vydávanie slovenských novín. Kossuth dodal ešte aj poznámku, že tieto podpisy prišli len z jedného kúta stolice, a ak by bolo potrebné, dokáže ich zozbierať oveľa viac; navyše môže dať žiadosť podpísať aj všetkým katolíckym i evanjelickým kňazom Turčianskej stolice.¹⁵⁰

O niekoľko dní po prevzatí petície (celkom presne v utorok 14. februára 1843, niekedy popoludní, medzi tretou a piatou hodinou),¹⁵¹ Štúr a jeho prešporský okruh spolupracovníkov sa rozhodli, že bibličtinu, resp. slovakizovanú češtinu, navrhnutú Jánom Kollárom opustia a nebudú brať ohľad ani na Bernolákovu slovenčinu, ale za základ spisovného jazyka zoberú stredoslovenské nárečie, ktorým sa hovorí aj v Turci, pričom v tomto jazyku budú vydávať aj noviny. Novú slovenčinu sa rozhodli používať nielen vo svojich dielach, ale dovtedy používanú češtinu mala nahradiť aj v súkromnej korešpondencii.

M. Hodža videl medzi petíciou stopäťdesiatich šľachticov, vedených Kossuthovým strýkom, a rozhodnutím štúrovcov o zavedení novej slovenčiny kauzálnu súvislosť, a treba zdôrazniť, že táto časť jeho interpretácie bola nepochybne správna. Uvedená hypotéza však nastoľuje niekoľko veľmi vážnych otázok, pretože (aspoň zdanlivo) odporuje základným prvkom slovenského národno-historického naratívu. Vo svetle mimoriadne silného národného kánonu viedol Štúr počas celého svojho života boj proti maďarskej a pomadžarskej šľachte za záujmy utláčaného slovenského ľudu. Ako teda vysvetliť, že zásadný krok smerom k spisovnej slovenčine urobil práve pod vplyvom šľachtických skupín a najmä na popud strýka svojho najväčšieho politického rivala Lajosa

148 Ján Francisci napríklad referoval o liste Juraja Kossutha svojmu priateľovi, keď ešte nebol presvedčený, či Kossuth naozaj daný sľub dodrží, ale aj tak „*aspoň se bude moci říci, že Košut chce mít Slov[ensk]é noviny*”. ELIÁŠ, Michal (ed.). *Listy Jána Francisciho. 1. 1840 – 1850*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 39. Ján Francisci – Augustovi Horislavovi Škultétymu, 19. 10. 1842.

149 Keďže on sám používal tri varianty svojho mena, českú podobu „*Jirj Kossuth*”, zriedkavejšie latinskú verziu „*Kossuth Georgius*” a najčastejšie formu „*Kossuth Gyorgy*”, teda kombináciu slovenského fonetického základu napísanú maďarským pravopisom, budeme používať tento posledný variant.

150 AMBRUŠ (1954), s. 598.

151 FORDINÁLOVÁ, Eva. Dozrievanie Hurbanovej osobnosti a zápas za slovenčinu. In ROLKOVÁ, Natália (ed.) *Jozef Miloslav Hurban – prvý predseda Slovenskej národnej rady. Príspevky k 190. výročiu narodenia*. Bratislava : Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, 2007, s. 53.

Kossutha? Na druhej strane však tých jeden a pol stovky podpisov (dodajme, že nasledovalo ešte ďalších sedemsto) spochybňuje topos, dobre známy Slovákom i Maďarom, podľa ktorého sa slovenská šľachta v hornouhorských stoliciach bez výnimky pridala k maďarskému národnému hnutiu. Pri Hodžovom výklade sme videli, že nevystúpil pri riešení spomínaných protikladov z tradičných trajektórií slovenského národného naratívu, ale prehodnotiac Štúrovu úlohu, hľadal za týmto počínom politickú dohodu. Historický fakt, že Gy. Kossuth podporil Štúrovo úsilie a aktivitu, Hodža vytrhol zo spoločenského kontextu Horného Uhorska 40. rokov 19. storočia a premietol ho do nacionalistického diskurzu 20. rokov 20. storočia, ktorému dominoval petrifikovaný obraz slovensko-maďarského nepriateľstva a antagonizmu. Ak však budeme udalosti vnímať a posudzovať v historickom kontexte dobového Uhorska a pokúsime sa rozlúštiť motivácie obidvoch hlavných aktérov, L. Štúra a Gy. Kossutha, môžeme sa prepracovať k logickému vysvetleniu tohto na prvý pohľad naozaj prekvapujúceho príbehu.

Štúr a šľachta

Je nepochybné, že Ľudovít Štúr už v mladosti spojil pojmy *Maďari* a *šľachta* a hodnotil ich negatívne. V lete 1837, ako dvadsaťdvaročný mladý muž, takto písal jednému svojmu českému priateľovi: „*V prázdninách sem byl v Novohradské stolici, kde sem příležitost měl Maďary dobře poznati. Výsledky bádání mého jsou: vyjma některé jsou to lidé beze vsí mravní síly, jim je sobětnost zásadou, ne všeobecné dobro; o literaturu malou péči vedou, o vzdělání obecného lidu žádnou. Jejich zápal pro něco jest podoben ohni slámy, jak toho na maďaromannii viděti lze. Ona již ochábla, a byťby i maďarisovati chtěli, nemáme se jich co báti, nebo k tomu prostředky voliti neznají. Kdo poznal Maďarskou a Slovanskou učinlivost a podnikání ten bude s to viděti přehrozný tento rozdíl mezi námi. Jak my pracujeme, o tom tam ani pomyšlení není.*“¹⁵² Hoci zdanlivo tu Štúr nehovorí o šľachte, v skutočnosti je isté, že pod pojmom *Maďari* chápal maďarskú šľachtu. *Maďarov* mal totiž príležitosť spoznať aj počas rokov strávených v Győri (Rábe) a v Prešporku; v Novohrade sa však po prvýkrát stretol so šľachtickým životným štýlom, mentalitou a chápaním času, keďže leto strávil v prónayovskom kaštieli v Romhányi, ako vychovávateľ syna Jánosa Prónayho. V prónayovskej kúrii sa podľa dobových českých prameňov mohol stretnúť

152 AMBRUŠ (1954), s. 117. Ľudovít Štúr – Karlovi Boleslavovi Štorchovi, 18. 9. 1837.

prevažne s predstaviteľmi stoličnej šľachty.¹⁵³ Štúr teda vtedy spojil silne negatívne pochopené pojmy *šľachta* a *Maďari*: „*Považuji dějepis a vidím, že zlé to největší[,]feudalismus totiž a z něho vyplínulá aristokratie[,] byly příčinou tisícera strastí, neštěstí, záhub jenž stíhaly upřímný rod náš*” – písal v decembri 1837 Ctibohovi Zochovi.¹⁵⁴ Tento feudalizmus sa viaže jednoznačne k Maďarom, ktorí podľa neho „*s příchodom svým do žirných a nádherných našich krajov uviedli svoj feudalizmus a s ním otroctvo*”.¹⁵⁵

Štúrov odpor voči šľachte nespočíval na zásadných, ale na praktických základoch, veď maďarská politická elita, vystupujúca proti slovenským záujmom, bola v tom čase, v 30. rokoch 19. storočia ešte čisto šľachtickou elitou, to znamená, že tí Maďari, s ktorými sa dostával do sporov, boli všetci bez výnimky šľachticmi. Iná bola situácia, keď sa istá šľachtická skupina sama definovala ako slovenská. Väčšina príslušníkov šľachtickej komunity Horného Uhorska mala v tom čase nie maďarský, ale slovenský materinský jazyk. Ak sa Štúr zmieňuje o nich, odrazu sa pred nami vynorí úplne iný obraz šľachty. Napríklad na konci augusta 1841 bol očitým svedkom stoličnej kongregácie Nitrianskej stolice, kde nižšia šľachta s rozhorčením odmietla také reformné návrhy, ako výkup z poddanstva, zrušenie aviticity alebo zrušenie cechov. Títo šľachtici reprezentovali konzervativizmus, ktorý bol zainteresovaný na udržaní feudalizmu a snažil sa zabrániť spoločenským reformám. Štúr však o tejto skupine šľachty hovoril s nadšením, jej odpor proti liberálnej reformnej politike hodnotil ako potešiteľný pre Slovákov, lebo proti reformám argumentovala nasledujúcim spôsobom: „*»toto zlé všechno z maďarisacie pochází – cituje Štúr –, vy nás klamete, když takou řeči hovoříte, kteréž my nerozumíme [t. j. po česky – pozn. a.], vy musíte slovensky mluvití, my jsme Slováci, slovenští zemané, naša řeč slovenská musí v také ceně a vážnosti zůstatí, jako byla dříve atd.*»“¹⁵⁶

Vidno teda, že Štúr reflektoval šľachtu, resp. skupinu šľachty podľa toho, akým spôsobom sa sama prezentovala: ak sa vyhlasovala za slovenskú šľachtu, hodnotil ju pozitívne, a to aj v prípade, kedy sa zdanlivo dostávala na spoločnú platformu s predstaviteľmi slovenských národnodemancipačných snáh, hoci v popredí jej záujmu zostávala obrana starých šľachtických práv a výsad. Zo strany Štúra však nešlo o bezzásadový oportunizmus, ale o veľmi pragmatický postoj.

153 Bližšie pozri ŽÁČEK, Václav. *Cesty českých studentů na Slovensko v době předbřeznové. Paměti a dokumenty*. I. Brno : Nakladatelství Brněnské tiskárny, 1948, s. 31.

154 AMBRUŠ (1954), s. 132. Ľ. Štúr – Ctibohovi Zochovi, 26. 12. 1837.

155 ŠTÚR, Ľudovít. List Slowaka węgierskiego do redakcyi Tygodn. liter. W originale polskim. In *Tygodnik literacki*. 21. 1. 1839, s. 343-344.

156 AMBRUŠ (1954), s. 322. Ľ. Štúr – Stankovi Vrazovi, 13. 9. 1842.

Nepokladám za potrebné podrobnejšie pripomínať skutočnosť, že rozvíjajúcemu sa národnému hnutiu vedenému Štúrom v tomto čase chýbala akákoľvek spoločenská sila, vrstva, ktorá by bola schopná poskytnúť mu významnejšiu politickú a finančnú podporu. Do hnutia sa zapojila predovšetkým evanjelická mládež, pochádzajúca väčšinou z chudobných rodín kňazskej či učiteľskej inteligencie, ktorá spravidla nedisponovala politickými právami, prípadne z rodín schudobnejšej nižšej šľachty. Aj samotný Štúr mal neustále problémy so zabezpečením každodenného živobytia. Ako píše Tibor Pichler, štúrovci mohli síce sformulovať politické požiadavky, ale v politickom systéme Uhorska ich nedokázali reálne presadiť.¹⁵⁷ Štúrovým najodvážnejším snom na začiatku roka 1842 bol (podľa vzoru Palkovičovej kariéry) zisk poslaneckého mandátu niektorého slobodného kráľovského mesta (v skutočnosti bez práva hlasu).¹⁵⁸

Predstavme si, že v tejto situácii, kedy sa zdá, že generálnemu dozorcovi evanjelickej cirkvi v Uhorsku Karolovi Zayovi sa podarí „potopiť“ aj povolenie na vydávanie *Slovenských národných novín*, sa odrazu z úplného neznáma prihlási akýsi šľachtic menom Kossuth a ponúkne Štúrovi svoju podporu. Následne si môžeme predstaviť, ako sa táto pre štúrovcov neveriteľná, snu podobná historická epizóda stane skutočnosťou a na začiatku februára 1843 príde z Turca prvá petícia, v ktorej stopäťdesiat turčianskych šľachticov a stoličných úradníkov svojimi podpismi deklaruje, že sa dožaduje vydávania slovenských novín, redigovaných Štúrom.

Ak k tomu dodáme, že o niekoľko dní neskôr, 14. februára 1843 sa Štúr a jeho najbližší prešporski priatelia na spoločnej porade rozhodnú, že skoncuju s biblickou češtinou, ktorú dovtedy používal nielen on sám, ale aj väčšina príslušníkov evanjelickej inteligencie, a že odteraz budú písať stredoslovenským nárečím, ktorým sa hovorí aj v Turci, tak sa nám ukáže, že Milan Hodža mal pravdu: Štúrovo rozhodnutie ohľadne slovenského spisovného jazyka bezprostredne ovplyvnil strýko Lajosa Kossutha a podpora stoviek hornouhorských šľachticov.

Opätovne však treba zdôrazniť, že zo strany Štúra nešlo o oportunizmus. Na jednej strane aj on jasne videl, že bez vhodného politického „krytia“, teda bez podpory šľachty, slovenské národné hnutie nemá možnosť sformovať vlastnú politickú reprezentáciu, ktorá by mala šancu presadiť sa v krajinskej politike a ktorá by bola akceptovateľná v kontexte

157 PICHLER, Tibor. Uhorská politická kultúra a slovenské národovecké myslenie. In IVANIČKOVÁ, Edita (ed.). *Kapitoly z histórie stredoeurópskeho priestoru v 19. a 20. storočí. Pocta k 70-ročnému jubileu Dušana Kováča*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2011, s. 200-212.

158 AMBRUŠ (1954), s. 288. Ľudovít Štúr – Josefovi Václavovi Staňkovi, 15. 1. 1842.

politickej kultúry vtedajšieho Uhorska. Preto keď sa ukázalo, že k slovu sa hlási pomerne veľká skupina šľachty, ktorá deklaruje svoju slovenskú identitu (teda masa Slovákov disponujúca politickými právami, politickými pozíciami a skúsenosťami na poli verejnej správy), bolo úplne logické, že Štúr sa ju pokúsil integrovať do národného hnutia. Pri načasovaní rozhodnutia o novej podobe spisovného jazyka Slovákov pravdepodobne zohrala určitú úlohu aj skutočnosť, že pozícia biblickej češtiny sa v luteránskom spoločenstve, najmä medzi kňazmi a učiteľmi, mohla v danom okamihu javiť ako neotrasiteľná. Mladí štúrovci si zrejme uvedomovali, že projekt spisovného jazyka založeného na hovorenej reči nenájde veľa pochopenia medzi tradicionalisticky orientovanými autoritami evanjelickej komunity. Práve preto prišla Štúrovi vhod podpisová iniciatíva Gy. Kossutha a jeho stúpencov: po prvý raz mohol cítiť, že vznikla širšia spoločenská báza, ba dokonca – dnešným moderným jazykom povedané – čosi ako spoločenská objednávka na zmenu jazyka. Preto možno hodnotiť rozhodnutie o novej podobe spisovnej slovenčiny ako logický krok. V predslove k novej gramatike Ľ. Štúr zdôraznil úlohu jazyka pri spoločenskej integrácii: „*Stav zemiansky národa slovenského vždy nás k domácej reči, aby sa literatúry našej chytiť mohol, napomínal. My nesmieme zanedbať žiadnu časťku národa nášho, a tým menej tú, ktorá nám v svojom staní mnoho poradiť a pomôcť môže. A z tohto stavu vystúpili v najnovších časoch zástupcovia a obrancovia národnosti našej, ako slávny Ján Čaplovič, vysokocotený Ďord' Košút a podžupan turčiansky i kráľovský radca, veľkomožný p. Emerich Lehocký, mnohohlaslúžený náš Gašpar Fejérpataky a druhí. Z tohto stavu prosilo viacej sto o povolenie na naše slovenské noviny a je mladých milovníkov národnosti našej z tohto stavu hodný počet. I z tohto vidno, že v nárečí našom slovenskom celý kmeň náš sa spojí, a po stoeletoch rozpadnutosti i studenosti v ňom sa údovia jednej rodiny poznajú a nanovo zvitajú a objímu.*”¹⁵⁹

Uhorskoslovenská šľachta¹⁶⁰

Rozhodnutie štúrovcov bolo teda logické a vyslovene inovatívne, z praktického hľadiska predstavovalo možno jedinú šancu priblížiť sa

159 ŠTÚR, Eudovít. Nárečie slovenské alebo potreba písania v tomto nárečí. In AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Eudovít Štúr: Slovenčina naša*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1957, s. 110-111.

160 Výraz prevzatý od Jána Palárika, ktorý ho použil počas memorandového zhromaždenia v roku 1861. SLÁDKOVIČ, Andrej (zost.). Denník Slovenského národného zhromaždenia v Turčianskom Sv. Martine dňa 6. a 7. júna 1861. In ELIÁŠ, Michal (ed.). *Z prameňov národa. Na pamiatku stodvadsiateho piateho výročia vzniku Memoranda slovenského národa z roku 1861*. Martin : Matica slovenská, 1988, s. 104.

k dosiahnutiu slovenských národných cieľov. V tomto momente však treba definitívne objasniť motiváciu staršieho, šesťdesiatjedenročného strýka Lajosa Kossutha, ktorý sa nikdy predtým nedostal do kontaktu s predstaviteľmi slovenskej národnej idey. Veď jeho meno sa neobjavilo ani v zoznamoch predplatiteľov slovenských kníh. Prečo sa rozhodol, že na čele mnohých stoviek šľachticov podporí Štúra, ktorého predstaviteľa verejného života v Uhorsku pokladali za pansláva, ruského agenta a vlastizradcu?

V prvom rade sa pozrime podrobnejšie na šľachtu so slovenským materinským jazykom, ktorú som spomenul už pri opise stoličnej kongregácie Nitrianskej stolice. Ak by sme dnes chceli charakterizovať túto vrstvu, mohli by sme povedať, že ide o takú skupinu šľachtickej elity Horného Uhorska, ktorej príslušníci sa jednoznačne pokladali za priamu a neoddeliteľnú súčasť uhorského stavovského národa (*natio hungarica*), a ktorí popri tom používali niektorú formu písanej slovenčiny (v prípade evanjelikov český liturgický jazyk, bibličtinu) vo viacerých sférach rodinného života (napr. v rodinnej korešpondencii, v testamentoch alebo rodinných zmluvách, poprípade v zápisniciach rodinných porád), ďalej v miestnej správe, v správe panstiev, poprípade v rámcoch regionálneho politického života – ako jazyk dominantný, či ako jeden z dominantných jazykov. Pravdepodobne to isté platí aj pre hovorenú podobu verbálnej komunikácie, ale o tej už pochopiteľne nemáme bezprostredné písomné pramene.

Podľa môjho názoru si teda slovenskú šľachtu treba predstaviť ako elitnú sociálnu skupinu, používajúcu v dorozumievacom styku slovenský jazyk, ktorú však (okrem jazykového faktora) nemôžeme oddeliť od uhorskej šľachtickej spoločnosti.

Dôležitá je aj otázka, nakoľko bola slovenčina šľachty všeobecným javom Horného Uhorska v 19. storočí, veď je dôležité vedieť, či hovoríme o výnimočných javoch alebo o zásadnej charakteristike dobovej spoločnosti na regionálnej úrovni? Keďže v tomto ohľade máme k dispozícii výlučne len štatistiky Eleka Fényesa, ktorý nepochybne neznižoval počet Maďarov vo svojich dielach, nižšie uvedené údaje sa oplatí pokladať za minimálne počty.

Fényes, ktorý udržiaval dobré vzťahy s uhorskými liberálnymi politikmi, medzi nimi aj s Lajosom Kossuthom, samozrejme nezverejnil priame informácie o tom, koľko tisíc uhorských šľachticov nevedelo po maďarsky ešte ani v 40. rokoch 19. storočia, ale v jeho dielach nachádzame dva pre nás dôležité súbory údajov: v prvom uviedol počet Maďarov, žijúcich v danej stolici a v druhom počet šľachticov. V tých stolicích,

v ktorých bol podľa Fényesa vyšší počet príslušníkov šľachty ako počet osôb s maďarským materinským jazykom, udáva rozdiel oboch čísiel minimálny počet slovenských šľachticov, a tak dostávame relatívne presné údaje.

V kontexte tejto štatistiky je zaujímavých päť stolíc: v Oravskej bolo podľa Fényesa 2456 šľachticov, ale len 300 Maďarov, na Liptove 4910 šľachticov a 500 Maďarov, v Trenčianskej stolici 9813 šľachticov a 1500 Maďarov, v Turci 4800 šľachticov a 200 Maďarov, kým vo Zvolenskej stolici žilo 2152 šľachticov a 200 Maďarov.¹⁶¹ V uvedených regiónoch tak počet šľachticov značne prevýšil počet Maďarov, teda z 24 131 osôb šľachtického pôvodu z týchto piatich stolíc bolo podľa Fényesa najmenej 21 431 (89%) Nemaďarov. Dá sa predpokladať, že v prevažnej miere išlo o Slovákov, resp. o šľachticov slovenského etnického pôvodu. Fényes dokonca poukázal v každom prípade aj na to, že nie každý Maďar bol zároveň aj šľachticom, ale boli medzi nimi aj honoraciori, príslušníci inteligencie.

K týmto údajom by sa žiadalo pripočítať aj šľachticov z jazykovo zmiešaných stolíc – Nitrianskej, Tekovskej, Šarišskej, Spišskej, Hontianskej, Gemerskej a Prešporskej. V tomto prípade však nemáme ani len približné údaje, veď v týchto regiónoch počet Maďarov značne prevýšil počet šľachticov, takže tu s vyššie uvedenou metódou výpočtu nepochodíme. Je však vysoko pravdepodobné, že v uvedených stolicích sa v prostredí šľachty slovenského pôvodu mohlo používanie maďarčiny rozšíriť oveľa ľahšie, lebo šľachtickej komunite príslušnej stolice dominovala skupina osôb s maďarským materinským jazykom. Ak zohľadníme všetky tieto okolnosti, nepokladám za iracionálne ani výsledné číslo nachádzajúce sa v intervale 25 000 – 30 000 osôb, dodávajúc, že ide o počet šľachticov, ktorí hovorili po maďarsky len slabo alebo takmer vôbec. Počet šľachticov, ktorí dokonale ovládali maďarčinu a hlásili sa za šľachticov, ale slovenčinu pokladali za svoj prvotný, dominantný jazyk, a ktorí vo Fényesovej štatistike vystupujú pravdepodobne ako Maďari, nevieme odhadnúť ani približne.

Pokladám za dôležité upozorniť na skutočnosť, že nielen masy príslušníkov nižšej šľachty, ale z väčšej časti aj stredná šľachta, ba aj starší členovia stoličnej správy mali slovenský materinský jazyk. Mnohí z nich po maďarsky viac alebo menej rozumeli, spravidla však nedokázali po maďarsky rečniť, ba dokonca mali napr. vážne problémy pochopiť

161 FÉNYES, Elek. *Magyarország leírása*. II. Pest, 1847, s. 139-172. Fényesove údaje sa pravdepodobne zakladajú na aktuálnych stoličných zoznamoch šľachticov s volebným právom, ktoré sa spisovali pri príležitosti reštaurácií alebo pri voľbe vyslancov na snem.

všeobecný text s politicko-právnym obsahom – čo jednoznačne vyplýva z dobových prameňov.¹⁶²

Gyorgy (Juraj) Kossuth

O Gy. Kossuthovi máme relatívne málo údajov. Vieme, že sa narodil roku 1781 v Košútoch ako druhý syn turčianskeho slúžneho Pavla Kossutha (1738 – 1791) a Zuzany Benickej. O jeho rodnej dedine Lajos Kossuth v jednom autobiografickom zlomku napísal, že „*v malých Košútoch tu a tam sa narodilo viacej Kossuthovských chlapcov, než koľko dedičná zem dokázala uživiť*“.¹⁶³ Takúto situáciu rodina riešila dvoma spôsobmi. Jeden spôsob predstavovalo odsťahovanie sa: mnoho Kossuthovcov hľadalo prežitie v južnejších krajochoch. Tak urobil aj starší brat Gyorgya Kossutha László, ktorý sa v 80. rokoch 18. storočia odsťahoval do Zemplínskej stolice. Najprv sa stal stoličným zapisovateľom, ale čoskoro dostal miesto advokáta na panstve v Monoku, kde sa narodil aj jeho syn Lajos.¹⁶⁴ Druhou cestou (ktorú si vybral aj Gyorgy Kossuth), bolo zostať doma. On sa pokúsil prežiť na turčianskom majetku, ktorý však poskytoval len veľmi skromné živobytie, ktoré sprevádzali dlho sa vlečúce rodinné a majetkové spory, ktoré neraz vyústili aj do fyzickej inzultácie.¹⁶⁵

Materinský jazyk príslušníkov turčianskej vetvy (teda aj Gyorgya a Lászlóa Kossutha) bola bezpochyby slovenčina. V rodinnom archíve totiž okrem latinských úradných dokumentov nachádzame výlučne slovenské písomnosti. Taká je napríklad Zápisnica zasadnutí rodinnej rady, ktorá bola písaná od začiatku do konca po slovensky, s výnimkou jedného-dvoch krátkych latinských záznamov, pochádzajúcich z rokov 1800 – 1850.¹⁶⁶ Hoci sa listy Gyorgya Kossutha stratili, v rodinnom archíve sa

162 DEMMEL, József. *Pánszlávok a kastélyban. Justh József Turóc megyei alispán és a szlováknyelvű magyar nemesség elfeledett története*. Pozsony [Bratislava] : Kalligram, 2014.

163 Cítuje KOSÁRY, Domokos. *Kossuth Lajos a reformkorban*. Budapest : Osiris, 2002, s. 26.

164 KOSÁRY (2002), s. 2-27.

165 Magyar Országos Levéltár (ďalej skratka: MOL), P 439 – a Kossuth család iratai (spisy rodu Kossuth). 2. csomó. V tomto zväzku sa nachádza viac podobných sporov. Podľa spisu sporu, ktorý vznikol roku 1820 napríklad Žigmund Kossuth spolu so sluhom Jána Kossutha a mládencom Jána Kossutha mladšieho, palicami vyhnali dobytok Juraja Kossutha zo spoločne užívaného pasienka v Košútoch.

166 MOL P 439 – a Kossuth család iratai. 2. csomó. 1800 – 1851. A Kossuth Család Családülési jegyzőkönyve. Prothocollon Inclutae Familiae Kossuth de Udvard. Rodinné zasadnutie bolo neformálnym stretnutím na riešenie správy nedeliteľných rodových majetkov, ktorému vo všeobecnosti predsedal najstarší člen rodu. Po vyriešení úradných záležitostí sa obvykle premenilo na rodinné stretnutie a slávnostnú príležitosť.

zachovalo niekoľko jemu adresovaných listov, ktorých prevažná väčšina bola taktiež napísaná po slovensky.¹⁶⁷

Je prekvapujúce, že ani z kossuthovskej literatúry, ktorá je obsiahla ako menšia knižnica, sa nič viac nedozvieme o jeho strýkovi z Turca. Najviac o ňom napísal Domokos Kosáry: „*Gyorgy Kossuth, strýko nášho hrdinu po otcovej línii už na začiatku diskusií podporoval slovenské národné hnutie. Podľa slovenských údajov sa ako zástanca ochrany šľachtických výsad aj hneval na svojho synovca, hovoriac, že by bolo bývalo lepšie, keby sa bol v detstve, keď u nich trávil letá, radšej utopil v záhradnom jazierku.*“¹⁶⁸

Zdrojom príbehu, ktorý predostrel Kosáry, však nebolo nič iné, ako na začiatku 20. storočia vydaný slovenský politický pamflet, spis Ambra Pietora s názvom *Nápor – Odpor*. Z neho prevzal Kosáry do svojho historického diela viaceré mylné informácie. Pietor pôvodne napísal, že Lajos Kossuth nepadol do záhradného jazierka, ale do močovky, a nevytiahol ho odtiaľ strýko Gyorgy Kossuth, ale jeho manželka.¹⁶⁹

V podstate bol však už prvotný zdroj týchto informácií pochybný, veď podľa Pietorovho podania bol sprostredkovateľom vtedy už asi sto rokov starého príbehu vrútocký notár, žijúci v druhej polovici 19. storočia v Košútoch. Vzhľadom na nedôveryhodnosť tohto zdroja vzniká otázka, či Pietorovo dielo môžeme využiť pri výskume fungovania individuálnej pamäti, resp. analýzu slovensko-maďarských vzťahov z konca 19. storočia; určite ho však nevieme využiť na rekonštrukciu vzájomných vzťahov medzi dvoma Kossuthovcami, strýkom Gyorgyom a synovcom Lajosom.

Reštaurácia

Ale čo mohlo byť príčinou toho, že Gyorgy Kossuth, ktorého materinská reč bola slovenská, sa na staré kolená, bez akýchkoľvek predchádzajúcich prejavov, zrazu otvorene postavil na stranu slovenského hnutia? K tomu, aby sme na túto otázku mohli odpovedať, musíme sa zoznámiť aj s Turčianskou stolicou.

Čo sa šľachty týka, Turiec bol čisto slovenský a jeho najvýznamnejšiu rodinu predstavovali Révayovci, ktorí vlastnili väčšinu poddanských

167 Napríklad MOL P 439 – a Kossuth család iratai. 3. csomó. Ján Kalintsák – Jurajovi Kossuthovi, 13. januára 1829. Zsófia Thomka – Jurajovi Kossuthovi, 3. apríla 1833. Therezia Zathureczky – Jurajovi Kossuthovi, 17. apríla 1833.

168 KOSÁRY (2002), s. 27.

169 PIETOR, Ambro. *Nápor – Odpor. Ako postupovala maďarisácia v Uhorsku a čo s tým súvisí*. Turčiansky Sv. Martin, 1905, s. 34.

usadlosť a niekoľko storočí zastávali aj post župana. Vedľa nich sa dokázali pozdvihnúť ešte dva rody, Benickí a Justhovci, ktorí dokázali získať viacero volených postov (podžupan, snemový vyslanec a pod.). Žigmund Justh veľmi presne skonštatoval, keď vo svojom románe *Fuimus* napísal, že stoličná politika sa väčšinou rovnala zápasom a spojenectvám týchto troch rodov.

V reformnom období krajinská politika podstatne viac rozčerila stáročne turčianske štruktúry, než to bývalo predtým, čoho najmarkantnejším prejavom bolo nabúranie tradície obnovy stoličných úradov (reštaurácie). Vláda roku 1819 zrušila v stoliciach dovtedajší volebný zvyk, založený na aklamácii, a pri obnove postov zaviedla osobné hlasovanie, čím nižšia šľachta jednoznačne získala prestíž a zvýšila svoj politický význam. Toto nariadenie sa stalo základom pre zneužívanie volieb kortešáckami, javom, ktorý dobre poznáme z krásnej literatúry 19. storočia. Predtým sa stoličných kongregácií a volieb zúčastňovali len tí šľachtici, ktorých skutočne zaujímala stoličná politika. Zavedenie systému jeden šľachtic – jeden hlas však urobilo aj dovtedy neaktívnu masu príslušníkov nižšej šľachty zaujímavou pre tých, ktorí riadili stoličnú politiku. Do zasadacích siení po prvýkrát zlákali masy zemanov kráľovskí komisári po potlačení stoličného odporu v rokoch 1822 – 1823,¹⁷⁰ pričom títo nemali ani vyššie vzdelanie, ani skúsenosti z verejného a politického života. Čoskoro sa táto forma vžila, hoci povinný charakter osobného hlasovania už v roku 1827 zrušili. Vzhľadom na skutočnosť, že táto „armáda nižších šľachticov“ nemala politické znalosti a nezaujímal sa o veci verejné, bolo možné prinútiť ich k nejakej aktivite len jedlom a pitím. Spomínané metódy pravidelne využívala nielen vláda, ale aj opozícia.

Najvýznamnejšie šľachtické rody jednotlivých stolíc však museli počítat' nielen s vážnymi výdavkami na kupovanie nižšej šľachty a so „zadubencokraciou“, ktorá sa zakorenila namiesto „šľachtickej demokracie“, ale aj s objavením sa politického rozkolu v stolici (konzervatívci – proti nim reformnostranícky liberálny odpor). Konzervatívna strana spočiatku, na začiatku 30. rokov 19. storočia nemala rivala, a tak si vo vnútri stolice vybudovala svoje mocenské centrum. Podžupan Imrich Lehotzky (okolo 1780 – 1852), ktorý bol zvolený roku 1832, sa mohol spoliehať na ľahko zmobilizovateľnú masu zemanov, disponujúcu politickými

170 Na základe rozhodnutí vlády v rokoch 1821 – 1822 sa v stolicích daň vybraná od poddaných zvýšila na dvaaplnásobok a zároveň boli stolice povinné postaviť 28 000 nováčikov. Stavby tieto nariadenia klasifikovali ako nezákonné a odmietli ich vykonanie. Je charakteristické, že takmer do polovice stolíc musela vláda vyslať kráľovských komisárov, aby zlomila ich odpor.

právami, ale odmietajúcu akékoľvek zmeny, teda na konzervatívnych zástancov „starých práv“, ktorí sa dali aktivizovať heslami na ich obranu. Podporovali ho však aj obaja župani, ktorí sedeli v danej dobe v kresle hlavného župana. Ján Révay a po ňom Juraj Révay pravidelne sabotovali reštauráciu, ktorá sa mala konať každé tri roky. Robili tak od roku 1832, teda od Lehotzkého zvolenia, pričom ich politické metódy a spôsoby možno jednoznačne hodnotiť ako protiprávne. Keď boli napokon predseda len prinútení vyhlásiť volebnú kongregáciu, v deň hlasovania pozastavili konanie volieb s odvolaním sa na porušenie poriadku alebo na volebné machinácie (kortešačky).

Na čele stoličnej opozície v tom čase stál Jozef Justh. Justhovci si osvojili ideály a ciele uhorskej liberálnej opozície. V súlade s tým presadzovali nielen politické a sociálne reformy (napr. všeobecné zdanenie, zrušenie poddanstva), ale usilovali sa aj o to, aby bola vo verejnom živote Uhorska mŕtva latinčina nahradená živým jazykom, maďarčinou. Napriek tomu túto stranu podporovala nielen mladšia generácia turčianskej šľachtickej elity, ktorá si maďarčinu osvojila už v školských laviciach, ale aj početné konzervatívne skupiny nižšej šľachty, ktorá však vedela len po slovensky a po latinsky. Malo to viacero dôvodov, pričom k pretrvávaniu rodinných tradícií a k nepochybným politicko-rétorickým schopnostiam J. Justha musíme pripočítať aj bohaté hostenie a napájanie šľachticov. Podstatná však bola skutočnosť, že tento politický tábor natoľko zosilnel, že v roku 1842 sa už aj konzervatívna strana mohla celkom reálne obávať, že Justh bude zvolený za podžupana. To by znamenalo, že celé úradníctvo by sa dostalo do záujmovej sféry liberálov. Preto počas reštaurácie v jeseni 1842 získal Justh pravdepodobne po zákulisnej dohode post druhého podžupana a jeho strana dostala viacero úradníckych miest. Konzervatívna strana, ktorá už niekoľko desaťročí stolicu riadila a obsadzovala najdôležitejšie stoličné úrady, zažila najväčší prepad svojich pozícií v histórii reformného obdobia. Porážka od liberálov však bolela nielen pre stratené miesta. U príslušníkov nižšej šľachty, ktorí podporovali konzervatívcov, vyvolával postup liberálov aj strach zo zdanenia šľachty, rovnako desivá však pre nich bola aj predstava verejného života prebiehajúceho v maďarčine. Pre zdanenie by im hrozilo úplné ochudobnenie a strata ich pomyselných výsad; v druhom prípade sa zdalo, že stratia možnosť vykonávať svoje politické práva, veď na verejných diskusiách prebiehajúcich v maďarskom jazyku by slovenskí šľachtici (bezpochyby vo väčšine neovládajúci maďarské rečníctvo) nevedeli reprezentovať svoje vlastné záujmy.¹⁷¹

171 DEMMEL (2014).

Navyše, práve v tom istom čase prebiehala v celej krajine diskusia, ktorá sa rozprúdila okolo návrhu, aby aj šľachta platila domovú daň. Tento skromný návrh totiž neznamenal nič iné, než to, že sa zruší stáročná tradícia nezdaniteľnosti šľachty. Vyrúbenie domovej dane pre šľachtu navrhli politici uhorskej liberálnej šľachtickej elity a Lajos Kossuth ho rozhodne podporoval na stránkach ním redigovaného periodika *Pesti Hírlap*. Uvedený návrh sa však v celej krajine stretol so striktným odmietnutím a takmer v každej stolici vyvolal škandalózne reakcie v kruhoch nižšej šľachty.

Všetky tieto okolnosti prispeli k tomu, že Gyorgy Kossuth sa v čase predmetných volieb v jeseni 1842 chopil pera a prostredníctvom svojho listu oslovil predstaviteľov tej skupiny, o ktorej predpokladal, že by dokázala vytvoriť hrádzu proti šíriacemu sa uhorskému liberalizmu – predstaviteľov slovenského národného hnutia. Listy písal Gy. Kossuth nepochybne ako odpoveď na celokrajinské diskusie o zdanení šľachty a vzostup turčianskych liberálov (veď aj on sám utrpel v reštaurácii porážku proti kandidátovi liberálov). Svoje služby najprv ponúkol Jánovi Kollárovi, ktorý v tom čase pôsobil ako duchovný v Pešti. Na jeho radu sa potom obrátil na vodcu slovenského národného hnutia Ľudovíta Štúra. Napísal mu, že ak by potrebovali akúkoľvek podporu či otvorené vystúpenie, on a niekoľko stoviek turčianskych zemanov sa radi postavia na ich stranu. Pravdepodobne ho hnevalo aj to, že celý proces, ktorý negatívne ovplyvňuje jeho život, symbolizuje a vedie jeho vlastný synovec. Môžeme to tvrdiť na základe článku, ktorý poslal do slovenského kalendára, redigovaného Gašparom Fejérpataky-Belopotočným. Článok napísal po slovensky a dodal, že mu nevadí, ak Fejérpataky uverejní aj jeho meno: „*nech by na vedomia išlo, bol by maďarom dobrý snupací tabak, obzvlášte mogmu bratrancovi* [synovcovi – pozn. a.] *peštanskému Kossuth Lajošovi*“.¹⁷² V dobovej reči – chcel svojmu synovcovi trochu podkúriť.

Záver

Fakt, že Gyorgy Kossuth a jeho druhovia podporovali štúrovcov, bol teda len zúfalý odvetný krok, reakcia na prienik a vzostup uhorskej liberálnej šľachtickej politiky, ktorou sa táto premoderná, konzervatívna, vo všeobecnosti menej vzdelaná a nie veľmi majetná pospolitosť pokúsila ochrániť svoj dovtedajší svet. Čoskoro sa však ukázalo aj to, že táto

172 SNK – LA, sign. A 742: Jirj Kossuth – Gašparovi Fejérpataky, 15. jún 1844.

vrstva sa nestane a ani nemôže stať súčasťou slovenského hnutia a jeho politickým reprezentantom. Ján Čipkay, ktorý pôsobil ako vychovávateľ v kaštieli turčianskeho županského rodu Révayovcov začiatkom roka 1845 napísal, že turčianski zemania preto tak veľmi očakávajú slovenské noviny, lebo chcuť konečne jasno v otázke, či ich bude Štúr písať a vydávať *v liberálnom alebo konzervatívnom duchu*: „*Jestli ako liberalista, Turčanské zemane jako slišim mu pomocnú ruku odoprú, lebo oňi skrse svoj Slavismus len liberalismu Maďarskjemu prjekaži urobiť chcú, do jich ducha mišlienka táto ešte nepřeklikla.*”¹⁷³ O niekoľko týždňov neskôr po vyjdení prvých čísiel, v septembri 1845 už sám Štúr skonštatoval, že „*ale tí lud'ja krem Košuta sú malíčkovja opraud'iví*”.¹⁷⁴

Napriek tomu však môžeme na záver konštatovať, že Gy. Kossuth a turčianski zemania prostredníctvom podpory poskytnutej Ľ. Štúrovi pomohli odštartovať novú etapu národného vývoja Slovákov. Spomínaná podpora však nebola politickou taktikou, ako to predpokladal Milan Hodža, ale vyplynula zo základných charakteristík šľachtickej spoločnosti so slovenským materinským jazykom.

173 SNK – LA, sign. M 104 B 5: Jonathan Čipkay – Augustovi Horislavovi Škultétymu, 28. februára 1845, Mošovce.

174 AMBRUŠ (1956), s. 88. Ľ. Štúr – Samovi Bohdanovi Hroboňovi v septembri 1845.

SLOVANIA A SLOVANSKÁ INTEGRÁCIA POHĽADOM ĽUDOVÍTA ŠTÚRA*

MARCELA BEDNÁROVÁ

*„Myšlienka slovanská bola mi
od prvej mladosti hviezdou...”*

Na začiatku 19. storočia boli názory stredoeurópskych intelektuálov ovplyvnené predstavami národa ako kompaktnej spoločnosti s jedinečnou identitou, ktoré vzišli najmä z nemeckého prostredia. Za kráľovnú vied začala byť považovaná história, najmä *národné* dejepisectvo, ktoré zdokonaľovalo svoje vedecké metódy a nachádzalo čoraz väčší okruh záujemcov. Pokusy o definovanie národnej identity prichádzali spolu s ďalšími pokrokovými trendami zo Západu, a rýchlo sa uchytili aj vo vedomí príslušníkov stredoeurópskych kultúrnych elít. Tieto vplyvy motivovali Nemcov a Slovanov k iniciovaniu národného, emancipačného a zjednocovacieho pohybu.

Moderný nacionalizmus vyrástol na základoch romantizmu, kedy bola kolektívna myšlienková atmosféra nasmerovávaná viac k minulosti, k pôvodu a ku koreňom. Jej imanentnú súčasť predstavoval silný psychologizujúci moment, ktorý sa prejavoval na všetkých úrovniach spoločenského diania. Tak sa v tvorbe romantických intelektuálov v porovnaní s predchádzajúcou i nasledujúcou historickou epochou odrážala prevaha duševných kvalít nad vedomými.¹⁷⁵

Intelektuáli neuvažovali spôsobom, v ktorom by prevažovala pragmatická utilitárnosť, typická skôr pre osvietencov (hľadanie odpovede na otázku, čo je vhodné alebo rozumné), ale čo je „nutnosť doby“. Inak povedané, myšlienkový svet nepovažovali za svoj vlastný, vznikajúci len v ich hlave, prípadne prebratý po učenejších názoroch ich predchodcov, ale vnímali

* Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe zmluvy č. APVV-0119-11 Slovensko v 19. storočí.

Citát uvedený ako motto je prevzatý z listu Ľudovíta Štúra ruskému historikovi Michailovi Petrovičovi Pogodinovi z 31. 10. 1846: „*Myšlienka slovanská bola mi od prvej mladosti hviezdou, ona ma zahrievala, obživovala a na veky živiť bude.*“ – In AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Listy Ľudovíta Štúra II*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1956, s. 149.

175 Duševná sila je spojená s nevedomím, resp. s podprahovými silami. JUNG, Carl Gustav. *Človek a duše*. Ed. Jolande Jacobi. Praha : Academia, 1995, s. 36.

ho ako inšpirácie prístupujúce k nim zvonka – ako vnuknutie génia, ducha. V tomto zmysle sa aj Ľudovít Štúr považoval za nástroj Génia Slovanstva, keď písal, „*Génius Slávie nedal mi zaspati, on Ti nade mnou bděl, usmíval se nade mnou, až pak pookřeje i já sem se usmál, a tuť sme si zase klesli do náruči.*“¹⁷⁶ Génius Slovanstva nebol pritom myslený ako fikcia, ale ako reálne existujúca entita – ako archetyp, ktorý sa prejavuje mnohorakými formami. Jeho inšpirácie pôsobia v národe akoby *zvnútra a zozadu*.¹⁷⁷ Na základe špecifických „darov“ národného ducha má každý národ inú kolektívnu povahu, iný jazykový základ a iný temperament.

Filozoficko-mytologický kontext

Tieto myšlienkové postoje korešpondovali s filozofickými teóriami Johanna Gottfrieda Herdera, Johanna Gottlieba Fichteho a Georga Wilhelma Friedricha Hegela, ktorí stáli pri základoch stredoeurópskej podoby nacionalizmu. Podľa nich má každé historické obdobie a každý národ účel sám v sebe. Hegel používal pojem *Volksgeist* a duchov národov označil ako členov reťaze jedného svetového ducha. Nemeckí idealisti hovorili o cyklickom striedaní dejinných období, počas ktorých vždy jedno veľké kultúrne spoločenstvo (*národ*) budovalo nový civilizačný stupeň. Tak aj v ponímaní romantických intelektuálov stojí za každým národom jeden archetyp – pričom pojem *národ* treba na začiatku 19. storočia chápať v širšom meradle.

Už v samotných dobových nacionálnych koncepciách boli zakomponované náznaky mýtotvorných prvkov. S mýtom je vždy spojená tajomnosť, neoddeliteľná od vyššieho bytia, presahujúca ľudské vedomie, a zároveň opierajúca sa o dimenziu vyššej Pravdy. Národ bol predstavovaný ako rodina, kládol sa dôraz na jazyk a na ľudovú kultúru, najmä na zvláštnosti a špecifiká jednotlivých etník. Prostredníctvom týchto faktorov sa vyjadroval národný duch ako formotvorná sila. Aj medzi Slovanmi, obzvlášť Slovákmi, ktorí nemohli svoj nárok na samostatnú identitu definovať prostredníctvom histórie, sa v nacionálnych teóriách mýtický prvok dostával do popredia. Avšak aj tí, ktorí sa mohli pýšiť kontinuitou „svojich“ dejín ako napríklad Chorváti alebo Srbi, stavali na hlbokých koreňoch a pevnosti mýtického základu. Národné mýty obsahovo naplňovali a dotvárali štruktúru sveta. Ich význam

176 List Ľ. Štúra Alexandrovi Boleslavínovi Vrchovskému zo 17. 1. 1838. In AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Listy Ľudovíta Štúra I.*, 1954, s. 139.

177 C. G. Jung týmto spôsobom objaňuje pôsobenie nevedomej psyché. Porovn. napr.: JUNG, Carl Gustav. *Duše moderního člověka*. Ed. Karel Plocek. Brno : Atlantis, 1994, s. 149.

spočíval nielen v tom, že podporovali predstavu o správnosti nacionálnych ambícií, ale evokovali tiež kvalitatívnu i kvantitatívnu hodnotu národa. Príslušníci elit sa nimi uistovali o jeho výraznom duchovnom potenciáli – skrytom i sčasti prejavennom – a o jeho kvantitatívnej sile, ktorá nadobúdala až bájne rozmery. Pociť príslušnosti k početnému slovanskému národu bol významným psychologickým momentom, ktorý pôsobil ako rovnovážna sila voči nemeckým a maďarským kultúrno-jazykovým záujmom.

Najsilnejším integračným impulzom bol mýtus o duchu Slovanstva. Kým napríklad Nemci odvodzovali svoj národný archetyp od Germánie – bytosti, ktorá bola personifikovaná ako Matka germánskych národov, Slovania hovorili o Slávii. Z mytológie a časti mystiky sa zachovalo prepojenie duchov národov s hviezdami. Tak aj Matka Sláva bola pre Slovanov zosobnením Zorničky (Venuše)¹⁷⁸ a jej charakteristika vskutku zodpovedala tomuto symbolu.¹⁷⁹

So Slávou (Sláviou) sa spájalo šťastie i nešťastie, *osud* Slovanov. Ich martýrstvo a ťažký historický údel súvisel s utrpením Matky, ktorej boli zároveň pripisované výsostne ľudské atribúty: telo a duševné vlastnosti, čím bola pripodobnená obrazu človeka. Tak ako sa cnosti a neresti časom zapisujú do výrazu tváre a formujú ľudský osud, tak sa cnosti a necnosti členov národa prejavujú na „*tele národa*“, na jeho celkových osudoch a šťastí. Z hľadiska symboliky zastupuje Veľká matka princíp prvopočiatku a bezpečia a jej obraz je jedným z najfrekvencovanejších fenoménov vo svetovej mytológii.

Štúr poznal srbské, ruské, ukrajinské, české i poľské legendy – to napokon potvrdil v spise *O povestiach a piesňach plemien slovanských*.¹⁸⁰ Avšak aj v jeho predchádzajúcej tvorbe sa črtajú prvky, ktoré sa vyznačujú silným mýtickým nábojom. Odhliadnuc od niektorých jeho básní, v ktorých tento moment evidentne vystupuje, pripomeniem jeho rané dielo *Starý a nový vek Slovákov*,¹⁸¹ ktoré je koncipované ako prepojenie minulosti so súčasnosťou. Nešiel síce do takej roviny ako Pavol Jozef Šafárik alebo Josef Dobrovský, ktorí sa zaoberali najstaršou pradomovinou Slovanov, ani sa nestrácal vo fantastických pojmovno-sémantických

178 V mystickej tradícii sa o planétach hovorí ako o hviezdach.

179 Podrobnejšie: BEDNÁROVÁ, Marcela. *Symboly a mýty chorvátskeho národného hnutia. Fenomén ilýrizmu*. Bratislava : VEDA, Vydavateľstvo SAV, 2012.

180 Prvé vydanie spisu vyšlo po česky – ŠTÚR, Ludevít. *O národných písniach a pověstech plemen slovanských*. Praha : České museum; František Řivnáč, 1853.

181 Dielo napísal Štúr v roku 1841. Prvýkrát bolo kompletne uverejnené až v roku 1994. ŠTÚR, Ludevít. *Starý a nový vek Slovákov*. Bratislava : Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 1994.

„dôkazoch“ slovanskej autochtónnosti ako Ján Kollár, ale predsa len sa v takmer celom spise odvoláva na tzv. zlatú dobu minulosti, či už spomínaním slovanských predkov alebo fiktívnymi rozhovormi s ich duchmi. Na tejto báze postavil komparáciu oboch období – starého i nového veku Slovákov, aby presnejšie vystihol rozdiel medzi minulým a súčasným stavom národa. Aj svojim štýlom a jazykom sa *Starý a nový vek Slovákov* líši od neskorších Štúrových prác a obsahuje špecifické črty. Všímol si to i Jozef Miloslav Hurban, ktorý tvrdil: „[...] *ja neznám ničoho podobného z jeho pera.*”¹⁸² Čitateľovi sa miestami vynára pocit, že Štúrovým zámerom pri písaní bolo využiť estetizujúce prvky – obzvlášť poetiku – na vytvorenie veľkého harmonického obrazu. Biblická čeština slávnostný ráz spisu ešte umocňuje. Ďalším znakom, ktorým sa toto dielo vymyká profánnemu charakteru, je frekvencia citácií z Biblie, najmä z Nového zákona. V nijakom inom Štúrovom spise nevidíme také časté odvolávanie sa na Písmo ako v tomto diele. Možno predpokladať, že Štúr svoj český text zámerne „popretkával“ častými biblickými citátmi, aby tak dosiahol symbiózu jazyka a viery. V dôsledku toho pôsobí toto dielo uceleným dojmom z hľadiska štylistického i lingvistického.

Spájanie slovanskej duše s jemnosťou, s citlivým vzťahom k prírode a k Bohu bolo znakom celého Štúrovho diela i básnickej tvorby. Veril, že Slovania sú obdarení prirodzenou vnímavosťou a tú v budúcnosti ešte rozvinú na vyšší stupeň.

V dobe, v ktorej sa historické právo javilo ako odôvodnená požiadavka, stavajúca nacionálne práva na konkrétnom historickom kontexte, hľadali slovenskí vzdelanci – podobne ako aj predstavitelia iných národov – základ, skutočný *vlastný* prapôvod. V tomto zmysle sa pokúšali legitimovať práva na národnú rovnoprávnosť zdôrazňovaním územnej i etnickej autochtónnosti Slovákov na území Uhorska, čo malo slúžiť ako „dôkaz“ ich neporušenej nacionálnej integrity. Táto problematika bola koncipovaná v dvoch rovinách – etno-mýtickej (posvätnej) a historicko-politickej (profánnej), pričom v niektorých prípadoch sa obe línie zlievali. Mýtus o pôvode slovanského národa vychádzal zo starej poľskej legendy, ktorá hovorila o troch bratoch: Lechovi, Mechovi a Čechovi ako o praotcoch poľskej, ruskej a česko-južnoslovanskej vetvy slovanského *kmeňa*. Obdobie, ktoré legenda opisovala, bolo chápané ako zlatý vek Slovanov, doba ich pôvodnej jednoty a nezávislosti. Temporálne bola situovaná do *počiatku časov*, čo sa považuje za jeden zo všeobecných znakov mýtu. Mala rôzne variácie a kombinácie, niekedy sa hovorilo len o dvojici bratov (Čech a Lech), resp.

182 HURBAN, Jozef Miloslav. Eudovít Štúr. Rozpomienky. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 233.

Mech bol nazývaný Rus. Podľa najstaršieho vzoru, Veľkopolskej kroniky, boli bratia synmi Pana, vladára Panónie.¹⁸³ Tak ako všetky mýty o pôvode, aj mýtus o Čechovi, Lechovi a Mechovi predstavoval základný mýtus, od ktorého sa odvíjali ďalšie, často s ním i nesúvisiace legendy. Príbeh bol na začiatku 19. storočia obľúbený najmä v južnoslovanskom priestore, ale hlásili sa k nemu všetci slovanskí vzdelanci.

Čo sa týka historicko-politického hľadiska, jednotlivé slovanské hnutia vychádzali z diel „vlastných“ humanistických a osvietenských vzdelancov, ktorí sa (v niektorých prípadoch už od 14. storočia) venovali otázke teritoriálneho vymedzenia etník. V slovenskom kultúrnom priestore dominovala teória o Veľkomoravskej ríši ako o pôvodnom slovenskom politickom subjekte. Podstata historických prác Juraja Papánka a Juraja Sklenára z konca 18. storočia bola postavená na nacionálnej „obrane cti“ proti historickej realite zániku Veľkej Moravy. Skutočnosť dobytia Veľkej Moravy Maďarmi obchádzali učenici známou teóriou o dobrovoľnej subordinácii, resp. priateľskej dohode s Maďarmi alebo tým, že polohu Veľkomoravskej ríše situovali do južnejších území Srbska a Panónie (J. Sklenár). Nasledujúca generácia osvietenských vzdelancov (bernolákovci) považovala Panóniu za pravlast Slovanov a Slovákov za jej pôvodných obyvateľov. V tomto zmysle bol vyzdvihovaný aj význam slovenčiny ako jazyka, ktorý sa v rámci slovanských jazykov údajne zachoval v najčistejšej podobe. Uvedený názor bol rozšírený aj medzi ostatnými slovanskými vzdelancami.

V slovenskom etnickom prostredí, najmä v kruhu vzdelancov našli barokové teórie o pôvodnej vlasti a kráľovstve Slovákov, ako i tzv. pohostinná teória svoje uplatnenie aj v ďalších decéniách. Mýtus zemepisného a jazykového streda, vychádzajúci z obrazu pravlasti Slovanov na území Panónie, resp. Veľkej Moravy viedol na začiatku 19. storočia ku kryštalizácii predstavy územia Slovenska, slovenskej vlasti a následne ku kodifikácii stredoslovenčiny.¹⁸⁴

183 Podľa R. Brtáňa si túto verziu osvojili najmä Slováci. Tí sa už v 18. storočí ocitli uprostred koncepcií severných, južných, východných a západných Slovanov, ktorí odvodzovali svoj pôvod od jedného z bratov. Brtáň: „*Problém původu Slovanov zasiahol aj Slovensko, kde najmä S. Timon pokladal povest' o Čechovi a Lechovi za nosenie sovy do Atén. [...] Pretože Slováci ostávali vyrazení a bokom, dožila sa povest' o Čechovi, Lechovi a Rusovi metamorfózy, a to tým, že sa im pridala otec Pan a z nich sa stali Pannoni, Slovania.*“ – BRTÁŇ, Rudo. *Barokový slavizmus. Porovnávací štúdiá z dejín slovanskej slovesnosti*. Lipt. Sv. Mikuláš : Transciscus, 1939, s. 59.

184 Bližšie k téme: MACHO, Peter. Od pravlasti ku koliske, od Karpát ku Tatrám. Mýtus slovanského streda v kontexte vývoja slovenskej národnej identity a ideológie. In HOJDA, Zdeněk – OTTLOVÁ, Marta – PRAHL, Roman (eds.). „*Slavme slavně slávu Slávov slavných.*“ „*Slovanství a česká kultura 19. století.*“ (Sborník příspěvků z 25. ročníku sympozia k problematice 19. století, Plzeň 24. – 26. února 2005.) Praha : Koniasch Latin Press, 2006, s. 240-257.

Sociálno-politický kontext

Zatiaľ čo rovina mýtických obrazov hladko posúvala vízie uhorských a rakúskych Slovanov k ich spoločnej budúcnosti, bolo ich reálne sociálno-politické postavenie v monarchii na začiatku 19. storočia komplikovanejšie. Najmä pre slovenskú kultúru bola charakteristická spleť zložitých a problematických vzťahov, v ktorých sa nevyhnutne ocitli intelektuáli, keď sa podujímali realizovať nacionálne idey v praxi. Hoci sa občas zjednodušene berú do úvahy dve hlavné sociálno-náboženské línie (katolíci – evanjelici), problém sebareflexie a sebaidentifikácie Slovákov bol oveľa zložitejší. Výstižne ho charakterizoval Peter Káša, poukazujúc na nasledovnú sieť vzťahov, s ktorou sa slovenské elity museli vysporiadať: všeslovanskú, česko-slovenskú, slovensko-uhorskú/maďarskú, slovensko-rakúsku/nemeckú a tiež slovensko-slovenskú (katolíci – evanjelici).¹⁸⁵

Ak by sme pátrali po začiatkoch, kedy sa Ľudovít Štúr začal stotožňovať s myšlienkou slovanskej vzájomnosti, museli by sme siahnúť už do raného obdobia jeho života. Štúrovi životopisci sa zmieňujú o vplyve profesora Leopolda Petza v Rábe, kde Ľudovít študoval na nižšom gymnáziu. Okolnosti boli, samozrejme, širšie. Fakt, že i v strednej Európe prvej polovice 19. storočia boli nacionálne myšlienky veľmi živé, znamenal, že hľadanie národnej identity bolo elitami pociťované ako úloha doby. Keď sa teda štrnásťročný Ľudovít dostal na evanjelické lýceum v Prešporku, ocitol sa priamo v prostredí dozrievania národných ideí a ideálov.

Konkrétnejšie podnety k rozvoju medzislovanskej spolupráce v užšom slovensko-českom kontexte položili svojou prácou už v predchádzajúcich rokoch Pavol Jozef Šafárik i Ján Kollár. Teoretická koncepcia slovanstva Jána Kollára vytvárala zjednocujúcu líniu i vo všeobecnom rámci slovanských hnutí v habsburskej monarchii. Spis *O literárni vzájemnosti* vyšiel v roku 1836 a jeho myšlienky sa hneď ujali aj v centre novorodiacej sa domácej kultúrnej elity – v *Spoločnosti česko-slovanskej* na prešporskom evanjelickom lýceu. V tomto názorovom spektre sa pohyboval Ľ. Štúr so svojimi študentami, ktorí sa podujali praktickými činmi uskutocňovať myšlienku slovanskej jednoty. Na lýceu rozširovali knižnicu o nové diela, umožňujúce hlbšie štúdium slovanských jazykov, literatúry a slovanských dejín, ktoré Štúr prednášal; udržiavali korešpondenčný, ale aj priamy osobný a priateľský kontakt s početnými slovanskými

185 KÁŠA, Peter. K slovanskej ideji v slovensko-poľských súvislostiach. In BILASOVÁ, Viera – DUPKALA, Rudolf – ŽEMBEROVÁ, Viera (eds.). *Fenomén slovanstva I.: jeho filozofické, teologické, politologické a literárnohistorické reflexie na Slovensku*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2004, s. 166.

vzdelancami (a ich spolkami). O Štúrovej aktívnej činnosti hovoria záznamy v zápisniciach Spoločnosti česko-slovanskej.¹⁸⁶ Aj vydanie almanachu študentských prác pod názvom *Plody Zboru učenců řeči českoslowanské prešporského*, ktorý redigoval spolu so Ctibohom Zochom, potvrdzovalo skutočnosť, že práca v Spoločnosti sa pod Štúrovým vplyvom zintenzívnila a zefektívnila. Jedným z cieľov tejto aktivity bola aj snaha, aby sa idey, ideály a inšpirácie sprostredkované literárnou tvorbou a spolkovou aktivitou prešporských lyceistov rozšírili aj do študentského prostredia na ďalších evanjelických lýceách v Levoči, Kežmarku, Banskej Štiavnici a inde.

V čase svojho vzniku sa Spoločnosť orientovala na vzdelávanie budúcich príslušníkov svetskej i duchovnej inteligencie v národnej reči. V 30. rokoch 19. storočia sa však už nezameriavala len na študujúcu mládež, ale pod vplyvom Ľudovíta Štúra a Alexandra Boleslavína Vrchovského sa jej členovia usilovali rozšíriť akčný rádius svojej pôsobnosti a do medzislovanskej spolupráce zapájali čoraz väčší sociálny okruh.¹⁸⁷ Prostriedkom k tomu sa stali i Štúrove cesty po Slovensku a návštevy štúrovcov v slovanských krajinách.¹⁸⁸ V lete 1836 počas svojho pobytu na Záhorí (v senickom, brezovskom a myjavskom kraji) sa usiloval zapojiť do národného hnutia inteligenciu aj z menších mestečiek a obcí na vidieku – a rozvíjal plány, ako by sa dala rozšíriť študentská základňa Spoločnosti o prispievajúcich vidieckych členov. Takto mohli podľa Štúrových predstáv na jednej strane študenti prijímať podnety priamo z ľudového života a na druhej strane sami pozitívne a prakticky vplývať na progres národa. Zároveň sa týmto spôsobom mala posilňovať zásada nadväzovania „rodinných“ väzieb v rámci národného spoločenstva.

So snahou otvárať sa smerom navonok bola spojená aj ďalšia z foriem upevňovania slovanských väzieb, ktorú Štúr včlenil do rámca pracovných úloh členov Spoločnosti. Išlo o pravidelnú korešpondenciu s významnými osobnosťami slovanského sveta – darilo sa im nadviazať početnejšie kontakty najmä s českými a chorvátskymi vlastencami. Dôraz sa však kládol najmä na osobné návštevy významnejších osobností. V apríli 1837 navštívil prešporskú študentskú Spoločnosť jeden zo zakladateľov Matice srbskej, Josif Milovuk. Okrem toho, že slovenským

186 Pamětnice prvá od 20. srpna 1829 až do 21. března 1836 [Spoločnosť česko-slovanská Bratislava] (kópia rukopisu uloženého v SNK–LA). Ústředná knižnica SAV Bratislava – fond Lyceálna knižnica, sign. Fk 56.

187 ŠTÚR, Ľudovít. Vítacia řeč na začátku školského roka. In AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Ľudovít Štúr. Dielo v piatich zväzkoch. Zv. II. Slovania, bratia!* Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 11–13.

188 P. Ollík u Chorvátov, J. M. Hurban u Čechov, Ľ. Štúr u Lužických Srbov.

študentom zanechal srbské knihy a obrazy srbských kniežat a spisovateľov,¹⁸⁹ motivovala Milovukova návšteva štúrovcov k úvahám o založení Matice slovenskej. Ich pôvodnou ambíciou malo byť spojenie Matice slovenskej s už etablovanou Maticou srbskou (1826).¹⁹⁰

Medzi ďalšie známe slovanské osobnosti, ktoré navštívili členov Spoločnosti česko-slovanskej, patrili varšavský profesor Wacław Aleksander Maciejowski, ukrajinský slavista, pôsobiaci na moskovskej univerzite Osip Maksimovič Boďanskij, či profesor slovanských literatúr na univerzite v Charkove a v Petrohrade Izmail Ivanovič Sreznjevskij. Ďalší ruskí slovanofili Nikolaj Arkadijevič Rigel'man a Michail Petrovič Pogodin zásobovali študentov ruskými knihami a časopismi. Tie tvorili popri českých, chorvátskych a poľských periodikách stabilnú súčasť knižnice Slovanského ústavu, ktorú štúrovci budovali.¹⁹¹

Z domácich a českých vlastencov, ktorí intenzívnejšie kontaktovali členov Spoločnosti, to boli najmä Ján Kollár, František Cyril Kampelík, Karel Slavoj Amerling, František Ladislav Rieger, Josef Svatoopluk Presl, Vilém Dušan Lambl a iní. Komunikácia medzi Slovanmi sa teda zintenzívňovala a dostávala na vyššiu kultúrnu úroveň aj vďaka Štúrovi.

V druhej polovici 30. rokov sa Kollárova predstava o literárnom spájaní Slovanov začala medzi štúrovcami javiť ako nepostačujúca. Už predtým predstavoval vážnu diferenciu medzi Kollárom a štúrovcami rozpor v otázke reflexie slovanských vzťahov, ktoré na začiatku 30. rokov poznačil konflikt medzi Poliakmi a Rusmi. Štúrovci sympatizovali s poľským povstaním proti cárskemu Rusku, Kollár však zaujal opačný postoj. Stanovisko prešporských študentov ovplyvňovali ich starší kolegovia, najmä Alexander B. Vrchovský a František Cyril Kampelík, ktorí sa už predtým snažili presadiť poľské revolučné myšlienky do študentského prostredia.

Kontakty štúrovcov s Poliakmi boli do 40. rokov 19. storočia veľmi intenzívne. S rešpektom pristupovali k historickému dielu W. A. Maciejowského i k Mickiewiczovej tvorbe, najmä jeho *Óde na mladosť* a *Knihám národa a pútnictva poľského*, ktoré sa ocitli na indexe.¹⁹² Po potlačení

189 AMBRUŠ (1954), s. 114.

190 MATULA, Vladimír. Mladé Slovensko a Juhoslovania. In *Slovanské štúdie X*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 29-45.

191 Bližšie FERIENČIKOVÁ, Anna. *Knižnica Slovanského ústavu v Bratislave*. Bratislava : Univerzitná knižnica, 1972, s. 385.

192 MAGNUSZEWSKI, Józef. Niekoľko poznámok k otázke slovensko-poľských vzťahov v tridsiatych a štyridsiatych rokoch 19. storočia. In MATULA, Vladimír (ed.). *Ludovít Štúr 1815 – 1856. (Zborník materiálov z konferencie Historického ústavu Slovenskej akadémie vied)*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1956, s. 443- 448.

poľského povstania a po policajnom vyšetrovaní členov tajných poľských spolkov sa však Štúrove väzby na Poliakov a poľské hnutie výrazne oslabili. V 40. rokoch, v období zakladania *Slovenských národných novín*, keď dostal ponuku na aktívnejšiu spoluprácu s poľskými emigrantmi, ktorých viedol knieža Adam Jerzy Czartoryski, už na tieto styky nereflektoval. Viedla ho k tomu nielen opatrnosť pred rakúskou políciou, ale aj silnejší trend poľských elít nadväzovať spojenectvo s Nemcami a Maďarmi. O svojej obave z posilňovania poľsko-maďarských vzťahov písal už v roku 1843: „*Tak sa stroja Maďari žiadať vládu, aby na tom pracovala, aby staré Poľsko obnovené bolo!*“¹⁹³ Hoci sa tieto obavy ukázali ako neopodstatnené, nezabíval sa ich ani o päť rokov neskôr. Vtedy bol v poľských novinách *Gazeta Polska* a krakovskom *Czase* publikovaný jeho názor ako ukážka všeobecne rozšírenej mienky Slovákov o Poliakoch: „*Lež váš smer nezdá sa nám, že je vzatý z myšlienky slovanskej, bo vy spájate sa s kýmkoľvek ... S Maďarmi, našimi a mena slovanského najzatejššími nepriateľmi! To je to, bratku, čo nás veľmi bolí a prečo strácame nádej, že by sme boli skoro jednej mysle.*“¹⁹⁴ Aj keď podobné stereotypy samozrejme neprispievali k bezproblémovej spolupráci, bolo by omylom domnievať sa, že Štúrov záujem o Poliakov úplne ochabol. Naopak, zaujímal sa o ich kultúrne aj politické smerovanie a posielal svoje články do jedného z najvýznamnejších časopisov poľskej emigrácie *Tygodnika literackego*,¹⁹⁵ ktorý podporoval myšlienku federácie slovanských národov.¹⁹⁶ Podobne aj *Slovenské národné noviny* prinášali informácie o poľských kultúrnych a literárnych aktivitách. Na margo poľsko-slovenských vzťahov v 40. rokoch 19. storočia treba ešte pripomenúť, že na rozdiel od Štúra sa časť radikálnejšie naladených štúrovcov s poľským hnutím stotožňovala. Išlo najmä o Janka Kráľa, Jána Francisciho, Andreja Sládkoviča a tých, ktorí na Štúrovu dominanciu a autoritatívne sklony občas reagovali tak, že ho obvinili z despotizmu a „ruského absolutizmu“.

Tradične dobré, hoci nie veľmi intenzívne vzťahy udržiaval Štúr s Lužickými Srbmi, ktorých sa usiloval pritiahnuť k myšlienke slovanskej vzájomnosti. Počas svojho štúdia na univerzite v Halle (1838 – 1840) navštívil lužickosrbskú enklávu na území Saska a nadviazal kontakt s významným predstaviteľom tamojšieho národnoemancipačného hnutia, Ernestom Smolefom. Navrhoval konkrétne zmeny pri úprave lužickosrbského

193 AMBRUŠ (1954), s. 357.

194 AMBRUŠ (1956), s. 456-458.

195 Vychádzal v rokoch 1838 – 1845 v Poznani, ktorá bola v tom čase centrom poľských emigrantov.

196 MAGNUSZEVSZKI (1956), s. 447.

jazykového štandardu a predstaviteľov málopočetnej slovanskej komunity motivoval k intenzívnejšej spolupráci s geograficky blízkymi Čechmi.

Podobne aj srbskí študenti, ktorí navštevovali evanjelické lýceum v Prešporku, boli Štúrovým vplyvom hlbšie vtiahnutí do záujmu o slovanskú problematiku. Štúr stál pri zrode myšlienky, aby si na lýceu založili vlastnú srbskú spoločnosť. Podľa vzoru Spoločnosti česko-slovanskej vznikla potom Čitaonica srpska (1840), v ktorej pôsobili neskôr významné osobnosti srbských dejín, napr. Đorđe Popović či Svetozar Miletić.¹⁹⁷ Štúrov záujem o srbských študentov, ktorí boli dovtedy k slovanským ideám indiferentní, srbská strana náležite ocenila, keď ho v roku 1844 belehradská srbská spoločnosť Društvo srpske slovesnosti zvolila za svojho korešpondujúceho člena. Cieľom tejto spoločnosti bola podpora srbskej vedy, vzdelávania a jazyka, pričom Štúr sa stal členom jej historickej sekcie.¹⁹⁸ Keď o dva roky neskôr redaktori *Orla tatranského* poukazovali na kultúrnu činnosť Srbov, priniesli aj krátku správu o publikovaní prvého zväzku časopisu *Glasnik*,¹⁹⁹ oboznamujúceho so stanovami tohto belehradského spolku. Štúrove kontakty so Srbmi siahali teda aj za hranice Uhorska. Srbské kniežatstvo, ktorého súčasťou bol aj Belehrad, získalo autonómny štát, keď sa počas druhého srbského povstania (1815 – 1816) podarilo pod vedením kniežaťa Miloša Obrenovića prelomiť bariéru osmanskej supremacie. Toto autonómne postavenie Srbska vzbudzovalo medzi rakúskymi a uhorskými Slovanmi rešpekt. Štúrova sympatia k srbskému panovníckemu rodu Obrenovičovcov je známa najmä z exilového pobytu Milošovho syna Mihaila Obrenovića v Ivanke pri Dunaji. Jemu verejne venoval spis *O národných piesňach a povestiach*. Nebolo to jediné dielo, ktoré Štúr dedikoval Srbovi. Najvyššiemu predstaviteľovi srbskej pravoslávnej cirkvi v habsburskej monarchii, patriarchovi Josifovi Rajačičovi, s ktorým ho dávnejšie spájali priateľské kontakty, venoval *Náuku reči slovenskej* (1846).

V druhej polovici 30. rokov 19. storočia sa počas Štúrovho pôsobenia na prešporskom lýceu začali vytvárať užšie kontakty s Chorvátmi, o ktorých veľa prezrádza jeho rozsiahla korešpondencia. V rámci týchto vzťahov treba prihliadať i na početných Srbov, žijúcich v Chorvátsku. Tí sa do veľkej miery stali súčasťou chorvátskeho hnutia ilyrizmu, ktorého hlavné myšlienky boli postavené na kultúrnej a jazykovej integrácii južných Slovanov. Prvý známy Štúrov list významnému predstaviteľovi ilýrskeho hnutia, Ljudevitovi Gajovi, je z mája 1837. Vtedy redaktorovi

197 MATULA, Vladimír. Štúr a slovanstvo. In MATULA (1956), s. 366.

198 AMBRUŠ (1956), s. 477; AMBRUŠ (1960), s. 171 a s. 189-190.

199 Slovanskje zprávi. In *Orol tatranski*, roč. 2, 1846, č. 54, s. 431.

najvplyvnejších chorvátskych novín *Ilirske narodne novine* a ich literárnej prílohy *Danica ilirska* (Danica znamená v preklade Zornička) poslal do chorvátčiny preloženú pieseň *Nitra, milá Nitra*, ktorú Lj. Gaj promptne, o necelé dva týždne uverejnil na titulnej strane svojho časopisu. Aj v nasledujúcich rokoch prispieval (neraz pod pseudonymom Vlastimil Podtatranský) spolu s inými študentami (Bohuš Nosák, Peter Kellner Hostinský, J. M. Hurban) do chorvátskej tlače (*Danica ilirska*, *Kolo*). Ľ. Štúr svoj záujem o chorvátsky národný pohyb prenášal do Spoločnosti česko-slovanskej. Študenti sledovali chorvátsku národnú činnosť, poznávali a čítali chorvátsku tlač, zaujímali sa o vznik spolkov, s ktorými potom nadväzovali bližšiu spoluprácu. Na protest proti Štúrovmu zákazu prednášať na evanjelickom lýceu sa časť chorvátskych študentov solidarizovala so svojimi slovenskými kolegami: na jar 1844 opustili mesto na Dunaji a rozhodli sa dokončiť štúdiá na iných školách. Efektívnu pomoc a podporu poskytl Chorváti Ľ. Štúrovi aj v dobe, kedy sa usiloval o vydávanie vlastných politických novín.

Všetko úsilie o tvorbu kontaktov s osobnosťami bolo zamerané na zintenzívnenie slovanských vzťahov a uistenie sa o vzájomnej podpore. Keďže návštevy bývali spravidla krátkodobé, nevytvoril sa priestor pre kritickú analýzu alebo aspoň hlbší rozbor konkrétnych slovanských koncepcií, práve naopak: išlo skôr o osvetovú aktivitu, posilnenie priateľských kontaktov a vzájomných sympatií. Stretnutia boli ladené veľmi emotívne a väčšinou spojené s nejakým sprievodným kultúrno-umeleckým programom.

Ale i takto rozvinuté komunikačné kanály (a s nimi i množstvo novej literatúry) postačovali Štúrovi na to, aby si utváral čoraz ucelenejšiu koncepciu Slovanstva, jeho diferencií a kongruencií vo vnútri i smerom von – v rámci iných národných „rodín“. Táto cesta nebola priamočiara (ako to možno vidieť aj na vzťahu k Poliakom) a odrážal sa v nej i aktuálny spoločenský vývoj. Ak reflektujeme Štúrove publicistické texty, zistíme, že prvý názorový posun zaznamenáva jeho tvorba na prelome 30. a 40. rokov 19. storočia. Kým dovtedajšie rozsiahlejšie práce mali budovať národnú identitu na pozitívnom póle nekonfliktných názorov (hoci aj v nich občas cítiť konfrontačný tón), radikálnejšie 40. roky sa priamo odrazili aj v jeho publicistike. V tom čase prichádza so svojimi prvými polemickými spismi *Sťažnosti a žaloby Slovanov* (1843) a *Devätnáste storočie a maďarizmus* (1845), ktoré apelovali na civilizovanú Európu v prospech zachovania národnej rovnoprávnosti malých etnických kolektívov bez vlastnej štátnopolitickej tradície.

Zatiaľ čo v 30. rokoch sledujeme vo vývine Štúrovej slovanskej filozofie určitý druh idealizmu, počas 40. rokov postupne nadobúdali jeho

názory konkrétnejšie kontúry a pragmatickejšiu podobu. V tomto období sa snažil spojiť svoj filozofický svetonázor s politickým myslením. Slovanská koncepcia, ktorú v tomto období sformuloval a potom vo svojich dielach prezentoval, je kompaktným a vzájomne sa dopĺňujúcim obrazom, z ktorého možno poskladať celkovú charakteristiku budúceho slovanského sveta, od spoločensko-politickej, cez umeleckú až po jeho religióznu stránku.

Keď v 40. rokoch silnela tenzia maďarského nacionalizmu, nastávalo medzi slovanskými intelektuálmi obdobie najužšej kooperácie. Týkalo sa to aj vzájomných väzieb jednotlivých organizácií, čo naznačovalo pokus o vyšší stupeň komunikácie – začali medzi sebou intenzívnejšie kooperovať zástupcovia Matice českej, chorvátsko-slovinskej Matice ilýrskej i Tatrína, v ktorom našli Slováci svoje inštitucionálne zastrešenie, aj keď bez oficiálneho vládneho odobrenia. V tejto dobe začali svoju predchádzajúcu izolovanosť opúšťať aj Srbi zo Srbského kniežatstva. Zdá sa, že Štúrovi sa spĺňala predstava o samostatnom rozvíjaní a zároveň spoločnom smerovaní jednotlivých slovanských etník k budúcej slovanskej integrácii.

Slovanský zjazd v roku 1848 však ukázal, aký je reálny stav a úroveň medzislovanských vzťahov v rámci habsburskej monarchie. Vtedy sa najvypuklejšie prejavilo, že krátka kultúrna a literárna spolupráca má z politicko-strategického hľadiska takmer nulový význam. Štúr mal už vyhranené predstavy o postupe spoločného smerovania Slovanov, no počas zjazdu sa musel prispôbiť aktuálnej situácii. Kým jeho dovtedajší názor na slovanskú integráciu spočíval na postupnom rozvíjaní a formovaní jednotlivých etník, ich kultúr a jazykov a až následnej asimilácie do väčších celkov, na zjazde žiadal spolu s Chorvátom Ivanom Kukuljevičom urýchlené zjednotenie Slovanov, i tých, ktorí žili mimo rámca habsburskej monarchie – a to bez ohľadu na ich stupeň vývinu. Tento názor však treba chápať čisto v zmysle udalostí a nie ako jeho koncepciu slovanskej integrácie. Bola to požiadavka ad hoc. Aj keď ju napokon v záujme kompromisu s českými účastníkmi zjazdu korigoval, jeho stanovisko akcentovalo dôležitosť vzniku samostatných slovanských spojených obcí, hoci aj pod rakúskou správou.

Počas revolučného obdobia Štúr často publikoval v chorvátskej a českej tlači (*Slavenski jug*, Havlíčkove *Národní noviny*) radikálne ladené príspevky. V tomto duchu oslovoval Chorvátov, aby ako prví začali aktívne bojovať za národné práva Slovanov. Chorváti boli totiž v Uhorsku historicky etablovaní a disponovali dostatočne homogénnym ľudským i materiálnym potenciálom. Chorvátsku iniciatívu s napätím očakávali

i Srbi žijúci v monarchii, ktorých napokon, podobne ako Štúra, sklamal neistý a váhavý postoj bána Jelačiča.

Popritom Štúr rozvíjal svoju koncepciu slovanskej integrácie postavenú na princípoch vzájomnej interakcie v oblasti inštitucionálnej, sociálnej i politickej. Za *kmeň*, ktorý by mal v začiatkoch zjednocovania vystupovať medzi Slovanmi ako vedúci, určil český – a to z toho dôvodu, že ako prvý zo Slovanov začal kliesniť cestu k modernej slobode, spojenej so zabezpečovaním vlastných národných práv.²⁰⁰ Tento svoj názor však pomerne rýchlo prehodnotil. Už o tri roky neskôr české vedenie definitívne odmietol. Dôvodom boli údajne politické názory, nezlučiteľné so Štúrovým postojom, ktoré šíрили mienkotvorné Havlíčkovy noviny. V ich článkoch Štúr dešifroval „*radikalizmus, republikanizmus, komunizmus*“ a komentoval ich nasledovne: „*Jedni pustia tieto západné produkty do sveta a druhí ich opakujú ako papagáji bez toho, aby pochopili čo len zamak z ich významu. Takto sa Čechy stále viac odcudzujú západnými ideami slovanstvu [...] a brzdia jeho vývoj.[...] Úprimne povedané, očakávali by sme od Čechov viac rozvážnosti a taktu, [...] no sklamali sme sa.*“²⁰¹

Po revolúcii, po krátkom období ticha, sa začali najmä medzi južnými Slovanmi znova objavovať požiadavky na vytvorenie konkrétnych krokov, ktoré by viedli k zjednoteniu Slovanov. Za prvoradá sa považovalo prijatie spoločného jazyka, avšak mal to byť už etablovaný, nie novovzniknutý jazyk ako chorvátčina alebo slovenčina. Uvažovalo sa najmä o ruštine. Chorvátsky líder Ljudevit Gaj spolu s ilýrcami už dve desaťročia predtým vo svojej ďalekosiahlej koncepcii plánovali postupné zavádzanie cyriliky pre všetkých južných Slovanov, pretože podobne ako Štúr pokladali cyriliku, resp. azbuku za dokonalejšiu formu písma (napríklad aj kvôli absencii diakritiky).

Zástupcovia Matice ilýrskej v Záhrebe rozposlali na začiatku 50. rokov 19. storočia známym slovanským osobnostiam a inštitúciám výzvy na konanie filologických konferencií, ktoré sa mali uskutočniť buď vo Varšave alebo v Belehrade. O výzve priniesli správu aj Hurbanove *Slovenské pohľady* (1851).²⁰² Štúrov postoj k tejto otázke bol kladný, aj keď za zmienku stojí jeden detail: v jeho spise *Slovanstvo a svet budúcnosti*, ktoré dokončil v tom istom čase (1851), zaznieva myšlienka, že Slovania

200 ŠTÚR, Ľudovít. Pohľad na hýbanie sa západných a južných Slovanov. In AMBRUŠ, Jozef (ed.) *Ľudovít Štúr. Dielo v piatich zväzkoch. Zv. II. Slovania, bratia!* Bratislava : SVKL, 1956, s. 262-274.

201 ŠTÚR, Ľudovít. *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava : Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1993, s. 137.

202 HURBAN, J. M. Obozreňja novejších literatúr slovanských. In *Slovenské pohľady na vedi, umeňja a literaturu*, 1851, diel 2, zv. 1, s. 9-17 a zv. 2, s. 37-43.

by síce mali postupne prebrať ruštinu ako najvhodnejší slovanský jazyk, ale jazyková asimilácia by mala byť tým posledným, najcitlivejším krokom k slovanskej integrácii. Mal jej predchádzať postupný prienik literatúr a kultúry, ako i prijatie pravoslávneho vierovyznania. Opäť ako na Slovanskom zjazde, Štúr jednoducho vítal akékoľvek konkrétne kroky, ktoré by okamžite podporili aktívnu integráciu Slovanov. Konferencie sa napokon neuskutočnili.

Ohľadne cirkevnej problematiky možno konštatovať, že Ľ. Štúr zrejme nevidel nejaký zásadný problém v tom, že (najmä stredoeurópski) Slovania v budúcnosti opustia svoju pôvodnú katolícku či protestantskú cirkev a prestúpia na pravoslávie. Bol natoľko presvedčený o kompatibilite pravoslávneho náboženstva so slovanskou umelecko-mystickou dušou, že túto záležitosť pokladal za prirodzený budúci vývoj.

Po unifikácii kultúrneho a cirkevného života malo postupne nasledovať aj štátnopolitické zjednotenie. Podľa Štúra však pôjde z rôznych dôvodov o komplikovaný proces: na jednej strane budú proti sebe stáť *kmene* s bohatou kultúrnou, prípadne aj štátnou tradíciou (napr. Rusi kontra Poliaci, Srbi kontra Chorváti), na strane druhej bude integračný proces komplikovať skutočnosť, že Slovania neobývajú kompaktné územia, ale sú medzi nimi „*ako klin vrazení Nemci a Maďari*.“²⁰³

Pri Štúrových úvahách o politickom zjednotení Slovanov vychádzam z diela *Slovanstvo a svet budúcnosti*, pretože v ňom sa k tejto téme vyjadruje najkomplexnejšie a najsystematickejšie. Ako je známe, poukázal na tri možnosti budúceho vývoja: „*Vzhľadom na pomery, v ktorých žijeme, jestvujú len tri možnosti, a podľa nich sa rozchádzajú aj prevládajúce názory: tým prvým je vytvorenie federatívnych štátov, po druhé utvoriť z Rakúska centrum všetkých západných a južných slovanských kmeňov a to tak, že by sa slovanský živel ako najmocnejší stal nositeľom hlavnej štátnej moci a podstatne by modifikoval štát, a podľa tretieho názoru by sa mali Slovania celkom a bez výnimky pripojiť k Rusku*.“²⁰⁴

Prvý spôsob zavrhol, pretože federáciu je možné uskutočniť len na republikánskom podklade, čo vylučuje Rusko, a s tým nesúhlasil. Okrem toho by federáciu komplikovalo i spomínané nesúrodé rozmiestnenie slovanského obyvateľstva. Štúr predpokladal, že by to zároveň mohlo vyvolať ozbrojené intervencie Maďarov, Nemcov a Talianov, ktorí by vznik zväzu slovanských štátov a tým odštiepenie časti územia celkom iste považovali za ohrozenie ich integračných úsílí. Odmietnutie druhej alternatívy, ktorá bola vlastne záverečným bodom Slovanského zjazdu,

203 ŠTÚR (1993), s. 138-139.

204 Tamže, s. 131.

nie je po revolúcii nijako prekvapujúce. Riešením teda zostala integrácia s Ruskom. V tomto bode vidieť najväčší posun v jeho teórii, ak berieme do úvahy názorový vývin za posledných desať rokov. Dovtedy, ako tvrdil Jonáš Záborský, inklinoval skôr k tzv. federatívnemu panslavizmu, čiže k politicky rovnocennému spojeniu slovanských štátov.²⁰⁵ Je známe, že jeho ideálne predstavy sa nespájali s aktuálnymi pomermi v cárskom Rusku, ale že počítal so sociálno-politickými zmenami a aj s tým, že v tom čase bude v centre ruských politických záujmov stáť téma Slovanstva, na ktorú Petrohrad začiatkom 50. rokov 19. storočia ešte príliš nereflektoval. V zjednotení na čele s Ruskom videl L. Štúr výhodu z hľadiska stability ruského štátu, dlhodobej kontinuálnej tvorby kultúry a spojenia v jednej cirkvi.

Napriek tomu, že sa táto integračná alternatíva v zmysle dobovej politiky nezdała najšťastnejším riešením, pri jej koncipovaní sa usiloval vychádzať z pragmatických dôvodov. Uvedomoval si napríklad, že ak by v budúcnosti vznikla federácia slovanských štátov, Rusko by sa postavilo proti nej, lebo *„každý neruský slovanský štát by sa proti Rusku dostal nevyhnutne do opozície alebo by sa ho principiálne pokúšal pritiahnuť, alebo by proti nemu musel bojovať pomocou západných ideí a národov.“*²⁰⁶ Celý tento teoretický prechod, ktorý vyústil až do stotožnenia sa s ruskou hegemoniou, bol krajne zložitý a podmienený aktuálnymi politickými udalosťami v habsburskej monarchii. Zároveň sa v ňom odrážali aj jeho silne skreslené predstavy o situácii v ruskom impériu, ktoré roky nadobúdaval prostredníctvom svojich ruských priateľov a ich jednostrannej interpretácie spoločenskej a politickej reality Ruska.

Ešte zostáva nezodpovedanou otázka – ako to Štúr celé myslel, kedy podľa neho malo k integrácii Slovanov dôjsť? Vieme, že jeho názory boli formované nemeckou klasickou filozofiou a filozofiou dejín, poukazujúcou na striedanie veľkých kultúrnych epôch. Tie prinášali veľké civilizácie, ktoré boli nie bezdôvodne nazývané národmi (ako Gréci, Rimanovia a pod.). Hegel a Herder boli filozofi, nie politológovia, a každému dobovému vzdelancovi bolo jasné, že nepredikovali ďalší vývoj národných celkov v blízkej budúcnosti, ale až o mnoho storočí neskôr. Zdá sa, že to dáva odpoveď aj na časové zaradenie očakávanej slovanskej éry v Štúrovej slovanskej koncepcii: *„Nie všetko rastie rovnako rýchlo a nie všetko kvitne v prírode súčasne, každý tvor a každý národ má pod Božím slnkom svoj čas, a lipa kvitne až vtedy, keď dub už dávno odkvitol.“*²⁰⁷

205 ZÁBORSKÝ, Jonáš. *Výber z diela v štyroch zväzkoch II. Vlastný životopis*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953, s. 254-255.

206 ŠTÚR (1993), s. 140.

207 Tamže, s. 59.

Anglosaské a germánske národy, ktorých symbolom je dub, začali udávať dejinný trend od rozpadu Rímskej ríše. Podľa tejto predikcie Slovanovia začnú svoju dejinnú úlohu naplňať až vtedy, keď bude súčasná kultúra v štádiu úpadku.

Slovanovia sa však majú začať pripravovať už teraz – a začať tým, že si budú brať pozitívne vzory zo západnej kultúry, z toho, čo sa osvedčilo. Niektorí Slovanovia podľa Štúra preto doteraz nemali vlastné štáty, resp. preto si ich nedokážu udržať, lebo sa do politiky a do života štátu neúmerne „*vnáša cit, ktorý má dosť priestoru v rodinách[...]. Vnáša sa doň rovnako intenzívne aj tam, kde musí byť jeho pánom um a takto spôsobuje veľa zla a nešťastia.*“²⁰⁸

Podobne kriticky poukazoval na sklony k servilnosti, čo Slovanov zbavuje dôstojnosti, ako aj na ich typické pocity menejcennosti, ktoré ústia do smiešneho napodobňovania a preberania cudzích vzorov. To sú úskalia, ktoré Slovanov na ceste k integrácii brzdia a ktorým sa majú vyhnúť. Až potom budú v časovej zhode s novou dejinnou epochou schopní vytvoriť kultúru, ktorá bude určovať nový civilizačný stupeň, založený na mágii tvorivého slova a humanizme.

Podobne ako všetky koncepcie slovanského nacionalizmu 19. storočia, aj koncepcia Ľudovíta Štúra bola poznačená predovšetkým celoeurópskou spoločenskou atmosférou. Jednou z dôležitých súčastí týchto teórií bola obhajoba národného subjektu pred svetom i dejinami (to sa týkalo najmä tých etník, ktoré si nemohli nárokovať na výsadu tzv. historického národa). S národnou obranou bolo spojené i predkladanie „dôkazov“ o historickej kontinuite národa, aby sa tak potvrdila legitimita úsilia o politickú integráciu na báze národno-etnických záujmov. V zmysle dobových trendov bol nacionalizmus chápaný ako návrat k pôvodnému, pravému etnickému bytiu. Žiadny národ nevznikol z ľudskej vôle, ani náhodnými okolnosťami. Keďže bol vnímaný ako posvätný subjekt, vznešeným cieľom každého vlastenca mala byť služba vlasti a prinášanie obetí v širokom spektre národného života.

Štúrova slovanská koncepcia bola postavená na podobných princípoch ako iné nacionalistické koncepcie svojej doby. Črtajú sa v nej dve základné línie, v ktorých je možné rozlíšiť posvätný a profánny charakter. Prvá (filozoficko-mýtická) bola zameraná viac vnútorne – ako motivačno-integračný činiteľ – a v tomto zmysle sa aj vynímala ucelene a kompaktné; druhá línia (sociálno-politická) bola vždy podriadená aktuálnym spoločenským udalostiam, čo sa nezriedka odrážalo v jej modifikáciách

208 Tamže, s. 52.

a čiastkových úpravách. Obe roviny boli v symbióze a vzájomne sa nevyklúčovali. Štúrovým cieľom bola snaha o konsolidovanie Slovákov ako *kmeňa* a Slovanov ako *národa*. Jeho tvorba obsahuje aj výrazný etický rozmer, preto ostáva posolstvo Ľudovíta Štúra stále aktuálne.

KOSTA KOSTIĆ – POSLEDNÝ ŠTÚROV ŽIAK

KAROL KANTEK / EVA KOWALSKÁ

*„...Štúr bol vždy trochu tajomný a nepochopiteľný a jeho posledné dni sú obostreté akýmsi temným prísvitom. To je snáď aj zdrojom stále nedefinitívnych súdov o jeho osobnosti.“*²⁰⁹

Modra, nazývaná aj *mestom Ludevíta Štúra*, zvykne byť najčastejšie prezentovaná ako miesto Štúrovho posledného odpočinku. V ich vzájomnej korelácii predstavuje však oveľa viac. Je dôležitým východiskovým bodom pre spätné pochopenie jeho celoživotných úsilí, kľúčom k poznaniu a pochopeniu jeho porevolučných aktivít a smerovaní a tiež, obrazne povedané, okienkom či priezorom, umožňujúcim nahliadnuť na jeho plány do budúcnosti, ktoré však z dôvodov predčasnej smrti už nestihol zrealizovať. Vychádzajúc zo stôp, ktoré Štúr v Modre zanechal a ktoré ho tam dodnes pripomínajú, je možné konštatovať, že prekvapivo veľa jeho aktivít malo súvis so Srbskom, presnejšie povedané s vtedajšími dvomi Srbskami – uhorskou Vojvodinou aj osmanským Srbským kniežatstvom, bez toho, aby sa to dalo prehliadnuť a obísť bez polozenia si nástoječivých otázok. Toto tvrdenie možno podložiť faktami.

Priame osobné srbské kontakty začal Ľudovít Štúr nadväzovať už v 30. rokoch 19. storočia, a tie postupne dosiahli do Belehradu, Nového Sadu, Srijemských Karloviac, Pešti, Viedne, teda všade tam, kde mali Srbi dôležitejšie spoločenské a kultúrne inštitúcie, redakcie novín, vydavateľstvá, školy a pod. Od roku 1844 bol dopisujúcim členom Društva srpske slovesnosti v Belehrade aj povereným dozorcom Čitaonice srpske na evanjelickom lýceu v Prešporku. Jedno zo svojich vrcholných lingvistických diel – *Nauku reči slovenskej* z roku 1846 venoval *Jeho Excelencii Najdustojnejšiemu Pánu Jozefu, Ilii Rajačičovi, Jeho Cis. Kr. Apošt. Milosťi tajnenu Radcovi, Východnej Cirkve Arcibiskupovi Karlovickjemu a celjeho tej samej cirkve v Cisárstve Rakuskom národa Metropolitovi, Najvyššej Hlave, vrúcnemu Prjaťelovi Nauk i rodín Slovanských*. V rámci

209 FORST, Vladimír. *Ľudovít Štúr*. Praha : Melantrich, 1986, s. 102.

revolučných udalostí 1848/1849 sa usiloval získať povolenie Viedne k vytvoreniu osobitnej slovenskej korunnej krajiny podľa vzoru Srbskej Vojvodiny. Po revolúcii sa opätovne začal v Prešporku aj vo Viedni stretávať so svojimi predrevolučnými srbskými známymi. Priamo v Modre napísal v roku 1852 kritiku na knihu epických básní Branka Radičevića, ktorá vyvolala búrlivý ohlas v radoch srbskej mládeže, tiež recenziu knihy o Obrenovičovcoch, ktorú uverejnil v *Slovenských pohľadoch* v roku 1852.²¹⁰ V nej sa vyjadril veľmi pozitívne o tejto exilovej srbskej kniežacej dynastii i o samotnom srbskom národe. V júni 1852 ukončil v Modre prácu na knihe *O národných písních a pověstech plemen slovanských*, ktorá vyšla v polovici nasledujúceho roku v Prahe po česky. Jej podstatnou súčasťou sú ukážky a úvahy o srbskej poézii. Toto vydanie venoval srbskému exilovému kniežaťu Mihailovi Obrenovičovi a aj Štúrova posledná návšteva pred tragickou nehodou smerovala z Modry do Ivanky pri Dunaji práve k nemu. Srbský študent Jovan Bošković, jedna zo Štúrových spojok so Srbmi vo Viedni z okruhu Vuka Karadžića aj kniežat Obrenovičovcov, prekladal v tom čase do srbčiny Štúrovu knihu *O národných písních*, pod srbským názvom *O narodnim pesmama i pripovetkama slavenskim*. Počas pobytu v Modre si Štúr dopisoval s viacerými srbskými priateľmi a významnými osobnosťami. V tomto kontexte preto ani neprekvapuje skutočnosť, že aj posledným žiakom, o ktorého sa Štúr postaral vo svojej pedagogickej kariére, bol mladý Srb.

Srbské tradície modranského gymnázia

Tým srbským žiakom bol Konstantin Kostić. Do hornouhorskej Modry prišiel študovať po revolúcii na tamojšie nižšie evanjelické gymnázium z rodného srbského Svilajnac. Nebolo to nič výnimočné, naopak, štúdium srbských žiakov v 18. a 19. storočí na školách v Uhorsku svojim rozsahom a hlavne kvalitou predstavovalo významnú kapitolu srbskej kultúrnej histórie. V počiatkoch to súviselo s neexistenciou a neskôr s nedostatkom pravoslávnych škôl, odborných učilišť a vysokých škôl na oboch spomenutých srbských územiach. Na ilustráciu možno uviesť, že obaja zakladatelia srbských kniežacích rodov Đorđe Petrović-Karadorđe i Milan Obrenović boli negramotní. Formujúce sa inštitúcie a štátna

210 *Slovenské pohľady*, roč. 2, 1852, č. 14-16 zo 7., 14. a 21. apríla 1852, s. 112-114, 120-122, 128-129. Obrenovići, kratko načertanje žitja članovah ove kniažeske porodice, sa šest litografiranih obrazah. U Beču 1852. (Obrenovičovi, krátky náčrt života členov tejto kniežacej rodiny, so šiestimi litografiami. Vo Viedni 1852.) Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1280/Stur_Posudky-a-recenzie/1#ftn.id2504520#ixzz3fYgbabNk

správa vo vybojovanom nezávislom Srbskom kniežatstve a podobne aj v uhorskej Vojvodine si nevyhnutne vyžadovali vzdelaných úradníkov, učiteľov, vedcov, odborníkov, umelcov, vojakov-špecialistov, a tak sa podpora srbských študentov na zahraničných školách stala súčasťou srbskej štátnej aj národnej stratégie. Najvyhovujúcejšie z hľadiska náboženskej tolerancie, ale aj vzdialenostne najprístupnejšie sa počas takmer jedného storočia pre srbských žiakov z oboch území stali evanjelické a niektoré katolícke školy v Uhorsku, menovite v Prešporku, Kežmarku, Levoči, Prešove, Trnave, Komárne a samozrejme, aj v Modre. Tiež možno uviesť, že v uhorskej Vojvodine, v prvom srbskom pravoslávnom gymnáziu založenom z iniciatívy karlovského metropolitu Stevana Stratiroviča 1. novembra 1791 v Sriemských Karlovciach, boli všetci prví štyria riaditelia z územia Slovenska, pričom úplne prvým bol pezinský rodák Ján Gros.²¹¹

Gros na záver kariéry pôsobil na evanjelickom lýceu v Prešporku a L. Štúr ho tam častejšie zastupoval. Srbskí študenti mali o modranskom gymnáziu spoľahlivé informácie už v 18. storočí vďaka osvietencom, jazykovému reformátorovi a protitureckému bojovníkovi Dositejovi Obradovičovi, ktorý v Modre pobudol približne rok a svoje skúsenosti zverejnil v roku 1788.²¹² Skupinu ôsmich srbských študentov zachytáva „matrika“ študentov z roku 1759²¹³ a existujú zmienky, že pre srbských študentov bola v roku 1794 zriadená Serpiliovská základina. Najväčší počet srbských študentov na modranskom gymnáziu študoval v predrevolučnom období, počas rektorovania Karola Štúra a jeho nástupcu Janka Kalinčiaka, teda v čase, ktorý sa už dotýka našej témy.

Životný príbeh Konstantina Kostića, posledného Štúrovho žiaka

Konstantina Kostića možno vo vzťahu k Štúrovi označiť nielen za jeho posledného žiaka, ale tiež, čo je ešte dôležitejšie, za priameho svedka posledných dvoch rokov Štúrovho života a pôsobenia v Modre. V uvedenom období bývali spolu v prenajatom byte vo vtedy iba prízemnom schnellovskom dome na hlavnom modranskom námestí. Nebolo to nič výnimočné. Podobne sa Štúr už predtým staral o študenta Karola Michalca, príbuzného

211 KOVIJANIČ, Risto. Mladost' Jovana Boškovića. In KOVIJANIČ, Risto. Štúdie z dejín juhoslovansko-slovenských vzťahov. Martin : Matica slovenská, 1976, s. 74.

212 Život i priključenja Dimitrija Obradovića, narečenoga u kaluđerstvu Dositeja, njim istim spisat i izdat. Beograd : Štamparija Kraljevine Srbije, 1892. Dostupné online: <https://ia902604.us.archive.org/16/items/ivotiprikljueni00obragoog/ivotiprikljueni00obragoog.pdf>

213 Ústredný archív Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku, Nemecký ev. a. v. cirkevný zbor v Modre, VIII. Spisový materiál. Spisy, No. 213, 1759.

z matkinej strany. Zmieňuje sa o tom v liste z 3. októbra 1855 svojmu známemu Petrovi Makovickému: „*Chlapec tento bol teraz dva roky v Modre a chodil tam do gramatikálnych škôl, stojac pod mojím dozorstvom a bývajúc u mňa.*“²¹⁴ Ako prvý zverejnil stručnú informáciu o Štúrovom tutorstve nad Kostičom v roku 1899 v *Slovenských pohľadoch* modranský mešťan Daniel Lačný. Nič bližšie však o tejto záležitosti nevedel, snáď iba to, že Štúr ho volal Kosta. Podrobnejšie sa o osobu Konstatina Kostića začal zaujímať až v medzivojnovom období srbský historik Risto Kovijanić, počas svojho desaťročného výskumu o srbských študentoch na uhorských školách. Nadobudnuté poznatky postupne zverejnil vo viacerých článkoch a štúdiách. V článku *Kníže Michailo a Ludevít Štúr* uviedol o Kostičovi aj Štúrovi nasledujúce nepresné údaje: „*Po revolúcii zostal Štúr bez služby a možno povedať, že i bez životných prostriedkov. Žil v Modre, pod policajným dozorom. Knieža Michailo ho vydržiaval. Aká veľká bola táto pomoc, nevieme, ale určite nebola malá. Štúr vtedy mal na byte a vyučoval jedného srbského žiaka, ktorý navštevoval gymnázium v Modre. Zistili sme, že to bol Alexander Kostić z Belehradu. Či bol u Štúra na doporučenie kniežaťa Michaila, alebo iného Štúrovho priateľa, nevieme.*“²¹⁵

V neskoršom článku *Mladosť Jovana Boškovića* z roku 1953 odcitoval Kovijanić aj údaje z piatich Štúrových a jedného Kalinčiakovho listu adresovaných Boškovičovi, ktoré tvoria súčasť Boškovičovej pozostalosti uloženej v Srbskom archíve. Z nich časovo posledný Štúrov list, zo 14. júla 1855, sa týka aj Kostića: „*Milý môj priateľ. Veľmi pekne ďakujem za správy o odoslaní peňazí pre Kostića, dostal som spolu 30 zlatých v striebre, ako som žiadal.*“²¹⁶ O Kostičovi na záver článku Kovijanić uviedol spresnenie: „*Je to Konstantin Kostić z Belehradu, narodený v Svilajn[a]ci, žiak modranského gymnázia, ktorý býval u Štúra. Predpokladám, že je to brat Janičija Kostića, básnika a Simu, učiteľa dobrodruha.*“

V tomto článku Kovijanić uviedol ďalšie nepresné údaje, napr. že mladý Bošković nosil Štúrovi podporu od kniežaťa Mihaila z Viedne do Modry, a to až do roku Štúrovej smrti, alebo že Štúr navštevoval Obrenovića v Ivanke v rokoch 1853 až 1855, keď je isté, že Štúr ho v Ivanke navštívil iba jedenkrát.

214 AMBRUŠ, Jozef. (ed). *Listy Ludovíta Štúra II*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1956, list č. 370, s. 318.

215 KOVIJANIĆ, Risto. Kníže Michailo a Ludevít Štúr. In *Československo-jihoslovanská revue*, roč. 4, 1934, č. 9-10, s. 197.

216 KOVIJANIĆ, Risto. *Mladosť Jovana Boškovića*. In KOVIJANIĆ, (1976), s. 88.

Správne údaje o Kostićovi uviedol Kovijanić až vo svojej záverečnej práci.²¹⁷ Odcitoval v nej školský záznam z matriky modranského gymnázia, ktorý potvrdzuje, že Kostić absolvoval v Modre dva školské ročníky 1854/1855 a 1855/1856. Kovijanić k záznamu pripojil poznámku, že býval u Štúra a tiež, že bol bratom básnika Janičija, ale už sa o ňom nikde viac nezmienil. Toto všetko dostatočne ilustruje skutočnosť, že získať relevantné údaje o Kostićovi bolo problematické aj pre profesionálneho srbského historika a archívára, ktorý strávil roky bádanim v slovenských aj srbských archívoch. Súčasťou spomenutej Boškovićovej pozostalosti je však ešte jeden list, ktorý z nejakých dôvodov unikol Kovijanićovej pozornosti. Je síce až z roku 1883, ale zásadným spôsobom približuje osobnosť Konstantina Kostića. Okolnosťami jeho pôvodu a jeho obsahu sa budeme venovať neskôr a vlastne predstavuje hlavnú časť nášho príspevku.

Podstatná zmena v poznaní celej záležitosti týkajúcej sa K. Kostića, jeho pobytu v Modre a Štúrovho dozoru nad ním nastala po roku 1965, keď sa Vladimírovi Matulovi počas štúdia písomnej pozostalosti pravoslávneho kňaza Michaila Fiodoroviča Rajevského dostali do rúk v Ruskom historickom múzeu v Moskve dovtedy nepoznané Štúrove listy, písané tomuto adresátovi. Spolu s ďalšími, tam sa nachádzajúcimi listami od ruskej šľachtickej Antoniny Dmitrievny Bludovej, umožnili rekonštrukciu dôvodov a pozadia pobytu dotyčného mladého Srba v Modre a tiež osvetlili hlavné príčiny Štúrovej zainteresovanosti na jeho výchove. Obsah štrnástich Štúrových listov adresovaných Rajevskému do Viedne (z nich je Kostić spomenutý v ôsmich), zhrnul V. Matula v článku L. Štúr a M. F. Rajevskij nasledovne:

„Štúrove listy Rajevskému obsahujú veľa nového materiálu k dosiaľ málo osvetlenej otázke o mladom srbskom študentovi Konštantínovi Kostićovi, ktorý v rokoch 1854-1857 študoval na gymnáziu v Modre a býval u vdovy Karola Štúra, kde mal celé zaopatrenie. Jeho súkromným učiteľom bol subrektor modranského gymnázia Ján Majer, zatiaľ čo starostlivosť o jeho výchovu a dozor nad ním vzal na seba Eudovít Štúr. Stalo sa tak na prosbu M. F. Rajevského, ktorého o to zrejme požiadal starší brat Kostićov Ivan Kostić, v tom čase junker Michajlovského delostreleckého učilišťa v Petrohrade, tešiaci sa mimoriadnej priazni známej gróffy A.

217 KOVIJANIĆ, Risto. *Srbi koji su učili u Slovačkoj (XVIII - XIX vek)* II. Matica srpska. Preštampano uz zbornika Matice srpske za kniževnost i jezik, Kn. XX/1, 1972, s. 50: *Kostić Konstantin (Kosta), Svilajnac, Srbija, r. 1838, pravoslavni (orientalis), o. Žorže, ekonom, MG gramatista i sintaktista (cl. IV, III) 1854-6 (Stanovao je kod Eudevita Štura u Modri; to že biti brat pesnika Janičija)*. V preklade: *Kostić Konstantin (Kosta), Svilajnac, Srbsko, r. 1838, pravoslávny, o(tec). Džordž, ekonóm, MG gramatista a syntaktista (trieda. IV, III) 1854-6 (Býval u Eudovíta Štúra v Modre; to že bol brat básnika Janičija)*.

D. Bludovovej, štedrej podporovateľky balkánskych Slovanov. I keď príjmy za Kostičovú výchovu iste boli vitaným doplnkovým zdrojom príjmov pre Štúrovu švagrinu i jeho samého, Štúr vzal na seba túto úlohu hlavne z úcty a vďačnosti k Rajevskému [...] Výchovu mladšieho brata v Modre zabezpečoval finančne Ivan Kostić (pravdepodobne nie bez účasti svojich ruských priaznivcov), a nie knieža Michal Obrenović, ako mylne predpokladal R. Kovijanič a po ňom aj J. Ambruš. Vedú teda spojivá Štúr – Kostić – Rajevskij celkom iným smerom.“²¹⁸ Toto Matulovo dôležité konštatovanie bolo treba vziať do úvahy. V komentári však chybné identifikoval Kostičov modranský byt. Nebýval „u vdovy Karola Štúra“ v emreszovskom dome a švagriná sa starala iba o jeho stravovanie a pranie.

Pre jednoznačné objasnenie dôvodov a okolností Štúrovej zaangažovanosti v Kostičovom prípade sa stali rozhodujúcimi dva listy Bludovej Rajevskému. Z nich vyplýva, že všetko začalo tým, keď sa táto ruská šľachtická, dcéra grófa Dmitrija Nikolajeviča Bludova, šéfa II. (kodifikačného) oddelenia súkromnej kancelárie Jeho Imperátorského Veličenstva Mikuláša I., obrátila na jeseň 1853 listom z Petrohradu na svojho dobrého známeho M. F. Rajevského, kňaza pri ruskom veľvyslanectve vo Viedni. Adresovala mu prosbu, aby odporučil a sprostredkoval spoľahlivého učiteľa a vychovávateľa pre mladšieho z bratov Kostičovcov, ktorý by mal na budúci rok prísť študovať do Modry, na tamojšie nižšie evanjelické gymnázium. Protojerej v tejto súvislosti oslovil Štúra, poinformoval ho o grófkinej požiadavke a dal mu čas na rozmyslenie. Štúrovo rozhodnutie aj odpoveď sú známe z jeho listu z 21. novembra 1853, ktorý obratom zaslal Rajevskému: „[...] *Hned' ako som prišiel do Modry, rozprával som sa s kompetentnými ľuďmi ohľadne toho mladého Kostića. Všetci, s kým som hovoril, súhlasia, menovite moja švagriná ho chce vziať na stravu, p. Ivan Majer* [= Ján Jaromír Mayer/Maier – pozn. a.], *gymnaziálny učiteľ, vynikajúci a v pravom zmysle slova poctivý muž, ho chce učiť gymnaziálne predmety a nemecký jazyk, ja ho chcem podľa Vášho želania mať pod dohľadom a vysvetľovať mu tu i tam veci, ruské knihy a všetky Evanjeliá budem s ním čítať, byt môže dostať aj s kúrením. [...]* *Moja švagriná je ochotná mu aj prať, čo je už zarátané v sume za stravu. – Byt môže dostať aj lacnejšie, no treba ešte niečo na knihy. [...]. Drahota je tu veľká, učiteľ pýta málo, t. j. za všetko učenie 16 zl. str. na mesiac, a ja by som na iného, keby to nebolo Vám k vôli, ani za 30 zl. str. nechcel dozeráť, pretože potrebujem pokoj pre svoju prácu i na učenie*

218 MATULA, Vladimír. E. Štúr a M. F. Rajevskij: nové materiály k otázke slovensko-ruských vzťahov v 40. – 50. rokoch 19. storočia. In *Slovenská literatúra*, roč. 13, 1966, č. 4, s. 361-384.

bratových sirôt. Ak p. Kostić chce za brata platiť, nech príde, ak by sa mu to videlo mnoho, nech ho dá vychovávať iným spôsobom.“ Na konci listu pripojil Štúr ešte nasledujúcu poznámku: „*P. novosadský prota [= protojerej – pozn. a.] mi práve teraz písal, že sa chce prísť na jar liečiť do Viedne a v tom čase navštíviť aj mňa.*“²¹⁹

Postscriptum sa teda už netýkalo Kostića, ale novosadského protojereja Pavle Stamatovića, s ktorým bol Štúr v úzkom kontakte a ktorý zohral v jeho revolučných aj porevolučných názoroch na osamostatnenie Slovenska, na pravoslávie aj na používanie ruského jazyka veľmi dôležitú úlohu.

O Štúrovom súhlase a finančných podmienkach Rajevskij následne informoval A. D. Bludovu. Protojerejov list sa nezachoval, no existuje grófkina odpoveď: „[...] *Ešte mám na Vás prosbu. Je to program toho, čo je tu potrebné v učilištiach všeobecne a bolo by želateľné, keby p. Štúr to vzal na seba a obrátil hlavnú pozornosť na tieto predmety. Mladého brata Kostića by sme si želali poslať k Vám po Svätej nedeli. Nemôžem nájsť list, v ktorom píšete o podmienkach Štúra, no zdá sa okolo 600 guldenov približne za rok? Bude si priať, aby mu platili po tretinách každý štvrtrok, t. j. v apríli vopred do augusta, v auguste vopred do decembra, v decembri vopred do apríla? Napíšte mi, prosím, či to tak bude dobre? Bud'ite taký láskavý a tiež napíšte, čo stojí cesta z Belehradu do Viedne na parníku a či máte známych, ktorí jazdia tam i späť a ktorí by ho priviezli so sebou, t. j. na náš účet, no pod svojou ochranou i dozorom? Potom Vás poprosím o veľkú láskavosť – umožnite, aby ho priviezli priamo k Vám, a keď ho stihnete preobliecť do nemeckých šiat i odslúžiť modlitbu pre začínajúcich študentov, pošlite ho k Štúrovi. Až potom mi napíšte, čo to bude stáť. Ešte Vás poprosím zistiť u Štúra, koľko dáva on svojim synovcom mesačne vreckové, aby sme mu aj my toľko posielali. Všetky tieto podrobnosti Vás vrúcne prosím napísať ihneď poštou, lebo treba prijať všetky opatrenia čo najskôr, pretože listy do Svilajnica [= Svilajnac] idú celý mesiac. Tiež napíšte, prosím, opäť, menovite koľko treba Štúrovi platiť ročne. Opäť Vás poprosím, prečítajte pridané postscriptum ako je [napísané]. Protić Miloslav je v Belehrade. Tento list posielam s balíkom kníh, a zajtra ešte okrem toho napíšem Vám osobitný list bez balíka, pretože ťažký balík treba odosielať skôr. Posielam to s milosťou v[el'ko]k[niežať]a Konstantina Nikolajeviča, ktorého veľmi interesujú Vaše poznámky i listy mladých Srbov. Preto sa starajte, aby Protić, Nikolajevič i Živanović písali častejšie mne alebo Kostićovi. Tieto listy sú*

219 MATULA, Vladimír. *Listy Eudovíta Štúra IV*. Bratislava : Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1999, list č. 32 (351a), s. 186.

veľmi užitočné, pretože sú jediným prameňom pre poznanie záležitostí i nálad duševných v Srbsku.[...] Tieto listy čítajú všetci ľudia, ktorí môžu byť prospešní a veľmi osobitne sa páčia následníkovi i K[onstantinovi] N[ikolajevičovi], ktorý ešte stále o ne prosí.[...]“²²⁰

Mimoriadne zaujímavý je aj ďalší list Bludovej Rajevskému z 27. marca 1854, pretože obsahuje veľmi závažnú informáciu, ktorá potvrdzuje, že celá záležitosť s Kostićom sa odohrávala nielen s vedomím člena cárskej rodiny a ďalších osôb z cárovho okruhu, ale aj pod dohľadom ruskej tajnej polície: „[...] *Zabudla som Vám povedať smiešnu vec – nedávno som sa dozvedela, že na Minis[terstve] zahran[ičných] vecí sú papiere s označením »Spis o tajných agentoch gr. Bludovej« . Nie je to zábavné? Chcelo by to povedať tým pánom:[...] Príliš veľká česť, že predpokladajú u mňa agentov, no nezashlúžim si takú urážku, akoby by som niečo robila tajne. Nielen v[el'] k[okniežaťu], ale aj samému panovníkovi je známe, s kým si dopisujem, a niektoré listy oni sami čítali.*“²²¹

Z listov A. D. Bludovej vyplýva, že Konstantin sa mal stať, podobne ako jeho starší brat Ivan, delostrelcom srbskej kniežacej armády. Grófka mala predstavu a požiadavku, aby Štúr na neho v Modre nielen dohliadal, ale aby mu bol nápomocný aj pri nadobúdaní vedomostí potrebných pre náročné štúdium na ruskom delostreleckom učilišti. Štúr sa v tomto smere potom aj staral o Kostića nasledujúce dva školské roky, ale žiadne bližšie informácie, pravdepodobne úmyselne, o tom nezanechal.

Uvedené poznatky zároveň umožňujú konštatovať, že o kontakty Bludovej s mladými Srbmi, medzi ktorých možno zaradiť aj oboch bratov Kostićovcov, sa zaujímal samotný ruský panovník, tiež jeho syn veľkoknieža Konstantín Nikolajevič, v tom čase viceadmirál, riadiaci ministerstvo námorníctva, že o Bludovej korešpondenciu sa zaujímala ruská tajná polícia a že I. Kostić bol jedným z Bludovej informátorov o aktuálnom dianí v Srbskom kniežatstve. Tento širší kontext vzťahu L. Štúra a jeho žiaka (a sprostredkovane aj jeho brata) bol preto o to významnejší, či aspoň hodný sledovania aj pre rakúsku políciu, keďže vzájomné kontakty prebiehali v dobe rozhárajúcej sa krymskej vojny. Práve I. Kostić bol pod jej pozorným dohľadom, ako vyplýva zo zašifrovanej telegrafickej depeše šéfa c. k. viedenského Najvyššieho policajného úradu poľného maršála-poručíka Kempena von Fichtenstamma peštianskemu riaditeľovi polície Protmanovi zo 4. januára 1855: „*Ivan Kostich, študent*

220 MATULA, Vladimír – ČURKINA, Iskra V. (eds.). *Zarubežnyje Slavjane i Rossija: dokumenty archiva M. F. Rajevskogo. 40 – 80 gody XIX veka*. Moskva : Nauka, 1975, list č. 29, s. 53.

221 MATULA – ČURKINA (1975), list č. 30, s. 54.

Delostreleckej školy, je podozrivý, že je ruským emisárom, a môže prenášať podozrivú korešpondenciu. V Pešti ho treba pod vhodnou zámenkou skontrolovať. Správa sa očakáva.“²²² V tomto momente treba dať za pravdu starším a stereotypným názorom na policajné sledovanie Ľ. Štúra, pretože práve I. Kostić dal podnet na zvýšené aktivity polície. Ešte o desať mesiacov neskôr, 23. októbra 1855, totiž úradník trenčianskej c. k. súdnej stolice podával nie celkom presnú²²³ správu č. 299 o výsledku vyšetrovania ohľadne Štúrovho žiaka: „*V nadväznosti na vysoký výnos [cisára – pozn. a.] z 18. 8. tohto roku [1855] č. 1590 mám tú česť účtivo oznámiť, že v dome vdovy po Sturovi v Modre bývajúci mladý Srb Kosta Kostić dostáva vyučovanie od syna menovanej vdovy Ludwiga Stura, a po doručení najvyššieho výnosu vraj strávil časť svojich prázdnin u ev. farára Stura v Zemianskom Podhradí, no podľa vykonaného vyšetrovania na mieste, nebol tam ani počas prázdnin, ani v priebehu celého leta až doteraz.*“²²⁴

Takéto fakty podstatne menia uhol pohľadu na okolnosti Štúrovho vychovávateľstva. Odhaľujú málo známe zákulisie Štúrovho modranského pobytu, vypovedajú o dôležitej sprostredkovateľskej úlohe pravoslávneho kňaza M. F. Rajevského, pôsobiaceho v srdci Rakúskeho cisárstva, na ruskom veľvyslanectve vo Viedni, a odhaľujú podoby neoficiálnych ruských zahraničných stykov so Slovanmi v habsburskej monarchii, predovšetkým so Srbmi a prostredníctvom osoby Ľ. Štúra aj s uhorskými Slovákmami.

Osudy Konstantina Kostića po smrti Ľudovíta Štúra

Ako vyplýva z modranskej gymnaziálnej matriky, po Štúrovej nečakanej smrti sa o Kostićovo štúdium staral J. Kalinčiak, ktorý ho prijal do triedy gramatistov. Okrajovo sa o tom zmienil v liste z 19. januára 1856, ktorým informoval Janka Štúra o bratovej smrti a v ktorom uviedol: „*S Kostićom mám babračku.*“²²⁵ Potom však mladý Srb zmizol akoby bez stopy. Dokonca ani Rajevskij nevedel zistiť, kde sa nachádza, až kým sa mu sám neozval z kláštora Dečani, kde „*udalilsja ot suety mira*“ (utiahol sa pred svetom). Podľa zmienok z listov medzi Rajevským a českým

222 Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Oberste Polizei-Behörde, Präs. II. 1855, N° 86/1855 (=Staatsarchiv des Inneren und der Justiz, kart. 33).

223 V správe je Ľudovít Štúr nesprávne deklarovaný za syna vdovy Štúrovej.

224 Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave, fond Vládny komisár 1849 – 1860, šk. 24, No. 163. V preklade sú ponechané mená v použitej forme.

225 *Z korešpondencie Jána Kalinčiaka*. Listy Jankovi Štúrovi, dostupné online: <http://zlatyfond.sme.sk/>

profesorom Václavom Hankom, Kosta Kostić pokračoval po liečení v Belehrade v štúdiu v Prahe, a to od jesene 1858. Grófka Bludova sa vtedy znovu obrátila na Rajevského, ktorý podobne ako v Štúrovom prípade, požiadal Hanku o sprostredkovanie zabezpečenia Kostićovho pobytu a štúdia v Prahe. Kostić docestoval do Prahy cez Viedeň okolo 10. októbra 1858. Z Rajevského korešpondencie ešte vyplýva,²²⁶ že Kostić mu ďalšie listy zaslal z Baden-Badenu, Paríža, Požarevacu, Belehradu, pričom zatiaľ posledný známy je z 9. júla 1858.

Ak zhrnieme doterajšie uvedené informácie o bratoch Kostićovcoch, vyplýva z nich, že o Kostićovom pobyte v Modre a potom v Prahe sa čoto vedelo, ale nič sa nevedelo o jeho osude po ukončení štúdií. Ako keby prestal existovať. V oblastnom archíve v Jagodine, kam administratívne spadá Kostićovo rodisko Svilajnac, sa z príslušného obdobia osmanskej správy o vtedajších udalostiach, ani o rodine Kostićovcov nič nezachovalo. Matica srpska v Novom Sade má vo svojom biografickom zozname srbských priezvisk o Ivanovi Kostićovi stručný záznam, že bol vojakom a básnikom, no jeho brata Konstantina zaregistrovaného nemá. Mnohé otázky spojené s jeho životom pomohol vysvetliť jediný zachovaný list z roku 1883. Je uložený v Srbskom archíve v Belehrade ako súčasť pozostalosti Jovana Boškovića. Na rozdiel od Štúrových listov adresovaných Boškovićovi, ktoré tvoria hlavnú časť tejto pozostalosti, Kostićov list, písaný srbskou cyrilikou, ešte publikovaný nebol. Pre dokreslenie okolností potrebných pre pochopenie obsahu listu sa bude dobré zmieniť aj o adresátovi listu – Jovanovi Boškovićovi.

Konstantin Kostić a Jovan Bošković

Jovan Bošković, Štúrov priateľ, právnik, filológ, knihovník a sekretár Srbskej učenej spoločnosti, akademik, profesor na katedre srbského jazyka a literatúry na belehradskej Vysokej škole v rokoch 1875 – 1880, spoluzakladateľ Srbskej archeologickej spoločnosti, riaditeľ Národného múzea, minister školstva, politik a poslanec bol príslušníkom novej nastupujúcej generácie srbskej inteligencie druhej polovice 19. storočia, ktorá absolvovala stredoškolské štúdiá v uhorských evanjelických školách a ktorá sa dostala pod priamy vplyv ideí J. Kollára, P. J. Šafárika a Ľ. Štúra o slovanskej vzájomnosti. Štúdiá začal na vojvodinskom pravoslávnom gymnázii v Novom Sade počas Šafárikovho riaditeľovania a tiež v Srijemských Karlovciach, potom krátky čas študoval v Budíne. V školskom roku 1850/1851 zložil skúšky z prvej triedy filozofie na

226 MATULA (1966), s. 364.

evanjelickom gymnáziu v Modre u J. Kalinčiaka, v tom čase už aj v srbskom literárnom prostredí známeho spisovateľa,²²⁷ no onedlho prešiel na evanjelické lýceum do Prešporku, kde spolu s ďalšími trinástimi Srbmi zložil 10. júna 1851 záverečnú skúšku.

Možno sa iba domnievať, že Boškovića so Štúrom zoznámil J. Kalinčiak. Kontakty udržiavali aj po odchode Boškovića z Modry, pravdepodobne najčastejšie prostredníctvom listov. Z nich sa však zachoval jediný, ktorým sa Kalinčiak v roku 1852 obrátil na Boškovića s prosbou, aby mu dodal balík tureckého tabaku a uviedol meno sprostredkovateľa Horníka, ktorý v prípade potreby môže doručovať zásielky jemu aj Štúrovi do Modry.²²⁸ Prvým priamym dokladom o priateľskom vzťahu medzi Štúrom a Boškovićom je až Štúrov list z 12. mája 1853. Nasledovali aj ďalšie, čo potvrdzuje predpoklad, že zostali v písomnom a osobnom kontakte aj v čase, kedy Bošković odišiel z Modry študovať právo do Prešporku a neskôr do Viedne.²²⁹ Obsah listov sa týka zaobstarávania kníh potrebných k Štúrovej práci na dejinách Slovanstva a pražského vydania knihy *O národných písních a pověstech plemen slovanských*, rukopis ktorého Štúr dokončil v Modre v júni 1852. Listy sú svedectvom, že Bošković bol Štúrovým prostredníkom medzi kniežatami Milanom a Mihailom Obrenovićovcami, ich osobným lekárom MUDr. Karolom Pacekom, Vukom Karadžicom a ďalšími Srbmi z ich okruhu žijúcimi vo Viedni. Najzaujímavejším je posledný, piaty list, v ktorom Štúr spomína aj Kostića: „*Predrahý můj přítel! Ďakujem Vám pekne za správy a za poslanie peňazí pre Kostića; dostal som všetkých 38 zl. str., ako som aj žiadal. [...] Kostić vôbec nedostal pas, lež pred niekoľkými dňami dostal »preukaz o pobyte«, ktorým sa, ako je v ňom uvedené, nahrádza pas, a v ktorom je podmienka, že sa musí hlásiť tunajšiemu mešťanostovi a dať si ho tam vidovať, keď niekam ide. Cestovať však naň môže. Neodišiel ešte Pán? Asi azda nechce? Odporúčajte ma tam.* [...]“²³⁰

Označenie „*pán*“ vzťahuje Štúr na M. F. Rajevského a dosvedčuje Boškovićovu známosť s ním a aj jeho zaangažovanosť v Kostićovej záležitosti. Informácia o preukaze o pobyte (*Aufenthaltskarte*) pre Kostića a o povinnosti ohlasovať každú cestu mimo bydliska zodpovedá praxi zavedenej Viedňou v rokoch porevolučného výnimočného stavu. Netýkalo sa to výlučne Kostića, ale všetkých cudzincov v monarchii. Takýmto

227 Kalinčiakovu populárnu novelu *Serbianka* preložil do srbčiny Sima Filipović a v roku 1848 ju uverejnil v *Letopise Matice srbskej*.

228 Arhiv Srbije Beograd (ďalej skratka AS), fond Pokloni i otkupi (ďalej skratka PO) 57: 707.

229 AS PO, 59: 1579, 1580, 1581, 1582, 1583. Listy tiež publikované In AMBRUŠ, Jozef. *Listy Eudovíta Štúra III. Dodatky*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV 1960, s. 66, 67, 70, 72, 74.

230 AMBRUŠ (1956), list č. 326, s. 251.

spôsobom mali štátne orgány, vrátane polície a armády, prehľad o pohybe cudzincov aj domáceho obyvateľstva.

Ešte počas pobytu v Modre a v Prešporku sa Bošković rozhodol, že preloží Šúrovu knihu *O národných písniach* do srbčiny. Nabádal ho k tomu aj Rajevskij, ktorý tiež vybavil, že v roku 1855 vyšiel vo Ľvove jej skrátený ruský preklad. Bošković dokončil srbský preklad v roku 1855, pričom musel prekonať viacero gramatických a lexikálnych problémov. Kniha vyšla až koncom roka 1857 v Novom Sade a s vynechaním venovania Mihailovi Obrenovičovi, keďže v tom čase bolo vo Vojvodine zakázané uvádzať mená týchto detronizovaných panovníkov. V každom prípade Boškovićov preklad Štúrovho diela podnietil v radoch srbskej odbornej verejnosti zvýšený záujem o srbskú ľudovú poéziu.

Keď sa v roku 1883 obrátil Kostić s prosbou na Boškovića, tento bol už váženým a uznávaným profesorom na belehradskej Vysokej škole. Jej predchodkyňu, Lýceum, najvyššiu školu v novovzniknutom Srbskom kniežatstve, založil 1. júla 1838 v Kragujevaci Miloš Obrenović, v roku 1841 bola preložená do Belehradu a po prijatí nového školského zákona v roku 1844 zaradená do vyššieho stupňa vzdelávania a zmenená na Vysokú školu (*Velika škola*), podliehajúcu výhradne ministrovi školstva. Dlhodobo na nej pôsobil aj Janko Šafárik, ktorý bol v rokoch 1847 – 1848 na krátky čas menovaný za rektora. Po revolúcii došlo v tejto vzdelávacej inštitúcii k viacerým zmenám a reorganizáciám. Práve vtedy sa začali objavovať aj neoficiálne predstavy o možnom prijatí Ľ. Štúra. Do úvahy prichádzala profesúra niektorej zo spoločenských vied (možno politické vedy alebo história), keďže J. Šafárik viackrát avizoval problémy s personálnym obsadením spomenutých odborov. K realizácii však z nám neznámych dôvodov nakoniec nedošlo. O celej záležitosti vypovedá jediná známa Štúrova zmienka v liste, ktorý napísal Alžbete Ostrolúckej. Originál listu sa nezachoval, existuje iba jeho koncept: „*Milostivá, Veľactená pani! V ostatnom čase navrhli mi tajomníctvo pri Krajinskom súde v Bratislave [...], i neprijal som ho. Povráva sa, že v Belehrade, v Srbskom kniežatstve, vyvolili ma alebo istotne vyvolia za profesora politických vied, čo je veľmi ľahko možné. Ak to neprekazí nejaká intriga, vyhoviem tomuto pozvaniu a poberiem sa pre mňa na oveľa primeranejšie pôsobisko. Tam mi má ešte život skvitnúť; tu sa vôkol mňa v ostatnom čase všetko smutne ustrojilo! Pomery sú pochmúrne, priatelia vôkol mňa zosmutneli a ja kráčam z hrobu na hrob!*“²³¹

Kto stál v pozadí Štúrovej nominácie, sa doteraz nepodarilo zistiť. Mohol to byť rovnako dobre Janko Šafárik alebo niekto z okruhu Miloša

a Mihaila Obrenovićovcov, ktorí napriek tomu, že žili v nedobrovoľnom exile vo Viedni, držali v rukách neviditeľné nitky z celého Srbska, ktorými občas skryto potáhovali a ovplyvňovali chod vecí vo svojom niekdajšom kniežatstve, kam sa neustále usilovali vrátiť.

Krátko pred 1. júlom 1883, kedy Kostić napísal list Boškovičovi, sa Bošković už ako profesor Vysokej školy, na ktorej sa snažil rozšíriť štúdium histórie o archeológiu, zúčastnil na slávnostnom založení Srbskej archeologickej spoločnosti a stal sa jej členom. Môžeme sa oprávnene domnievať, že práve niektorá z novinových správ o tejto udalosti sa dostala aj do vzdialeného zapadnutého Bobova, kde žil K. Kostić a spôsobila, že sa rozhodol vziať do rúk pero a napísať list svojmu aj Štúrovmu niekdajšiemu známemu:

„Veľavážený Pane! Pre veľké zmätky v myšlienkach a pre moje veľké nešťastia, neviem p.[ane] o čom Vám najskôr začnem hovoriť a písať. Dolupodpísaný pochádzam z mesta Svilajinaca. Brata som mal v Rusku v Petrohrade oficiera ešte v roku 1854, menom Janičija; ktorý z domu grófa Bludova, dostával pomoc i zaopatrenie. On ma v tom spomenutom roku cez p. prote Rajevského vo Viedni, poslal na vzdelávanie do Modry, známemu, slávnemu Ludevítovi Štúrovi, Slovákovi, u ktorého som sa učil tri roky a po jeho smrti a aj mojej vyslabnutosti, vrátil som sa opäť do Srbska. Keby som Vám ďalej rozprával, ako môj brat – ktorého ste možno poznali – z Ruska do Srbska došiel a v Belehrade v r. 1870 zomrel; ako som sám dost’ – okolo 15 rok.[ov] bezmála – po Starom Srbsku učiteľoval a vo väzení v Carihrade skapával, bolo by aj priveľa. Stačí, ak Vám iba pripomeniem, že ako učiteľ slúžim vo svojej domovine už od doby pred prvou vojnou,²³² že je toto už štvrtá obec, v ktorej slúžim a mám rodinu, blízko svojho rodiska, medzi Valachmi s ktorými sa v škole takmer vôbec nedá dorozumieť, takže je normálne, že ani úspech v škole nemôžeme ukázať. Dokonca som ešte k tomu štyri roky pôsobil ako učiteľ, a to podľa starého zákona. Po tomto už nemám slov, ktorými by som Vám opísal moje postavenie a život, stačí, keď – iba Vám to poviem, že sa dost’ trápim i trpím, a že na mojom byte ani kľučka nie je, že je to jedna ruina. Toto všetko som Vám Pane ako známemu i priateľovi môjho býv[alého] učiteľa, zos[nulého Štúra, povedal. Ak sa nemýlim, Vás som s ním alebo vo Viedni v protojerejevom dome alebo v Požuni [= Prešporku – pozn. a.] vídaval. Preto som si aj dovolil v dôsledku

232 Pravdepodobne mal na mysli prvú fázu vojny o nezávislosť medzi Srbským kniežatstvom a osmanskou ríšou (30. 6. 1876 – 3. 3. 1878), ku ktorej sa môže vzťahovať aj Kostićom spomenutá internácia v Carihrade (Istanbule).

*spoznania Vašho mena a priezviska toto Vám o sebe napísať. Odvtedy doteraz ubehlo dosť rokov. Ak sa nemýlim a ak budete Vy p[ane], naozaj priateľ zosn[ulého] Štúra, u ktorého som študoval, potom, keďže ste kvôli Vaším zásluhám vážený, dúfam, že Pánovi ministrom školstva povie-
te o mne nejaké pekné slovo, ktorým by som získal povýšenie. Ja som mladosť i roky svoje rodu svojmu zasvätil. Na seba som nemyslel. Teraz vidím, že som sa pomýlil. Naliehavo vás prosím, ak by sa nejako mohlo umožniť moje premiestnenie do Svilajinca [Svilajnac]. Práve tam sa mi zlepši situácia. Počas slúženia po Starom Srbsku sa mi postrácali doku-
menty. Ak to bude naozaj nutné, napíšem do miest Prijepolje, Belo-polje, Sjenica atď. a vyžiadam si potvrdenia. Len vás prosím Pane, prihovorte sa za mňa u pána ministra a ak je to možné, pre lásku, spomienky a aj na Štúrovu pamiatku, urobte ma šťastným aj Vašou radou a odpoveďou. Ponižene Kosta Kostić, učiteľ školy Bobovskej.* “²³³

Týmto sa poznatky o osude posledného Štúrovho žiaka zatiaľ končia. Viacero dôležitých detailov príbehu Konstantína Kostića zostalo nedopovedaných, napriek nim z neho vyplýva jeden nespochybniteľný a mimoriadne ľudský poznatok. Mladý študent K. Kostić sa nevydal na vojenskú dráhu, ako mu to predurčila rodinná tradícia, ale podľa vzoru svojho veľkého učiteľa L. Štúra sa sám rozhodol stať učiteľom, vychovávateľom srbskej mládeže a cez ňu celého národa. Toto rozhodnutie bolo také pevné, že pre jeho naplnenie dokázal obetovať svoje osobné pohodlie, vlastný aj rodinný prospech. Dlhé roky vzdelával mládež v odľahlých oblastiach Srbska, iba málo dotknutých modernou civilizáciou a kultúrou, aj keď to pred koncom svojej učiteľskej kariéry ľutoval. Ale taký býva osud učiteľov a ľudí, pracujúcich pre blaho druhých, v prospech svojho národa.

SLOVANSTVO, EURÓPA A RUSKO V MYSLÉNÍ EUDOVÍTA ŠTÚRA

MARCEL MARTINKOVIČ

Otázka Slovanstva a slovanskej vzájomnosti zohrávala významnú úlohu v rámci formovania povedomia o slovenskej národnej individuálnosti najmä v priebehu 19. storočia. Ľudovít Štúr zásadným spôsobom prispel do diskusie ohľadom podstaty Slovanstva a jeho poslania v dejinách. Aby sme dokázali komplexnejšie priblížiť Štúrov náhľad na otázku chápania Slovanstva, pokúsime sa ho analyzovať na pozadí jeho vnímania vývoja Európy a na druhej strane Ruska, ktoré bolo v tej dobe jediným samostatným štátnym reprezentantom slovanského *kmeňa*. Skôr ako pristúpime k Štúrovej interpretácii textov, ktoré sa týkali úlohy Slovanstva na pozadí civilizačnej misie, ktorú mu pripisoval, musíme pristúpiť k rozčleneniu Štúrových textov minimálne do troch období jeho verejného pôsobenia. Jeho prvá etapa verejného pôsobenia ako kultúrneho a politického mysliteľa sa spája s predrevolučným obdobím. Druhá etapa s revolučnými rokmi 1848/1849 a tretia etapa vývoja jeho myslenia a zásadný posun v chápaní Slovanstva v kontexte vzťahov Ruska a Európy sa spája s po-revolučným vývojom.

Slovanstvo a Štúrova reinterpetácia myšlienky jednoty v odlišnosti

V prvej etape svojho verejného pôsobenia, ktoré bolo zamerané na riešenie problému spoločenskej emancipácie jednotlivých *slovanských kmeňov* v habsburskej monarchii Štúr nadviazal na odkaz Jána Kollára. Ten spropagoval ideu slovanskej spolupráce v kontexte všeslovanskej literárnej vzájomnosti.²³⁴ Jeho pôvodne apolitická koncepcia, ktorá primárne zdôrazňovala kultúrny rozmer slovanskej spolupráce, sa však najmä pod vplyvom politického vývoja nevyhla obsahovým zmenám. Formovanie slovenskej národnej individuálnosti a kultúrnej osobitosti na pozadí zdôrazňovania kultúrnych afínít Slovanov sa v Štúrovom politickom

234 Bližšie pozri KOLLÁR, Ján: *O literárnej vzájomnosti*. Bratislava : SAV, 1954.

myslení stalo dôležitým prvkom národnoemancipačného programu. Osobitý vplyv na obsah a povahu slovanskej vzájomnosti v myslení slovensky hovoriacich vzdelancov môžeme pripísať v tomto prvom období najmä dvom filozofickým zdrojom. Jedným z nich je filozofické myslenie Johanna Gottfrieda Herdera a najmä interpretácia jeho myslenia Jánom Kollárom.²³⁵ Druhým prameňom sú filozoficko-politické úvahy najmä ruských slavianofilov, napríklad Alexeja Stepanoviča Chomiakova, Konstantina Sergejeviča Aksakova, Ivana Sergejeviča Aksakova, Petra Vasilijeviča Kirejevského, Ivana Vasilijeviča Kirejevského a ďalších. Napriek tomu, že ich myslenie stálo na zdôrazňovaní výlučne ruských kultúrnych, politických a náboženských špecifik, ktoré často artikulovali ako základ slovanskej svojráznosti, stala sa ich reflexia podstaty a dejinných cieľov Slovanstva v rôznej miere inšpiráciou aj pre časť slovenskej intelektuálnej obce.²³⁶

Priestor pre šírenie slavianofilských ideí v okruhu našich elít však vytvorili najmä úvahy J. G. Herdera, ktorý vo svojom diele artikuloval myšlienku, že slovanské národy budú predstavovať novú, kultúrnejšiu civilizačnú silu, ktorá zavŕši formovanie ľudskosti a humanity v dejinách. V tomto herderovskom náhľade zohrávala úloha jazyka a literatúry zásadný význam, keďže Herder v pôsobení literárnej činnosti elít na spoločnosť rozpoznával významný faktor formovania a kultivovania spoločenských mravov.²³⁷ Herderom ocenený kultúrny progres slovanských národov, ktorý artikuloval vo vízii novej slovanskej civilizačnej misie, inšpiroval Jána Kollára a prostredníctvom jeho prác aj Ľudovíta

235 V tejto súvislosti pozri štúdiu KRIŠTOF, Pavol. Slovanstvo a formovanie národnej identity v prácach Ľudovíta Štúra, Jonáša Záborského a Štefana Launera. In HREHOVÁ, Helena – RUSNÁK, Peter (eds.) *Acta Moralia Tyrnaviensia IV*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2011, s. 43-53.

236 Intelektuálny diskurz, ktorý vznikol v Rusku v prvej polovici 19. storočia, ktorý mal vplyv aj na Ľudovíta Štúra bol rámcovaný dvomi krajnými polohami. Prvá skupina mysliteľov, tzv. „západníkov“, hľadala riešenie zaostávania Ruska za vývojom v Európe v zintenzívnení úsilia bližšie sa priblížiť k jej inštitucionálnemu a kultúrnemu prostrediu (P. J. Čadajev, N. I. Nadeždin, T. N. Granovskij). Druhý pól reprezentovali zástancovia ruskej kultúrnej, politickej, náboženskej výlučnosti, ktorí sa označujú za slavianofilov. Medzi základné tézy ruských slavianofilov patrili myšlienky idealizujúce ruské kultúrne, náboženské a politické špecifiká. Tento ideový prístup vytvoril argumentačnú bázu pre mysliteľov, ktorí riešenie celého spektra kultúrnych, jazykových či politických problémov reflektovali v dichotomickom civilizačnom náhľade rozlišujúcom kultúrne a politické paradigmy „Západu“ (národná individualnosť, filozofická tradícia racionalizmu, konštitucionalizmu, liberalizmu, občianskych práv a sekularizmu atď.) a „Východu“, ktoré symbolizovalo Rusko a jeho kultúrne tradície (s jeho formou „osvieteného cárizmu“ – absolutistického patriarchalizmu, pravoslávnej spirituality, systému občin, sobornosti, agrárneho spôsobu života spojeného s prírodou atď.).

237 Bližšie k tejto otázke pozri HERDER, Johann, Gottfried. *Uměním k lidskosti*. Praha : OIKOYMENH, 2006.

Štúra, aby v rámci našej kultúrnej obce zlegitimizoval a spropagoval pozitíva myšlienky jazykovej plurality Slovanov. V Kollárovom myslení sa tak stretávame s reinterpretovanou herderovskou myšlienkou *jednoty v odlišnosti*, ktorú chápe v kontexte filozofie dejín ako proces, v ktorom sa spoločná ľudská podstata rozvíja najmä v kultúrnej diferenciácii národov.²³⁸ Štúr však nielen rozvíja kollárovskú interpretáciu slovanskej vzájomnosti v rámci legitímnosti diferenciácie spisovných jazykov na základe *kmeňovitosti* ale ju aj kritizuje²³⁹ a následne rozširuje aj na politickú sféru. V tejto súvislosti tiež formuluje zaujímavý záver, že jazyková diferenciácia Slovanov nebola spôsobená rozličnosťou cirkví v rámci kresťanstva, ale *kmeňovitosťou* Slovanov, ktorú v tomto období považoval za prejav duchovnej a kultúrnej vitality.²⁴⁰ Z tohto dôvodu je prirodzené, že v súvislosti s úsilím formulovať kultúrne ciele národného vývinu Slovákov Štúr reinterpretuje a rozširuje kollárovský obsah myšlienky *jednoty v odlišnosti*.²⁴¹

V snahe argumentačne podložiť opodstatnenosť rozvoja národného povedomia Slovákov sa idea slovanskej vzájomnosti, ktorá vyjadrovala zmysluplnosť všestrannej spolupráce slovanských národov na základe

238 J. Kollár chápal význam slovanskej vzájomnosti najmä v kontexte kultúrnej a jazykovej afinity slovanských národov. Tá sa následne stala predpokladom utvárania kultúrnej podmienenej formy nacionalizmu. Jeho reflexia myšlienky slovanskej vzájomnosti bola založená na vízii kultúrnej definovanej jednoty Slovanov s dominantným postavením ruského jazykového *kmeňa*. Etnicko-jazyková príbuznosť tak v jeho myslení na jednej strane vytvárala potencionálnu formovanie národnej jednoty Slovanov, na druhej strane však dávala opodstatnenie na rozvoj jednotlivých, kultúrne sa diferencujúcich častí Slovanstva.

239 „Skutočná je naozaj myšlienka vzájomnosti, ale neskutočné, neživotné, životu odporne je obmedzenie jej na štyri kmene, nie sú obsahom celým národa nášho, a tak ani štyri literatúry príhodnou jeho formou, v ktorých sa celý čistoduchovný slovanský život neukazuje a ukazovať nemôže. Štyri literatúry to sú formulky v daktorych knižkách a časopisoch sa nachádzajúce, to je nie život.“ ŠTŮR, Ľudovít. Nárečie slovenské alebo potreba písania v tomto nárečí. In ŠTŮR, Ľudovít. *Reči a state*. Bratislava, 1953, s. 263-264.

240 Otázka národnej existencie sa v myslení Ľ. Štúra úzko spája so zápasom o jazykové práva, keďže jazyk podľa vzoru Herdera považoval za najdôležitejší znak národnej individuality v kontexte vývinu ľudskosti v dejinách. V práci *Ponosy a žaloby Slovanov v Uhorsku na protizákonné prechmaty Maďarov* v tejto súvislosti poznamenáva: „Ďalej je jazyk znakom osobnosti, to znamená, národ hovorí svojím jazykom, že patrí sám sebe, že poslúcha svoj vlastný rozum a v duchovnej oblasti je samostatný, to znamená, že jazyk ako vonkajší výraz jeho ducha stačí mu pre rozvoj jeho ľudskosti. Národ obstoí ako národ len spolu s jazykom, bez neho by ním nebol.“ AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Ľudovít Štúr. Dielo v piatich zväzkoch. Zv. II. Slovania, bratia! Bratislava : SVKL, 1956, s. 122.*

241 Vo s vojom známom texte *Nárečie slovenské alebo potreba písania v tomto nárečí* zdôrazňuje: „Táto vzájomnosť ale nežiada, ako tá predošlá, odhadzovanie, zapieranie, zanedbávanie alebo práve zatracovanie daktorych nárečí slovanských, ale naopak, každej určitej čiastke národa nášho možno rozvitiť praje, ktoré len v jeho osobnej duchovnej forme, t.j. jeho nárečí celkom sa stať môže...“ ŠTŮR (1953), s. 253.

kultúrnej afinity, stala dôležitým Štúrovým prostriedkom v procese propagovania legitímnosti formovania národného spoločenstva Slovákov. Vzhľadom na pretrvávajúci vplyv nemeckej klasickej filozofie v slovenskom politicko-filozofickom myslení, najmä Heglovej koncepcie filozofie dejín, dochádzalo k osobitému prekryvaniu herderovských a heglovských myšlienok. V rámci národotvorných procesov v regióne strednej Európy tak v 19. storočí prišlo k rozmanitému zdôvodňovaniu kvalitatívne chápaných kultúrnych rozdielov medzi Herderom preferovanými Slovanmi, ktorí sa stali v následnom filozoficko-politickom diskurze reprezentantmi najmä Východu, a civilizačne dominujúcim Západom, ktorý reprezentovali ostatné európske národy pod vplyvom Germánov a Frankov.²⁴²

V tejto prvej etape vývoja Štúrových politických úvah dominuje *romantickorealistický* náhľad na riešenie problémov, týkajúcich sa slovenskej národnej individuálnosti aj v kontexte jej vzťahu k otázkam Slovanstva.²⁴³ V tejto etape pred revolučnými rokmi 1848/1849 má Štúrovo politické myslenie pragmatický charakter, ktorý sa prejavuje aj v povahe ním presadzovaného programu slovanskej vzájomnosti a v tomto kontexte aj chápaním kultúrneho významu „ruského kmeňa“ pre Slovanstvo a Európu. Rusko v zmysle štátneho aktéra v tomto kontexte nezdôrazňuje, ani neidealizuje. Podstata Štúrových úvah o Slovanstve vychádza z propagácie takej podoby, ktorá bude založená na všestrannej vzájomnej pomoci, slobodnej spolupráci a solidarite slovanských národov, aj keď vo vzťahu Ruska k Európe zdôrazňuje jeho geopolitický význam. Východisková Štúrova predstava o ťažisku slovanskej vzájomnosti v tejto fáze vývoja jeho myslenia ešte korešpondovala s pôvodným národotvorným cieľom – rozvojom slovenských kultúrnych špecifik. Rešpektovanie kultúrnej svojbytnosti a rôznorodosti slovanských kmeňov malo zo strany

242 Blížšie pozri napr. ŠTÚR, Ľudovít. Panslavizmus a naša krajina. In *Ľudovít Štúr. Dielo II*. Bratislava : Tatran, 1986, s. 150-162. Pojem západnej civilizácie je špecifický v tom, že sa dodnes „obecne používa k označení toho, čo se dříve nazývalo západním křesťanstvem. Západ je tak jedinou civilizací, jejíž jméno se odvozuje od světové strany a nikoliv od jména nějakého národa, náboženství či geografické oblasti.“ HUNTINGTON, Phillips, Samuel. *Strět civilizací*. Praha : Rybka Publishers, 2001, s. 38. Z historického pohľadu sa tak Západ stotožňuje najmä s Európou a z religiózneho prístupu je v jej hraniciach vymedzený rozšírením rímskeho kresťanstva. Tento faktor sa nakoniec pri určení hraníc Západu a Východu, najmä v slavianofilskej časti slovanských elít, stal rozhodujúci, keďže dopomohol vyriešiť problém ohraničenia tzv. východných Slovanov do samostatného tzv. pravoslávneho civilizačného okruhu pod ruskou kultúrnou a politickou dominanciou a zvyšku slovanských národov k Západu.

243 Blížšie k obsahu *romantickorealistickej* povahy Štúrovho myslenia pozri PICHLER, Tibor. *Národovci a občania : O slovenskom politickom myslení v 19. storočí*. Bratislava : VEDA, 1998, s. 33-74.

slovanských elít vytvoriť predpoklad vzájomného podporovania a rastu národnej uvedomelosti. Podľa Štúra v tomto období, pravá príčina a cieľ spoločnej politickej koordinácie a následného zjednotenia požiadaviek elít slovanských národov žijúcich v monarchii je dosiahnuť národnú rovnoprávnosť v hraniciach rakúskej monarchie ako vlasti Slovákov. Tento jeho zámer je viditeľný na jeho úsilí zlepšiť možnosti rozširovania vzdelávania v materinskom jazyku a politických práv ľudu. Myšlienku politického zjednotenia slovanských národov v samostatnom štáte pod ruskou dominanciou do polovice 19. storočia napríklad v stati *Panslavizmus a naša krajina* odmieta a potvrdzuje rešpektovanie vlasteneckých východísk. Dôvod, prečo sa koncentruje najmä na legitimizáciu kultúrneho a duchovného rozvoja prostredníctvom vzdelávania vo vlastnom jazyku, spočíva v tej skutočnosti, že osvetu chápal v úzkom spojení s možnosťami rozširovania slobody.²⁴⁴ Vo vyššie zmienenej stati Štúr pripomína, že Slovania, ale aj Rusko vo vzdelaní a v rámci duchovného a mravného života zaostali oproti Nemcom a Francúzom najmä z tej príčiny, že ich kmene žili v nárazníkovom pásme, ktoré zabráňovalo prieniku ázijských národov do Európy. „*Inakší bol osud národa slovanského. Na východe a na severe – polnoci – Európy rozložený d’aleko od starodávnych klasických sedalísk osvety gréckej a rímskej, položený medzi Áziou a Európou, a tak vystavený všetkým útokom a nábehom surových aziatských národov, na Európu ustavične sa valiacich, neboli vstave a vonkoncom nemohli Slovania osvetou starosvetskou k vyššiemu ľudskému životu privedení byť, nemohli ju zažiť.*“²⁴⁵ Stále však reflektuje národ Slovanov a v tejto súvislosti aj „kmeň“ Slovákov ako súčasť európskej kultúrnej tradície, ktorú majú rozvíjať.

Progresívne heglovské chápanie dejinného vývoja u L. Štúra sa prirodzene prejavovalo aj v náhľade na budúcnosť národného vývoja Slovanov. Myšlienka *jednoty v odlišnosti*, ktorú Štúr použil pri legitimizácii osamostatnenia slovenského jazyka v rámci okruhu slovanských jazykov, tak zostávala v tejto fáze publicistickej činnosti implicitne zachovaná aj pri projekcii slovanskej vzájomnosti ako slobodne zdieľanej solidarity

244 „Čo je pravdy v tom panslavizme rozkričanom, videli sme, že je to všeobecné hnutie kmeňov slovanských, nie ale uhovorené, a že toto hnutie, lebo slovanské národy d’aleko za druhými zaostali, nejde za dačím hrozným a nebezpečným, ale za tým najšťachtnejším, čo ľudstvo má, t. j. za osvetou a slobodou.“ ŠTÚR (1986), s. 159.

245 ŠTÚR (1986), s. 151-152. V tejto súvislosti v článku *Panslavizmus a naša krajina* tiež spomína: „*V Rusku napríklad nikdy by sa tak tuhé rabstvo nebolo povstalo, nikdy by sa tak človek tam surovými telesnými pokutami nebol zohavoval, keby na toto neboli privykli Rusi pod ťažkým jarmom mongolským; bo surovosť táto a rabstvo napospol vonkoncom neleží v otvorenom a vo svojom jadre ľudskom duchu slovanskom.*“ ŠTÚR (1986), s. 152.

pri napĺňaní spoločného cieľa – národnej rovnoprávnosti Slovanov.²⁴⁶ Jeho historický optimizmus vo vnímaní vzostupu slovanských národov sa odvíjal práve od ich duchovného potenciálu, ktorého zdroj nachádzal v prejavoch kultúrnej rôznorodosti.

Už v tejto fáze Štúrovho myslenia môžeme však v kontexte Slovanstva nájsť artikuláciu esencionalizácie slovanských cností medzi ktoré zaradil napr. odvahu, vytrvalosť čo naznačuje ideový vplyv slavianofilov. Tie podľa neho Slovania nadobudli, okrem iného, v procese vývoja Európy, najmä pri plnení obranných úloh európskych národov.²⁴⁷ Štúrov názor na Slovanov sa v súvislosti s vývojom dejín spája nielen s týmto historicky naplneným poslaním, ale aj so stále aktívnou úlohou formovania duchovných kvalít európskej kultúry. Účasť Slovanov na kvalitatívnom a kultúrnom pozdvižení spoločenských pomerov v Európe je však možná, len ak budú mať prístup k vzdelaniu, ako rozhodujúcemu prostriedku akulturácie. V tejto dobe je už Štúrov pohľad na úlohu Slovanov ovplyvnený ideami slavianofilov, no ešte nemá charakter ideologicky uzavretého prístupu. Z tohto dôvodu neprisuduje Slovanom ani Rusku misiu dejinného zavŕšenia pri spredmetnení ideálu ľudskosti. Aj v súvislosti s transformáciou spoločenského poriadku vtedajšej monarchie tematizuje v kontexte hľadania politickej stability nevyhnutnosť harmonizácie záujmov jednotlivých národov. Presadzovanie princípu rovnoprávnosti vo sfére vzdelávania v materinskom jazyku v tejto súvislosti vníma ako dôležitý nástroj v tomto procese.

Politický pragmatizmus, ktorý v chápaní cieľov slovanskej spolupráce presvitá z textov, ktoré publikoval v tejto časti svojho verejného života, odráža úsilie o dosiahnutie rovnoprávnosti na základe princípu reciprocity a graduálneho vývoja. V tejto spojitosti poznamenáva: *„Možno ľahko rozhodnúť, akú úlohu Slovania v utváraní európskej vzdelanosti boli dostali za podiel. Hoci Západ na jej utvrdzovaní a šírení pracoval, Slovania museli sa starať, aby sa mohla ujať, vzmáhať a blahodarné líce svoje navôkol vydávať. Bez Slovanov, bez ich telesnej chrabrosť, ktorá bola vzhľadom na surovú silu barbarov nevyhnutne potrebná, bola by európska vzdelanosť ak nie udusená, iste aspoň v behu zastavená. [...] Im je teda prozreteľnosťou, vládnucou nad celým ľudstvom,*

246 „Slovanský život je rozložitý ako lipa na moc konárov, národ je jeden, ale jeden v rozmanitostiach, i nech teda je rozmanitosť táto ale v jednote aj duchovnom živote našom zjavná, nech duchovný život náš na základe našej prirodzenej životnosti, ktorá je národná kmeňovitosť, stojí, a tak bude život náležitý, na dobrých základoch postavený.“ *Nárečie slovenské alebo potreba písania v tomto nárečí.* In ŠTÚR (1953), s. 244.

247 Pozri stať *Zásluhy Slovanov o európsku civilizáciu.* In AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Ľudovít Štúr. Dielo v piatich zväzkoch. Zv. II. Slovania, bratia!* Bratislava : SVKL, 1956, s. 163-175.

*vyznačená iná úloha než ich susedom. [...] Slovania teda svoju úlohu slávne vykonali. [...] Slovanstvo je, ako z uvedeného vysvitá, skutočným stvárňovateľom terajšieho spôsobu európskeho života len s tým rozdielom od západných stvárňovateľov, že ono tomuto životu prinieslo obeť iného druhu, než to oni urobili.*²⁴⁸

Reflexia Slovanstva a Ruska v období revolučných zmien

Ideový posun v náhľade na Slovanstvo a ruský kmeň, resp. Rusko sa spája s revolučnými rokmi 1848/1849. Štúr počas nich opúšťa stratégiu postupných krokov pri dosahovaní národných cieľov, ktorú zamieňa za snahu jednorázovo, v súlade s romantickou predstavou dejinného činu, inštitucionálne zabezpečiť národnú existenciu. V tejto fáze spoločenských zmien v monarchii sa domnieval, že pri úzkej koordinácii Slovanov je možné efektívnejšie dosiahnuť rešpektovanie kultúrnych a politických práv. Slabinou takejto formy romantického entuziazmu je, že prestal reflektovať význam širšie zorganizovanej občianskej aktivity a nízkej úrovne národného povedomia slovensky hovoriaceho obyvateľstva. Súčasťou tejto Štúrovej zmeny počas revolúcie 1848/1849 je kalkulácia, že riešenie národných práv sa dá zabezpečiť zhora, v závislosti od rozhodnutia centrálnych politických elít. Štúr sa tak v revolučnom období usiloval o bližšiu koordináciu činnosti elít jednotlivých hnutí Slovanov žijúcich v monarchii, ktorá mala sformovať dostačujúcu politickú silu na presadenie spoločných cieľov. Celá koncepcia slovanskej vzájomnosti však stále rešpektovala dané politické hranice monarchie, pričom Štúr stále zdôrazňoval vlastenecký rozmer zápasu o realizáciu princípu národnej rovnoprávnosti.²⁴⁹ Myšlienka *jednoty v odlišnosti* tak mala v revolučných časoch v súvislosti s ideou Slovanstva povahu slovanskej solidarity, bez separatistických úmyslov v zmysle vytvorenia samostatného štátu Slovanov. Rozsah vzájomnej slovanskej spolupráce, tak bol primárne ohraničený štátnymi hranicami monarchie a stále zohľadňoval slovanskú *kmeňovitosť*, národnú individuálnosť a slobodu

248 Bližšie pozri stať *Slovania, bratia!* In AMBRUŠ (1956), *Slovania, bratia!*, s. 167-168.

249 Na Slovanskom zjazde v Prahe, ktorý sa konal v roku 1848, v tejto súvislosti vyzýval: „Cieľ náš mal by byť zachovať ríšu Rakúska? Náš cieľ je zachovať nás. Najprv musíme slúžiť sebe, potom iným. [...] Vyslovme sa, že chceme ako samostatné spojené slovanské obce stáť pod rakúskou ríšou.“ „Ak chceme politický život začať, nesmieme zastať pri obvyklých plačlivých prosbách. Tým nedáme ostatným Slovanom nijaký impulz; pristúpme k činom, ktovie, kedy sa zase zídeme.“ AMBRUŠ (1956), *Slovania, bratia!*, s. 258.

ako základ kooperácie zastrešenej myšlienkou slovanskej vzájomnosti.²⁵⁰

V niektorých textoch písaných počas revolučného obdobia sa však už začína spomínať Rusko ako krajina, ktorá by mohla byť vzorom usporiadania vzťahov pre európske štáty. Zo všetkých spomenieme stať *Rusi*, kde už nájdeme idealizáciu ruských spoločenských a politických pomerov, ktorou naznačuje ruskú osobitosť a jej prednosti pred európskym vývojom. *„Prísny okom pozoruje slovanský sever – ‚svjataja Rus‘ – najnovšie udalosti európske. Národy európske očakávali, a najmä Nemci si želali tiež aj tam nejaké vzbúrenie a už ho aj neraz vo verejných novinách rozhlasovali, ale zatiaľ sa zmýlili. V Rusku niet takej nezhody medzi vládárom a národom, ako je inde; v ohľade tom je tam viac súhlasov než vari kdekoľvek inde v Európe. Národ zamestnaný je prácou veľkou, obrovským vyvinovaním samého seba, a preto tiež ide ochotne za svojou vládou, ktorá ho v diele tom predchádza. Toto prirodzeným pudom spôsobené zjednotenie vlády s národom nemôže v týchto časoch nijako roztrhnúť reflexia európska. [...] Nech sa stane akokoľvek, to jediné je isté, že Rusko postupuje voľným, ale rozmysleným krokom. Až bude čas príhodný k činom, ono si im utiecť nedá, ako to často robia iní Slovania z ľahkomyselnosti, z nedostatku energie. [...] Všetci ostatní Slovania stratili svoju samostatnosť, vážnosť národnú a dosiaľ si ju ešte naspäť nevydobyli; ale Rusi vykonali pre ňu činy obrovské a uchovali si ju slávne. [...] Im patria vďaka a hlboká úcta Slovanstva! Až sa duch slovanský v Rusku ešte väčšmi rozšíri, až sa pokrok slobody aj tam zjaví, vykoná zem táto diela veľké a dôležité pre Slovanstvo, vážne a rozhodné pre svet.“*²⁵¹

Text je dôkazom, že Štúrovo chápanie vzťahu Európy a Ruska už v tejto etape vývoja jeho politických úvah začína byť reflektované na pozadí dichotómie Západu a Východu, pričom Východ spredmetňuje s ruským impériom. Tento Štúrov náhľad na Rusko a Rusov v rámci Slovanstva, ktorý sa v porevolučnom období viditeľne transformuje na mesianistické chápanie, však ešte nezahŕňa nevyhnutnosť politického a kultúrneho zjednotenia pod ruskou hegemoniou. Stále vychádza z myšlienky vývoja Ducha v dejinách, ktorý sa prejavuje v kultúrnej pluralite a jednote

250 Slovanstvo sa mu tak stalo zastrešujúcim pojmom pre spoločný postup pri formulovaní požiadaviek jednotlivých slovanských národov bez postranných úmyslov. Spoločný postup rakúskych Slovanov bol v tomto momente Štúrom reflektovaný ako záruka úspechu. *„Naša rozdrobenosť bola naša slabosť. [...] Naše spojenie (v zmysle spolupráce, pozn. a.) je naša sila a sila naša je slabosť našich nepriateľov. Ak sa spojíme, nebudeme sluhovia. [...] , ale budeme to, čo budeme sami chcieť, budeme slobodní. A čas je už, aby sme boli svoji, lebo dosiaľ boli sme všetko, len to nie; dosiaľ boli sme Nemci i Maďari, Turci i Italiani, len nie Slovania.“* – Reč v *Slovanskej Lipe*. In AMBRUŠ (1956), *Slovania, bratia!*, s. 260.

251 ŠTÚR (1986), s. 193-194.

politických cieľov jednotlivých národov pri zabezpečení slobody, národnej rovnoprávnosti a rešpektovaní ľudskosti.

Ideologicky deformovaný náhľad na kultúrne napätie medzi Západom a Východom, ktoré sa stalo nosnou témou jeho neskoršej práce *Das Slawenthum und die Welt der Zukunft* (Slovanstvo a svet budúcnosti), tak v tejto etape Štúrovho myslenia, ktorá sa dá charakterizovať aj ako *predmetno-pragmatická*,²⁵² nenájdeme. Jeho koncept Slovanstva interpretovaný na základe myšlienky *jednoty v odlišnosti* tak mal aj v revolučných časoch stále povahu slobodnej formy slovanskej solidarity a kooperácie bez separatistických úmyslov.

Štúrov panrusizmus v kontexte rozdielov Európy a Ruska

Porevolučné roky a dezilúzia Ľ. Štúra, ktorý kriticky zhodnotil praktický neúspech dovtedajšej politickej stratégie voľnej spolupráce slovanských elít, sa odzrkadlili aj v zmene jeho prístupu k otázke Slovanstva a vnímania Ruska. Dovtedajší národotvorný koncept slovenských vzdelancov, zhmotnený samotným Štúrom v myšlienke *jednoty v odlišnosti*, sa pod tlakom zmenených okolností modifikoval. Sám Štúr transformoval svoje *romantickorealistické* stanoviská, koncentrované na realizáciu národných práv Slovanov, do mesianistického očakávania sformovania Slovanstva ako jednotného kultúrno-politického činiteľa v dejinách. V tejto poslednej fáze jeho politického myslenia tak myšlienka Slovanstva nadobudla utopické parametre a odklonila sa od pôvodného zámeru slobodnej spolupráce slovanských národov. Kultúrnu a jazykovú rôznorodosť (*kmeňovitost'*), ktorú v predchádzajúcom období považoval za dôležitý prejav duchovnej vyspelosti, začal považovať za prekážku najmä v súvislosti s absenciou štátoprávných ambícií s ich zameraním na rodinný a občinný život. V ňom sa podľa neho odrážal dôraz na jednotlivosť, ale bez schopnosti uvedomiť si význam celku, pod ktorým rozpoznával schopnosť zamerať sa na sformovanie funkčného štátu.²⁵³ Z tohto

252 Tento termín chápeme vo význame, v akom ho aplikoval na charakterizovanie slovenského romantického myslenia Oskár Čepan. Rozoznával v ňom dve rozdielne ideové tendencie. *Predmetno-romantickú* a *duchovno-mesianistickú*. Prvá vychádza z prvotnosti a významu objektívneho sveta, t. j. aj jej ciele majú praktický a reálny charakter a *duchovno-mesianistická* línia priznáva prvotnosť subjektívnemu princípu ideí – duchu. Bližšie pozri ČEPAN, Oskár. Romantický duch a predmetnosť. In *Slovenská literatúra*, roč. 20, 1973, č. 2, s. 138-144.

253 „Slovania sú predovšetkým závislí na rodinnom živote, tešia sa zo šťastia tých, ktorí patria k rodine a sami užívajú toto šťastie. [...] Rozšírený rodinný okruh je pre Slovana občinou. [...] Táto posledná skutočne Slovanská ustanovizeň sa udržala do dnešných čias v Rusku, no celkovo aj v cudzích, nie úplne upadnutých slovanských krajinách, kde sa uchovali tieto staré slovanské ustanovizne viac či menej pri živote.“ ŠTÚR, Ľudovít. *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava : Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1993, s. 46-47.

dôvodu bola pôvodná osnova slovanskej spolupráce nahradená víziou panslavizmu. Nadväzoval na esencionalizujúci prístup k charakterizovaniu slovanských cností²⁵⁴ a na základe idealizácie starodávneho spôsobu života Slovanov transformoval jej cieľ do vízií panrusizmu. Prijal slaviano-filskú interpretáciu dejín, ktorej podstatu videl v duchovnom napätí medzi Východom a Západom, kde Rusko predstavuje zdroj duchovnej obrody a Západ vo význame ostatných európskych štátov reprezentuje vývoj „kde sa všetko končí v rozklade ľudstva a v deštrukcii ľudskosti.“²⁵⁵ Z tohto dôvodu sa v slovenskom národotvornom myslení stáva Štúrovo dielo *Slovanstvo a svet budúcnosti* najdiskutovanejším textom, keďže sprostredkováva zásadný myšlienkový obrat jedného zo zakladateľov myšlienky slovenskej národnej individuálnosti. V tejto práci už obsahuje Štúrovo chápanie Slovanstva viditeľne prvky historicizmu. Štúr sa v nej koncentruje predovšetkým na odhalenie podstaty vývoja a cieľa dejín, pričom v jednotnom Slovanstve, politicky a kultúrne unifikovanom pod ruskou štátnou ochranou, nachádza hlavného nastupujúceho aktéra. Tento názor je z pohľadu pôvodného národotvorného cieľa slovanských elít viditeľne reduktívny a v konečnom dôsledku delegitimizuje a popiera zmysel jeho pôvodného úsilia o formovanie národnej individuálnosti slovanských národov.²⁵⁶

Podobne ako slavianofili aj Ľ. Štúr nachádzal v živote ruského ľudu a spoločnosti zachované pôvodné slovanské kultúrne vzorce správania sa a hodnoty. Z tohto dôvodu vnímal ruský národ ako výhradného nositeľa slovanskej esenciality. V tomto osobitom chápaní podstaty Slovanstva formujúceho sa v civilizačnom napätí Východ – Západ nadobúdalo Štúrovo vzhliadanie k Rusku podobu romantickej idealizácie cárskeho autokratizmu, pričom Štúrove argumenty vychádzali z nekritického vnímania pomerov v Rusku. V práci *Slovanstvo a svet budúcnosti* opäť zdôrazňuje predstavu, že jedine v ruských reáliách je viditeľná jednota a harmónia vôle vládnuúcich a ovládaných. Jej výhradným reprezentantom je cár, ktorý zohľadňuje záujmy ľudu (princíp *sobornosti*),²⁵⁷ pričom

254 ŠTÚR (1993), s. 114-116.

255 ŠTÚR (1993), s. 113.

256 V tomto momente môžeme vidieť, aký vplyv mal na Štúra porevolučný vývoj v monarchii v spojení s filozofiou G. W. F. Hegla, z ktorej čerpal myšlienku akcentovania význam štátu ako celku oproti záujmom parciálnosti. Bližšie pozri HEGEL, Georg, Wilhelm, Friedrich: *Základy filozofie práva*. Praha : Academia, 1992, s. 274.

257 „Národ tvorí v Rusku s cárom jednotu – v čom spočíva hlavná sila krajiny. Jeho šľachta je obetavá aj bez politických slobôd, [...] duchovenstvo je zbožné a je zapálené za náboženstvo svojej krajiny. Ľud je dobrý a pritom silný, poslušný a obetavý, nadaný a má silnú národu.“ ŠTÚR (1993), s. 157.

celú spoločnosť integruje pozitívny vplyv pravoslávia vplývajúci na kultúrny a duchovný rozvoj celej spoločnosti.²⁵⁸

Štúrov názor na spoločenský vývoj v Európe a Rusku pramení najmä zo slavianofilského dichotomického vnímania dejín, ktoré sú v procese historického pokroku chápané ako miesto rozhodujúceho civilizačného a duchovného zápasu medzi Východom a Západom. Mesianistické nazeranie na Rusko ako na reprezentanta slovanskej esenciality je v ňom zdôvodnené tým, že ho považuje za civilizačný subjekt duchovného zavŕšenia dejinného vývoja, oproti „rozkladajúcej sa“ individualistickej a svetskej kultúre Západu.²⁵⁹

V práci *Slovanstvo a svet budúcnosti* tak Štúr, aj pod tlakom spoločenského vývoja v monarchii, špecifikuje svoje preferencie v prospech Ruska a jeho civilizačnej úlohy v rámci dejín Slovanov. Hlavný dôvod pripojenia sa Slovanov k Rusku tkvie „*najmä v tvorivej sile ruského národa a v schopnosti udržať všetko, čo vytvoril. Okrem toho, že v ruskom charaktere, v jeho občinovom systéme je najlepšie uchovaný duch slovanstva, v jeho mravoch sa snúbi sila so skromnosťou a dobromyseľnosťou, vyhol sa ruský národ najväčšiemu nedostatku slovanskej štátotvornosti a dokázal utvoriť silný jednotný štát.*“²⁶⁰

V tejto súvislosti napísal, že riešenie definovania obsahu a cieľov slovanskej vzájomnosti, ktorá by rešpektovala „*slovanskú prirodzenosť*“²⁶¹ a prednosť rodinného a občinového života je prijať Rusko a jeho kultúru, literatúru a politický poriadok, keďže iba v ňom sa stretávame s tým, že osvietený a milosrdný a s ľudom solidárny cár „*ani neočakáva prosbu, ale robí z vlastnej vôle to, čo mu prikazuje srdce*“.²⁶² Motív a terminológia duchovne a kultúrne rozkladajúceho a „zahnívajúceho Západu“, ktorý

258 „*A tu je na prvom mieste pravoslávna cirkev. Svätou povinnosťou našich kmeňov je obracať k nej pohľad. Rozdiel medzi západnou a východnou cirkvou [...] je substanciálny a týka sa naskrze celku. [...] Nenútila teda ľud k mechanickým, nezmyselným cvičeniam a iným takzvaným dobrým skutkom, k prijímaniu povrchnosti namiesto podstaty, vonkajškových javov namiesto vnútorných hodnôt a teda nikdy ľud nezotročovala, neotupovala a nehnala ho do bigotnosti.*“ ŠTÚR (1993), s. 170. „*Pravoslávie takto prevyšuje katolicizmus a protestantizmus, opravuje ich nedostatky a jednostrannosti. [...] V Rusku je panovník národa súčasne navonok zástupcom cirkvi; nech duch slovanstva so sebou prinesie splnenie tejto veľkej úlohy.*“ ŠTÚR (1993), s. 171.

259 Pozri PICHLER, Tibor. „Západ“ a „Východ v etnickom romantizme Ľudovíta Štúra. In *Filozofia*, roč. 61, 2006, č. 10, s. 794-803.

260 ŠTÚR (1993), s. 159-160.

261 ŠTÚR (1993), s. 48.

262 ŠTÚR (1993), s. 117. V tomto kontexte tiež pripomína: „*Vzájomnosť Slovanov je síce úcty a chvály hodná, no je len malou náhradou v núdzi a nebude nikdy schopná všeobecne pôsobiť v živote všetkých kmeňov. Slovania majú pádny dôvod na to, aby vytvorili jednu literatúru – je to ich ľudská, politická a historická povinnosť.*“ ŠTÚR (1993), s. 173.

sa často objavoval v slavianofilskej terminológii sa nachádza z tohto dôvodu aj v mnohých pasážach Štúrovej práce *Slovanstvo a svet budúcnosti*, ktoré popisujú negatívne aspekty vo vývoji jednotlivých národov v Európe počnúc Francúzmi, cez Španielov, Talianov, Nemcov atď.²⁶³

L. Štúr spôsobom vnímania Západu a spôsobom akým kriticky analyzuje nedostatky viditeľné v európskych krajinách, nadviazal na práce A. S. Chomiakova. Chomiakov ako ústredná postava slavianofilského krúžku formuloval historicko-filozofické pojednanie o mesianistickom poslaní Slovanov, aj keď sa vo svojom myslení koncentroval najmä na charakterizovanie úlohy ruského národa.

V rámci spisu *Slovanstvo a svet budúcnosti* Štúr vo svojej konceptualizácii pôvodu rozdielov medzi „Západom“ a „Východom“ spája už existenciu a budúcnosť Slovanov s Ruskom, a nie s Európou.

V tomto stanovisku môžeme nájsť zaujímavé podobnosti s myšlienkami A. S. Chomiakova. Ten dejiny chápe ako priestor zápasu dvoch základných životných princípov „iranizmu“ a „kušitizmu“. „Iranizmus“ je podľa neho nositeľom duchovných hodnôt, spredmetňujúcich sa v dejinách v povedomí vnútornej slobody jednotlivca, pričom dejinnými nositeľmi tohto princípu je „slovanský kmeň“, a najmä ruský národ spolu so svojou umiernenosťou a harmonickým spôsobom života. Oproti toľto princípu vystupuje princíp „kušitizmu“, ktorý sa prejavuje v túžbe po moci, ovládaní a materiálnom dostatku. Prejavy zápasu týchto dvoch princípov sú vidieť aj na rozdielnej povahe religiozity jednotlivých národov a jednotlivých cirkví, pričom vysokú oddanosť duchovným princípom pripisuje najmä pravoslávnej cirkvi. Na druhej strane prejavy „kušitizmu“ nachádza najmä v katolicizme a menej v reformovaných protestantských hnutiach.²⁶⁴

Význam tohto faktoru v Chomiakovovom myslení spomínáme v súvislosti s neskorším Štúrovým myslením o Slovanstve z toho dôvodu, že aj Štúr videl príčinu úpadku Západu v rozklade základných princípov kresťanského náboženstva, cirkevného života a v dekadentnom sekulárnom a materialistickom spôsobe života. S ním sa samozrejme v jeho náhlade spájali aj negatívne zmeny v politickom poriadku európskych štátov,

263 Pozri napr. ŠTÚR (1993), s. 70, 71, 85, 87, 91, 95, 114, 128.

264 „Niektoré časopisy nás posmešne volajú slavianofilmi, cudzokrajným názvom, ktorý v ruskom preklade znamená milovníkov Slovanov (slavianoľubcev). Za svoju osobu sa priznávam – mám rád Slovanov. [...] Mám ich rád preto, že nemôže byť ruský človek, ktorý by ich neľúbil, niet takého, čo by necítil svoje bratstvo so Slovanmi a najmä pravoslávnyimi Slovanmi.“ In IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana. *Česi a Slováci v ideológii ruských slavianofilov* (40. – 60. roky XIX. storočia). Bratislava : VEDA, 1987, s. 45. Porovnaj ŠTÚR (1993), s. 110-113.

ktoré boli inšpirované napríklad myšlienkami konštitucionalizmu, liberalizmu, ale aj komunizmu. Ich odmietnutie spájal so skutočnosťou, že nedokázali v spoločenskom živote zabezpečiť podľa neho ani len vonkajšiu (politickú) slobodu človeka. Nefunkčnosť liberálnych inštitúcií mu slúžila ako dôvod, aby vplyv európskej myšlienky individualizmu, zosvetštenia spoločnosti, hedonizmu atď., tematizoval aj ako jednu z príčin politickej slabosti jednotlivých slovanských národov, ktoré ich realizáciu prijali ako dejinný cieľ.

Keďže Štúr pokladal duchovný rozvoj a túžbu po slobode za hybné sily dejinného vývoja, hlavné príčiny rozdielov medzi Európou a Ruskom, ako sme naznačili vyššie, nachádzal najmä v odlišnom chápaní významu náboženstva v daných spoločnostiach.²⁶⁵ Znižovanie vážnosti kresťanstva v Európe je podľa Štúra významnou príčinou jeho všeobecného úpadku: Európa už za hodnotu nepovažuje význam obetovania sa v prospech celku. Dôležitosť tohto fenoménu sa vytratila zo života racionalisticky zameranej spoločnosti založenej na maximalizácii zmyslu realizácie osobných záujmov.

Zdôraznenie individuálnej sebaobety v prospech celku, štátu, nekritické rešpektovanie mocenskej a náboženskej autority, prenášanie zodpovednosti na elitu („načalstvo“), duchovnej prednosti pravoslávnej ortodoxie pred západným kresťanstvom, spojenie svetskej a cirkevnej moci, harmónie vládnúcich a ovládaných („sobornosť“), oddanosť a pokornosť ľudu voči elite, občinový kolektivismus ako ideál slovanského spôsobu samosprávy, to všetko slúžilo Štúrovi na legitimizáciu vyššie vybraných aspektov ruských tradícií ako duchovných princípov, ktoré zabezpečia prežitie Slovanstva pod mocenskou kontrolou Ruska. V tejto spojitosti sa aj pravoslávna cirkev stala v Štúrovom myslení garantom a nositeľom vyšších duchovných princípov. Túto skutočnosť dokazuje Štúrovo pozitívne hodnotenie pravoslávnej cirkvi a jej dôležitosť pri zjednotení Slovanov,²⁶⁶ ale aj Chomiakovov náhľad, ktorý v otázke Slovanstva považuje dokonca pravoslávnu cirkev za kľúčový

265 „Západ brojí nielen proti cirkvi, ale proti samotnému náboženstvu. Náboženstvo celkovo predstavuje obeť, neustále ju pripomína a nabáda k nej. [...] Celkovo sa v nej naznačuje to, že sa treba vzdať svojvôle, egoizmu, že je nevyhnutné uznať nad týmto všetkým vyšší cieľ a podriať sa tomuto vyššiemu, všeobecnému, byť pripravený konať a trpieť v jeho zmysle, že si treba duchovno ceniť vyššie než pozemskosť a zmyslosť, všeobecné väčšmi než jednotlivé.“ ŠTÚR (1993), s. 69-70.

266 „V slovanskom štáte musí napokon všetko posvätiť cirkev; ona je jeho alfou i omegou. Pravý Slovan sa nepustí do ničoho bez toho, aby neprosil o pomoc Boha. [...] Tento princíp uchováajúci ľudstvo a štáty sa nesmie stratiť ani v slovanskom štáte, musí zostať nenarušený, živý a posvätný.“ ŠTÚR (1993), s. 168-169.

moment úspešnej spolupráce.²⁶⁷ Štúr tak v chápaní Ruska nadväzuje aj na symboliku chápania Moskvy ako tretieho Ríma.

Liberálnejšia perцепcia Slovanstva u K. S. Aksakova,²⁶⁸ ktorá mala pragmatickejšiu podobu oproti Chomiakovovi, však už myšlienky Ľ. Štúra neovplyvnila, keďže vznik diela *Slovanstvo a svet budúcnosti* sa vzťahuje na jar 1851. Konštantín Aksakov na rozdiel od A. S. Chomiakova už nestotožňoval Slovanstvo len so záujmami Ruska a v súlade s myšlienkou slobody slova, ktorú otvorene zastával, priznával právo svojbytnosti každému slovanskému národu. Jeho chápanie Slovanstva bolo založené na vnímaní Ruska ako jeho centrálného prvku a garanta národného rozvoja slovanských národov.²⁶⁹

Záver

Štúr tak vo svojom diele *Slovanstvo a svet budúcnosti* radikálne mení optiku náhľadu na riešenie národotvorného procesu Slovákov. Vyčleňuje Slovanov z kultúry Európy a stáva sa predstaviteľom *duchovno-mesianistickej* línie v slovenskom a slovanskom politickom myslení. Ako dôkaz kvalitatívnej zmeny odkláňajúcej sa od chápania slovanskej vzájomnosti ako *jednoty v mnohom*, ktorú zastával v predrevolučných a revolučných rokoch, nám slúži fakt, že vo svojom spise o Slovanstve za kľúčový zjednocujúci prostriedok budovania slovanskej jednoty, duchovnej slobody, ktorá je nadradená vonkajším (politickým) formám a slovanskému štátu, označuje pravoslávnu cirkev. Presvedčenie o pozitívnom vplyve kultúrnej rôznorodosti, *kmeňovitosti*, na rast duchovných kvalít Slovanstva už neartikuluje. Naopak jednostranne zdôrazňuje hodnotu a dejinný význam literárnej, náboženskej a štátnej integrácie Slovanov smerom k Rusku. Mesianistický aspekt Štúrovho panrusizmu spočíva v odvrátení

267 V otázkach politickej spolupráce tak Chomiakov angažovanosť Ruska viazal nielen na kultúrnu príbuznosť Slovanov, ale najmä na cirkv. „*Odteraz nastupujú dva veľké princípy: jeden princíp ruský, alebo skôr slovanský*“ a „*princíp skutočného bratstva, bratstva krvi a ducha – druhý princíp ešte vyšší, princíp cirkvi.*“ IVANTYŠYNOVÁ (1987), s. 76-77. V tejto súvislosti treba pripomenúť, že v otázke slovanskej spolupráce sa myslenie slavjanofilov vyvíjalo a nebolo jednotné. Napríklad I. S. Aksakov v tomto kontexte artikuloval nereálnosť myšlienky panslavizmu a argumentačne ho podložil najmä dôrazom na variabilitu rozdielov v živote jednotlivých slovanských národov, najmä však v náboženskej a politickej oblasti. IVANTYŠYNOVÁ (1987), s. 49-50.

268 Zmena ich postoja nastáva prostredníctvom verejnej diskusie v druhej polovici 50. rokov 19. storočia a po krymskej vojne. Napríklad články Konštantína Aksakova začínajú prebúdať medzi ruskou inteligenciou aj pocit spoluzodpovednosti za osud napríklad rakúskych Slovanov.

269 IVANTYŠYNOVÁ (1987), s. 75.

sa od hľadania možností riešiť problematiku národovtorného programu slovenských vzdelancov prostredníctvom evolučnej akulturácie slovensky hovoriaceho obyvateľstva a v rozpracovaní úvah o historickom význame duchovného, politického a kultúrneho zjednotenia Slovanov v Rusku.

V národnoemancipačnom procese Slovákov sa tak posledná etapa politického myslenia Ľ. Štúra, ktorá nekriticky vzýva politický, náboženský a kultúrny význam Ruska oproti pôvodným zdrojom európskej vzdelanosti a všeobecných hodnôt kresťanstva, javí ako úplné popretie jeho predchádzajúceho myslenia a politických cieľov. Tento radikálny obrat v chápaní významu vlastnej národnej existencie prakticky vyvracia dovtedajší národovtorný program slovenských elít, ako aj zmysel občiansko-národnej transformácie ľudu, ktorý sám Štúr pred revolúciou v roku 1848 zdôrazňoval. Jeho pôvodná snaha sformovať národné povedomie slovenského obyvateľstva aj za súčasnej podpory kultúrnych a politických elít iných slovanských národov sa transformovala, najmä pod vplyvom vnútropolitického vývoja a sklamaní z revolučných rokov 1848/1849, do mesianistickej a utopickej koncepcie Slovanstva, ktorej charakteristickým znakom bolo fatalistické očakávanie civilizačnej misie Slovanov pod ruskou nadvládou.

REPREZENTÁCIE OSOBNOSTI ĽUDOVÍTA ŠTÚRA V MAĎARSKEJ HISTORIOGRAFII NA KONCI 19. A V PRVEJ POLOVICI 20. STOROČIA (so zreteľom na práce Lajosa Steiera)

ALICA KURHAJCOVÁ

Výskum reflexie osobnosti Ľudovíta Štúra v maďarských historických prácach, vydaných na konci 19. a v prvej polovici 20. storočia, umožňuje vytýčiť si hneď v úvode niekoľko problematických otázok. Primárne sa pýtame na záujem o osobu Ľ. Štúra v maďarskej historiografii, následne na jej interpretácie na stránkach reprezentatívnych maďarských syntéz a lexikónov, a napokon na premenu reprezentácií tohto významného ideológa slovenskej národnej identity v monografiách historika Lajosa Steiera k slovenskej otázke a revolúcii 1848/1849.

Pri hľadaní odpovedí na tieto otázky sledujeme aj ďalšie, s témou súvisiace aspekty: v užšom slova zmysle Štúra, jeho osobu, charakterové črty a politiku, v širšom chápaní aj kontextuálne, najmä politicky, geopoliticky a ideologicky podmienené sémantické odtienky pri výklade slovenského národnoemancipačného hnutia a jeho vodcov z 30. – 40. rokov 19. storočia.

Pri témach, ktoré anticipujú konfrontáciu a kontradikciu naratívov dvoch národných kultúr – tu konkrétne slovenskej a maďarskej, je pochopiteľné, že sa pýtame najskôr na miesto skúmanej osobnosti slovenského národa v inonárodnej maďarskej historiografickej literatúre. O to viac, že ide o osobnosť, ktorá sa po svojej smrti stávala, aj keď v dôsledku nepriaznivých vnútropolitických pomerov v rakúsko-uhorskej monarchii len pozvoľna, pevnou súčasťou slovenského národného príbehu a kolektívnej pamäti Slovákov.

O postupnú kanonizáciu Ľudovíta Štúra ako vodcu slovenského národa sa v slovenskom intelektuálnom prostredí pričínili v prvom rade jeho najbližší priatelia a spolupracovníci (Jozef Miloslav Hurban), bývalí študenti (Viliam Pauliny-Tóth, Daniel Maróthy, Pavol Dobšinský, Jozef Podhradský, Ján Francisci), ale aj ďalší jeho súčasníci (Daniel Lichard); spočiatku prostredníctvom nekrológov v tlači, po rakúsko-uhorskom vyrovnaní už aj spomienkovými spismi a od 80. rokov najmä vďaka

Hurbanovej iniciatíve spísať jeho životopis, ktorý bol knižne vydaný až v rokoch 1928 – 1944.²⁷⁰

Prvá vedecká práca o Štúrovi a jeho idei slovenskej nezávislosti, ktorú predložila budúca historička, prekladateľka, spisovateľka a učiteľka Helena Turcerová-Devečková ako svoju dizertačnú prácu na parížskej Sorbone, vznikla v roku 1913. Autorka v nej priblížila nielen jeho osobnosť a dobu, ale aj problematiku postavenia Slovákov v európskych dejinách.²⁷¹ Práve v súvislosti s jej dizertáciou upozornil súčasný maďarský historik J. Demmel na nezvyčajné upriamenie pozornosti maďarskej intelektuálnej elity na Štúrov život, keď na Turcerovej práci reagovala dvoma rozsiahlejšími recenziami v spoločenskovedno-kultúrnych časopisoch *Huszadik Század* a *Magyar Figyelő*. Ako však ďalej poukázal, a ako sme sa aj sami mohli presvedčiť, Štúrovo meno zarezoňovalo v uhorsko-maďarskom odbornom diskurze o dačo skôr, zhruba od konca 70. rokov 19. storočia. Išlo o maďarskojazyčné práce historikov, literárnych historikov či jazykovedcov k dejinám uhorských Slovákov (Adolf Pechány), ich literatúre (Imre Gáspár), k vývinu ich národného hnutia a slovenskej otázke (Titusz Dugovich, Lajos Steier), kde-tu aj o spomienkovú literatúru z revolučných bojov 1848/1849 (Rezső Tirts). S menom Ľ. Štúra sa stretávame aj v kratších politických štúdiách (János Thébász, Samuel Czambel), venujúcich sa konkrétnym fenoménom, napr. protestantizmu, panslavizmu či idei československej národnej jednoty, ktoré sa v 19. storočí spájali so slovenskými národnoemancipačnými snahami.²⁷²

Sporadicky sa zmienka o Štúrovi objavila aj v reprezentatívnych syntézach k dejinám maďarského národa, napr. v roku 1898 v desiatom zväzku monumentálneho diela *A magyar nemzet története*,²⁷³ alebo v medzivojnovej syntéze k maďarským dejinám pod názvom *Magyar történet*.²⁷⁴

270 Podľa J. Demmela, medzi zanedbané a dodnes málo spracované úseky života Ľ. Štúra patrí obdobie od októbra 1848 do roku 1856, ktorého sa nedotkla ani Hurbanova rozsiahla práca o Štúrovi. DEMMEL, József. *A szlovák nemzet születése. Eudovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon*. Pozsony : Kalligram, 2011, s. 25-33.

271 Bližšie k vzniku, obsahu a ohlasu na túto prácu: MOJDIS, Ján. Prvá práca o Ľudovítovi Štúrovi vo francúzštine od Heleny Turcerovej-Devečkovej. In SEDLÁK, Imrich (ed.). *Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie v dňoch 10.-11. januára 1996 v Modre-Harmónii v rámci celonárodných podujatí Roka Ľudovíta Štúra*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 286-290.

272 Konkrétne práce uvedených autorov cituje: DEMMEL (2011), s. 35, 43-44.

273 SZILÁGYI, Sándor (ed.). *A magyar nemzet története I. – X.* Budapest : Athenaeum irodalmi és nyomdai rérszvénytársulat betűivel, 1895-1898.

274 HÓMAN, Bálint – SZEKFÜ Gyula. *Magyar történet* [online]. Budapest : Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1928. Dostupné na internete: <<http://mek.oszk.hu/00900/00940/html/>>

V podobe hesiel – pred rokom 1918 ako „*Stur Lajos*“²⁷⁵ a v 20. rokoch už v slovenskej transkripcii ako „*Štúr Ludevít*“²⁷⁶ – ho širšiemu, čitateľskému publiku sprostredkovali a predstavili na tú dobu populárne encyklopedické diela: lexikón Pallas a Révaiov veľký lexikón, ako aj Szinnyeiho rozsiahla biografická uhorsko-maďarských spisovateľov.

Miesto a interpretácia Ľudovíta Štúra v maďarských syntézach a lexikónoch

Po tomto úvodnom zhrnutí maďarskej odbornej literatúry, ktorá sa viac či menej dotkla osobnosti Ľ. Štúra, sa zdá byť otázka záujmu maďarskej historiografie o nie vlastného národného veľikána zodpovedaná. Umožňuje nám tak posunúť sa v problematike ďalej – k maďarským syntézam a lexikónom – a pozrieť sa na to, v akom svetle predstavili uhorsko-maďarskej verejnosti Štúrovu osobu, jeho rolu a pôsobenie v kontexte jeho doby i doby vzniku prác. Keď pri príležitosti pripomínania si tisícročia príchodu maďarského kmeňového zväzu do podunajsko-karpatského priestoru a založenia uhorského štátu vyšlo kolektívne 10-zväzkové dieľo *A magyar nemzet története* (1895 – 1898), známe aj ako *Millenáris történet*, v jeho poslednom zväzku, konkrétne v kapitole Sándora Márkiho k dejinám revolúcie 1848/1849, sa Štúr objavuje v rámci septembrovej epizódy ako jeden z trojice slovenských vodcov, popri J. M. Hurbanovi a M. M. Hodžovi. Ich vpád do Nitrianskej župy s prevažne českými dobrovoľníkmi interpretuje ako popudzovanie slovenského ľudu členmi dočasnej vlády – Slovenskej národnej rady – k obnove Svätoplukovej Veľkej Moravy [*Szvatopluk Nagy-Morvaország*].²⁷⁷ Podľa Márkiho síce získali na svoju stranu niekoľko tisícok Slovákov, no povstanie bolo potlačené, a na ďalšie sa odhodlal Hurban až začiatkom decembra 1848, kde sa však už Štúr nespomína.²⁷⁸

Koncom 20. rokov 20. storočia predložila dvojica historikov Bálint Hóman a Gyula Szekfű novú syntézu dejín Maďarov, vypracovanú v zmysle

275 Stur Lajos. In *A Pallas nagy lexikona* [online]. Budapest : A Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1897. Dostupné na internete: <<http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/094/pc009426.html#2>>; Stur Lajos. In SZINNYEI, József. *Magyar írók élete és munkái* [online]. Budapest, 1909. Dostupné na internete: <<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>>

276 Štúr Ludevít. In Révai nagy lexikona. XVII. (*Sodoma – Tarján*). Budapest : Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1925, s. 191.

277 MÁRKI, Sándor. Az 1848 – 49-ik évi szabadságharc története. In MÁRKI, Sándor – BEKSICS, Gusztáv (eds.). *A magyar nemzet története X.: A modern Magyarország (1848 – 1896)*. Budapest : Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársulat, 1898, s.132-133.

278 MÁRKI (1898), s. 190.

konceptie dejín ducha, resp. ideí. V Szekfűovej kapitole k 19. a 20. storočiu vstupuje Štúr na scénu spoločenského diania (už) v roku 1828, a to ako člen literárneho spolku slovenskej mládeže pri prešporskom evanjelickom lýceu, ktorý sa stal zárodkom pre Štúrovu školu [*Štúr iskola*]. Autor mu v predrevolučnom období pripisuje atribúty, ktorými poukazuje na už v minulosti existujúce separatistické tendencie Slovákov od Čechov a ideu slovenskej samobytnosti. Štúra označuje za hlavného vodcu slovenského hnutia, ktoré vyslobodil spod českého vplyvu, a rovnako za tvorcu slovenského literárneho jazyka, za základ ktorého zvolil dve, Čechmi najmenej dotknuté nárečia, zvolenské a turčianske. Szekfű to nazýva „*Štúrov protičeský slovákizmus*“.²⁷⁹

V súvislosti s vypuknutím revolúcie v Uhorsku však poukazuje na dvojkoľajnosť postojov v slovenskom tábore – na masy Slovákov, ktorí stáli na strane Maďarov, v opozícii k tenkej vrstve slovenského hnutia, ktorú tvorili vodcovia slovenskej inteligencie (Štúr, Hurban, Hodža). Tí podľa historika od začiatku nejednali s Maďarmi, dokonca sa v istých momentoch vzdali svojho samobytného postavenia a zapojili sa do českého hnutia, napr. účasťou na pražskom zjazde a povstaní v júni 1848. Pokiaľ sa však dalo, zostával Szekfű pri zdôraznení Štúrovho protičeského smerovania. Mal ho symbolizovať napríklad odmietavý postoj štúrovcov k myšlienke pripojenia slovenského územia k Čechám, čo dokladá Hurbanovým vyhlásením na pražskom zjazde „*o hľadani jedine ochrany proti Maďarom, a nie cesty k rozviazaniu ich historického puta s Uhorskom.*“ Na ďalších stranách spomína ešte príklon Štúra a jeho druhov k austroslavizmu, ich septembrový vpád na Myjavu a Hurbanovu decembrovú inváziu. Ich neúspechy zdôvodňuje názorom o nezakorenení sa hurbanistov v prostredí slovenského ľudu. Dospieva k záveru, že v meruôsmom roku bola v slovenských kruhoch silnejšie zastúpená maďarská štátna idea než český austroslavizmus, a aj Maďarmi predkladaná liberálna myšlienka slobody než viedenský absolutizmus.²⁸⁰

Obsahy encyklopedických hesiel z konca 19. a začiatku 20. storočia, prezentujúce Štúrovu životnú dráhu a len zopár jeho diel, zostali až na nepatrné rozdiely nezmenené. Kto si ich v maďarských kruhoch prečítal, vytvoril si skôr negatívnu než pozitívnu predstavu o Štúrovi. Najmä vtedy, keď sa o ňom písalo nielen ako o spisovateľovi, profesorovi evanjelického lýcea a užívateľovi slovenského jazyka, ale aj ako o slovenskom

279 SZEKFŰ Gyula. A tizenkilencedik és huszadik század. A nemzeti kisebbségek ki-fejldése. In HÓMAN – SZEKFŰ (1928), dostupné na internete: <<http://mek.oszk.hu/00900/00940/html/>>

280 SZEKFŰ (1928).

národnostnom agitátorovi, jednom z trojice vodcov slovenského hnutia, ktorý sa v roku 1848 zúčastnil ozbrojeného zápasu. Zároveň prízvukovali jeho bezuzdné správanie sa voči Maďarom, ktorých vášnivým tónom napádal vo svojich apológiách, v zahraničných týždenníkoch i vo vlastných politických novinách.²⁸¹

Hoci sa dá len ťažko vypátrať, či vyššie uvedené opisy Štúra poznalo aj širšie publikum, za vysokým počtom odberateľov a kupujúcich týchto diel, vo svojej dobe veľmi populárnych, sa mohli skrývať ich potenciálni čitatelia. Už v roku 1896 sa predalo vyše 20 000 exemplárov prvého zväzku milénarnej syntézy, preto možno predpokladať, že podobný úspech sa dostavil aj po vydaní jej posledného zväzku.²⁸² Z lexikónu *Pallas*, vydaného v šestnástich zväzkoch, sa v „milénarňom“ roku predalo až 22 000 exemplárov, čo vyvolalo údiv aj samotného vydavateľa.²⁸³

Ak hľadáme odpoveď na otázku, či v závislosti od doby vzniku historických prác, postojov ich autorov k vládúcemu režimu a od miery ich objektivity pri skúmaní nacionálne podfarbenej témy nastali badaateľné posuny v interpretácii Štúrovej osoby, spomenuté lexikóny, ba ani historické syntézy nepredstavujú najvhodnejší materiál: prvé kvôli nemennosti historického obrazu, druhé pre široký teritoriálny, časový či tematický záber, ktorý neumožňuje detailnejší pohľad na jednu historickú postavu. Napriek tomu syntézy z 19. a začiatku 20. storočia predsa len načrtli istú tendenciu – podriadenie výkladu historickej osobnosti aktuálnym politicko-spoločenským potrebám doby a aspiráciám vládnych kruhov. Nachádzame ju v kapitole S. Márkiho, ktorý v záujme obrany tisícročnej existencie Uhorska podal ahistorický obraz Štúra ako jedného z narušiteľov štátnej integrity. A uvedenú tendenciu uplatnil aj Szekfű, u ktorého Štúrovo protičeské smerovanie malo funkciu historického argumentu s cieľom spochybniť potrianonské zriadenie nástupníckych štátov, tu konkrétne Československa.

Lajos Steier – medzi historickou vedou a politikou

Prepojenie historika s politikou nebolo v 19. storočí, ba ani v 20. storočí ojedinelým javom, zvlášť, ak išlo o historika samouka, ktorého skutočná profesia mala blízko k politickému životu. Na druhej strane v tejto

281 Stur Lajos (1897, 1909); Štúr Ludevít (1925).

282 ROMSICS, Ignác. *Clio büvöletében. Magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Budapest : Osiris Kiadó, 2011, s. 163.

283 RÉVAY, Mór János. *A Révai Nagy Lexikonának története (a Nagy Lexikon XX. kötetéből, „A kiadó utószava“ c. fejezet különnyomata)* [online]. Budapest : Révai kiadás, 1927. Dostupné na internete: <<http://mek.oszk.hu/08000/08092/08092.htm>>

konštelácii dochádzalo od 80. rokov 19. storočia k obratu v maďarskej historiografii – od romantizujúcej národno-liberálnej koncepcie písania dejín smerovala k profesionalizácii a osvojovaniu si moderných prístupov a metód kritickej analýzy prameňov podľa modelu západoeurópskeho dejepisectva. Nielenže sa rozšírila jej dovtedajšia inštitucionálna základňa, ale došlo aj k reorganizácii univerzitnej výučby histórie podľa nemeckého vzoru. Narastajúci záujem o štúdium na katedrách histórie zatlačil do úzadia historikov samoukov a uvoľnil priestor generácii vyškolených historikov. No i napriek zastúpeniu hlavných európskych smerov v maďarskej historickej vede (napr. pozitivizmu, filozofického idealizmu) zostávala väčšina jej historikov apatická voči teoretickým a metodologickým otázkam; naďalej sa venovala výskumu politických dejín a vydávaniu prameňov.²⁸⁴ Keď sa už v prvom desaťročí 20. storočia zdalo, že sa pod vplyvom tejto profesionalizácie a modernizácie maďarskej historiografie cesty historika s politikou rozídu, „šok“ v myslení maďarských historikov, spôsobený rozpadom Uhorska a Trianonom, obe tieto sféry prepojal viac než inokedy. Vládnuci režim v medzivojnovom Maďarsku sa snažil revidovať potrianonský stav, preto začal operovať historickými argumentami a širil ich prostredníctvom vlastných ideologických kanálov: využíval historické heslá a symboly, propagandistické materiály, dennú tlač a iné médiá. Pri ovplyvňovaní výberu povojnových tém a koncepcií historických prác zohral dôležitú úlohu aj inštitucionálny systém, napr. z obdobia dualizmu fungujúca a na nové pomery sa adaptujúca Maďarská historická spoločnosť, ale aj archívy či univerzity. Odvolávanie sa na históriu predstavovalo v medzivojnovom Maďarsku politikum.²⁸⁵

Keď od konca 19. storočia silnela v mladej generácii slovenských intelektuálov idea národnej jednoty Čechov a Slovákov, v radoch uhorsko-maďarskej provládnej inteligencie sa začali objavovať nové koncepcie slovenskej otázky. Istá jej časť zvolila taktiku boja – naklonenia si nepriateľa môjho nepriateľa, čo v tomto prípade znamenalo podporiť program martinského centra Slovenskej národnej strany ako politického oponenta stúpencov československej národnej idey. Prejavilo sa to

284 ROMSICS (2011), s. 113, 115 – 116; GUNST, Péter. *A magyar történetírás története*. Debrecen : Csokonai, 2000, s. 199-200, 202, 210.

285 GLATZ, Ferenc. *Történetíró és politika. Szekfű, Steier, Thim és Miskolczy, nemzetről és államról*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1980, s. 8, 18-20.

kladením dôrazu na slovenčinu ako osobitý jazyk, odlišný od češtiny, ako aj prijímaním myšlienky existencie samostatnej slovenskej národnosti (po roku 1918 dokonca aj samobytného slovenského národa).²⁸⁶

Jedným z hlavných reprezentantov tohto prouhorského intelektuálneho prúdu bol publicista a historik Lajos Steier (1885 – 1938), pochádzajúci z Liptovského Sv. Mikuláša zo židovskej rodiny učiteľa a kníhtlačiara so silným uhorsko-maďarským cítením. O národnostnú, konkrétne slovenskú otázku sa začal zaujímať ešte ako novinár v čase nástupu koalície vlády (od roku 1906). Pri tejto téme zostal aj po roku 1910, keď už publikoval v tlačových orgánoch vládnej Národnej strany práce, a okrem iných aj do ním redigovaného župného týždenníka *Liptó* (až do jeho zániku roku 1918). Uverejnenie jeho článkov o národnostnej problematike v Uhorsku na stránkach vládnych novín však podľa súčasného maďarského historika Ferenca Glatza ešte neznamenal, že bol aj propagátorom Tiszovej národnostnej politiky. Z jeho strany išlo skôr o príklon k tej skupine vládnucej elity, ktorá v záujme zachovania integrity Uhorska začala presadzovať obozretnejšiu a perspektívnejšiu politiku, čiže politiku ústupkov voči národnostiam. Sám Steier v roku 1913 poukázal v najvyšších vládnych kruhoch na nebezpečenstvo česko-slovenského zblížovania, keď ministerskému predsedovi Istvánovi Tiszovi predložil memorandum s návrhmi na riešenie slovenskej otázky a zlepšenie slovensko-maďarských vzťahov.²⁸⁷ Svoju publicistickú a propagandisticko-organizačnú, ale aj historiografickú činnosť Steier prispôbil hlavnému cieľu, snahe udržať hornouhorské župy v rámci Uhorska, resp. po roku 1920 dosiahnuť ich znovupripojenie k Maďarsku.

Na troch Steierových publikáciách k vývoju slovenskej otázky, česko-slovenským vzťahom a slovenskému národnému hnutiu počas revolúcie 1848/1849, ktoré napísal v troch rôznych obdobiach – pred vojnou v roku 1912, v roku 1919, a na sklonku svojho života v roku 1937 – je možné demonštrovať, ako a či sa vôbec pod vplyvom štátoprávných zmien a prevládajúcich politických režimov menili reprezentácie Ľudovíta Štúra. Priestor na analýzu takéhoto parciálneho problému sa v jeho historických prácach skutočne ponúka. V podstate ani jeden z maďarských historikov pred Steierom neprenikol tak hlboko do problematiky slovenskej otázky a slovenského národnoemancipačného hnutia ako práve tento samouk. Samotný Gy. Szekfű ho vo svojom článku o stave

286 HOLLÝ, Karol. Negácia udalostnej histórie a historický optimizmus: historická ideológia Svetozára Hurbana Vajanského (1881 – 1897). In *Historický časopis*, roč. 57, 2009, č. 2, s. 267-268.

287 GLATZ (1980), s. 27-28, 30.

spracovania revolučného roka 1848 v maďarskej historiografii označil za najdôkladnejšieho výskumníka maďarsko-slovenských vzťahov, ktorý „*ešte pred prvou svetovou vojnou v serióznej vedeckej práci rozpracoval problém stáročného českého úsilia získať si slovenské duše a odvrátiť ich od Maďarov.*“²⁸⁸

Reprezentácie osobnosti Ľudovíta Štúra v Steierových dielach

Keď sa hovorilo o prvej serióznej historickej práci Lajosa Steiera, myslela sa tým publikácia *A tót kérdés. A tót nemzetiségi mozgalom fejlődésének története* [Slovenská otázka. Dejiny vývinu slovenského národnostného hnutia], ktorá vyšla v Liptovskom Sv. Mikuláši v roku 1912.²⁸⁹ Autor si v nej zaumienil predstaviť maďarskému publiku peripetie vývoja slovenskej otázky od 18. storočia až po súčasnosť, a to pravdivo a dôkladnejšie než predošlé diela na túto tému (napr. práca Titusza Dugovicha *A tót nemzetiségi mozgalom története* [Dejiny slovenského národnostného hnutia] z roku 1903). Bol presvedčený, že práve pre absenciu serióznych, čiže na archívnych prameňoch založených prác sa nevytvorila v uhorskej spoločnosti pravdivá a zdravá verejná mienka o národnostnej otázke v Uhorsku. Jej obsah bol falošne vnímaný a posudzovaný cez dva aspekty – panslavizmus a národnostné buričstvo. Úvodnými slovami upozorňoval preto maďarskú mienkotvornú verejnosť, akému nebezpečenstvu vystavuje svoj národ, ak nepochopí národnostnú problematiku, ak bude o nej premýšľať povrchno a podľa hne klamstvá, zveličovaniam a falošným heslám, ktoré jej riešenie len sťažujú. Aktuálny stav slovenskej otázky hodnotil ako nebezpečný – nie však pre slovenské národnostné snaženia, ale práve naopak, pre vzdávanie sa slovenskej národnej osobitosti v prospech expanzívnej českej politiky.²⁹⁰

Rovnako aj účinkovanie Ľ. Štúra, predstaveného ako básnika, jazykovedca, novinára, profesora, politika a šíriteľa Heglovej filozofie, spája Steier predovšetkým so 40. rokmi 19. storočia, kedy poklesol český

288 SZEKFÜ, Gyula. Negyvennyolcas történetünk mai állása. In *Napkelet*, roč. 2, september – október 1924, č. 8, s. 246.

289 STEIER, Lajos. *A tót kérdés. I. A tót nemzetiségi mozgalom fejlődésének története* [online]. Liptószentmiklós : Steier Izidor könyvnyomda, 1912. Dostupné na internete: <http://mtdportal.extra.hu/books/steier_lajos_a_tot_kerdes.pdf>

290 STEIER (1912), s. 2-3, 5, 7. L. Boross, autor recenzie prvého zväzku tohto Steierovho diela, vyhodnotil jeho čítanie ako užitočné a prínosné, lebo umožňuje čitateľovi sledovať nebezpečné tendencie vzplanutia slovenského národnostného hnutia. Pritom Steierov úmysel spočíval v správnom nazeraní na slovenské národnostné snaženie v hraniciach Uhorska. BO-ROSS, László. Steier Lajos: A tót kérdés. In *Nyugat*, roč. 6, 1913, č. 5, s. 393-394.

vplyv a slovenské národnostné povedomie dosiahlo svoj kulminačný bod. Predtým však, od konca 20. rokov 19. storočia, približuje formovanie Štúrovej školy na pôde prešporského samovzdelávacieho krúžku a ešte v duchu panslavizmu a Kollárovhovho učenia prebiehajúce kultúrno-literárne aktivity Štúra a slovenskej mládeže.²⁹¹ V nasledujúcom desaťročí vykresľuje Štúrovu a Hurbanovu skupinu ako zástankyňu stredoslovenského nárečia, ktorá sa rozišla s Čechmi – demonštratívne Hurbanovou *Nitrou*, ale aj Štúrovými kodifikačnými prácami a slovensko-českými polemikami. Ako Steier píše, táto literárna garda sa snažila presadiť slovenskú národnosť (nie „národ“) prostredníctvom vlastného literárneho jazyka a samostatnej kultúry; túto vedúcu politickú myšlienku vyhodnocuje ako správnu a pozoruhodnú, pokiaľ by sa uskutočnila dôsledne a dôstojnými prostriedkami. Vo vzťahu k Maďarom hodnotí však Štúrovo angažovanie sa v národnostnej veci za oneskorené, keďže tí ho už v hlavných otázkach a v ich realizovaní predbehli.²⁹²

Steier na inom mieste vyzdvihuje Štúrovo rečnícke a štylistické umenie. Dokonca s uznaním píše, že pochopil ducha doby, keď na stránkach *Slovenských národných novín* sformuloval politický program slovenskej národnosti a na sneme nepremeškal chvíľu vystúpiť v prospech jeho jednotlivých bodov. Štúrovu vodcovskú pozíciu tu čoskoro preberá Hurban (prípadne Hodža), čím aj Steierov výklad ich ďalších, najmä ozbrojených aktivít, nadobúda negatívne kontúry. Kritizuje agitáciu slovenských vodcov proti maďarstvu, ich májové Žiadosti slovenského národa a plán politickej nezávislosti, ako aj ich pobádanie slovenského ľudu k povstaniu, namiesto toho, aby sa snažili o dohodu, či aspoň o rokovanie s Maďarmi. Hoci sa slovenskému povstaniu v tejto historickej štúdii bližšie nevenuje, Hurbanovu vzburu odsudzuje ako podlý, úbohý a nemorálny čin, dobrodružstvo bohaté na epizódy. Steier ho pripisuje Metternichovej politike, nestálosti slovenských vodcov a tiež ašpiráciám Čechov.²⁹³

V rokoch 1918 – 1920 sa L. Steier tak na domácom, ako aj na medzinárodnom poli vypracoval na jednu z vedúcich postáv zápasu za udržanie slovenského územia v uhorskom štáte a neskôr za obnovenie štátnej integrity Uhorska/Maďarska. Ako taktiku a nástroj propagandy začal uplatňovať kartu samobytnosti slovenského národa i slovenskej autonómie, organizoval tajné politické akcie a protičeské sabotáže, na stránkach

291 STEIER (1912), s. 21-23.

292 STEIER (1912), s. 27, 30-31.

293 STEIER (1912), s. 32, 34-37.

budapeštianskych novín viedol protičeský boj, poskytol materiály s historickými argumentami pre maďarskú mierovú delegáciu v Paríži²⁹⁴ a v knihe *There is no Czech Culture in Upperhungary* obhajoval pred zahraničnom verejnosťou práva Maďarov v Hornom Uhorsku.²⁹⁵ Vystupoval na pozadí rôznych iredentistických organizácií (napr. Slovenskej centrálnej kancelárie)²⁹⁶ a keď bolo treba, reagoval aj na problém ich roztrieštenosti a na ich neúspešný postup (napr. Memorandum z apríla 1920, v ktorom dôležitosť pripísal akciám na Slovensku rozvíjaných v prospech obnovy integrity).²⁹⁷

Toto prechodné obdobie začleňovania slovenského územia do česko-slovenského štátu ovplyvnilo aj koncepciu slovenskej otázky v Steierovom ďalšom diele, či skôr politicko-historickej propagačnej štúdii – *Csehek és Tótok* [Česi a Slováci], uverejnenej v Budapešti v roku 1919.²⁹⁸ Pri jej vypracovaní mu ako podklady poslúžili slovenské, české i poľské pramene, ale aj práca o slovenskej otázke z roku 1912. Steier si uvedomoval realitu utvárania československého štátu, vo svojom diele preto apeloval na ideu slovenskej samobytnosti, aby tak poukázal na neopodstatnenosť konštruktu československej národnej a jazykovej jednoty.²⁹⁹

Kladné hodnotenie si z autorovej strany vyslúžili aj vodcovia slovenského národa. V tejto práci oslavuje Štúra ako najväčšiu a najimpozantnejšiu postavu slovenského národa (nie „národnosti“). Spolu s Hurbanom i Hodžom ho označuje za tvorca čistého slovenského národnostného povedomia, slovenského literárneho jazyka a slovenskej literatúry na území Uhorska. Podľa Steiera bol Štúr ten, kto vyhlásil vojnu českému jazyku a úplne ho vytlačil s pomocou svojich súčasníkov, vytrhol svoj národ z hlivenia, dal mu jazyk, literatúru i slovenskú tlač; „stvoril“ ho nielen kultúrne, ale aj politicky. Autor často v tejto práci stavia do kontrastu podmienky, ktoré by pre rozvoj týchto výdobytkov poskytlo v tom čase české prostredie – čiže také, ktoré by popreli slovenskú národnú individualitu.³⁰⁰

294 GLATZ (1980), s. 28-29.

295 Aj v tejto knihe sa odráža zmena paradigmy, keď namiesto slovenskej národnosti píše o slovenskom národe a slovenskej národnej ideí. STEIER, Lajos. *There is no Czech Culture in Upperhungary*. Budapest : Ph. Wodianer & Sons, 1920, 88 s.

296 MICHELA, Miroslav. *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918 – 1921*. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 58.

297 MICHELA (2009), s. 127-128.

298 STEIER, Lajos. *Csehek és Tótok* [online]. Budapest : Táltos - Korvin Testvérek, 1919. Dostupné na internete: <http://mtdaportal.extra.hu/books/steier_lajos_csehek_es_totok.pdf>

299 STEIER (1919), s. 4-5.

300 STEIER (1919), s. 14-17.

V prípade Štúra však zostal pri zdôrazňovaní (pre Maďarov) menej konfliktných oblastí – pri vyzdvihovaní jeho literárno-jazykových zásluh.³⁰¹

Medzivojnovú maďarskú historiografiu charakterizovala „janusovská“ tvár: spočiatku nadviazala na už existujúci inštitucionálny rámec, vydavateľskú činnosť a historické časopisy z polstoročia dualizmu, zároveň sa nastavila tak, aby z hľadiska metodológie dokázala udržiavať krok so západoeurópskym dejepisectvom.³⁰² Po roku 1920 vypracoval štátny tajomník, neskôr minister kultúry gróf Kunó Klebelsberg projekt všestrannej štátnej podpory vedeckého výskumu. Znamenalo to prepojiť historickú vedu so štátnou politikou a zabezpečiť si tým príliv historicko-vedeckých argumentov pre oficiálnu revizionistickú propagandu a kresťansko-nacionálnu ideológiu. Dokonca Klebelsberg zastával v rokoch 1917 – 1931 miesto predsedu Maďarskej historickej spoločnosti ako centrálnej inštitúcie pre historický výskum. V rámci svojej kultúrnej politiky podporil aj organizovanie zahraničných maďarských inštitúcií, napr. Maďarského historického ústavu vo Viedni (*Collegium Hungaricum*), ktorý bol založený v roku 1920, pričom na jeho zriadení sa okrem maďarských archivárov podieľal aj Gy. Szekfű. Rovnako dôležité však bolo, že Klebelsberg inicioval odкрývanie prameňov k novodobým dejinám Uhorska, najmä k dejinám uhorskej verejnej správy a národnostnej otázky (vrátane slovenskej), a ich vydávanie v seriálovej edícii *Fontes*.³⁰³

Kladenie dôrazu na dejiny národnostnej problematiky, na vzťah Maďarstva a nemaďarských národností, a ich pokojného spolunažívania v minulosti súviselo podľa F. Glatza so zmenou nastavenia kategórií „štát“ – „národ“ po roku 1920. Maďarská štátna idea a princíp uhorsko-maďarského štátneho národa spred roku 1918 stratili totiž po rozpade Uhorska aktuálnosť a aby maďarská historiografia v súlade s revizionistickou propagandou nestratila zo zreteľa Maďarov za hranicami, uvoľnila aj väzby medzi štátom a národom. Výskum dejín štátu ustúpil tak dominantne výskumu dejín národa a národností. Skúmanie národnostnej problematiky pred prvou svetovou vojnou, v rámci nej najmä politických dejín, zahŕňalo v sebe aj ďalšie intencie, napr. snahu obhájiť uhorskú národnostnú politiku, objasniť dôvody rozpadu rakúsko-uhorskej monarchie a vysvetliť aktuálny stav.³⁰⁴

301 STEIER (1919), s. 31, 35-36.

302 ROMSICS (2011), s. 245.

303 GLATZ (1980), s. 20-21; ROMSICS (2011), s. 247, 249.

304 GLATZ (1980), s. 22-24.

Do spomenutého projektu ministerstva kultúry bol zapojený aj L. Steier, zdržiavajúci sa už v rokoch 1918 – 1920 v Budapešti. Po akte podpísania Trianonskej mierovej zmluvy odišiel z hlavného mesta Maďarska do Viedne, kde vyhľadal historika Gy. Szekfűa, vedúceho maďarskej pobočky viedenského archívu. V nasledujúcich rokoch Steier z poverenia predsedu budapeštianskej Historikkej spoločnosti zozbieral vo viedenských archívoch pramene k slovenskej otázke. Pod názvom *A tót nemzetiségi kérdés 1848-49-ben* [Slovenská národnostná otázka v rokoch 1848/49] vydal v roku 1937 nielen edíciu dokumentov, ale aj rozsiahlu, na bohatom archívnom výskume a dobových tlačiarach slovenskej i neslovenskej proveniencie založenú rovnomenú monografiu k dejinám tejto otázky.³⁰⁵ V rámci jej dvanástich kapitol, ohraničených predrevolučným dňom v slovenskom národnopolitickom tábore a porevolučnou reorganizáciou Horného Uhorska, sa rozhodol zaplniť biele miesta, ktoré sa v súvislosti s touto problematikou ukazovali v maďarskej i slovenskej historickej tvorbe.

Steierov tón pri interpretovaní a hodnotení charakterových črt a aktivít slovenských vodcov je vyvážený – raz kritický až karhajúci, inde zas zmierlivý až uznávaný. Vinu za ich uchýlenie sa k ozbrojenému vystúpeniu hľadá na rakúskej, slovenskej i maďarskej strane; kritike podrobuje najmä krajné názory ich predstaviteľov, neschopnosť politického uznania či naopak vyjednávania. Ako priznal v úvode práce, „*jeho cieľom nie je nemilosrdné búranie autority, ani bagatelizovanie národných hodnôt, ale spoznanie pravdy.*“ Pri písaní histórie si kládol za cieľ nielen spoznať pravdu, ale aj podať verný obraz historických udalostí a vychovávať tým národ; to sa dalo podľa neho dosiahnuť len vtedy, ak sa neobídu ani chýlostivé a zložité fakty.³⁰⁶

V porovnaní s predchádzajúcimi prácami dostáva osobnosť E. Štúra v tejto podrobne spracovanej monografii oveľa väčší priestor. Už to nie je len predrevolučná scéna, na ktorej zastával rolu novinára a tvorca slovenského jazyka a literatúry. Čitateľ sa dočíta bližšie o jeho účinkovaní na uhorskom sneme, na májovom zhromaždení v Liptovskom Sv. Mikuláši, na Slovanskom zjazde v Prahe a od septembra 1848 už aj v ozbrojenom, no najmä agitačnom boji proti Maďarom (aj keď tu sa o svoju vodcovskú úlohu delí s Hurbanom, menej s Hodžom). Osobné opisy Štúra

305 Elektronickému dokumentu zodpovedá aj číslovanie strán. STEIER, Lajos. *A tót nemzetiségi kérdés 1848-49-ben. I. A kérdés története* [online]. Budapest : A Magyar Történelmi Társulat, 1937. Dostupné na internete: <http://mtdportal.extra.hu/books/steier_lajos_a_tot_nemzetisegi_kerdes_1848_49_ben.pdf>

306 STEIER (1937), s. V-VI.

ako jednotlivca striedajú kolektívne neosobné výklady. Totiž všade tam, kde sa píše o vodcoch slovenského národnostného (inde aj „národného“) hnutia, o slovenskej politike, o slovenských emigrantoch, o slovenskej výprave, o agitačnej či dokonca vyzvedačskej činnosti po slovenských krajoch, treba hľadať Štúrovu osobu. V opozícii k týmto kategóriám pojmov stojí slovenský ľud (inde aj „národ“), lojálny voči korune, vďačný revolučnej uhorskej vláde za marcové zákony, stojaci na strane maďarských revolucionárov a vzhliadajúci na Kossutha ako svojho vykupiteľa.³⁰⁷ Táto dichotómia sa vinie celou Steierovou prácou.

Aktérov revolúcie na maďarskej i slovenskej strane uznáva autor ako veľikánov bojujúcich za svoje národy, no namiesto idealizácie ich stavia do reálneho svetla – poukázaním na ich ľudské vlastnosti, najmä ich nedostatky a chybné politické kroky. Štúra označuje za nadaného rečníka, vzdelaného muža s dôkladnými znalosťami, tvorcu slovenského literárneho jazyka, učiteľa a vychovávateľa slovenského národa; pre Steiera prototyp idealistu, ktorý bol všetkým, len nie politikom. Podľa neho mu chýbala uhladenosť, zbehlosť, diplomatická zručnosť, ale aj bezcharakternosť, nemal dostatočne vyvinutý politický cit, nevedel si poradiť s nevzdelanosťou a hlúposťou. Bol však bojovným i premýšľajúcim veľkým duchom, najväčším a najcennejším synom slovenského národa, pred ktorým sa hlboko uklonil aj ten, kto s jeho zásadami nesúhlasil.³⁰⁸

Ďalšie povahové črty Štúra vyvodil Steier z jeho politických názorov a činov. Na snemovom zasadnutí v rokoch 1847 – 1848 ho prezentuje ako konzervatívne zmýšľajúceho človeka viedenskej vlády a patróna Metternichovej a Kolowratovej politiky, ktorej podriadil svoj politický program. Autor odmieta tvrdenia objavujúce sa v slovenských historických prácach, žeby sa ku koncu roku 1847 tento reprezentant slovenského národnostného hnutia prejavil ako „*naliehajúci prorok veľkej premeny*“. Práve naopak, podľa neho nebol zástancom rýchleho pokroku, reformnú činnosť skôr obmedzoval ako podporoval. Ak aj vycítil príchod nových časov, neprispôbil sa ich duchu a svoju energiu obrátil na jazykové a literárne ciele.³⁰⁹ To malo za následok, že premena Uhorska na jar 1848 našla slovenských vodcov nepripravených.³¹⁰

Štúrove kroky sa až do pádu Metternichovho systému odvíjali v intenciách viedenskej a dynastickej politiky, po jej oslabení v dôsledku vypuknutia revolúcie vo Viedni a v Pešti nachádzal oporu v juhoslovanskej i v českej

307 STEIER (1937), s. 339.

308 STEIER (1937), s. 150.

309 STEIER (1937), s. 12.

310 STEIER (1937), s. 14.

politike. Na Štúrov obrat k všeslovanskej prestavbe habsburskej monarchie a k revolučne ladenej slovanskej vzájomnosti poukázal Steier v súvislosti s jeho rolou iniciátora, propagátora a účastníka pražského slovanského kongresu začiatkom júna 1848.³¹¹ Tu však podotkol, že Štúrov panslavizmus sa neupieral na ruské všeslovanské plány, ale na riešenie problému stredoeurópskeho Slovanstva, a to nezávisle od osudu Rakúska.³¹² Pritom sa nevzdal ani idey slovenskej národnej samobytnosti, no v tom čase nenástojil na jazykovej otázke a neprízvukoval ju ani v slovanských kruhoch, keďže slovanský problém považoval za dôležitejší.³¹³ Slovanskú vzájomnosť chcel zároveň využiť na boj proti Maďarom. Tento postoj kvalifikuje Steier ako nedôsledný a zvláštny, lebo keď sa na zjazde objavila zmienka o možnosti česko-slovenského zjednotenia, Štúr i Hurban sa vyjadrili za integritu Uhorska.³¹⁴ Tak či onak, Štúrove politické činy poníma od začiatku ako nezáujem priblížiť sa k uhorskej vláde a vyjednávať s ňou. Cestu mierovej dohody s Maďarmi si zahatal najskôr viedenskými a pražskými rokovaniami a urazil ich svojou netaktnosťou, keď rad-radom obišiel nepriateľov krajiny – slovanských revolucionárov – Chorvátov, Srbov a napokon Viedeň.³¹⁵

V krízových momentoch rozpoznáva Steier ďalšiu povahovú črtu L. Štúra, keď ho nazýva „*nestálym impresionistom*“ a „*sangvinikom*“, ktorý sa pod vplyvom nečakaných zvrátov rýchlo odklonil od svojho smeru a zablúdil na vedľajšie cesty.³¹⁶ Jeho jediný pevný bod videl v obrane vlastnej národnosti; všetko ostatné sa ukázalo ako prostriedok na dosiahnutie tohto cieľa.³¹⁷ Z toho vyvodzuje, že Štúrova politika sa od začiatku zameriavala na riešenie národnostnej, čiže jazykovej otázky – nie sociálnej, čím si „popretfhal“ väzby na slovenský ľud a postavila sa do ostrého kontrastu k maďarskej politike.³¹⁸ Neúspechy a politické prehry, ktoré sprevádzali Štúra a jeho spolubojovníkov od septembra 1848 až do konca revolúcie, pripisuje historik charakteru ich politiky – politiky nepokrokovej, zaostalej a krátkozrakej,³¹⁹ nevďačnej a zaujatej voči maďarským reformátorom, ľahkovážnej, nerozumnej a izolovanej od skutočných potrieb slovenského ľudu (na inom mieste „národa“). Podľa

311 STEIER (1937), s. 44, 138.

312 STEIER (1937), s. 123.

313 STEIER (1937), s. 126.

314 STEIER (1937), s. 149, 157.

315 STEIER (1937), s. 198.

316 STEIER (1937), s. 122.

317 STEIER (1937), s. 149.

318 STEIER (1937), s. 62.

319 STEIER (1937), s. 259-260, 595, 611, 622.

Steiera „*příčinou toho, že sa slovenský národ vyhybal akciám Štúra a Hurbana, nebol maďarský teror; o ktorom toľko rečnili* [slovenskí vodcovia – pozn. a.], *ale jedine to, že sa s viedenskými kruhmi spojili proti Maďarom*.“³²⁰ Napríklad myjavskú výpravu zo septembra 1848 hodnotí ako boj uhrofilského slovenského ľudu proti hurbanovským povstalcem, ktorí siahli na celistvosť, nezávislosť, jednotu a existenciu Uhorska.³²¹

Podľa Steiera sa táto Štúrova (aj Hurbanova) politika až do poslednej chvíle zmietať v revolučnom klame a nádeji, že sa jej podarí v slovenskom ľude prebudiť revolučného ducha.³²² Tento sebaklam a neschopnosť priznať si debakel ju opätovne uvrhli do služieb reakčnej viedenskej centralistickej politiky. Ako píše Steier, slovenských vodcov zrejme uspokojilo potľapkávanie po pleci, medový motúz a politika drobných ústupkov, a z trojice mužov jedine Štúr oľutoval nimi vedenú nerozumnú politiku, na ktorej sa už po roku 1849 nedalo nič zmeniť.³²³ Porevolučný bezútešný stav slovenského tábora dokladá autor opismi duševného rozpoloženia Štúra, po tom, čo vytriezvel z blúznenia a viedenských sľubov: po roku 1849 sa sám sebe sprotivil, premklo ho sklamanie, upadol do duševnej krízy a útechu hľadal v rusofilskom ortodoxnom panslavizme.³²⁴

Ani v tomto diele sa autor nezdržal skrytej alebo priamej kritiky českých tendencií a vplyvov vyvíjaných v sledovanom dvojročí na slovenské národné hnutie. Z tohto hľadiska interpretuje vyhlásenia slovenských vodcov o vlastnom národnom jazyku, národnej kultúre či dokonca o samostatnej slovenskej korunnej krajine ako oprávnené.³²⁵

Na základe faktov, ktoré zhrnul vo svojej knihe, dospel Steier k dvom hlavným záverom. Po prvé, že slovenský národ počas revolúcie 1848/1849 nestál s Hurbanom a Štúrom pod cisárskymi zástavami, ale spoločne bojoval a trpel po boku Maďarov. Po druhé, vyvracia vžitú predstavu, že v národnostnej otázke pochybili jedine Maďari. Ako dôkaz predkladá počínanie Štúra, Hurbana a Kollára, najochotnejších spojencov (v texte aj agentov) Viedne, ktorí útočili v rôznych formách – od otvoreného boja až po agitácie a rozsiahle denunciacie – na „*maďarských bojovníkov za slobodu všetkých národov*.“³²⁶

320 STEIER (1937), s. 206-207.

321 STEIER (1937), s. 297.

322 STEIER (1937), s. 571.

323 STEIER (1937), s. 440.

324 STEIER (1937), s. 150, 265.

325 STEIER (1937), s. 171, 265, 638, 654.

326 STEIER (1937), s. 664-665.

Obraz Ľudovíta Štúra, predstavený v syntézach, encyklopédiách a monografiách vybraných maďarských historikov z konca 19. a prvej polovice 20. storočia (S. Márkiho, Gy. Szekfűa a predovšetkým L. Steiera), zostal vo svojom jadre ustálený a ani v priebehu sledovaného obdobia sa zásadnejšie nemenil. Štúrova osobnosť a jej verejné účinkovanie boli zasadené do dvoch, resp. troch kľúčových oblastí: jazykovo-literárnej, pedagogicko-výchovnej a politicko-agitačnej. Autori prác sa zhodli, že zhruba do septembra 1848 to bol Štúr, kto zastával pozíciu vodcu a hlavného reprezentanta slovenského národnostného (národného) hnutia. Po vypuknutí septembrového povstania ho v tejto úlohe vystriedal J. M. Hurban (resp. M. M. Hodža), prípadne sa o ňu delili. Týmto striedaním či delením si vodcovstva v rozhodujúcich dejinných okamihoch, najmä v slovensko-maďarskom ozbrojenom konflikte, sa Štúrovi v porovnaní s Hurbanom dostalo miernejšieho hodnotenia; v politicky nezaťažených opisoch dokonca aj uznania zo strany maďarských historikov. Ak sa objavili negatívne ladené výklady o Štúrovi, išlo o poukázanie na slabé stránky jeho osobnosti (nerozhodnosť, váhavosť, nestálosť), o kritiku jeho zahraničnej politickej orientácie (na viedenskú, juhoslovanskú či českú politiku) a jeho postoja k domácej uhorsko-maďarskej politike (nezáujem riešiť napätú situáciu s maďarskými politikmi od jari 1848).

Faktory, ktoré mali vplyv na formovanie reprezentácií Ľ. Štúra, sa dali postihnúť už v syntetických dielach o dejinách maďarského národa, no ich konkretizovanie umožnili až monografie L. Steiera. O to viac, že vznikali v odlišnom politickom zriadení, za iných okolností a za iným účelom – propagandistickým či vedeckým – nehovoriac o hlbšom prieniku autora do problematiky vývoja slovenskej otázky. Na to, či Štúrovi pripísal pozitívne alebo skôr negatívne atribúty, malo vplyv jeho pomerne intenzívne angažovanie sa vo verejnom živote v záujme zachovania či obnovenia integrity Uhorska, v medzivojnovom období sa pod to podpísal aj jeho seriózny vedecký výskum vo viedenských archívoch. Na dobové problémy, napr. na národnostnú problematiku v Uhorsku, na šíriace sa predstavy jednotného československého národa či povojnové geopolitické zmeny v stredoeurópskom priestore, reagoval priebežne vo svojich historických publikáciách, a závažnosti či naliehavosti ich riešenia – najmä hrozby česko-slovenského zblíženia – prispôboval aj koncepciu slovenskej otázky.

Tieto koncepčné zmeny, a tým aj posuny reprezentácií Ľ. Štúra signalizovali Steierom používané kategórie „ľud“, „národnosť“ a „národ“

pri vytváraní obrazu slovenského obyvateľstva.³²⁷ V intenciách Tiszovej umiernennej národnostnej politiky písal v roku 1912 o „slovenskom ľude“, resp. „slovenskej národnosti“ a vodcoch slovenského hnutia; v roku 1919, v nádeji, že dôjde k zvráteniu reality československého štátu, vyzdvihol samobytnosť „slovenského národa“ a „slovenských vodcov tohto národa“; a v roku 1937 v závislosti od pramennej bázy už hovoril o „slovenskej národnosti“, resp. „slovenskom národe“ a „vodcoch slovenského národnostného, resp. národného hnutia“.

327 Bližšie k zmenám týchto kategórií v uhorsko-maďarskom nacionalistickom diskurze na začiatku 20. storočia: VÖRÖS, László. *Analytická historiografia versus národné dejiny: „Národ“ ako sociálna reprezentácia*. Pisa : Plus – Pisa University Press, 2010, s. 125-150.

Peter Macho / Daniela Kodajová a kol.

EUDOVÍT ŠTÚR NA HRANICI DVOCH VEKOV

II. časť

- IDENTITA
- PAMÄŤ
- MÚZEUM
- UČEBNICE
- KULTÚRA
- UMENIE

Peter Macho / Daniela Kodajová a kol.

EUDOVÍT ŠTÚR NA HRANICI DVOCH VEKOV

SUBJEKT, PAMÄŤ A IDENTITA V LITERÁRNYCH PORTRÉTOCH ĽUDOVÍTA ŠTÚRA*

JANA PÁCALOVÁ

Biografia a pamäť

Prvým rozsiahlym životopisným portrétom Ľudovíta Štúra je biografia od Jozefa Miloslava Hurbana, ktorá vychádzala na pokračovanie v prvej polovici 80. rokov 19. storočia v *Slovenských pohľadoch* v redakcii autorovho syna Svetozára.³²⁸ Predstavuje vôbec najznámejší biografický text venovaný Štúrovi napísaný v 19. storočí, ktorý sa stal základným materiálom pre poznanie Štúrovho života do roku 1848. Tu sa Hurbanov obraz končí. Hoci autor nespracoval Štúrovu životnú cestu od narodenia po smrť, ako je typické pre modelovú biografriu, považuje sa jeho text za „*najkomplexnejší pohľad na životné osudy a mnohorozmernú činnosť tejto osobnosti v slovenských národných dejinách, o ktorý sa opierali všetci nasledujúci spracovatelia Štúrovej biografie*“.³²⁹ Skutočnosť, že ide o nedokončený životopis (Ján Vladimír Ormis správne upozorňuje na to, že dielo je fakticky kombináciou Štúrovho životopisu a Hurbanovej autobiografie),³³⁰ sa nie vždy uvádza.

Žáner textu umožňuje vo všeobecnosti dvojaké čítanie. Vecné, v zmysle dokumentu, viac či menej historicky relevantného a objektívneho, a estetické, čítanie ako umeleckého textu. V tradícii domácej lektúry dlho pretrvávalo

* Kapitola vznikla ako súčasť kolektívneho grantového projektu Autor a subjekt II. Pôdoby autorstva a subjektivity v slovenskej literatúre. Kolektívny grantový projekt VEGA 2/0177/13 (2013 – 2015). Vedúci riešiteľ Mgr. Ľubica Schmarcová, PhD.

328 *Kniha prvá až Kniha štvrtá* vyšli v rokoch 1881 až 1884; v rokoch 1886 a 1887 tu vyšli Hurbanove *Rozpomienky* viažuce sa k druhej dobrovoľníckej výprave. Tento autobiografický text sa zvykne spájať so životopisom Šúra. V spoločnom vydaní ich priniesla edícia Jozefa Štolca HURBAN, Jozef Miloslav. *Ľudovít Štúr. Rozpomienky*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry (ďalej skratka: SVKL), 1959, z ktorej dielo citujeme.

329 MAŤOVČÍK, Gustáv. Kalendárium života a diela Ľudovíta Štúra. In *Biografické štúdie* 36. Martin : Slovenská národná knižnica – Národný biografický ústav, 2013, s. 175.

330 ORMIS, Ján V. Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi. In *Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá*. Bratislava : SVKL, 1955, s. 433.

oddeľovanie memoárových žánrov od fikcie, ktoré so sebou prinieslo dôraz na dokumentárnosť, požiadavku výraznej miery objektívnosti a zhody „s realitou“, zatiaľ čo estetické funkcie a vlastnosti textov stáli skôr v úzadí. Recepcný prístup založený na preferencii „pravdivostnej“ hodnoty výpovede determinoval spôsob interpretácie a hodnotenia memoárových textov, čoho exemplárnym príkladom je reflexia Hurbanovho životopisu. Historici v jeho čítaní na jednej strane oceňovali spoľahlivé materiálové bohatstvo, najmä čo sa týka zhromaždenia a spracovania listového a listinného materiálu, vďaka ktorému sa tlač pokladá za významný zdroj informácií k životu a pôsobeniu Štúra v prvej polovici 19. storočia. Na druhej strane konštatovali subjektívnosť Hurbanovho interpretovania udalostí a ľudí „podľa stupňa sympatie“³³¹ a jeho „ideologickú skreslenosť“.³³² Literárna rovina textu bola hodnotená okrajovo a príznačne v kontexte nebeletristickej tvorby autora.³³³ Andrej Mráz napríklad obmedzil svoju reflexiu tejto roviny na formálne štýlové vlastnosti textu: Jozef Miloslav Hurban sa podľa neho nedostatočne sústredil na predmet svojho záujmu, ktorého skúmanie kontaminoval „*exkurziami do náhodných a aktuálnych udalostí*“,³³⁴ aby tým rovnako ako vo svojich filozofických, literárnovedných a teologických prácach „*využil aj životopis Eudovíta Štúra pre svoje sklony viesť publicistickú polemiku*“.³³⁵

Staršie výklady zdôrazňovali predovšetkým líniu osobného svedectva autora, ktorý bol najbližším Štúrovým spolupracovníkom a priateľom a „*nielen zblízka a intímne poznal všetky stránky Štúrovho čítania, myslenia a účinkovania, ale zároveň pre splnenie tejto úlohy disponoval aj odbornými schopnosťami*“.³³⁶ Z hľadiska týchto kritérií interpretovala literárna historiografia Hurbanov autorský potenciál ako „najpovolanejší“ pre napísanie Štúrovho životopisu a týmto argumentovala aj skutočnosť, že na Štúrov životopis musela slovenská inteligencia čakať temer dve desaťročia, odkedy sa objavili prvé verejné výzvy na jeho napísanie. Vedecká reflexia výsledku Hurbanovej práce sa potom zhodla v tom, že

331 ORMIS, Ján V. Súčasníci o Eudovítovi Štúrovi. In *Súčasníci o Eudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá*. Bratislava : SVKL, 1955, s. 433.

332 KUSÝ, Ivan. *Jozef Miloslav Hurban*. Bratislava : Tatran, 1948, s. 53.

333 Výnimku z tohto prístupu naznačuje recepcia Jána Bédery, ktorý v poznámkach k výberu z tohto textu poznamenal: „*Hoci Hurban v Štúrovom životopise využíva a obsírne aj cituje bohatý dokumentačný materiál (najmä korešpondenciu), základné spracovanie je beletristické.*“ Za pozornosť stojí, že ukážku z Hurbanovej biografie zaradil editor do vydania jeho prozaických textov pod názvom *Obrazy zo života. Výber z realistickej prózy*. Bratislava : SVKL, 1956; Bédery citat' zo s. 318.

334 MRÁZ, Andrej. Hurbanov životopis Eudovíta Štúra. In HURBAN (1959), s. 16.

335 Voľne cit. HURBAN (1959), s. 15.

336 HURBAN (1959), s. 8.

si autor v mnohom „podobu Štúrovu rekonštruuje podľa subjektívnych sklonov a náhľadov, ktoré charakterizujú J. M. Hurbanu v období, keď svoj životopis písal“,³³⁷ pričom sa predpokladalo, že ak by to urobil ešte za jeho života alebo bezprostredne po jeho smrti či v čase, kedy bol vypísaný súbeh na takýto text, bol by Hurbanov obraz Štúra výrazne iný než ten, ktorý napokon zanechal. Rovnaký postoj vyslovili historici aj vo vzťahu k autorovej biografii Viliama Pauliny-Tótha.³³⁸ Kým J. V. Ormis zdôvodňoval Hurbanove stanoviská všeobecne jeho konzervativizmom a nekonkrétne „vtedajším uhľom pohľadu“,³³⁹ Andrej Mráz vysvetlil odklon od „objektívneho“ Štúrovho obrazu, aký by pravdepodobne napísal mladší Hurban, a tým, ktorý vytvoril spisovateľ na sklonku života, rozdielnymi názormi na vývoj slovenského života v porevolučných rokoch u Štúra a Hurbanu. Tento dôvod súčasne označil za jeden z pravdepodobných motívov, prečo autor spracoval Štúrov životopis len do októbra 1848. Kritizoval hlavne ahistorické konfrontovanie „štúrovskej epochy a jej predstaviteľov“³⁴⁰ s pomermi neskorších čias, ktoré podľa neho v Hurbanovom texte nevhodne deformovalo „objektívne historické fakty“. Interpretačné deformácie označil historik za „tragické poblúdenia reakčnej slovenskej inteligencie v rokoch, keď Hurban písal svoj životopis Ľudovíta Štúra“.³⁴¹

Na nespoľahlivosť osobného svedectva, ktoré o Ľ. Štúrovi v kontexte udalostí rokov 1848/1849 zanechal v *Slovenských pohľadoch* J. M. Hurban, poukázal už priamy účastník povstania a neskôr jeden z iniciátorov memorandového zhromaždenia, Samuel Dobroslav Štefanovič. Publikáciu *Slovenské povstanie z roku 1848/9. Na základe pravdy a skutočnosti zostavil Očitý svedok* (Trnava, Tlačou A. Horovitza, 1886) napísal, aby skorigoval výklady týchto udalostí od Mikuláša Dohnányho zo spisu *História povstania slovenského z roku 1848* (V Skalici, písmom a tlačivom Fraňa Xaveria Škarnicla a synov, 1850) a predovšetkým z Hurbanových spomienok na Štúra: „*Dr. Jozef Miloslav Hurban v životopise Ľudovíta Štúra uvádza najzávažnejší dosiaľ dej slovenského národa v tak neúplnom spôsobe, že nutno mi chopiť sa pera a naznačiť, čoho očitým bol som svedkom.*“³⁴² „Neúplnosť“ Hurbanovho svedectva v zmysle selekcie zobrazovaných javov a ich subjektívnej interpretácie označil neskôr Vladimír Mináč za výpoveď „*ad usum delphini*“, ktorú treba odlišiť od

337 HURBAN (1959), s. 12.

338 Viliam Pauliny-Tóth a jeho doba. Náčrtky života- a povahopisné. In *Nitra*, roč. VII, 1877.

339 ORMIS (1955), Vysvetlivky, s. 387.

340 HURBAN (1959), s. 12.

341 HURBAN (1959), s. 14.

342 Cit. podľa vydania HURBAN, Jozef Miloslav. *Prózy a články*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry, 2014, s. 389.

toho, „čo skutočne bolo“.³⁴³ V požiadavke „odstrániť dobové konvencie a neskoršie legendy a pod týmito nánosmi aspoň úchytom zazrieť skutočných ľudí a ich skutočné vzťahy“ formuloval V. Mináč požiadavku diferencovať literárne obrazy, resp. literárne reprezentácie širšie, ktoré sú podstatou memoárových žánrov, od „skutočnosti“, ako sa „stala“.

Akokoľvek je Hurbanov text informačne bohatý, treba ho vnímať primárne ako subjektívnu interpretáciu Štúrovej osobnosti, života a jeho vplyvu na slovenskú realitu v 19. storočí, teda vo vzťahu ku skutočnosti nevyhnutne skreslenú. Biografický text totiž „nikdy nemôže byť odrazom reality, jej dokumentom, tak ako ním nie je autoportrét vo výtvarnom umení. Vytvára novú textovú realitu, ktorá je hybridom faktu a fikcie, pričom jeho podoba, tak ako v hocíjakom inom literárnom texte, je výsledkom možností jazyka a poetiky“.³⁴⁴ V princípe mu to neumožňuje ani selektívny a konštruktívny charakter ľudskej pamäte. O biografickom texte – tak ako o autobiografii – platí, že viac ako o žánri môžeme hovoriť skôr o literárnej stratégii, pričom táto súvisí so skupinou kategórií, resp. tém, ktoré sa do domácej literárnovednej reflexie dostali len v posledných rokoch a produktívne ovplyvnili čítanie memoárových textov – autorstvo, subjekt, pamäť a identita. Ukázali sa ako kľúčové pre porozumenie tomu, ako a prečo sú napísané dobové literárne portréty (nielen Ľ. Štúra) a memoárové texty širšie, ako ich máme čítať a ako im máme rozumieť v širšom kultúrnom a historickom kontexte.

V slovenskej situácii 19. storočia bezprostredne podmieňovali charakter týchto textov (o. i.)³⁴⁵ vzťahy medzi subjektom a jeho pamäťou, pretože pohyb, ktorý subjekt pri písaní spomienkového textu robí smerom „dozadu“, do svojej osobnej a spoločenskej histórie, súvisí s obrazom,

343 Z eseje *Zobrané spory Jozefa Miloslava Hurbana* (1974); cit. podľa vydania HURBAN (2014), s. 433.

344 Podľa Ivany Taranenkovej „dominancia a preferencia autobiografických textov, kde sa pred problémami osobnej identity subjektu alebo jeho vývoja uprednostňuje spoločenská a dejinná perspektíva, mali v 19. storočí pôvod aj v špecifickej situácii slovenskej literatúry. Formujúca sa mladá slovenská literatúra sa v národobrodeneckom kontexte stala dôležitým – a niekedy aj jediným – priestorom na prezentovanie národnej a kultúrnej identity. Národnoreprezentatívna funkcia sa úzko prepojila s estetickou funkciou. Po kvalitatívnej a kvantitatívnej dominancii poézie v prvej polovici 19. storočia, keď predstavitelia romantickej literárnej generácie považovali prózu za hierarchicky nižší druh umenia (Ľudovít Štúr vo svojich Hegelom inšpirovaných estetických prednáškach charakterizoval román ako „zníženie umenia“), došlo k výraznej zmene tohto postoja. Predovšetkým v matičnom období sa začala próza vyzdvihovať ako najvhodnejší prostriedok na zobrazenie problémov života spoločnosti a národa, pričom sa do úvahy bral aj jej väčší čitateľský dosah“. TARANENKOVÁ, Ivana. *Podoby autobiografickej prózy 19. storočia*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2012, s. 683.

345 Blížšie TARANENKOVÁ (2012), s. 685.

ktorý o sebe zanecháva, a v texte, ktorý po sebe zanecháva, „zakladá kultúre jej paměť; je děním paměti; vpisuje se do prostoru paměti, který sestává z textů; navrhuje prostor paměti, do něhož jsou texty přijímány po stupních transformace“.³⁴⁶ Konštruovanie pamäte prostredníctvom textov súvisí s vytváraním identity, ktorú daná kultúra prijíma a stotožňuje sa s ňou: „Paměť je zásadním prvkem toho, co se bude napříště nazývat **identitou**, individuální či kolektivní, jejíž hledání, horečnaté a úzkostné, je v současnosti jednou z hlavních aktivit jednotlivců i společností. Kolektivní paměť je však nejen výdobytkem, ale i mocenským nástrojem a cílem. Nejlépe tento boj o ovládnutí vzpomínky a tradice, tuto manipulaci paměti, dovolují uchopit společnosti, jejichž sociální paměť má především ústní podobu a jež si právě utvářejí písemnou kolektivní paměť.“³⁴⁷

Východiskom pre reflexiu problematiky subjektu, jeho pamäte a identity v memoárových žánroch je poznatok, že naratívne štruktúry a stratégie memoárového textu sú v princípe rovnaké ako vo fikčnom texte. Identita subjektu a pamäť, ktorá túto identitu zakladá, sa vytvárajú v priebehu (auto)biografického rozprávania. Konštrukčný (kreatívny) princíp rozprávania vytvára „príbeh“, ktorý môžeme prečítať v závislosti od kultúrnych kódov spoločného životného sveta³⁴⁸ a v závislosti od intertextuálnych vzťahov, na pozadí ktorých je daný text tvorený a do ktorých súčasne vstupuje: „Text jako neosobní nositel paměti funguje jako prvek gramatiky paměti, kterou si musí osvojit každý účastník této kultury, jenž v ní chce být činný.“³⁴⁹ Pre (auto)biografický text platí, podobne ako pre historiografický žáner, že na kompozičnej úrovni sa autor „vpisuje“ do textu, svoj život (resp. život subjektu, o ktorom píše biografu) modeluje na základe dejovej zápletky: „biografické narácie svedkov histórie sú formované podľa hotových a dostupných zrozumiteľných prototypov – rovnako na úrovni samotného zážitku, ako aj referovaní o ňom.“³⁵⁰ Takáto stratifikácia narácie je v recepčnom horizonte účelová, nakoľko (nech už sa týka akéhokoľvek literárneho žánru) poukazuje na pohyb od pamäte k identite.

346 LACHMANN, Renate. *Memoria fantastika*. Praha : Hermann & synové, 2002, s. 36.

347 LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Praha : Argo, 2007, s. 111 (v citáte zvýraznil J. Le Goff – pozn. a.).

348 HORVÁTH, Tomáš. „Ja“ ako detstvo, ako mesto, ako žáner a „ja“ ako fikcia. Autobiografické stratégie v textoch Jána Hrušovského. In TARANENKOVÁ, Ivana (ed.). *Možnosti autobiografickosti*. Bratislava – Trnava : Ústav slovenskej literatúry SAV – Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013, s. 92.

349 LACHMANN (2002), s. 51.

350 WELZER, Harald. Materiał, z którego zbudowane są biografie. In SARYUSZ-WOLSKA, Magdalena (ed.). *Pamięć zbiorowa i kulturowa*. Kraków : Universitas, 2009, s. 43.

V súvislosti s Hurbanovými prózami napísanými v historickom žánri René Bílik skonštatoval: „*Umenie/literatúra je službou národu a súčasne vypovedaním ‚génia národného‘. Výrazom tohto génia je národný jazyk a v ňom napísané príbehy, tematizujúce ‚zašlú slávu‘ národa, jeho ‚zlatý vek‘, resp. príbehy konštruované ako obraz vzorových figúr ‚prítomnosti života tatranského‘. V prozaickej realizácii nadobúda tento koncept podobu príbehu tesne primknutého k centrálnej postave. Je to práve jej príbeh. Hurban vo svojich prózach konštruuje postavy-symboly a orientuje sujetovú štruktúru na postavu-historický fakt.*“³⁵¹ V obraze Štúra, ktorý J. M. Hurban vytvoril začiatkom 80. rokov 19. storočia, naplnil autor identickú paradigmu ako vo svojich poviedkach. Motívom takejto stratégie je špecifický pomer medzi individuálnou a kolektívnou pamäťou, na ktorý v súvislosti s Hurbanovými *Rozpomienkami* poukázala Ivana Taranenková. Podľa nej sa autorovo oprávnenie napísať pamäti „*nezakladá na jeho individuálnej vôli, ale na skutočnosti, že on a jeho spoločníci tvorili súčasť historického procesu a participovali na nadosobnom poslaní. Jeho spomínanie nie je výrazom individuálnej pamäti, ale je to príspevok k vytváraniu kolektívnej pamäti. Má inštalovať a potvrdiť historickú a objektívnu pravdu. Je to svedectvo očitého svedka, ktorý »bol pri tom«.*“³⁵² Akým spôsobom autor vo svojom texte „*zužitoval*“ tento mocenský nástroj?

Interpretácia histórie, ktorú J. M. Hurban ponúka, je prirodzene spojená so subjektívnym vynechávaním istých faktov alebo s rôznymi spôsobmi retušovania ďalších. Intenciu výberu a spracovania zaznamenávaných udalostí treba odlišiť na jednej strane od limitov ľudskej pamäte a na druhej strane od rôznych typov rétorických stratégií, ktoré bezprostredne vplyvajú na povahu spomienkových textov.³⁵³ Vedomá snaha rozpovedať udalosti „*inak*“, ako si ich subjekt v skutočnosti pamätá, „*ako sa naozaj stali*“, súvisí v memoárových žánroch podľa teórie fikčných svetov s kategóriou nespoľahlivosti, resp. nespoľahlivého rozprávača,³⁵⁴ ktorú možno vzťahovať aj na Hurbanov biografický text. Motiváciou jeho postupu je už spomínaná „*inštalácia pravdy*“, ktorú

351 BÍLIK, René. Pragmatický romantik. In HURBAN (2014), s. 476 (v citáte zvýraznil R. Bílik – pozn. a.).

352 TARANENKOVÁ (2012), s. 690.

353 Pozri TARANENKOVÁ (2012), s. 681.

354 Bližšie FONIOKOVÁ, Zuzana. Nespolehlivosť autora: Otázka vypravěčské nespolehlivosti v autobiografických textech na príkladu knihy Montauk. In *World literature studies*, roč. 22, 2013, č. 1, s. 124-132; k nespoľahlivosti v literárnom naratíve JANČOVIČ, Ivan. Nespoľahlivosť vo fikčnom a faktuálnom naratíve (Kontexty, diferencie, paralely). In *World Literature Studies*, roč. 5 (22), 2013, č. 1, s. 17-30; na príklade memoárov a publicistiky vybraných autorov medzivojnového obdobia CSIBA, Karol. *Privátne – verejné – autobiografické (v memoároch a publicistike Mila Urbana, Jána Smreka, Jána Poničana, Tida J. Gašpara)*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014.

autor vníma a následne textovo konštruje, zobrazuje, a tým potvrdzuje a upevňuje ako pravdu historickú a objektívnu.

J. M. Hurban modeluje obraz Štúra a „jeho doby“ v zhode so svojim pohľadom na historické deje a v zhode s tým, aké miesto a funkciu v nich pripisoval subjektu svojej narácie. Výsledkom takto poňatej stratégie je idealizácia až mýtizácia Štúrovej osobnosti, nachádzajúca primárne výraz v spôsobe markantne štylisticky príznakového modelovania výpovede, adorujúceho Štúra systémom vrstvených obrazných pomenovaní: „*V Ľudovítovi našom je zobrazený celý národ náš. On je ideál mládeže, on miláčik starcov, meno jeho je v najlepšíh kruhoch národnej spoločnosti slovenskej v tej najčistejšej pamiatke. Ďalšie Slovanstvo zná ho čo hviezdú zapadnutú na oblohe, no svietiacu v stranách šíreho sveta slovanského v mnohočíselných rozpomienkach a tradíciách jeho ducha. [...] Ľudovít zostane večne mladým mužom, večne výtvorom peknej mladosti, idealistom bez úhony, muž pritom celý činu, ktorý i keď rozum jeho váhal, ducha sa k činom niesol, ktorého duch národa postavil a dejiny zapíšu ho po boku tých meteoristických veľkých géniov, čo na kratší lebo dlhší čas tu obsluhovali oltáre národnej osvety, poézie, vedy, slobody, ako boli Puškin, Mácha, Stanko Vraz, Michal knieža Obrenović, knieža Danilo, ku ktorým tak blízky sa byť chcel.*“³⁵⁵

Spôsob vzťahovania sa ku kolektívnej identite prostredníctvom konštruovania osobnej výpovede, ktorý je zreteľný v tomto Hurbanovom texte, je pre memoárové texty sledovaného obdobia typický. Zdanlivo exemplárny prípad robí z Hurbanovej biografie skôr to, že ide o notoricky známy text, ktorý sa v konkurencii s inými dobovými výpoveďami súčasníkov presadil vďaka tomu, že bol prijatý ako text inštitucionalizujúci kolektívnu pamäť o Ľudovítovi Štúrovi. V štruktúre tejto „*rozsiahlej historickej fresky*“³⁵⁶ môžeme odčítať národnoobrodenecký naratív, ktorého cieľom je budovať textovými prostriedkami kolektívnu – národnú – identitu a svojho čitateľa priviesť k národnému uvedomeniu. Tomuto cieľu podriadil autor dostupné (literárne) prostriedky v nadväznosti na staršie literárne obrazy, ktoré súčasníci vytvárali o Štúrovi, tendencie a stratégie jeho zobrazenia, ktoré predstavujú intertextuálny kontext pre Hurbanovu reprezentáciu Štúra v jeho biografii.³⁵⁷

355 Cit. podľa HURBAN (1959), s. 21, 24.

356 KUSÝ (1948), s. 53.

357 Literárne texty nie sú podľa Renate Lachmann (2002, s. 35-37) iba pôvodcami pamäte kultúry, ale rozvíjajú aj estetiku a sémantickú pamäť, preto na jednej strane samy rozvíjajú priestor pamäte a vstupujú do priestoru pamäte, ktorý sa rozprestiera medzi jednotlivými textami, a na druhej strane vytvárajú architektúru pamäte, do ktorej umiestňujú mnemonické obrazy, zamerané na postupy ars memoriae: pamäťou textu je jeho intertextualita a intertextualita textov ukazuje, ako sa kultúra stále znovu píše a prepisuje, ako sa prostredníctvom znakov, vytváraných vo vedomí subjektu a vpisovaných do textov stále znovu novo definuje.

Spoločenská požiadavka a inštitucionalizácia pamäte

Podľa Jacquesa le Goffa práve romantizmus (presnejšie romantizmus literárny) znovuobjavil príťažlivosť pamäte. Fenomén návratu k pamätným udalostiam v tomto období zaznamenal nové formy „opôr“: rozšírilo sa razenie mincí a medailí, ako aj emisie poštových známok, od polovice 19. storočia zaplavila európske národy nová vlna obľuby sôch, nová „civilizácia nápisov“ (pamätníky, pouličné tabule, pamätné dosky na domoch slávnych osobností). Rozvoj pripomínania pamätných udalostí a osobností uľahčila laicizácia sviatkov a kalendárov.³⁵⁸ V podmienkach súčasného Slovenska boli v tomto období hlavnou oporou spoločenskej pamäte (súčasne ju vytvárajúc) biografické texty, pre ktoré bol príznačný spoločenský a historický rozmer. Autori v nich kládli dôraz na to, ako prezentovaný subjekt vytvára vzťahy k svojmu sociálnemu prostrediu a aký postoj zaujíma k dejinným udalostiam.³⁵⁹ Takto formulované kritériá sa ďalej premietli nielen do memoárových žánrov užšie, ale aj do povahy národnej literatúry v celom jej druhovom a žánrovom rozvrstvení. Takpovediac rozkvet³⁶⁰ (auto)biografickej literatúry v druhej polovici 19. storočia súvisel s konkrétnymi historickými udalosťami – predovšetkým revolučným dvojročím 1848/1849, ktoré je v memoárových textoch tematizované najfrekvencovanejšie – a, prirodzene, hybnými osobnosťami týchto udalostí, hlavne Ľudovítom Štúrom.

V poznámkach k vydaniu Hurbanovej biografie spája J. V. Ormis okolnosti publikovania Hurbanovho životopisu so spoločenskou objednávkou. Podľa neho myšlienku vydať Štúrov životopis ako prvý verejne „*nadhodil*“ Pavol Dobšinský v *Sokole* (1860, s. 67-68). Keďže na verejný súbeh podľa Ormisa nedošla nijaká práca, výbor Matice slovenskej oslovil v roku 1867 Hurbana, aby ho napísal.³⁶¹ Podľa Jána Bédéra

358 LE GOFF (2007), s. 100-101.

359 Pozri TARANENKOVÁ, Ivana. K dvom podobám autobiografickej prózy v slovenskej literatúre druhej polovice 19. storočia. In TARANENKOVÁ, Ivana (ed.). *Možnosti autobiografickosti*. Bratislava – Trnava : Ústav slovenskej literatúry SAV – Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013, s. 78.

360 Reprezentatívnu vzorku z tejto rozsiahlej produkcie priniesol Ján V. Ormis v antológii textov venovanej Štúrovi. Spomedzi 45 ukážok od 31 autorov, ktoré sem zaradil, je 36 príspevkov slovenských od 23 slovenských autorov, zväčša Štúrových žiakov, pričom zdrojom editora boli výlučne publikované texty.

361 „*Slovanský svět I*, 1872, 258, v notícke priniesol zprávu, že sa Hurban chystá napísať Štúrov životopis a že si dáta k dielu, ako aj predplatky, žiada zasielať do Hlbokého. Výzvanie zrejme nevzbudilo väčší ohlas, keďže Hurban uverejnil svoju prácu až r. 1881-84 v *Slovenských pohľadoch*, teda v časopise, hoci zbieranie predplatkov znamenalo knižné vydanie diela“. ORMIS (1959), s. 797.

vypísala Matica slovenská súbeh na Štúrov životopis ešte v roku 1860. Nakoľko táto inštitúcia bola založená o tri roky neskôr a takýto podnet mohol dať jej výbor až od augusta 1863, ide buď o tlačovú chybu v datovaní, alebo avizovaným súbehom z tohto roku označil J. Béder zmätočne už spomínanú Dobšinského výzvu. Každopádne historik na rozdiel od Ormisa uvádza, že na výzvu z roku 1860 zareagoval Ctiboh Zoch, ktorý „výboru“ (redakcii *Sokola*?) poslal úvahu s názvom *Život a účinkovanie Ľ. Štúra*. Text mu vrátili ako nevyhovujúci a súbeh obnovili s inštrukciou, aby bol životopis napísaný vedecky a chronologicky podľa prameňov. Až keď na druhú výzvu nikto nezareagoval, oslovil výbor (Matica slovenskej) Hurbana.³⁶² Rok 1867, kedy k tomu podľa Ormisa malo dôjsť, J. Béder nekonkretizuje.

Súčasníci vyslovili potrebu napísať Štúrov životopis v súvislosti s otázkou uctenia si tejto osobnosti prostredníctvom pamätníka ako prostriedku konštituovania a upevňovania kolektívnej pamäte. Na jej počiatku môžeme identifikovať technizáciu smútočnej práce, ktorú Renate Lachmann vníma ako prácu kultúrnu: „*Katastrofa zapomnění (určitý znakový řád se propadá do nebytí) si žádá ustanovení disciplíny, která by zajistila nepřetržité vytváření znaků a jejich nepřetržitou interpretaci. Na počátku memoria jako umění stojí technizace smuteční práce.*“³⁶³ Do 8. čísla *Sokola*, v rubrike *Výlety po Tatrách*, zaradil redaktor list Leopolda Brannislava Abaffyho z 3. mája 1860,³⁶⁴ v ktorom pisateľ nadviazal na Dobšinského podnet zorganizovať finančnú zbierku na postavenie pomníka Ľ. Štúrovi. Pisateľ vyzdvihol tento zámer a pripojil vlastný návrh, ako zvečniť Štúrovu pamiatku aj iným spôsobom než len postavením hmotného pamätníka: „*Tu si vyslovil v Priateľovi Školy a Literatúry tú myšlienku, Brat môj! aby sa zaviedla sbierka na časom postaviť sa majúci pomník nášho nezapomenutelného Ľudevíta Štúra.*“³⁶⁵ [...] *Ale, Brat môj drahý! mimo kovového pomníka zvečnime aj na iný spôsob pamiatku rázuplného muža, hodného Slováka, geniálneho Slovana!*“ Navrhol

362 BÉDER, Ján. Poznámky a vysvetlivky. In HURBAN (1956), s. 319.

363 LACHMANN (2002), s. 19.

364 List, v ktorom sa nachádza uverejnená pasáž, je dostupný v Slovenskej národnej knižnici Martin – Literárny archív (ďalej skratka SNK – LA), fond Pavol Dobšinský, sign. M 14 A1. Abaffy ju uvádza slovami: „*Chcem Ti ale sdeliť ešte jednu náradu, ktorú, prosím, čím najskôr uverejní v našom zábavnom časopise Sokol*“ (s. 2).

365 Nevieme, o aký text ide. Pred 3. májom 1860 uverejnil Pavol Dobšinský v *Priateľovi školy a literatúry* pod svojím menom len *Posúdenie Lipy* (č. 7), *Program k časopisu pre krásne umenie a literatúru Sokol* (č. 12) a v predchádzajúcom ročníku *Posúdenie Šlabikára a prvej čítanky slovenskej* (č. 26). Iný text, podpísaný prípadným Dobšinského pseudonymom, v ktorom by pisateľ navrhol vytvoriť zbierku na Štúrov pomník, tu nie je uverejnený, rovnako ako vôbec text tematizujúci zbierku na Štúrov pamätník.

nechať vypracovať drámu alebo prózu („povešť“), ktoré by „*ducha, čisťtokresťanský ráz (charakter) a blahodárnu účinnosť Ludevíta Štúra jak na poli písemníctva a národného pôsobenia, tak i v súkromnom jeho živote znázornili a vyobrazili*“.

Svoj návrh zdôvodnil pisateľ primárne potrebou šíriť Štúrovo posolstvo všetkým tým, ktorí nemali možnosť poznať túto osobnosť a jej názory osobne. Implicitným čitateľom takéhoto textu, a teda subjektom intencionálneho pôsobenia na formovanie národnej identity, mali byť podľa Abaffyho súčasníci: „*Kolko je takých, ktorí nemohúc byť poslucháčmi jeho, nemohúc jeho osobu a náuku dokonalejšie a bližšie poznať, neobznámili sa dostatočne s myšlienkou, ktorá nášho Ludevíta oduševňovala – s presvedčenosťou, ktorá útroby jeho prenikala – so zbožnými náhľadmi, ktoré ho i nás tešievali, blažievali – s veľkým duchom, ktorí i jeho samého nad všednosť pozdvihoval i iných z mizerného chlebarsťva mohútne vytrhnúc na úslnie vznešenejších myšlienok, v obzor velebných ideí, v svet čistého, nebeského duchoživota povznášal!*“ „*Osobnosť Štúrova a jeho významný pre Slovenstvo život, jeho duch a účinnosť*“ si podľa pisateľa zaslúžia, „*aby sa viacej jednotlivcov o takýto dôstojný spis pokúsilo*“.³⁶⁶ Na motiváciu napísať onen „dôstojný spis“ navrhol Abaffy odmeniť toho, kto to urobí, čiastkou 100 zlatých, ktorá mala byť vyčlenená z milodarov určených na Štúrov pamätník, zhromaždených v redakcii *Sokola*.

K Abaffyho listu pripojil Pavol Dobšinský rozsiahlejší komentár. Reflektoval v ňom obe roviny príspevku: koncept náhrobku a jeho financovania (pod kuratelou svojej redakcie)³⁶⁷ aj koncept „nehmotného“ pomníka. Abaffyho podnet na napísanie drámy alebo prózy rozšíril o životopis a z kompetencie redaktora a spravovateľa finančnej zbierky na Štúrov pamätník konkretizoval podmienky peňažnej odmeny a jej výšku: „*Neváhame teda týmto vypísať odmenu pre toho spisovateľa, ktorý nám pamiatku Ludevíta Štúra najprimeranejším spisom zveční. Môže to byť alebo dráma alebo povesť, tak vyvedené, ako sa vyššie narádzajú [t. j. v Abaffyho texte – pozn. a.], alebo konečne životopis. Životopis ten ale má úplne predstaviť Štúra tak účinného, tak dôležitého pre náš národ aký v skutku bol. Predstaviť nám teda má obsérne a dôkladne jeho celý život, jeho účinkovanie, ráz a ducha; predstaviť ako učiteľa, spisovateľa, journalistu, politika, a vo všetkom ako kriesiteľa národa. Odmeny ustanovujeme nasledovne: Za najlepšie dráma lebo povesť v smyslu hore udanom 50 zl. r. č. Za najdôkladnejší a najlepší životopis Lud. Štúra ale 100*

366 Všetky citáty ROVINOV, Branko A. [= ABAFFY, Leopold Branislav]. Výpis z dlhšieho listu na Redaktora. In *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 8, s. 66-67.

367 V jednotlivých číslach redaktor informoval o stave zbierky, vrátane prispievateľov a výšky ich príspevkov.

zl. r. č. ³⁶⁸ Spisy požadoval zaslať do redakcie časopisu do 1. septembra 1861 a pre ich posudzovateľov stanovil odmenu 20 zlatých z rozpočtu redakcie.

Nápad na postavenie pomníka, ktorý by bol financovaný z verejnej zbierky, odmietol S. H. ³⁶⁹ ako „šperkovanie dľa módy ubohej našej matky Slávy prsia mŕtvymi výrobky umeleckej ruky, na útraty jej ubitých synov“. V liste zo 6. augusta 1860, ktorý P. Dobšinský uverejnil v 11. čísle časopisu, navrhol vytvoriť Štúrovi taký pamätník, ktorý by vyjadril veľkosť tejto osobnosti zodpovedajúcim spôsobom. Kritérium prostriedku, ktorý by podľa pisateľa mal byť adekvátny Štúrovým hodnotovým preferenciám, vyvodil S. H. zo Štúrovho konceptu umení, prezentovaného v prednáškach o poézii slovanskej aj tlačou v spise *O národných povestiach a piesňach plemien slovanských* (Praha 1853): „*Historia dľa učenia muža toho, ktorému strojíme večnú v našom národe zachovať pamiatku, je nie smes príhod a náruživostí, ale opravdivý vzostup zdokonalovania ľudského plemena. Jestliže tedy k jeho úcte volíme niečo podniknúť, nech to bude hodnô ducha jeho. Egypčan hotovil obelisky, Rék a Riman sochy. V tom duchu završil Kanova [sic!] veku tohto umelecký výtvar. Národy predošlé tvorili z hrudy kameňa podobizne života, a čo život nepostačoval, to skladali v sochy na pamiatku svojich nevyčerpaných túžeb; my skladajúc ducha historie, z pravej podobizne máme vytvoriť dokonalý život. Tamtým bol kameň, nám má a musí byť sám človek predmetom. Hlbokosť duše národa slovanského požaduje predmety živé pre nevyčerpatelnú silu svojho povolania a svojej činnosti; a majú započat tam kde iní dokonali, povinnosť naša je dlátkom kresťanskej vzdelanosti šlechtiť srdce a ozdobovať ducha.*“ Hodnotová hierarchizácia jednotlivých typov pamätníkov, kde kamenný náhrobok, resp. socha mali reprezentovať klasické umenie, a literárny text germánsko-romantické umenie, viedla

368 [DOBŠINSKÝ, Pavol]. [stanovisko redaktora]. In *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 8, s. 67-68. Rovnako pozitívne prijal tento návrh August Pohronský, ktorého list uverejnil redaktor v nasledujúcom čísle. Abaffyho a Pohronského príspevok spolu s Dobšinského komentárom odlačil následne Andrej Radlinský pod názvom Pomník Ľudovítovi Štúrovi v 32. čísle *Priateľa školy a literatúry*, roč. 2, 1860, s. 255- 256.

369 Nateraz nevieme, o koho ide. V zachovanej korešpondencii Pavla Dobšinského z augusta toho roku sa nám list nepodarilo nájsť. Podľa J. V. Ormisa iniciály S. H. používal Svetozár Hurban Vajanský (ORMIS, Ján V. *Slovník slovenských pseudonymov*. Martin : Slovenská národná knižnica, 1944, s. 148). Tento mal v roku 1860 13 rokov a je preto – aj vzhľadom na obsah listu – málo pravdepodobné, že by bol jeho autorom. Na druhej strane, meno Svetozár Hurban uvádza P. Dobšinský ako druhé v zozname *Sbierka dobrovoľných obetí na „pomník Štúrov“* (SNK – LA, fond Pavol Dobšinský, sign. M 14 CH 17). V druhom takomto zozname pod názvom Štúrov Pomník, obeť zložené u Pavla Dobšinského (SNK – LA, fond Pavol Dobšinský, sign. 36 CH 27) nie je uvedený žiadny prispievateľ z Balašských Ďarmôt, kde mal byť list napísaný.

S. H. k záveru, že takéto prostriedky úcty (nosiče pamäte) nemôžu zodpovedať Štúrovmu naturelu. Za jediný vhodný prostriedok označil „*oběť na ošřastenie tých, ktorí nadovšetko našej podpory potrebujú*“, lebo len tento spôsob je v súlade s „*duchom muža, ktorého osláviť v živote národa si prajeme*“. Finančné prostriedky, ktoré vyzbierala redakcia *Sokola*, preto navrhol použiť v prospech rozvoja „*živototvornej mládeže*“ – na založenie štipendijného fondu „*Blahodaru Ludevíta Štúra*“. Zdôvodnil to takto: „*Mládež naša, ktorú Ludevít tak hlboko miloval a ktorá v boji s núdzou do rúk upadne kupeckých, je opravdový a jediný pomník, nímž osláviť máme pamiatku zvečnelého. Tú šlechtit' a k láske nad stratou toľkých detí rozžalostenej matky Slávy viesť, je najprvšia povinnosť naša!*“ Autor mal o podobe štipendijného fondu presné predstavy. Jeho kandidátom by mal byť „*viedučenec škôl vyšších (gymnasia, lycea, seminára, akademie alebo university), ktorý z historického predmetu, predne na Slovákov a tak i na druhých Slovanov sa vzťahujúceho v slohu »Sokola« pojednanie shotoví. Ten obdrží cestou súbehu za najlepšiu výtvar 50 zl. r. č.*“. V zhode so Štúrovou predstavou kreovania národa aj na báze konfesijného spojenectva kresťanov S. H. zdôraznil, že „*na súbeh ten každý kresťanský slovenský viedučenec má právo, menovite rovnako evanjelici rovnako i katolíci. Mládež bola Ludevíta nášho jedinou potechou i nádejou, láska k národovcom bez rozdielu vieroučenia a vyznania náboženského jeho ozdobou; historia vyvoleným pokrmom duše jeho!*“³⁷⁰

V komentári k listu Pavol Dobšinský zdôraznil, že aj zámerom redakcie je viac duchovne ako hmotne si ctiť Štúrovu pamiatku, čoho výrazom je práve vypísanie odmeny za najlepšiu jeho životopis. Postavenie pomníka preto ponecháva „budúcnemu výboru“ a pripomína, že na tento typ činnosti by bola vhodnejšou kuratelou ako jeho redakcia kultúrno-spoločenská ustanovizeň: „*Prítomný návrh srovnáva sa s návrhom v č. 9 vysloveným – so vskriesením Tatrína.*“³⁷¹ Podobne sa vyslovil v 19. čísle, kde apeloval na založenie národnej učenej spoločnosti, ktorá by sa na „*šafarenie s takýmito národnými obetami najlepšie hodila [...]* vyžiadala by si a snadno občiahla právo k sbierkam verejným a všestranným po Slovensku na tento *Blahodar Ludevíta Štúra*“³⁷².

Citované príspevky nás zaujímajú z dvoch aspektov. Po prvé, ukazujú, ako pôvodne živelná myšlienka vydať spomienkový text venovaný L. Štúrovi na uctenie si jeho pamiatky a posilnenie kolektívnej pamäte v prvom ročníku *Sokola*, prispela k úvahám o založení kultúrnej ustanovizne

370 Všetky citáty S. H. [Blahodar L. Štúra pre viedučencov]. In *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 11, s. 93-94.

371 [DOBŠINSKÝ, Pavol]. [stanovisko redaktora]. In *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 11, s. 94.

372 [DOBŠINSKÝ, Pavol]. [stanovisko redaktora]. In *Sokol*, roč. 1, 1860, č. 19, s. 163.

(neskoršej Matice slovenskej). Po druhé, v kontexte dobových literárnych obrazov Štúra sú zaujímavé formálne vlastnosti týchto príspevkov, poukazujúce na zhodný spôsob zobrazenia a základnú paradigmu, ktorá je typická aj pre ďalšie typy dobových textov, predovšetkým memoárových.

Kreovanie obrazu – kreovanie pojmu

Požiadavka napísať Štúrov životopis, ktorý by bol dokumentárne verným obrazom jeho života a autentickým svedectvom o tejto osobnosti a jej pôsobení, sleduje funkčné hľadisko biografie ako typu historiografie, ktorá by fungovala ako autorizovaný nástroj pamäte.³⁷³ Požiadavka na napísanie Štúrovho životopisu bola verejne známa, počítalo sa s ňou ako s udalosťou, ktorá sa skôr či neskôr stane skutočnosťou. Povedomie o jej budúcom uskutočnení odráža napr. memoárový text Viliama Pauliny-Tótha *Tri dni zo Štúrovho života. Skutočná udalosť rozprávaná podľa výpiskov z priateľovho denníka*, v ktorom slúži ako spojovací motív medzi úvodom a vlastnou spomienkovou naráciou: „*Ostatne ponechajme podobné úvahy o historickom javení Štúrovom v rozvoji uhorského slovenstva, jeho budúceho životopiscovi: teraz už bez ďalších odchýlkov pristúpim k predmetu svojej besiedky.*“³⁷⁴ Obsahom oných úvah o historickom význame Štúra, ktoré autor s rečníckou ľahkosťou nazýva „odchýlkou“ od prerazovania udalostí od 29. do 31. mája 1848

373 LACHMANN (2002), s. 179.

374 PAULINY-TÓTH, Viliam. *Tri dni zo Štúrovho života. Skutočná udalosť rozprávaná podľa výpiskov z priateľovho denníka*. In *Besiedky Viliama Pauliny-Tótha*. Sväzok IV. V Skalici : Tlačou a nákladom Jozefa Škarnicla, 1870, s. 134-135. J. V. Ormis v citovanej antológii odtlačil časť z tohto textu až od s. 135 originálu, táto pasáž sa preto v jeho výbere neuvádza. Celý text publikoval Oskár Čepan vo výbere PAULINY-TÓTH, Viliam. *Škola a život*. Bratislava : SVKL, 1965, s. 136-164, avšak bez rozsiahleho poznámkového aparátu, ktorého obsahom sú prevažne citáty z dokumentárneho materiálu. K pasáži citovanej vyššie v hlavnom texte autor pripojil Štúrov rodokmeň a charakteristiku jeho rodičov, Samuela a Anny, rod. Michalcovej, ktorou akoby predikoval Štúrovu predurčenosť k výnimočnosti, nielen čo sa ducha, charakteru a činov týka, ale aj fyzického pôvodu: „*Otec Ludovít bol postavy vyšvihlej, čelo mal vysoké, veľké modré oči a čierne vlasy; bol to muž rozumu otvoreného a nevšednej vzdelanosti, k tomu hlbšie mysliaci, povahy viac prísnej, pritom ale i rozmaru dosť dobrého; dané slovo nikdy nezrušil. Matka Ludovítova bola pekná, čistá a milá osoba, pravého slovenského typu; bola žena veľmi nábožná, srdca a citu útleho, nie len ku svojim, ale vôbec ku každému; povahy viac veselej. Akékoľvek neresti s dôverou v Boha znášala a nedala sa jim skrušiť; jej porekadlom bývalo: „človeče neopúšťaj sa!“*“ (s. 135). Podobne J. M. Hurban predstavuje Štúrových rodičov ako „vzor pre každý vek i stav, i pre každý stupeň ľudskej vzdelanosti“, cez metonymický obraz rodičovského domu jeho rodinu ako „tak vzornú, že by k veľkému blahu a rozkvetu národa poslúžila tá okolnosť, keby mnohí vzali si ju za príklad k nasledovaniu“ a v následnej syntéze potom vyvodzuje, že Ludovít „bol štiepok tohto ideálneho domu“. Cit. podľa HURBAN (1959), s. 28, 29, 31.

(Štúrov pobyt v Jablonovom a prechod cez krajinskú hranicu na Moravu v sprievode Jána Galbavého), je reflexia spoločensko-politických aktivít tejto generácie od vyhlásenia Žiadostí slovenského národa k prijatiu Memoranda národa slovenského, ktoré autor ukončil kondenzovaným obrazom Štúra ako epochálneho „dejateľa“. Paulinyho obraz je postavený na spôsobe argumentácie, ktorá akcentuje prvenstvá Štúrovho pôsobenia („*velepreslávený prvý národný kriesiteľ*“, „*on prvý obrátil svoj zreteľ na ľud*“, „*prvý udrel na životnú strunu národa*“³⁷⁵ atď.). Absolutizácia Štúra ako zakladateľa a iniciátora je v súlade so všeobecnou tendenciou autora pracovať s historickým a dokumentárnym materiálom „ako romantik“.³⁷⁶ Neberie pritom ohľad na činnosť iných národovcov v uvedených oblastiach národného života a je prejavom idealizujúceho prístupu k interpretácii Štúrovho pôsobenia a kultúrno-spoločenského významu, ktorý postupne nadobudol až mýtizujúce polohy.³⁷⁷

Ponad rámec naratívnych stratégií je funkciou takéhoto postupu kreovanie obrazu, ktorý má na recipienta pôsobiť tak, aby v žiadúcom smere upevnil jeho pamäť (napriek jeho rozsiahlosti ho tu odcitujeme celý): „*Ludovít Štúr je zvláštni, epochu tvoriaci zjav v histórii národa slovenského; on prvý obrátil svoj zreteľ na ľud, dobre vediac, že čoby tých národne upovedomelých Slovákov medzi kňazstvom a učiteľstvom hneď trebas dve tisíc bolo (a isté je, že jich r. 1843 všetkých do hromady ani 50 nebolo), že je to všetko ešte primálo k vydobytiu národných práv pre krivdený národ, a že táto skrovná intelligencia národa bez veľkej massy ľudu neni dostatočným faktorom pri politických borbách. A preto on aj prvý udrel na životnú strunu národa, keď si za úkol svojho dejstvovania národnie prebúdzanie ľudu vytknul, a týmto cieľom, miesto cirkevnej, na Slovensku len evanjelickému ľudu zrozumiteľnej češtiny – od nejžto sa ale spisovná česká reč s postupom literárneho rozvoju vždy viac a viac vzdälovala – pri spoluúčinkovaní našich slavných mužov, Hodži a Hurbana, strednie, vo Zvolene, Novohrade, Honte, Tekove, Turci, Orave a Liptove – s rozličnými menšími rozchylkami bežné podrečia,*

375 PAULINY-TÓTH (1870), s. 132.

376 Podľa Oskára Čepana je síce V. Pauliny-Tóth typickým predstaviteľom dokumentárne zameranej prózy, no „výber dokladov a prameňov robí romantik“ (ČEPAN, Oskár. Próza Viliama Pauliny-Tótha. In PAULINY-TÓTH, Viliam. *Škola a život*. Bratislava : SVKL, 1965, s. 256 – 257).

377 Podľa Eleny Mannovej mýty spojené s národom „*redukovujú komplexnú minulosť, aby vytvorili magickú jednotu kontinuity, aby ponúkli prísľub zmyslu národnej existencie a aby zmenšovali kolektívny pocit strachu (z prípadného ohrozenia či zániku skupiny)*“. MANNOVÁ, Elena. Mýty nie sú slovenským špecifikom (úvod). In KREKOVÍČ, Eduard – MANNOVÁ, Elena – KREKOVÍČOVÁ, Eva (eds.). *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2005, s. 15.

za spisovnú reč slovenskú pozdvihnul, – čím výraz daný tej zásade, že osveta z bratského ohníšťa môže síce krásneho svetla poskytnúť intelligencii národa, má-li sa ale stať majetkom celého národa: nutno jej mať korene vo vlastnom ľudu, čo je u nás len rečou veškerého ľudu dostupnou možné; – krom toho ale, čo je nie menej vážné, epochálnym skutkom pozdviženia slovenskej reči na reč spisovnú, pretrhnuté malo byť päťstoročie živorenie slovenského národa, a prekliesnená cesta istému pevnému smeru slovenského človeka v politickom koncerte národov uhorských, čím umožnilo sa nadpradenie driernej politiky národa, jejžto pozdným síce, ale verným odbleskom stal sa liptovský manifest a turčianske memorandum. A mládež so zápalom svätého nadšenia išla za svojim prvým národným kriesiteľom, zahoriac za vidiny ním jej zvestované; keď odrástla a na prkná činného života vystúpila, verne apoštolovala medzi svojim ľudom, a keď prišla doba skutkov a obetí, dala svetlu skvelé dôkazy toho, že hotová je žiť, a treba-li i mrieť za blaho, slobodu a slávu slovenského národa.“³⁷⁸

Kľúčovým v Paulinyho obraze Štúra je poslanie „národného prebúdzania ľudu“. Autor ho prezentuje ako naplnené (vďaka „pozdvihnutiu slovenskej reči na reč spisovnú“), pričom Štúrovo pozitívne „dejstvosťovanie“ neobmedzuje na pôsobenie v aktuálnom historickom čase počas Štúrovho života. Zohľadňuje jeho širšiu perspektívu, ktorú stváraňuje v konvenčnom modeli smerovania od „päťstoročného živorenia“ cez „prebudenie“ národa k jeho lepšej budúcnosti. Zárukou perspektívneho napredovania v „kliessení“ cesty národnému životu po Štúrovej smrti je podľa Pauliny-Tótha mládež. Rovnako píše v Štúrovom životopise Jozef Miloslav Hurban: „On obetoval sa celý mládeži a Boh túto obeť jeho prijal, aniž je v našom pokolení kto, koho tak ctíla by mládež naša ako Štúra.“³⁷⁹

So spojením Štúr – mládež slovenská ako určujúcim pre pochopenie a následne zobrazenie Štúrovej osobnosti a významu intencionálne pracoval už S. H. v citovanom liste zo *Sokola*, ktorý akcentoval Štúrovo cieľené usmerňovanie mladšej generácie ako budúceho potenciálu národa. O desať rokov neskôr V. Pauliny-Tóth do svojho obrazu zapracoval aj reflexiu (projekciu) aktuálneho stavu (po Štúrovej smrti), ktorý podľa neho svedčí o tom, že symbolické odovzdanie štafety bolo úspešné: mládež, ktorá nasledovala svojho „národného kriesiteľa“, dorástla a sama teraz „apoštoluje medzi svojim ľudom“. (Na makrokompozičnej úrovni si autor v texte pre takúto pointu pripravil podložie úvodným reflektovaním

378 PAULINY-TÓTH (1870), s. 132-133.

379 Cit. podľa HURBAN (1959), s. 24.

memorandových udalostí, ktoré sú dokladom onoho pozitívneho zvratu, iniciovaného „dejstvom“ Štúrovým.)

Obraz Štúra-učiteľa je základným konštitutívnym prvkom v dobovej reči o tejto osobnosti už z celkom prirodzeného dôvodu: spomienkové texty, v ktorých Ľudovít Štúr vystupuje či už ako hlavný aktér, alebo ako jeden z reflektovaných subjektov, písali prevažne Štúrovi priami žiaci alebo takí, ktorí sa za jeho žiakov považovali sprostredkovane či symbolicky. Toto rozvrstvenie na základe osobného vzťahu k Štúrovi v reálnom životnom svete sa prenáša aj do základných okruhov zobrazenia Štúra ako učiteľa v jeho primárnom vecnom význame (reflexia Štúra-pedagóga) a v prenesených významoch, v ktorých nadobúda výrazné kultúrne a náboženské konotácie. Ľ. Štúr je tu vnímaný ako zvestovateľ, (národný) kriesiteľ, a následne „objekty“ jeho pôsobenia – žiaci, ktorých vyučoval, alebo v prenesenom význame tí, ktorí nasledovali jeho učenie – sú označení ako jeho apoštoli.³⁸⁰ Na základe tejto paradigmy sa v dobovej reči druhej polovice 19. storočia postupne vyprofilovalo označenie celej generácie, ktorá bola ovplyvnená pôsobením Štúra, ako „školy Štúrovej“. Tento termín v publikovanom texte zarezonoval po prvýkrát v roku 1862 v autobiografických spomienkach Jána Kalinčiaka, ktorý prostredníctvom neho označil svojich spolužiakov.³⁸¹ Z autobiografických spomienok Daniela Maróthyho, publikovaných o desať rokov neskôr, už môžeme odčítať významové rozvrstvenie tohto označenia: „škola Štúrova“ tu vystupuje vo význame študentov prešporského lýcea, Štúrových priamych poslucháčov, Katedry reči a literatúry československej, a „ostatkami školy Štúrovej“ označil D. Maróthy študentov, ktorí na prešporskom lýceu zostali aj po Štúrovom zosadení, a v prenesenom význame celú svoju generáciu.³⁸² Napokon v roku 1890 zásluhou Jaroslava Vlčka vstúpilo toto spojenie do dejín slovenskej literatúry ako literárnohistorický termín označujúci na takmer ďalších sto rokov slovenský romantizmus.

380 Paradigma národného učiteľa našla uplatnenie aj na vyjadrenie významu iných osobností zo slovenských dejín. E. Mannová ako príklad uvádza pohľadnicu vydanú kanadskými Slovákmi pri príležitosti 1100. výročia príchodu Cyrila a Metoda na územie Veľkej Moravy, ktorých autori označujú ako „učiteľov slovenských“. Výber ďalších osobností na pohľadnici (Pribina, Rastislav, Jozef Tiso) podľa nej poukazuje na predstavy autorov pohľadnice o „zlatom veku“ Slovákov počas Veľkomoravskej ríše a za Slovenského štátu 1939 – 1945. MANNOVÁ (2005), s. 17.

381 „Učil som sa úsilne, čo som mohol, tak ako to i moji priatelia zo Štúrovej školy robili“ (Ján Kalinčiak. Obrázok životopisný. In *Lipa. Národný zábavník* vydal Josef Viktorin II. Pešť 1862, s. 116).

382 Pozri VRAHOBOR [= MARÓTHY, Daniel]. Rozpomienky na dni peknej mladosti. In *Orol, obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*, roč. IV, 28. 2. 1873, č. 2, s. 39-42; č. 3, s. 53-56; č. 4, s. 78-80.

Hoci by sa na základe genézy pojmu „škola Štúrova“ v dobových reflexiách³⁸³ mohlo zdať, že novozákonný obraz Ježiša a jeho apoštolov je odvodený od denotatívneho označenia vecného vzťahu medzi Štúrom a jeho žiakmi na lýceu, táto súslednosť neplatí. Kristologická paradigma zobrazujúca Štúra ako Učiteľa³⁸⁴ je v tlačенých textoch staršia. Leopold Abaffy označil Dobšinského návrh na postavenie pamätníka venovaného Štúrovi za úder „v skutku na životnú strunu našich sŕdc. Dobré vieme zvlášte **my zvečnelého**³⁸⁵ **učedníci**, čo sme mali v Štúrovi, koho sme v ňom utratili; dobre vie i celô Slovensko, čo on bol ubiedenému národu nášmu; dobre zná i celô Slovanstvo ducha jeho velikánskeho, srdce jeho všemilujúce, spisy jeho významu všeslovanského, zásady jeho čistokresťanské, zbožné! Hoden, áno, úplne je on hoden, aby sme zvečnili i názorne pamiatku jeho; v našich srdciach, v našom národnom živote ona i tak zvečnená je a neumenšená trvá a trvať bude až po veky.“³⁸⁶ V tejto paradigme Pavol Dobšinský odpovedá: „Konečnô slovo tedy len k Vám máme spisovatelia a národovci slovenskí a nadovšetko k Vám **učedníci nášho Ludevíta**: jedni neľutujte prácu, druhí obeť malé len a chatrné, z nich zrastie obeť pekná, dôstojná i muža, **posvecenca** a priateľa nášho, ktorý chce a má pamiatku svojich slávnych posvecencov vždy hodne svetiť a hlásať!“³⁸⁷ Pre dobové písanie je príznačné, že autori označujú v tejto paradigme častejšie sami seba než Štúra, ako máme možnosť vidieť v citovaných ukážkach. Tento spôsob zobrazovania je prejavom apelatívnej funkcie textov, ktorých autori sa snažili pôsobiť na vytváranie kolektívnej pamäte, a tým na upevňovanie národnej identity. Jedným z najdôležitejších prostriedkov v tomto procese bol obraz Štúra, kanonizovaný do podoby, ktorá mala byť žiaducim obsahom kolektívnej pamäte.

Exemplárnym príkladom textu, ktorý sa v 70. rokoch 19. storočia podieľal na konštituovaní obrazu Štúra ako učiteľa romantickej generácie a vôbec učiteľa národa, sú Maróthyho *Rozpomienky na dni peknej mladosti*. Z hľadiska spôsobu konštituovania Štúrovho obrazu predstavuje táto próza hraničný text, v ktorom sú prostriedky jeho zobrazovania

383 Bližšie PÁCALOVÁ, Jana. Zrodenie legendy: medzi Hurbanom a Vlčekom. In *Slovenská literatúra*, roč. 61, 2014, č. 3, s. 222 – 237; č. 4, s. 265–291.

384 Sugestívnosti tejto paradigmy podľahli aj literárni historici, ktorí ju v obraze Štúrovho pôsobenia na mládež s obľubou používajú. Napr.: „V *nevelkej miestnosti uprostred nevelkého počtu poslucháčov Štúr ako apoštol budúcej slovanskej poézie a súčasne apoštol nového života zapáľoval sŕdca mládeže*.“ PIŠŮT, Milan. *Janko Kráľ. Život a básnické dielo*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1957, s. 23.

385 Zvečnelým (s veľkým začiatočným písmenom) apostrofuje Štúra aj Andrej Radlinský v príspevku Pomník Ľudovítovi Štúrovi. In *Priateľ Školy a Literatúry*, roč. 2, 1860, č. 32, s. 255.

386 ROVINOV (1860), s. 66–67 (v citáte zvýraznila J. Pácalová – pozn. a.).

387 [DOBŠINSKÝ] (1860), s. 67–68 (v citáte zvýraznila J. Pácalová – pozn. a.).

redukované na artikulovanie mimotextovej skutočnosti. Kým V. Pauliny-Tóth v citovanej próze formuloval význam tejto osobnosti explicitne (priamou definíciou),³⁸⁸ pričom jej kondenzovanú charakteristiku z úvodu doplnil vo vlastnej spomienkovej narácii stvárnením vybranej životnej epizódy (nepriamou prezentáciou),³⁸⁹ v Maróthyho rozprávani L. Štúr ako postava v podstate ani nie je prítomný. Rozprávač tu neposkytuje údaje, ktoré by generovali Štúra ako postavu,³⁹⁰ zastrešuje ju výlučne menom v rámcových častiach textu. Vo vlastnej spomienkovej narácii L. Štúr nevystupuje; autobiografické rozprávanie sa sústreďuje na autorovo bratislavské obdobie a užšie je jeho subjektom V. Pauliny-Tóth. Štúr, ktorý v tematizovanom období už nepôsobil na katedre, je v texte prítomný sprostredkované, cez atmosféru na lýceu, a predovšetkým cez reflexiu myšlienkového kvasu, ktorý vyvolal v mladej generácii. Vo vlastnom spomienkovom texte môžeme hovoriť skôr o jeho latentnom obraze. Maróthyho próza je príkladom toho, že začiatkom 70. rokov figuroval Štúr vo vedomí a v tvorbe súčasníkov ako pojem bez toho, aby bol v texte stvárněný v určitom obraze, opise či narácii. Už samotné jeho meno bolo pojmom, ktorý v dostatočnej miere reprezentoval osobnosť a zastupoval ju bez exemplifikácie a charakterizácie, rovnako ako v textoch romantikov významné osobnosti slovanského sveta, napr. Puškin, Mácha, Stanko Vraz a ďalší, do panteónu ktorých situoval Štúra J. M. Hurban v citáte vyššie. Pripodobnenie k týmto velikánom využil v stručnom životopise Štúra, publikovanom v roku 1876, Andrej Trúchly-Sytniansky, ktorý sa neobmedzil len na panteón slovanských národovcov: „Štúr bol nám to, čo Horvatom L. Gaj, čo Srbom Vuk Štefanović Karadžić, čo Čechom Dobrovský a Havlíček, čo Irčanom O' Connell.“³⁹¹

Napriek tomu, že L. Štúr v *Rozpomienkach na dni peknej mladosti* nefiguruje ako postava, v rámcových častiach textu implikuje jeho obraz spojenie „škola Štúrova“. Na primárny, vecný význam tohto spojenia, ktorý súvisí so spomienkovou rovinou autobiografického žánru, navrstvil autor odvodený význam, aktualizujúci národnoobrodenecký naratív svojich spomienok: v úvode sa obracia na čitateľa so zámerom „povedať, čo rozumie pod ‚ostatkami‘ školy Štúrovej“ (čiže navigovať dobového čitateľa

388 Podľa RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Brno : Host, 2002, s. 67-68.

389 Podľa RIMMON-KENANOVÁ (2002), s. 68-73.

390 Z hľadiska naratológie je postava konštruktom, ktorý si čitateľ zostavuje z rôznych údajov roztrúsených v texte: „Postava jako konstrukt uvnitř abstrahovaného příběhu může být popsána v rámci sítě povahových rysů. Tyto rysy se mohou, ale nemusejí jako takové objevit v textu“. RIMMON-KENANOVÁ (2002), s. 66.

391 [TRÚCHLY-SYTNIAŇSKY, Andrej]. Ľudevít Štúr. In *Orol, obrázkový časopis*, roč. VII, 1876, č. 1, s. 30.

na „správne“ dešifrovanie sekundárneho významu textu vedeného ponad autobiografickú naráciu), a text uzatvára podpisom kombinujúcim jeho romantický pseudonym s prídomkom, v ktorom sa deleguje ako člen skupiny, na ktorú apeluje a text jej adresuje („*Vrahobor, spolučlen, ostatkov školy Štúrovej*“). Oslovuje „*vrstovníkov a bratov svojich ľúbivých*“ (teda v konkurencii ozývania sa mladších hlasov – neskorších predstaviteľov realizmu – ostatných zo „svojej“ generácie), odvolávajú sa na „spoločnú skúsenosť“ a „generačnú príslušnosť“. Vypovedá v prvej osobe, no nemožno prehliadnuť autorskú štylizáciu do funkcie „úst“, ktoré hovoria za preživších príslušníkov romantickej generácie, metonymicky vyjadrených spojením „ostatky školy Štúrovej“.

Pre väčšinu spomienkových textov súčasníkov platí, že narácia sa ne-sústredzuje primárne na Štúra a priestor, ktorý mu je venovaný, je skromný. Tematicky sa rozprávania viažu prevažne k Štúrovmu pôsobeniu na prešporskóm lýceu. Modelovým príkladom môže byť Paulinyho *Škola a život* (1862), kde vystupuje ako epizodická postava. Podobne ako Maróthyho autobiografický rozprávač, aj rozprávač Pauliny-Tótha vypovedá o Štúrovi zástupne, za všetkých účastníkov stretnutia, a súčasne za všetkých súčasníkov, čítajúcich jeho text: „*Ludovít náš bol vtedy pól života slovenského, okolo ktorého točil sa celý ten úzky, malý, no krásny svet tatranský. Bol nám všetkým. Bol spisovateľ, politik, kňaz, profesor, redaktor, bol vychovávateľ, bol brat, bol otec, bol ideál mládeže slovenskej. Neznal on rozdielov kmeňových, ani rozdielov náboženských, a mladík, ktorý v Požoni študoval, či bol Slovák, či Čech, či Srb, či Chorvát blaženým cítil sa v jeho prítomnosti, bo v Štúrovi mohol obdivovať opravdivého Slovana a kresťana. Čo Ludovít Štúr bol svojomu národu, čo on vykonal, koľko spiacich prebudil, chladných ohrial a slabých utužil, s akými prekážkami potýkal sa nezdolným duchom, to vieme všetci, ktorí poznáme jeho život.*“³⁹² V tejto figúre je zdanlivo kolektívny subjekt väčším garantom výpovede ako individuálny rozprávač, preto ju autori vo svojich naráciách uprednostňujú.

Pre pasáže, v ktorých figuruje postava Štúra, sú základným prostriedkom jeho opisu motívy pohľadu, zraku, resp. oka, odkazujúce na psychický (duševný) rozmer. Irena Malec odvolávajú sa na F. X. Šaldu upozorňuje, že v romantickej tvorbe fungujú oči nielen ako jeden z vonkajších telesných zmyslov, ale aj ako „vnútorné oko“, „*tvůrčí orgán duševní*“ s jeho „mentálnym“ videním a mystickými, prorockými

392 PAULINY-TÓTH, Viliam. *Škola a život*. Není všetko zlato, čo sa blisťí (Obraz zo života). Cit. podľa vydania PAULINY-TÓTH (1965), s. 118. Pôvodne *Černokňazník* 1862.

víziami.³⁹³ Vzhľadom na žánrovú povahu sledovaných textov v nich druhá významová rovina nie je natoľko akcentovaná ako v poézii slovenských romantikov. V obraze Štúra plnia uvedené motívy okrem opisnej hlavne funkciu mravného identifikátora. Pars pro toto zastupujú jeho povahu, charakter a temperament (v citáte vyššie „jasné oko“) aj aktuálnu náladu a jej zmeny: „*Aj Ľudovít okrial tuná, rozveselil sa. Zraky jeho milo žiarili, keď mu šuhajci zanôtili jeho milú pieseň.*“³⁹⁴ Charakterizačnú funkciu pri zobrazení Štúra plnia oči a pohľad v Hurbanovej autobiografickej próze *Zavíate, ale nezabudnuté listie*: „*Vchádzajícim jej pod bránu školného stavení potkal jinoch zrostu štíhleho, oka i ve večerní době se blýskajícim*“³⁹⁵ a tiež v Štúrovom životopise: „*Pekný, strunovitý, štíhly, vysoký mladoň slovenský s čiernymi, oheň zohrievajúci sypúcimi očima.*“³⁹⁶

Na rozdiel od Paulinyho prózy *Škola a život* je Hurbanov portrét Štúra v próze *Zavíate, ale nezabudnuté listie* plastickejší. Sústreďuje sa na osobnostné a charakterové črty, stvárnené prostriedkami nepriamej prezentácie. Základnou charakteristikou Štúrovej osobnosti sú v tomto Hurbanovom texte komunikačné schopnosti: výrečnosť („*Ľudovít výrečný*“, „*krasořečnost Ľudovíta hýbala skrovnými číši vína*“, „*Ľudovít však zastaviv prudkého kroku při něm vpustil se do rozmluvy, jenž lakonicky vypadla*“), formulačné a interpretačno-argumentačné schopnosti a ich sugestívny vplyv na poslucháčov („*Ludevít uchvacoval proudem řeči své duši Milanovu a Záborského. Představění a vyobrazení sobce, jakového Mickiewicz v řečené odě do Mladości tak mistrně nakreslil, zvýšil a potenciroval Ludevít svou zpanilořečností tak, že duše mladých jeho poslucháčův ouplně sobě zošklivily tento podlý Egoism*“³⁹⁷). Podobne píše v životopise: „*Hlas jeho bol zvonovitý, prenikavý, jednak ku spevu, jednak k rečneniu, jednak k hrozbe ustrojený.*“³⁹⁸ Oproti nim stojí rovnako dobre rozvinutá schopnosť načúvať druhým a pozorne ich počúvať („*A Ludevít jsa ještě na lůžku ranním nasléchal čtoucího Milana verše o sobci*“³⁹⁹) a s ňou súvisiace nadanie múdro viesť, podporovať a taktne

393 MALEC, Irena. „Duchovné telo“ romantických postáv (Interpretácia motívov telesnosti v poézii S. Chalupku, J. Kráľa, J. Bottu, A. Sládkoviča, S. B. Hroboňa). In *Slovenská literatúra*, roč. 50, 2003, č. 3, s. 210.

394 PAULINY-TÓTH (1965), s. 118.

395 [HURBAN, Jozef Miloslav]. Zavíate ale nezabudnuté listí. M. z Bohuslavíc. In *Sokol, obrázkový časopis pre zábavu a poučenie*, roč. 1, 1862, č. 1, s. 6.

396 Cit. podľa HURBAN (1959), s. 51.

397 Všetky citáty [HURBAN] (1862), s. 10, 7, 8.

398 Cit. podľa HURBAN (1959), s. 51.

399 [HURBAN] (1862), s. 9.

upozorňovať na nedostatky („*Radostí nebeskou hořela tvář jeho, když u Ludevíta báseň svou četl, a po přečtení čekal, co Ludevít řekne. Náhoda byla arci, že na moudrého soudce přišel, který znal duševní tuto stránku jinocha; kdo ví zajisté, jakovou by prudké letory Milan byt ránu pocítil, kdyby katonský soudce stavení toto jeho útěchy a nádeje byl nepřiměřeností soudu zbořil. Ludevít se těšil a radost svou patrně vyjevil; nadřknuv některé poklesky, dal nádeji Milanovi, že bude-li i dále pracovat, na vysoký stupeň to přivesti bude moci, a Slovensko na něm statného syna sobě vychová*“⁴⁰⁰).

Obraz Štúra v tomto texte zatiaľ nie je zahľtený nánosmi fráz a vzletných štylizácií, významovo temer vyprázdnených floskúl,⁴⁰¹ ktoré čítame v mladších textoch. Snáď preto, že v centre autorovej pozornosti stojí vyobrazenie jeho vnútornej premeny, v ktorej síce Štúr plní iniciačnú funkciu – tá je z textu dostatočne zrejmá –, no nie je to primárne obraz Štúra, o ktorý Hurbanovi ide.

Príklad „dobrej praxe“

Spomienkovú prózu *Zaviate, ale nezabudnuté listie* koncipuje zrelý Hurban⁴⁰² ako denníkové záznamy, publikované s výrazným časovým odstupom od prežitých udalostí.⁴⁰³

Autobiografická narácia je situovaná do druhej polovice 30. rokov, od jari 1835, kedy sa stal Hurban na Štúrov podnet členom Spoločnosti česko-slovanskej, do leta roku 1838, kedy uskutočnil prvú väčšiu cestu po Slovensku. Z hľadiska rámcového tematického vymedzenia predstavuje

400 [HURBAN] (1862), s. 7.

401 Renate Lachmann pripomína: „*Akty paměti však při opakování uloženého smyslu ničí jeho identitu.*“ LACHMANN (2002), s. 51.

402 J. V. Ormis text v citovanej antológii hodnotí ako „*príspevok mladého Hurbana, v ktorom sa odráža nepokoj, tápanie a hľadanie mladých rokov, ale i radosť z národného prepodenia a začiatok ďalšej buditelskej práce. Je to svedectvo o pokrokovom postoji mladého autora k súčasným otázkam, svedectvo tým závažnejšie, že autor neskôr skostnatel a bol urputne konzervatívny*“. ORMIS (1955), s. 391.

Z dikcie Ormisovho komentára by sa mohlo zdať, že text napísal autor v mladšom veku; publikoval ho však štyridsaťpäťročný Hurban v rovnakom čase ako román *Gottšalk* (1862). Bližšie údaje, ktoré by mohli indikovať, kedy bol text napísaný, či s väčším časovým odstupom od uverejnenia, nemáme; celkovo je táto Hurbanova próza považovaná za marginálnu a editori jeho diela ju nezaradili do žiadnej z edícií ani ju neuvádzajú prehľady kalendárií.

403 Nevieme, kedy presne bol text napísaný, no interval medzi časom jeho publikovania a časom, ku ktorému sa viaže spomienkové rozprávanie, je 28 rokov – teda toľko, ako v prípade Maróthyho *Rozpomienok na dni peknej mladosti*.

modelový autobiografický text.⁴⁰⁴ jej jadrom je Hurbanova vnútorná premena, národné prebudenie, pričom iniciátorom obrodného procesu subjektu narácie je stretnutie so Štúrom.⁴⁰⁵

Hlavný protagonista, študent Milan, je autobiografickou štylizáciou autora. Motív osirenia⁴⁰⁶ je pre charakteristiku protagonistu a významové kontexty prózy – predovšetkým funkciu Štúra v živote Milana/Hurbana – kľúčový. Vykreslený je ako dôvod protagonistovho neuspokojivého duševného rozpoloženia – večnej tmy, uzavretosti a sklúčenia. Latentne v kontexte prózy môžeme hovoriť skoro o existenciálnom rozpoložení. Strata rodičov nie je spájaná s hmotným nedostatkom ani s inými dôsledkami v priestore fyzického sveta, ale obmedzuje sa na duchovnú ujmu. Rozprávač ju reflektuje ako ujmu jednotlivca, cez ktorú je zasiahnutá celá spoločnosť. Milana, „*Slováka rozeného*“, charakterizuje nemilý a nepriaznivý osud, totiž v dôsledku osirenia nedostatok „*přiměřeného vychování*“. Primeraným duchovným vedením rozumie autor upevňovanie národného povedomia. Osirelosť teda chápe predovšetkým v prenesenom význame ako stratu autority, ktorá by dieťa vhodne usmernila v otázkach národného povedomia. Hurbanov koncept rodiny ako základnej bunky národného života, v ktorej dorastá budúca generácia národne uvedomelých jedincov, predpokladá národne uvedomelých rodičov, ktorí v tomto duchu vychovávajú ďalšiu generáciu a v otázkach „národnej výchovy“ sú pre ňu autoritou. Preto je Milan „*dvojnásobná sirota; sirota zbavená otců duchovních, inštitutů a dobrých o ducha jednotlivých mladíkův svědomitě pečujících vůdcův, sirota – zbavená rodičův, aniž by byli mohli svou pečlivostí aspoň poněkud vynahradiť to, na čem vůbec schází vychování našemu národnímu*“. Rovnako je zobrazený národ bez duchovných vodcov: „*Slovenští synkové v Uhřích jsou sirotky opustěné.*“

Zdrojom protagonistovho nepokoja sú pochybnosti o správnosti vlastného smerovania. „*V samu protimluvu*“ a do „*pravého nihilismu*“ upadal Milan pod vplyvom profesora filozofie Michala Greguša. Pôsobenie tohto pedagóga na Milanovho „*ducha jinošského*“ je vykreslené

404 „*Autobiografie se zaměřuje na body obratu vlastní existence, které jsou však dány nejen vnějšími nárazy, 'velkých dějin' (makrosvěta), ale především vnitřní proměnou subjektu, jeho zráním, zvraty v mikrosvětě. Body obratu hledá autobiografie v časoprostoru příznakových fází života, často v mládí a na prahu dospelosti.*“ MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Jozef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004, s. 29.

405 J. V. Ormis zaradil do svojej antológie tento Hurbanov text s cieľom ukázať, „*ako tu autor zachytáva veľmi pekne ideovú stránku vtedajšieho študentského života v Bratislave a na vlastnom príklade ukazuje, ako vedel Štúr priťahovať mládež a získavať ju pre buditeľskú prácu*“. ORMIS (1955), s. 427.

406 Jozef Miloslav Hurban stratil oboch rodičov ako študent.

z perspektívy rozprávača, ktorý ho reflektuje poučene: poukazuje na Gregušovu zhubnú „*uchvátenosť nákazou maďarománie*“⁴⁰⁷ ako najväčšiu chybu učiteľa, ktorému bola zverená slovenská mládež. Pre Hurbana je kritika Gregušových názorov a ich vplyvu na protagonistu priestorom na artikuláciu základných téz štúrovsko-hurbanovského filozofického konceptu.⁴⁰⁸ V takto vymedzenom priestore zdrojov osobných útrap z neuspokojivého stavu objektívnej skutočnosti vstupuje do života protagonistu Štúr a ďalšie Hurbanovo rozprávanie je šťastným príbehom o individuálnom prebudení k národnému povedomiu. Na príklade Milana predstavil Hurban konkrétne „*šteble vyvíňovania ducha národného*“.⁴⁰⁹ *Zaviate, ale nezabudnuté listie* možno prečítať ako ódu na túto ústrednú tému národného obrodzenia, ódu na vnútornú premenu subjektu smerom k národnému precitnutiu. Úloha Štúra pre zasiahnutý subjekt (Milana), je nespochybniteľná – takéto svedectvo ponúka J. M. Hurban.

Svojím textom však autor ašpiroval vyššie než len na tento plán výpovede. Jeho rámcová časť (záver) akcentuje didaktickú funkciu, ktorá je príznačná pre autobiografický žánr širšie.⁴¹⁰ Autor to dosiahol využitím rovnakého kompozičného prostriedku ako V. Pauliny-Tóth a D. Maróthy, prostredníctvom rámca k vlastnej narácii. K nej pripojil appendix zdôvodňujúci cieľ periodika, ktoré jeho text prinieslo, a predstavu o jeho čitateľoch: „*Myslím pak, že v těchto několika obrazech vyvinování se ducha našeho národního, duše vlastenská zábavu nalezne; nebo již můžeme i od našich tatranských a podunajských sester očekávat mysl takovou, která i ve zjevích ducha národního potěšení a zábavu nalezne. Dle pochopív našich Sokol není, aniž má býti časopis lahodící nevlasteneckých, a na německé pamlsky – zábavy bez vyšší idey – přivyknutým žádostem, ale má on býti ušlechtilou zábavou všem vlastenkám a vlastencům našim – k vyššímu životu duchovno-národnímu procitlým i procitujícím. V tomto smyslu vydáváme Sokola; z tohto stanovíště má on považován býti.*“⁴¹¹

Bez tohto appendixu by sme mohli Hurbanov text prečítať ako romanticky štylizované autobiografické spomienky na autorove mladé roky,

407 Všetky citáty [HURBAN] (1862), s. 6.

408 „*Milan uchvacoval žižnivým duchem blesky myšlének Gregušových; neměl však půdy duchovní, kde by je byl mohl opět rozšířiti, neměl myšlenky národnosti, moci jejíž by filosofie jeho mladistvá byla nalezla svět své skutečnosti. Nebo skutečnost filosofie nepozůstává v raisonnementu filosofickém toliko, ale v předmětnosti jeho, když totiž má idea jeho divadlo svého se zjevování, když má svůj svět, který nic není jiného ve skutečnosti, než myšlenka a ponětí o něm, v říši duchovní. Národnost jest půda filosofie. Duch mudrující musí vidět svět ten, na který se mudrcví jeho prostíráti má.*“ [HURBAN] (1862), s. 6.

409 Termín použil Hurban v stati *Slovensko a jeho život literárny*.

410 Porov. MOCNÁ – PETERKA (2004), s. 29.

411 [HURBAN] (1862), s. 51.

jeho duchovné obrodenie a prvé plody národného prebudenia, v kontexte ktorých prináša svedectvo o Ľudovítovi Štúrovi. Rozprávačská stratifikácia však nie je náhodná, cielene ju modelujú vonkajšie faktory. Hoci je text rozsahovo nevelký a dejová línia je minimalizovaná na hranicu sujetovosti, odкрýva paradigmu výchovného románu, ktorá je primárnym cieľom Hurbanu. Na príklade protagonistu chce autor upriamiť pozornosť na potrebu duchovnej a vlasteneckej kultivácie mladej generácie. Hurban nepublikuje prózu pod vlastným menom, napriek tomu v texte zanecháva dostatok stôp, ktoré čitateľa navigujú k odhaleniu autobiografického kódu; v životopise Ľ. Štúra sa neskôr k autorstvu priznáva otvorene: „*Tento proces duševný opísal som kedysi v „Sokole“ Paulinyho pod názvom „Zaviate ale nezabudnuté listy“; koho by to zaujímalo, dočíta sa ho tam.*“⁴¹²

V pomyselnnej konkurencii faktu a fikcie má autobiografické svedectvo väčšiu výpovednú hodnotu ako „vymyslený“ príbeh. Appendixom k autobiografickému rozprávaniu autor cielene aktualizuje svoju skúsenosť: *Zaviate, ale nezabudnuté listy* má byť exemplárne pozitívnym svedectvom o národnom precítaní mladých ľudí v 30. rokoch, ktoré je potrebné aj na začiatku 60. rokov 19. storočia. Plní didakticko-apelačnú funkciu, preto autor ťažisko textu kladie na pasáže venované ozrejmovaniu slovanského ducha, povahe vlastenectva, vzťahu k národu, národného povedomia atď. Toto je v jeho ponímaní ona „ušľachtilá zábava“, ktorú má slovenské periodikum priniesť svojim mladým čitateľom. Zrelý autor sa netají dvojitou funkčnou aspiráciou svojho textu: tak ako stretnutie so Štúrom ovplyvnilo ďalšie uvažovanie a smerovanie Milana/Hurbana, má ovplyvniť aj to súčasníkov; tak ako Ľudovít Štúr sugestívnosťou svojej osobnosti a verbálneho prejavu zapôsobil na mladého Milana, snaží sa Hurban zapôsobiť na svojho čitateľa: „*Národnosť je skvelé svetoobčanství; ona jest kouzelná řetěz vížící nás k celému člověčenstvu, bez ní jest člověčenstvo bez skutečnosti; národnostmi dochází pravdy, poznání sebe, uskutečnění ducha svého.*“⁴¹³

V „záverečnom akorde svojej literárnej činnosti“⁴¹⁴ J. M. Hurban v monumentálnej podobe zavŕšil, syntetizoval a rozpracoval prístupy, ktoré slovenskí národovci, vrátane autora samotného, rozpracovali od Štúrovej smrti, ak už nie za jeho života.⁴¹⁵ Hurbanov životopis Ľudovíta

412 Cit. podľa HURBAN (1959), s. 66.

413 [HURBAN] (1862), s. 12.

414 BERAN, Zdeněk. HURBAN, Jozef Miloslav. In Kol. autorov. *Slovník slovenských spisovatelův*. Praha : Libri, 2000, s. 181.

415 A možno aj autorom samotným – v monografii „*Wola ich ludzką jest, nasza – boską.*“ *Modele dyskursu odrodzeniowego w dziewiętnastowiecznej epistolografii słowiańskiej* (2014) Aleksandra Hudymač demonštrovala automytologizačné stratégie v Štúrovej korešpondencii.

Štúra sa vníma ako záväzný a konštitutívny model výkladu života a diela tejto osobnosti do roku 1848. Neponúka však obraz, ktorý by sme mohli vnímať ako zakladajúci, nakoľko vznikol pod vplyvom toho, ako sa ustalovali spôsoby zobrazovania Štúra v memoárovej a publicistickej spisbe 60. a 70. rokov 19. storočia. Na jej pozadí môžeme Štúrov obraz formulovať ako fragmentárny, emblematický a výrazne mýtizujúci, pričom v reči o ňom prevažuje paradigma učiteľa-národného kriesiteľa, ktorá v kultúrnej pamäti pretrvala dodnes.

OD HROBU K POMNÍKU A JUBILEJNÝM OSLAVÁM. FORMOVANIE HISTORICKEJ PAMÄTI NA EUDOVÍTA ŠTÚRA V MODRANSKOM PROSTREDÍ

SYLVIA HRDLOVIČOVÁ

Hrob Eudovíta Štúra je v prvom rade reálny, teda trojrozmerný fyzický objekt, nachádzajúci sa na cintoríne v Modre, ktorý pripomína Štúrovu pamiatku. V symbolickej rovine však celý náhrobný areál znásobuje modranského genia loci. Je fenoménom, z ktorého sa dá odraziť pri ďalšom výskume Štúrovho tzv. druhého, teda posmrtného života, kedy sa jeho osobnosť pretavuje do podoby národného symbolu.

Od pohrebu Eudovíta Štúra 12. januára 1856 prešiel jeho hrob viacerými úpravami a v podstate aj on sa stal symbolom, ku ktorému chodila vzdať úctu a zároveň manifestovať svoje presvedčenie či identitu predstavitelia a stúpenci rôznych spolkov, občianskych združení, ba aj politických strán, občania rôznych vekových kategórií. Takmer každý politický režim od skonu Ľ. Štúra skloňoval jeho meno. Od roku 1918 celé generácie našli v Štúrovi osobnosť, o ktorú sa možno oprieť, úryvky z jeho prác a reči sa dali interpretovať i dezinterpretovať v intenciách príslušnej doby a režimu.

Horúcou témou posledného obdobia sú zhromaždenia a pochody rôznych národne orientovaných organizácií a združení, ktorých členovia sú často označovaní za extrémistov. Ľ. Štúr sa ako národný symbol a ikonická postava slovenskej minulosti premietol do rôznych rovín dobovej propagandy. Otázne je, či sú návštevníci modranského cintorína schopní objektívnej reflexie, či vedia rozlíšiť medzi reálnym životom Ľ. Štúra a jeho mýtizáciou, resp. či dokážu odhaliť manipulačné praktiky, ktoré sa so Štúrom spájajú ako s národným symbolom. Štúr v kontexte svojej doby, jej režimu a ďalších súvislostí bol človekom, ktorý nepodliehal stádovému efektu, ale skôr naopak: svojou vôľou vedel nadchnúť, zaujať a inšpirovať, predovšetkým však sám tvrdo pracoval, boril sa za národné i všeľudské ideály, pričom bol v tomto zápase ochotný zrieť sa svojho osobného šťastia.

Prvý pomník Ľudovíta Štúra z roku 1872 (Dobšinského celonárodná zbierka)

Modranský cintorín sa pýši neoficiálnym prívlastkom *národný*. Na jeho ploche je pochovaných veľa významných osobností dejín Modry a Slovenska. Areál cintorína je rozdelený podľa vierovyznania na dve polovice. Na ľavej strane sa nachádzajú evanjelické hroby, na pravej katolícke. Rozdelenie cintorína v 19. storočí fungovalo podľa tohto zaužívaného pravidla. V popredí evanjelickej ľavej strany boli pochovávaní cirkevní dejatelia. Tam uložili Modrania do hrobu aj Ľudovíta Štúra, hneď vedľa brata Karola, miestneho evanjelického farára, no miesto Ľudovítovho posledného odpočinku zostalo dlhší čas zanedbané. Počas trvania neoabsolutizmu nebol nad hrobom postavený ani malý pomník.

Jednoduchú výzdobu tvoril iba ružový krík, ktorý na rove vysadil národovec Vendelín Kutlík.

Až po páde neoabsolutizmu v roku 1859, ktorého prvoradým poslaním bolo obnoviť a upevniť jednotu rozpadávajúcej sa mnohonárodnostnej habsburskej monarchie pomocou centralizovanej štátnej moci, sa mohla v tomto smere začať vyvíjať väčšia iniciatíva. Vtedy si Slováci pripomenuli pamiatku Ľ. Štúra formou národnej zbierky na postavenie náhrobného kameňa nad jeho rovom. Prvý náhrobník bol postavený z mnohých malých peňažných príspevkov až v roku 1872, teda šesťnásť rokov po Štúrovej smrti. Cesta k jeho postaveniu bola dlhá a problematická.

Prvá zmienka o postavení náhrobníka Ľ. Štúrovi pochádza z roku 1859, kedy Pavel Dobšinský uverejnil v *Priateľovi školy a literatúry* článok *Concordia*. Vyzval v ňom slovenskú verejnosť na finančnú zbierku. Už nasledujúci rok sa iniciatívy chopil časopis *Sokol*. Na jeho stránkach sa v záležitosti postavenia pomníka ozval modranský evanjelický farár Daniel Minich: „*O pomníku Ľ. Štúra som už dávno hovoriť chcel, ale som nemal kde. Rád som, že sa o ňom hovoriť počalo. Vec budem dlá možnosti napomáhať. U mňa leží kapitálik s národným cieľom, keď nie u mňa, aspoň pod mojou ochranou. Mám síce plnomocenstvo k jakémukoľvek cieľu ho obrátiť, ale bych predsa rád najprv prehovoril s daktorymi sem patričnými osobami. Myslím 50 – 100 zl. r. č. mohol bych tiež k cieľu pomníka z tohto kapitáliku poskytnúť. Pomník by sme chceli na hrobe zvečnelého. To bude mať ale tiež svoju obtížnosť. Predne, nenie hrob na peknom mieste, za druhé, je bezprostredne podľa hrobu brata Karola Štúra. Ja by som sa už i to bol postaral, aby cirkev modranská bola nebohému Karolovi pomník postavila, ale som to práve preto neurobil, žeby Ľudovítovu pomníku ešte viacej miesta odňaté nebolo. Snád' by sa*

potom na nápisu pomníkovom mohlo podotknúť, že títo bratia vedľa seba odpočívajú, už i preto, že by neškodilo i o rodinných pomeroch Ľudovíta na pomníku slovo podotknúť.“⁴¹⁶

Zakladateľom literárneho časopisu *Sokol* bol P. Dobšinský, v tom čase profesor slovenskej reči a literatúry na evanjelickom lýceu v Banskej Štiavnici. Dokiaľ bol jeho redaktorom, uvádzal na stránkach oznamy o plánovanom Štúrovom pomníku. Zo zoznamu darcov vyplýva, že okrem Slovákov naň prispeli aj viacerí príslušníci iných, predovšetkým slovanských národov. Veľa prispievateľov pochádzalo z českých krajín i zo srbského prostredia. Ako vyplýva z rubriky vymenovaných darcov, prispievala študujúca mládež, mešťania, evanjelickí farári a učitelia, ale aj majstri a učni. Z finančných príspevkov, ktoré boli pomerne nízke (priemerne 1 – 5 zlatých), sa každý rok vyzbierala slušná suma, ktorá sa prevádzala do nasledujúceho čísla a roku.

Dobšinský pri odchode z redakcie *Sokola* opäť oznámil verejnosti, že vyzbieraná suma bola určená na postavenie pomníka Ľ. Štúrovi, na vydanie jeho životopisu, na ktorý bola vyhlásená súťaž, a na utvorenie základiny, z ktorej by sa podporovali chudobní študenti. Uviedol tiež informáciu, že slovenskí študenti vo Viedni iniciovali vydanie Štúrovej podobizne, ktorá sa predávala na viacerých miestach: „*I tak odporúčam ctenému obecenstvu obraz tento nielen pre krásu a zdarilosť jeho, ale už aj preto, že čistý výnos obetovaný je k tak vznešenému účelu. Sláva tým šlechetným mladíkom, ktorý vydaním tohto obrazu značnú obeť na oltár národu položili, aby rozmnožili slávu a meno veľikého národovca v národe našom!*“⁴¹⁷

V nasledujúcom období začali oznamy o Štúrovom náhrobnom pomníku a zoznamy darcov vychádzať v *Pešťbudínskych vedomostiach*, od roku 1863 v *Letopisoch Matice slovenskej*.

Matica slovenská si hneď po svojom vzniku pokladala za povinnosť doviest' celú záležitosť do úspešného konca. Už na prvom valnom zhromaždení 4. augusta 1863 v Turčianskom Sv. Martine vyzval Ctiboh Zoch národovcov k tomu, aby postavili náhrobné pomníky takým „*mužom národa*“, akými boli Martin Hamuljak či Ľudovít Štúr. Navrhol, aby všetky dovtedy vyzbierané financie z verejných zbierok na tieto aktivity boli prevedené pod finančnú správu Matice slovenskej a aby ona určila, ako sa s finančnými fondami naloží ďalej. Valné zhromaždenie návrh prijalo a vzápätí Viliam Pauliny-Tóth odovzdal vkladnú knižku na pomník

416 MINICH, Daniel. Výlety po Tatrách – Z Modry. In *Sokol*, roč. I, 5. 8. 1860, č. 10, s. 82-83.

417 DOBŠINSKÝ, Pavel. Výlety po Tatrách. In *Sokol*, roč. II, 15. 10. 1861, č. 22, s. 178.

Hamuljakovi a Dobšinský predniesol žiadosť v záležitosti pomníka Ľ. Štúra.⁴¹⁸ Podobné aktivity sa rozbiehali na viacerých miestach súbežne. Slováci chceli vyzdvihnúť veľké osobnosti svojho národa, upraviť miesta ich posledného odpočinku a počítali s tým, že pietne miesta budú navštevované a pamiatka dotýčnych osôb náležite pripomínaná. Vzorom sa stal pomník Jána Hollého na Dobrej Vode, ktorého slávnostného odhalenia v roku 1854 sa zúčastnil ešte Ľ. Štúr, pričom sám iniciatívne pomáhal pri jeho realizácii.

Dňa 7. januára 1864 predseda Matice slovenskej Štefan Moyses predniesol výboru prosbu P. Dobšinského, ktorý bol dovtedy opatrovníkom peňazí zbieraných na pomník Ľ. Štúra, aby ich ešte mohol sám spravovať a ponechať v banke na úroky šesť percent. Suma činila vtedy 300 zlatých. Matičný výbor privolil pod podmienkou predpísaného zákonného zabezpečenia.⁴¹⁹

Na 4. zasadnutí matičného výboru 6. apríla 1864 predložil tajomník Michal Chrástek výboru písomnosti P. Dobšinského, týkajúce sa Štúrovho pomníka. Výbor ustanovil, aby sa účty predložili matičnému účtovníkovi spolu so zoznamom darcov. Na nasledujúcom zhromaždení matičný pokladník skonštatoval, že zoznam a peniaze sú v najlepšom poriadku, uznali ich pravými a odobrili. Schválili Dobšinského účty. Kuriózna situácia sa odohrala na 8. zasadnutí matičného výboru, kedy sa ozval Štúrov veriteľ Štefan Horník, krajčír z Prešporka, ktorý žiadal vyplatiť zo základiny Štúrovho pomníka 260 zl. za šaty, ktoré šil Ľudovítovi Štúrovi.⁴²⁰

Začiatkom 70. rokov 19. storočia sa začali ozývať kritické hlasy, vyjadrujúce nespokojnosť so stále sa predlžujúcou dobou na postavenie náhrobníka. Autor Ján Dunajský uverejnil v *Národných novinách* článok *Od Dunaja* a žiadal vedenie Matice slovenskej, aby zaujalo stanovisko.⁴²¹ Konečne zo zasadnutia 15. mája 1872 vyšlo povolenie uvoľniť zo zbierky sumu 600 zl. Ďalším vedením realizácie bol poverený trojčlený pomníkový výbor v zložení: Daniel Minich (predseda), Ján Jaromír Mayer a Peter Jamnický (členovia). J. Kalinčiak radil D. Minichovi, aby peniaze, utržené za predané zariadenie zakázaného slovenského kasína v Modre, tiež venoval na pomník.

Výbor sa ďalej uzniesol, že z ostatných vyzbieraných peňazí, keď dosiahnu sumu 1000 zl., sa budú úroky poskytovať na štipendiá pre

418 Správa z prvého valného zhromaždenia MS 4. augusta v Martine. In *Letopis Matice slovenskej* (ďalej: LMS). Viedeň 1864, pod č. 29, s. 31.

419 Zápisnica z III. zasadnutia MS. In LMS, Viedeň 1864, s. 49.

420 VIII. zasadnutie výboru MS z 19. apríla 1865. In LMS, Viedeň 1866.

421 DUNAJSKÝ, Ján. Od Dunaja. In *Národné noviny*, roč. II, 10. 10. 1871, č. 120, s. 4.

slovenských študentov. Zo základiny na Štúrov pomník bola uvoľnená aj suma na obraz Ľ. Štúra, ktorý mal zdobiť matičnú dvoranu. V tom istom roku vznikol známy Štúrov portrét, olejomaľba od Jozefa Božetecha Klemensa.

Vzácnym prameňom informácií o prvom pomníku postavenom na hrobe Ľ. Štúra sú Zápisky Jána Jaromíra Mayera, subrektora evanjelického gymnázia v Modre a učiteľa vyšších chlapčenských tried pri evanjelickej nemeckej cirkvi. J. J. Mayer bol študentom Ľ. Štúra na evanjelickom lýceu v Prešporku a stál aj pri jeho smrteľnej posteli ako jeden z mála modranských priateľov. Ku koncu Zápisiek sa nachádzajú tri stručné správy o prácach súvisiacich s náhrobným kameňom a úpravou hrobu Ľ. Štúra: „*Dňa 25. Listopadu 1872 dovezen byl hrobový kámen, záležající z 3 kusů pro neb. Vysokoučeného muže p. Ludevíta Štúra, na 3 vozoch, dv. p. ev. slovenským zdejšíím farářem Danielom Minichom z Prešporka do Modry na večer. 26-ho Listopadu 1872 byl hrobový ten kamen postaven na hrobe oslávence. Spodní plocha z vylešteného červeného marmarušského mramoru váží 9 centů, podstavec, čili piedestal na ploše stojící váží 11 centů a pyramida na něm stojící s nápisom a bílým vencom z kararského bieleho mramoru ozdobená, váží 16 centů. Dílo toto vyhotovil kamenár prešporský Feigler. Dňa 28. Listopadu 1872 bol náhrobný kameň aj s hrobom železnými mrežami ohradený. Ktoré mreže tunajší mladý zámečnícký mistr p. Jozef Bakoš, Slovák, postavil. Celé dílo toto umožnil len čisto, zaznaný síce, ale predce šlachetný národ Slovenský, příspěvkami dobrovolnými. Na zdar! Sláva mu!!!*“⁴²²

Pri odhalení pomníka vzhľadom na politické pomery pravdepodobne neprebehla žiadna slávnosť. Prinajmenšom nie je o nej zmienka v súdobej tlači, ani iný známy pramenný materiál, v ktorom by sa spomínalo slávnostné odhalenie nového Štúrovho náhrobku. Až o rok neskôr uverejnili *Národné noviny* (1873, č. 137) krátku správu, že počas Sviatku všetkých svätých bol pomník okrášlený a osvetlený lampami, mreže ohrady modranské ženy ozdobili girlandami, kvetinami a vencami, ktorými pokryli celý hrob. Správu o tom napísal pravdepodobne modranský učiteľ Ján Izák. Autor článku dúfal, že bude založený fond a nájde sa kapitál, z ktorého by mohol byť hrob každoročne opatrovaný a zdobený.⁴²³

Na samotnom náhrobnom kameni, ktorý bol osadený na hrobe Ľ. Štúra, je nesprávne vyrytý dátum jeho narodenia. Vytesaný je dátum 22. október 1815 namiesto 28. október 1815. Na pláne náhrobku, ktorý sa

422 MAYER, Ján Jaromír. Zápisky. Slovenské národné múzeum – Archív Múzea Ľ. Štúra (ďalej skratka: AMEŠ), fond Jána Petrika, inv. č. M 6/93.

423 ŠULLA, Pavel: Vzťahy Ľudovíta Štúra k Modre. AMEŠ, Fond P. Šullu. L-69/1977.

nachádza v Literárnom archíve SNK v Martine, je dátum uvedený správne. V súčasnosti stojí náhrobník postavený z Dobšinského zbierky vľavo pri cintorínskom múre: môžeme na ňom vidieť aj nápis s chybným datovaním, ktoré vzniklo pravdepodobne v dielni kamenárskeho majstra.

Oslavy Ľudovíta Štúra v Modre po roku 1918

Verejné oslavy pri Štúrovom hrobe sa mohli organizovať vo väčšom rozsahu až po roku 1918, teda po vzniku Československej republiky. Vytvoril sa priestor pre celospoločenské pripomínanie si pamiatky Ľ. Štúra, ale aj ďalších osobností slovenskej histórie. Zintenzívnili sa rôzne prednášky, pripravovali sa slávnostné akadémie, postupne sa odhaľovali pamätné tabule a vznikali prvé pamätníky Ľ. Štúra. Prvú lastovičku v kontexte Štúrových osláv predstavovalo odhalenie pamätnej tabule na tzv. Schnelllovom dome v Modre, v ktorom Štúr počas svojho modranského pobytu býval v podnájme. Slávnostné podujatie, ktoré malo celonárodný charakter, iniciovala v roku 1924 Matica slovenská.

V predvečer odhalenia pamätnej tabule sa konala slávnostná akadémia s prejavom správcu Matice Jozefa Škultétyho. Pri samotnom akte odhaľovania, ktorý prebehol na druhý deň, 1. júna 1924, rečnil matičný tajomník Štefan Krčméry. Slávnosť sa uskutočnila za veľkej účasti modranských občanov a hostí, podobne vyznela aj záverečná časť celého podujatia, pietna spomienka pri Štúrovom hrobe. Treba opätovne zdôrazniť, že táto modranská oslava bola prvou veľkou festivitou na počesť Ľudovíta Štúra od vzniku republiky, ktorá navyše prekračovala úzky lokálny rámeč mesta Modry.

Pamätná tabuľa sa dodnes nachádza na fasáde Schnelllovho domu, stojaceho takmer oproti tzv. emreszovskému domu, v ktorom Štúr zomrel (dnes sídlo Múzea Ľ. Štúra). Má tvar kartuše a je zhotovená z bronzu. Nápis na nej však uvádza nesprávny údaj, rok 1850 ako dátum príchodu Ľ. Štúra do Modry. Správne má byť uvedený rok 1851, kedy sem Ľudovít prišiel po smrti Karola, aby sa spolu so švagrinou Rozinou, rod. Emreszovou, podieľal na výchove bratových detí.

V Modre sa pri Štúrovom hrobe konali pietne spomienky každý rok. Ak výročie nebolo okrúhle a nepočítalo sa s väčším počtom účastníkov z celého Slovenska, podujatie malo komornejší charakter a lokálny rozmer: zástupcovia mesta a evanjelického cirkevného zboru si vždy uctili Štúrovu pamiatku položením vencov na modranský hrob.

Na pietne podujatia pri hrobe bol v medzivojnovom období bohatý najmä rok 1936, kedy si Slovensko i celá republika pripomenuli 80. výročie

Štúrovho úmrtia. V máji 1936 navštívili modranský cintorín účastníci zjazdu evanjelickej mládeže. Mladí veriaci z bratislavského seniorátu prispeli sumou 1000 Kč do peňažnej zbierky na vybudovanie pomníka Ľ. Štúra, ktorý mal stáť na modranskom námestí.⁴²⁴

Dňa 28. júna 1936 na cintorín zavítala delegácia Sokolskej župy Východočeskej-Pippichovej. Sokoli z východných Čiech pod vedením svojho župného starostu Jana Kolára položili veniec na hrob Ľ. Štúra. Následne sa poklonili pamiatke ďalších dvoch mužov, ktorí sa angažovali aj v sokolskom hnutí – evanjelickému biskupovi, autorovi textu Martinskej deklarácie, Samuelovi Zochovi, a vládne mu radcovi Ferdinandovi Píseckému, ktorý bol počas prvej svetovej vojny pobočníkom Milana Rastislava Štefánika a v Modre pôsobil ako riaditeľ učiteľského ústavu.

V lete 1936 sa chystali navštíviť modranský cintorín členovia Prvého Štúrovho jubilejného výboru z Bánoviec nad Bebravou. Jeho predsedom bol katolícky kňaz, popredný činiteľ Hlinkovej slovenskej ľudovej strany Jozef Tiso. Medzi Bánovcami a Modrou prebehla korešpondencia, ktorá mala stanoviť presný dátum pietnej spomienky. Bánovčania si priali, aby pri pietnej spomienke boli prítomní aj Modrania a zástupcovia rôznych inštitúcií. Ako vyplýva z korešpondencie, Modrania listy spočiatku ignorovali a istú dobu vyčkávali. Napokon sa obidve strany dohodli na dátume 23. august 1936. Popoludní prišla do Modry bánovská delegácia, ktorá položila vavrínový veniec na Štúrov hrob. Pietnu spomienku otvoril príhovorom Július Dérer, modranský evanjelický farár, predseda miestneho pomníkového výboru.

Oficiálne návštevy vyvrcholili v tomto roku príchodom novozvoleného prezidenta republiky Edvarda Beneša, ktorý navštívil Modru aj s manželkou 20. septembra 1936. Hlavným bodom programu prezidentskej návštevy bolo polozenie venca na hrob Ľ. Štúra. Na svojej ceste po Slovensku však E. Beneš vzdal poctu aj ďalším osobnostiam a symbolom: v rámci bohatého programu navštívil napr. Štefánikovu mohyлу na Bradle, na Liptove si pripomenul tragickú smrť černovských obetí.

Mesto vydalo pokyny a nariadenia spolkom a inštitúciám, ktoré sa mali zúčastniť príchodu prezidenta. Z organizačného hľadiska bolo potrebné odkloniť dopravu z námestia, rozostaviť žiakov a študentov so zástavkami v rukách, krojovaných skupín, samostatné pokyny dostali napr. miestne spolky (Sokol, Orol, hasiči). V slávnostný deň 20. septembra 1936 prišlo prezidentské auto smerom od Vinosadov do Modry k budove mestského úradu. Prezidenta privítal starosta Oto Haluzický. Pôvodne

424 Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave (ďalej len: ŠABA), pobočka Modra. Zápisnice Zväzu ev. mládeže v Modre 1927 – 1947. 1. zv.

mal do Modry prísť aj predseda vlády Milan Hodža, ale z bližšie nešpecifikovaných dôvodov sa návštevy nezúčastnil. S prezidentským manželským párom však pricestoval krajinský prezident Jozef Ország. Súčasťou tohto podujatia nebol len pietny akt pri Štúrovom hrobe na cintoríne, ale aj odovzdávanie symbolických darov najvyššej hlave štátu, ktoré mali reprezentovať Modru a jej obyvateľov: boli to vázy z dielne Slovenskej ľudovej majoliky, zdobené vzormi Heřmana Landsfelda. Z prezidentskej kancelárie neskôr prišiel do Modry ďakovný list, adresovaný starostovi mesta.⁴²⁵ V Modre následne vyhotovili prezidentovu bustu. Dielo akademického sochára Pavla Bána vyrobila Slovenská keramika úč. spol. a uviedla ju do predaja.

Rok 1938 je pamätný tým, že pri hrobe Ľ. Štúra rečnil český básnik Jaroslav Seifert, ktorý prišiel do Modry s organizovaným zájazdom Družstevnej práce. Účastníci zájazdu navštívili cintorín i historickú dielňu modranskej majoliky (na základe tejto návštevy vznikla Seifertova báseň *Jako kvítka na modranském džbánu*). Básnik predniesol pri Štúrovom hrobe rozsiahly prejav. Vyzdvihol v ňom myšlienku demokracie, filologickú prácu Ľudovíta Štúra a pri tejto príležitosti pripomenul aj I. kongres slovenských spisovateľov v Trenčianskych Tepliciach, ktorého sa v roku 1936 osobne zúčastnil: Štúrovo meno bolo na ňom často spomínané predovšetkým z úst mladých básnikov. Vyzdvihol poetické dielo Ľ. Štúra, spomenul aj jeho zameranie na Rusko, v ktorom rečník videl záštitu slobody a mieru. V duchu svojej politickej orientácie Seifert predniesol tieto slová: „*Vzpomínáme na jeho lásku k prostému pracujícím lidu, poměr, který je dnes příkazem i nutností – ve formách jen málo změněných – všem nám. Vzpomínáme konečně i na jeho obdivnou přichylnost k mocné zemi na východě, i když se nám snad nestala tím – o čem snil Štúr – je dnes a zejména nám velkou záštitou svobody a míru. Družstevní práce, v jejímž jménu vyslovujeme tu dík a přinášíme skromnou poctu, přichází k tomuto hrobu nikoli bez jistých práv.*“⁴²⁶

Vojnové roky v období Slovenského štátu 1939 – 1945 boli v modranskom prostredí na Štúrove oslavy skromnejšie: napr. 125. výročie narodenia Ľ. Štúra v roku 1940 si do Modry prišli pripomenúť členovia Štúrovej evanjelickej spoločnosti položením kytice na hrob i k novému pamätníku na námestí. Pri výročiach si pripomínali Ľ. Štúra občasné

425 ŠABA, pobočka Modra. Fond Obvodný notársky úrad (ďalej: ObNÚ) v Modre č. 5b. Zápisnica zo zasadnutia mestskej rady z r. 1936. Inv. č. 17. Čiernobiela fotografia vázy – prezidentského daru – sa nachádza aj v časopise *Nový svět*, roč. XI. z 10. 10. 1936, č. 41, s. 3.

426 Reč Jaroslava Seiferta nad hrobom Ľudovíta Štúra. In *Panoráma*, roč. 16, marec 1938, č. 3, s. 63.

články v tlači, veľkolepé oslavy v Bratislave pripravil ľudácky režim pri storočníci spisovnej slovenčiny v roku 1943.

V Modre sa zachovala úsmevná historka, že za Slovenského štátu sa pohoršoval nad zanedbanosťou Štúrovho hrobu minister vnútra Alexander Mach a vyčítal vtedajšiemu vládnemu komisárovi Modry Neubauevi, že sa o hrob nikto nestará. Ak vraj mesto nebude venovať tomuto pietnemu miestu dostatočnú pozornosť, dá Štúra preniesť inam. Na túto vyhrážku údajne pán komisár odvetil: „*Ná, nech si ho zeberú, nech len dobre zaplacá!*“⁴²⁷

Priebeh realizácie nového náhrobného areálu

Už od 40. rokov 20. storočia sa uvažovalo o realizácii nového monumentálnejšieho náhrobného areálu. Pôvodný hrob býval okrem výročí často zanedbávaný. O jeho výzdobu sa staral Evanjelický ženský spolok, založený v roku 1907. Občas na hrob položil kvety jednotlivec, v rámci okrúhlych výročí hrob vďaka vencom a kvetinovej výzdobe vyzeral slávnostnejšie.

O premiestnení hrobu Ľ. Štúra sa hovorilo už v čase budovania pomníka na námestí, teda od roku 1936. Okresný úrad v Modre požadoval v roku 1942 oficiálne stanovisko evanjelického cirkevného zboru ohľadne tejto záležitosti. Premiestnenie bolo plánované k prednej cintorínskej bráne. Zborový farár Július Dérer oznámil okresnému úradu, že nemá námietky proti premiestneniu hrobu na dané miesto. Zároveň upozornil na skutočnosť, že už v rokoch 1936 – 1937 sa uvažovalo o podobnom riešení, nakoniec sa však od tohto zámeru upustilo kvôli obavám, že Štúrove telesné pozostatky by mohli byť príliš porušené. Modranský cintorín je totiž známy tým, že na pozemku sa nachádza veľké množstvo ničivej spodnej vody.

Zmienka o príprave pietnejšie upraveného miesta pre posledný odpočinok Ľ. Štúra sa nachádza aj v liste vedúceho notára Andreja Rybárika profesorovi Jánovi Frýdeckému z roku 1944: „*Mesto Modra v dohľadnej dobe za pomoci štátu a vysokých ministerstiev hodlá dôstojne umiestniť hrob Eudovíta Štúra a súčasne hodlá vydať publikáciu o dejinách mesta Modry.*“⁴²⁸

Idea nového pietneho areálu sa však realizovala až o desaťročia neskôr. Práce súvisiace s vybudovaním celého náhrobného komplexu na mieste posledného odpočinku Ľ. Štúra trvali skoro dvadsať rokov.

427 AMEŠ, Šulla, Pavel: Vzťahy Eudovíta Štúra k Modre. s. 121. L-69/1977. Pavel Šulla prevzal túto historku z rozprávania nebohého Jána Šimka, správcu Vinárskeho družstva.

428 ŠABA, pobočka Modra. Fond ObNÚ v Modre. List A. Rybárika prof. Frýdeckému. Inv. č. 90.

V roku 1947, pri chystaných oslavách storočnice Slovenského povstania 1848/1849, boli Pavel Šulla, riaditeľ Slovenskej sporiteľne v Modre a Ján Petrík, evanjelický farár cirkevného zboru na Kráľovej, poverení prípravou návrhu na úpravu Štúrovho pomníka. Miestny národný výbor v Modre vydal uznesenie, aby sa na hrob Ľ. Štúra položila kamenná alebo mramorová doska. Tento krok sa neskôr javil ako nedostačujúci a predovšetkým P. Šulla, predseda MOMS v Modre a neskôr predseda pomníkového výboru sa postavil za „*monumentálnu mohylu, dôstojný náhrobník tomuto veľkému mužovi národa. Tam, kde je Štúrov hrob, nedá sa nič veľkého postaviť, ale to, čo sa dá spraviť, spravme!*“⁴²⁹

Zachovalo sa viacero písomných návrhov na premiestnenie hrobu, no kvôli obave z možného porušenia telesných ostatkov sa od začiatku ako rozumnejšia ukazovala tá alternatíva, ktorá počítala iba s úpravou pôvodného hrobového miesta a jeho okolia. Malo sa rozšíriť do takej miery, aby sa dal na hrob osadiť nielen väčší náhrobný pomník, ale aby sa vytvoril aj dôstojnejší, rozsiahlejší priestor pre hromadné návštevy. Odstránenie starších pomníkov umiestnených okolo Štúrovho hrobu predstavovalo menej nákladné riešenie celého problému, preto boli majitelia týchto hrobových miest oslovení a napokon dali aj súhlas na ich premiestnenie.

V súvislosti s podobou samotného Štúrovho pomníka nepanoval jednotný názor: na jednej strane sa uvažovalo o ponechaní pôvodného náhrobného kameňa, na druhej strane sa vyrojili predstavy o novom náhrobku spojené s návrhom na zorganizovanie podobnej verejnej finančnej zbierky, aká sa uskutočnila nielen v prípade starého cintorínskeho pomníka, ale aj novšieho pamätníka na námestí.

Konečne na jar roku 1948 dostala záležitosť nový impulz. Z Povereníctva školstva, konkrétne od jeho povereníka, básnika Ladislava Novomeského, vyšla iniciatíva na vybudovanie nového náhrobného pomníka na hrobe Ľ. Štúra. Celou záležitosťou sa začali zaoberať viaceré inštitúcie, medzi nimi v prvom rade spomínané povereníctvo, teda vrcholná štátna inštitúcia, mesto Modra a evanjelická cirkev. Pri Miestnom národnom výbore v Modre bol založený pomníkový výbor. Realizáciu spočiatku ohrozoval časový faktor – na žiadosť povereníctva mal byť nový pomník odhalený už v máji 1848 v rámci jubilejných slávností. Tento časový plán bol však vzhľadom na veľkosť projektu nereálny. Často sa diskutovalo o skutočnosti, že na projekt nebola vyhlásená súťaž a hneď od začiatku ho zadali akademickému sochárovi Jozefovi Kostkovi. Na tento

429 AMEŠ. Správa zo zasadnutia MOR. Zápisky Pavla Šullu z fondu Jána Petríka, č. M-32/1985.

fakt poukazovali dotknutí umelci, ktorí mali záujem participovať na projekte: „*Bohužiaľ, Vašej žiadosti [o vypísanie súťaže na náhrobník – pozn. a.] t. č. vyhovieť nie je možné, lebo nie vec rozhoduje, ale osoba! Lebo to je osobné priateľstvo, ktoré je hlavnou »udalosťou« a protekcia [...]*“.⁴³⁰

Iná skupina výtvarníkov komentovala vzniknutú situáciu nasledujúcimi slovami: „*Nakoľko ide o akciu z verejných prostriedkov, má byť prevádzaná za normálnych okolností v rámci vypísania súťaže, no keďže je času málo, bol poverený prof. Kostka [...]*“.⁴³¹

Za vyhlásenie verejnej súťaže sa zasadzovala predovšetkým evanjelická cirkev. Na základe uznesenia zborového presbyterstva zo 14. marca 1948 podala cirkev Pripravnému výboru pre postavenie náhrobku Ľudovíta Štúra návrh, aby bola súťaž urýchlene vypísaná a na základe posudku komisie vybraný najlepší návrh a podľa neho zhotovený náhrobník.

V liste adresovanom Povereníctvu školstva farár J. Dérer zdôrazňoval fakt, že evanjelický cirkevný zbor v Modre už niekoľkokrát vyhlásil, že nedá súhlas na prenášanie ostatkov Ľ. Štúra a žiada povereníctvo o akceptovanie tohto rozhodnutia. Pripomenul, že cirkevný zbor ako majiteľ cintorína odsúhlasil zrušenie starých hrobov pred Štúrovým hrobom a okolo neho, okrem hrobov farárov Karola Štúra a Pavla Zocha.⁴³²

Povereníctvo školstva neakceptovalo žiadosť evanjelickej cirkvi o vypísanie verejnej súťaže a náhrobný areál ostal v realizácii Jozefa Kostku a architekta Milana Škorupu. Výsledok práce J. Kostku – socha s názvom *Slovenská jar* – sa stala symbolom hrobu Ľ. Štúra. Počas desaťročí, ktoré odvtedy ubehli, sa vizuálne zapísala do pamäte študentov a ďalších návštevníkov modranského cintorína. Zrástla s hrobom a stala sa jeho neoddeliteľnou súčasťou.

Plány v roku 1948 na plastiku ženy boli nasledovné: mala byť postavená na žulovom podstavci s plochou 1,5 x 1,7 m a spolu s podstavcom mala mať výšku 4,2 m. Výdavky na jej realizáciu boli vyčíslené na 760 tis. Kčs. O túto konečnú sumu sa malo podeliť Povereníctvo školstva (400 tis.) s Povereníctvom informácií a časť malo zaplatiť mesto Modra. Národná zbierka nebola doporučená, pretože sa vnímala ako nedôstojná forma financovania.

Do prác na náhrobnom areáli sa zapojil aj záhradný architekt Leopold Klika zo Skalice, ktorý mal vypracovať projekt parkovej úpravy a dodať

430 AMLŠ, fond Pavla Šullu. Šulla, Pavel: Vzťahy Ľudovíta Štúra k Modre. L-69/1977. List akademického maliara Ladislava Majerského z 19. 4. 1948, s. 123.

431 Tamtiež, List Bloku slovenských výtvarníkov zo 7. 4. 1948. s. 124.

432 AMLŠ, fond Júliusa Déreera. Dérer, Július: list Povereníctvu školstva a osvety s predmetom „Štúrov náhrobník“ zo dňa 18. 3. 1948.

ho do konca februára 1949, aby sa v jarných mesiacoch toho roka dalo pristúpiť k realizácii.⁴³³

J. Kostka spolu s Vladimírom Wagnerom a M. Škorupom však opäť žiadali premiestniť hrob Ľ. Štúra na rozľahlejšie miesto pri vchode do cintorína. Poverenie školsťva i pomníkový výbor sa na miestny cirkevný zbor obrátili so žiadosťou o povolenie premiestnenia, preto sa modranská cirkev touto otázkou znovu zaoberala. Zborový konvent z 2. februára 1949 sa uzniesol na stanovisku, ktoré bolo podobné postoju z marca 1948:

„1/ Nie je radné prenášať telesné pozostatky Štúra, a to hlavne na bratské citové vzťahy dvoch vedľa seba pochovaných bratov Karola a Ľudovíta Štúra. Ľudovít mal svojho brata veľmi rád. V jednej svojej básni takto za ním žiali: »Vrstovník môj, najdrahší druh, so mnou jeden cit, jeden duch.« Ublížili by sme pamiatke oboch bratov, keby sme ich od seba oddeľovali, po smrti odtrhovali. Už z piety nech sa ponechajú vedľa seba.

2/ Pre ponechanie hrobu Ľud. Štúra na starom mieste sú aj dôvody rázu technického. Ako je známe, modranský cintorín, najmä ľavá strana, je podplavovaná vodou zo susedného rybníka a tak je predpoklad, že telesné pozostatky sú úplne rozmeľnené a porušené, takže by exhumácia nebola úspešná, okrem toho priamo v hrobe je vrastená mohutná lipa, ktorej korene zasahujú celý hrob Ľudovíta i Karola Štúra.“⁴³⁴

Konventuáli nakoniec schválili odstránenie starých náhrobníkov z okolia Štúrovho hrobu. Kvôli zachovaniu pamiatky Karola Štúra a Pavla Zocha (syn Ctiboha Zocha, priateľ a spolupracovník Ľ. Štúra) navrhli riešiť upravený pietny komplex ako trojhrob tak, aby v strede stál náhrobok Ľudovíta Štúra so sochou a po jeho stranách kamenné dosky nad hrobmi Karola Štúra a Pavla Zocha. Na kamenných doskách mali byť vyryté ich mená.

Na tento návrh pristali sochár i staviteľ. Prostredie medzi lipami bolo vhodné, pomedzi stromoradiím sa otvárala pekná panoráma. Prebehla úprava okolia hrobov. Ľudovítovo telo ostalo na pôvodnom mieste a z bezprostredného okolia boli odstránené viaceré hroby, ktoré prekážali pri úprave areálu. Odstránené pomníky patrili podľa vyhotoveného súpisu týmto mŕtvym obyvateľom Modry:

1/ Johann August Benisch, em. Seminardirektor, 1823 – 1891,

2/ Karolína Benisch, geb. Reisz, 1834 – 1922,

433 ŠABA, pobočka Modra. Fond Pavla Šullu. Výt'ah zo Zápisnice zo zasadnutia rady MNV v Modre zo dňa 30. nov. 1948.

434 Ústredný archív ECAV na Slovensku. Fond Evanjelický cirkevný zbor v Modre – Kniha zápisníc. Zápisnica zborového presbyterstva z 2. februára 1949, inv. č. 9.

- 3/ Karolína Lenhradt, 1849 – 1918,
- 4/ Braxatoris Lajos, 1802 – 1859,
- 5/ Terézia Braxatoris, geb. Waltersdorfer, 1812 – 1900,
- 6/ Samuel Brunovský, učiteľ, 1873 – 1898,
- 7/ Jozef Čistý, učiteľ, brat Emila, 1880 – 1908,
- 8/ Emil Brunovský, 1864 – 1925,
- 9/ Jozef Ott, prof. modr. gymnázia, umrel 84-ročný r. 1876,
- 10/ Jozef Dubovský, 1803 – 1866,
- 11/ Jozef Maier, inšpektor nem. ev. cirkvi, 1830 – 1906,
- 12/ Elisabeth Susanna Maier, geb. Schnel, 1824 – 1915,
- 13/ Judita Dubovská, rod. Bukva,
- 14/ Karol Štúr, 1811 – 1851,
- 15/ Pavel Zoch, 1850 – 1907.⁴³⁵

Po roku 1949 bolo priestranstvo v okolí hrobu Ľ. Štúra upravené len čiastočne. Na spoločný trojhrob položili tri kamenné platne a umiestnili podstavec, na ktorom mala stáť socha. Prostredná mramorová doska nad telom Ľ. Štúra bola zhotovená vo väčších rozmeroch. Po základných prácach zostal hrob bez ďalšej úpravy a bez sochy. Trvalo sedem rokov, kým sa prišlo k ďalším úpravám.

Začiatkom 50. rokov evanjelická cirkev opäť rokovala o už odstránených náhrobkoch. Pod vedením farára J. Dérera účastníci zasadnutia skonštatovali, že niektoré z nich sú pre cirkev cenné, predovšetkým tie, ktoré patria „zaslúžilým mužom“, a preto by sa pre ne malo nájsť dôstojné miesto.⁴³⁶

Na základe uznesenia presbyterstva pôvodné náhrobky Karola a Ľudovíta Štúrovcov a Pavla Zocha boli prenesené k cintorínskemu múru vľavo, kde sú dodnes. Tak ostal zachovaný aj pôvodný prvý pomník Ľ. Štúra, zhotovený na základe Dobšinského peňažnej zbierky.

V roku 1956, pri príležitosti osláv storočnice úmrtia Ľ. Štúra, nastal vhodný okamih dielo úspešne zavŕšiť. J. Kostka od roku 1948 viackrát zmenil na pripravovaných modeloch výraz sochy. Jeho prvý návrh z roku 1948 predstavoval štíhlu starú schúlenú ženu, s ovisnutými rukami pozdĺž tela. Tento prvý návrh symbolizoval smútok. Námetky voči makete vyjadril Pavel Šulla, predseda pomníkového výboru priamo v umelcovom ateliéri, keď si bol prezrieť pripravovaný model. Pravdepodobne ani sám autor nebol s týmto návrhom spokojný a vypracoval nový, ktorý

435 AMEŠ, fond Pavla Šullu. Šulla, Pavel: Vzt'ahy Eudovíta Štúra k Modre. L-69/ 1977, s. 123.

436 Ústredný archív ECAV. Fond Evanjelický cirkevný zbor v Modre. Kniha zápisníc. Zápisnica zborového presbyterstva zo dňa 31. januára 1950. Inv. č. 9.

symbolizoval víťazstvo – mladú devu s vavrínovým vencom. Dievčina držala veniec v rukách pred sebou. No ani táto podoba nebola definitívna, Kostka model opäť zmenil. Miesto vavrínového venca dievčina drží v pozdvihnutých rukách popri hlave na ľavej strane jabloňovú vetvu – ratolesť. Socha pod názvom Slovenská jar stelesňuje národné „prebudenie“ v 19. storočí a pod týmto názvom je evidovaná v pamäti národa.

14. októbra 1956 bola na podstavec nad hrobom Ľ. Štúra umiestnená socha, stále však nie v definitívnej verzii, išlo len o sadrový odliatok, navyše nie celkom identický s dnešným artefaktom. V tom čase sa J. Kostka vyjadril, že bronzová socha bude dohotovená o rok. K definitívnemu odhaleniu sochy však prišlo až v júni 1964.

Jubilejné slávnosti v roku 1956, definitívne dokončenie nového náhrobného areálu

Rok 1956 sa niesol v znamení 100. výročia úmrtia Ľudovíta Štúra. V jeho rámci prebiehali celoštátne oslavy, konferencie a iné príležitostné podujatia. 14. a 15. októbra 1956 sa uskutočnili spomienkové slávnosti v Modre. Okrem odhalenia sadrovej verzie sochy Slovenská jar na hrobe Ľ. Štúra sa uskutočnilo viacero sprievodných podujatí. Najvýznamnejšiu udalosť predstavovalo sprístupnenie Pamätnej izby Ľudovíta Štúra na námestí v tzv. emreszovskom dome, v ktorom Štúr strávil posledné dni svojho života a v ktorom aj zomrel. Pôvodne vznikla ako samostatný objekt, dnes je súčasťou SNM – Múzea Ľ. Štúra v Modre. V deň jej sprístupnenia (14. októbra 1956) na tomto dome odhalili pamätnú tabuľu. V rámci storočnice organizátori osadili ďalšie pamätné tabule na fasáde bývalej evanjelickej fary, na ktorej sa Ľudovít ukrýval u svojho brata Karola po vydaní zatykača v máji 1848; na Veštíkovej horárni v Harmónii: býval v nej Ján Veštík, mestský horár, ktorý previedol Štúra cez Malé Karpaty do Jablonového. Verejnosti mali pripomínať Štúrovu pamiatku aj dva turisticky zaujímavé artefakty: pamätník na mieste osudového zranenia v chotári nazývanom Šnaudy a pamätník Štúrova lavička v Holombeckej doline.

Oslavy oficiálne zastrešovali viaceré inštitúcie: Povereníctvo školstva a kultúry, Krajský národný výbor v Bratislave, Okresný národný výbor v Pezinku a Miestny národný výbor v Modre. Najviac aktivít súvisiacich s prípravou osláv odvodili modranskí obyvatelia, združení v Prípravnom výbore Storočnice Ľ. Štúra v zložení: Viliam Capek (predseda), Štefan Bavolyar (tajomník, mestský archivár), akademický maliar Štefan Cpin, Alexander Kraic (riaditeľ školy), Elemír Kantek (učiteľ), Jozef Kopa

ml., akademická maliarka Viera Kraicová, Ján Petrík, Pavel Šulla, Ján Karabelli, Július Dérer. Zorganizovaný pestrý program z dvoch októbrových dní ukazuje na zanieťenie vymenovaných Modranov, predovšetkým z radov evanjelickej cirkvi. Napriek tomu však hodnotenie osláv v konečnom dôsledku nevyznelo pozitívne. Predmetom kritiky sa stal najmä nízky počet účastníkov z radov domáceho i cezpoľného obyvateľstva pri otváraní nového kultúrneho domu počas prvého dňa osláv. Organizátori a príslušné úrady totiž rátali s väčšou účasťou, ktorá sa ukázala ako primeraná ich očakávaniam až na druhý deň.⁴³⁷ Modra však dostala do vienka kultúrno-osvetovú inštitúciu, ktorej názov – Kultúrny dom Ľudovíta Štúra – pomáhal fixovať meno tejto významnej historickej osobnosti v kolektívnej pamäti miestneho obyvateľstva.

V roku 1964 sa práce na modranskom cintoríne zavŕšili osadením sochy Slovenská jar na podstavec nad centrálnou mramorovou platňou hrobu Ľ. Štúra. Slávnosť odhalenia sa konala 26. júna 1964. Mala komornejší charakter: sochu na hrob umiestnili predovšetkým z toho dôvodu, že sa nezadržateľne blížilo okružle 150. výročie Štúrovho narodenia (1965). Rok 1964 sa preto niesol v znamení príprav veľkolepých celoštátnych osláv. Uskutočnili sa v dňoch 29. – 31. októbra v Modre a v Uhrovci.

Oslavy 150. výročia narodenia Ľudovíta Štúra

V ich rámci otvorili v Modre v novovzniknutom Múzeu Ľudovíta Štúra výstavu O živote a diele Ľ. Štúra.⁴³⁸ Sprístupnenie výstavy bolo zároveň aj oficiálnym otvorením múzea, čo predstavovalo najvýznamnejšiu udalosť štúrovských osláv daného roka, spolu s otvorením Pamätníka Ľudovíta Štúra v jeho zrekonštruovanom rodnom dome v Uhrovci o dva dni neskôr.

Slávnostný program v Modre pokračoval po otvorení výstavy 30. októbra 1965 konferenciou učiteľov a popoludní kladením vencov na Štúrov hrob. Zaujímavá je skutočnosť, že sprievod hostí (najmä účastníkov spomínanej konferencie) a občanov mesta sa na cintorín neuberal spred pamätníka na námestí, ako sa to zaužívalo neskôr, ale spred Kultúrneho domu Ľudovíta Štúra. Je otázne, či stanovenie východiskového bodu tohto sprievodu predstavovalo len praktickejšiu alternatívu (odchod sprievodu z miesta, na ktorom sa konala konferencia učiteľov, tvoriacich

437 AMEŠ. Hodnotenie osláv Štúrovej storočnice. Rukopis. L – 40/1969.

438 Výstava Ľudovít Štúr – Život a dielo bola otvorená 29. 10. 1965 aj v Prahe na Strahove. Pripravil ju Pamätník národného písemníctví a Matica slovenská. Medzi ďalšie podujatia, zorganizované pri príležitosti 150. výročia Štúrovho narodenia možno uviesť inscenácie literárnych pásiem (Bratislava, Rimavská Sobota, Modra, Topoľčany), umelecký program v Opere SND v Bratislave, spomienkové večery (Liptovský Mikuláš) a i.

akési jeho „jadro“ alebo „predvoj“), alebo či ho možno dešifrovať a interpretovať ako úmyselný akt, programovo nadväzujúci na dobovú kultúrnu politiku a ideologickú instrumentalizáciu Ľudovíta Štúra ako symbolu (nový stánok „socialistickej“ kultúry a jeho pomenovanie po Ľ. Štúrovi; socialistickí učitelia verzus vychovávateľ mládeže/národa Ľ. Štúr; prípadne neartikulovaná, ale existujúca opozícia „socialistického“ kultúrneho domu Ľ. Štúra verzus „klérofašistického“ Štúrovho pomníka na námestí atď.).

V jubilejnom roku 1965 Povereníctvo školstva a kultúry zaslalo list všetkým krajským a okresným národným výborom na Slovensku, v ktorom prízvukovalo kultúrno-politický význam 150. výročia Štúrovho narodenia. Jeho vyvrcholením mali byť celoštátne oslavy v Bratislave, Prahe, Modre, Uhrovci a v ďalších lokalitách. Národné výbory mali koordinovať miestne akcie, usmerniť školy a osvetové zariadenia, aby organizovali slávnostné večery, akadémie, literárne besedy, konferencie, výstavy, prednášky a iné osvetové podujatia a v duchu doby: „[...] *oslavy majú byť bohatým žriedlom pri výchove k socialistickému vlastenectvu a národnej hrdosti na školách a v širokých masách pracujúcich.*“⁴³⁹

Pri tejto príležitosti uzreli svetlo sveta rôzne propagačné materiály o Ľ. Štúrovi, ktoré boli zasielané do škôl a osvetových zariadení. Na oslavách sa podieľali rozhlas a televízia, preto ich sprevádzala dobrá propagácia, pochopiteľne spojená s dobovou propagandistickou rétorikou. Svedectvom tejto rétoriky je aj heslo, uvedené v záhlaví pozvánky na celoštátne oslavy do Uhrovca: „*V duchu štúrovských národných tradícií vpred za všestranný rozvoj našich národov v slobodnej Československej socialistickej vlasti.*“

Po roku 1965 navštevovali Štúrov hrob každoročne pri príležitosti výročia jeho smrti minimálne predstavitelia mesta a pracovníci novozaloženého Múzea Ľudovíta Štúra. S nárastom počtu návštevníkov múzea stúpala priamo úmerne aj návštevnosť cintorína. Predovšetkým v jesennom období, okolo výročia Štúrovho narodenia, kedy kulminuje návštevnosť múzea, býval (aj býva) hrob doslova zasypaný kyticami, vencami a sviečkami. Najčastejšie sa pri ňom zastavujú žiaci so svojimi pedagógmi, ktorí zaradili pietnu spomienku pri Štúrovom hrobe do programu školskej exkurzie.

Rok 1986 bol jubilejným rokom Ľudovíta Štúra, celoštátne oslavy sa niesli v duchu 130. výročia jeho úmrtia a 170. výročia narodenia. Ukončenie roka Ľudovíta Štúra sa konalo v Modre, okrem viacerých sprievodných akcií tvorila súčasť programu pochopiteľne pietna spomienka pri hrobe.

439 AMEŠ. List Povereníctva SNR pre školstvo a kultúru, adresovaný krajským a okresným výborom na Slovensku zo dňa 24. 9. 1965. Č. L-103/1980. A – 46.

Slávnostné podujatie obsahovalo zaujímavý prvok: sprievod účastníkov, smerujúci od pomníka na námestí k hrobovému miestu na cintoríne, bol inscenovaný ako rekonštrukcia autentického pohrebného sprievodu z roku 1856. Na jeho čele kráčali študenti a remeselníci v historických kostýmoch, s atribútmi, ktoré zaznamenali očití svedkovia pohrebu a písala o nich aj tlač z 50. rokov 19. storočia. Za nimi nasledovali oficiálni hostia a obyvatelia Modry. Po akte položenia vencov na Štúrov hrob zazneli hymnické piesne. Báseň Vojtecha Mihálíka *Na modranskom cintoríne* recitoval herec Ladislav Chudík. Hlavný prejav predniesol predseda Matice slovenskej Vladimír Mináč.⁴⁴⁰

Mináčov prejav možno v kontexte 80. rokov 20. storočia charakterizovať ako výrazný, zbytočne nelyrizujúci, ale jasne a stručne charakterizujúci osud Ľudovíta Štúra. Predstavil ho ako cítiacu ľudskú bytosť, bez zbytočného pátosu. Vyzdvihol jeho hlavný čin – uvedenie spisovnej slovenčiny do života. Mináč charakterizoval Štúrov postoj voči slovenskej politike počas modranského obdobia: „*Vari nikto tak presne nevedel všetko o politickej neschopnosti Slovenska ako Ľudevít Štúr v modranskom čase. V tom predposlednom a poslednom čase poznal a precítil všetky hĺbky našej biedy, zostúpil až na dno svojich úzkostí a pochybností, veď pochyboval aj o zmysle svojho vlastného pohybu, o zmysle svojej práce. Štúr vtedy tušil, že slovenské politické vystúpenie bolo predčasné, že zrada demokratických ideálov bola len nevyhnutným dôsledkom nehotovosti Slovákov na politické vystúpenie.*“⁴⁴¹

Štúrove oslavy od 90. rokov do súčasnosti

Jubilejný Rok Ľudovíta Štúra 1995/1996 vytvoril rámec pre pripomínanie si viacerých štúrovských výročí a jeho začiatok i koniec opäť patril Modre. 12. januára 1995 sa v tomto meste konalo za účasti ministra kultúry Ivana Hudeca zhromaždenie, na ktorom odznelo posolstvo primátora Modry Vladimíra Medlena slovenským mestám a obciam so štúrovskými tradíciami, aby sa zapojili do osláv nadchádzajúcich významných jubileí: 180. výročia narodenia Ľ. Štúra, 150. výročia vydania Štúrových *Slovenských národných novín* a 140. výročia úmrtia Ľ. Štúra. Oslavy Štúrových jubileí sa stali významnou kultúro-politickou udalosťou celoštátneho charakteru, lebo záštitu nad nimi prevzal predseda Národnej rady Slovenskej republiky (NR SR) Ivan Gašparovič.

440 MINÁČ, V. Modranský čas Ľudovíta Štúra. In *Nové slovo*, roč. 18, príloha Nedel'a. 16. 1. 1986.

441 Tamže.

Na pôde modranského múzea založila jeho dlhoročná riaditeľka Oľga Pavúková Prípravný výbor celoštátnych osláv jubileí Ľudovíta Štúra, v ktorom boli zastúpené viaceré inštitúcie a organizácie (Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky, Matica slovenská, Spolok slovenských spisovateľov, Národné osvetové centrum, Slovenský rozhlas a Slovenská televízia, múzeá, regionálne kultúrne a osvetové strediská, zástupcovia miest a obcí so štúrovskými tradíciami). Čestným predsedom Prípravného výboru sa stal minister kultúry, výkonným predsedom riaditeľ Pamätníka slovenskej literatúry a Slovenského národného literárneho múzea Matice slovenskej Imrich Sedlák. Mesto Modru zastupoval v tomto výbore primátor V. Medlen.

Prípravný výbor zostavil a koordinoval program celoštátnych osláv, ktoré sa konali v mestách a obciach spojených s pobytom a účinkovaním Ľ. Štúra – mnohé z nich mali charakter ústredných osláv – v Uhrovci, Bratislave, v Modre. Podrobný výpočet uskutočnených podujatí by bol veľmi bohatý.⁴⁴²

Slávnostný záver jubilejného roka bol v programe celoslovenského Prípravného výboru stanovený na deň 140. výročia úmrtia Ľ. Štúra (12. januára 1996). V predchádzajúcich dňoch sa uskutočnili mestské podujatia – premietanie filmu o Ľ. Štúrovi, otvorenie výstavy v múzeu, odhalenie pamätnej tabule Karolovi Štúrovi a pietna spomienka na Karola Štúra, zorganizovaná modranským gymnáziom, ktoré nesie meno Ľudovítovho najstaršieho brata. Tieto miestne akcie mali aktivizovať obyvateľov Modry k účasti na záverečnom celoštátnom podujatí. V dňoch 10. – 11. januára 1996 sa v Modre-Harmónii konala vedecká konferencia o Ľ. Štúrovi, ktorá priniesla nové poznatky z výskumu jeho života a diela.⁴⁴³

Dňa 12. januára 1996 sa uskutočnilo záverečné podujatie – celoštátna pietna spomienka na Ľ. Štúra pri príležitosti 140. výročia jeho úmrtia. Začala sa popoludní slávnostným verejným zhromaždením na námestí, na ktorom primátor Modry privítal hostí a Pavol Števček v zastúpení ministra kultúry predniesol slávnostný prejav. Z námestia sa potom odobral sprievod hostí, občanov mesta a návštevníkov na cintorín. Čelo sprievodu tvorili študenti so skríženými šablami, dievčina s rozmarínovým vencom a študenti s horiacimi faklami. Za historizujúcim čelom sprievodu kráčali krojované páry miest a obcí s vencami, oficiálni hostia, občania

442 Prehľad osláv v Roku Ľudovíta Štúra priniesla podrobne *Pamätnica Roka Ľudovíta Štúra*, vydaná Múzeom Ľudovíta Štúra v r. 1997. Zostavovateľmi boli Oľga Pavúková a Imrich Sedlák.

443 Výstupom z vedeckej konferencie je zborník SEDLÁK, Imrich (ed.) *Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti*. Martin : Matica slovenská, 1997.

a mládež mesta Modry. V programe pietnej spomienky nad Štúrovým hrobom vystúpil predseda Matice slovenskej Jozef Markuš. Pri hrobe sa Štúrovej pamiatke poklonili delegácie z miest a obcí, vedené primátormi a starostami (z Uhrovcu, Myjavy, Trenčína, Zvolena, Liptovského Mikuláša, Zemianskeho Podhradia, Lubiny, Ivanka pri Dunaji, Dobrej Vody, Jablonového, Bánoviec nad Bebravou, Brezovej pod Bradlom, Komárna). Symbolický rozmer mala účasť mimoriadnych a splnomocnených veľvyslancov Ruskej federácie a Ukrajiny, Sergeja Jastržemského a básnika Dmitra Pavličku. Ich prítomnosť bola vnímaná ako prejav slovanskej vzájomnosti, ktorá mala v Štúrovom národnoemancipačnom programe významné zastúpenie.

V závere dňa sa uskutočnil slávnostný večer v Kultúrnom dome Ľ. Štúra. S prejavom vystúpil predseda parlamentu Ivan Gašparovič a uvedená bola scénická kompozícia *Cez búrky a skálie* v réžii Juraja Sarvaša. Toto podujatie zavŕšilo jubilejný Roka Ľudovíta Štúra 1995/1996.

Pamiatka Ľudovíta Štúra je stále živá. Pri povrchnom pohľade toto skonštatovanie vyznie ako fráza, pri hlbšom zamyslení sa ako fakt, ktorého svedectvami sú už viaceré generácie. Generácie historikov, študentov, štátnikov a občanov si pripomínajú jeho život a odkaz, odhaľujú nové poznatky, nachádzajú artefakty a kúsky mozaiky, ktorými dopĺňajú skladačku jeho života. K jubilejným výročiam úmrtia a narodenia sa konajú slávnostné pietne zhromaždenia pri jeho hrobe v Modre. Pri výročných pietnych slávnostiach spolupracovali viaceré inštitúcie: v druhej polovici 19. storočia sa pri výstavbe náhrobného pomníka angažovala Matica slovenská. V prvej polovici 20. storočia spolupracovali na príprave osláv a pietnych spomienok evanjelická cirkev, Matica slovenská a pochopiteľne mesto Modra.

Neskôr sa pridali štátne a kultúrne inštitúcie, predstavitelia samospráv, rôzne spolky: Múzeum Ľudovíta Štúra, Spolok slovenských spisovateľov, Štúrovské hnutie národného zjednotenia, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Historický ústav SAV, Slovenská národná knižnica, Slovenské národné múzeum, starostovia obcí a miest, ktoré sú späté s Ľudovítom Štúrom, ale aj najvyššie štátne inštitúcie ako NR SR, Ministerstvo kultúry SR, Úrad Predsedníctva vlády SR, či Prezidentská kancelária. V priebehu dlhého vývoja pôsobila ako iniciátor pestovania Štúrovej pamiatky a ako najstabilnejší spolutvorca jubilejných pietnych spomienok a slávností Matica slovenská.

Pri hrobe Ľ. Štúra v Modre sa cyklicky opakovali najvyššie štátne náštevy, ich prítomnosť bola viazaná k okrúhlym Štúrovým výročiam, prípadne s uvedením do funkcie. S Modrou a uctením si odkazu Ľ. Štúra sú

späté viaceré prezidentské návštevy. Pri prvom náhrobnom pomníku Ľudovíta Štúra bol v roku 1936 prítomný prezident Edvard Beneš. Pri novom náhrobnom areáli vzdal úctu Štúrovej pamiatke prvý prezident Slovenskej republiky Michal Kováč s manželkou 10. februára 1995 v rámci svojej pracovnej cesty po okrese Bratislava-vidiek. Rudolf Schuster sa po inaugurácii do úradu prezidenta Slovenskej republiky prišiel pokloniť pamiatke Štúra k jeho pamätníku na námestí. Predseda NR SR Ivan Gašparovič zaštilil jubilejný Rok Ľudovíta Štúra 1995/1996.

Ľ. Štúr má významné miesto aj v kontexte česko-slovenských vzťahov. Vzťahmi Ľ. Štúra k Čechám a k českému národnoobrodeneckému hnutiu sa zaoberala napr. Zdenka Sojková, ktorej diela vyšli už v reedícii. Jednou z posledných udalostí v Českej republike viažucich sa k Štúrovej pamiatke, bolo odhalenie pamätnej tabule v Hradci Králové na dome, v ktorom sa Ľudovít zoznámil so svojou láskou Máriou Pospíšilovou. Udalosť sa konala v rámci jubilejného Roka Ľudovíta Štúra 2005/2006, odhalenie pamätnej tabule prebehlo v septembri 2006, kedy bol z Modry do Hradca Králové zorganizovaný viacdnňový zájazd. Počas tohto jubilejného roka navštívil Modru prezident republiky Ivan Gašparovič, ktorý sa 12. januára 2006 zúčastnil manifestačného zhromaždenia pri pomníku Ľ. Štúra na námestí.

Osobnosť Ľudovíta Štúra, jeho celoživotné dielo treba pripomínať i nasledujúcim generáciám, nie ako suché a zastaralé deje dôb minulých, ale ako vždy niečo nové prinášajúce a univerzálne platné i v súčasnej dobe svetovej a európskej globalizácie, kedy každý národ prináša do spoločného priestoru niečo vlastné, jedinečné a originálne.

Cieľom tohto príspevku bolo zmapovať nielen dlhú a „kľukatú“ cestu k dnešnej podobe hrobu Ľ. Štúra, ale v skratke poukázať aj na dejiny iných štúrovských pamätníkov v modranskom prostredí, resp. na pietne spomienky i veľkolepé jubilejné oslavy Ľ. Štúra a aspoň stručne naznačiť ich význam pre formovanie kolektívnej identity a pamäti obyvateľov Modry i celého Slovenska.

PRÍLOHA

Komu patrí tvár sochy na hrobe Ľudovíta Štúra?

Modelom pre Kostkovu sochu Slovenská jar bola pani Eva Dzureková, rod. Huťanová. Jej manžel, akademický sochár Dušan Dzurek sa s ňou zoznámil práve v období, kedy prof. Jozef Kostka – jeho učiteľ na Vysokej škole výtvarných umení – pracoval na spomínanej soche. Spomienky

p. Evy Dzurekovej tvoria živú pamäť udalostí, viažucich sa k soche Slovenská jar:⁴⁴⁴

Autorka: Ako ste dostali príležitosť byť modelkou pre sochu Slovenská jar?

Odpoveď E. Dzurekovej: „*Pochádzam zo Slavošoviec pri Rožňave. Prišla som do Bratislavy na vysokú školu – študovala som ekonómiu a bývala som v internáte na »Nešporáku«. Pán profesor chodieval smerom na hrad, kde mal ateliér. On si ma vyhlíadal, keď som stávala na zastávke a čakala som na trolejbus. Jedna z mojich priateľiek mala priateľa iného sochára, chodila do jeho ateliéru a prof. Kostka mi po nej poslal odkaz.*

Do našej telocvične v škole chodili študenti z VŠVU. Tu ma raz môj spolužiak ukázal Dušanovi Dzurekovi [budúcemu manželovi]: »Toto je tá, čo ju chce profesor Kostka za modelku.« “ A on na to: »Takú škaredú ženu?« A potom si ma zobral [smiech]. “

Autorka: Aká bola Vaša reakcia?

E. Dzureková: „*Najprv som ostala v rozpakoch, prvá reakcia bola, že si to nemôžem dovoliť, že čo na to povedia rodičia, že mi to nedovolia a pokiaľ mi to nedovolia, nemôžem túto ponuku prijať. Ale súhlasili. Chodila som do ateliéru pravidelne dvakrát do týždňa. Pán profesor robil vtedy dve väčšie veci – Slovenskú jar a sochy na Slavín, aj to som ja. Jedna z dievčat zo súsošia Vďaka na Slavíne. Mal aj druhú modelku, ale nikdy sme sa nestretli. Vždy to tak zariadil a ja som sa nepýtala.* “

Autorka: V ktorých rokoch to bolo a koľko ste mali rokov?

E. Dzureková: „*Začala som v roku 1962, trvalo to dlhšie obdobie. Tri roky som chodila do ateliéru, najprv kvôli Slovenskej jari, potom kvôli Slavínu. Mala som 17 – 19 rokov.* “

Autorka: Aké sú Vaše spomienky na prof. J. Kostku?

E. Dzureková: „*Chodila som do ateliéru, ktorý mal na vysokej škole, na Vazovovej. Keď ma prvýkrát zbadal, hovorí mi, či poznám báseň Ave Eva a ja som mu ju začala recitovať. Recitovala som mu často, okrem Ave Eva aj inú slovenskú poéziu, Préverta, Baudelaira, aj Mamku Pôstkovú som mu recitovala. Raz som mu predniesla báseň o židovskej žene, o odlúčení od rodiny. Vtedy Kostka nič neurobil, bol to silný zážitok. Veľa premýšľal, bol citlivý človek. Často u neho býval aj prof. Baník a hovorieval: »Ide profesorova múza«. Chodil aj prof. Mudroch a prof. Studený, potom spolu odchádzali na víno do Petržalky. Boli to veľmi príjemné stretnutia.*

444 Poznámka autorky: pani Eva stála vo svojej mladosti ako model pri práci Jozefa Kostku na soche Slovenská jar. Ohotne mi odpovedala na pripravené otázky, za čo jej ďakujem. Prepísaný rozhovor je v autentickej podobe.

Dostala som od prof. Kostku knihu o Modiglianím, aj iné. Veľa rozprával o sebe, o štúdiách v Paríži. Myslím, že umelci, ktorí sa vrátili po štúdiách z Paríža, veľmi im Paríž pomohol v tvorbe. Tam bola úžasná sloboda a u nás inak. Slobodu prenášali aj do svojej tvorby. Bolo to o chápaní, o životnej filozofii, nešlo len o zručnosť.“

Autorka: Ako si spomínate priamo na pózovanie?

E. Dzureková: „Naskladal z papierového rysu formát a dal mi ho do ruky. Držala som ho, alebo mi ho priložil k telu. Nosila som iný účes, ako mala mať socha, tak mi aj vlasy upravil, stiahol do chvosta. Najprv robil skice, veľa skicoval, neskôr malé modely z hlíny. Veľa docizelovával, niektoré hrubšie veci pomáhali robiť aj študenti. Raz mi robil aj posmrtnú masku, na čo sa hneval môj priateľ, neskorší manžel. Keď boli hotové modely, potom do sadry odlieval Juraj Margoč. Sochy sa odlievali do bronzu vo Zváračskom ústave.“

Autorka: Prišli ste do kontaktu s Pavlom Šullom, prípadne Júliusom Dérerom z Modry? Zúčastnili ste sa v r. 1964 slávnostného odhalenia?

E. Dzureková: „Nie, neprišla som do kontaktu ani s P. Šullom, ani s nikým z Modry, o okolnosti zadania sochy som sa nezaujímal, predsa len som bola veľmi mladá. Nezúčastnila som sa ani slávnostného odhalenia, medzitým som sa vydala, šli sme bývať do Ivanky pri Dunaji. Spomínam si ale na jednu príhodu, keď prišla z Prahy z Národopisného múzea priateľkina známa, ktorá tu v Bratislave mala písať vedeckú prácu. Bolo to v 80. rokoch. Išla som s nimi do Modry na cintorín, ukázať im areál a sochu, ktorej som stála modelom. Prišla k hrobu a povedala: »A tento človek urobil to, že nemáme spoločnú reč. Toto sa nemalo stať. To bola veľká chyba«. Vysvetľovala som jej situáciu, no nepáčilo sa jej to. Veľmi ma to mrzelo.“

Autorka: Aký ste mali pocit, keď ste prvýkrát videli hotové a osadené dielo?

E. Dzureková: „Moja prvá reakcia bola: Bolo to na niečo dobré! Vybavili sa mi všetky tie dlhé náročné hodiny sedenia, ktoré som mala za sebou. A ešte ako to výborne celé vedel prof. Kostka použiť.“

OSLAVY ĽUDOVÍTA ŠTÚRA AKO MÉDIUM FORMOVANIA HISTORICKEJ PAMÄTI SLOVÁKOV*

DANIELA KODAJOVÁ

Základným znakom osláv a slávností je vytvorenie priestoru a príležitosti na reprezentáciu oslavovanej osoby, inštitúcie či konkrétnej komunity a udalostí, spätých s ich predchádzajúcim vývojom. Pre danú osobu či komunitu majú symbolický význam. Táto symbolika vyvoláva zmyslovú súvislosť, viažu sa k nej emócie a je funkčná iba v určitých väzbách a sociálnych vzťahoch. Platí to i pre festivity, ktoré sú spojené s procesmi formovania moderných národov, ich identít a kolektívnej pamäti. Osláviť pamiatku veľkých ľudí svojho národa slávnosťami a pomníkmi patrí k významným a frekventovaným možnostiam verejnej prezentácie každej národnej komunity. Umožňuje jej totiž predviesť želanú formu svojich vlastných dejín, resp. kolektívnej pamäti na prekonaný úsek vývoja, vyčleniť a odlíšiť sa od iných komunit, usmerňovať vlastných členov, predstaviť aktuálnu vnútornú hierarchiu vedúcich postáv i selektívny výber postáv akceptovaný komunitou ako zakladateľská generácia.

„Bývali to sviatky plné radosti“

Ľudovít Štúr patrí nesporne k predstaviteľom zakladateľskej generácie národnej komunity. Sám sa od 30. rokov 19. storočia v slovenskom prostredí podieľal na tvorbe takého typu festivity, ktorý označujeme ako *národná slávnosť*. Ovplyvňoval obsah, formu a rituálnu stránku slávností v tom smere, aby národné festivity nadobúdali charakter interaktívnych podujatí organizátorov i publika. Vzájomná interakcia umocňovala spoločný zážitok, prehľbovala citové väzby k predmetu osláv, k národu ako celku. Spolu so svojimi druhmi utváral novú formu festivity, ktorá bola kombináciou domácich zdrojov a modelov preberaných z inonárodného prostredia, resp. ich domestifikovanou podobou. Model spojenia diskusií

* Text vznikol ako výstup grantovej úlohy projektu VEGA 2/0139/13 *Historická pamäť a dejiny Slovenska – procesy instrumentalizácie a manipulácie v 19. a 20. storočí*, riešenom v Historickom ústave SAV.

o národných záujmoch, s prednáškami, recitáciami vlastnej tvorby so zábavou, slávnosťami, výletmi, pomenoval Jozef Miloslav Hurban „*sviatkami plnými radosti. Lepší rečníci tu hovorievali dlhé zápalisté řeči, básníci přednášali svoje básně, speváci nôtli svoje dumy a všecí sa společně bavili. Nie jeden raz sa všetko rozplakalo nad spomínaním si bied slovenského národa.*“⁴⁴⁵ Prvoradým cieľom príhovorov, spevov a iných sprievodných činností bolo vyvolať emócie. Dosahovalo sa to apelovaním na prítomných oslovovaných ako zástupcov celého národa a nabádaním k aktivite v jeho prospech a rozvoji. Osobná zainteresovanosť bola očakávaná a vyžadovaná. Každý člen národa sa mal aktívne zapojiť do národného života. Štúrovci utvárali repertoár slovnej a piesňovej zásoby, súbor giest, farebnej symboliky, obrazov z dejín a vízií smerujúcich do budúcnosti, argumentáciu o znakoch slovanskosti a slovenskosti, vlastnostiach Slovákov, vyplývajúcich z dlhodobého života v konkrétnom geografickom, prírodnom ale aj kultúrnom prostredí. Utvárali množinu oslavovaných hrdinov, spojencov, ale i nepriateľov.

Takto organizovaná zábava mladých ľudí mala hlbší zmysel. Spoločné výlety na miesta spojené s udalosťami slovenskej a slovanskej minulosti, prezentácia diel písanej kultúry i ľudovej piesňovej tvorby, prepojenie zábavy a národnej práce utužovali národné cítenie zúčastnených, pocity spolupatričnosti a vzájomného emočného prepojenia ako príslušníkov jedného národa. Napriek spontánnosti prežívania mali slávnosti konané s takýmto zámerom a v tomto duchu charakter verejných predstavení, v rámci ktorých organizátori starostlivo pripravili a rozdelili úlohy. Teatralita slávností, ponúkané obrazy, farby, zvuky (hudba, streľba, piesne), svetlá, zástavy, odevy, sprievod, gestá rečníkov pridávali podujatiu divácku atraktivitu. Organizátori slávností ponúkali novú, alebo potvrdzovali prijatú identitu, verejne inscenovali národný príbeh, zaľudňovali ho hrdinami a umiestňovali v krajine. Národné slávnosti slúžili ako performatívne akty konštruovania národnej identity.⁴⁴⁶ Cielene vybranými informáciami o slávnej minulosti národa alebo naopak o jeho prenasledovaní, o ohrozovaní hodnôt – jazyka, územia, mládeže ako národného dorastu, národného pokladu (spolok, škola, vydavateľstvo...), či samotných národných vodcov sa utvárala citová zainteresovanosť a potreba strážiť či brániť tieto hodnoty. Emócie smerovali i do prenosu pozitívneho posolstva národu v tom zmysle, že nie je osamelý, má svojich vodcov,

445 HURBAN, Jozef Miloslav. Slovensko a jeho život literárny. In *Dielo II*. Bratislava : Tatran, 1993, s. 200.

446 ŠÍMA, Karel. Národní slavnosti šedesátých let 19. století jako performativní akty konstruování národní identity. In *Český časopis historický*, roč. 104, 2006, č. 1, s. 81-82.

slovanských bratov, je dostatočne životaschopný odolávať tlaku moci, nepriateľom či osudu, ak bude nasledovať príklady, aké mu poskytujú národní hrdinovia. Oslavy, ktoré sa organizovali ako národné, preberali do značnej miery rétoriku a rituály náboženských slávností, len s tým rozdielom, že predmetom ich adorácie bol národ.

Skupina národovcov, ktorá akceptovala vodcovstvo Ľudovíta Štúra, prešla za necelých tridsať rokov cestu od slávnosti zasvätenecov (devínska vychádzka), pripravovanej v tajnosti, až po národné slávnosti 60. rokov 19. storočia, s účasťou niekoľkých tisícov prítomných, ktorí boli vnímaní ako reprezentatívne zastúpenie celého národa. Vychádzky na Devín sa v roku 1836 zúčastnilo šesťnásť študentov evanjelického lýcea a diala sa priamo pod taktovkou Ľ. Štúra. Sám informoval o slávnosti viacerých svojich korešpondenčných priateľov: „*Světili sme 24 dubna na Děvína starých rumích národní svátek [...] začali sme se zpěvem, k této slavnosti složeným svátek náš. Na to držána byla řeč, v níž se vypravovaly příběhy Děvína a srovnávali časy minulé s přítomnými, po čem zpíváno jest. [...] slavnost nám vevždy pamětná zůstane.*“⁴⁴⁷ Opis a predovšetkým svoje vnímanie dôležitosti podujatia pre formovanie mladých mužov, budúcich národovcov, zanechal aj jeho účastník Jozef Miloslav Hurban. Upozornil na Štúrovo akcentovanie príslušnosti Slovákov k veľkému slovanskému národu, na Štúrovu myšlienku o potrebe prebudenia Slovákov k národnému sebavedomiu a jeho „*náradu*“, „[...] *aby každý z nás zvolil si heslo života a přiložil si alebo od nás přijal meno slovanské ku křstnému menu svojmu a společně s tímto ho při podpisoch a v společnosti národní užíval. Takéto slobodné a dobrovolně přijaté meno v dňoch zápalu svojho mládeneckého bude nás na heslo života věčně upomínat, ako pravého křesťana upomína meno jeho křstné na zmluvu s pánom bohem na křste učiněnou.*“⁴⁴⁸ Zmyslom iniciačného aktu „*národného krstu*“ bolo, aby sa zo skupiny študentov stali, resp. aby sami seba tak vnímali, výnimoční zasvätení, oddaní národnej veci a prepojení pevným putom tohto mimoriadneho zážitku.

Národné podujatia v 60. rokoch 19. storočia predstavovali vrchol v návštevnosti. Zúčastňovali sa ich stúpenci národného hnutia z viacerých regiónov Slovenska, čo im v očiach organizátorov a následne aj účastníkov dodávalo celonárodný rozmer. Cestu, putovanie na národné

447 AMBRUŠ, Jozef (ed.) *Listy Ľudovíta Štúra I. 1834 – 1843*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1954, s. 67.

448 Citované podľa HURBAN, Jozef Miloslav. Ľudovít Štúr. In ORMIS, Ján V. (ed.) *Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955, s. 45.

slávnosti označovali ako „národné púte“ a podobne ako v náboženskom význame i v tomto národnom kontexte sa vnímala ako istá forma pri-nášanej obete. Výstupy na karpatské vrchy a tatranské končiare, pripo-mienka memorandového zhromaždenia a neskôr slávnosti spojené s Ma-ticou slovenskou sa síce organizovali v rôznych lokalitách, ale vnímali sa ako jeden typ národnej slávnosti.⁴⁴⁹ V nasledujúcom období, za du-alizmu, teda až do konca existencie rakúsko-uhorskej monarchie, však počet účastníkov týchto festivít už nestúpil, spravidla neprekročil trojci-ferné čísla. Masová návštevnosť národných podujatí sa dosiahla až v 20. storočí v medzivojnovom období, samozrejme v úplne inom politickom a mocenskom ovzduší.

Zvest' o Štúrovej smrti

Špecifické podmienky existencie Slovákov ako nedominantného ná-roda, ktorý si za monarchie nemohol uplatniť nárok na všetky práva a plnohodnotný národný život, sa podpísali pod to, že slovenskí náro-dovci mali obmedzené možnosti aktivít a museli využívať iné formy spoločenského a politického života. Organizovali ho cez publicistiku, beletriu, slávnosti, oslavy jubileí ale i pohreby. Fungovali ako symbo-lické formy politickej praxe. Zvlášť pohreby národovcov, spisovateľov a redaktorov, kňazov spojených s národným hnutím boli dôležitou súčas-ťou emotívneho prežívania národnej spolupatričnosti.⁴⁵⁰ Pripomínanie života, alebo určitých udalostí života týchto mŕtvych v príhovoroch nad rakvou, v nekrológoch alebo článkoch napísaných pri výročiach smrti sa sústredovalo na prepojenie nebohého s národnou komunitou, utvárala sa spojnica medzi minulosťou a prítomnosťou, zdôraznila sa kontinuita. V rozlúčkových rečiach a jubilejných článkoch autori selektívne zdôraz-ňovali čo bolo momentálne dôležité pre život národnej komunity. Jubileá a ešte výraznejšie pohreby osobností, ktoré sa podieľali na formovaní života komunity, boli príležitosťou oživiť si v pamäti zásluhy nebohého či jubilanta, znovu si uvedomiť akou cestou prešlo celé spoločenstvo, zastaviť sa na medzníkoch vývoja, sumarizovať úspechy, vyrovnať sa s neúspechmi a stratami, prípadne pri bilancii účelovo vynechať isté

449 VETRÁKOVÁ, Anna. Spomienkové slávnosti na memorandové zhromaždenie v 60. – 70. rokoch 19. storočia. In KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid a kol. „*Výjdeme v noci vo fackľovom sprievode a rozsvietime svet.*“ *Integračný a mobilizačný význam slávností v živote spoločnosti*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2012, s. 79-91.

450 RAK, Jiří. Pohřeb jako národní manifestace. In KOVAŘÍK, Petr (ed.). *Klíč k pražským hřbitovům*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 311.

etapy a skutky. Pociť aktuálnej straty podporoval snahu pozostalých zomknúť sa ešte pevnejšie okolo seba.

Tragická nehoda Ľ. Štúra na vianočnej poľovačke a následný priebeh liečby predčasne ukončili jeho mladý život. Z pohľadu vymenovaných možností, aké pohreby predstavovali pre utuženie národnej komunity, bol Štúrov pohreb skutočne skvele zvládnutou reprezentatívnou performanciou. Konal sa po ohlásení smutnej zvesti Jozefom Miloslavom Hurbanom z Modry v januári roku 1856 a bol veľkolepý. Národovci neskrývali svoje pocity ľútosti nad stratou vodcu. Pietna slávnosť bola koncipovaná ako rozlúčka s učiteľom, vodcom mládeže a národa. Zaznel motív učiteľský, staromládenecký, prepojený s motívom najkrajšieho muža Uhorska, ktorý oddal všetky svoje sily národu a staromládenectvo bolo tiež vnímané ako forma obete položenej na oltár národa. Pri nesení rakvy sa striedalo dvanásť modranských študentov, s tuctom prešporských lyceistov a na čele sprievodu kráčal nimi vyvolený najkrajší mládenec stelesňujúci vodcu. Študentov vystriedali modranskí mešťania, remeselníci, vinohradníci. Vzhľadom na ročné obdobie boli kvety nahradené vencami zo zimozelene, pripomínajúcimi stavbou a tvarom lístia vavrín. Pompézny pohrebný sprievod a dôstojné odprevadenie Ľ. Štúra na jeho poslednej ceste sa nadhlo vryli do pamäti účastníkov.⁴⁵¹

Napriek tomu hrob zostal dlho bez systematickej starostlivosti a úpravy. Jediným označením sa až o niekoľko rokov stal krík šípovej ruže, ktorý na hrob zasadil národovec Vendelín Kutlík.⁴⁵² Jeho zásluhou sa udržiavala pamäť nielen na hrob, ku ktorému organizoval výlety prešporských študentov, ale i na vychádzku na Devín, ktorú poňal ako repetíciu štúrovskej vychádzky, pričom sám každoročne hrával „úlohu“ Ľ. Štúra.

V roku 1859 sa rozbehla zbierka „*národnej obete a milodarov, ktorými oslaví národ slávu Slávov slávných*“⁴⁵³ na náhrobník, ale prebiehala príliš dlho a v zmenených politických podmienkach nakoniec osadenie pomníka v roku 1872 nesprevádzala ani verejná slávnosť. Hoci sa Ľ. Štúr podieľal na formovaní národných slávností ako určitého typu festivitej kultúry, on sám bol po smrti pripomínaný, ale nie oslavovaný.

451 Popis smútočného sprievodu a rozlúčky opísal priamy účastník modranského pohrebu, miestny priateľ, ktorý sprevádzal Štúra na poľovačkách i na tej poslednej osudnej. LAČNÝ Daniel. Príspevok k životopisu Ľudovíta Štúra. In ORMIS (1955), s. 343-351. Podľa tohto opisu sa od druhej polovice 20. storočia pravidelne konajú v Modre rekonštrukcie pohrebu.

452 PAVÚKOVÁ, Oľga. Pamätníky Ľudovíta Štúra v Modre. In *Literárnomuzejný letopis*, roč. 14, 1980, s. 202.

453 D. M. [= Daniel MINICH]. Pomník Štúrov. In *Sokol*, roč. I, 1860, č. 10, s. 83-84.

„Nesmrtelný u Slovákov bojovník Ľudovít Štúr“

Štúrovo meno sa objavilo v zozname „[...] tých, ktorí opravdu pre svoje zásluhy o Slovensko otcovia vlasti a Slovákov ctení a zvelebení byť musia“ na rokovaníach počas memorandového zhromaždenia v roku 1861. Štefan Závodník vtedy vymenoval osobnosti, ktorých pamiatku by mal národ uctievať – „ten chýrny spevec, v ktorého kolíske sme sa dnešný slávny deň dovedna sišli, náš Ján Kollár; druhý, slávik ten milozvučný v považskej doline, Ján Hollý; nesmrtelný u Slovákov bojovník Ľudovít Štúr; ligotajúca sa prvej veľkosti hviezda slovenská Andrej Caban; chlúba Slovákov Martin Hamuliak; dobročinný Natán Petian; náš milý osemdesiatročný starček, nad hrobom stojaci a Slovensko fedrujúci dôst. p. kanonik nitriansky Ďurko Tvrď a šľachetnomyselný osv. p. biskup Strossmayer.“⁴⁵⁴ Štúr teda nebol zabudnutý, ale stal sa len jednou z postáv hodnej úcty a velenia. Nespomínal sa s prívlastkom redaktor, kodifikátor jazyka, učiteľ, ale autor výroku dal dôraz na slovo „bojovník“. Vzhľadom na skutočnosť, koľkí z jeho bezprostredných priateľov a žiakov boli na memorandovom zhromaždení v Martine prítomní, prekvapuje, že s jeho menom a povestou bojovníka neoperovali intenzívnejšie. Ale na druhej strane, na rozdiel od ostatných vymenovaných osobností v Závodníkovom „zozname“ si svoje miesto medzi uctievanými udržal dodnes.

Súčasťou materiálov opisujúcich celkovú atmosféru memorandového zhromaždenia bola sprievodná štúdia o stručných dejinách národného hnutia, ktorú zostavil Andrej Sládkovič. Spomína sa v nej „*hviezda-zornica nad Dunajom*“, t. j. prešporský ústav, na ktorom pôsobila „[...] družina svätým zápalom za vec národa predchnutá. Na jej čele hrdinský, veľkoduchý Ľudovít Štúr.“⁴⁵⁵ Obe tieto spomenutia Štúrovho mena dokumentujú, že nebol zabudnutou postavou.

V rámci matičných ceremoniálov sa neartikulovala spomienka na Ľ. Štúra, ale hneď prvý výbor Matice slovenskej vypísal súbeh na Štúrov životopis. Pri písaní dejín Matice Andrej Mráz konštatoval: „*Výstižne ilustruje situáciu, že ani túto prácu v tých rokoch nemal kto u nás dokončiť, hoci i zo Štúrových spolupracovníkov a rovesníkov žili ešte mnohí a boli prístupné i pramene a literatúra vzťahujúca sa na časy Štúrovho pôsobenia.*“⁴⁵⁶ Keďže sa nenašiel dobrovoľník, ktorý by pripravil rukopis,

454 Slovenské národné zhromaždenie v Turčianskom Sv. Martine 1861. Zostavil Andrej Sládkovič. Ed. František HRUŠOVSKÝ. Martin : Matica slovenská, 1941, s. 163.

455 SLÁDKOVIČ, Andrej. Náčrtky v predsieni svätomartinského národného slovenského zhromaždenia. In. HRUŠOVSKÝ (1941), s. 31.

456 MRÁZ, Andrej. *Matica slovenská v rokoch 1863 – 1875*. Turč. Sv. Martin : Matica slovenská, 1935, s. 95.

matičný výbor dňa 26. augusta 1867 poveril J. M. Hurbana, aby napísal životopis svojho učiteľa a spolupracovníka. Do zatvorenia Matice však Hurban prácu nedokončil. Začal koncipovať rozsiahle dielo, ktoré sa stalo základom spomienok uverejnených v 80. rokoch 19. storočia v *Slovenských pohľadoch*. Matica iniciovala i zbieranie hmotných pamiatok, roztratených rukopisov a kníh z jeho bohatej knižnice. Ani tento zámer sa nepodarilo dotiahnuť až do úspešného konca. Naopak, zo zhromaždených predmetov sa stratila napr. puška, ktorá mu spôsobila osudné zranenie.

Národovci si osvojili postoj, že Štúr nepatrí k osobnostiam, oslavovanie ktorých by oficiálna politika a štátne inštitúcie v Uhorsku akceptovali alebo aspoň tolerovali. Vyplýval z ich skúsenosti z dobovej politickej praxe: tá poskytovala dostatok presvedčivých dôkazov, ktoré ich v tomto postoji opätovne utvrdzovali. Je pravdou, že podmienky neboli priaznivo naklonené, ale nemali by sme prejsť mlčaním ani tú tristnú skutočnosť, že komunita slovenských národovcov sa za dlhých šesť desaťročí od Štúrovej smrti do prevratu v roku 1918 ani len nepokúsila o zorganizovanie slávnosti na jeho počesť. Akoby sa zmierili s predstavou, že im ako predstaviteľom neuznaného národa nie je dovolené to, čo iným národom. Slávnosti, ktoré boli organizované v inonárodných prostrediach na počesť historických osobností podobného významu ako Štúr, pozorne sledovali a reflektovali v tlači, ale neiniciovali nijakú priechodnejšiu formu štúrovskej oslavy. Naopak, doplnili repertoár výpočtu krívd a národných lamentácií o tom, čo všetko Slováci nemôžu a nemajú o informácie, v čom iným národom dvor a vládna politika nestavajú prekážky. Dvor toleroval oslavovanie kuruckých vodcov, pokiaľ sa nekonalo na štátnych školách a organizátori si nenárokovali na prezentáciu svojej vlastnej symboliky, ktorá by bola v rozpore so štátnou symbolikou. V českom prostredí sa nakoniec po drobných úpravách programov podarilo realizovať Komenského oslavy, hoci patril k známym reprezentantom protihabsburského odboja. Od konca 80. rokov sa tu odhaľovali sochy Karlovi Havlíčkovi Borovskému v životnej veľkosti i v tých mestách, ktoré nemali bezprostrednú väzbu s jeho životnou cestou, vždy s patričnou verejnou slávnosťou a demonštráciou českej politiky. Uhorské úrady nezasahovali do rôznych verzií neoficiálneho a polooficiálneho pripomínania si vodcov maďarskej revolúcie z roku 1848/1849 v národnostne zmiešaných oblastiach Horného Uhorska. Pripomínanie si 15. marca a oslavovanie Lajosa Kossutha na uzavretých spolkových posedeniach bývalých honvédov v 70. rokoch prešlo od 80. rokov k oslavám na verejných priestranstvách, slávnostným bohoslužbám, školským matiné

s recitovaním básní glorifikujúcich Kossutha a Sándora Petőfiho, k večerným fakľovým sprievodom, divadelným predstaveniam a banketom spolkov a miestnej elity.⁴⁵⁷

Na druhej strane slovenská verzia spomínania na revolúciu 1848/1849, v ktorej bol Ľ. Štúr (spolu s Hurbanom) hrdinom prvej veľkosti, nemala príliš veľkú šancu preniknúť do verejného priestoru a pretrvávala najmä v podobe privátneho spomínania žijúcich pamätníkov, resp. stávala sa súčasťou rodinných a rodových tradícií. V podobe literárneho a dramatického spracovania sa zachovala pamäť o slovenských dobrovoľníckych zboroch prepojená so zdôrazňovaním vernosti cisárovi, s bojom za slobodu a martýriom slovenských obetí štatariálnych súdov, kde sa však Štúr posúval do úzadia hlavnej dejovej línie.⁴⁵⁸

Podľa interpretácie dobovej atmosféry, ktorá pochádza od Svetozára Hurbana Vajanského, po zrušení Matice a slovenských gymnázií, sa hlavná energia národa sústredila do literatúry: „*Ked' všetko práskalo, keď politický nezdar šiel za nezdarom, ona [t. j. literatúra] v tichosti snovala sieť svoju, tkala svoje tkanivo, neobzerajúc sa ani napravo, ani naľavo. V nej zjavila sa oná „duchovná sloboda“, ktorej v živote nebolo.*“⁴⁵⁹

Spomienkové texty

Spomínaný únik do literatúry sa dá doložiť i v prípade pripomínania si Ľ. Štúra ako postavy ktorá prečnieva nad ostatnými, ako iniciátora aktivít smerujúcich k utváraniu plnohodnotného národného života. Štúr sa „presunul“ do roviny literárnej produkcie, do národného príbehu a sféry formovania a modifikovania jednotlivých verzií historickej pamäti. Od 60. rokov vzniklo niekoľko svojím spôsobom oslavných spomienkových textov, z okruhu Štúrových priateľov, žiakov, pamätníkov. Najrozsiahlejší z nich pripravil J. M. Hurban. Vychádzal na stránkach *Slovenských pohľadov* v rokoch 1881 – 1884. Text obsahuje množstvo

457 KURHAJCOVÁ, Alica. Pamäť a manifestácia národnej identity: oslava tradície roku 1848 v mestách Zvolenskej, Novohradskej a Gemersko-malohontskej župy (1867 – 1914). In MACHO, Peter a kol. *Revolúcia 1848/49 a historická pamäť*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2012, s. 79-80; KURHAJCOVÁ, Alica. Pamäť a oslavy storočnic „génia národa“, „najväčšieho Maďara“ a „mudrcu vlasti“ v mestách Zvolenskej, Novohradskej a Gemersko-malohontskej župy. In *Historický časopis*, roč. 61, 2013, č. 3, s. 467-485.

458 KODAJOVÁ, Daniela. Revolúcia 1848/49 v pamäti Slovákov do roku 1918. In MACHO (2012), s. 164.

459 VAJANSKÝ, Svetozár Hurban. Nálady a výhľady. Pokus znázorniť terajší slovenský myšlienkový obzor s rozpomienkami na minulosť. In *Národné noviny*, roč. 18, 1897, č. 261-274. Citované podľa TARANENKOVÁ, Ivana (ed.). *Svetozár Hurban Vajanský. Koreň a výhonky. Články*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2008, s. 390.

faktografických detailov, má ambíciu byť nielen dokumentom o Štúrovi, ale aj zaujímavým čitateľským zážitkom s reflexiami doby, udalostí, atmosféry, s náznakom politického hodnotenia.

Hurban prirovnal aktivity Štúra ku kázaniu proroka, organizáciu neformálnych stretnutí v jeho byte k atmosfére, aká panovala v antickej Sokratovej akadémii. Solupracovníkov, prostredníctvom ktorých rozprestieral siete po celom Slovensku, nazýval Štúrovou „gardou“ a samotného Štúra „majstrom v prenášaní dojmov vlastných do duší iných“. Opísal nielen Štúrov vzhľad, prejavy a vlastnosti, ale i spôsob, akým dokázal komunikovať, ovplyvňovať iných, poverovať ich úlohami. „*Eudovít zostane večne mladým mužom, večne výtvorom peknej mladosti, idealistom bez úhony, muž pritom celý činu, ktorý i keď rozum jeho vládol, duch sa k činom niesol, ktorého duch národa postavil a dejiny zapíšu ho po boku tých meteoristických veľkých géniov rodnej osvetly, poézie, vedy, slobody...*“⁴⁶⁰

Hurbanov text hýri podobnými oslavnými charakteristikami a prirovnaniami, čo vyvolalo v komunite národovcov pomerne búrlivé reakcie a viacerí dali najavo, že hagiografický variant nie je to, čo by si postava Štúra zaslúžila. Treba však zároveň konštatovať, že i odporcovia Štúrovej neomylnosti a rozhodnosti v tej podobe, ako ju vykreslil Hurban, uznávali vodcovské schopnosti a jeho nadanie pracovať a oduševniť pre národnú prácu najmä mládež. Vplyv na mládež sa s odstupom času stal dominantnou Štúrovou charakteristikou. V politickej atmosfére dualizmu „ukryli“ za ňu slovenskí národovci Štúra-bojovníka a Štúra-revolucionára: keďže takáto prezentácia Štúrovej osobnosti im mohla priniesť problémy s cenzúrou. Podoba učiteľa mládeže neobsahovala v sebe celú škálu jeho aktivít, bola však politicky priechodná.

Jedným z variantov pamäti na Ľ. Štúra ako na vodcu mládeže je opis vlastného národného prebudenia mladého Štefana Krčméryho, ktoré sa udialo v lone študentskej spoločnosti. Na začiatku 20. storočia bol študentom evanjelického lýcea v Prešporku, teda ocitol sa v autentickom prostredí, kde pred vyše šesťdesiatimi rokmi pôsobil Štúr. Krčméry označil svoju účasť na práci v študentskej spoločnosti za najsilnejší vplyv, ktorý ho priviedol na stanovisko slovenského literárneho tvorca, spisovateľa a organizátora literárneho života. Bola to študentská spoločnosť prešporská, spoločnosť s veľkolepou tradíciou Spoločnosti česko-slovanskej či Slovanského ústavu na čele s Ľ. Štúrom. Podľa jeho slov v rámci stretnutí spoločnosti nasávali Štúrovho ducha a kopírovali štúrovské aktivity: „*Pamätám sa, ako sme po večeroch spoločne čítavali životopis Eudovíta*

460 HURBAN, Jozef Miloslav. Eudovít Štúr. Citované podľa ORMIS (1955), s. 9.

Štúra od J. M. Hurbana. Bolo nám to pútavé aj preto, že je v ňom dejiskom z veľkej čiastky Bratislava. Robievali sme aj spoločné vychádzky po stopách štúrovcov na Devín, na „Kozí vrch“. Chodili nám spoločne všetky slovenské a niektoré české časopisy, mali sme spoločnú knižnicu, ktorá nám vyrástla darom „Československej jednoty“ a plenárne schôdze vyplňovali sme pôvodnými prednáškami a kritikami.“⁴⁶¹ Krčméryho osobná spomienka na jeho vlastnú mladosť je zároveň príkladom osvojenej, ustálenej verzie pamäti na nákazlivo oduševňujúce štúrovské obdobie plné ideálov a spoločných aktivít mladých študentov horlivých pracovať pre národ.

Hurban nezostal jediným ospevovateľom Štúra spomedzi jeho bývalých žiakov, či osobných priateľov. Učinili tak viacerí. Ján Kalinčiak spomínal na prešporské roky svojho štúdia a na spolužiakov ako sa „zhrievali na žiare ducha Ľudovíta Štúra, okolo nás roznieťenej“.⁴⁶² Podobné vyjadrenia zanechal i Daniel Maróthy. V jeho prípade sa však už k spomienke fixovala aj zmienka o údajnej Štúrovej predtuche, že bude krátko žiť a čaká ho tragický koniec. Tento motív sa neskôr v spomienkach na Štúra objavoval pomerne často: „Akoby bol precítil skoré zavretie svojich očí, tak sa usiloval všetko naplniť, natehotniť duchom svojim, aby myšlienka mala svojich apoštolov – i keď hlava padne!“⁴⁶³

Inou cestou prístupu k Štúrovi sa vydal Jaroslav Vlček, autor *Dejín slovenskej literatúry*. Pokúsil sa odborne spracovať dejiny literárneho vývoja a vyhodnotiť aj umeleckú tvorbu romantikov. Bol predstaviteľ generácie, ktorá už nemala priamu väzbu na štúrovcov. Sledoval umelecké kvality ich diel a Štúr mu v týchto hodnoteniach vychádzal iba ako priemerný básnik, ale zato zdatný organizátor literárneho i mimoliterárneho národného života, ktorému vdýchol novú podobu. Vlček, odborník na dejiny literatúry, inicioval v roku 1906 reedíciu Štúrových diel s predstavou, že je to spôsob ako zabrániť šíreniu deformovaného obrazu Štúra a jeho aktivít – literárnych, novinárskych i organizátorských, či už v podobe prílišného nekritického obdivu, alebo naopak, v hyperkritickej podobe, ktorá v konečnom dôsledku znehodnocovala jeho zásluhy. Hoci sa mu nepodarilo dosiahnuť novú edíciu Štúrových diel, tejto myšlienky sa nevzdal. Pred rokom 1915 opäť apeloval na vydavateľov, aby využili blížiacu sa storočnicu narodenia Štúra práve ku kritickým edíciám resp. reedíciám, ktoré by pomohli spopularizovať jeho dielo. Neurobilo sa

461 KOVAČKA, Miloš. Krčméry – Škultéty / Škultéty – Krčméry (Pokus o skicu na základe vzájomnej korešpondencie Štefana Krčméryho a Jozefa Škultétyho). In *Literárny archív*, 23/86, Martin : Matica slovenská, 1987, s. 9.

462 KALINČIAK, Ján. Vlastný životopis. In ORMIS (1955), s. 150.

463 MARÓTHY, Daniel. Rozpomienky na dni peknej mladosti. In ORMIS (1955), s. 197.

však nič, pretože možnosť, ktorú ponúkala storočnica a nasledujúci rok (60. výročie Štúrovej smrti), prekryli vojnové udalosti. Vlčkova práca predstavuje prvý pokus o vedecké zhodnotenie života a diela Ľ. Štúra.

Fixovanie podoby Štúra vo výtvarnom stvárnení

Po smrti sa postupne zanášal obraz každého literárneho a spoločenského aktivistu. V 30. rokoch 19. storočia sa pod vplyvom diania v susedných národných spoločenstvách rodila myšlienka vydať prácu zostavenú zo životopisov slávnych mužov (prípadne i žien), pričom kritériom zaradenia mala byť politická, kultúrna, literárna činnosť v duchu národného ideálu. Už Ján Kollár v spise *O literárnej vzájomnosti medzi rozličnými kmeňmi a nárečiami slovanského národa* uvádzal príklady rozprávania o význačných slovanských spisovateľoch, o ktorých by mládež mala čítať v učebniciach a čítankách. Medailóny o slávnych a zaslužilých osobnostiach slovenských a slovanských dejín a kultúry by sa mali stať vzorom pre nové generácie. Kollár sa v tejto súvislosti vyjadril: „*Priali by sme si Slovanského Plutarcha.*“⁴⁶⁴ Slovom „Plutarch“ sa označovalo prehľadné dielo encyklopedického typu alebo v podobe náučného slovníka, o významných osobnostiach, podľa vzoru antického autora Plutarcha, ktorý vo svojej dobe takéto oslavné dielo zostavil. Myšlienka zostaviť „Plutarcha“ stála ako výzva pred slovenskými národovcami, ale až do zániku monarchie sa ju podarilo realizovať iba v torzovitej podobe.⁴⁶⁵ V 60. rokoch 19. storočia sa realizoval iný projekt, akýsi rýchlejší „Plutarch“ a to v podobe série litografií a fotografií, tablami „národných výtčníkov“, ktorými sa fixovala vizuálna pamäť.

V prípade Ľ. Štúra sa zachovalo niekoľko zobrazení. Jeho osobný portrét z roku 1850 urobený technikou kalotypie je najvernejší, nachádzal sa však v súkromnom vlastníctve rodiny a verejnosť ho nepoznala. Dnes je vystavovaný v Múzeu Ľudovíta Štúra v Modre. Technikou dagerotypie, predchodcu fotografie, bol pri príležitosti audiencie slovenského vyslanectva u panovníka v Olomouci dňa 20. marca 1849 urobený skupinový portrét. Na kalotypii a dagerotypii, sú reálne podoby aktérov. Štúr je v živom prevedení, mierne strapatý, stojí s rukami vbok medzi M. M. Hodžom a J. M. Hurbanom, pričom Hurban má priateľský dôverne

464 KOLLÁR, Ján. *O literárnej vzájomnosti medzi rozličnými kmeňmi a nárečiami slovanského národa*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1954, s. 180.

465 V slovenských podmienkach pod týmto názvom publikoval necelých 200 medailónov Alexander Lombardini v *Slovenských pohľadoch* v 80. – 90. rokoch 19. storočia. Tieto encyklopedické heslá však nevyšli ako súborné dielo.

položenú ruku na jeho pleci. Stoja síce v zadnom rade, ale do objektívu sa dívajú evidentne sebavedomí mladí muži so spoločným cieľom.⁴⁶⁶

Naopak, pomerne známa podoba diplomu Slovanského zjazdu v Prahe z roku 1848 zobrazuje Štúra na okraji skupiny, akoby bokom od ostatných, v miernej izolácii s náznakom zachmúrenia alebo napätia v tvári. Nie je to fotografický odraz. Litografiu vyhotovil Josef Helich na základe dodaných obrázkov a vlastných skíc jednotlivých postáv vo svojom ateliéri. Predstavuje skupinovú zobrazenie hlavných účastníkov Slovanského zjazdu ideálne rozostavaných okolo textu básne Václava Hanku.⁴⁶⁷

Na nečakanú Štúrovu smrť zaregoval na slovenské pomery pomerne rýchle Daniel Lichard, ktorý vydal v Skalici v roku 1857 *Časník, kalendár pro všechny stavy* so životopisom L. Štúra a jeho portrétom, litografiou srbského autora Anastaza Jovanovića.⁴⁶⁸ Obidve stvárnenia Štúra – Jovanovićovo i Helichovo – sú takmer totožné.

Za Štúrovu najznámejšiu a verejnosťou neomylné rozpoznateľnú podobu však považujeme litografiu Františka Kolára z roku 1861 s citátom zo Štúrovho listu adresovaného J. M. Hurbanovi: „*My chytili sme sa do služby ducha, a preto prejsť musíme cestu života trnistú.*“⁴⁶⁹

Ide o štylizovaný a idealizovaný portrét mladého upraveného sebavedomého muža. Podľa tejto predlohy potom namaloval Jozef Božetech Klemens v roku 1873 olejomalbu plánovanú pre inštaláciu v budove Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.⁴⁷⁰ Je to reprezentatívny obraz. Bol financovaný zo zbierky na Štúrov náhrobník a mal byť súčasťou výzdoby matičnej dvorany v podobe panteónu národných výtečníkov. Projekt sa ešte len rozbiehal, keď prišlo k úradnému zatvoreniu Matice v roku 1875, takže sa ho nepodarilo dokončiť. Obdoba pôvodne zamýšľaného panteónu vo Svetlici sa realizovala v kombinácii obrazov a búst až v druhej polovici 20. storočia, kedy sa pôvodná (prvá) budova Matice slovenskej stala literárnym múzeom.

Klemensov obraz, resp. Štúrov postoj na ňom, sa dočkal mnohých replík v rôznych výtvarných prevedeniach a ovplyvnil aj sochársku a pomníkovú tvorbu v 20. storočí. Z hľadiska utvorenia a pestovania

466 Dnes je majetkom Literárneho archívu Slovenskej národnej knižnice v Martine. Pozri tiež katalóg k výstave na Bratislavskom hrade. HOJSTRIČOVÁ, Jana – KOKLESOVÁ, Bohunka – KRIŽANOVÁ, Jana. *Zrkadlo s pamäťou. Najstaršie portrétné fotografie na Slovensku 1840 – 1850*. Bratislava : Stredoeurópsky dom fotografie, 2013, s. 13.

467 Pozri katalóg výstavy z roku 2015. KOMORA, Pavol. *Ludovít Štúr (1815 – 1856). Reformátor slovenskej spoločnosti*. Katalóg výstavy. Bratislava : Slovenské národné múzeum – Historické múzeum, 2015, s. 88.

468 Tamže, s. 142.

469 Tamže, s. 124.

470 Tamže, s. 8.

historickej pamäti je konkrétna a nekontroverzná vizualizácia veľmi dôležitou zložkou jej fixovania. Navyše Štúrov prítiažlivý vzťah sa výrazne podieľal na formovaní zovšeobecňujúcej predstavy o slovenskom národnom dejateľovi 19. storočia a kultivovanom reprezentantovi národnej komunity, politikovi, literárnom tvorcovi, romantikovi.

Okrem literatúry malo výtvarné umenie nezastupiteľnú úlohu pri budovaní pozitívneho vzťahu ku krajine a ľudu, k jeho dejinám a kultúre. Každý nacionalizmus má tendenciu vytvoriť národné umenie so špecifickými črtami a prejavmi, ktoré zapadajú, resp. reflektujú potreby a objednávky aktuálneho národného sebaobrazu. Formujú obraz krajiny a ľudí, významných osobností, ktoré prostredníctvom obrazov môžu viazať na seba úctu, hrdosť, dokumentujú kontinuitu, autenticnosť a pomáhajú formovať národné sebavedomie.⁴⁷¹ Historizmus predstavoval špecifickú formu umenia 19. storočia, špeciálne v službách nacionalizmu.⁴⁷² Obsahuje v sebe i snahu vytvoriť galérie slávnych Slovákov, ale i obrazy rodných domov a hrobov národných dejateľov. Národovci propagovali národné umenie a jeho tvorcov, pretože ich ambíciou bolo dokázať, že „národ“ je schopný plnohodnotne tvoriť vo všetkých oblastiach na úrovni ľudovej tvorby i diel profesionálne pripravovaných umelcov. Médiami reflexie výtvarného umenia v národnom hnutí⁴⁷³ boli teoretické state, životopisná literatúra, cestopisy, publicistika, ktorá v rámci obrazových príloh prinášala reprodukcie výtvarných diel s cieľom nielen ich umeleckého, ale predovšetkým národnovýchovného pôsobenia.

„My chytili sme sa do služieb ducha“ v poprevratových interpretáciách

Po vzniku Československej republiky sa L. Štúr konečne stal predmetom osláv, a to so všetkými dôsledkami, ktoré vyplynuli zo zmenenej politickej situácie. V prvom rade sa to prejavilo na celkovom hodnotení slovenského národného hnutia. Časť starej „gardy“ národovcov sa však pomerne skoro dosala do kolízie s novými držiteľmi politickej moci, ktorí boli centralisticky a čechoslovakisticky orientovaní, a presadzovali inú

471 Problematiku slovenského maliarstva a sochárstva obdobia formovania moderného národa spracovali umenovedci PETROVÁ-PLESKOTOVÁ, Anna. *Slovenské výtvarné umenie obdobia národného obrodzenia. Zrod slovenskej výtvarnej školy*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1966; SAUČIN, Ladislav. *Slovenské maliarstvo, sochárstvo a grafika 1850 – 1900*. Bratislava, 1973; BOŘUTOVÁ, Dana – BEŇOVÁ, Katarína (eds.). *Osobnosti a súvislosti umenia 19. storočia na Slovensku. K problematike výskumu umenia 19. storočia*. Bratislava : Stimul, 2007.

472 HERUCOVÁ, Marta. Interpretácie historických námetov v umení 19. storočia na Slovensku. In BOŘUTOVÁ – BEŇOVÁ (2007), s. 125-138.

473 BARTKOVÁ, Viera. Reflexia výtvarnej kultúry v slovenskom národnom obrození. In *Studia Academica Slovaca*, Bratislava : Univerzita Komenského, roč. 41, 2012, s. 13-33.

verziu národného príbehu, s dôrazom na iné historické osobnosti (napr. politicky účelové preferovanie J. Kollára pred Ľ. Štúrom). Viacerí publikačne činní národovci staršej generácie, zvyknutí pracovať v nepriaznivej klíme Rakúsko-Uhorska, si do novej republiky preniesli aj svoju starú výbavu stratégií a spôsobov písania. Politická situácia sa však radikálne zmenila. Písať o Slovákoch ako o najubiedenejšom národe Európy, vystavenom maďarizácii, čo bolo predtým bežné, po prevrate nekorešpondovalo s postavením Slovákov ako súčasti štátotvorného národa. Navyše súžitie v spoločnom štáte a politické ambície čechoslovakizmu prinášali nečakané konfrontácie. V ich centre sa ocitol aj Ľudovít Štúr.

Jednou z prvých verejných slávností, v ktorej sa Štúr dostal do centra pozornosti, bolo odhalenie pamätnej tabule na fasáde budovy bývalej Uhorskej kráľovskej komory v Bratislave 11. októbra 1922. Nápis informuje: „*V tejto budove sa konali stavovské snemy uhorské v rokoch 1802 – 1848. Tu pôsobil na sneme roku 1847/8 slávny publicista slovenský ĽUDEVÍT ŠTÚR jako ablegát svob. král. mesta Zvolena, bojujúc neohrožene za ľudské a národné práva utlačovaných národov bývalého Uhorska*“.⁴⁷⁴

V tejto súvislosti treba upozorniť na skutočnosť, že Štúr bol v dejinách uhorských snemov skôr epizodickou postavou. Navyše aj jeho status ako vyslanca slobodného kráľovského mesta Zvolena bol z hľadiska reálnej politickej váhy značne problematický, keďže mestský stav mal na sneme iba jeden spoločný hlas. Tieto objektívne okolnosti sa však menili na irelevantné. Dôležité bolo, že Štúr sa interpretoval ako poslanec, ktorý na sneme vystupoval za zrušenie poddanstva, za záujmy ľudu.

Názorová konfrontácia v hodnotení národných dejín sa vyhrotila po publikovaní knihy Milana Hodžu *Československý rozkol* (1920). Bez rešpektu vystúpil proti štúrovským tradíciám národného hnutia, spochybnil potrebu kodifikácie slovenčiny, hodnotil ju ako „jazykový obrat“, ktorý narušil jazykovú a kultúrnu jednotu Čechov a Slovákov. Zo Štúrovho diela akcentoval z kontextu vytrhnuté vety z diela *Slovanstvo a svet budúcnosti* a interpretoval ich ako prejavy nekritického obdivu k autokratickému Rusku. Podľa Milana Hodžu Štúr „došpekuloval“ Slovanom ich dejinnú úlohu vyviesť európsku civilizáciu zo stagnácie, a to cestou spojenia s Ruskom, čo hodnotil ako dôkaz Štúrovho odmietania hodnôt západnej európskej demokracie.⁴⁷⁵

Na knihu Milana Hodžu reagoval Jozef Škultéty prácou *Stodvadsaťpäť rokov zo slovenského života 1780 – 1914* (1920) a jej tendenčný výklad

474 Tabuľa s týmto textom je zachovaná na mieste pôvodnej inštalácie z roku 1922, t. j. na fasáde budovy dnešnej Univerzitnej knižnice v Bratislave.

475 HODŽA, Milan. *Československý rozkol*. Turč. Sv. Martin, 1920, s. 385.

označil ako „okydávanie Štúra blatom“, ale i ďalších „našich predkov, ktorých horlivosti v práci ďakujeme za zachovanie národa.“⁴⁷⁶

Skúsenosť z reflektovania Štúra v *Československom rozkole* a jeho využitie ako príkladu neohrozeného bojovníka za ľudské a národné práva utlačovaných národov bývalého Uhorska dávala tušiť, že Štúr zažije v novej etape svojho druhého života nielen obraty ale priam krkolomné saltá.

V novej politickej situácii Štúr „vystúpil“ z literatúry a stal sa predmetom sporov, v ktorých sa odzrkadľovala predovšetkým politika. Vstúpil do učebníc, rozbiehala sa aj jeho cesta k piedestálom pomníkov. Vo výklade dejín sa zo „surových hurbanistov“ stávajú jednoznačne bojovníci za slobodu a objavuje sa spojovací oblúk medzi slovenskými dobrovoľníkmi meruôsmeho roku s vystúpením legionárov a ich významom pre vznik Československa.⁴⁷⁷

Verní Štúrovým ideálom

Prvá väčšia a verejná štúrovska oslava sa konala 31. mája a 1. júna 1924 v Modre s označením celonárodné slávnosti. Ústredný bod tejto festivity predstavovalo odhalenie pamätnej tabule na dome, v ktorom L. Štúr v Modre býval. Slávnosť pozostávala z niekoľkých na seba nadväzujúcich podujatí: do programu bola zaradená slávnostná akadémia, na ktorej vystúpili matiční predstavitelia Jozef Škultéty a Štefan Krčméry, slávnostné bohoslužby vo všetkých modranských kostoloch, kladenie vencov k Štúrovmu hrobu na cintoríne, sprievod mestom. Zástupcovia študentských a učiteľských spolkov zložili sľub: „*Sľubujeme, že navždy zostaneme verní tým ideálom, ktoré sme dostali od veľkého Štúra! Budme v „službe ducha“ a v „službe našej milovanej slovenčiny!*“⁴⁷⁸ Akt sľubu navodzoval spomienku na devínsku slávnosť z roku 1836. Štúr bol oslávený ako kodifikátor a národovec, ale zároveň, keďže kolektívny sľub neskladali všetci prítomní, ale iba študenti a učitelia, aj ako učiteľ. Odkaz slovenskej verejnosti znel v tom duchu, že i keď sa zmenili politické podmienky, Slováci môžu naďalej čerpať zo studnice ideálov a hodnôt, z ktorých čerpal a ktoré ďalej pretváral Štúr. Krčméry nazval Štúra „*prameňom nášho slovenského národného cítenia*“ a zdôrazňoval inšpiratívnosť jeho odkazu aj pre tretiu-štvrtú generáciu Slovákov, žijúcu po

476 ŠKULTÉTY, Jozef. *Stodvadsaťpäť rokov zo slovenského života 1780 – 1914*. Turč. Sv. Martin, 1920, s. 20.

477 MANNOVÁ, Elena. „Meruôsmý“ v médiách spomínania a zabúdania. In MACHO (2012), s. 11-34.

478 KRČMÉRY, Štefan. V službe ideálov. In *Národné noviny*, roč. 55, 1. 6. 1924, č. 43, s. 1.

jeho smrti. *„Tri razy hľadelo Slovensko do hrobu: v rokoch 1850-tych, keď umrel Ľudovít Štúr, v rokoch 1870-tych, keď padla Matica Slovenská a školy slovenské, a za svetovej vojny, keď vnútili nás do boja proti vlastnej krvi. A vždy to bol duch Ľudovíta Štúra, ktorý zachoval srdcia, viedol ich z omráčenia a zvíťazil.“*⁴⁷⁹

Ďalší rečník, Jozef Škultéty preniesol do Modry pokračovanie sporu s Milanom Hodžom. Aktualizoval vnímanie Štúrovho ducha v takých intenciách ako jeho predrečník, s dodatkom, že pripisovať Štúrovi „čierne body“ za jazykovú kodifikáciu nie je korektné: „[...] *dnes z akejsi veľkej mýlky, štúrovský duch u nás pokladaný je za čosi nedobrého.*“⁴⁸⁰ Škultéty tým myslel očierňovanie Štúra zo strany stúpencov politického čechoslovakizmu, ktorí mu pripisovali zodpovednosť za jazykovú odluku Slovákov v 40. rokoch 19. storočia, čím akoby bola prerušená cesta k zblížovaniu a splynutiu Čechov a Slovákov v jeden národ. Matiční predstavitelia budovali kult Ľudovíta Štúra, pričom zdôrazňovali jeho osobné zásluhy ako aj zásluhy jeho rodiny o rozvoj vzájomného spoznávania Čechov a Slovákov.

Matica slovenská iniciovala a 18. júla 1926 realizovala slávnosť osadenia pamätnej tabule na Štúrovom rodnom dome v Uhrovci. Týmto aktom sa snažila uvedený objekt „povýšiť“ na oficiálne pamätné miesto, na pamiatkovo chránený objekt. Do tejto kategórie bol novou úpravou textu na náhrobnom pomníku preradený i hrob Ľudovítovho otca, Samuela Štúra. Text na tabuli oznamoval: *„Tu spočíva Samuel Štúr, učiteľ Františka Palackého, otec Ľudovíta Štúra. Umrel 27. júla 1851. Vďaka mu pamäť.“* Text v Uhrovci reflektoval prítomnosť F. Palackého v Trenčíne, ktorý počas svojho gymnaziálneho štúdia býval v rodine Samuela Štúra, v tom čase učiteľa trenčianskej evanjelickej ľudovej školy. V týchto niekoľkých slovách bol obsiahnutý príbeh o vzájomnej pomoci a spolupráci predstaviteľov Slovákov a Čechov už v minulosti, pred vznikom ČSR. Treba zdôrazniť, že text na pamätnej tabuli bol tak trochu zavádzajúci, pretože prísne vzaté, otec Ľ. Štúra nebol učiteľom Palackého.

„Štúr zo slovenského prostredia utvoril národ“

V politickej atmosfére medzivojnovnej ČSR bola Matica slovenská často hodnotená ako anachronizmus prežívajúci z 19. storočia. Už krátko po svojom „znovuoživotvorení“ v roku 1919 musela ako kultúrna inštitúcia

479 KRČMÉRY, Štefan. V službe ideálov. In *Národné noviny*, roč. 55, 8. 6. 1824, č. 45, s. 2.

480 ŠKULTÉTY, Jozef. Ľudovít Štúr. In *Slovenské pohľady*, roč. 40, 1924, č. 6-8, s. 335. Text je publikovaný príhovor Škultétyho na slávnostnej akadémii v Modre 31. 5. 1924, v predvečer odhalenia pamätnej tabule.

bojovať o svoje miesto a zdôvodnenie náplne činnosti. Preto využívala každú príležitosť na prezentovanie zásluh národovcov 19. storočia na zachovaní slovenského národa, zvlášť zdôrazňujúc svoju vlastnú úlohu v dejinách Slovákov a slovenskej kultúry. V roku 1935, na ktorý pripadlo 120. výročie narodenia Ľ. Štúra, sa Matica chopila organizovania slávností na jeho počesť a prepojila ich so svojim vlastným výročím, so 60. výročím zatvorenia Matice v roku 1875. Zvyčajne sa oslavuje založenie inštitúcie alebo jej najskvelejšie obdobie. Nebýva často zvykom, aby niekto oslavoval svoj zánik. Preto bolo dôležité podať zmysluplné zdôvodnenie týchto osláv. Sústredilo sa do prevolania „[...] aby sme celému svetu ukázali, že sme sa nedali zničiť, že sme svorní a jednotní.“⁴⁸¹

Štúr sa nedožil založenia Matice. Spojovníkom dvoch výročí – Štúrovho a matičného – malo byť zdôraznenie, že bez Štúrových ideálov a návodov, ako viesť národ k aktivite by po zatvorení Matice a gymnázií slovenský národ zahynul. V rámci týchto osláv sa Štúr posúval z pozície učiteľa a iniciátora národného hnutia do pozície vodcu. Tým organizátori martinskej slávnosti reagovali na invetívnu Milana Hodžu v jeho knihe *Československý rozkol*, kde tvrdil, že na kodifikáciu Štúr nemal mandát. Pozícia vodcu mu podľa takejto logiky mandát dávala.

Jeden z hlavných matičných rečníkov, Stanislav Mečiar, interpretoval činnosť Štúra nielen ako literárne obrodenie, ale ako komplexný kultúrno-politický program, vďaka ktorému Štúr „vytvoril zo slovenského prostredia národ“, dal mu „vlastnú reč, ktorou spojil všetky územné časti slovenskej oblasti, budil potreby uvedomelého života“ a výsledkom bola „kultúrna inkarnácia národa.“⁴⁸² Mečiar aktualizoval tému Štúrovho vodcovstva v 19. storočí a zakomponoval ho do hodnotenia situácie tesne po prevrate v roku 1918: „Poprevratové Slovensko nemalo ani duchovného vodcu, ktorý by bol dával všetko do kopy, nebolo ústredného pokladu národných hodnôt, a preto sa hodnoty slovenskej tvorby trátili a falošne vysvetľovali.“⁴⁸³

Tesne po prevrate – s istým vyvrcholením práve na modranskej slávnosti v roku 1924 – oscilovala polemika o Štúrovi takmer výlučne okolo jazykovej otázky, označovanej ako „rozkol“. V 30. rokoch 20. storočia sa zdôrazňovalo, že jeho skutky nemôžeme oceňovať iba ako literárne obrodenie, ale ako súhrn aktivít komplexného kultúrno-politického programu. Túto interpretáciu presadzoval predovšetkým Stanislav Mečiar.

481 MEČIAR, Stanislav. Štúrove slová a matičné dni. In *Slovensko*, roč. 2, 1935, august, s. 233.

482 MEČIAR, Stanislav. Nad duchovným dedičstvom Štúrovým. In *Slovenské pohľady*, roč. 52, 1936, s. 27-28.

483 MEČIAR, Stanislav. Štúrovo jubileum. In *Slovensko*, roč. 2, september – október 1935, s. 5.

Okrem iného sa v tom čase angažoval v prospech projektu slovenského panteónu, ktorý počítal s prevezením ostatkov slávnych rodákov na Slovensko. Išlo predovšetkým o Pavla Jozefa Šafárika a Jána Kollára z Prahy. Uvažovalo sa nielen o reburialných slávnostiach, ale aj o vybudovaní pomníkov ďalším osobnostiam národného hnutia. K ústredným postavám tohto panteónu mal patriť prirodzene aj Ľ. Štúr. Dialo sa tak v čase doznievania dojmov zo slávnosti na Bradle v roku 1928, kde bola v rámci osláv 10. výročia vzniku ČSR odhalená mohyla Milana Rastislava Štefánika. Projekt panteónu sa nerealizoval, ale rozprúdil diskusiu, v ktorej sa ukázalo, že najväčší zápal pre ideu a zbierkové iniciatívy prejavila slovenská verejnosť v prípade ohlasovaného pomníka Ľ. Štúra.

Štúr a pomníková tvorba

V druhej polovici 19. storočia bol problém zabezpečiť publikovanie Štúrovej podobizne. V porovnaní s tým sa situácia po roku 1918 veľmi zmenila. V medzivojnovom období sa konečne otvorila možnosť vybudovať Štúrov pomník – nie jeden, ale celú sieť pomníkov a pamätných tabúl, ktoré mali mapovať jeho život a aktivity, prekódovať politický význam niektorých lokalít a posilniť ich slovenský charakter. Pomník je totiž predovšetkým symbolom, až potom umeleckým arfetakom.⁴⁸⁴ Ľ. Štúr mal náhrobok na modranskom cintoríne, ktorý vznikol z národnej zbierky. Funerálne pomníky však majú intímny charakter, vždy zostávajú spojené s miestom posledného odpočinku. Sú pietnym miestom. Ostatné pomníky a pamätne tabule strácajú tento pietny charakter a stávajú sa identifikačným symbolom politického rozvrstvenia spoločnosti. Odhalenie pomníka poskytuje príležitosť k otvorenej a skrytej manifestácii politických postojov, v jeho okolí sa konajú manifestácie a pod.⁴⁸⁵ O ich funkcii a živote v priestore nerozhoduje ani tak ich podoba, ako okolnosti vzniku, úloha objednávateľa, premena resp. nepremena príslušného priestoru na pamätne a symbolické miesto.

Výstavba Štúrových pomníkov od 30. rokov 20. storočia priniesla niekoľko zaujímavých súvislostí. Viacero realizácií urobil akademický sochár Jozef Pospíšil, čím sa zabezpečila silná podobnosť stvárnenia. Pospíšil fixoval Štúrovi kamennú a kovovú podobu podobne ako litograf František Kolář v 19. storočí. Tému výtvarného stvárnenia Ľ. Štúra

484 HOJDA, Zdeněk – POKORNÝ, Jiří. *Pomníky a zapomínky*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2. vydanie, 1997, s. 14,

485 Tamže, s. 18.

moderným spôsobom začali mapovať slovenskí umenovedci a pamiatkári.⁴⁸⁶

V Štúrovom prípade išlo v prvom období o pomníky na Devíne, v Uhrovci, v Modre, v Bratislave, v Prahe. Organizátorov zo všetkých týchto lokalít však politickou vôľou predbehli zástupcovia širšieho Štúrovho rodného kraja v Bánovciach.

„Oslavy Štúrove väčmi patria nám a našej budúcnosti než osobe Štúrovej“

Z hľadiska organizovania štúrovských osláv priniesol rok 1936 úplne novú politickú skúsenosť. Tento rok predstavuje vrchol v dovtedajšom vývoji festivít spojených so Štúrom.. Organizátorom slávností bolo Združenie slovenských akademikov, sídliace v Bánovciach nad Bebravou, v centre rodného kraja L. Štúra, ale v tej dobe v mieste pôsobenia Jozefa Tisu. Prvý (Ústredný) Štúrov jubilejný výbor organizoval zbierky na pomník, súťaž návrhov a veľa sprievodných akcií. Ich vysoká koncentrácia spojená s oslavou jednej osobnosti mala na Slovensku premiéru. Organizátori preukázali vysokú mieru koordinácie. K mestu sa približovali pochodujúce skupiny, tak aby na námestie v Bánovciach dorazili v predvečer začiatku Jubilárnej národnej slávnosti 29. a 30. augusta 1936. Účastníci a návštevníci si mohli zakúpiť odznaky a šatky. Mesto žilo slávnosťou aj v noci, kedy sa poriadali fakľové sprievody a nočná ohňová signalizácia a komunikácia jednotlivých prúdov postupujúcich do Bánoviec. Bolo zabezpečené spoločné stravovanie, hudobná produkcia, pamätníky, individuálne a kolektívne fotografovanie, tlačené pozvánky. To všetko utváralo organizačnú úroveň a podporu, akú predchádzajúce štúrovské slávnosti nedosiahli.

Na čas, kedy vrcholili prípravy a realizovala sa slávnosť v Bánovciach pripadalo 120 výročie narodenia (1935) a 80. výročie úmrtia (1936), ale rok 1936 bol zvolený z iných dôvodov. Pripomínal sa začiatok, teda storočnica pôsobenia Štúra ako vodcu mládeže a pôvodcu slovenského nacionalizmu, čo organizátori datovali od povestnej vychádzky na Devín v roku 1836. Motív vodcovstva bol opakovane prízvukovaný. Za cieľ podujatia bola označená potreba „budovať kult národných dejateľov a dosiahnuť vyšší kurz slovenského nacionalizmu“.⁴⁸⁷ Na záver svojho

486 KOWALSKI, Tomáš. Ľudovít Štúr vo výtvarných pamiatkach. Poznámky k dejinám sprítomňovania štúrovskej tradície. 1. časť. In *Monument revue. Časopis Pamiatkového úradu SR na prezentáciu vedeckého poznávania kultúrneho dedičstva*, roč. 4, 2015, č. 1, s. 44-53.

487 Zborník Štúrov rodný kraj. Zostavil V. H. Kurtha. Vydané k jubilárnym oslavám v Bánovciach a Uhrovci 29. a 30. augusta 1936, s. 29.

vystúpenia Jozef Tiso prevola: „*Oslavy Štúrove väčmi patria nám a našej budúcnosti než osobe Štúrovej.*“⁴⁸⁸

Rečníci v duchu hlavnej línie osláv koncipovaných ako pripomienka odkazu Štúra mládeži a dnešku narábali s týmto odkazom skutočne veľmi pragmaticky v duchu svojich vlastných politických názorov. Zdôrazňovali jeho schopnosť stmeliť národný kolektív, čo mal byť podľa rečníkov hlavný odkaz Slovákom. Akcentovalo sa však sté výročie začiatku Štúrovej aktívnej učiteľskej práce s mládežou. V odkaze svojim vrstovníkom zazneli takéto slová „*Dost' náš národ trpel 100 rokov oflinkovanie slovenčiny[...] máme právo dožadovať sa rešpektu našej materčiny, nášho národa a našich národných ideálov. Sme doma a preto nech je to ktokoľvek kto by porušoval tento rešpekt, je našim nepriateľom.*“⁴⁸⁹ Tieto slová mali byť odkazom vyslaným do Prahy, v tom zmysle, že slovenský národ si dokáže doma urobiť a udržať poriadok bez tútorstva Prahy. Oslava sa mala stať symbolickým začiatkom novej storočnice, v ktorej sa Slovákom podarí naplniť Štúrov odkaz.

Augustovú slávnosť v Bánovciach 1936 hodnotil S. Mečiar ako výsledok práce mládeže, ktorým si „*utvrdila svoju hrdosť, vzkriesila svoju vieru v svojbytnosť slovenského národa a vieru, že Slováci dokážu sami vyriešiť otázky slovenskej existencie, aby sme nikdy viacej nemuseli skloniť tvár, zahanbenú cudzími násilensťami a pokorenú hanlivými rečami o nás, podceňujúcimi frázami o slovenskej minulosti a prítomnosti*“.⁴⁹⁰

Veľkolepé oslavy v Bánovciach so sprievodnými akciami, tzv. národnými púťami, nemali charakter uzavretej pietnej spomienky na cintoríne či v chráme, ale naopak, dynamickej akcie na otvorenom priestore, s masovou účasťou, kde sa Štúr síce spomínal, ale hľadalo sa viac do budúcnosti ako do minulosti národa. Konali sa koncerty, celodenné i viacdenné pochody na miesta štúrovských aktivít takmer po celom území Slovenska, so spoločným cestovaním, stravovaním, vatrami, fákľovým sprievodom a inými kolektívnymi akciami. Oslavy zaznamenali veľký ohlas v tlači.

Slávnosť odhalenia pomníka v Modre sa z organizačných príčin posunula na rok 1938 a mala byť zároveň oslavou 20. výročia vzniku Československa. Bola však zrušená, preto môžeme uvažovať iba o prípravách, resp. hypoteticky predpokladať ako by asi slávnosť mohla prebiehať. Zo

488 TISO, Jozef. O silnú a slovenskú mladú generáciu. In *Nastupujeme. Skromný a úprimný príspevok k Štúrovej storočnici*. Vydal prípravný výbor pre organizáciu slovenských mladých národovcov. Bánovce n. Bebravou, 1936, s. 25 a 27-28.

489 Národní akademici a mládež Štúrovho kraja v Bánovciach n. Bebravou vrstovníkom. Mladí stmeliujú sa v jednotný blok. In *Štúrov rodný kraj*, s. 37.

490 MEČIAR, Stanislav. Pomník Ľudovíta Štúra. In *Slovensko*, roč. 3, 1936, s. 74-75.

zachovaných materiálov je však evidentné, že modranská slávnosť sa mala niesť v inom duchu ako oslavy v Bánovciach, nie v takej dynamike, bez spoločných presunov, nočného programu. V Modre ako mieste posledného odpočinku Ľ. Štúra je súčasťou osláv vždy kladenie vencov na hrob a samotné prostredie cintorína predurčuje určitý zdržanlivý charakter správania sa účastníkov. V Bánovciach boli frekventované slová boj, jednota, kolektív, vodca, nacionalizmus. V Modre organizátori pripravovali pripomínanie si Štúra ako buditeľa, učiteľa, kodifikátora konajúceho službu národu, prinášajúceho obeť, slávnosť sa koncipovala viac ako pietna pripomienka.

V nasledujúcom období prvej polovice 40. rokov bol Štúr ako symbol zneužívaný na legitimizáciu medzištátneho spojenectva medzi Slovenským štátom a nacistickým Nemeckom. V oficiálnom výklade sa marginalizovalo Štúrovo slovanofilstvo a akcentovalo sa germanofilstvo, predstavitelia ľudáckeho režimu (Alexander Mach) dokonca vyhlasovali, že Štúr bol slovenským Hitlerom 19. storočia. Túto trúfalo necitlivú manipuláciu s obrazom Štúra, absolútne vytrhnutú z kontextu jeho diela a názorov, vyhodnotil historik Ivan Kamenec ako „zhanobenie.“⁴⁹¹

Štúr bol revolucionár svojej doby, nepochopil komunizmus

Organizačný výbor v Modre, na čele s predsedom pomníkového výboru Júliusom Dérerom, mal v rokoch 1935 – 1936 už celú akciu rozbehnutú, rozposielal žiadosti o subvencie spojené s informáciou o tom, že „[...] *pomník, ktorý mesto Modra ide stavať veľkému slovenskému národovcovi je monumentálny, primeraný významu Štúrovmu a dôstojným prejavom vďaka národa [...] ako vyvýšený maják svietiť bude ďaleko celým Slovenskom i jasom ideí Štúrových i svetlom lásky, práce a služby*“.⁴⁹²

Prípravy v Modre skomplikovalo niekoľko okolností. Mesto bolo nielen hlavným organizátorom, ale i garantom splatenia finančných pohľadávok. Na projekt pomníka bola vypísaná súťaž a na základe úspešnej zbierky bol v roku 1938 pomník vyhotovený, ale inštalovaný až v máji 1939. Mesto pôvodne pripravovalo slávnosť odhalenia Štúrovho pomníka v spojení s oslavami 20. výročia vzniku ČSR, za účasti predstaviteľov československej vlády a prezidenta republiky. Oneskorenie dodávky pomníka spôsobilo, že aj inštalácia prebehla neskôr a nový termín slávnosti,

491 KAMENEC, Ivan. Bitka o buditeľa. In *Os – Občianska spoločnosť*, 2007, č. 1, s. 48-55.

492 SNM – Archív Múzea Ľudovíta Štúra v Modre (ďalej: AMLŠ), Štúrov pomník I., č. 13. List predsedu pracovného odboru pre postavenie pomníka Ľ. Štúra Krajinskému úradu, zo dňa 23. 9. 1936.

25. jún 1939, zatienili aktuálne politické udalosti. Československo zmizlo z mapy Európy. Slávnosť sa nekonala, pretože ju „zmaril zákerný atentát na našu drahú Československú republiku“.⁴⁹³

K zorganizovaniu slávnosti odhalenia pomníka, ktorý stál celú vojnu zadebnený na námestí, pristúpil organizačný výbor v najkratšom možnom termíne po skončení vojny, už na jeseň roku 1945. Výbor pozýval slovenskú verejnosť do Modry na celonárodnú slávnosť, ktorá sa mala uskutočniť 14. októbra 1945.

Všetky predvojnové scenáre osláv však boli v novej politickej situácii nepoužiteľné. Na pozvánke organizátori apelovali na potenciálnych hostí: „*Príďte prejaviť svoje národné vierovyznanie, príďte načerpať nadšenie pre prácu za národ a nádeje, že národ náš šťastne prekoná aj povojnové ťažkosti [...]. Príďte sa spoločne potešiť slobode národa, ako ovociu Štúrovej práce [...]. Príďte spoločne so Štúrom zvolať: Nechceme Slovanstvo bez ľudskosti, ale ani národnosť bez Slovanstva.*“⁴⁹⁴

Slávnostný prejav predniesol evanjelický biskup Samuel Štefan Osuský, ktorý sa v záležitosti Štúrovho pomníka angažoval od modranskej slávnosti v roku 1924, a mal byť aj jedným zo slávnostných rečníkov na pripravovanej oslave v roku 1939, ktorú predstavitelia slovenskej vlády zakázali. Biskup Osuský vykreslil Modru ako miesto pamäti Ľudovíta Štúra, pretože ochraňuje jeho telesnú schránku a teraz už aj pomník národnej vďaky. Označil Štúra za jeden z medzníkov slovenskej histórie, pričom medzníky spojené do triumvirátu „*Štúr, Štefánik a Slovenská národná rada*“ symbolicky spájali 19. storočie a symboliku aktívneho postoja Slovákov v prvej a druhej svetovej vojne. Predstavil Štúra ako iniciátora národného života Slovákov, ako „*znásobovateľa myšlienok Kollárových a Šafárikových, prvého politického žurnalistu slovenského, neohrozeného bojovníka za práva národa, ktorý bojoval proti Maďarom heslom ,Za tú našu slovenčinu!*“⁴⁹⁵

Modranská slávnosť istým spôsobom zavrátila úsilie niekoľkých generácií slovenských dejateľov postaviť Štúrovi dôstojný pomník. Hlavný prejav, zásadný z hľadiska jeho vplyvu na ďalšie hodnotenie Ľ. Štúra, predniesol povereník pre školstvo Ladislav Novomeský. Poďakoval Modranom, že sa pričínili o odklad slávnosti z roku 1938 na 1945 a nedovolili falšovateľom našich národných dejín a tradícií siahnuť na pamiatku Štúra.

493 AMEŠ, Štúrov pomník XXII, č. 7, Oznámenie o konaní osláv v roku 1945.

494 AMEŠ, Štúrov pomník, XXII., č. 7, Výbor pre postavenie pomníka Ľudovíta Štúra v Modre Miestnemu národnému výboru. Zo dňa 3. 10. 1945.

495 Citované podľa informácie v tlači. Ľudovít Štúr v pravom svetle. In *Čas*, ústredný orgán Demokratickej strany, 16. 10. 1945, s. 2.

Ideologicky „správny“ pohľad na Ľ. Štúra preberali a dopracovávali v nasledujúcom období ďalší ľavicoví politici a pracovníci v kultúre. Historik Ivan Kamenec hodnotil ich úsilie slovami: „*Najsilnejší, ťah na bránu*“ v zmysle využitia Štúra prejavili komunisti.“⁴⁹⁶ V marxistickom diskurze sa zdôrazňoval plebejský pôvod Štúra, jeho aktivity na poli osvety a národnej agitácie sa zhrnuli pod termín hrdinstvo práce, ktorú odviezol pre svoj národ. Cenil sa všeslovanský a rusofilský program, ktorý sformuloval, a jeho zásadný postoj v boji za práva ľudu a proti feudalizmu, ktorý dostal označenie triedneho boja. Štúr bol prezentovaný ako „*revolucionár svojej epochy*“ a daňou tejto epochy boli niektoré jeho chyby či omyly,⁴⁹⁷ okrem iného i jeho nepochopenie komunizmu. Vysvetlenie týchto chýb ako daň doby, v ktorej Štúr žil, tak ako to vo svojom modranskom prejave urobil Ľ. Novomeský, komunistická tlač prezentovala ako „očistenie“ od chýb. Politik tak zmenil, zmiernil svoje staršie, nekompromisné vyjadrenia o Ľ. Štúrovi ako o kontrarevolucionárovi.⁴⁹⁸ Namiesto záveru uvediem heslovite hlavné tendencie a heslá slávností, ktoré sa v súvislosti so štúrovskými výročiami a na pozadí aktuálnej politickej situácie menili.

V 50. rokoch 20. storočia sa Štúra zmocnili predstavitelia komunistickej ideológie. Z jeho diela zdôrazňovali okrem kodifikácie jazyka uznávanie hodnôt ľudovej kultúry, pozíciu vodcu nás v boji proti feudalizmu a triednej spoločnosti, obdiv k Rusku a odmietanie hodnôt, ktoré reprezentovali Západ. Vyčítala sa mu spolupráca s „*reakčnou*“ cisárskou Viedňou a boj proti „*pokrokovej*“ maďarskej revolúcii. Na druhej strane treba zdôrazniť, že práve v 50. rokoch vyšlo viacero vedeckých monografií, ktoré hodnotili Štúra ako jazykovedca, básnika, národného buditeľa, ideológa, politika, žurnalistu, vychovávateľa. Bol vydaný knižný výber spomienok súčasníkov, ktorý približoval Štúra v živej a nie v čítankovo sterilnej podobe.⁴⁹⁹ Najuznávanejším edičným počinom tohto obdobia však zostáva vydanie Štúrovej komentovanej korešpondencie, ktoré pripravil Jozef Ambruš.⁵⁰⁰

496 KAMENEC (2007), s. 54.

497 BUNČÁK, Pavel. Na okraj odhalenia Štúrovho pomníka v Modre. In *Pravda*, 14. 10. 1945, s. 4.

498 V roku 1933 napísal Ladislav Novomeský štúdiu *Marx a slovenský národ (Marx reviduje históriu Slovákov)*, v ktorej nekriticky preberal názory Karola Marxa o úlohe malých národov v revolúcii 1848/1849. Vystúpenie Štúra a jeho stúpencov hodnotil ako „tragický omyl“. K tomu: KAMENEC (2007), s. 52.

499 ORMIS, Ján V. (ed.). *Súčasníci o Ľudovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955.

500 AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Listy Ľudovíta Štúra I.-III.* Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1954, 1956, 1960. Projekt sa natiahol na takmer polstoročie a dokončil ho Vladimír Matula vydaním štvrtého zväzku v roku 1999.

Kým v 50. rokoch dominovali hlavne písané projekty, v 60. rokoch sa doslova roztrhlo vrece s odhaľovaním pomníkov, pamätných tabúl, so zriaďovaním muzeálnych expozícií.⁵⁰¹ V samotnej Modre je jedenásť štúrovských pamätníkov a artefaktov. V priebehu 70. a 80. rokov vznikli postupne v mnohých mestách pomníky venované jeho pamiatke. V súčasnosti je takmer v každom meste námestie alebo ulica, ktorá nesie jeho meno.

Od 90. rokov sa začal v desaťročných cykloch realizovať tzv. Štúrov rok, súbor podujatí pripravovaných na prelome rokov končiacich päťkou a šiestkou: 1995/1996, 2005/2006 a práve sme aktérmi Štúrovho roka 2015/2016. Periodicky sa opakujúce oslavy, spojené s príslušnými rituálmi, sú nevyhnutnou platformou, a či skôr médiom, ovplyvňujúcim individuálnu i historickú, teda kolektívnu pamäť. Aktivujú ju, znovu a znovu predkladajú verejnosti obraz minulosti. Opakovanie však v tomto prípade neznamená rovnakosť.

Štúrov rok 1995/1996 sa niesol v znamení nedávneho vyhlásenia samostatnej Slovenskej republiky. Akcentoval slová štátnosť, zvrchovanosť a živý odkaz Štúra. O desať rokov neskôr, reflektovali organizátori nedávne prijatie Slovenska do Európskej únie. Štúr bol prezentovaný ako Európan, mysliteľ európskeho formátu, ktorý vtiahol Slovákov do spoločného európskeho systému hodnôt.

Štúr je symbolická postava, ktorá dávno žije pestrý život v politických interpretáciách. Pohybujú sa od idealizácie, titanizácie k sterilnej monumentalizácii, ale i k ľahostajnosti a indiferentnosti verejnosti voči jeho dielu na jednej strane, až po kritiku a zavrhovanie na strane druhej. Žije v učebnicovej podobe, vo výtvarnom umení a istý čas patril jeho portrét k veľmi frekventovaným, keďže sa ocitol na slovenských bankovkách. Práve takéto mantinelové pozície sa dajú zachytiť a popísať pri sledovaní osláv na jeho počesť alebo pri ich absencii.

501 V Modre bolo zriadené Múzeum Ľudovíta Štúra, ktoré je súčasťou Slovenského národného múzea. Modranské múzeum sa podieľa na organizovaní spoločenských, vedeckých i edičných podujatí k štúrovským výročiam. V súčasnosti prebieha rekonštrukcia expozície. Z predchádzajúcej expozície, inštalovanej v roku 2007 je výborný sprievodca. MIHALKO-VIČOVÁ, Beáta. *Ľudovít Štúr. Sprievodca po expozícii Ľudovít Štúr – od štúdia k činom*. Modra : Múzeum Ľudovíta Štúra, 2009.

BISKUP SAMUEL ŠTEFAN OSUSKÝ AKO SPOLUFORMOVATEĽ HISTORICKEJ PAMÄTI NA ĽUDOVÍTA ŠTÚRA *

PETER MACHO

Samuel Štefan Osuský (1888 – 1975) pochádzal z Brezovej (pod Bradlom). Po skončení teologického štúdia pôsobil ako evanjelický kaplán a farár na viacerých miestach Slovenska, od roku 1919 bol profesorom Slovenskej evanjelickej a. v. teologickej akadémie,⁵⁰² v rokoch 1933 – 1945 zastával post biskupa Západného dištriktu Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku. Okrem teológie sa venoval sociológii a psychológii náboženstva, dejinám filozofie a histórii, predovšetkým dejinám evanjelickej cirkvi a evanjelikov, najmä ich úlohe v národnom a kultúrnom živote Slovákov. Jeho cirkevno-náboženská, pedagogická, vedecká, kultúrna a organizačná činnosť bola naozaj mnohostranná. Patril k zakladajúcim členom Učenej spoločnosti Šafárikovej, bol predsedom literárneho a filozofického odboru Matice slovenskej, predsedom Štúrovej evanjelickej spoločnosti, ale aj tajomníkom (a predsedom) Spolku pre zbudovanie pomníka generálovi Milanovi Rastislavovi Štefánikovi na Slovensku (rozumej: Štefánikovej mohyly na Bradle). Angažoval sa aj v ďalších spolkoch a organizáciách cirkevno-náboženského, kultúrneho, vedeckého, či sociálno-charitatívneho zamerania – napr. v roku 1937, teda v čase, kedy už niekoľko rokov zastával úrad dištriktálneho biskupa, ho za svojho riadneho člena prijala Štefánikova astronomická spoločnosť slovenská, ktorá si kládla za cieľ vybudovanie ľudovej hviezdárne v Bratislave. Ako jeden z najvýznamnejších brezovských

* Text vznikol na základe výskumu realizovaného v rámci grantového projektu VEGA 2/0139/13 *Historická pamäť a dejiny Slovenska – procesy instrumentalizácie a manipulácie v 19. a 20. storočí*, ktorý sa v rokoch 2013 – 2016 rieši na pôde Historického ústavu SAV Bratislava.

502 Profesorský post na evanjelickej teológii zastával niekoľko desaťročí, pričom toto jeho pôsobisko v priebehu vývoja viackrát zmenilo svoj status i názov (od 1921 Theologická vysoká škola evanjelickej a. v. cirkvi v Bratislave; od 1934 Československá štátna teologická fakulta evanjelickej a. v. cirkvi v Bratislave; od 1939 Slovenská evanjelická bohoslovecká fakulta v Bratislave).

rodákov svojej doby bol zvolený za predsedu Vlastivednej spoločnosti Tomáša Tvarožka,⁵⁰³ rovnako patrila k členom rodáckeho spolku s mierne bizarným pomenovaním Cech Tatarov.⁵⁰⁴

Do slovenského kultúrneho a vedeckého života sa zapísal viacerými autorskými a edičnými iniciatívami: je autorom trojzväzkového diela *Filozofia štúrovcov*, spoluautorom a zostavovateľom *Tranovského zborníka*, ktorý bol vydaný pri príležitosti 300. výročia povestného kancionála Juraja Tranovského, či dvoch zväzkov publikácie *Služba národu*, v ktorej je spracovaná problematika účasti evanjelikov v rôznych sférach verejného života a na formovaní národného hnutia v 19. a v prvej polovici 20. storočia. Je vhodné spomenúť aj jeho ďalší mimoriadne zásluhný edičný čin z prvej polovice 20. rokov, kedy vydal spis Jána Lajčiaka *Slovensko a kultúra*, ktorý je dodnes oceňovaný ako prvý pokus o scio-logickú a kulturologickú analýzu slovenskej spoločnosti.

S. Š. Osuský je známy ako aktívny šíriteľ a propagátor Štefánikovej pamiatky v slovenskej spoločnosti, o čom svedčí veľké množstvo textov jeho prednášok či slávnostných prejavov koncipovaných alebo priamo prednesených pri výročiach tragickej smrti M. R. Štefánika, resp. pri rôznych oficiálnych návštevách na Bradle a pod. Ide nielen o jeho texty publikované v dobovej tlači, ale aj o rukopisy a koncepty, ktoré sa nachádzajú v jeho pozostalosti v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine. Predpokladal som, že ako brezovskému rodákovi, ktorý sa podieľal na formovaní lokálnych a regionálnych tradícií podbradlianskeho kraja, mu bola veľmi blízka aj téma Jozefa Miloslava Hurbana. Pri štúdiu jeho pozostalosti ma však prekvapilo zistenie, že rôzne Osuského texty (prednášky, príhovory, prejavy) s témou Ľudovíta Štúra svojím počtom prevyšovali podobne profilované texty na tému J. M. Hurbana.

Osuského ako vysokoškolského pedagóga a biskupa evanjelickej cirkvi, ale najmä ako dobrého rečníka a znalca slovenskej histórie, pozývali často na rôzne oslavy, slávnostné akadémie, večierky, pietne spomienky, slávnostné bohoslužby. Hoci svoju pozornosť venoval aj významným postavám starších dejín (napr. Janovi Husovi, Jurajovi Tranovskému, Danielovi Krmanovi), z odborného a pravdepodobne aj emocionálneho

503 Presný názov znel Vlastivedná spoločnosť Tomáša Tvarožka pre Brezovú pod Bradlom a okolie, so sídlom v Bratislave. Vytýčila si viaceré ciele, ktoré mali smerovať najmä k povzneseniu Brezovej pod Bradlom ako lokality s významnými národnokultúrnymi tradíciami (snaha vydať vlastivednú monografiu mestečka, iniciovať úpravu už existujúcich a výstavbu nových pomníkov, zriadiť múzeum M. R. Štefánika, spoluorganizovať oslavy storočnice hurbanovského povstania, ale napr. aj podpora vydania historického románu Anny Lackovej-Zory *Anička Jurkovičová* a i.).

504 Tatarí – dobová prezývka Brezovanov.

hľadiska mu oveľa viac konvenovali osobnosti tej vývojovej etapy slovenských dejín, ktorá sa zvykne konvenčne označovať ako *národné obrodienie*. Medzi týmito osobnosťami nefiguroval len Ľudovít Štúr, ale aj ďalší štúrovci a ich nasledovníci, ktorým Osuský pri rôznych príležitostiach venoval náležitú pozornosť. V tomto kontexte možno spomenúť jeho úlohu slávnostného rečníka napr. pri odhaľovaní pamätnej tabule Mikuláša Dohnányho v Trnave pri príležitosti celoslovenského zjazdu evanjelickej mládeže (1929); pri odhaľovaní pamätnej dosky na nároží budovy bývalého evanjelického lýcea⁵⁰⁵ v Bratislave (1932), na ktorej je zaznamenané aj meno Ľ. Štúra a štúrovcov, ktorí na lýceu študovali; pri odhaľovaní pomníka Andreja Sládkoviča v Radvani (1940), pri 60. výročí smrti Sama Chalupku v Hornej Lehote (1943), pri odhaľovaní pamätnej tabule Štefana Fajnora v Brezovej pod Bradlom (100. výročie narodenia, 1944), či pri znovupočítaní J. M. Hurbana a odhaľovaní jeho nového náhrobného pomníka na cintoríne v Hlbokom (1949).

Prvé veľkolepejšie podujatie, prostredníctvom ktorého si slovenská verejnosť pripomenula pamiatku Ľudovíta Štúra, predstavovala slávnosť odhalenia pamätnej tabule v Modre v roku 1924. O dva roky neskôr (1926) osadili pamätnú dosku na rodnom dome Ľ. Štúra v Uhrovci. Okrem predstaviteľov samosprávy, miestnych spolkov a evanjelickej cirkvi sa pri obidvoch podujatiach angažovala predovšetkým Matica slovenská, ktorá bola v podstate ich hlavným iniciátorom.

Do tohto obdobia spadajú aj viaceré žurnalistické príspevky a prednášky S. Š. Osuského, ktoré tento autor venoval Štúrovi. V roku 1926 vydal text svojej prednášky pod názvom *Slovenské evanjelictvo a národ*, v ktorej upozorňoval, že aj v tejto dobe (poznačenej konfesionalizáciou verejného života), by rozdvojený národ potreboval „*nového Štúra*“.

Sokolské myšlienky u štúrovcov?

V pozostalosti S. Š. Osuského je uchovaný napríklad ďakovný list Telovýchovnej jednoty Sokol z Bratislavy z roku 1926: „[...] *dovoľujeme si za Vašu krásnu prednášku o Ľud. Štúrovi, ktorou ste uchvátil účastníkov našej Štúrovej oslavy, čo najvrelejšie poďakovať. Tešíme sa z obetavosti, s ktorou ste nám prispel k zdaru nášho podniku a úfame, že*

505 Treba pripomenúť, že ide o novšiu, v podstate druhú budovu lýcea (v súčasnosti sídlo Ústavu slovenskej literatúry SAV), ktorú postavili a odovzdali do užívania až v r. 1854 – 1855. V jej priestoroch sa Štúr ani štúrovci počas svojho štúdia, resp. pedagogického pôsobenia nezdržovali. Z tohto hľadiska teda neexistuje priama autentická väzba medzi príslušným objektom a historickou pamäťou na Štúra. Tá sa spája skôr so susednou budovou starého lýcea, v ktorom je dnes umiestnená tzv. lyceálna knižnica.

nám príležitostne i neskoršie podáte pomocnú ruku pri práci pre mravné a duševné povznesenie nášho slovenského a českého ľudu.“⁵⁰⁶

Osuský naozaj v nasledujúcich rokoch s bratislavskou jednotou Sokola, resp. (aj) s ďalšími sokolskými organizáciami a štruktúrami spolupracoval, pričom sa zamerával nielen na svoju obľúbenú tému, teda M. R. Štefánika, ale opätovne na pôde Sokola prednášal aj o Štúrovi a štúrovcoch, o čom svedčí korešpondencia z roku 1935: „*Dôstojný pán biskup, za krásnu prednášku na tému »Závet Štúra a Hodžu národu«*“⁵⁰⁷ *na našej župnej škole o Hurbanovi, Hodžovi a Štúrovi, uporiadanej dňa 5. t. m. [t. j. 5. 10. 1935 – pozn. a.] v bratislavskej sokolovni, za Vaše vzácne pochopenie snáh a úkolov sokolstva na Slovensku a za milú ochotu, ktorú voči nám vždy prejavujete, vyslovujeme Vám svoju úprimnú vďaku.*“⁵⁰⁸

Napriek tomu, že z uvedených prameňov sa môžeme dozvedieť len strohé informácie o vzájomnej spolupráci Osuského a sokolskej jednoty v Bratislave, resp. v druhom prípade aj konkrétny názov prednášky a podujatia, citované pramene prinášajú zaujímavé svedectvo, ktoré do istej miery nabúrava tradičnú predstavu o Sokole ako o striktne čechoslovakisticky profilovanom a teda „protislovenskom“ spolku.

Možnosť podrobnejšej analýzy Osuského názorov poskytuje jeho úvaha *Sokolské myšlienky u Štúrovcov*, ktorú v roku 1929 uverejnila redakcia sokolského periodika *Bradlo*.⁵⁰⁹

Opodstatnenosť takto formulovanej témy vyplýva zo skutočnosti, že medzi prvými organizátormi sokolského hnutia na Slovensku nachádzame napr. Štúrovho synovca, trenčianskeho advokáta a verejného notára Karol Štúra;⁵¹⁰ sokolská idea našla odozvu ešte pred prevratom aj v prostredí dolnozemských (staropazovských) Hurbanovcov, ktorí boli príbuzenskými zväzkami spriaznení aj so Štúrovcami. V tomto kontexte však nemožno zabudnúť ani na Zochovcov, potomkov štúrovca Ctiboha Zocha: jeho syna Ivana Branislava Zocha, ktorý bol priekopníkom

506 Slovenská národná knižnica Martin – Literárny archív (ďalej skratka: SNK – LA), fond Samuel Štefan Osuský (FSŠO), signatúra (sign.) 46 CH 28: List vzdelávajúceho sboru TJ Sokol Bratislava I. S. Š. Osuskému, Bratislava 16. 3. 1926.

507 Je pravdepodobné, že presný názov Osuského prednášky znel: Závet Štúra, Hurbana a Hodžu národu.

508 SNK – LA, FSŠO, sign. 46 CH 28: List predsedníctva vzdelávacieho sboru Sokolskej župy Masarykovej S. Š. Osuskému. Bratislava, 16. 10. 1935.

509 OSUSKÝ, Samuel Štefan. Sokolské myšlienky u Štúrovcov. In *Bradlo. Vestník Sokolskej župy Masarykovej v Bratislave*, roč. 7, 1929, č. 4, s. 53-56.

510 Karol Štúr (1867 – 1925) – syn najmladšieho Ľudovítovho brata, Jána Štúra: pred prevratom pôsobil v Trenčíne ako advokát, neskôr verejný notár, signatár Martinskej deklarácie, predseda miestnej SNR, starosta Sokolskej župy Považskej-Štefánikovej (so sídlom v Trenčíne).

telesnej výchovy⁵¹¹ a verejných študentských cvičení na veľkorevúckom gymnáziu, a jeho vnuka (teda synovca I. B. Zocha) – modranského evanjelického farára Samuela Zocha, ktorý je menej známy ako priekopník slovenskej turistiky (po ňom je pomenovaná Zochova chata) a starosta Sokolskej župy Masarykovej so sídlom v Bratislave.

V názve Osuského príspevku je slovo *Štúrovci* napísané veľkým začiatočným písmenom, čo môže vyvolať mylnú predstavu, že autor píše o rodine, či široko rozvetvenom príbuzenstve Ľ. Štúra, teda vyjadrené dnešným pravopisom, že úvaha je o Štúrovcov, a nie o štúrovcov. Prirodzene, Osuský sa snažil odpovedať na zdanlivo nezodpovedateľnú – pre niekoho možno dokonca z hľadiska logiky a kauzality nekorektnú – otázku, či sokolské idey a ideály nachádzali živnú pôdu aj u štúrovcov, teda u príslušníkov romantickej generácie: treba si totiž uvedomiť, že Sokol sa v českom prostredí etabloval až v 60. rokoch 19. storočia.

Osuský na túto otázku odpovedal pozitívne, keď konštatoval, že u štúrovcov sa dá nájsť „*mnoho sokolských myšlienok, spôsobov, počínov*“. Štúrovcov a ich aktivity si nepochybne idealizoval, keď napísal, že práve pod vplyvom Ľ. Štúra odmietali kaviarenský život a plytký nacionalizmus a radšej volili sebazdelávanie, výlety do prírody, národný aktivizmus, ktoré sprevádzala veľká sebadisciplína, ba „*keď bolo treba, hotoví boli životy klásť, ako praví Sokoli*“, revoltovali, „*kdežto osvietenci zväčša sa poschovávali*“. Dokonca aj Štúrovo zrieknutie sa manželského šťastia Osuský interpretoval ako prejav veľkej sebadisciplíny a obetovania sa v prospech celku, teda národného kolektívu. Kontrapozíciu romantikov a osvietencov, ktorú tu Osuský načrtol, je možné vnímať ako účelovú, konfesiónálne podfarbenú interpretáciu významu dvoch generačných skupín slovenskej inteligencie, štúrovcov a bernolákovcov.

Historik Adam Hudek totiž pripomína, že „[...] *interpretácia minulosti v prácach Samuela Osuského mala za úlohu podporiť nároky predstaviteľov slovenského evanjelictva v konfliktoch s inými názorovými smermi v rámci republiky, najmä ľudáckymi. Ako predstaviteľ evanjelickej vzdelanostnej elity sa Osuský nikdy nevedel, ale ani nechcel zbaviť konfesiónálneho pohľadu ako hodnotiaceho princípu skúmania dejín.*“⁵¹²

511 Ivan Branislav Zoch študoval telesnú výchovu (spolu s prírodnými vedami a pedagogikou) na univerzite vo Viedni, v nemeckom Erlangene bol členom tamajšieho telocvičného a hasičského spolku – v jeho prípade teda môžeme hovoriť skôr o prvotnom vplyve nemeckojazyčného prostredia.

512 HUDEK, Adam. Význam evanjelictva v slovenských národných dejinách v diele Samuela Štefana Osuského. In JURÁŠ, Ján – ROGULOVÁ, Jaroslava a kol. *Sláva šľachetným II. Evanjelická cirkev a. v. a politika v 20. storočí*. Liptovský Mikuláš: Spolok Martina Rázusa v spolupráci s Transcius, a. s., 2012, s. 117.

Na hraničnej čiare dvoch vekov

V roku 1935 inicioval miestny odbor Matice slovenskej vo Zvolene odhalenie pamätnej tabule na budove bývalej mestskej radnice, ktorá pripomínala zvolenie Ľudovíta Štúra za poslanca uhorského snemu. Slávnosť sa konala 28. októbra 1935, teda v deň československého štátneho sviatku, zároveň však v mesiaci, v ktorom si Zvolenčania pripomenuli aj 120. výročie narodenia Ľ. Štúra. Tabuľa, ktorá je spolu so Štúrovým reliéfom dielom akademického sochára Jozefa Pospíšila, hlása, že „z tohto mestského domu r. 1847 mestom Zvolenom vyslaný bol na uhorskú dietu Ľudovít Štúr, národný buditel', vychovávateľ, novinár, ktorý tam do revolúcie 1848 demokraticky hájil práva mešťanov, neohrozene sa boril za slobodu poddaného ľudu slovenského [...]“. ⁵¹³

Za slávnostného rečníka pozvali zvolenský matičiari práve S. Š. Osuského, ktorý svoj slávnostný prejav poňal ako príhovor k obyvateľom tohto stredoslovenského mesta. Sugeroval im myšlienku, že „vaši dedovia a otcovia“ dobre volili, keď za svojho zástupcu na snem vybrali práve Ľ. Štúra. Jeho protikandidáti – Pavel Szumrák, Pavel Szontágh a Jozef Záborský – pri voľbe neuspeli a tak sa ich mená v historickej pamäti Slovákov – na rozdiel od mena Štúrovho – neukotvili: „Kde sa títo podeli a jaká stopa po nich?“

Parafrázujúc Štúra Osuský zdôrazňoval, že snemový ablegát Zvolena si plne uvedomoval skutočnosť, že „žije na hraničnej čiare dvoch vekov, a to jedného zapadajúceho, v ktorom sa práva len jednotlivým osobám a kastám dávaly, druhého svitajúceho, v ktorom sa ony každému zaslúžilému, v opravdovom smysle vzatému človekovi povolia a prisúdia.“ ⁵¹⁴

Upozorňoval, že Štúr sa zastával nielen práv poddaného ľudu, ale vysoko hodnotil aj význam strednej mestskej vrstvy, ktorá rozvíja remeslá a obchod a dodáva národnému spoločenstvu silu a sebavedomie.

Svoj prejav však prekvapujúcim spôsobom obrátil smerom k otázke vzťahu medzi slovenskou národnou identitou, Slovanstvom, štátom a ľudstvom v Štúrovej reflexii. Reagoval tak na aktuálne narábanie s odkazom Ľ. Štúra, ktoré sa začalo objavovať v súvislosti s tzv. Štúrovou akciou a posilňovaním slovenského nacionalizmu. Osuský zastával názor, že Štúr bol vo svojom nacionalizme konštruktívny, lebo správne chápal

513 Text pamätnej tabule citovaný podľa HORVÁTH, Pavel. *Rodokmeň a osudy rodiny Štúrovcov*. Bratislava : Tatran, 1988, s. 116.

514 SNK-LA, FSSO, sign. 46 000 1: Tlač. Reč pri odhalení pamätníka Ľudovíta Štúra vo Zvolene dňa 28. októbra 1935, ktorú povedal Dr. Samuel Osuský, biskup. Vydal miestny odbor Matice slovenskej vo Zvolene.

koordinatívny pomer medzi národom a štátom: „*Tejto štátotvornosti Štúrovej by si mali dnes všimnúť tí, ktorí oslavujú Štúra a jeho nacionalizmus.*“⁵¹⁵

1936: Štúr je náš a my jeho!

Rok 1936 sa niesol v znamení veľkolepých osláv Ľudovíta Štúra, ktoré mali celoslovenský charakter a prebiehali pod heslom posilňovania „*mladého*“ slovenského nacionalizmu. Iniciátorom osláv bolo Združenie akademikov bánovského okolia, ktoré hľadalo podporu v autonomistických stranách, najmä v Hlinkovej slovenskej ľudovej strane. Na tento trend reagovali aj predstavitelia evanjelickej cirkvi.

S. Š. Osuský vo svojej prednáške pre evanjelickú mládež zdôraznil, že protestantská komunita si v tomto roku pripomína hneď niekoľko významných historických udalostí, v prvom rade 300. výročie vydania slávneho kancionálu Juraja Tranovského (1636), 80. výročie smrti Ľ. Štúra, no slovenská evanjelická mládež obracia svoj zrak aj k inému výročiu, a tým je storočnica vychádzky prešporských študentov na Devín, ktorá sa uskutočnila pod Štúrovým vedením v roku 1836.

V súvislosti s aktuálnym využívaním Štúrovho mena na politické ciele Osuský zdôraznil:

„*Žiaľ, sú v národe, ktorí oslavujú Štúra, prípadne budú mu stavať pamätné tabule alebo pomníky a súčasne ho zapierajú celým svojím životom, bytím. Ved' dnes ozývajú sa už hlasy, že vraj on ani nebol vodcom národa.*“⁵¹⁶ *Nepodobajme sa im! Ústami oslavovať, a zásady jeho zapierať je pretváрка! Keď naši sdruženci, bratia, sestry modranského sdruženia*⁵¹⁷ *už od dvoch rokov sa chápu, aby v Modre, kde odpočíva veľký Štúr, bol mu postavený pomník, tak im pomáhajme. Pri pomoci však pamätajme, že postaviť mŕtvý pomník má zmysel len vtedy, keď zo seba budeme tvoriť živé pomníky a tak obrodne pôsobiť v cirkvi i v národe, jako to robil Štúr so svojimi mládencami. To nech znamená v roku Štúrovom: Štúr je náš a my jeho.*“⁵¹⁸

Pripomenul, že k takémuto ostražitému postoju nútia predstavitel'ov luteránskej komunity a evanjelickej cirkvi aktuálne okolnosti: kadekto sa k Štúrovi hlási, odvoláva sa na neho, privlastňuje si ho, ba svoje idey, činy a názory „*veľkým jeho menom zakrýva*“.

515 Tamže. Podobné myšlienky rozvíjal aj v rámci svojho prejavu v nasledujúcom roku. SNK–LA, FSSO, sign. 46 X 26, OSUSKÝ, S. Št.: Štúr – vzorný vychovávateľ vôle k činom za národ. Slávnostná reč na akadémii v Bratislave 25. 4. 1936.

516 Narážka na publikáciu Ferdinanda Štellerera o Andrejovi Radlinskom.

517 Osuský má na mysli Združenie evanjelickej mládeže v Modre, ktoré bolo súčasťou celoslovenského Zväzu evanjelickej mládeže.

518 SNK–LA, FSSO, sign. 46 X 25, OSTRIEŽSKY: Štúr je náš a my jeho!

Domnievam sa, že tieto Osuského slová neodkazujú ani tak na iniciátorov osláv, ktorými boli slovenskí (prevažne katolícki) študenti, členovia Združenia akademikov bánovského okolia, ako skôr na ich zaštitovateľov z radov politického katolicizmu, popredných predstaviteľov Hlinkovej slovenskej ľudovej strany.

Jozef Tiso síce v jednej z príležitostných brožúr pripomína, že Štúrovu akciu a prípravu na vybudovanie a odhalenie prvého Štúrovho pomníka v Bánovciach sprevádzali rôzne politické a medzikonfesionálne animozity, ktoré sa navonok prejavovali (aj) ako rivalita medzi Modrou a Bánovcami (*„úzkoprsá žiarlivosť s podráždenosťou skalovala akciu bánovskej mládeže a blábolala o vyvlastnení, ba falšovaní Štúra katolíckmi“*⁵¹⁹), no rozhodne to neboli len bláboly, ale častokrát aj oprávnená kritika. Osuskému totiž naozaj nešlo o slovíčka, ale o princípy a ideály: *„Priznávať sa k Štúrovi, oslavovať Štúra a ináč myslieť, ináč cítiť, ináč žiť, znamená zapierať Štúra!“*⁵²⁰

Uvedený problém možno ilustrovať na príklade Andreja Hlinku. Dňa 16. októbra 1932 na manifestačnom zhromaždení Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a Slovenskej národnej strany vo Zvolene Hlinka deklaroval katolícko-evanjelickú spoluprácu slovami: *„Prišli sme do Štúrovho Zvolena,⁵²¹ aby sme si tu slávnostne sľúbili, že sa rozošvať nedáme, že odo dneška budeme kráčať ruka v ruke, že nebude medzi nami v národnom boji náboženských rozdielov a že pôjdeme svorne napred [...]“*⁵²²

Práve na skutočnosť, ktorá bola v rozpore s duchom Zvolenského manifestu, teda na porušovanie záväzku neznevažovať, neurážať druhú stránku tejto dohody, upozorňovali Martina Rázusa, v tom čase predsedu Slovenskej národnej strany, ktorý si s Hlinkom vo Zvolene symbolicky podal ruku, viacerí stranícki kolegovia. Andrej Mihal adresoval Rázusovi list, v ktorom upozorňoval na Hlinkovu bezohľadnosť: *„Spolupráca katolíkov a evanjelikov v národných a politických veciach je zaiste*

519 TISO, Jozef. O silnú a slovenskú mladú generáciu. In *Nastupujeme.... (Skromný a úprimný príspevok k Štúrovej storočnici)*. Vydal Prípravný kruh pre organizáciu slovenských mladých národovcov z príležitosti vyvrcholenia Štúrových jub. osláv v Bánovciach n. B. a Uhrovci 29. – 30. aug. 1936 pod heslom »Nazpäť cesta nemožná.« Nákladom prípravného výboru. Red. V. H. Kurtha, s. 27.

520 SNK – LA, FSSO, sign. 46 X 25, OSTRIEŽSKY. Štúr je náš a my jeho!

521 Odkaz na historickú udalosť – vyvolenie E. Štúra za poslanca uhorského snemu v tomto meste (1847). V dobovom kontexte 30. rokov 20. storočia bola dôležitá aj skutočnosť, že Zvolen patril k mestám so silnou protestantskou komunitou.

522 KANDRA, Ľudovít. Andrej Hlinka a evanjelici. In KIRSCHBAUM, Jozef – FUGA, František (eds.). *Andrej Hlinka v slove a obraze*. Zborník článkov a fotografií, ktorý na uctievanie Hlinkovej pamiatky do tlače začal zbierať Ján Mešťančík. Toronto/Ružomberok, Zahradničná Matica slovenská, 1991, s. 77.

kardinálnou zásadou národnej politiky. Nemôžeme však súhlasiť s tým, aby [...] niektorí reprezentanti ľudovej strany, v prvom rade »otec a vodca národa Hlinka« urážali naše evanjelické povedomie. [...] Hlinka v Tatranskom Slovákovi⁵²³ nadáva protestantizmu, že sa za misu šošovice predáva, že je luteranizmus nemeckého pôvodu, a preto že my [evanjelici] budeme [...] vždy bližší k Čechom, Nemcom atď. [rozumej: ako ku Slovákom – pozn. a.] Mnohé skúsenosti ukazujú, že Hlinka sa nezmení, a kým on bude »otcom a vodcom«, môžeme byť pripravení na tie najordinárnejšie urážky svojej cirkvi a náboženstva [...].“⁵²⁴

V tom istom roku, v ktorom prišiel do Štúrovho Zvolena a v ktorom sa zaviazal, že nebude urážať evanjelikov, označil ich Hlinka ako „proteštantov“, ktorí nevedia nič iné len „proteštovať“, a vo svojej reakcii na závery rokovania generálneho konventu evanjelickej cirkvi aj náležite „ocenil“ význam Ľudovíta Štúra a ďalších literátov-evanjelikov: „Čo bolo kvalitou v národe, to sympatizovalo a vždýcky sa opieralo o katolicizmus. To sme videli v minulosti u Hodžu a Štúra. To sme videli u Sládkoviča, Kukučína, Vajanského, Hviezdoslava, ktorí boli iste kvalitou, ale duševne boli bližšie k slovenským katolíkom ako ku germánskym luteránom.“⁵²⁵

Zaujímavý je aj ďalší príklad: v roku 1937 vydali evanjelickí biskupi, teda aj S. Š. Osuský, pastiersky list, v ktorom upozornili na skutočnosť, že katolicizmus neuznáva evanjelikov za kresťanov. Uvedená informácia rozhorčilo kanonika Karola Körpera, ktorý sa dožadoval svedectiev, dôkazov a argumentov zo strany „všetkých katolíkov na Slovensku, ale aj všetkých poctivých evanjelikov“. Na jeho výzvu zareagovala redakcia časopisu *Služba*, tlačového orgánu Štúrovej evanjelickej spoločnosti, ktorej predsedom bol práve biskup Osuský. Uverejnila článok, v rámci ktorého uviedla aj tento konkrétny príklad: „Písali sme Rok Pánov 1923, keď bol napísal v č. 230 [denník] *Slovák* toto: »Katolícky robotník má miesto iba v tom tábore, kde vodcovia nie sú Židia, ani neznajbohovia, ani luteráni, ale kresťania katolíci.« Treba viac pre poctivého evanjelika? Čo by k tomu povedal dnes Štúr, že jeho otca aj s ním zaraďujete do partie neznajbohov? Veď oba verili v Boha, a oba boli pokrstení v mene Jeho syna Ježiša Krista.“⁵²⁶

523 *Tatranský Slovák* – regionálne periodikum Hlinkovej slovenskej ľudovej strany, vychádzalo v Ružomberku.

524 SNK–LA, fond Martin Rázus, sign. 45 E 45. Andrej Mihal – M. Rázusovi. Moravské Lieskové, 5. 10. 1932.

525 Slovenskí evanjelici snemovali. In *Tatranský Slovák*, roč. 2, 8. 12. 1932, č. 49, s. 1.

526 Ozvena. In *Služba*, roč. 1, 1937, č. 5, s. 148–150.

Hoci nešlo o autentický výrok či citát z druhej polovice 30. rokov, ba nie je isté, či jeho autorstvo môžeme jednoznačne pripísať priamo Hlinkovi, uverejnený bol v novinách, ktoré si verejnosť jednoznačne spájala s Hlinkom. Navyše korešpondoval s jeho myšlienkovým a mentálnym ustrojením, čo je napokon doložiteľné z iných zdrojov.

1939: Štúrov strážny duch

Zaujímavá je Osuského prednáška z 9. marca 1939. Predniesol ju na pôde Štúrovej evanjelickej spoločnosti, o ktorej sa zmienim nižšie. Prednáška teda odznela v hektickom období, v búrlivej atmosfére, niekoľko dní pred definitívnym rozbitím druhej republiky a vyhlásením Slovenského štátu. Osuský to aj v prednáške naznačil: „[...] *neváhame otvorene priznať, že sa bojíme o slobodu národa a preto sprítomniť si chceme dobrého génia národa* [...]“. ⁵²⁷ Pripomínal, že v ťažkých dobách maďarizácie pomáhal Slovákom Štúrov strážny duch, ktorý mu predstavuje génia národa. Práve preto sa ho dovolávajú aj mnohí súčasníci.

Problém zneužívania Štúra ako národného symbolu Osuský ilustruje prostredníctvom známeho výroku „*Naspät' cesta nemožná – napred sa ísť musí*“. Pripomína, že (nielen) politici si tento výrok ľubovoľne upravujú podľa aktuálnej politickej potreby, vsúvajú do neho dokonca aj slovo *vždy*, ktoré sa však v autentickom Štúrovom výroku nenachádza. ⁵²⁸

V politickom živote toto Štúrovo heslo využívali a využívajú autonomisti v boji proti centralistom, teraz sa zasa používa v boji suverenistov proti autonomistom. Osuský rekapituluje: vtedy ho citovali ako dôvod na autonómiu, ale dnes už to nestačí, dnes ho využívajú ako historický argument, ktorým sa má zdôvodniť vznik samostatného Slovenska. S ironicky formulovanou otázkou sa obracia smerom k publiku: „*Takýmto spôsobom kto nám zaručí, že v budúcnosti ešte aj hungaristi nebudú ho používať v boji proti suverenistom?*“

S. Š. Osuský jednoznačne požaduje nielen dôsledné dodržiavanie autentickosti Štúrových citátov, ale aj ich interpretáciu v dobovom kontexte. Nazdáva sa však, že na základe historickej analógie sa dá odpovedať na otázku, ako by Ľ. Štúr vyhodnotil dnešnú situáciu (v marci 1939), ako by reagoval na boj medzi autonomistami, federalistami a suverenistami.

527 SNK–LA, FSŠO, sign. 46 X 27: Štúrov strážny duch. Prednáška v Štúrovej evanjelickej spoločnosti v Bratislave dňa 9. 3. 1939.

528 V takejto modifikovanej, účelovo upravenej podobe bolo Štúrovo heslo uvedené aj na titulnej strane brožúry KURTHA, V. H. (ed.). *Štúrov rodný kraj*. Vydal k Štúrovým jub. oslavám v Bánovciach a v Uhrovci 29. a 30. augusta 1936 Pripravný kruh pre organizáciu slovenských mladých národovcov. Nákladom prípravného výboru [1936].

Svoju obecenstvu tvrdí, že Štúr by sa zachoval podobne ako počas sporov o slovenčinu v polovici 19. storočia medzi Čechmi a Slovákami na jednej strane a medzi staroslovákmi a mladostlovákmi na strane druhej. Pomáha si aj Štúrovým citátom: „*Budú si vari daktori mysliet, že sa od Čechov odtrhnúť chceme, ale zachovaj nás Boh od odtrhnutia [...] Jednotu nechceme rušiť, ale tú jednotu nevidím v reči, lež v jednote vôle.*“

Osuského záver je jednoduchý a jednoznačný: podľa toho dnes by Štúr zaiste povedal, aby sa Slováci od Čechov neodtrhali. Jednota vôle vytvorila spoločnú ČSR, jednota vôle udrží tento štát na obranu oboch národov. Bez štátnej jednoty je existencia oboch bratov ohrozená.

Ako vidno, sám Osuský sa ocitol v podobnej interpretačnej pozícii ako tí, ktorých kritizoval, len s tým rozdielom, že Štúra ako personálny symbol sa snažil integrovať do konceptu česko-slovenskej vzájomnosti a československej štátnej jednoty.

Samuel Štefan Osuský – nežiadúca osoba na Štúrovej slávnosti

Jeden z aktov symbolickej politiky vládnej garnitúry v prvom roku existencie Slovenského štátu predstavuje nepovolenie slávnostného odhalenia pomníka Ľudovíta Štúra v Modre. Predseda vlády Jozef Tiso žiadala pomníkový výbor, na čele ktorého stál modranský evanjelický farár Július Dérer, aby upustil od pôvodného zámeru, podľa ktorého mala byť v jeden deň slávnosť posviacky novej budovy evanjelického sirotinca (predpoludním) a slávnosť odhalenia Štúrovho pomníka (popoludní). Vzápätí sa však dožadoval aj toho, aby organizátori štúrovského podujatia „*upustili od dr. Osuského, ako slávnostného rečníka. Keď slávnostnú reč povie predseda vlády [teda Tiso], to postačí úplne.*“ Dérer v cirkevnej tlači prízvukoval, že v rozhovore s Tisom sa odvolával aj na bánovský precedens (odhaľovanie Štúrovho pomníka v Bánovciach nad Bebravou roku 1936): „*Keď tam posviacka [katolíckej] oltárnej sochy, posviacka základov r. kat. internátu*⁵²⁹ *neboly na úkor národnej slávnosti, prečo by slávnosť sirotincová v Modre mala byť? A keď nám evanj. Slovákom vtedy ani nenapadlo vytykať, že dvoma cirkevnými kat. slávnosťami je národná slávnosť skonfesionalizovaná, prečo teraz nám evanjelikom pre slávnosť sirotincovú mali by tak vytykať slov. katolíci? [...]* – *Pán predseda vlády*

529 V rámci slávností odhalenia Štúrovho pomníka v Bánovciach nad Bebravou v roku 1936 bola aj slávnosť kladenia základného kameňa rímskokatolíckeho učiteľského internátu, ktorý pomenovali po Antonovi Bernolákovi; slávnostný prejav mal práve J. Tiso. Tento katolícky cirkevný obrad bol oficiálne zaradený aj do programu Štúrovej slávnosti. Pozri napr. Slávnosť odhalenia prvého pomníka Štúrovho. In KURTHA (1936).

na to všetko poznamenal, že to bolo v Bánovciach iné, a v Modre zas iné, a znovu žiadal, aby sme slávnosť sirotincovú odložili. ⁵³⁰

Organizátori nakoniec súhlasili s oddelením týchto dvoch podujatí, ale odmietli požiadavku, aby na štúrovskej slávnosti verejne nevystupoval biskup Osuský, keďže už bol oslovený a pozvanie na slávnosť prijal. Argumentovali tým, že nie je len oficiálnym predstaviteľom evanjelickej cirkvi, ale aj predsedom literárneho odboru Matice slovenskej a znalcom štúrovskej problematiky. Odhalenie pomníka sa však napokon nekonalo: 9. júna 1939 oznámil okresný náčelník J. Déerovi, že slávnosť sa „na vyšší pokyn“ zakazuje.

Na základe skutočnosti, že Déer uvedené informácie medializoval v cirkevnej tlači, môžeme oprávnene predpokladať, že medzi príslušníkmi protestantského spoločenstva sa širil pocit, ktorý by sa dal sformulovať v podobe vety: čo bolo dovolené slovenským katolíkom v ČSR v roku 1936, nie je dovolené slovenským evanjelikom v Slovenskom štáte v roku 1939.

Sám Tiso interpretoval celú záležitosť ako konfesijný problém, resp. ako problém vzťahu medzi konfesionalitou a nacionalitou. Otázkou zostáva, nakoľko išlo z jeho strany o účelovú interpretáciu. V tomto prípade sa prikláňam k názoru, že artikulácia obavy z možnej konfesionalizácie národnej festivity bola z jeho strany iba nepresvedčivou zámenkou, ktorá mala zakryť pravú podstatu problému. Skutočnou príčinou zákazu bola snaha zabrániť politickému využitiu/zneužitiu Štúra ako symbolu na deklarovanie opozičných názorov voči režimu a štátu.

Pomník Ľ. Štúra síce na modranskom námestí osadili, ale počas celej druhej svetovej vojny zostal neodhalený. Pre Osuského bolo určite veľkou satisfakciou, keď sa mohol v roku 1945 zúčastniť osláv jeho odhalenia ako jeden zo slávnostných rečníkov.

V tomto kontexte však nemožno opomenúť ani Osuského účasť na pohreboch príbuzných a potomkov štúrovcov, konkrétne napr. na pohrebe Viery Markovičovej, rod. Hurbanovej v roku 1946 v Novom Meste nad Váhom.

V. Markovičová bola dcérou Svetozára Hurbana Vajanského a vnučkou Jozefa Miloslava Hurbana. Po smrti svojho manžela Rudolfa Markoviča sa venovala usporiadaniu pozostalosti po otcovi i starom otcovi. Ako počas pohrebnej rozlúčky zdôraznil S. Š. Osuský, „*bedlive ju stráži pred tendenčnými výkladmi a prekrucovaním, protestovala proti mečiarovskému výkladu Vajanského diela a nedovolila prístup nemeckým*

530 Slávnosti v Modre znovu sme museli odložiť. In *Cirkevné listy*, roč. 53, 23. 6. 1939, č. 13, s. 269-270.

bádateľom.⁵³¹ Osuského odkaz na rezistenciu Hurbanovej vnučky voči úsiliu ľudáckeho režimu exploatovať štúrovskú (hurbanovskú) tradíciu, resp. odkaz Vajanského (podľa Stanislava Mečiara panslavizmus = národný socializmus⁵³²) korešpondoval s jeho osobnými politickými názormi, s jeho kresťanským humanizmom a demokratickým presvedčením. Je príznačné, že tieto účelové interpretácie, resp. dezinterpretácie rezonovali aj v propagandistických vyhláseniach vládnych činiteľov Slovenského štátu: Alexander Mach už v roku 1940 vyhlásil, že všetci národovci boli vlastne národnými socialistami, pričom Štúra označil za slovenského Hitlera 19. storočia).

Na čele Štúrovej evanjelickej spoločnosti

V roku 1936 vznikla v Bratislave Štúrova evanjelická spoločnosť. A. Hudek dáva jej vznik do súvislosti s ovládnutím Matice slovenskej ľudákmi po roku 1932., ktorá do značnej miery stratila svoj predchádzajúci nadkonfesijný charakter.⁵³³ Nazdávam sa však, že primárnym impulzom pre vznik Štúrovej evanjelickej spoločnosti boli skôr dobové snahy o reinterpretáciu národného príbehu spojené s oslavami L. Štúra v roku 1936. Ako reakcia na udalosti v Matici však vznikla Štefánikova spoločnosť, ktorá mala za sebou vplyvných patrónov, najmä Milana Hodžu.

Mená dvoch významných osobností slovenských dejín, Štúra a Štefánika, sa tak dostali do názvov dvoch zdanlivo podobne profilovaných spolkových štruktúr, Štúrovej evanjelickej spoločnosti a Štefánikovej spoločnosti. V podstate však mali odlišný charakter.

Štefánikova spoločnosť bola prvoplánovo zameraná na pestovanie česko-slovenskej vzájomnosti, združovala Slovákov i Čechov a jej vedenie sa usilovalo o vybudovanie masovej členskej základne, sídlo mala (v začiatkoch) v Trenčíne. Štúrova evanjelická spoločnosť združovala slovenskú evanjelickú inteligenciu, pričom sa zdôrazňovalo, že nemá mať charakter masového spolku, ale skôr združenia kultúrnych pracovníkov. Jej prvoradým cieľom bolo rozvíjať a šíriť „slovenskú kultúru v cirkvi a v národe“.

Na ustanovujúcom valnom zhromaždení 21. mája 1936 bol S. Š. Osuský zvolený za jej predsedu. Vo svojom príhovore prízvukoval: „Založenie

531 SNK–LA, FSŠO, sign. 46 MM 28, Pohreb Viery Markovičovej, rod. Hurbanovej v Novom Meste nad Váhom, 21. 1. 1946. Inc.: Dňa 21. januára toho roku zomrela...

532 Pozri napr. jeho stať *Vajanský a náš boj* v publikácii, ktorá vyšla pod záštitou Úradu propagandy: MEČIAR, Stanislav. *Na úvrati*. Bratislava : Nakladateľstvo Čas, 1944, s. 40-44.

533 HUDEK (2012), s. 120.

*tejto ustanovizne z príležitosti storočnej pamiatky Ludovíta Štúra a tristočného vydania Tranovského kancionálu je dôstojným činom pre zakľúčenie slávnosti na pamiatku spomenutých dvoch veľkých evanjelických mužov [...].*⁵³⁴

Spoločnosť sídlila v Bratislave a vo svojich počiatkoch mala štyroch protektorov, 48 zakladajúcich a 200 činných členov, rokovalo sa o spojení s Hurbanovou literárnou spoločnosťou evanjelickou s jej 4.856 členmi.⁵³⁵ V jej štruktúrach sa angažovali viaceré významné osobnosti verejného a kultúrneho života na Slovensku (Emil Stodola, Rudo Brtáň, Branislav Varsík, Andrej Kostolný, Emil Belluš, Jozef Lettrich a i.). Na území Slovenska postupne vznikali miestne zbory Štúrovej evanjelickej spoločnosti (v Bratislave, Prešove, Turčianskom Sv. Martine, Ružomberku, Liptovskom Sv. Mikuláši, Trenčíne, na Myjave).⁵³⁶

Aktivity Spoločnosti sa postupne rozrastali, na rokovaníach jej jednotlivých odborov a výboru sa deklarovala potreba zbierať a zhromažďovať pamiatky po významných evanjelických osobnostiach. V máji 1939 napríklad predseda Osuský na výborovej schôdzi oznámil, že sa Spoločnosti podarilo kúpiť „*archív obsahujúci pamiatky na Kuzmányho a Hurbana a na revúcke gymnázium*“; Andrej Kostolný zdôrazňoval, že zberateľskej činnosti sa treba venovať systematicky a v záležitosti získania písomných či iných pamiatok po J. M. Hurbanovi, alebo iných osobnostiach, treba osloviť konkrétnych príslušníkov príbuzenstva (napr. Vladimíra Roya, p. Royovú, architekta Dušana Jurkoviča a i.).⁵³⁷

Vedenie Spoločnosti plánovalo vybudovanie tzv. Štúrovho domu, ktorý by predstavoval „*dôstojný stánok celého slovenského evanjelictva*“. Podľa pôvodnej koncepcie sa v ňom malo snúbiť kultúrne centrum so spoločenskými miestnosťami, s múzeom a archívom. Napriek tomu, že sa začalo s prípravou projektu a prebiehala aj finančná zbierka medzi veriacimi, uvedenú záležitosť sa nepodarilo doviesť do úspešného konca. V nepriaznivej situácii, v akej sa evanjelická cirkev ocitla počas obdobia Slovenského štátu, sa vedenie cirkvi rozhodlo kúpiť statok v Beckovskej

534 SNK–LA, FSSO, sign. 46 BBB 1, Štúrova evanjelická spoločnosť. Zápisnice (ďalej len: ŠES–Z). Zápisnica z ustanovujúceho valného zhromaždenia Štúrovej evanjelickej spoločnosti v Bratislave dňa 21. mája 1936. Obidva symbolické dátumy, rok 1636 (vydanie Tranoscia) i 1836 (vychádzka štúrovcov na Devín) sa dostali do pečiatky Spoločnosti.

535 SNK–LA, FSSO, ŠES–Z. Zápisnica o prvom riadnom valnom zhromaždení Štúrovej evanjelickej spoločnosti v Bratislave dňa 25. mája 1937.

536 Valné zhromaždenie Štúrovej evanjelickej spoločnosti. In *Služba*, roč. 1, 1937, č. 6, s. 190–192.

537 SNK–LA, FSSO, ŠES–Z. Výborová schôdza Štúrovej ev. spoločnosti v Bratislave, konaná dňa 16. mája 1939 [...].

Vieske: výnosy z tohto hospodárstva mali pomôcť odstrániť finančnú podvýživnosť cirkevných štruktúr. Peniaze, ktoré sa predbežne vyzbierali na Štúrov dom, boli pripojené k celocirkevnej peňažnej zbierke „*Cirkev sebe*“ a v konečnom dôsledku použité na kúpu tohto hospodárstva.⁵³⁸

Dňa 12. júna 1941 na výborovej porade navrhol Martin Orišek, aby sa preložil a vydal spis L. Štúra *Slovanstvo a svet budúcnosti*.⁵³⁹ Návrh bol prideľený na preskúmanie literárno-umeleckému odboru a v januári nasledujúceho roku Milan Pišút sprostredkoval stanovisko príslušných inštitúcií: „*podľa informácií na Úrade propagandy by vydanie Štúrovej knihy Slovanstvo a svet budúcnosti nebolo nateraz možné*“.⁵⁴⁰ Tento postoj nepochybne ovplyvnila prebiehajúca vojna proti Sovietskemu zväzu a účasť slovenskej armády na vojnovom ťažení po boku Nemecka. Napriek tomu sa v rámci Spoločnosti ďalej uvažovalo nad možnosťou vydať tento Štúrov spis: mali prebiehať rokovania s Mikulášom Gacekom, ktorý dielo prekladal z ruštiny do slovenčiny, aby rukopis poskytol pre potreby Štúrovej evanjelickej spoločnosti, celá záležitosť však zrejme pre vývoj vojnových udalostí vyústila do stratenia.

V rámci pamäti na L. Štúra treba uviesť viaceré pietne spomienky, ktoré členovia Spoločnosti zorganizovali v Modre alebo na Devíne,⁵⁴¹ prípadne v spolkových interiéroch. V roku 1943 usporiadala Spoločnosť vlastné oslavy 100. výročia spisovnej slovenčiny, v rámci ktorých predstavovala hlavný bod programu prednáška Daniela Rapanta.⁵⁴²

Samuel Štefan Osuský sa po celú existenciu Štúrovej evanjelickej spoločnosti venoval jej vedeniu, publikoval články a prednášky na stránkach spolkového časopisu *Služba* a prostredníctvom Spoločnosti sa snažil ovplyvňovať pestovanie Štúrovej pamiatky v slovenskej spoločnosti.

„Ja starý , slabý, chorľavý hlásnik Štúrovej pamiatky...“

Jeden z posledných prejavov biskupa Osuského, venovaných Štúrovej pamiatke, pochádza z 15. apríla 1951. Odznel pri príležitosti slávnostného otvorenia generálneho biskupského úradu evanjelickej cirkvi v Modre.

538 „Podľa usnesenia minuloročného valného zhromaždenia uložili sme majetok fondu Štúrovho domu v sume 75 tis. kor. do hospodárstva gen. cirkvi v Beckovskej Vieske, a to ako účasť na tomto majetku.“ SNK–LA, FSSO, ŠES–Z. Zápisnica o VII. riadnom valnom zhromaždení Štúrovej ev. spoločnosti v Bratislave, konanom dňa 9. 6. 1943.

539 SNK–LA, FSSO, ŠES–Z. Výborová schôdza Štúrovej ev. spoločnosti v Bratislave, konaná dňa 12. júna 1941 [...].

540 SNK–LA, FSSO, ŠES–Z. Výborová schôdza konaná dňa 20. januára 1942.

541 Prvý výlet Štúrovej evanjelickej spoločnosti. In *Služba*, roč. 2, 1938, č. 7 – 8, s. 251–252; A. M. Štúrova ev. spoločnosť. In *Služba*, roč. 4, jún 1940, č. 6, s. 197.

542 RAPANT, D. Nastolenie spisovnej slovenčiny. In *Služba*, roč. 8, 1944, č. 1–2, s. 16–28.

Osuský ho predniesol pri Štúrovom pomníku na modranskom námestí za veľmi zložitej situácie: komunistický režim sa už na pôde ČSR stihol etablovať, svoje pozície posilňoval aj snahou o väčšiu sociálnu kontrolu cirkevných štruktúr. V rámci evanjelickej cirkvi sa to malo okrem iného dosiahnuť nielen vytvorením generálneho biskupského úradu, ktorý dovtedy neexistoval, ale aj jeho umiestnením v malom meste, akým bola Modra. Vtedy už 70-ročný Osuský však zrejme prežíval aj osobne ťažkú dobu, lebo v rámci personálnych zmien na Slovenskej evanjelickej teologickej fakulte došlo k odstráneniu nepohodlných a „reakčných“ učiteľov a on nedostal v októbri 1950 štátny súhlas na ďalšiu pedagogickú činnosť.⁵⁴³

V úvode svojho prejavu si položil otázku, prečo vlastne ľudstvo stavia pomníky, prečo vznikol aj Štúrov pomník v Modre? Jeho odpoveď bola logická: „*Stavajú sa mŕtvym, ale pre živých, stavajú sa ako názorné učebnice, vychovávateľky potomstva. [...] majú vychovávať, aby malí živí nasledovali veľkých mŕtvych.*“⁵⁴⁴ Takú úlohu má konať aj modranský pomník, lebo Štúr nás má čo učiť – bol vychovávateľom, tvorcom spisovnej slovenčiny, politickým dejateľom, „*tvorcom novej epochy na hraniciach dvoch vekov*“.

Je pravdepodobné, že prostredníctvom vety o Štúrovi („*Keď aj dve školy zatvorili pred ním, otvoril si ich inde sám a učil*“) odkazoval aj na svoj osud vyhodeného vysokoškolského učiteľa. Zhromaždenému obecnstvu pripomenul, že pred päťdesiatimi rokmi, kedy on chodil do meštianskej školy v Modre, býval u svojho (bližšie neidentifikovaného) príbuzného v dome, ktorý susedí so Štúrovým domom. Dotýčný príbuzný, ktorého Osuský nazýva svákom, mladého študenta vyzýval, aby na Štúra nezabudol, aby sa od neho „*učil*“. V tejto súvislosti Osuský spomína zážitok zo svojho modranského študentského obdobia, keď so spolužiakmi čítal *Slovenské pohľady*. Chlapci našli v ročníku 1899 článok o posledných chvíľach Štúrovho života od Daniela Lačného: „*Čítali sme ho a keď sme sa so žiaľom dozvedeli, že vaši modranskí otcovia vtedy pre strach báli sa priznávať k Štúrovi, neboli mu priateľski naklonení, zaumienil som si splniť žiadosť svákovu.*“⁵⁴⁵

Motív Štúra ako učiteľa a duchovného vodcu, ktorý pôsobí aj po svojej smrti, zaznieva teda aj z Osuského prejavu: čítanie spomínaného článku prispelo k tomu, že mladý Samuel sa z vlastnej vôle rozhodol stať sa

543 UHORSKAI, Pavel – ALBERTY, Július a kol. *Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry* 3. Liptovský Mikuláš : Transcius, 2002, s. 172, 173.

544 SNK-LA, FSŠO, sign. 46 X 20: Reč pri Štúrovej soche v Modre, dňa 15. apr. 1951 pri otváraaní generálneho biskupského úradu.

545 Tamže.

Štúrovým žiakom. Zmienka o tom, že v 50. rokoch 19. storočia sa Modrania údajne báli priznávať k Štúrovi, vzdialene pripomína záver života Ježiša Krista podľa evanjeliového podania, zároveň však odkazuje aj k aktuálnej atmosfére po nastolení komunistického režimu v 50. rokoch 20. storočia.

Obyvatelia Modry však neskôr podľa názoru S. Š. Osuského odčini-li „hriechy“ svojich predkov a postavili Štúrovi pekný pomník. Na záver svojho prejavu Osuský pripomenul známy spev tradičných nočných strážnikov, resp. hlásnikov: „*Opatrujte svetlo, oheň, aby nebol ľudom škoden*“ a prispôbil ho nielen svojim rétorickým potrebám, ale aj základnému ideovému posolstvu svojho príhovoru: „*Opatrujte toto svetlo, oheň, by svietilo, hrialo, čo pochodeň.*“⁵⁴⁶

Nebola to náhoda, že evanjelický biskup a vysokoškolský pedagóg Samuel Štefan Osuský pripodobnil Ľudovíta Štúra a štúrovské ideály, zhmotnené v modranskom pomníku k svetlu vychádzajúcemu z horiacej pochodne, symbolu pokroku a slobody. Toto svetlo a oheň nie sú pre národné spoločenstvo nebezpečenstvom, naopak, v jeho chápaní predstavujú základ životodarnej sily, predpoklad všestranného rozvoja a napredovania národa. Na to, aby spomínané svetlo, resp. jeho prapôvodný zdroj – oheň – prinášalo národu úžitok, sa netreba pred ním chrániť, ale naopak, treba ochraňovať práve tieto dary. V tomto kontexte možno prvotné, nemodifikované slová z nočnej piesne hlásnikov chápať aj ako Osuského varovanie pred komunistickou manipuláciou so Štúrovou pamiatkou.

Osuský vedome a programovo nadväzoval na idey a ideály Štúra a štúrovcov – podľa Igora Kišša patril k posledným „štúrovcom“ (v duchovno-mentálnom význame). Nadväzoval na teológiu a sociálnu etiku štúrovcov a jeho demokratické presvedčenie a kresťanský humanizmus ho priviedli do radov kritikov a odporcov obidvoch totalít, i keď tej druhej, komunistickej, už nedokázal úspešne odolávať. Takmer celý život sa venoval šíreniu Štúrovej pamiatky a Štúrovmu odkazu v slovenskej spoločnosti. Naznačuje to aj jeho autoštylizácia, ktorú vyslovil v apríli 1951 pred modranským pomníkom: „*Ja starý, slabý, chorľavý hlásnik Štúrovej pamiatky...*“

546 Tamže.

ĽUDOVÍT ŠTÚR A Š(Š)TÚROVCI V MÚZEJNEJ PREZENTÁCII A LOKÁLNEJ PAMÄTI

ĽUBOŠ KAČÍREK

V historickej pamäti Slovákov sa konštituovalo viacero lokalít a objektov, ktoré sa stali miestom pripomínania Ľudovíta Štúra predovšetkým z hľadiska jeho prínosu pre národné hnutie. V prvom rade išlo o Štúrov hrob na modranskom cintoríne, pričom sa v priebehu dlhodobého vývoja množina pamätných objektov a miest postupne rozširovala. V súčasnosti medzi ne patria nielen rodný dom, či dom, v ktorom Ľ. Štúr zomrel, ale napríklad aj Devínsky hrad, miesto jedného z prvých kolektívnych vystúpení štúrovej generácie. Niektoré miesta a objekty sa miestom kolektívneho spomínania na Štúra (štúrovcov, či dokonca Štúrovcov) stali pomerne neskoro. Napríklad o budove, v ktorej sídlila redakcia *Slovenských národných novín* a zároveň v nej býval Ľ. Štúr, sa laická verejnosť dozvedela až v roku 1959 vďaka historičke Márii Vyvíjalovej.⁵⁴⁷ Hoci sa návrhy na umiestnenie pamätnej tabule na mieste, na ktorom pôvodne stál dom s bytom Ľ. Štúra objavili už v spomínanom období, podarilo sa to až v roku 2005. Pritom treba dodať, že pôvodný historický objekt už dnes neexistuje.

Miesta spojené so Štúrovcami v Trenčíne priblížil Pavel Horváth.⁵⁴⁸ Mesto bolo považované za kolísku rodiny a sú doklady, že tu žili už od polovice 16. storočia. S odstupom desaťročí získali pamiatkovú ochranu ďalšie lokality a objekty, napr. sídlo prvej Slovenskej národnej rady na Myjave či rodný dom Ľudovítovho otca Samuela Štúra v Lubine. Dnes tu sídlia múzeá. Jedným zo spôsobov pripomínania si Štúra, Štúrovcov (rodinných príslušníkov) i štúrovcov sa stali aj múzejné inštitúcie ako prostriedok na formovanie kolektívnej historickej pamäti na osobnosti slovenských dejín.⁵⁴⁹ V súčasnosti sa vo viacerých lokalitách nachádzajú

547 (BK). Štúrove byty v Bratislave. In *Večerník*, roč. 4, 21. 2. 1959, č. 44.

548 HORVÁTH, Pavel. Trenčín a rodina Štúrovcov. In *Trenčianske noviny*, roč. 23, 21. 12. 1982, č. 51.

549 Základné informácie o miestach spojených s Ľ. Štúrom pozri: UHRIN, Pavol. *Album literárnych pamiatok na Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 1983, 2. doplnené a prepracované vydanie; REZNÍK, Jaroslav. *Túry do literatúry. Po literárnych stopách Slovenska*. Bratislava : Slovart, 2012. Osobitne o Štúrovcach píše MIHALKOVIČOVÁ, Beáta. *Ľudovít Štúr – život a pamätné miesta*. Bratislava : Dajama, 2014.

pamätné tabule, pomníky a sochy Ľ. Štúra (alebo niektorého štúrovca) a takmer v každej väčšej obci môžeme nájsť ulicu či námestie pomenované po Ľ. Štúrovi. Týka sa to dokonca aj miest a dedín, v ktorých sa Štúr počas svojho života nikdy reálne nepohyboval. Tento fenomén ilustruje pozíciu Ľudovíta Štúra ako významného národného symbolu.

Počiatky snáh o zakladanie slovenského múzejníctva ako prostriedku na formovanie národného povedomia Slovákov siahajú ešte do konca 18. storočia. Prvý návrh na založenie inštitúcie, ktorá by dokumentovala a chránila pamiatky slovenskej minulosti, predložil v roku 1793 Juraj Ribay.⁵⁵⁰ Druhý pokus, ktorý takisto nevyšiel do založenia múzea, ale konkrétnejšie rozvíjal myšlienku jeho budovania, siaha práve do tzv. štúrovského obdobia, do 40. rokov 19. storočia.⁵⁵¹ Samotný Štúr podporoval založenie slovenského múzejníctva, aj keď nepriamo, prostredníctvom spolku Tatrín. Tatrín si vytýčil za cieľ okrem vydávania slovenských kníh aj zbieranie hmotných pamiatok, označovaných dobovým pomenovaním ako starožitnosti. Prvotný impulz na založenie múzejného spolku vyšiel od Samuela Reussa a Sama Tomášika. Ako uvádza Milan Rybecký, práve na Štúrov podnet sa táto oblasť činnosti včlenila do aktivít Tatrína, aby sa národné snahy Slovákov sústredili v jednom spolku.⁵⁵² Rozšírenie zamerania spolku aj na zbieranie starožitností oficiálne navrhol Michal Miloslav Hodža na výborovom zasadnutí Tatrína v roku 1846. Cieľom malo byť, „aby sa slovenské starožitné pamiatky, ktoré zo dňa na deň bez šetkíeho povážania hynú, chránily a zbieraly, [...] pamiatky jak materialne, tak aj literarne [...] pre sbierku pamätnosti slov. Tatrína“.⁵⁵³ Už v nasledujúcom roku výbor konštatoval, že „prostonárodné věci a literárne starožitnosti slovenské“ sa zhromažďujú u Jána Francisciho. Uňho sa „velká zbierka nachodí a v zbieraní na viacej stranách pokračuje“.⁵⁵⁴ Múzejná zbierka pri Tatríne sa však pre skorý zánik spolku nestihla naplno rozvinúť.

550 RYBECKÝ, Milan. *Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre. Príspevok k dejinám slovenského múzejníctva*. Martin : Osveta, 1983, s. 8; MRUŠKOVIČ, Štefan – DARULOVÁ, Jolana – KOLLÁR, Štefan. *Múzejníctvo, muzeológia a kultúrne dedičstvo*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied, 2005, s. 33.

551 Podrobnejšie o formovaní slovenského múzejníctva pozri napríklad: KODAJOVÁ, Daniela. Úvahy slovenských národovcov o potrebe inštitucionalizovať zbieranie pamiatok minulosti. In *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 1, 2013, č. 2, s. 7-17 alebo MARÁKY, Peter. *Múzea s celoslovenskou pôsobnosťou*. Bratislava : Dajama, 2012, s. 6-8.

552 RYBECKÝ (1983), s. 10.

553 Zápisnica 3. výborového zasadnutia Tatrína, 17. 9. 1846. In RAPANT, Daniel. *Tatrín. Osudy a zápasy*. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1950, s. 116.

554 Zápisnica 4. zasadnutia tatrínskeho výboru, 9. 8. 1847. In RAPANT (1950), s. 139.

Pripomínanie si Štúra a štúrovcov do roku 1918

Idea systematicky zbierať a uchovávať pamiatky na L. Štúra skrsla v myšliach jeho súčasníkov krátko po jeho smrti. Týkalo sa to i vybudovania dôstojného náhrobného pomníka na modranskom cintoríne, kde bol pochovaný. Uvažovali realizovať ho v podobnom duchu ako bola akcia peňažnej zbierky a odhalenia náhrobného kameňa Jánovi Hollému na Dobrej Vode v roku 1854. Táto myšlienka sa širšie rozvinula na začiatku 60. rokov 19. storočia organizovaním národnej zbierky na Štúrov náhrobok a zavýšila sa odhalením pomníka koncom roku 1872.⁵⁵⁵

Založenie Matice slovenskej v roku 1863 je všeobecne považované za prvé obdobie utvárania slovenského múzejníctva, respektíve zbierania hmotných i duchovných prameňov ako dokladov slovenskej etnicity v Uhorsku.⁵⁵⁶

Matica slovenská si zároveň kládla za cieľ prezentovať významných predstaviteľov národného hnutia formou obrazov umiestnených v národnej svetlici. Patril k nim aj Štúrov portrét od maliara Jozefa Božetecha Klemensa z roku 1873.⁵⁵⁷ Vyhotovenie obrazu bolo financované z dobrovoľných príspevkov na postavenie náhrobného kameňa. Na stránkach vedeckého časopisu *Letopis Matice slovenskej* sa diskutovalo aj o tom, ako prostredníctvom hmotných zbierok prezentovať dejiny Slovákov.

Hneď na prvom zasadnutí výboru Matice v auguste 1863 navrhol Jozef Miloslav Hurban, „aby sa súkromné listiny zosnulých výtečníkov slovenských sbieraly“, čo výbor „s vďačnosťou prijal“. ⁵⁵⁸ Medzi darovanými predmetmi tak nechýbali ani „Prednášky L. Štúra na katedre slov. v Požuni od r. 1840. – 1846.; Listy L. Štúra k Ct. Zochovi od r. 1836. – 1850.; dopis L. Štúra s gr. K. Zayom“ – všetky darované Ctibohom Zochom. ⁵⁵⁹

555 Bližšie napríklad: KOMORA, Pavol. Ľudovít Štúr (1815 – 1856) reformátor slovenskej spoločnosti. Katalóg výstavy. Bratislava : SNM–Historické múzeum, 2015, s. 151; KODAJOVÁ, Daniela. Posmrtný život Ľudovíta Štúra. Štúrovské výročia v kontexte slovenských dejín. In MIHALKOVIČOVÁ, Beáta (ed.). *Nové kontexty života a diela Ľudovíta Štúra. Zborník z vedeckého seminára konaného v dňoch 28. a 29. októbra 2010 v Modre*. Modra : Modranská muzeálna spoločnosť 2012, s. 224–225.

556 Bližšie: MATULA, Vladimír. Matica slovenská a počiatky slovenského múzejníctva. In *Matica slovenská v našich dejinách*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, s. 124–135.

557 Obraz sa nachádza v Literárnom múzeu Slovenskej národnej knižnice v Martine.

558 Zápisnica I. zasadnutia výboru Matice slovenskej z 5. 8. 1863. In *Letopis Matice slovenskej* (ďalej LMS), roč. 1, 1864, s. 37.

559 Zápisnica II. zasadnutia výboru Matice slovenskej z 22. 9. 1863. In LMS, roč. 1, 1864, s. 43.

Na uctenie si pamiatky ideového vodcu romantickej generácie vypísala Matica hneď v prvom roku svojej existencie aj odmenu na životopis Ľ. Štúra.⁵⁶⁰

Do matičných zbierok sa v tomto období podarilo získať aj trojrozmerný predmet, osudovo spojený s Ľ. Štúrom – pušku, ktorou sa smrteľne zranil: „*Duplovku osúdnú, ktorou sa Ľud. Štúr postrielal, jako i pečat' tohože*“ venoval Matici Ľudovítov mladší brat Ján.⁵⁶¹ Puška sa však neskôr stratila.

V tradícii zberateľstva pokračovala po zániku Matice slovenskej Muzeálna slovenská spoločnosť (MSS), ktorá sa tiež sústreďovala aj na zbieranie pamiatok na národných dejateľov. Zoznamy darov a darcov do zbierok MSS uverejňoval *Časopis MSS* (od roku 1898). V rámci múzea Muzeálnej slovenskej spoločnosti, ktorého zbierky boli spočiatku uložené v Národnom dome a od roku 1908 v samostatnej, účelovo postavenej budove, sa nemohol zdôrazňovať slovenský národný charakter expozície. Formálne múzeum prezentovalo prírodu a históriu Turca so širším presahom na hornouhorský región. Napriek tomu však zriaďovatelia do neho „prepašovali“ z maďarského pohľadu neprijateľné exponáty. Ako v roku 1899 konštatoval tajomník Hlavného dozorstva múzeí a knižníc v Uhorsku J. Schönherr, v expozícii MSS sa nachádzala aj „*relikvia*“ „*v r. 1855 zomretého agitátora Ľ. Štúra*“.⁵⁶² Údajnú relikviu predstavoval kúsok rozdrvenej kosti z panvy Ľ. Štúra, ktorú mu po smrti odobral modranský lekár.⁵⁶³

Spomínanie na Štúra a štúrovcov v rokoch 1918 – 1945

Prevrat v roku 1918 priniesol aj zmenu vo verejnej prezentácii osobností spojených s národným hnutím. Najjednoduchšie, najefektívnejšie, finančne najlacnejšie a aj najrýchlejšie ako manifestovať novú zmenenú národnopolitickú situáciu po roku 1918 bolo premenovávanie verejných priestranstiev, ulíc a námestí, po významných osobnostiach národného hnutia, vrátane Ľ. Štúra. Odhaľovanie pamätných tabúl a stavenie pomníkov predstavovalo náročnejšiu záležitosť, no čoskoro prišiel rad aj na takúto formu ovplyvňovania historickej pamäti slovenského obyvateľstva.

560 Zápisnica I. zasadnutia výboru Matice slovenskej z 5. 8. 1863. In *LMS*, roč. 1, 1864, s. 37.

561 Zápisnica V. zasadnutia výboru Matice slovenskej z 2. 8. 1864. In *LMS*, roč. 2, 1865, s. 5. Hmotné pamiatky na Ľ. Štúra uvádza aj MIHALKOVIČOVÁ (2014), s. 76-77.

562 RYBECKÝ (1983), s. 113-114.

563 V súčasnosti je predmet zaradený do zbierok SNM – Etnografického múzea v Martine.

Prvú pamätnú tabuľu odhalili Štúrovi 1. júna 1924 v Modre na dome, v ktorom býval.⁵⁶⁴ V roku 1926 osadili pamätnú tabuľu na jeho rodnom dome v Uhrovci.⁵⁶⁵ Modra a Uhrovec – miesta úmrtia a narodenia Ľ. Štúra – stoja aj v neskoršom období v centre verejného pripomínania si jeho osobnosti. Nový zlom v záujme o Štúra a štúrovcov priniesol rok 1936 – teda 100. výročie vychádzky štúrovcov na Devínsky hrad. V tomto roku boli odhalené prvé pamätníky Ľ. Štúra v Bánovciach nad Bebravou a Uhrovci (postavenie iniciovala skupina autonomisticky orientovaných študentov z Bánoviec a okolia) a pamätné tabule v Prahe a na Devíne. Ďalší Štúrov pamätník (v Modre) získala slovenská verejnosť až v októbri 1945 (pôvodne mal byť odhalený v októbri 1938 pri príležitosti 20. výročia vzniku Československej republiky).⁵⁶⁶

Do druhej polovice 30. rokov siaha aj iniciatíva na založenie Štúrovho domu, ktorý mal byť zároveň aj múzeom. Je spojená so Štúrovou evanjelickou spoločnosťou so sídlom v Bratislave, ktorá vznikla v roku 1936. Medzi hlavných iniciátorov tohto nakoniec nerealizovaného projektu patrila evanjelický biskup Západného dištriktu Samuel Štefan Osuský. Činnosť spoločnosti sa rozvíjala vo viacerých odboroch, jedným z nich bol aj historicko-muzeálny odbor.⁵⁶⁷

Múzeami, ktoré v medzivojnovom období dokumentovali dejiny Slovenska a Slovákov, boli Slovenské národné múzeum v Martine (SNM), Slovenské vlastivedné múzeum v Bratislave (SVM) a Východoslovenské múzeum v Košiciach (VM). Zjednodušene môžeme povedať, že na historické zbierky dokumentujúce národné dejiny Slovákov, teda aj významné historické osobnosti 19. storočia, sa primárne sústreďovalo hlavne SNM v Martine, čo vyplývalo z jeho zamerania ešte pred roka 1918. Z historických zbierok Slovenského vlastivedného múzea v Bratislave vyplýva, že vo väčšej miere zhromažďovalo umelecko-historické artefakty etnicky neslovenského pôvodu (okrem národopisných zbierok, ktoré tvorili osobitné oddelenie SVM i SNM). V tomto období však nevznikla expozícia, ktorá by v chronologickom prehľade približovala históriu Slovákov od

564 V predvečer oslavy, dňa 31. mája, sa konala v Modre slávnostná akadémia. Tu predniesol prednášku o Ľ. Štúrovi Jozef Škultéty a neskôr ju publikoval. ŠKULTÉTY, Jozef. Ľudovít Štúr. In *Slovenské pohľady*, roč. 40, 1924, č. 6-8, s. 21.

565 KOMORA (2015), s. 159.

566 KOMORA (2015), s. 159. Podrobnejšie o pamätných tabuliach a pomníkoch Ľ. Štúra pozri aj: LACIKA, Ján. *Pamätníky a pomníky*. Bratislava : Dajama, 2013, s. 40-42; KODAJOVÁ (2012), s. 230 a n. Osobitne o pamätníku Ľ. Štúra v Modre pozri: HRDLOVIČOVÁ, Sylvia. Pamätník Ľudovíta Štúra na námestí v Modre. In MIHALKOVIČOVÁ (2012), s. 245-256.

567 (-aka-). Evanjelici mali svoje cirkevné spolky... In *Evanjelický posol spod Tatier*, roč. 89, 11. 2. 1999, č. 6, s. 7.

najstarších čias do súčasnosti, vrátane národného vývinu v 19. a na začiatku 20. storočia, teda aj epochu, ktorej dominovala práve štúrovská generácia.

Napriek týmto skutočnostiam však už v medzivojnovom období vzniklo múzeum pomenované po Štúrovi – nie však po Ľudovítovi, ale po jeho vzdialenejšom príbuznom, geológovi Dionýzovi (1827 – 1893), bývalom riaditeľovi Ríšskeho geologického ústavu vo Viedni, ktorý svojimi výskumami prispel aj ku geologickému zmapovaniu Slovenska. Prvé informácie o snahách založiť banícke múzeum v Banskej Štiavnici sa objavili už v roku 1924. Štátne banské múzeum Dionýza Štúra oficiálne vzniklo 22. mája 1927 v Banskej Štiavnici – pri príležitosti stého výročia narodenia D. Štúra. Bolo to jedno z mála štátnych múzeí na Slovensku – väčšinu tvorili stále spolkové múzeá. Múzeum nemalo vlastivedný, ale špecializovaný charakter a dokumentovalo banícke tradície a rozvoj baníckej techniky na území Slovenska a Podkarpatskej Rusi. Múzeum sa však v roku 1964 spojilo s Vlastivedným, pôvodne Mestským múzeom v Banskej Štiavnici, sprístupneným už v roku 1900, a zmenilo názov na Banské, v roku 1967 na Slovenské banské múzeum s celoslovenskou pôsobnosťou.⁵⁶⁸

Pamiatka na Ľ. Štúra a pripomínanie si jeho osobnosti sa tak v medzivojnovom období sústreďovali predovšetkým na pomenovávanie verejných priestranstiev, inštitúcií a spolkov jeho menom. Boli po ňom pomenované napríklad štátne reálne gymnázium v Trenčíne, Štúrova evanjelická spoločnosť (1936 – 1951), umiestňovali sa pamätné tabule (Modra, Zvolen, Devín) a odhaľovali sochy na námestiach (Bánovce, Uhrovec, Modra).

Obdobie po druhej svetovej vojne

Nový rozmach múzeí nastal po druhej svetovej vojne, respektíve po roku 1948. Zbierky Slovenského múzea v Bratislave (vzniklo v roku 1940 zlúčením SVM a Zemedelského múzea) a Slovenského národného múzea v Martine boli poštátnené zákonom SNR č. 12 z 18. 12. 1948 s účinnosťou od 1. 1. 1949.⁵⁶⁹ V tomto období sa na jednej strane zlepšuje postavenie múzejných pracovníkov ako stavu, na druhej strane sa múzeá stávajú ideologickým nástrojom režimu. Po roku 1948 sa rozrástá sieť múzeí, ktoré sa členili na vlastivedné a špecializované.⁵⁷⁰ Do roku 1960 mala byť vybudovaná jednotná sieť vlastivedných múzeí zodpovedajúca vtedajšiemu územnosprávnemu členeniu Slovenska. Základnú múzejnú

568 MRUŠKOVIČ – DARULOVÁ – KOLLÁR (2005), s. 76.

569 JURKOVIČ, Miloš. 50. výročie založenia Slovenského vlastivedného múzea v Bratislave. In *Múzeum*, roč. 19, 1974, č. 1, s. 51.

570 MRUŠKOVIČ – DARULOVÁ – KOLLÁR (2005), s. 81.

sieť tvorili, respektíve mali tvoriť vlastivedné múzeá – krajské a okresné. Ďalšie múzeá v okrese mali byť jeho pobočkami. Krajské múzeá mohli mať pobočky so špecializovaným zameraním. Druhú múzejnú líniu tvorili špecializované múzeá s celoslovenským zameraním vrátane plánovaného pamätníka slovenského písomníctva (podľa vzoru Pamätníka národného písomníctva v Prahe), či vybraných zámkov a kaštieľov. Múzeá mali, pochopiteľne, venovať väčšiu pozornosť zriaďovaniu expozícií socializmu.⁵⁷¹ Postavenie múzeí a galérií, ich štruktúru a náplň definoval zákon č. 109/1961 o múzeách a galériách. V tejto súvislosti musíme spomenúť aj postavenie Matice slovenskej po roku 1948. Na základe vyhlášky Povereníctva kultúry č. 6 zo 17. 1. 1955 o štatúte Matice slovenskej bola Matica v prvom paragrafe definovaná ako vedecký ústav, ale aj múzeum literárnych pamiatok. Činnosť jej literárneho múzea konkretizoval paragraf 12.⁵⁷² Preto aj hlavná iniciatíva zakladania literárnych múzeí a múzeí či pamätných izieb slovenských spisovateľov a básnikov je spojená práve s činnosťou Matice slovenskej a jej Pamätníkom slovenskej literatúry. Táto inštitúcia fungovala v rokoch 1970 – 1987 ako literárnomúzejné oddelenie. Po roku 1987 bola opäť premenovaná na Pamätník slovenskej literatúry.

Po druhej svetovej vojne narastá aj na Slovensku záujem o zakladanie múzeí osobností, ktoré sa v 50. rokoch nazývali spomienkové múzeá⁵⁷³ alebo pamiatkové múzeá⁵⁷⁴ (resp. aj pamätné múzeá). Múzeá venované významným osobnostiam vznikajú v európskom priestore v druhej polovici 19. storočia, na Slovensku teda máme približne storočný „sklz“.⁵⁷⁵ Prvým z takýchto spomienkových múzeí bolo Múzeum Janka Jesenského v Bratislave založené v roku 1948, neskôr nasledovali múzeá venované Petrovi Jilemnickému, P. O. Hviezdoslavovi a napokon aj Ľudovítovi Štúrovi.⁵⁷⁶

571 HANUŠÍN, Ján. Na prahu druhej päťročnice v muzejníctve. In *Múzeum*, roč. 2, 1955, č. 4, s. 19-21.

572 Ústredné literárne múzeum v Matici slovenskej? In *Múzeum*, roč. 2, 1955, č. 1, s. 102.

573 BUTKOVIČ, Štefan. Desať rokov práce. In *Múzeum*, roč. 2, 1955, č. 1, s. 5.

574 Zoznam slovenských múzeí a galérií. Stav 1. I. 1955. In *Múzeum*, roč. 2, 1955, č. 1, s. 117-118.

575 V rámci stredoeurópskeho priestoru napríklad Múzeum Lajosa Kossutha v Cegléde bolo založené v roku 1917, Pamätník Františka Palackého a Františka Ladislava Riegra v Prahe, dnes súčasť Historického múzea Národného múzea, ktorý sa nachádza v ich byte, bol čiastočne sprístupnený v roku 1930 vďaka Palackého vnučke Libuši Bráfovej.

576 Zoznam slovenských múzeí..., s. 5. V našom výbere sme sa sústredili len na múzejné expozície venované literárnym osobnostiam a mimo našej pozornosti zostáva v tom čase založené Múzeum V. I. Lenina v Bratislave a Klementa Gottwalda vo Vrútkach. Podrobnejšie informácie o vývoji slovenského múzejníctva v tomto období pozri ELIAŠOVÁ, Silvia. *Premeny slovenského múzejníctva v rokoch 1945 – 1970*. Nitra : FF UKF, 2011.

Založenie prvej expozície venovanej L. Štúrovi siaha do roku 1956. Cez víkend 13. a 14. októbra 1956 sa v Modre konali Štúrove oslavy pri príležitosti 100. výročia jeho úmrtia. V rámci osláv otvorili v meste kultúrny dom pomenovaný po L. Štúrovi a v dome, v ktorom zomrel, inštalovali pamätnú izbu s pamiatkami pripomínajúcimi Štúrovu osobnosť. Na budove zároveň umiestnili aj pamätnú tabuľu. Na modranskom cintoríne odhalili nový pomník nad hrobom L. Štúra od akademického sochára Jozefa Kostku, v tomto období vznikli aj ďalšie pamätníky v okolí Modry a v Hamónii. Súčasťou spomínania na Štúra sa stali aj tradičné oslavy vinobrania.⁵⁷⁷ Ako zaujímavosť môžeme uviesť, že veľkolepo koncipované slávnostné podujatie vyvolané 100. výročím Štúrovho úmrtia sa konalo až v októbri, teda paradoxne v mesiaci jeho narodenia, a nie v januári, kedy zomrel.

V 50. rokoch získavajú Štúr a štúrovci po prvýkrát miesto aj v rámci celoslovenskej expozície približujúcej históriu Slovákov. V roku 1955 začalo Slovenské múzeum (SM) v Bratislave s reinštaláciou expozície, ktorá bola ukončená sprístupnením nových expozícií v septembri 1959.⁵⁷⁸ Ako konštatoval Ján Šufliarsky v roku 1957: „*Náš národ nemá dosiaľ celonárodné múzeum, v ktorom by bola zachytená jeho pohnutá história a prírodné bohatstvá.*“⁵⁷⁹ A tou sa stala práve nová expozícia vtedajšieho Slovenského múzea v Bratislave, ktorá sa v roku 1961, po zlúčení SM v Bratislave a SNM v Martine, stala oficiálnou múzejnou interpretáciou slovenských dejín, aj keď poznačenou duchom ideológie 50. rokov.⁵⁸⁰

Historickú expozíciu Slovenského múzea v Bratislave oficiálne otvorili pri príležitosti 15. výročia Slovenského národného povstania 29. augusta 1959. Vychádzala už z marxistickej interpretácie dejín a približovala vývoj na území Slovenska od najstarších historických období „*k súčasnému obdobiu socialistickej výstavby s podčiarknutím dejinného vývoja našej republiky*“ do aktuálneho obdobia konca 50. rokov, s dôrazom na „*pokrokové a revolučné tradície nášho ľudu*“.⁵⁸¹ Hoci zostavovatelia deklarovali komplexný pohľad na dejiny, expozícia bola výrazne selektívna a zdôrazňovala revolučné tradície. Táto expozícia pravdepodobne

577 (ok). Štúrove oslavy v Modre s odhalením pomníka. In *Večerník*, roč. 1, 10. 10. 1956, č. 9, s. 3; NOVANSKÁ, Mária. Modra pripravená na štúrovské slávnosti. In *Večerník*, roč. 1, 12. 10. 1956, č. 11, s. 3.

578 JURKOVIČ, (1974), s. 51.

579 ŠUFLIARSKY, Ján. Aktuálne otázky slovenských múzeí. In *Múzeum*, roč. 4, 1957, č. 3, s. 402.

580 HYČKO, Ján – OKÁLI, Ilja – POLLA, Belo (eds.). *Slovenské národné múzeum*. Bratislava : SNM, 1968, nestránkované.

581 Expozičná činnosť Slovenského múzea 1958 – 1960. Archív Slovenského národného múzea (ďalej ASNM), kartón č. 25.

po prvýkrát múzejnou formou prezentovala a interpretovala osobnosť Ľ. Štúra a štúrovskej generácie. Pre bežných návštevníkov predstavovala múzejná prezentácia, ak nerátame vedomosti získané počas školy, jediný spôsob, ako sa zoznámiť s týmto historickým obdobím slovenských dejín.

Obdobie, v ktorom štúrovska generácia pôsobila, bolo v návrhu scenára charakterizované nasledovne: „*Hlásanie slovenskej spolupatričnosti viedlo k strachu k zvyšovaniu maďarizačného náporu. V tomto historickom období dal národu jasný cieľ a perspektívu politického vývoja Ľudovít Štúr. Štúr a jeho spolupracovníci usilovali sa zapojiť do nacionálneho hnutia všetkých Slovákov. Snažia sa postaviť národné hnutie preto i na široký sociálny základ.*“⁵⁸² Ako exponáty boli navrhované napr. portrét Ľ. Štúra a jeho jazykovedné diela.

Scenár expozície vypracoval kolektív sekcie spoločenských vied SM pod vedením J. Pichňu. Dejiny národného hnutia pred rokom 1848 boli včlenené do časti scenára s názvom Rozklad a kríza feudálneho spoločenského zriadenia. Obdobie jari národov, Slovanský zjazd či „*slovenská buržoázia na strane viedeňskej reakcie*“ boli spracované v časti scenára s názvom Obdobie kapitalistického spoločenského zriadenia 1848 – 1918. Práve v tejto časti bol predstavený aj Ľ. Štúr ako snemový poslanec: obraz Gejzu Szalayho Štúr na uhorskom sneme dopĺňal sprievodný text, ktorý zdôrazňoval, že „[...] v boji proti feudalizmu patril medzi najpokrokovejších rečníkov“. Ďalej v expozícii nechýbal zatykač na Štúra, Hurbana a Hodžu a hurbanovská zástava. Hlavná informácia o národnom hnutí počas revolúcie je vložená do troch viet: „*Protislovenská politika maďarských oficiálnych kruhov postavila Štúra, Hurbana a ostatných do boja proti maďarskej revolúcii. Odboj viedla Slovenská národná rada. Toto slovenské nacionálne hnutie predstavované ozbrojenými výpravami zohralo objektívne reakčnú úlohu.*“⁵⁸³

Podobne štruktúrovaná, chronologicky postavená múzejná prezentácia lokálnych dejín v kontexte „veľkej“ slovenskej histórie sa presadila aj v regionálnych múzeách.⁵⁸⁴ Nemohol v nich chýbať ani národný

582 Expozičná činnosť Slovenského múzea 1958 – 1960. Návrh na scenár expozície obdobia feudálneho spoločenského zriadenia na Slovensku (IX. storočie – rok 1848), s. 26-27. Vypracoval kolektív sekcie spoločenských vied Slovenského múzea pod vedením Jozefa Hlinku. ASNM, kartón č. 25.

583 Expozičná činnosť Slovenského múzea 1958 – 1960. Obsah nových expozícií Slovenského múzea, s. 4. ASNM, kartón č. 25.

584 Teoreticky túto problematiku rozpracoval napríklad J. Beneš. Expozícia mala byť členená na nasledovné tematické celky: pravek, feudalizmus, kapitalizmus (vrátane nástupu socializmu po r. 1948), prostredie (vrátane prírodných pomerov), poľnohospodárska a priemyselná výroba a kultúra (spolu so sociálnou oblasťou, školstvom, spôsobom trávenia voľného času). BENEŠ, Josef. K otázke tematického členenia expozície malého múzea. In *Múzeum*, roč. 18, 1973, č. 3, s. 170-173.

pohyb Slovákov v 19. storočí, ani prejavy sociálnych pohybov a vzbúr poddaných voči feudálom či robotníkov voči kapitalistom a utláčateľskému režimu. Pri prezentácii 19. storočia tak v múzeu nechýbala fotografia Štúra, text o prínose štúrovcov pre národný vývoj Slovákov, či prezentácia niektorého štúrovca, predstavujúceho významnú osobnosť v kontexte lokálnych alebo regionálnych dejín. V tom lepšom prípade sa medzi vystavenými exponátmi ocitol aj trojrozmerný predmet dokladajúci spomínané historické obdobie. Problém spočíval v tom, že základom múzejnej prezentácie je ostenzia – vystavovanie originálneho zbierkového predmetu ako hmotného dokladu. Nie každé múzeum však mohlo vystavovať originálny Štúrov obraz či fotografiu. Nedostatok vhodných predmetov sa riešil vyhotovovaním substitútov, kópií. Najjednoduchšie riešenie predstavovalo vystavovanie fotografií s obsiahlym textom, umiestnených na paneloch, doplnených vo vitrínach vybraným trojrozmerným predmetom. Niektoré múzeá to riešili aj objednávaním nových portrétov Štúra u súčasných výtvarníkov, ktorí sa inšpirovali staršími zachovanými zobrazeniami. Múzejné expozície boli mnohokrát inštalované podľa jednotnej mustry s jednotným šablónovitým architektonickým stvárnením. Jeho základ tvorili panely s informačnými textami a fotografiami a vitríny s exponátmi. Preto sa tieto časti expozície častokrát podobali ako vajce vajcu. Takýto spôsob múzejnej prezentácie u nás pretrvával až do 90. rokov 20. storočia.

1965 – oslavy 150. výročia Štúrovho narodenia

Rok 1965 je spojený s oficiálnym založením Múzea Ľudovíta Štúra v Modre. V tomto roku sa konali celoslovenské oslavy 150. výročia Štúrovho narodenia, pričom prebiehali vo viacerých mestách a mali rozdielne zameranie. Oproti roku 1956, poznačenom doznievaním stalinského obdobia, sa tieto oslavy uskutočnili v čase postupného politického uvoľnenia. V Slovenskom národnom divadle v Bratislave sa 29. októbra 1965 konal slávnostný večer za osobnej účasti prvého tajomníka ÚV KSČ a prezidenta republiky Antonína Novotného a prvého tajomníka ÚV KSS Alexandra Dubčeka, ktorý predniesol oficiálny prejav.⁵⁸⁵ Dňa 27. októbra 1965 usporiadal Historický ústav SAV v Bratislave vedec-kú konferenciu, na ktorej odzneli príspevky dokumentujúce aktuálny stav bádania o Ľ. Štúrovi. Samotné mesto Bratislava sa takisto dôkladne

⁵⁸⁵ Odkaz veľkého slovenského buditeľa uskutočňujeme v socializme. Prejav súdruha Alexandra Dubčeka na slávnostnom večere k 150. výročiu narodenia Ľ. Štúra. In *Pravda*, roč. 46, 30. 10. 1965, č. 301 A, s. 1 a 2; Bratislava Štúrovi. In *Večerník*, roč. 10, 30. 10. 1965, č. 256.

pripravilo na oslavy výročia. Štúrovi venoval osobitnú dvojstranu aj bratislavský *Večerník*, ktorý okrem údajov o jeho živote a spoločenskom prínose mapoval aj miesta spojené s jeho pobytom v Bratislave – vtedajšom Prešporku.⁵⁸⁶ O týchto miestach sa Bratislavčania mohli nielen dočítať na stránkach novín, ale zoznámiť sa s nimi aj in situ prostredníctvom osobitnej vlastivednej vychádzky po stopách štúrovcov v sobotu 30. októbra.⁵⁸⁷ Zároveň Univerzitná knižnica spolu so Slovenskou národnou galériou a Domom československo-sovietskeho priateľstva otvorili 27. októbra 1965 výstavu o Ľ. Štúrovi v Dome ČSSP (dnes priestory SNG) na dnešnom Námestí Ľudovíta Štúra (tu sa pripravovalo osadenie Štúrovho pomníka). Výstava trvala do 14. novembra a prostredníctvom sto päťdesiatich fotokópií dokumentov približovala život a dielo Ľ. Štúra, práce o ňom, literárne diela štúrovcov, ako aj štúrovské tlače a periodiká.

Osvetové centrum na Červenom kríži zasa sprístupnilo „putovnú výstavku“, v rámci ktorej prinieslo na tridsiatich paneloch informácie o živote a diele Ľ. Štúra i jeho druhov v Bratislave. Výstavu si potom mohli návštevníci pozrieť aj v iných osvetových centrách a bola určená hlavne pre žiakov škôl.⁵⁸⁸

V roku 1965 sa opätovne pripravovala výstavba súsošia Ľ. Štúra v Bratislave, o ktorom sa uvažovalo ešte v roku 1956 pri 100. výročí jeho úmrtia. Pôvodná súťaž však nesplnila zámer Povereníctva školstva a kultúry a komisia neudelila ani jednu cenu. Novú súťaž vypísal odbor školstva a kultúry Mestského národného výboru v Bratislave 10. júla 1965 a autori mohli svoje návrhy odovzdať do 10. novembra. Spolu bolo odovzdaných trinásť návrhov. Komisia pod predsedníctvom Štefana Svetka určila za víťaza súťaže návrh akademického sochára Tibora Bártfayho a architekta Ivana Salayho. Súťažné návrhy si návštevníci mohli pozrieť aj vo výstavnej sieni v Primaciálnom paláci, v ktorej sa konala aj beseda o pripravovanom pamätníku. Pôvodne mal byť pamätník odhalený v roku 1968, napokon sa tak stalo až v roku 1972.⁵⁸⁹

V rámci Štúrových osláv bola v pražskom Pamätníku národného písomníctví sprístupnená 29. októbra výstava Ľudovít Štúr – život a dielo, ktorú pripravil Pamätník v spolupráci s Maticou slovenskou. Návštevníci sa na nej mohli oboznámiť s faksimile Štúrových diel, časopismi, v ktorých publikoval svoje príspevky, a hlavne s korešpondenciou s českými

586 Tu žil a pracoval Ľudovít Štúr. In *Večerník*, roč. 10, 23. 10. 1965, č. 251.

587 Z programu osláv. In *Večerník*, roč. 10, 23. 10. 1965, č. 251.

588 Tamže.

589 Dôstojný pomník Ľ. Štúrovi. In *Večerník*, roč. 10, 19. 3. 1965, č. 66; S neskrývaným záujmom očakávame návrhy na pomník Ľudovíta Štúra. In *Večerník*, roč. 10, 23. 10. 1965, č. 251; Beseda o pamätníku. In *Večerník*, roč. 10, 25. 11. 1965, č. 278; Štúrov pamätník už r. 1968. In *Večerník*, roč. 10, 8. 12. 1965, č. 289.

vlastencami (napr. s Františkom Palackým, Josefom Jungmannom či Josefom Václavom Fričom). Na vernisáži sa zúčastnila aj praneter Ľ. Štúra (vnučka najmladšieho Ľudovítovho brata Jána), Kornélia Procházková, rod. Štúrová.⁵⁹⁰ Školy na Slovensku organizovali celoslovenskú recitačnú súťaž Štúrov pamätník, v Modre sa okrem výstavy konala aj konferencia učiteľov a osvetových pracovníkov a slávnostná akadémia.⁵⁹¹

Za najvýznamnejšie lokality spojené s Ľ. Štúrom sa pokladali obce Uhrovec a Modra – miesto jeho narodenia a úmrtia.⁵⁹² Oslavy 150. výročia narodenia vyvrcholili 31. októbra v Uhrovci. Začali sa kladením vencov pri pamätníku Ľ. Štúra na námestí, pokračovali otvorením múzea v rodnom dome,⁵⁹³ položením vencov k partizánskemu pamätníku na Jankovom vršku, manifestáciou pracujúcich a kultúrnym popoludním. Zaujímavé je, že hlavným rečníkom zastupujúcim štátostranu nebol prvý tajomník ÚV KSS a uhrovský rodák Alexander Dubček, ktorý sa dokonca narodil v tom istom objekte ako Ľ. Štúr a v súčasnosti má v ňom inštalovanú aj expozíciu, ale s prejavom tu vystúpil Vasil' Biľak.⁵⁹⁴

Dňa 29. októbra 1965, teda o dva dni skôr ako v Uhrovci, sprístupnili verejnosti Múzeum Ľ. Štúra v Modre.⁵⁹⁵ Výstava približovala štúrovskú problematiku v komplexnej podobe: „*Na 280 exponátov vystavili dôležité materiály a dokumenty o živote a práci Ľudovíta Štúra, jeho dobe a generačných druhoch.*“⁵⁹⁶ Expozícia venovaná Štúrovi bola prvou časťou múzea, na ňu potom nadväzovali dejiny Modry, história vinohradníctva a keramickej výroby. Pôvodne sa uvažovalo, že súčasťou múzea bude aj literárnohistorické výskumné pracovisko.⁵⁹⁷ Múzeum sa nachádzalo v troch miestnostiach bývalej mestskej radnice. Autorom scenára bol pracovník Ústavu slovenskej literatúry SAV Jozef Ambruš.

Na stránkach časopisu *Múzeum* obe expozície kriticky zhodnotil Bohuš Kostický.⁵⁹⁸ Považoval za zbytočné sprístupniť „*takmer na nerozoznanie (obsahom, použitým materiálom, textážou, ba prakticky i výtvarným*

590 Naša úcta a obdiv veľikánovi. In *Pravda*, roč. 46, 30. 10. 1965, č. 301 A, s. 1 a 8.

591 Pracoval a žil pre ľud. In *Hlas ľudu*, roč. 12, 30. 10. 1965, č. 260, s. 1; Naša úcta a obdiv veľikánovi. In *Pravda*, roč. 46, 30. 10. 1965, č. 301 A, s. 1 a 8; (č). Dôstojne oslávime Štúrovo jubileum. In *Večerník*, roč. 10, 17. 9. 1965, č. 220.

592 Bližšie o výstavách v Modre a Uhrovci pozri ZUBEREC, Vladimír. Múzeá Ľudovíta Štúra. In *Múzeum*, roč. 11, 1966, č. 1, s. 39-41.

593 Múzeum je súčasťou Trenčianskeho múzea. Bližšie: MARÁKY, Peter. *Regionálne múzeá*. Bratislava : Dajama, 2012, s. 51.

594 Pocta rodákovi. In *Pravda*, roč. 46, 1. 11. 1965, č. 303 A, s. 1.

595 Podrobnejšie o histórii múzea napríklad: MARÁKY (2012), s. 32-33.

596 Múzeum Ľ. Štúra. In *Hlas ľudu*, roč. 12, 30. 10. 1965, č. 260, s. 1.

597 Naša úcta a obdiv veľikánovi. In *Pravda*, roč. 46, 30. 10. 1965, č. 301 A, s. 1 a 8.

598 KOSTICKÝ, Bohuš. K výstavám o Ľudovítovi Štúrovi. In *Múzeum*, roč. 11, 1966, č. 1, s. 32-34.

riešením) podobné výstavy“.⁵⁹⁹ Kritizoval tiež výstavné spracovanie témy. Výstava o Štúrovi bola „klasickou“ panelovou výstavou, keď na rozmernom paneli dominoval text doplnený niekoľkými fotokópiami dobových dokumentov. V pultových vitrínach sa nachádzali pôvodné vydania alebo faksimile Štúrových prác, respektíve jeho súčasníkov. Na margo textov B. Kostický konštatoval, že základom múzejnej expozície či výstavy má byť trojrozmerný a dvojrozmerný exponát, text má spájať jednotlivé celky a podávať len najnutnejšie závery, nie naopak, keďže „výstava nemôže byť ilustrovanou brožúrou, rozstrihanou a rozvešanou na paneloch“.⁶⁰⁰ Kritizoval spôsob múzejnej prezentácie, keď „[...] na jednom rozmernom paneli je do 30 riadkový text doslovne len ilustrovaný 2 fotokópiami“.⁶⁰¹ Neodpustil si preto nasledovné zhodnotenie: „[...] I radový návštevník sa ťažko zbaví dojmu, že výstavy o živote a diele L. Štúra boli »šité horúcou ihlou«. [...] Všetky tieto, ako aj ďalšie nedostatky rozhodne nemuseli byť. Ved' o tom, že bude výročie narodenia L. Štúra, sa predsa vedelo. Chýbala teda len plánovitejšia a serióznejšia príprava. V budúcnosti by sa žiadalo zabezpečovať akcie podobného druhu s predstihom [...]“.⁶⁰²

Recenzentovi Kostickému nešlo o kritiku výstavy za každú cenu. Prostredníctvom recenzie týchto výstav v období postupného politického uvoľnenia chcel ako pars pro toto poukázať na celkový neduh múzejného výstavníctva na Slovensku. Žiaľ, mnohé jeho postrehy platia dodnes. Rovnako kritizoval, že organizátori výstav o L. Štúrovi pri ich príprave nespolupracovali so Slovenskou radou pre múzeá a galérie, Kabinetom muzeálnej a vlastivednej práce SNM, či krajskými múzeami ako metodickými centrami.

Slovenská rada pre múzeá a galérie vypracovávala plán rozvoja múzejnej siete a pamätných objektov na Slovensku, v jej rámci pôsobili aj špeciálne komisie, o. i. aj pre literárnohistorické múzeá či expozície a výstavy, takže poskytovali priestor aj na konzultácie pri príprave expozície s odborníkmi na múzejné výstavníctvo. Práve pri múzejnej prezentácii takej všeobecne známej osobnosti, akou je L. Štúr, o ktorej má každý obyvateľ Slovenska základné poznatky, respektíve mal sa možnosť s nimi oboznámiť počas štúdia alebo prostredníctvom mediálnych informácií, je dôležité, aby sa na nej rovnocenne podieľali odborníci z viacerých vedeckých disciplín, aby bola zachovaná informačná bohatosť a odbornosť a zároveň pútavosť prostredníctvom múzejných výrazových prostriedkov.

599 Tamže, s. 33.

600 Tamže, s. 33.

601 Tamže, s. 33.

602 Tamže, s. 34.

Pokus o múzejnú expozíciu štúrovcov v Levočskej doline

Pomerne neznámy aj v širšej odbornej verejnosti je pamätník štúrovcov na Kohlwalde (používal sa aj poslovenčený názov Uhlisko) v Levočskej doline.⁶⁰³ Myšlienka vybudovania pamätníka sa zrodila takisto v roku 1965, pri príležitosti 150. výročia narodenia L. Štúra. Ako sa uvádzalo v zámere vybudovania pamätníka, jeho cieľom bolo „*trvalo zvýrazniť a zvečniť účinkovanie štúrovcov v Levoči a ich časté schôdzky na Kohlwalde [...] a [aby] poskytoval možnosť bližšieho štúdia ich literárneho odkazu a dával inšpirujúce podnety pre ďalšiu prácu v krásnom a pamätnom prostredí*“.⁶⁰⁴ Na Kohlwalde na nachádzali ruiny už opustenej horárne spolu s asi dvestoročnými lipami, ktoré predstavovali takmer identické prostredie, v akom sa v 40. rokoch 19. storočia stretávali levočskí štúrovci a posudzovali svoje literárne práce. Časť štúrovcov sa tu zišla ešte v máji 1848, po prijatí Žiadosti slovenského národa. Nezanedbateľný bol aj potenciál lokality pre rozmach cestovného ruchu. Vedenie múzea navrhovalo vyhlásenie lokality za prírodnú a kultúrnu pamiatku. Zároveň zvažovalo opraviť aspoň časť budovy horárne a v jednej miestnosti nainštalovať pamätnú izbu štúrovcov. Odbor školstva a kultúry ONV v Spišskej Novej Vsi túto požiadavku nezamietol, vzhľadom na dezolátny stav horárne však nesúhlasil s rekonštrukciou objektu, ale navrhoval výstavbu vhodnejšej budovy na múzejné účely.⁶⁰⁵ Múzeum sa preto ešte na jeseň 1965 rozhodlo pre výstavbu zrubovej montovanej chaty.⁶⁰⁶ Do výstavby sa v roku 1965 prisľúbili zapojiť v rámci brigády aj miestne základné a stredné školy – žiaci, pedagógovia i rodičia.⁶⁰⁷

Od predloženia návrhu po sprístupnenie pamätníka verejnosti ubehlo viacero rokov. Termíny sa posúvali a múzeum argumentovalo v prospech nových plánovaných dátumov dokončenia s ich prepojením s očakávanými okrúhlymi výročiami. V návrhu na vyhlásenie Kohlwaldu za prírodnú a kultúrnu pamiatku, ktorý predložilo Spišské múzeum vo

603 Za poskytnutie archívnych materiálov ďakujem Bc. Martine Macejovej, vedúcej oddelenia dokumentácie a správy zbierok SNM–Spišského múzea v Levoči.

604 Informačný materiál Spišského múzea. Levoča 1. 8. 1965. SNM–Spišské múzeum v Levoči.

605 List – Spišské múzeum odboru školstva a kultúry ONV v Spišskej Novej Vsi. Levoča 29. 3. 1965; List – Odbor školstva a kultúry ONV v Spišskej Novej Vsi Spišskému múzeu. Spišská Nová Ves 14. 4. 1965 a List – Spišské múzeum Štátnym lesom, lesnému závodu v Spišskej Novej Vsi. Levoča 30. 9. 1965. SNM–Spišské múzeum v Levoči.

606 List – Spišské múzeum Drevine, n. p. Turany – závod Brodno. Levoča 27. 8. 1965; List – Drevona, n. p. Bratislava Spišskému múzeu. Levoča 14. 10. 1965 a List – Spišské múzeum Drevone, n. p. Bratislava. Levoča 14. 10. 1965. SNM–Spišské múzeum v Levoči.

607 List – Spišské múzeum odboru školstva a kultúry ONV v Spišskej Novej Vsi. Levoča 17. 1. 1966. In SNM–Spišské múzeum v Levoči.

februári 1967, žiadalo realizáciu do konca marca, a to pri príležitosti 200. výročia narodenia J. M. Hurbana a ako súčasť slovenských literárnych tradícií spojených so štúrovcami.⁶⁰⁸ V roku 1967 múzeum požiadalo Štátne lesy o prevedenie danej lokality do svojej správy. V žiadosti zasa argumentovalo blížiacim sa 120. výročím Slovenského povstania z rokov 1848/1849.⁶⁰⁹ Napriek týmto „historicky“ podloženým argumentom rada ONV v Spišskej Novej Vsi vyhlásila Kohlwald za chránenú prírodnú kultúrnu pamiatku až uznesením č. 54 zo dňa 22. marca 1974. Areál tak podliehal ochrane v zmysle zákona č. 7/1958 o ochrane kultúrnych pamiatok a zákona č. 1/1955 o štátnej ochrane prírody. Vyhlásenie lokality za pamiatku sa tak napokon spájalo so 130. výročím príchodu štúrovcov do Levoče v marci 1844.⁶¹⁰

Výstavba pamätného „štúrovského“ zrubu sa napokon začala až v roku 1969 a dokončili ho v roku 1971 pri príležitosti 155. výročia narodenia Ľ. Štúra. Objekt zrubu tvorila už spomínaná typizovaná zrubová stavba, ktorú vyrábala Drevina n. p., Turany, závod Brodno.⁶¹¹ Samotná expozícia v zrubu bola napokon dokončená až o ďalšie dva roky v máji 1974, pri príležitosti konania vedeckej konferencie k 130. výročiu príchodu štúrovcov do Levoče.⁶¹² Expozícia formou faksimilií dokumentov približovala literárny odkaz štúrovskej generácie. V blízkosti zrubu sa pravidelne konávali rôzne akcie. Priestor sa tak využíval nielen na múzejné, ale aj širšie kultúrne podujatia, dokonca a naj rekreačno-oddychové a turistické účely.

Ako zaujímavosť môžeme uviesť, že múzeum koncom 60. rokov navrhovalo umiestniť expozíciu do iného, (skutočne) historického objektu. V roku 1969 uvažovalo nad kúpou zachovanej dobovej drevenice s hospodárskymi budovami a jej prenesením do lokality Kohlwald, ktorá mala

608 List – Spišské múzeum školskej a kultúrnej komisii pri ONV v Spišskej Novej Vsi. Levoča 21. 2. 1967. SNM–Spišské múzeum v Levoči.

609 List – Spišské múzeum Štátne lesy v Spišskej Novej Vsi. Levoča 8. 4. 1967. SNM–Spišské múzeum v Levoči.

610 Okresná správa pre pamiatky a investície Spišská Nová Ves so sídlom v Levoči: Vyhlásenie Kohlwaldu pri Levoči za chránenú prírodnú a kultúrnu pamiatku – návrh. Levoča 5. 3. 1974. SNM–Spišské múzeum v Levoči a Zámer obnovy pamiatky – chránenej prírodnej pamiatky Kohlwald pri Levoči a pamätného štúrovského zrubu. Vypracoval Karol Král z KÚŠPSaOP v Prešove, stredisko Spišská Nová Ves, 1984; Štatút chránenej prírodnej kultúrnej pamiatky Kohlwald pri Levoči. Nedat. (70. roky). SNM–Spišské múzeum v Levoči.

611 Záznam napísaný dňa 2. júla 1969 vo veci „Pamätného štúrovského zrubu“...; Zámer obnovy pamiatky – chránenej prírodnej pamiatky Kohlwald pri Levoči a pamätného štúrovského zrubu. Vypracoval Karol Král z KÚŠPSaOP v Prešove, stredisko Spišská Nová Ves, 1984. SNM–Spišské múzeum v Levoči.

612 Záznam. Levoča 7. 8. 1974. SNM–Spišské múzeum v Levoči.

reprezentovať pôvodnú ľudovú architektúru spišskej oblasti.⁶¹³ Múzeum sa myšlienky vybudovať v priestore Kohlwaldu expozíciu ľudovej architektúry Spiša nevzdalo ani v 70. rokoch. Malo ju tvoriť niekoľko dreveníc s hospodárskymi budovami zameraných na roľníctvo, pastierstvo a drevorubačstvo v severnej časti Spiša.⁶¹⁴ V tomto období sa na území Spiša nenachádzala národopisná expozícia ľudovej architektúry. Skanzen v Starej Ľubovni sprístupnili verejnosti až v roku 1984. Rozhodnutie o jeho vybudovaní pravdepodobne viedlo k tomu, že vedenie Spišského múzea napokon opustilo myšlienku vybudovať podobnú expozíciu v priestore Levočskej doliny.

V 60. rokoch 20. storočia sprístupnili pre verejnosť aj ďalšie múzeum spojené s Ľ. Štúrom, hoci primárne sa expozícia nevenovala jeho osobnosti. Išlo o Múzeum Slovenských národných rád na Myjave, ktoré svoju činnosť odštartovalo v roku 1968 pri príležitosti 120. výročia vzniku prvej SNR (od roku 1990 je súčasťou SNM).⁶¹⁵ Jeho história ako okresného múzea s vlastivedným zameraním siaha do 50. rokov. Iniciatíva na založenie múzea pochádzala od miestnych obyvateľov, hlavne Jána Bradáča-Myjavského, zberateľa predmetov s národopisným zameraním. Miestni predstavitelia navrhovali za sídlo múzea tzv. Reptovský dom, ktorý bol v roku 1848 sídlom Slovenskej národnej rady. Dnes je známy ako dom pani Koléniovej, podľa mena jeho majiteľky z roku 1848. Dom bol stále obývaný. Práve vďaka lokálnej iniciatíve zostal dom zachovaný, pretože v rámci novej urbanistickej úpravy námestia mesta mu hrozilo zbúranie.⁶¹⁶ Pôvodnú budovu počas rekonštrukcie spojili s novým železobetónovým pavilónom múzea. Miestni obyvatelia ju vnímali ako významnú pamiatku, spojenú so štúrovským, resp. hurbanovským hnutím, o čom vypovedá aj úryvok z listu J. Bradáča: „[...] z domu na Myjave pamätného teraz Reptovského, na ktorom je aj pamätná tabuľa že v tom dome v r. 1848-9 bola umiestnená hlavná odbojová činnosť, bol v nom hlavný stan vtedajšej prvej revolučnej vlády Slovenského odboja proti maďarskej vláde. Teda tento dom MNV miení dako vyprázdniť aby sme v nom mali predbežnú »zbernu« po prípade aj trochu inštalovania.“⁶¹⁷

613 List – Spišské múzeum MNV Nižné Repaše. Levoča 13. 8. 1969. SNM–Spišské múzeum v Levoči.

614 List – Spišské múzeum Štátnym lesom v Košiciach – Lesnému závodu v Spišskej Novej Vsi. Levoča 13. 10. 1975. SNM–Spišské múzeum v Levoči.

615 Bližšie: <http://www.snm.sk/?muzeum-snr-historia-muzea> zo dňa 27. 7. 2015 alebo MARÁKY (2012), s. 34-35.

616 Návrh na zriadenie Okresného múzea na Myjave, 1953 – 1958. ASNM, kartón 16.

617 List – Ján Bradáč-Myjavský Zväzu slovenských múzeí. Myjava 28. 4. 1958. ASNM, kartón 16.

Múzejná prezentácia Ľudovíta Štúra v 80. rokoch

Vznikom Múzea Ľudovíta Štúra v Modre úsilie o zakladanie múzejných expozícií venovaných š(Š)túrovcom neustalo. Iniciatívu ich zakladania prevzala Matica slovenská. V rámci Matice vznikol v roku 1967 Pamätník slovenskej literatúry, neskôr premenovaný na literárnomúzejné oddelenie, potom opäť Pamätník slovenskej literatúry sídliači v historickej budove Matice slovenskej. Toto oddelenie pripravovalo už v 60. rokoch, ako uvádzame vyššie, založenie Pamätníka slovenského písomníctva a umiestnenie jeho zbierok do priestorov prvej matičnej budovy dodávalo projektu zvláštne fluidum. Úvahy o jeho založení podnietilo otvorenie českého Pamätníka národného písomníctví v Prahe na Strahove. Na Slovensku sa však toto úsilie podarilo zrealizovať až o štvrtstoročie neskôr, v podobe Slovenského národného literárneho múzea v Martine v roku 1994.⁶¹⁸

V 60. rokoch sa formovala literárna muzeológia ako špecializovaná muzeológia. V Pamätníku pôsobilo viacero významných osobností, ako Michal Kováč-Adamov, Imrich Sedlák, Jaroslav Rezník či Juraj Chovan. Tí pripravovali koncept rozvoja literárneho múzejníctva, vrátane zakladania múzeí dokumentujúcich tvorbu osobností štúrovského hnutia. V roku 1981, na štvrtej literárnomúzejnej konferencii v Banskej Bystrici, sa sformuloval návrh siete literárnomúzejných expozícií na Slovensku – pôvodne s výhľadom do roku 1990, neskôr do roku 2000. Dokument vychádzal z uznesenia č. 63/1981 Zásady ďalšieho rozvoja múzeí a galérií v 7. päťročnici na roky 1981 – 1985, ktoré schválilo Predsedníctvo vlády SSR v roku 1981.⁶¹⁹ Cieľom koncepčného dokumentu bol nielen návrh múzejných expozícií, ale aj ich zaradenie v rámci existujúcej múzejnej siete ako ich vysunutých expozícií. Toto oddelenie Matice slovenskej veľmi podrobne spracovalo lokality a objekty spojené s významnými slovenskými literárne činnými osobnosťami a systematicky zakladalo tieto múzejné inštitúcie.

V rokoch 1981 – 1985 tak vzniklo sedem nových literárnomúzejných expozícií a deväť bolo reінštalovaných. V prvej polovici 80. rokov vznikla aj expozícia Štúrovci v Levoči ako súčasť Spišského múzea so sídlom v Levoči, reінštaláciou prešla aj Pamätná izba Ľ. Štúra v Modre. Prijatý

618 MRUŠKOVIČ – DARULOVÁ – KOLLÁR (2005), s. 87-88.

619 Koncepcia rozvoja múzeí a galérií v SSR do roku 2005. Komplexný materiál s uznesením vlády Slovenskej socialistickej republiky. In *Múzeum*, roč. 32, 1987, č. 4, s. 9-16. Dokument špecifikoval budovanie jednotnej siete múzeí, galérií a špecializovaných expozícií na Slovensku s výhľadom do roku 2005.

návrh počítal s tým, že medzi rokmi 1988 až 2000 vznikne ďalších sedem nových expozícií. Medzi ne mali patriť Rodný dom Samuela Štúra v Lubine (otvorený roku 1992), Expozícia Tatrína a Žiadosti slovenského národa v rámci Literárnohistorického múzea Janka Kráľa v Liptovskom Mikuláši (sprístupnená v júni 1987 v priestore evanjelickej fary spojenej s pôsobením Michala Miloslav Hodžu).⁶²⁰ Pripravovala sa tiež expozícia Pamätníka slovenskej literatúry v Martine v prvej budove Matice slovenskej, dokumentujúca vývoj slovenskej literatúry od najstarších čias po súčasnosť (sprístupnená až v roku 1994). Tiež sa pripravovala expozícia Literárna Bratislava v rámci Múzea mesta Bratislavy v priestore Múzea Janka Jesenského. Významnú časť expozície mala tvoriť bernolákovská a štúrovská tradícia Bratislavy.⁶²¹ V rámci Záhorského múzea v Skalici mala jednu z jeho pobočiek tvoriť Pamätná izba Jozefa Miloslava Hurbana v Hlbokom, ale aj Pamätník Ľudovíta Štúra v Jablonovom na Záhorí,⁶²² kde sa Štúr ukrýval koncom mája 1848 u miestneho rímskokatolíckeho farára Jána Galbavého.

Expozícia Štúrovci v Levoči z roku 1982 vo vtedajšom Spišskom múzeu v Levoči vznikla v spolupráci s Maticou slovenskou. Autorom scenára bol Imrich Sedlák, ktorý sa tejto problematike dlhodobo odborne venoval a spracoval ju aj monograficky.⁶²³ V centre expozície nestál samotný Štúr, ale činnosť slovenskej evanjelickej mládeže ovplyvnenej štúrovským hnutím a príchod trinástich Štúrových študentov do Levoče v marci 1844, vrátane Ľudovítovho mladšieho brata Samuela, až po vypuknutie revolúcie. Expozícia predstavovala Levoču ako po Prešporku druhé najvýznamnejšie stredisko slovenského študentského hnutia v 30. a 40. rokoch 19. storočia a ako sídlo Jednoty mládeže slovenskej na čele s Jánom Franciscim. Expozícia sa nachádzala v dvoch miestnostiach a vestibule ako „*trvalá výstava literárneho charakteru*“ na druhom poschodí levočskej radnice. Základom expozície boli fotografie a fotokópie, originálne vydania a makety kníh. Interiér dopĺňali fotografie zo

620 SEDLÁK, Imrich. Sieť literárnomuzejných expozícií v SSR a perspektíva rozvoja do roku 2000. In *Múzeum*, roč. 32, 1987, č. 2, s. 9-12.

621 Tamže, s. 10-11. Uvažovalo sa nad získaním celého trojpodlažného domu na múzejné účely. Múzeum Janka Jesenského sa nachádza na druhom podlaží. Projekt sa napokon nerealizoval.

622 SEDLÁK (1987), s. 10-12. Bližšie informácie uvádza aj MIHALKOVIČOVÁ (2015), s. 44-45.

623 SEDLÁK, Imrich. *Strieborný vek. Národno-kultúrny a literárny pohyb na východnom Slovensku v období národného obrodzenia*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970. Doplnené a prepracované vydanie SEDLÁK, Imrich. *V letokruhoch národa. Kultúrno-národný, literárny a integračný pohyb bernolákovcov a štúrovcov na východnom Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 1997.

slovenskej prírody a miesta, ktoré na Spiši radi navštevovali levočskí študenti. Expozícia sa skladala z dvoch základných častí, pričom za chronologický medzník bol stanovený práve príchod skupiny lyceistov z Prešporka, priamych žiakov Ľ. Štúra. Obe časti tvorili jeden celok: 1/ Hlaváčkovské obdobie národnej, vzdelávacej a literárnej aktivity slovenskej mládeže v Levoči (1832 – 1844) a 2/ Levoča hlavným centrom slovenského študentského hnutia a Jednoty mládeže slovenskej (1845 – 1848). Na čelnej stene nechýbala fotografia Ľ. Štúra.⁶²⁴ V roku 1984 sa zároveň navrhovala celková rekonštrukcia stavebno-technicky poškodeného objektu a zároveň reinštalácia expozície na Kohlwalde. Priestor Kohlwaldu mal byť zakomponovaný do širšieho konceptu projektu levočského lesoparku s centrom v Levočskej doline. Po roku 1989 záujem o rozvoj lokality poklesol, v súčasnosti je už expozícia zrušená.⁶²⁵

Situácia po roku 1989

Rozvoj literárnych expozícií pribrzdili politické zmeny v roku 1989 a transformácia múzeí spojená s prepadosť návštevnosti, zmenou financovania múzeí či zmenou zriaďovateľa. Viaceré z navrhovaných múzeí sa však aj napriek týmto okolnostiam podarilo zrealizovať ešte v 90. rokoch, ako napríklad Múzeum Samuela Štúra a Jozefa Ľudovíta Holubyho v Lubine (1992) či Slovenské národné literárne múzeum v Martine (SNLM, 1994).

Múzeum Samuela Štúra a Jozefa Ľudovíta Holubyho sa nachádza v rodnom dome S. Štúra, ktorý viac ako dvesto rokov patril rodine lubinských Štúrovcov. Múzeum vzniklo vďaka podpore obce Lubina a odbornej pomoci zo strany Matice slovenskej. Dom je v súčasnosti pamiatkovo chránený objekt a predstavuje typickú dedinskú architektúru z podjavorinského regiónu. Múzeum v prvej časti expozície približuje život Ľudovítovho otca S. Štúra (1789 – 1851) a J. Ľ. Holubyho (1836 – 1923), evanjelického kňaza, botanika a etnografa. Ďalšia časť múzea približuje dejiny obce, vrátane národopisnej expozície.⁶²⁶

Slovenské národné literárne múzeum (SNLM), dnes Literárne múzeum SNK, vzniklo spočiatku v rámci Matice slovenskej. Po vyčlenení

624 Spišské Múzeum. Scenár expozície Štúrovci v Levoči, 1982. SNM–Spišské múzeum v Levoči.

625 Zámer obnovy pamiatky – chránenej prírodnej pamiatky Kohlwald pri Levoči a pamätného štúrovského zrubu. Vypracoval Karol Král z KÚSPSaOP v Prešove, stredisko Spišská Nová Ves, 1984. SNM–Spišské múzeum v Levoči.

626 Blížšie: <http://www.obeclubina.sk/index.php/kultura/muzeum-rodny-dom-samuella-stura/129-muzeum-rodny-dom-samuella-stura> zo dňa 27. 7. 2015.

Slovenskej národnej knižnice z Matice slovenskej v roku 2000 sa múzeum stalo súčasťou knižnice.⁶²⁷ Múzeum dokumentuje vývoj slovenského písomníctva od veľkomoravského obdobia do súčasnosti. Významnú časť zbierok tvoria zbierkové predmety spojené so štúrovskou generáciou a Štúrom samotným. A to nielen originálne, dobové predmety, ale aj percepcia týchto osobností mladšími generáciami, hlavne umelcami – literátmi a výtvarníkmi. Osobnosť Ľ. Štúra a štúrovcov je v múzeu dokumentovaná prostredníctvom výtvarných zbierok, plagátov, známok, platidiel, pamätných mincí, medailí, odznakov či plakiet, dokumentačných fotografií, faksimilií a audio zbierok.⁶²⁸

Nový expozičný výraz v tomto období získava aj samotné Múzeum Ľ. Štúra v Modre, ktoré tiež od 90. rokov viackrát zmenilo zriaďovateľa (istý čas ako zložka SNK). Dnes je súčasťou Slovenského národného múzea ako jedno z jeho špecializovaných múzeí. Budova, v ktorej sídli samotná expozícia, práve prechádza rozsiahlou rekonštrukciou.⁶²⁹ V rámci múzea sa rovnocenne rozvíjajú dve oblasti: život a dielo Ľudovíta Štúra ako múzeum osobnosti a dejiny Modry, bývalého slobodného kráľovského mesta (podobný charakter má napríklad aj Múzeum mincí medailí v Kremnici, ktoré je špecializovaným múzeom na dejiny mincovníctva a medailérstva na území Slovenska a zároveň približuje históriu mesta, či už spomínané Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici). O životných osudoch štúrovcov sa môžeme dozvedieť aj prostredníctvom ďalších múzejných expozícií. V súčasnosti sa pripravuje nová expozícia venovaná J. M. Hurbanovi v Hlbokom, ktorá vychádza z miestnej iniciatívy. Základné informácie o ňom prináša expozícia Trenčianskeho múzea v Beckove v kúrii Ambrovec, v rámci ktorej sú predstavení miestni rodáci (aj Dionýz Štúr). S M. M. Hodžom sa môžeme oboznámiť v expozícii Tatrína v Liptovskom Mikuláši v priestore bývalej evanjelickej fary, na ktorej býval. Je súčasťou Múzea Janka Kráľa – ďalšieho štúrovca, ktorý má v múzeu svoju pamätnú izbu. V Mestskom múzeu v Tisovci nájdeme zmienku o Štefanovi Markovi Daxnerovi, pamätnú izbu by si zaslužil aj Ján Francisci či Viliam Pauliny-Tóth.

Zakladanie múzeí a pamätných izieb významným osobnostiam slovenských národných dejín siaha do konca 40. rokov 20. storočia. Vznikajú ako samostatné múzeá alebo častejšie ako expozície prevažne vlastivedných múzeí. Ich rozmach v 80. rokoch je spojený predovšetkým

627 Blížšie napr.: MARÁKY (2012), s. 94-95.

628 Za poskytnutie informácií ďakujem Mgr. Adriane Brázdovej, kurátorke LM SNK v Martine.

629 MARÁKY (2012), s. 32-33.

s múzejným oddelením Matice slovenskej. V 70. a 80. rokoch 20. storočia vznikalo na Slovensku zároveň množstvo izieb revolučných tradícií na rozdielnej inštitucionálnej úrovni.⁶³⁰ Zakladali sa ako ideologické inštitúcie vtedajšieho režimu, podobne aj obecné pamätné izby približovali revolučné tradície regiónu, vrátane revolučných rokov 1848/1849. Väčšina z nich zanikla po roku 1989. V ostatných rokoch sa na Slovensku stretávame s trendom zakladania lokálnych múzeí, ktoré vychádzajú z požiadaviek a potrieb miestnej komunity, teda nie na základe príkazu „zhora“, od nadriadených orgánov. Obyvatelia si uvedomujú potrebu prezentácie obce návštevníkom, ale i ako seba prezentáciu jej histórie pre samotných jej obyvateľov, snahu o prepojenie svojho regiónu s dôležitými udalosťami slovenských dejín a zvýraznenie podielu osobností ich regiónu. Múzeá sa stávajú miestami stretávania sa pri významných výročiach a oslavách, pripomínaní si národopisných tradícií obce i významných osobností, vrátane možno už zabudnutého príslušníka štúrovskej generácie. Do procesu zabezpečenia chodu múzea vstupujú okrem samosprávy tamojší podnikatelia, miestni osvetoví a kultúrni aktivisti sa snažia oživiť podujatia spomienkovými predmetmi, súťažami a prepojením s iným druhom programu, vrátane štúrovskej tradície obce a regiónu.

630 Bližšie napríklad BABICOVÁ, Melánia a kol. *Sprievodca po podnikových a závodných múzeách a sieňach revolučných tradícií v Slovenskej socialistickej republike*. Bratislava : Práca, 1988.

PREZENTÁCIA ĽUDOVÍTA ŠTÚRA PROSTREDNÍCTVOM PRVEJ STÁLEJ EXPOZÍCIE MÚZEA ĽUDOVÍTA ŠTÚRA V MODRE

BEÁTA MIHALKOVIČOVÁ

Založenie Múzea Ľudovíta Štúra bolo vyústením dvoch samostatných a v istých obdobiach takmer protichodných tendencií, ktoré vznikli v rôznom čase na rôznych miestach a sledovali rôzne ciele: vybudovania mestského múzea v Modre a špecializovanej inštitúcie zameranej na prezentáciu života a diela samotného Ľudovíta Štúra.

Modrania sa myšlienkou na založenie múzea, ktoré by dokumentovalo bohaté historické, vinohradnícke, keramické, kultúrne a národopisné tradície mesta, zaoberali už na začiatku 20. storočia. Začali aj zhromažďovať zbierky, no niekoľko desaťročí nenašli dostatok finančných prostriedkov, aby mohli svoj plán realizovať.

Modra si vďaka kruhu národne uvedomelej inteligencie i evanjelickej cirkvi pripomínala aj výročia spojené s Ľudovítom Štúrom, z ktorých niektoré mali celonárodný charakter a vďaka širokej celoštátnej publicite a účasti najvyšších predstaviteľov štátu robili mestu dobré meno. Pri prípravách 100. výročia Štúrovho úmrtia, ktoré mali byť opäť celonárodnými, mesto zároveň pripravilo oslavy 800. výročia prvej písomnej zmienky o Modre a rozhodlo sa túto príležitosť využiť na konečné založenie múzea, ktoré by nieslo Štúrovo meno, a jeho finančné zabezpečenie preniesť na okres. Preto plénum Miestneho národného výboru v Modre (MNV) 18. februára 1955 uznesením požiadalo okresný a krajský národný výbor a Povereníctvo kultúry o zriadenie okresného múzea v Modre, ktoré by nieslo meno Ľudovíta Štúra.⁶³¹

V rámci spomínaného výročia sa mestu podarilo v autentickom priestore zriadiť Pamätnú izbu Ľudovíta Štúra a odhaliť pamätníky na obľúbenom výletnom mieste Ľ. Štúra v Holombeckej doline, známom ako Štúrova lavička, a na mieste zranenia v časti chotára s názvom Šnaudy. O prevádzku pamätnej izby sa spočiatku starali dobrovoľní pracovníci

631 Výťah zo zápisnice pléna MNV v Modre zo dňa 18. 2. 1955. Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave (ďalej: ŠABA), pobočka Modra. Fond MsNV Modra.

a od augusta 1964 platený sprievodca s polovičným pracovným úväzkom.⁶³² Do založenia múzea v roku 1965 ju navštívilo viac než 21 tisíc návštevníkov.

Myšlienka na zriadenie Múzea Ľ. Štúra zarezovala v akademických kruhoch, ktorým sa Modra zdala vhodná na jeho umiestnenie, mali však na zreteli najmä inštitúciu venovanú samotnému Štúrovi. V nasledujúcom období preto vznikol konflikt medzi navrhovanými koncepciami múzea, a to nielen medzi úradmi predstavujúcimi jednotlivé úrovne štátnej správy, ale aj medzi profesnými organizáciami. Vznik múzea prešiel riadnym schvaľovacím procesom na príslušných orgánoch, no jeho obsahová náplň sa často menila a posúvala. Zriadiť múzeum ako prvá navrhla Slovenská komisia pre literárne múzeá 28. apríla 1962, ktorá ho síce deklarovala ako literárne múzeum, no navrhla ho zaradiť nielen do práve vznikajúcej siete literárnych múzeí na Slovensku, ale územne aj do siete múzeí Západoslovenského kraja. Do nej bolo prijaté 5. novembra 1963, Komisia SNR pre školstvo a kultúru návrh schválila 2. decembra 1964 a Ideologická komisia Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska 12. januára 1965.

Riešila sa aj otázka umiestnenia múzea. Komisia pre literárne múzeá po niekoľkoročných rokovaniach s ohľadom na požadovanú reprezentatívnosť múzea a pravdepodobne proti vôli predstaviteľov mesta napokon navrhla ako najvhodnejšiu administratívnu budovu MsNV, ktorú mesto pre nevyhovujúce pracovné podmienky a pre nedostatok finančných prostriedkov na rekonštrukciu plánovalo uvoľniť. Ako kompenzáciu za stratu budovy komisia prisľúbila, že zohľadní aj požiadavku Modry a do zamerania múzea zahrnie aj mestom požadované dejiny mesta a regiónu, čo sa prejavilo v návrhu štatútu múzea, vypracovanom Muzeologickým kabinetom Slovenského národného múzea (SNM). Rada MsNV v Modre dňa 19. marca 1963 ustúpila tlaku nadriadených orgánov a uzniesla sa, že pre účely Múzea Ľ. Štúra odovzdá svoju historickú administratívnu budovu,⁶³³ a 14. januára 1964 na návrh komisie školstva a kultúry pri rade MsNV v Modre schválila aj zriadenie Múzea Ľ. Štúra v budove vtedajšieho MsNV.⁶³⁴ Skutočnosť, že mesto odovzdalo budovu neochotne, dokumentuje pomalý postup pri jej uvoľňovaní: najprv v roku 1965 len tri miestnosti na 1. poschodí, o dva roky neskôr celé 1. poschodie,

632 Zápisnica z riadneho zasadnutia Komisie kultúrno-výchovnej pri rade MsNV z 30. 9. 1971. Správa o činnosti Múzea Ľudovíta Štúra. ŠABA, pobočka Modra. Fond MsNV Modra.

633 Zápisnica z riadneho zasadnutia Komisie kultúrno-výchovnej pri rade MsNV z 30. 9. 1971. Správa o činnosti Múzea Ľudovíta Štúra. ŠABA, pobočka Modra. Fond MsNV Modra.

634 Zápisnica zo zasadania rady MsNV v Modre zo dňa 14. 1. 1964. ŠABA, pobočka Modra. Fond MsNV Modra.

no prízemím disponovalo až do roku 1980, pričom o ňom rozhodovalo dokonca v rozpore so svojimi predchádzajúcimi uzneseniami.

Stopäťdesiate výročie narodenia Ľudovíta Štúra sa však rýchlo blížilo, rozhodlo sa teda, že múzeum sa otvorí aspoň úvodnou výstavou o jeho živote a diele a koncepčné, technické a materiálne otázky sa budú riešiť potom. Súčasťou múzea sa stala aj pamätná izba a rovnako dovtedajšie zbierky. Odbornú poradenskú pomoc poskytol Ústav slovenskej literatúry Slovenskej akadémie vied (SAV), zastúpený Karolom Rosenbaumom, Cyrilom Krausom a Jozefom Ambrušom, vypracovaním libreta výstavy bol poverený Jozef Ambruš. Touto voľbou preukázali literárni historici, že im na Múzeu Ľ. Štúra skutočne záleží, nemohli totiž na túto úlohu vybrať kompetentnejšieho človeka. J. Ambruš sa Štúrovým životom a dielom zaoberal už niekoľko desaťročí, v tom čase mal už za sebou významné editorské počiny spojené so Štúrovou osobnosťou, zároveň pripravoval expozíciu v Štúrovom rodnom dome v Uhrovci a mal dôkladný prehľad o materiáloch, ktoré prichádzali do úvahy na prezentáciu. Z výsledkov Ambrušovho dlhoročného bádania vychádzali všetky neskoršie múzejné expozície a vychádzajú prakticky i dnes. Libreto pôvodnej výstavy sa nám zatiaľ nepodarilo nájsť, no keďže sám Ambruš v neskoršom librete potvrdil, že aj v druhom prípade vychádzal zo svojej predchádzajúcej koncepcie a okrem toho z vlastnej publikácie o Štúrovi,⁶³⁵ môžeme sa pri jeho koncepcii podrobnejšie pristaviť neskôr pri tvorbe stálej expozície.

V korešpondencii sa zachovalo zopár Ambrušových poznámok o tom, ako tvoril obe výstavy v roku 1965: „*S rozlíšením Uhrovca a Modry mal som najväčšie problémy. Radil som sa s nejedným. Napokon som prišiel k záveru, že veľké rozdiely nemôžu a nesmú byť. Obidve výstavy sú určené predovšetkým pre školskú mládež a príležitostných návštevníkov. Nevieť si predstaviť, že by sme nepodali v obidvoch prípadoch v zásade celý život a dielo Štúrovo. Ved' každý návštevník musí mať ucelený obraz o tejto osobnosti. Keby sme v Uhrovci zakotvili pôvod a mladosť a v Modre smrť, zhruba povedané – dopustili by sme sa veľmi ľahko aj paškvilu, lebo by sme zabíjali do tradičného slovenského prípeckárstva, že by sme, s prepáčením, na jednom mieste vystavili plienky a na druhom vlasy, ako ich uchováva modranská izba. Toto sa mi protivilo. Úloha bola teda o to ťažšia, že som musel podať to isté, a predsa vyhľadávať rozdiely [...]*.“⁶³⁶

635 AMBRUŠ, Jozef. *Ľudovít Štúr – život a dielo*. Bratislava: Slov. výbor Čs. spol. pre šírenie pol. a ved. poznatkov, 1965.

636 PAVŮKOVÁ, Olga. Vážení účastníci kolokvia! In *Biografické štúdie*. 27. Martin : SNK, 2000, s. 179.

Ambruš už na začiatku osvetlil aj svoj prístup k prezentácii Štúrovej osobnosti: „*Ludovít Štúr je takou ústrednou postavou v našom kultúrno-národnom živote, že je pri nej dôležitá každá podrobnosť. Jedine podrobné štúdie z každého odboru Štúrovej činnosti a potom všeobecný pohľad na jej rozvetvenosť môžu nájsť pre Štúra pravé miesto v literárnej histórii a vo vývine národnom.*“⁶³⁷ Z uvedených citátov vyplývajú pre vznikajúcu múzejnú expozíciu dva zásadné momenty: sústreďuje pozornosť na samotného Štúra a odhaľuje aj jeho ľudskú a osobnostnú stránku. J. Ambruš tým zreteľne vyjadril zmysel tohto múzea a vtlačil mu charakter, ktorý si zachováva dodnes a ktorý sa od neho aj vyžaduje, hoci viac-menej iba neoficiálne. Oficiálna ideológia 60. rokov 20. storočia však nemala v úmysle stavať jednotlivcov nad pokrokové a revolučné pohyby slovenského ľudu. Ambrušov prístup teda vyvolal aj základný konflikt medzi dvoma spôsobmi verejnej prezentácie osobnosti Ľ. Štúra, ktorý prekvapujúco trvá dodnes, a v prípade Múzea Ľ. Štúra išlo už o druhý konflikt v rovnakom čase, ktorý bolo treba v nasledujúcich rokoch vyriešiť. A hoci vedecké ústavy, ktoré boli do formovania koncepcie múzea zainteresované, Ambrušov prístup spočiatku podporovali, podarilo sa ho takmer v úplnej miere zachovať len pri počiatkovej výstave o Štúrovom živote a diele. V nasledujúcich rokoch, kedy sa mal charakter múzea a jeho štatút určiť definitívne a mala sa vybudovať stála expozícia, postupne začali zo svojich pozícií ustupovať v prospech druhej strany, ktorá žiadala zasadiť Štúrovo dielo do náležitého, a pomerne širokého kontextu, treba však poznamenať, že s výnimkou revolučných udalostí rokov 1848/1849 takmer výhradne literárneho či jazykového. V prvej, panelovej výstave, ktorá bola inštalovaná v dvoch miestnostiach na 1. poschodí radnice, Ambruš spomínaný kontext iba stručne naznačil. Otvorením výstavy 29. októbra 1965 bolo oficiálne otvorené aj Múzeum Ľ. Štúra, zápas o jeho charakter však pokračoval ďalej.

V januári 1966 predložil Muzeologický kabinet SNM rade MsNV v Modre návrh štatútu Múzea Ľ. Štúra, ktorý v §1 určuje múzeu takéto poslanie: „*v okruhu svojej pôsobnosti na základe odborného prieskumu plánovite zhromažďovať, odborne spravovať a osvetove využívať zbierky hmotného dokladového materiálu o historickom vývoji regiónu s prihliadnutím na dejiny mesta Modry, históriu miestnej majoliky a keramiky,*“ až v druhom rade malo byť „*múzeum tiež strediskom literárnovedného výskumu obdobia národného obrodenia, hlavne so zameraním na literárne dielo Ľ. Štúra a štúrovcov*“. Ten istý paragraf predpisuje múzeu aj úlohy:

637 Tamtiež, s. 180.

„Cieľom činnosti múzea je slúžiť vedeckej práci, zoznamovať občanov s históriou mesta, jeho tradíciou, s dejinami národného obrozenia, najmä v období účinkovania Štúra a štúrovcov, pomáhať špecifickými muzeálnymi prostriedkami pri výchove občanov k socialistickému vlastenectvu, šíriť odborné a všeobecné vzdelanie a pomáhať pri rozvoji kultúrneho života v okrese,“ a ďalej v bode 1 mu predpisuje úlohu „vykonávať samostatne i v spolupráci s krajským múzeom a za pomoci dobrovoľných pracovníkov prieskum regiónu po stránke historického vývoja s osobitným zreteľom na dejiny mesta Modry a históriu modranskej majoliky a keramiky, pripraviť postupne podmienky pre zriadenie literárnovedného výskumného pracoviska, ktorého činnosť by sa sústredila na obdobie národného obrozenia, hlavne na pôsobenie štúrovcov a Štúra.“

Podľa paragrafu 7 organizácia člení múzeom na „1. Oddelenie histórie Modry a modranskej majoliky – dokumentuje históriu Modry so zreteľom na jej zvláštnosti (vinohradníctvo) a vývoj hrnčiarstva a majoliky od začiatku až podnes. 2. Oddelenie dejín národného obrozenia so zreteľom najmä na účinkovanie Štúra a štúrovcov; pri tomto oddelení sa vybuduje postupne literárnovedné stredisko.“⁶³⁸

Tento návrh vyvolal na akademickej pôde značnú nevôľu, preto sa koncepciou múzea znovu zaoberala komisia pre literárne múzeá na zasadaní dňa 20. decembra 1966 v Modre. Zápisnica z tohto rokovania okrem iného dokumentuje, ako sa v priebehu procesu ustáľovania charakteru múzea menili postoje zainteresovaných, preto sa pri nej pristavím trochu podrobnejšie. Na rokovaní boli prítomní: predseda komisie Imrich Sedlák (Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika Prešov), Š. Poláková, tajomníčka, (SNM Bratislava) E. Hégerová (Hviezdoslavovo múzeum Dolný Kubín), Juraj Pavelek (Múzeum Petra Jilemnického Jur pri Bratislave), Cyril Kraus (Ústav slovenskej literatúry SAV), Libor Knězek (Zväz slovenských spisovateľov Bratislava), Jaroslav Rezník (Matica slovenská Martin), Rudo Brtán (SAV Bratislava) a hostia Viliam Capek (Pedagogická škola v Modre), P. Malatín (ONV Bratislava-vidiek), I. Minárik (predseda MsNV Modra), Ľudmila Petriková (Múzeum Ľ. Štúra Modra), A. Bibzová (Stredná všeobecnovzdelávacia škola Modra), V. Horáková (odbor školstva a kultúry ONV Bratislava-vidiek) a p. Magdolenová (Pamätná izba Ľ. Štúra v Uhrovci). Predseda Sedlák schôdzu otvoril a „zdôraznil nutnosť reinštalácie Múzea Ľ. Štúra [...]. Pavelek navrhol, aby múzeum malo charakteristické jadro ako literárne múzeum a samotné dejiny Modry a majolika aby tu boli okrajovo poňaté,

638 Zápisnica z riadneho zasadania Rady MsNV v Modre zo dňa 25. 1. 1966. Štatút Múzea Eudovíta Štúra v Modre. Návrh. ŠABA, pobočka Modra. Fond MsNV Modra.

zdôraznil, že túto expozíciu bude potrebné tak urobiť v zmysle pôvodného návrhu muzeálnej siete a nie podľa poslednej verzie, ktorá ho prekvapila. (Nato) Sedlák odpovedal, že poslednú verziu netreba brať v celom rozsahu do úvahy. Na definitívnom profile múzea sa treba dohodnúť teraz, zdôraznil, že vzhľadom na osobnosť Ľ. Štúra je ho potrebné inštalovať monotematicky [...], dr. Kraus bol toho názoru, že tu pôjde o inštaláciu základného charakteru, nie o detaily. V tejto expozícii bude treba podľa neho zdôrazniť najmä roky Štúrovej zrelosti na rozdiel od inštalácie v Uhrovci, kde by sa mali zase zvýrazniť roky Štúrovej mladosti [...]. V Modre treba zdôrazniť relácie slovenské, medzislovanské, literárne a národné. Doporučil začať s prácou na librete [...]. Capek informoval komisiu, že v Modre nechcú z múzea vybudovať vlastivedné múzeum, ale štúrovské [...], dr. Pavelek informoval, že sa o koncepcii modranskej expozície rozprával s libretistom dr. Ambrušom, ktorý v nej mieni zachytiť aj to, čo Štúra predchádzalo, t. j. obdobie národného obrodzenia [...].“

Prítomní napokon v súvislosti s Múzeom Ľ. Štúra prijali tieto závery:

1. Múzeum Ľ. Štúra bude špecializované múzeum;
2. literárnohistorická expozícia bude vybudovaná vo všetkých miestnostiach na poschodí;
3. majolika a dejiny Modry sa nainštalujú na prízemí;
4. pre odborné koordinovanie inštalačných prác komisia navrhuje zriadiť inštalačnú komisiu v tomto zložení: K. Rosenbaum, J. Ambruš, C. Kraus, J. Pavelek, V. Horáková, I. Sedlák a architekt Imrich;
5. komisia odporúča, aby libreto a scenár pripravil J. Ambruš do konca marca 1967;
6. ďalej odporúča tieto etapy prác:
 - a) J. Ambruš predloží vypracované libreto do 15. apríla 1967 členom inštalačnej komisie, Ústavu slovenskej literatúry SAV, Zväzu slovenských spisovateľov, Matici slovenskej, univ. prof. Milanovi Pišútovi, SNR a SNM;
 - b) inštalačná komisia schváli libreto do 15. júna 1967 a do 15. októbra prerokuje scenár;
 - c) orientačný termín otvorenia Múzea Ľ. Štúra odporúča na 15. mája 1968. Podľa týchto záverov sa postupovalo ďalej. V marci 1967 predložil Juraj Pavelek Návrh na dobudovanie Múzea Ľ. Štúra, v ktorom vychádzal zo záverov predchádzajúcej porady, čiže z toho, že „múzeum má byť špecializovaným literárnym múzeom a dejiny Modry a majolika sa majú vyinštalovať oddelene od literárnej expozície v miestnostiach na prízemí“. Ďalej konštatoval: „Význam osobnosti Ľ. Štúra pre sformovanie slovenského národa i pre jeho začlenenie do spoločenstva ostatných národov na pokrokových princípoch samobytnosti a spolunažívania kladie pred

nás naliehavú požiadavku, aby dielo tohto veľducha nášho národa bolo reprezentačne dokumentované v expozícii, ktorej úroveň musí vysoko prerásť miestny rámec [...].“

Tým sa akoby presne vymedzila deliaca čiara medzi miestnym a celonárodným múzeom, no v nasledujúcom texte sa znova otvoril ten druhý spomenutý konflikt medzi užšou a širšou koncepciou, ba Pavelek poskytol širokej koncepcii aj zdôvodnenie, ktoré sa potom prenášalo takmer do všetkých koncepčných materiálov: *„Aj keď vezmeme do úvahy, že v najbližších rokoch vznikne v Martine Pamätník slovenskej literatúry ako ústredné slovenské literárne múzeum, predsa sa pociťuje potreba, aby sa po celom území Slovenska plánovite budovali jednak oblastné literárne expozície, venované určitým územným celkom, jednak literárne múzeá venované významným postavám našej literatúry. A práve z tohto zreteľa sa ukazuje potrebným, aby koncepcia Múzea L. Štúra podobne ako aj iných našich literárnych múzeí bola pojatá širšie, aby sa neobmedzovalo iba na postavu samotného L. Štúra, ale aby bolo venované celému štúrovskému hnutiu i s jeho koreňmi v začiatkoch slov. nár. obrodenia. Takáto širšia koncepcia bude podávať nielen obsažnejšie poučenie o kľúčovej fáze našich národných dejín, ale aj plnší obraz o samom hlavnom predstaviteľovi. Osobnosť L. Štúra aj v tejto širšej koncepcii zostane centrálnou postavou expozície.“*

A keďže múzejná expozícia je vždy rozsahom viac či menej obmedzená, vieme si už pri nasledujúcom vymenúvaní, čo všetko expozícia Múzea L. Štúra obsiahne, predstaviť, koľko priestoru zostalo na tú „centrálnu postavu“: *„Expozícia sa začne už počiatkami slov. nár. obrodenia koncom 18. stor. (Anton Bernolák, Juraj Fándly, Juraj Palkovič, Jiří Palkovič, Bohuslav Tablic, Samuel Rožnay), bude pokračovať cez P. J. Šafárika, Jána Hollého a Jána Kollára k počiatkom štúrovského hnutia. V tejto časti sa názorne vyzdvihne rozsah hnutia, ktoré vytvoril L. Štúr so svojimi druhmi. Preto v expozícii nájdú svoje náležité miesto všetci významní predstavitelia tohto obdobia (Ján Kalinčiak, Janko Kráľ, Andrej Sládkovič, Samo Chalupka, Samo Tomášik, Jozef Miloslav Hurban, Michal Miloslav Hodža, Karol Štúr, Ján Botto a ďalší). Okrem predstavenia štúrovského hnutia v slovenskom národnom živote sa zdôraznia jeho kontakty s národnými hnutiami ostatných národov, pričom sa zvlášť vyzdvihnú najmä jeho styky so slovanskými národmi (Česi, Rusi, južní Slovania, Lužickí Srbi a Poliaci). V podtexte expozície sa bude pamätať aj na užšie vzťahy národného obrozenia k mestu Modra.“*

Ďalej Pavelek načrtáva expozíciu dejín mesta s tým, že *„vzájomný pomer literárnej a historickej expozície bude určovať ich skutočný význam.“*

literárna zložka múzea bude mať pôsobnosť celoslovenskú, historická zložka pôsobnosť miestnu [...].“

Aj Pavelek si rovnako ako iní zainteresovaní už v tom čase uvedomoval, že zriaďovanie múzea trvá akosi prídlho a predsa len sa mu nevenuje dostatočné úsilie a technické a finančné zabezpečenie. Vety, ktoré uviedol v závere svojho návrhu, by sa však takmer doslova dali predniesť aj dnes: „*Od prvých návrhov na vybudovanie Múzea L. Štúra [...] uplynulo už niekoľko rokov a múzeum stále nemá záruku dobrej realizácie, i keď od leta 1967 bude mať k dispozícii celé poschodie budovy, ktorú dostalo. Výstava, ktorá bola inštalovaná v 3 miestnostiach v októbri 1965 [...] je iba provizórium. Prešlo i 110. výročie Štúrovej smrti, prešiel i rok 1966, v ktorom sa podľa pôvodných plánov mala uskutočniť inštalácia expozície[...]. Nečakajme už na ďalšie Štúrovo výročie! Je potrebné, aby príslušné orgány a inštitúcie vyvinuli maximálne úsilie na zabezpečenie plánu na dobudovanie Múzea L. Štúra. Ak sa tak neurobí bezodkladne[...], toto múzeum sa stane našou národnou hanbou.*“⁶³⁹

Podľa plánu predložil J. Ambruš začiatkom apríla libreto novej expozície, ktoré rovnako nesie názov *Návrh na dobudovanie Múzea L. Štúra* a v prvej časti obsahuje text identický s Pavelekovým, v druhej časti však na pätnástich stranách podáva libreto, ktoré je v skutočnosti podrobnejším Štúrovým životopisom, hoci stručne vychádza z predchádzajúceho bernolákovského obdobia a neobchádza ani „*slávne trojhviezdie Šafárik, Hollý a Kollár*“. Tu sa dozvedáme, ako mienil Ambruš predstaviť Ľudovíta Štúra verejnosti. Žiadny z dôležitých momentov Štúrovho života tu nechýba, pristavíme sa však len pri niektorých. Vyjdeme z Uhrovcu cez Győr až do Bratislavy, aby nám pri činnosti Spoločnosti československej a rôznych tajných spolkoch oznámil, že „*Štúr odprvoti chápal slovenskú národnú myšlienku veľmi konkrétne. Preto namiesto planého zápalu uvádzal seba i získanú mládež do prísnej školy sústavného vzdelávania, utužovania osobného charakteru a rozširovania reálnych pokrokových poznatkov,*“ a že mu na to slúžili aj „*jeho vlastné cesty po Slovensku, ku ktorým najmä cez prázdniny nabádal svojich žiakov s presne určenými úlohami [...], kde sa priamo na mieste zoznamoval so skutočným životom slovenského ľudu [...]*“ a zaujímali ho najmä „*poddanské tarchy*“, zatiaľ čo letné prázdniny 1837 trávil ako vychovávateľ na Romhányi, v novohradskej dedine v rodinnom kruhu uhorského poslanca Jánoša Prónayho, a „*mal príležitosť bližšie sa zoznámiť so životom a zmýšľaním maďarskej šľachty, vybadať jej slabiny a všímať si kultúrnu i národnú*

639 PAVELEK, Juraj. Návrh na dobudovanie Múzea Ľudovíta Štúra. Jur pri Bratislave, 11. 3. 1967. 7 s. SNM– Archív Múzea L. Štúra v Modre (ďalej: AMEŠ).

úroveň maďarského vidieka [...].“ Po Prahe a Halle venuje pozornosť aj Štúrovmu ľúbostnému vzplanutiu v Hradci Králové, kde „v rodine tlačiaru a nakladateľa Jana Hostivíta Pospíšila [...] prežil Štúr aj kus pekného osobného šťastia, zaľúbil sa do príťažlivej dcéry tohto českého vlastenca. Z tejto krátkej, násilne zlomenej lásky vytryskli vzácne Štúrove lyrické verše, akoby predzvest' budúcich Sládkovičových sloh v Marine.“

K súvislostiam Štúrovej kodifikácie spisovného jazyka Ambruš dodáva aj toto: *„spolu s Kollárom i Šafárik sa v svojom novosadskom období zamýšľal nad vyriešením tohto problému, ktorý sa pre nich stával tým páľčivejší, že obaja boli vydavateľmi slov. ľudových piesní v ich pôvodnej podobe. A ne jeden zápas museli podniknúť aj noví adepti literatúry, keď mali písať po česky: v českých redakciách im príspevky opravovali a slovenskí čitatelia sa ponosovali na ich nezrozumiteľnosť, a ak príspevky vyšli v slovenských časopisoch, česká kritika ich z jazykového hľadiska často odsudzovala. Odtiaľ ono začudovanie, keď štúrovskí básnici tak hladko prechádzali k rodnej slovenčine!“*

Podľa Ambruša išlo Štúrovi *„hlavne o to, aby vymanil slovenský ľud z poddanskej závislosti a aktívne ho zapojil do národného hnutia. Štúrovo vystúpenie s myšlienkou samostatného spisovného jazyka je organickou súčasťou jeho vedomého a dôsledného boja proti feudalizmu a za prehlbenú demokratizáciu slovenského života,“* pričom na adresu odporcov slovenčiny poznamenáva: *„Ozvali sa nespokojenci z vlastných radov, ktorí chceli presadzovať osobné náhľady a chůtky, búrili sa bernolákovci v snahe udržať si svoje pozície a úžasom trnuli i Štúrovi českí priatelia, cítiac sa zaskočení človekom, ktorému toľko dôverovali. Vtedy Štúr rozvinul naširoko svoju taktiku. V nepodstatných veciach ustupoval, bernolákovcov si po dobrom obchádzal a na adresu Čechov viackrát sformuloval svoje bratské a pritom pevné a zásadné stanovisko, ktoré načisto odmietalo akékoľvek roztržky.“*

Ďalej Ambruš stručne osvetľuje najdôležitejšie pohyby revolučných rokov 1848/1849, vyjadruje sa aj k otázke, prečo sa Slováci napokon postavili na stranu Viedne, ktorá sa v 60. rokoch 20. storočia stala páľčivou, a slovenské snahy sa odsudzovali ako kontrarevolučné: *„Štúrovi nezostávalo nič iné, iba postaviť sa po boku Viedne s mámiivým svetielkom nádeje, že po revolúcii si Slovania svojím počtom i politickým významom získajú v Rakúsku samozrejmu prevahu. Takto došlo z hľadiska medzinárodného revolučného hnutia k onej osudnej katastrofe, ktorej následkom boli jednak porážka maďarských revolučných vojsk na čele s Košutom a jednak zlomenie demokratických síl slovenského národného hnutia, nesporne reprezentovaných Štúrom. Táto katastrofa sa stáva*

zároveň natrvalo výstražným znamením pre vývoj Slovákov a Maďarov v spoločnom štátnom útvare,“ a dôsledky revolúcie na samotného Štúra hodnotí takto: „*Hoci sa Štúr aktívne zúčastnil na ozbrojených výpravách slov. dobrovoľníkov aj v rámci rakúskej armády a prešiel s nimi skoro celé Slovensko, predsa ani vedenia armády, ani viedenská vláda nikdy nezabudli na jeho revolučné protihabsburské prejavy vo Viedni a v Prahe a tento tieň úradnej nedôvery šiel ustavične za ním. ... vtedy zapadlo Štúrovo úsilie o administratívne oddelenie Slovenska od Uhorska [...] vtedy sa zmarili jeho nádeje na obsadenie dôležitých úradných miest účastníkmi povstania, zahlušil sa jeho plán na obnovenie slovenských politických novín [...], ba Viedeň vymyslela aj zákerný útok na slovenčinu, keď si pozvala za poradcu v jazykových otázkach práve Štúrovho odporcu Jána Kollára a podľa jeho návrhov zaviedla úradný jazyk pre Slovákov tzv. staroslovenčinu [...].*“ Potom už nasleduje Modra: „*je až obdivuhodné, ako hrdinsky vzdoroval Štúr trpkému osudu národa po revolúcii a tomuto vzdoru dával silný výraz nielen v korešpondencii, v osobnom podpíieraní svojich druhov, aby neklesali na mysli, ale aj v poézii; všade pomedzi hmly sa hviezda ligoce, z mrakov slnko vyjde, 'dusno na doline,' ale slobodno tam na výšine [...].*“ a celkom nakoniec komplexné hodnotenie osobnosti: „*Ludovít Štúr svojím nadšeným vlastenectvom, hlbokým slovanstvom, obetavosťou v prospech ľudu a všestrannou výchovou mladého pokolenia stal sa pilierom slov. národ. obrodzenia, o ktorý sa pevne opiera aj naša (socialistická) prítomnosť, rozvíjajúca a upevňujúca všetky živé tradície našej minulosti a realizujúca to, o čom L. Štúr sníval iba v najsmelších rozletoch svojej roztúženej fantázie. Život i dielo L. Štúra zostávajú bohatou studnicou humanizmu, slovenského vlastenectva i slov. bratstva a medzinárodnej družby všetkých ľudí dobrej vôle.*“

Fakt, že Ambruš nebol veľmi ochotný pristúpiť na veľmi širokú koncepciu expozície, a tiež jeho názor na spojenie expozície L. Štúra s dejinami Modry, nám naznačujú jeho poznámky v závere libreta: „*Niektoré skutočnosti – často v librete len naznačené – dostanú sa v širšom rozvedení až v scenári, najmä v jeho dokumentárnej časti, kde sa bude ilustrovať nielen Štúrova tvorba, ale aj iných príslušníkov jeho družiny. Podobne až tam treba rátať aj s rozšírením exponátov týkajúcich sa špeciálne Modry, aby sme sa vyhli nebezpečenstvu prípadného ‚provincionalizmu‘.*“⁶⁴⁰

V máji 1967 bola vypracovaná aj Projektová úloha na Rekonštrukciu Múzea L. Štúra v Modre a materiály boli spoločne zaslané na príslušné

640 AMBRUŠ, Jozef. Návrh na dobudovanie Múzea L. Štúra. Modra : Múzeum L. Štúra, 7. apríla 1967. 21 s. AMEŠ.

inštitúcie. K návrhom sa vyjadrili Ústav slovenskej literatúry SAV a Vedecké kolégium jazykovedy SAV. Literárni vedci okrem iného žiadajú, aby v múzeu bola „*exponovaná aj činnosť učiteľského ústavu v Modre, na ktorom pôsobili význační pedagógovia a študovali významní spisovatelia (Novomeský, Smrek).*“ Podľa nich by bolo dobre, „*aby vinohradníctvo obsiahlo aj oblasť ľudovej kultúry, najmä folklóru. Treba aj dokumentovať záujem o Modru a okolie literárnymi a výtvarnými dielami (Hečko, Šikula, Sekera a iní) [...].*“

Na librete vraj vidno, „*že ho vypracoval odborník, poznajúci dôkladne celý Štúrov život a dielo. Autor išiel po hlavných problémoch a udalostiach. Zásadne s jeho prístupom vyslovujeme súhlas. Ide o prácu, z ktorej môže už vychádzať technický scenár.*“ Predsa však ústav navrhuje, „*aby sa k libretu zvolala na pôde Ústavu slovenskej literatúry SAV porada zo zástupcov ÚSL SAV a Historického ústavu SAV. Na porade by sa prediskutovalo celé libreto do podrobností priamo s autorom. Po nej by sa už mohlo priamo pristúpiť k realizácii.*“⁶⁴¹ Väčšie výhrady však mali jazykovedci, ktorí sa zároveň vyjadrili k obojm nastoleným rozporom. V úvode síce potvrdzujú, že vybudovanie Múzea L. Štúra pokladajú za plne odôvodnené a správne, pripomínajú však, že „*pri vypracovaní podrobného ideového zámeru a libreta expozície by sa malo pamätať na to, aby v tak široko koncipovanom librete expozície, ktorá má obsiahnuť nielen činnosť, dielo a význam L. Štúra, ale aj štúrovcov, ba aj bernolákovcov, sa nestrácala veľkosť osoby L. Štúra a závažnosť i význam jeho diela v našich národných a kultúrnych dejinách. V Múzeu L. Štúra by sa mal návštevník dozvedieť všetko (čo do hĺbky i šírky) o osobe a diele L. Štúra, preto máme isté obavy, či podľa plánovaného zámeru bude možné na pomerne nevelkom priestore podať podrobný a plastický obraz nielen o samotnej osobe L. Štúra a jeho diele, ale aj o celej Štúrovej a Bernolákovej škole.*“

Preto podľa nich treba aspoň perspektívne „*uvažovať o zriadení Múzea štúrovcov v Bratislave a Múzea bernolákovcov v Trnave. V Modre by potom bolo na mieste už teraz počítat s týmto a upriať sa predovšetkým na osobu a dielo L. Štúra. Ak sa múzeu podarí zhromaždiť a dokumentačne zachytiť aj všetky domáce i zahraničné materiály vzťahujúce sa na osobu a dielo L. Štúra (a nie je toho málo) [...] úplne by to stačilo pre expozíciu v tých priestoroch, ktoré sú na tento účel k dispozícii.*“

V závere listu vyjadrujú aj rozhodné stanovisko k plánovanej druhej úlohe múzea: „*Návrh, aby v rámci Múzea L. Štúra bola organizačne*

641 List riaditeľa ÚSL SAV odboru školstva a kultúry ONV Bratislava-vidiek z 12. septembra 1967. AMEŠ.

i miestne (v tej istej budove na prízemí) situovaná aj expozícia o dejinách mesta Modry a o modranskej majolike a vinohradníctve, nepokladáme za šťastný. Podľa nášho názoru už samotný fakt, že v budove bude iná expozícia, ktorá priamo nesúvisí so Štúrom a štúrovcami, môže nepriaznivo ovplyvniť poslanie i návštevnosť vlastného Múzea Ľ. Štúra, ba do istej miery nepriamo znižuje význam Štúrovej osobnosti, ktorá si nesporne zasluhuje, aby bola zvýrazňovaná, a nie takto, i keď nechtiac, znižovaná. Nakoniec už samotný tento zámer svedčí o tom, ako málo si Štúra – najvýznamnejšiu osobnosť v našich národných a kultúrnych dejinách – ceníme a nepodáva to najlepšie svedectvo ani o národnej hrdosti činiteľov, ktorí tento zámer presadzujú.“⁶⁴²

Ako sa spory o koncepciu Múzea Ľ. Štúra nakoniec vyriešili, vidíme už len z výsledku. V novembri 1967 síce okresný aktív pre ochranu prírody a pamiatok poveril nového riaditeľa Pavla Mruškoviča, aby „s pracovníkmi Literárneho ústavu SAV dohodol schôdzku vo veci doriešenia rozporu týkajúceho sa koncepcie múzea v Modre,“⁶⁴³ v tom istom čase však múzeum v ďalších dvoch uvoľnených miestnostiach na 1. poschodí budovy sprístupnilo národopisnú výstavu z histórie Modry. Spustili sa práce na projektovej dokumentácii a generálnej oprave objektu a s otvorením novovybudovanej stálej expozície sa počítalo koncom roka 1968. Medzitým však múzeum už riadne prijímalo návštevníkov, ktorých počet z roka na rok stúpал a podľa predpokladov až 90 % z nich tvorila školská mládež. Zatiaľ čo pamätnú izbu si počas prvých deviatich rokov po otvorení prezrelo v priemere okolo 2300 návštevníkov ročne, po otvorení múzea, čiže Ambrušovej výstavy, sa ich počet zvýšil na priemerne 10 tisíc ročne pri dvoch zamestnancoch. Pred novým riaditeľom stálo naraz obrovské množstvo úloh, hoci už krátko po nástupe konštatuje, že „v sprevádzaní po múzeu a Pamätnej izbe Ľ. Štúra a v odbornom výkla de spočíva väčšina našej kultúrno-výchovnej práce.“⁶⁴⁴

Ambrušova výstava bola prístupná do konca júna 1971, predpokladané termíny otvorenia novej stálej expozície v rekonštruovanej budove radnice sa ukázali ako nereálne. Projekt na rekonštrukciu budovy bol hotový v roku 1970, akciu nazvali Generálna oprava Múzea Ľ. Štúra a okrem opravy budovy sa začalo počítať s rekonštrukciou a adaptáciou celého areálu bývalej radnice na pomerne reprezentatívne kultúrne centrum.

642 List Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV Múzeu Ľ. Štúra z 23. septembra 1967. AMLŠ.

643 Zápisnica zo zasadnutia Okresného aktívu pre ochranu prírody a pamiatok v okrese Bratislava-vidiek zo dňa 18. 11. 1967. AMLŠ.

644 Správa o stave kultúrno-výchovnej činnosti v meste – rozbor činnosti ... Múzea Ľ. Štúra v Modre z 29. 9. 1967. ŠABA, pobočka Modra. Fond MsNV Modra.

Generálna oprava sa začala 1. júla 1971 s tým, že múzeum má byť otvorené v roku 1973. Keďže mesto ešte vždy neuvolnilo prizemie budovy, musela byť rozdelená na dve etapy. V prvej etape sa robila rekonštrukcia 1. poschodia, nadstavba budovy a oprava fasády, mala byť inštalovaná literárna expozícia, umiestnené pracovne, knižnica a depozitáre. Až v druhej etape sa počítalo s opravou prízemí a v týchto priestoroch aj s umiestnením expozície dejín Modry a izby revolučných tradícií.

Ambrušovo libreto malo už päť rokov, a napriek tomu, že jeho autora hneď v roku 1967 poverili vypracovaním scenára, nenachádzame o ňom v tom období žiadnu zmienku. Ambruš sa síce ešte spomína ako autor libreta v správe o činnosti múzea za prvých päť rokov, ba aj v správe za rok 1973, čo sa však s koncepciou a scenárom medzitým dialo v pozadí, sa môžeme iba dohadovať.

V roku 1972 vznikol Scenár literárnej expozície Múzea L. Štúra, ktorého autorom je riaditeľ múzea, Pavol Mruškovič. V jeho úvode sa dočítame aj toto: „*pridržiavame sa názoru Literárno-hudobnej komisie MK–SNM, že špecializované literárne múzeá nemajú byť ponímané úzko monograficky, ale koncepcia týchto múzeí má byť založená širšie, aby sa neobmedzovali iba na jednu postavu, ale aby boli venované či už určitému obdobiu, alebo určitému literárnemu smeru so zreteľom na centrálnu postavu, podľa ktorej je múzeum pomenované. Takáto širšia koncepcia sa ukazuje výhodnejšou preto, lebo takto zameraná expozícia dáva nielen širšie poučenie o tom období alebo smere, ale aj plnší obraz o samotnom hlavnom predstaviteľovi. Preto aj expozícia Múzea L. Štúra v Modre, ktorá si dáva za cieľ ukázať návštevníkovi múzea celú šírku a veľkosť Štúrovej osobnosti, jeho obrovský vplyv na domáce národné hnutie prvej polovice 19. storočia, ba i na národné pohyby iných utláčaných slovanských národov, musí vychádzať i z toho, čo Štúrovým snahám predchádzalo a čím dielo jeho generácie ovplyvnilo deje nasledujúce.*“⁶⁴⁵

V tom istom roku Mruškovič na porade riaditeľov múzeí Západoslovenského kraja navrhoval, aby „*scenáre expozícií boli riešené vlastnými odbornými pracovníkmi a pracovníkmi ústredných a krajských múzeí a nie vedeckými pracovníkmi akadémií,*“⁶⁴⁶ a zo správy o činnosti múzea za rok 1972 sa dozvedáme, že scenár je práve v schvaľovacom konaní.⁶⁴⁷ Mruškovič v scenári ešte venuje pozornosť sprievodným textom,

645 MRUŠKOVIČ, Pavol. Scenár literárnej expozície Múzea L. Štúra. Modra : Múzeum L. Štúra, 1972. 34 s. AMĽŠ.

646 Zápisnica z porady riaditeľov muzeálnych zariadení Západoslovenského kraja z 10. 11. 1972 v Leviciach. AMĽŠ.

647 Zápisnica a materiál z riadneho zasadania Komisie kultúrno-výchovnej pri rade MsNV zo dňa 18. 10. 1972. ŠABA, pobočka Modra. Fond MsNV Modra.

z ktorých sa dá vyčítať, že v podstate vychádza z Ambrušovho libreta, no zohľadňuje aj neskoršie návrhy a rozširuje rozsah témy o bernolákovcov a ostatných štúrovcov.

Kvôli scenáru sa v Múzeu Ľ. Štúra konala v dňoch 21. a 22. marca 1973 porada, na ktorej sa zúčastnili Michal Kováč, Imrich Sedlák, Juraj Pavelek a Pavol Mruškovič. Na tomto rokovaní sa dohodlo priestorové usporiadanie expozície, ktoré v podstate vychádzalo z Mruškovičovho scenára. Stručne by sa rozloženie expozície vrátane vstupných priestorov dalo popísať takto: vstupná chodba na prízemí inštalovaná materiálom z dejín Modry; schodisko vedúce na 1. poschodie – evokácia slovenskej histórie a odkazy na literárne tradície Modry a slovenské múzeá; v 1. miestnosti exponovať začiatky slovenského národného obrodzenia, tvarovať ju ako stavenisko slovenského národného života do konca 20. rokov 19. storočia; v 2. miestnosti – štúrovské hnutie 30. a 40. rokov 19. storočia. (Kežmarok, Bratislava, Levoča, Prešov, Banská Štiavnica, Modra): expozíciu tvarovať ako zborovňu s osobitným zreteľom na jednotlivé slovenské študentské spolky; v 3. miestnosti venovať osobitnú pozornosť Ľ. Štúrovi, využiť materiál z terajšej pamätnej izby, inštalovať dobovú knižnicu; 4. miestnosť – účasť štúrovcov v revolučných rokoch 1848/1849: expozíciu tvarovať múzejno-galerijne v obrazoch bojových udalostí a rekonštruovaním bojovej výzbroje v dioramatických vitrínach; 5. miestnosť – tvorba štúrovcov, hlavné osobnosti štúrovskej literatúry vo forme pilierov v strede miestnosti, ostatných autorov umiestniť na ploche stien ako obrazové profily. Preto je potrebné upraviť scenár, po úpravách zvoliť ďalšiu poradu odborníkov v literárnom múzejníctve a tá sa musí konať už za účasti výtvarníka a architekta.⁶⁴⁸

Otvorenie expozície sa z roka na rok odsúvalo, prvá etapa opravy budovy sa skončila v lete 1975, kým sa však vybudovala literárna expozícia, prešli ďalšie tri roky. Na prípravu scenára expozície teda bolo ešte dosť času. 4. júna 1976 sa o ňom konala ďalšia porada za účasti zástupcov Muzeologického kabinetu SNM, odboru kultúry ONV Bratislava-viedok, Matice slovenskej, Múzea Ľ. Štúra a Múzea SRR v Prešove.⁶⁴⁹ Autor scenára sa v zápisnici z nej nespomína, nakoniec to však bol Imrich Sedlák. V septembri 1976 je technický scenár hotový, má 104 strán, úvod však len tri strany, zvyšok tvorí v podstate zoznam exponátov, v drvivej väčšine fotoreprodukcii písomností a podobizní zahrnutých osobností

648 Záznam z porady o scenári literárnej expozície Múzea Ľ. Štúra v Modre konanej v dňoch 21. a 22. 3. 1973. AMEŠ.

649 Záznam z porady o scenári literárnej expozície Múzea Ľudovíta Štúra v Modre dňa 4. 6. 1976. AMEŠ.

s veľmi stručným vysvetľujúcim a uvádzacím textom. Štúrovi je venovaná len asi štvrtina scenára a členený je podľa miestností na päť častí: predštúrovské obdobie, štúrovské hnutie, Ľudovít Štúr, revolúcia 1848/1849 a Karol Štúr, Viliam Pauliny-Tóth a Ján Kalinčiak. V podstate vychádzal z predchádzajúceho Mruškovičovho scenára, podstatne však skrátil sprievodné texty, zapracoval do neho výsledky porád, zmenil zameranie poslednej piatej miestnosti a znásobil vybraný dokumentárny materiál. V úvode scenára Sedlák píše, že k príprave novej expozície sa pristúpilo, pretože „*sa zjavne ukázala potreba zmeny koncepcie expozície v súvislosti s novými múzejnými a muzeologickými hľadiskami a novou koncepciou literárneho múzejníctva na Slovensku [...]*“.

Pri tvorbe súčasného scenára vraj vychádzal „*z doterajších skúseností a poznatkov z prípravy literárnohistorických expozícií*“ a dopĺňal „*ich informáciami o literárnom múzejníctve, najmä v Sovietskom zväze a v ostatných socialistických krajinách*“. Znovu zopakuje, že širšia koncepcia je výhodnejšia pre podanie „*plnšieho obrazu samotného predstaviteľa - Ľ. Štúra*“. Pri tvorbe scenára vraj „*vybrali expozičný materiál uvážene, bez veľkého množstva detailov a rozsiahlych literárno-historických textov. Táto stránka našej problematiky bude zohľadnená v tlačennom sprievodcovi po expozícii [...]*“. A na záver predpokladá, že „*takýto prístup k tvorbe expozície Múzea Ľudovíta Štúra zabezpečí vytvorenie dôstojného stánku jedného z najvýznamnejších období [nie osobností – pozn. a.] našich národných dejín*.“⁶⁵⁰ A hoci sa akosi samozrejme predpokladalo, že všetky nasledujúce scenáre vychádzali z pôvodného Ambrušovho libreta, v Sedlákovom scenári i neskôr v expozícii, ktorá sa podľa neho realizovala, by sme spojenie s ním hľadali len veľmi ťažko.

Stálu expozíciu Múzea Ľ. Štúra otvorili 26. októbra 1978 s veľkou slávou za účasti politikov, predstaviteľov zainteresovaných inštitúcií i pozvaných hostí, ktorých zoznam, ako aj program otvorenia, musela schváliť ideologická komisia OV KSS. Výtvarným riešením bola nová expozícia na tú dobu naozaj veľkolepá, podarilo sa do nej zhromaždiť obrovské množstvo materiálu, ktorý nahrádzal chýbajúce pamiatky po Štúrovi. Nevýhodou predstavovalo výhradne umelé osvetlenie vo všetkých expozičných miestnostiach s výnimkou vstupného priestoru. V rozpore so Sedlákovým tvrdením však išlo o samé detaily: vystavených bolo takmer päťsto, v tom čase ešte čiernobielych fotoreprodukcii podobizní, litografií miest či pamätníkov a titulných strán literárnych diel, vo

650 SEDLÁK, Imrich. Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre. Technický scenár expozície. Martin – Modra, september 1976.

vitrínach sa tiež nachádzali literárne diela, ak sa nepodarilo zabezpečiť originály, nahradili ich faksimile. Veľkú časť fotografií umiestnili výtvarníci na printóny, ktorými zakryli okná, expozíciu osvetlili veľmi efektnými svetidlami, osviežovali ju aspoň dve výtvarné dominanty: Kováčikov obraz *Stretnutie na Dobrej Vode* a socha Štúra v nadživotnej veľkosti od Kláry Patakiovej. Na návštevníkov musela v prvých rokoch urobiť veľký dojem, otázne je však, akú mala výpovednú hodnotu pre naozaj neinformovaných návštevníkov, ktorých bola väčšina, a najmä pre školskú mládež. Expozícia mala plniť ideologickú úlohu, na záujmy individuálnych návštevníkov, ba ani zamestnancov sa v nej nepamätalo. Cieľovou skupinou mali byť najmä školské výpravy, prehliadka si vyžadovala sprievodné slovo lektora, s čím sa očividne počítalo od samého začiatku úplne samozrejme. V koncepčných materiáloch ani v samotnom scenári však niet o prevádzke ani zmienky. Obsahové súvislosti mal expozícii dodať tlačený sprievodca. Logicky to správne malo prebiehať tak, že si individuálny návštevník kúpil sprievodcu a vzápätí ho v expozícii lúskal pri jednotlivých exponátoch, potom by naozaj dostal ponúkané informácie už na mieste. Avšak prvý Sedlákov sprievodca túto úlohu rozhodne neplnil,⁶⁵¹ bol veľmi stručný, zo 47 strán 25 tvorili obrázky, na zvyšných 22 stranách, rozčlenených podľa expozície, malým písmom osvetľuje, čomu je aktuálna časť expozície venovaná, a zvyšok tvoria exponované citáty. Štúrovi venuje necelé tri strany, sprievodný text spomína len Štúrovu návštevu Prahy na ceste do Nemecka, a návštevu Hradca Králové, ďalej už len sedem citátov zo Štúrových textov, dva z jeho básní: (*Rozlúčení* a *A. O.*) a jeden citát Vojtecha Mihálíka. Revolúciu 1848/1849 nájdeme na jednej strane výhradne s citátmi (Lenin, Dohnány, Kráľ, Hurban).

Aj posudky na sprievodcu vyznievajú rozpačito: podľa Cyrila Krausa mal byť „*informátorom*“, ktorý „*sprítomní expozíciu, aby aj po čase evokoval dojem, ktorý expozícia u návštevníka zanechala*,“ a je podľa neho „*správne, že sprievodca po Múzeu E. Štúra má iba najnutnejšie informácie a pracuje s náznakom [...]*.“⁶⁵²

Michal Eliáš vo svojom posudku píše, že sprievodca „*má byť stručný, prehľadný a doplnený obrazovým materiálom – zábermi z múzea [...]*“ a tento je „*vypracovaný citlivo na základe marx-leninského chápania dejín a osobností v nich, správne zdôrazňuje materiálny základ (cechy,*

651 SEDLÁK, Imrich. *Múzeum Ludovíta Štúra v Modre. Sprievodca po expozícii*. 1. vyd. Modra : Múzeum E. Štúra, 1978. 47 s.

652 KRAUS, Cyril. *Múzeum Ludovíta Štúra v Modre – sprievodca po expozícii*. Posudok. Bratislava, 28. 9. 1977. AMEŠ.

*priemysel, vinohradníctvo), vyzdvihuje revolučné obdobie a pokrokové osobnosti našich dejín [...].*⁶⁵³

V roku 1981 sa konečne podarilo vypratáť prízemie budovy a začala sa pripravovať expozícia dejín Modry, ktorej autorom bol tiež I. Sedlák. V tej súvislosti aj vypracoval viac než dvadsaťstranový návrh na opravy už existujúcej literárnej expozície.⁶⁵⁴ Išlo najmä o odstránenie panelov venovaných V. Pauliny-Tóthovi, rozšírenie panelov o J. Kalinčiakovi a celá posledná stena bola venovaná Slovenskému ústavu v Modre a ostatným študentským spolkom.

V roku 1983 vydal Sedlák druhého, tentoraz už oveľa obsažnejšieho sprievodcu po múzeu, pripraveného kvalitne (mal 235 strán). Rozsah textu a počet obrázkov je vyvážený a okrem registra obsahuje aj ruské a nemecké resumé.⁶⁵⁵

Pri sledovaní vývoja scenára stálej expozície bolo vidno, že vychádzal z pôvodného Ambrušovho náčrtu, postupne sa rozširoval a spresňoval, ale spojenie s Ambrušovým zámerom a libretom sa akosi vytrácalo. Napokon sa ukázalo až v tomto druhom sprievodcovi. Štúrovi tu venuje 36 strán, nie plných, sú prekladané fotografiami. Pri porovnaní textu s Ambrušovým libretom je síce na prvý pohľad zrejmé, že niektorým obdobiam sa Sedlák venuje podrobnejšie než Ambruš, iné naopak obíde len stručne, no dajú sa tu nájsť niektoré konkrétne Ambrušove vety a rovnako tu nájdeme zopár detailov zo Štúrovho života, ktoré predtým zvýraznil Ambruš, no v Štúrových biografiách sa spomínajú zriedkavo.

V praxi však úlohu sprievodného slova po expozícii vždy plnili zamestnanci múzea, teda lektorky. V skutočnosti zabezpečili, že sa múzeum držalo svojej úlohy prezentácie Štúrovej osobnosti tak, ako ju na začiatku naprojektoval J. Ambruš, a to nielen v expozícii, ale aj popri nej, či dokonca aj napriek nej. Práve lektorky totiž mali vždy, aj v sťažených podmienkach, na pamäti, že „v *Múzeu L. Štúra* by sa mal návštevník dozvedieť všetko o osobe a diele L. Štúra,“ ako to pôvodne plánoval Ambruš s kolegami a ako to jasne už v roku 1967 vyjadrilo citované stanovisko Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV.

Stála expozícia sa postupne stávala neaktuálnou a neadekvátnou. Ku koncu jej existencie ju už niektorí návštevníci, ba aj zainteresovaní

653 ELIÁŠ, Michal. Posudok publikácie: *Múzeum L. Štúra v Modre* – sprievodca po expozícii. Martin, 22. 10. 1977. AMEŠ.

654 SEDLÁK, Imrich. Návrh opráv, doplnkov a reinštalácie literárnej expozície Múzea L. Štúra v Modre. Martin, 1981, 21 s. AMEŠ.

655 SEDLÁK, Imrich. *Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre. Udalosti a osobnosti literárnej expozície*. 1. vyd. Modra : Múzeum L. Štúra, 1983. 235 s.

kolegovia, označovali za nedôstojnú. Múzeum sa ju pokúsilo trochu oživiť, keď v 90. rokoch zrušilo poslednú piatu miestnosť a inštalovalo v nej galériu výtvarných diel venovaných Štúrovi. Začiatkom roka 2006 sa však vedenie Slovenského národného múzea, ktoré Múzeum Ľ. Štúra prebralo od Slovenskej národnej knižnice, rozhodlo vyhovieť požiadavke mesta Modra a vrátiť budovu historickej radnice mestu. Múzeum dostalo najprv do správy a v roku 2013 aj do majetku budovu tzv. emreszovského domu, v ktorom Ľudovít Štúr zomrel a bola v ňom umiestnená pamätná izba. Tento objekt sa nakoniec stal sídlom Múzea Ľ. Štúra.

EUDOVÍT ŠTÚR V EDUKAČNÝCH KONŠTRUKTOCH SLOVENSKEJ LITERATÚRY A JAZYKA V 19. A 20. STOROČÍ (výberová komparácia učebníc pre stredné školy)

ADELAIDA MEZEIOVÁ

Úvod do histórie slovenskej pedagogiky

Výchova a vzdelávanie sa vždy považovalo za základ formovania národnej kultúry. Korene vzdelávania v slovenskom jazyku môžeme nájsť už v 17. storočí, kedy na územie dnešného Slovenska prenikajú myšlienky a vplyvy diela zakladateľa modernej pedagogiky Jana Ámosa Komenského. Nevyhnutnosť vzdelávať všetkých a v prvých rokoch v materinskom jazyku vyslovil prešovský filozof a pedagóg Ján Bayer, ktorý vytvoril syntézu názorov Komenského a filozofa Francisa Bacona. Podľa neho „*hodnota človeka nespočíva predsa len v intelektu, ale aj vo vôli a iných duševných spôsobilostiach a viacerých iných duševných kvalitách*“.⁶⁵⁶ Ako konrektor a neskôr rektor premenil prešovskú mestskú školu na lýceum a presadzoval tu tzv. *instauratio magna*, teda veľkú premenu pedagogiky v súlade s Komenského dôrazom na názornosť a praktickosť vyučovania.

Vytváranie novej školy bolo od 18. storočia prepojené s emancipačným hnutím protestantských cirkví, ktoré popieralo latinský kultúrny univerzalizmus a požadovalo vlastné kultúrne modely založené na výučbe materinského jazyka a v materinskom jazyku, ale rozvíjalo sa aj v súlade s rozvojom a prenikaním osvietenských myšlienok do bežného života v habsburskej monarchii. Proces formovania slovenskej školy sa stával súčasťou obranných spisov a diel predosvietenských i osvietenských autorov (Ján Fischer-Piscatoris, Ján Baltazár Magin, Pavel Doležal, Adam František Kollár). Kultivovanie a vyučovanie materinského jazyka pre nich predstavovalo kultúrnotvornú silu, stalo sa prostriedkom na potvrdenie rovnoprávnosti a životaschopnosti Slovákov v Uhorsku i celej

656 Cit. podľa HAMADA, Milan. Úvaha o dejinách slovenského školstva a pedagogiky. In *Aktuálne otázky školského múzejníctva V*. Eds. V. MICHALIČKA – E. PLEŠKOVÁ. Bratislava : Ústav informácií a prognóz školstva, mládeže a telovýchovy, 1995, s. 6.

habsburskej monarchii. Na týchto autorov nadväzoval predstaviteľ prvej obrodeneckej generácie a neúnavný osvetový pracovník Juraj Fándly. V diele *Compendiata historia gentis slavae* (Prehľad dejín slovenského/slovanského národa, 1793) vyslovil požiadavku vzdelávania v slovenčine na všetkých stupňoch škôl, vrátane vysokých, vyučovanie v materinskom jazyku aj pre roľnícku a remeselnícku mládež: mladí Slováci majú získať také vzdelanie, aby mohli spoluvytvárať novú kultúru, vedu, umenie a remeslá.

Požiadavky na vyučovanie v slovenčine a vytvorenie slovenskej školy sa v polovici 19. storočia prostredníctvom hnutia generácie Ľudovíta Štúra dostali aj do politického programu. V *Slovenských národných novinách* predstavili plán národnej výchovy a vzdelávania z hľadiska potrieb moderného národa, v revolučných Žiadostiach slovenského národa požadovali zriadenie národných škôl na všetkých stupňoch vzdelávania. Andrej Sládkovič napr. vo svojom článku *Národné školy* písal: „*Nemôže mať zdarnosti žiaden verejný (publieus) ústav v krajine a v tomto čase, jestli na duchu pravej národnosti základy svoje nemá. A tak musí byť alebo obecný všetkým hlavným národnostiam a spravodlivo obcuvať so všetkými, alebo oddeliť sa od ostatných a na svojej vlastnej národnosti sa založiť. Tamto môže byť v tých ústavoch, ktoré sú pre priemysel (industria), druhô naproti tomu nevyhnutne nastúpiť musí tam, kde duch v osobnosti svojej pracuje na svojom rozvití, a tak v učiliskách a v cirkvách ba aj za súdnymi stolmi.*“⁶⁵⁷ Na inom mieste obhajoval posilnenie materinskej reči a vzdelávania v nej: „*Reč je nerozlučná, podstatná charakteristika a známka ducha a rozumu; povedzme teda: národ náš nemôže byť národom bez reči, a reč nemôže a nemá byť bez svojej verejnosti a literatúry. Národ, ktorý si dá hamuvať a rušiť pred svetom svoju slovesnosť, je vyslanec, ktorý si vo verejnom sneme dá ústa dlaňou zapchať. Kto povie, že je daktorá reč špatná alebo neužitočná, s tým je nehodno sa dohadovať.*“⁶⁵⁸

V 50. rokoch 19. storočia sa na základe reformného návrhu na organizáciu stredného školstva (*Entwurf einer Organisation der österreichischen Gymnasien und Realschulen*) mohla na gymnáziá zaviesť reč kraja, v ktorom škola pôsobila. To sa dočasne podarilo na evanjelických lýceách a na banskobystrickom katolíckom gymnáziu.

Do roku 1918 bola škola a výchova viac ako len spoločenská inštitúcia. Predstavovala nielen prostriedok vzdelávania, ale aj sebvzdelávania

657 SLÁDKOVIČ, Andrej. Národné školy. In *Slovenské národné noviny*, roč. 1, piatok 9. Vel. Sečna (januára) 1846, č. 47, s. 1.

658 SLÁDKOVIČ, Andrej. Národné školy. In *Slovenské národné noviny*, roč. 2, piatok 2. Červencia (júla) 1847, č. 198, s. 1.

a sebvýchovy jednotlivca i celého národa. Vo vyučovaní slovenčiny, ako jazyka, tak aj literatúry, sa zdôrazňovala potreba poznať vlastnú históriu, kultúru a naďalej ich rozvíjať. Toto úsilie sa prejavilo aj v charakteristike slovenskej školy po vzniku Československej republiky. V prvých rokoch sa z učebných osnov v prvom rade odstránil nástroj asimilačného procesu, teda dominancia maďarského jazyka vo vyučovaní, ale súčasne bolo na území republiky ponechané národnostné (menšinové) školstvo. Teoretici pedagogiky sa zameriavali na definovanie nových cieľov v súlade s ideológiou národného štátu, neraz na úkor oddelenia slovenského a českého kultúrneho dedičstva, ale v jednote s myšlienkami čechoslovakizmu. Vypracovávali sa nové učebné osnovy hlavne na vyučovanie vlastivedy, materinského jazyka, zemepisu, dejepisu a občianskej náuky, ktoré boli vnímané ako štáttvorné predmety a prostriedok na vytváranie, rozvoj a potvrdzovanie štátneho sebauvedomenia. Novoprijaté školské zákony vychádzali z monarchistických nariadení a zákonov⁶⁵⁹ a inšpirovali sa skúsenosťami nemeckého (pruského), rakúskeho a francúzskeho školského systému. Učebné osnovy mali rešpektovať základné konštanty štátu (hospodárske a kultúrne charakteristiky) a na ich základe mala škola vychovávať konkurencieschopnú a uvedomelú mládež („*třeba mítí stále na mysli, že sousedíme s dvěma německými státy, jejichž kultura je na vysokém stupni a jejichž hospodářské poměry jsou značně vyvinuty a mají veliký vliv na naše hospodářství*“).⁶⁶⁰ Osnovy súčasne prihliadali na národnostný charakter štátu a pri predmete jazyk a literatúra rešpektovali všetky existujúce národné jazyky. Zdôrazňovala sa potreba upozorňovať a vnímať rozdiely medzi slovanskými jazykmi, vysvetľovali sa hlavné odchýlky druhého „*znenia spisovného jazyka československého*“, ⁶⁶¹ v literatúre potreba poznať ojedinelé zjavy literárnej histórie a poznať tých spisovateľov, ktorí mali zvláštny význam pre región, miestne potreby a záujmy štátu.

Dôležité miesto pri formovaní obsahu predmetu slovenský jazyk a literatúra počas prvej Československej republiky mali Anton Štefánek (ako poslanec a krátky čas aj ako minister školstva a národnej osvety), Jaroslav Vlček (autor učebníc, autorita v literárnohistorickej oblasti) a Albert Pražák (literárny historik, autor učebníc, profesor na Univerzite

659 KEPRTA, Josef. *Nové normální učebné osnovy pro měšťanské školy*. Praha : Státní nakladatelství, 1933, s. 3 a 7.

660 Tamže, s. 18-19.

661 To znamenalo v českých krajinách slovenčiny a na Slovensku češtiny. Bližšie in *Učebné osnovy středních škol a učitelských ústavů*. Zodp. red. R. Neuhöfer. Praha : Státní nakladatelství, 1934, s. 30.

Komenského v Bratislave). Prvé učebnice slovenského jazyka a literatúry vyšli už v rokoch 1919/1920 (napr. Jan Menšík – Čítanka pre VIII. triedu slovenských stredných škôl, 1919, Ján Damborský – *Slovenská mluvnica*, 1920) a do roku 1939 sa postupne vytváral učebnicový fond pre všetky predmety všetkých stupňov a typov škôl – od ľudových, cez meštianske, gymnázia až po všeobecnovzdelávacie stredné školy.

Počas Slovenskej republiky v rokoch 1939 – 1945 sa zdôrazňovala výchova mládeže tak, aby si osvojila národnú kultúru a „*potom k nej lipla ako k národu samému*“.⁶⁶² Získaním kvalitného vzdelania v národno- a štáto- a štátotvorných predmetoch – teda slovenský jazyk a literatúra, dejepis a občianska náuka – bude môcť plniť svoju úlohu v štáte a v národe, poznaním iných kultúr dokáže čerpať z nich najpodstatnejšie prvky osožné pre nový štát. Umenovedné predmety, vrátane literatúry, mali pestovať v deťoch a mládeži zmysel pre krásno, aby sa ako inteligenti stali „*obdivovateľmi a podporovateľmi umenia, vedy a slovom všetkého, čo nadanie slovenského národa a sveta vytvorilo krásneho a hodnotného*“.⁶⁶³ Učebné osnovy a obsah učiva boli podriadené novej ideológii, ľudáckemu režimu a klerikálnemu charakteru štátu. Prízvukovala sa úloha čítania, ktoré malo byť základom všetkého. Z formulácie v učebných osnovách vyplýva, že sa malo rozvíjať čítanie s porozumením aj na stredných školách, pretože je predpokladom pre pochopenie jednotlivých čítaných textov, nielen na hodinách literatúry, ale aj na iných predmetoch. Z uvedeného môžeme predpokladať, že pretrvávali problémy s analfabetizmom, príp. s chápaním písaných textov. Zaujímavosťou bolo zdôraznenie prepojenia s inými druhmi umenia, aby si žiaci vytvorili jednotný obraz o umeleckom vývine obdobia a pochopili „*ducha doby*“.

Po druhej svetovej vojne sa učebné osnovy do určitej miery vrátili k prvorepublikovým zásadám, na Slovensku sa snažili naplňovať závery Košického vládneho programu. Zdôrazňoval sa postupný prechod k školstvu, ktoré zvýrazní osobitosť a odlišnosť slovenskej kultúry od českej, ozdravenie školy od čechoslovakizmu, posilnenie slovenského vyučovania a vzdelávania. Výraznejšia zmena osnov nastala až po prijatí novej ústavy v roku 1960. Do osnov sa dostali formulácie súvisiace so socialistickým smerovaním výchovy, definovanie cieľov jazykovej a literárnej výchovy obsahovalo výrazné propagandistické klišé. Jazyková výchova bola chápaná ako prostriedok na rozvoj myslenia žiakov, keďže jazyk bolo potrebné chápať ako prostriedok dorozumievania, „*(o)boznamovaním*

662 *Učebné osnovy gymnázia ako jednotnej strednej školy*. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1939, s. 3.

663 *Tamže*, s. 4.

s vyjadrovacími možnosťami spisovného jazyka vzbudzujeme u žiakov úctu k národnému jazyku a k ľudu, ktorý je jeho tvorcom a nositeľom“⁶⁶⁴, výchova smerovala ku kultivovanej jazykovej kultúre. Absolvent strednej školy mal byť pripravený na aktívnu účasť vo verejnom živote, „učiteľ sleduje prejavy žiakov i na rôznych besiedkach, mládežníckych schôdzach, slávnostiach, aktívoch [...] a poskytuje žiakom potrebnú pomoc“⁶⁶⁵. Ideologické zameranie predmetu sa prejavilo aj v slohovej výchove, kde boli predpísané tematické okruhy na zadávané školské či domáce písomné práce (napr. Úloha Komunistickej strany Československa v našej krajine, Boj za trvalý mier, Úlohy ľudovej armády...). Podobne boli stanovené ciele literárnej výchovy (od roku 1966 sa označenie vyučovacieho predmetu mení na literatúru, je teda zjavné, že podľa socialistickej ideológie v ére schematizmu malo ísť predovšetkým o výchovu, až v druhom slede o štúdium umenia). Hlavnou zložkou bolo poznanie a štúdium „najlepších diel a ukážok z našich národných literatúr a z pokrokového svetového písomníctva“, texty boli vyberané v súlade s „potrebami našej socialistickej spoločnosti“⁶⁶⁶. Učiteľ mal byť ideovo a odborne dobre pripravený (uvedomme si poradie prívlastkov prípravy!), aby zabezpečil vedeckosť a výchovnú účinnosť literárneho vzdelávania. „Toto môže uskutočniť svojim nekompromisným socialistickým presvedčením, láskou k predmetu a k mládeži.“⁶⁶⁷

K úprave učebných osnov došlo ešte na začiatku 80. rokov. Pretrvávala v nich socialistická terminológia („určujúcimi princípmi jazykového vyučovania je princíp spojenia školy so životom rozvinutej socialistickej spoločnosti“), zdôrazňovala sa komunikatívna funkcia jazyka ako prostriedku oznamovania a dorozumievania, pri vývine jazyka a dejinách spisovného jazyka sa učivo malo dotknúť diferencii slovenčiny a češtiny, súčasnej jazykovej situácie, vývinových tendencií v súčasnom spisovnom jazyku. V literatúre sa analýza umeleckého textu sústreďuje „predovšetkým na odkrývanie ideových a umeleckých hodnôt [...] v ich vzájomných vzťahoch ako prostriedku výpovede o svete“⁶⁶⁸.

Vo všeobecnosti môžeme konštatovať, že učebnice jazyka aj literatúry fungovali ako výkladové slovníky a neobsahovali didaktický aparát.

664 *Učebné osnovy pre všeobecnovzdelávacie školy*. Slovenský jazyk. Literárna výchova. Bratislava : SPN, 1961, s. 5.

665 Tamže, s. 6.

666 Tamže, s. 10.

667 Tamže, s. 15.

668 *Učebné osnovy gymnázia 1. – 2. roč.: slovenský jazyk a literatúra, ruský jazyk, anglický jazyk, nemecký jazyk, francúzsky jazyk, španielsky jazyk, dejepis...* Bratislava : SPN, 1983, s. 40.

Študent sa mal naučiť fakty a samostatne dospieť k požadovanému poznaniu. Prvé učebnice jazyka sa sústreďovali výlučne na pravopis a vytváranie správnych tvarov v jazyku, aby sa posilnila kultúra reči a správnosť používania slovenského jazyka v multilingválnom prostredí Československej republiky. Takými sú učebnice Jána Damborského alebo Františka Otta Matzenauera (Skalica, 1920). Niektorí autori nachádzali inšpiráciu v učebniciach, ktoré vychádzali v 60. rokoch 19. storočia. Boli to edukačné materiály zamerané všeobecne, na všetky potrebné odbory vzdelania, ale aj špecializovane. Často spájali literárne a jazykovedné poznatky do jednej učebnice. Príkladom prvej skupiny je napr. *Prvá čítanka a mluvnica pre katolícke školy slovenské*.⁶⁶⁹ Bola určená pre verejné školy, ale nemohla sa používať „bez zvláštneho splnomocnenia vysokým uhorským kr. námestníctvom, len k tomuto cieľu predpísané a kolkom tlačiarňu uhors[kej] kr[áľovskej] university opatrené knihy užívať sa dovoľuje; od vyloženej na záhlavnom liste predajnej ceny viac brať nie sloboda“.⁶⁷⁰ Učebnica pozostáva z rozdielne zameraných častí – v prvej sú nábožensko-mravné poviedky, v druhej články poučné aj zábavné (napr. bájky, piesne, príslovia) z biológie (človekovedy) a prírodovedy, v tretej životopisy známych osobností z dejín Uhorska s cieľom „známosť vlasti našej uhorskej a vlastenecké zmýšľanie rozširujúce“.⁶⁷¹ Osobnosti a deje však zahŕňajú staršie udalosti, napr. boj proti Turkom alebo budovanie uhorského vysokého školstva či cirkevnej samosprávnej provincie – Ján Hunyady, Mikuláš Zrínyi, Alexander Rudnay alebo Imrich Eszterházy. Štvrtá časť obsahovala príklady zo základov gramatiky.

Klasickými edukatívnymi materiálmi z gramatiky sú slovenské „mluvnice“ od Fraňa Mráza a Adolfa Petra Zátúreckého.⁶⁷² Obe obsahujú základné informácie zo všetkých jazykových rovín – hláskoslovie, tvaroslovie a skladby. Menšia časť je venovaná základom štylistiky. V týchto učebniciach chýba didaktický aparát a aj konkrétnych príkladov k jednotlivým javom je veľmi málo.

Zaujímavým prepojením jazykovej príručky a edukačného konštruktu je *Slovenská mluvnica pre gymnáziá, reálky, preparandie a mešťanské školy*, ktorú zostavil Ladislav Wagner.⁶⁷³ Učebnica je trojjazyčná – v slovenčine,

669 Vyšla v Budíne v roku 1863.

670 Tamže.

671 Tamže, s. 5.

672 MRÁZ, Fraňo. *Slovenská mluvnica pre reálky, gymnasia, preparandie*. Pešť : Wilem Laufer, 1872; ZÁTÚRECKÝ, Adolf Peter. *Slovenská mluvnica pre pospolité školy a pre začiatočných samoukov*. Ružomberok : Kníhtlačiareň K. Salva, 1900.

673 WAGNER, Ladislav. *Slovenská mluvnica pre gymnáziá, reálky, preparandie a mešťanské školy*. Bratislava : nákladom Huga Stampfela, 1919.

maďarčine a nemčine, pričom nemecká časť používa švabach. Obsahuje hláskoslovie, tvaroslovie, pravopis a skladbu, pravidlá správnej výslovnosti a základy štylistiky. Všetky jazykové javy sú vysvetlené v uvedených troch jazykoch, za každým z javov sa nachádzajú príklady a v závere je ešte doplnená „literárna časť“ s ukážkami z ľudovej slovesnosti. Tri ľudové piesne sú tak isto uvedené trojjazyčne. Dodatok tvorí slovník slovenských slov v maďarčine – napr. garmada – hromada, udvar – dvor, kemény – komín, kulcs – kľúč a pod. Ku každej kapitole sú úlohy na praktické precvičenie teórie. Prevažne sú zamerané na samostatné tvorenie podľa vzoru.

Ľudovít Štúr v učebniciach slovenského jazyka

Tematicky figuruje osobnosť Ľudovíta Štúra v jazykových učebniciach v súvislosti s úsilím o kodifikáciu jazyka. V učebniciach, ktoré vyšli po vzniku Československej republiky sa skôr zdôrazňovala formálna stránka jazyka, žiaci sa mali naučiť správne skloňovať, časovať a písať pravopisne správne, preto kapitoly o kodifikácii chýbajú. Učebnice sú skôr *mluvnicami* ako komplexnými jazykovými príručkami.

Situácia sa zmenila po druhej svetovej vojne. V rámci vyššieho vzdelávania sa študenti aspoň raz stretli s kapitolou o vývine spisovného jazyka. V *Gramatike jazyka slovenského* (1947)⁶⁷⁴ sa za predpoklad výberu stredoslovenského nárečia pre kodifikáciu určuje jeho romantická ľudovosť.⁶⁷⁵ Učebnica oceňuje Štúrovo dôkladné jazykovedné vzdelanie, jeho lingvistický inštinkt, ktoré mu umožnili uzákoniť „jednotný, domyselný a úplný, všetkým výrazovým potrebám prispôsobený spisovný jazyk“.⁶⁷⁶ Pre uľahčenie predstavy študentov o podobe jazyka sa uvádza, že štúrovska kodifikačná podoba bola skoro totožná so súčasnou. Dokonalosť Štúrovej práce sa odzrkadľuje v presvedčení, že ďalšie úpravy boli len v neprospech pôvodnej kodifikácie (napr. Hodžovo preberanie slov z iných nárečí, pripúšťanie dvojtvarov, zavedenie hlások ä, ĺ). Zdôrazňuje sa Štúrov jednoznačný postoj pri zachovaní kontinuity vývoja slovenského jazyka s českým, jeho úloha pri preberaní českých slov do slovnej zásoby, keďže v oblasti lexiky nie sú ľudové nárečia dostatočne bohaté, ale pri zachovaní čistoty stredoslovenského tvarového systému.

V 50. rokoch 20. storočia sa aj do jazykovej učebnice dostáva schematizmus a komunistická ideológia. V súvislosti s našou témou sa kodifikácia

674 ORLOVSKÝ, Jozef – ARANY, Ladislav. *Gramatika jazyka slovenského*. Bratislava : Vedecké a umelecké nakladateľstvo J. Orlovského, 1947.

675 Tamže, s. 235.

676 Tamže, s. 236.

jazyka vníma ako výsledok historického materializmu, cituje sa Josif Vissarionovič Stalin („na Slovensku vzniká ,pevné spoločenstvo jazyka, územia, hospodárskeho života a psychického ustrojenia, ktoré sa prejavuje v spoločenstve kultúry“, t. j. zo slovenskej národnosti sa formuje národ v modernom zmysle slova“).⁶⁷⁷ Štúr je v učebnici označený ako vedúca osobnosť spolu s Jozefom Miloslavom Hurbanom a Michalom Miloslavom Hodžom, nie je vyzdvihnutý ako individualita, ale vždy v kruhu spolupracovníkov alebo žiakov. Spomína sa jeho zásluha na spísaní pravidiel jazyka, ktoré ale na druhej strane prijal spolok Tatrín na svojom zasadnutí v roku 1843.⁶⁷⁸ Cieľom Štúra podľa učebnice bolo „zjednotiť katolíkov a evanjelikov, slovenské zemianstvo, ktoré malo viesť rodiacu sa slovenskú buržoáziu politicky“.⁶⁷⁹ Podrobne sa učebnica venuje charakteristike jazyka, jeho hláskosloviu a tvarosloviu. Študenti mali možnosť porovnávať jazykové prvky štúrovčiny a bernolákovčiny tak v oblasti lexiky, ako aj morfológie a fonetiky. Štúr sa spomína ešte aj ako signatár hodžovsko-hattalovskej reformy a tým završuje kontinuitu kodifikácie jazyka.

Aj v ostatných obdobiach a v nových vydaniach jazykových učebníc je Ľ. Štúr prezentovaný ako kodifikátor spisovnej slovenčiny a prostredníctvom takéhoto obrazu sa u študentov utvrdzuje jeho obraz ako jazykovedca.

Za zaujímavosť možno považovať použitie umeleckých textov niektorých romantických básnikov pri vysvetľovaní gramatických javov. Napríklad úryvok z balady *Zakliata panna vo Váhu a Divný Janko* Janka Kráľa je použitý ako príklad k učivu o skloňovaní, konkrétne pri precvičovaní lokálu singuláru („Na doline v širom poli / na tej tichej vodičke / rozprávajú starí ľudia / o zakliatej paničke“),⁶⁸⁰ úryvok zo Štúrovej *Nauky reči slovenskej* mal pomôcť precvičiť osobné zámená, tzv. zámenný podmet (vyjadrenie podmetu osobným zámenom). Študenti mali súčasne určiť význam ich použitia (či slúžia na dôraz, majú osobitný význam, /ne/zvyšujú zrozumiteľnosť textu). Úryvok zo Sládkovičovho *Detvana* slúžil na utvrdenie si učiva zo slohovej výchovy, konkrétne opisu („*Vlastnými slovami pre-rozprávajte, ako vyzerá Martin a Elena; Ako vyjadruje Sládkovič v tomto opise stav? Používa slovesá alebo vyjadruje vlastnosti bez nich?*“).⁶⁸¹

677 *Učebnica slovenského jazyka pre 9. – 11. ročník všeobecnovzdelávacích škôl*. Bratislava : SPN, 1954, s. 25.

678 V súvislosti s týmto údajom konštatujem, že v učebniciach sa nachádzajú viaceré faktografické chyby. Ako uvádzam neskôr, Tatrín prijal kodifikáciu až v roku 1844.

679 Tamže, s. 26.

680 *Slovenský jazyk*. Pokusné učebné texty pre 4. ročník všeobecnovzdelávacích škôl. Bratislava : SPN, 1961, s. 107.

681 *Jazyková výchova*. Učebné texty pre III. triedu stredných škôl. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1952, III. časť, s. 25; VI. časť, s. 12.

Od 80. rokov 20. storočia sa v jazykových učebniciach spomína jazykovedná práca Ľ. Štúra veľmi schematicky a zjednodušene. V kapitole o vzniku a vývine slovenského jazyka je najprv spomenutý ako kodifikátor novej spisovnej slovenčiny, ktorú oficiálne vyhlásili na zasadnutí Tatrína v auguste v roku 1844 v Liptovskom [Sv.] Mikuláši a záverom je uvedené, že „*po istých úpravách roku 1852 dostala vcelku už dnešnú podobu*“.⁶⁸² O pár strán ďalej si študent našiel v kapitole o vývine slovenskej jazykovedy informáciu, že Ľ. Štúr formoval dnešnú spisovnú slovenčinu na báze stredoslovenských nárečí. Utvrdil sa v poznaní, že Štúr mal výborné jazykovedné vzdelanie a dobre poznal súčasné teórie všeobecnej jazykovedy, ako aj výsledky historicko-porovnávacej jazykovedy. Prečo tomu tak je, sa však študent nedozvedel, možno len predpokladať, že to mal vydedukovať zo Štúrových spisov, ktoré sú uvedené ako príklad jeho filologickej produkcie (*Nauka reči slovenskej a Nárečja slovenskuo*). Podotýkam, že s nesprávne charakterizovaným pravopisom – nie je ani súčasný, ani štúrovský. Autori však nezabudnú pripomenúť, že proti Štúrovmu fonetickému pravopisu protestoval M. M. Hodža. Študent sa však opäť nedozvedel, v čom spočívalo jadro ich sporu, mohol si len dodatočne (z vlastnej iniciatívy) prečítať Hodžove diela *Větin o slovenčine* alebo *Epigenes slovenicus*.

Ľudovít Štúr v čítankách a učebniciach literatúry

Na hodinách literatúry slúžili študentom na prípravu čítanky a literárne výchovy alebo učebnice literatúry. Už v roku 1865 vyšla čítanka pre nižšie gymnáziá, ktorá obsahuje bohatý výber zo slovenského slovesného umenia.⁶⁸³ Z obdobia romantizmu a od štúrovských autorov sú v nej ukážky od Sama Chalupku, Andreja Sládkoviča, Jána Bottu či Janka Matúšku. Prostredníctvom svojej umeleckej a teoretickej tvorby je v nej zastúpený aj Ľ. Štúr. Zostavovateľ publikoval úryvky zo Štúrových básnických skladieb *Matúš z Trenčína* a *Svätoboj*, ktoré zdôrazňujú slovanskú bojovnosť a odhodlanosť v boji za slobodu a svoje ideály; úryvky obsahujú opisy slovenskej krajiny, opäť s dôrazom na jej krásu a osobitosť. V čítanke nachádzame aj úryvok zo spisu *O národných piesňach a povestiach pliemien slovanských* o „spevnosti“ Slovanov. Od tejto vlastnosti odvodzuje Štúr aj pomenovanie Slovan – národ slovný, spevný (ako uvádza zostavovateľ v poznámke pod čiarou, „*slovo značí*

682 IHNÁTKOVÁ, Natália – BAJZÍKOVÁ, Eugénia – HORECKÝ, Ján. *Slovenský jazyk pre 3. – 4. ročník stredných škôl*. Bratislava : SPN, 1994 (4. vydanie), s. 123.

683 ČERNÝ, Emil. *Slovenská čítanka pre nižšie gymnasia*. Banská Bystrica : na sklade u Eugena Krčméryho, 1865.

u Slovanov i pieseň, na pr. Slovo o pluku Igorovom“⁶⁸⁴). Ďalší článok je o slovenských povestiach. V časti učebnice Povahopisy sa ešte nachádza časť z diela Johanna Gottfrieda Herdera, v ktorej je podobne ako v Štúrovej poézii zdôraznené právo na slobodu, ako aj nepravosť, ktorej sa na Slovanoch dopustili Nemci, keď ich utláčali.⁶⁸⁵

Za prvú literárnu príručku môžeme považovať knihu Františka Frýdeckého *Slovensko literární*. Autor v nej k sledovanej téme podáva stručný úvod o podmienkach života Slovákov v habsburskej monarchii na začiatku 19. storočia, pokračuje portrétom L. Štúra, nasleduje charakteristika jeho činnosti – Frýdecký ju rozdeľuje na jazykovednú, básnickú a politicko-národopisnú – a v závere je zhrnutie najvýraznejších Štúrových zásluh o zmeny v postavení Slovákov. Frýdecký zdôrazňuje Štúrovu obetavosť, prácu pre národ bez oddychu („v dobách pro národ najvážnejších bdí neustále, několik nocí po sobě nedopřeje si odpočinku“),⁶⁸⁶ bez lásky („stápí ve věčné Lethe cit lásky k ženě, na pole intesivního života duše převádí pohlavní energii“),⁶⁸⁷ jeho až náboženský idealizmus, ktorý je vzorom aj pre mládež („oko jeho jiskří vědeckým tušením slavnosti vzkříšení, přehlížejíc vzdorně smutnou pláň Bílé Hory. Národ a Slovanstvo, jeho vzdělání a osvícení byly mu nejsvětější, ideálem“).⁶⁸⁸ Prostredníctvom jazykovednej činnosti vysvetľuje východiská pre uzákonenie nového jazyka, ktoré realizoval Štúr spolu s „učeným Michalem Miloslavem Hodžou a rázným Josefem Miloslavem Hurbanem“.⁶⁸⁹ Vyslovil domnienku, že prostredníctvom jazyka chceli spojiť národ, aby mu tak zabezpečili kultúrny a politický pokrok a budúcnosť. Okrajovo sa vyjadril aj k hypotéze, že by Štúr chcel presadiť pre všetkých Slovanov spoločný jazyk, a to ruštinu. Toto považuje za nepravdepodobné a uvádza, že takéto ciele boli prisúdené Štúrovi oveľa neskôr ako v roku 1844, t. j. až na základe prekladu jeho diela *Slovanstvo a svet budoucnosti* do ruštiny, „tekstu ve všem asi sotva autentického“.⁶⁹⁰ Umeleckú tvorbu Štúra hodnotí ako literárny dejepis, vynútila si ju Štúrova buditel'ská povinnosť a jeho teoretické práce z poetiky. Frýdecký ho v tejto súvislosti menuje „zakladatelem první veršové slovenské školy“.⁶⁹¹ Viac oceňuje

684 Tamže, s. 367.

685 Súd Nemca Herdera o Slovanoch. In ČERNÝ (1865), s. 416–417.

686 FRÝDECKÝ, František. *Slovensko literární*. Moravská Ostrava : nakladatel A. Perout knihkupec, 1920, s. 50.

687 Tamže.

688 Tamže, s. 51.

689 Tamže.

690 Tamže, s. 53.

691 Tamže, s. 58. Frýdecký tak opomína Štúrovu lyrickú tvorbu.

Štúrovu odbornú tvorbu (jazykovedné diela, prípravu prosbopisov pre cisára, etnografický výskum). Opäť sa vracia k myšlienke, že v diele *Slovanstvo a svet budúcnosti* nie sú všetky tézy pôvodne Štúrove a mohli byť pridané do diela pri preklade. Hodnotenie Štúrovej osobnosti končí poeticky a hyperbolicky pozitívne: „*byl pružným pérem, jež posunulo ručičku na ciferníku národním tam, kde jí měla zapotřebí doba nová. Jeden z nejčistších charakterů lidstva jest i výkvětem probuzeného Slovanstva a zůstane jím, pokud pod věkovitými štíty Tater zvonit bude slovenština a pokud nad nimi kroužit bude veliký, symbolický pták, Slovanstva orel bílý.*“⁶⁹²

V čítankách z prvej republiky, ktorých autorom je Albert Pražák, si mohol študent prečítať úryvok zo životopisu L. Štúra od Heleny Turcerovej-Devečkovovej, ktorá zbierala materiál o Štúrovi pre svoju dizertačnú prácu, ktorou sa habilitovala na parížskej Sorbone.⁶⁹³ Text je pomerne nestranný, obraz Štúra vyznieva z veľkej časti nezaujato, objektívne. K náučnosti textu prispieva aj vymenovávanie, odborné členenie jeho činnosti („*a. Štúr Slovan a Slovák 1827 – 1838, b. Štúr Slovák a Slovan 1838 – 1848, c. Štúr všeslovan 1848 – 1856*“⁶⁹⁴). Z charakterových vlastností zdôrazňuje Turcerová jeho cieľavedomosť, sociálne cítenie, študijnú usilovnosť a charizmu, ktorou pôsobil na svojich spolužiakov, či neskôr študentov. Spomína aj jeho organizačné schopnosti, zásluhy na vytvorení kontaktov s vedeckými spoločnosťami v Poľsku, Čechách a v Rusku. Zdôrazňuje jeho úlohu pri výchove mládeže a zmene v spôsobe výuky. Učil v československom jazyku, nie latinsky, prednášky boli komplexné, zahŕňali témy nielen z jazyka a literatúry, ale aj histórie, historickej slovanskej geografie, etnografie a etiky. Nezabúda na jeho redaktorskú a publicistickú činnosť. *Slovenskje národňje novini* sa podľa Turcerovej stali platformou Štúrovej filozofie a presadzovania „*vlastneckého ducha*“.

V závere článku vyjadruje ľútosť nad osudom Štúra po revolúcii, keď napriek sile a najlepšiemu veku nedokázal prekonať sklamanie a utiahol sa do Modry. Vyjadruje aj kritický pohľad na jeho rezignáciu, aj keď uznáva, že „*spásu v sebe hľadajú ľudia a národy rázne, mocné duchom.*

692 Tamže, s. 61.

693 Nadviazala aj kontakty so Štúrovými najbližšími príbuznými – s Antonom a Dionýzom Štúrom. S. H. Vajanský jej poskytol svoj rodinný archív, v ktorom našla niekoľko Štúrových listov. Práca *Louis Štúr et l' idée de l' indépendance slovaque (1815 – 1856)* bola veľmi pozitívne hodnotená, a tak bola Helena Turcerová v roku 1913 ako prvá Slovenka slávnostne promovaná za doktorku filozofie na slávnej francúzskej univerzite. Obhájením dizertácie sa stala jednou z najuznávanejších autorít na štúrovskú problematiku.

694 PRAŽÁK, Albert. *Čítanka pre 4. triedu*. Praha : Státní nakladatelství, 1921, s. 120.

Štúr bol skleslý na duchu, a preto videl všetko v takom čiernom svetle“.⁶⁹⁵ Tento jeho duševný stav označuje aj za príčinu jeho nešťastného zranenia a následnej smrti. Záverečné vety napriek predchádzajúcej objektívitie smerujú k vytvoreniu legendy: „*Ztratu jeho oplakávalo celé Slovensko a Slovanstvo. Dal im mnoho: dal im srdce a celý svoj život. A všetky jeho činy a zámery boli čisté, vyplývaly z jeho rýdzeho charakteru.*“⁶⁹⁶ Vo vysvetlivkách uvedených v závere čítanky je Štúr opísaný „*ako osnovateľ, zakladateľ samostatnej literárnej slovenčiny, básnik, estetik, novinár a politik*“. Z diela samotného Štúra si študenti mohli prečítať ukážku z básne *Matúš Trenčiansky* (časť z epickej skladby *Matúš z Trenčína*), ktorá v súlade s procesom kreovania národných hrdinov idealizuje osobnosť Matúša Čáka a v boji s Karolom Róbertom znázorňuje jeho legendárny obraz.

V Pražákových čítankách nenachádzame žiadne úryvky zo Štúrových jazykovedných alebo filozofických diel. V súlade s osnovami teda mali študenti realizovať čítanie s porozumením, pochopiť text, jeho prostredníctvom spoznávať vlastné dejiny a učitelia mali formovať vlastenectvo a pozitívny vzťah k národu.

Aj v časoch Slovenského štátu malo podľa osnov mať čítanie prednosť pred literárno-historickou analýzou, rozbor diela sa sústreďoval na námet (pomenovanie „*látky, myšlienky, druhu*“), formu (analýza významu, rytmu, kompozície), na poslednom mieste bolo zaradenie diela do literárneho vývinu v básnikovej a národnej tvorbe. Rozbor však nemal byť detailný, „*aby žiaci nestratili pod množstvom podrobností [...] jednotné poňatie diela*“.⁶⁹⁷ V učebnici Jozefa Dafčíka (1940) nachádza študent podrobný návod ako čítať, ako si robiť kartotečné lístky, učebnica teda neslúžila len ako čítanka, ale súčasne zo žiaka vychovávala uvedomelého čitateľa. Učebnica podáva bohatý výber z romantickej poézie – balady a revolučné básne Sama Chalupku, Janka Kráľa či Andreja Sládkoviča, absentujú však akékoľvek ukážky od Štúra alebo o ňom.

O dva roky neskôr vydala čítanku Margita Valehrachová-Matulayová. Štúrovskú tému napĺňa článkom *Osudné Vianoce*. Neznámy autor opisuje Štúra ako dobrovoľného martýra, podáva podrobný opis jeho zranenia, vytvára obraz trpiteľa a láskavého strýka, ktorý sa stará o bratove polo-sirotu, leží mu na srdci ich osud. Jeho posledné slová sú podľa svedectva prítomného suseda „*ešte mám toho veľa urobiť*“. Do poslednej chvíle

695 Tamže, s. 128.

696 Tamže.

697 *Učebné osnovy gymnázia ako jednotnej strednej školy*. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1939, s. 18.

teda myslí nie na seba, ale na osud národa. Text je subjektívny, hneď na začiatku vyslovuje autor názor, prečo Štúr neprijal ponúkané úradnícke miesto – „*aby sa nemohol venovať práci za národ. Štúr nechcel mať zviazané ruky – ved' i vymenovanie za hlavného služneho videlo sa mu príliš malé za toľké obete*“.⁶⁹⁸ Autor ho teda posúva do pozície trpiteľa. Podrobne opisuje tragickú udalosť na poľovačke, detailnosť vzbudzuje súcit s nešťastným osudom – „*Zprvoti si myslel, že si nohu alebo zlomil, alebo vytkol. Ale keď sa obrátil a uvidel popálenú nohavicu, očerнетú a krvavú, vtedy zvedel, že sa postrelil*“.⁶⁹⁹ Na druhej strane, zdôrazňuje aj jeho ješitosť, keďže „*raz, obávajúc sa, že noha ostane kratšia, kázal si ju natáľovať, ale pritom vystrekla z rany čierna krv*“.⁷⁰⁰ V závere autor potvrdzuje vytváranie legendy, resp. obrazu Štúra ako svätca hneď po jeho smrti: „*Úlomky kostí rozobrali si na pamiatku modrianski vlastenci [...] rakev niesli zamieňavo dvanásť remeselníkov, dvanásť študentov a dvanásť roľníkov [...] svojho syna oplakával svorne celý národ*“.⁷⁰¹

V učebniciach literatúry zo 60. rokov je L. Štúr predstavený ako „*ideový vodca revolučno-demokratickej mládeže*“, študent sa oboznamoval s jeho náhľadmi na funkciu ľudovej slovesnosti v umeleckej tvorbe, prostredníctvom ukážok z jeho politických rečí mal spoznať komplexne jeho názory a sformulovať význam jeho činnosti pre dnešok.

V inovovaných osnovách z roku 1966 pribudlo k poznaniu politicko-osvetovej činnosti aj poznanie poézie. V čítankách však ukážka z tejto časti tvorby väčšinou absenteje.

Na základe týchto osnov bola vydaná aj učebnica literatúry, ktorá obsahuje najrozsiahlejšie a najucelenejšie hodnotenie Štúrovej činnosti.⁷⁰² Vyzdvihuje sa jeho vplyv na študentov lýcea, nepriamo sa vyjadrujú jeho životné hodnoty („*viedol študentov ku skromnosti, zriekaniu sa osobného pohodlia v prospech práce pre národ a k družnosti*“⁷⁰³). Študent si mal zapamätať, že formovanie Štúrových názorov ovplyvnil študijný pobyt v Halle, že bol vynikajúcim jazykovedcom a jeden z najvýznamnejších slavistov. Súčasne je vytváraný obraz komplexnej osobnosti – organizátora politického života, publicistu, jazykovedca aj literáta, rečníka a literárneho vedca. Pre všetky tieto činnosti a vlastnosti je označený ako

698 VALEHRACHOVÁ-MATULAYOVÁ, Margita. *Čítanka pre slovenské gymnáziá*. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1942, s. 78.

699 Tamže, s. 79.

700 Tamže.

701 Tamže, s. 80.

702 *Literatúra pre 1. ročník stredných všeobecnovzdelávacích škôl a 1. ročník stredných odborných škôl*. Bratislava : SPN, 1969, s. 231-235.

703 Tamže, s. 231.

vedúca osobnosť 40. rokov 19. storočia, „*podľa ktorej sa celá generácia nazýva štúrovskou generáciou*“.⁷⁰⁴

V čítanke z roku 1964, ktorá je však len súborom pokusných textov pre 1. ročník stredných všeobecno-vzdelávacích škôl, sú zo Štúrovej umeleckej tvorby uverejnené básne *Uvítanie*, opisuje v nej návrat z cudziny a privítanie sa s rodným krajom. Báseň je ponáškou na ľudovú pieseň. Tvorila ju dvojveršia, pomyselný dialóg lyrického subjektu/autora s rodnou krajinou. Druhou básňou je *Pripomienka*, teda spomienka na slávne deje a nádej na zmenu („*bola noc, bude deň Slovákov*“), vyjadruje sklamanie z roku 1848; treťou je báseň *Rozžehnaní*, napísaná ako rozlúčka s Máriou Pospíšilovou roku 1841, po pol roku od zoznámenia sa v Hradci Králové. Za textom básní sa nachádza vysvetlivka o okolnostiach ich vzniku.

V rôznych vydaniach čítaniek sa obmieňajú úryvky z diela *Nárečja slovenskuo* – raz sa zdôrazňuje časť o starobylosti národa, ktorý potrebuje mať svoj jazyk, inokedy je to obhajoba oddelenia sa od českého jazyka a opis prípravy kodifikácie. Nemenia sa ukážky zo spisu *O národných povestiach a piesňach plemien slovanských* – pretrvávajú ukážka o spevnosti Slovanov. V pokusných textoch je uverejnený aj úryvok z prejavu na uhorskom sneme z roku 1847 – o vykúpení z urbáru a o sociálnej situácii sedliakov v Uhorsku. Dá sa z neho vyčítať nielen Štúrov demokratizmus, priznanie občianskych a politických práv všetkým vrstvám obyvateľstva, ale aj jeho snaha neobmedzovať sa v sociálnych otázkach roľníctva na užší slovenský priestor, ale riešiť podobné problémy v celouhorskom kontexte. V čítanke sa tiež nachádza úryvok zo životopisu napísaného J. M. Hurbanom, ktorý sa tak ako iné úryvky sústreďuje na charakteristiku Štúrovej osobnosti, opis jeho vzhľadu a na Štúrov vplyv na mládež. Pod vplyvom Štúra sa „*mládež štúrovská, to môžem s dobrým svedomím rieknúť, stávala zo dňa na deň vážnejšou, opravdivosti morálnej plnou, nadšenou za pravé ideály mladosti*“.⁷⁰⁵

Od 70. rokov osnovy zdôrazňovali, že učiteľ má upriamiť pozornosť študentov na Štúrovu úlohu pri formovaní revolučno-demokratickej generácie mladých, hodnotenie politickej činnosti a jeho príspevku v oblasti literárno-estetickej. Prakticky mali študenti túto úlohu spoznať prostredníctvom čítania politických rečí. Dve vydania čítaniek (1970 a 1975) sa líšia úryvkami tak zo spisu *O národných piesňach*, ako aj z politických prejavov na uhorskom sneme. Jeden obsahuje požiadavku zrušenia poddanstva, v druhom dominuje téma používania materinského

704 Tamže, s. 269.

705 Čítanka. Pokusné texty pre 1. ročník SVŠ. Bratislava : SPN, 1964, s. 213.

jazyka a vzdelávania sa v ňom. V čítanke z roku 1970 sa nachádza opäť aj úryvok z Hurbanovho životopisu.

Autori vybrali časť o príťažlivosti, charizme a odvahe Štúra: „*V krásnej junáckej len Samo Chalupka mohol s ním závodit' [...] Napadli ho raz večer traja juráti haraburdácki a chceli s ním na Panenskej ulici (Nonnenbahn) začat' roztržku. Ľudovít Štúr privolať k prvému, oprúc sa o svoju palicu: 'Mi akar?' To s takým výrazom a s takým brnivým akar, že sa chlapom odnechcelo d'alej s Ľudovítom naším, a odbegli. Lepšie duše poddávali sa mu bezvýmnočne.*“⁷⁰⁶

Osnovy z roku 1983 poukazujú opäť na potrebu zdôrazniť Štúrovu úlohu pri formovaní revolučno-demokratickej generácie mladých, zamerať pozornosť študentov na hodnotenie jeho politickej činnosti a jeho príspevok v oblasti literárno-estetickú. Čítanka pre 1. ročník z roku 1984 preto obsahuje úryvok zo snemovej reči z roku 1848, kde je zdôvodnená požiadavka používania materinského jazyka a odstránenie latinčiny z úradného styku a úryvok z diela *O národných piesňach* o spevnosti Slovanov.

Požiadavkám z osnov boli podriadené aj úlohy pre študentov („*Podľa úryvku sformulujte do stručnej osnovy požiadavky Ľ. Štúra v prospech slovenského ľudu. Ktoré vlastnosti slovenského ľudu vyzdvihuje Štúr v úryvku? Ktorú črtu vyzdvihuje u Slovanov v porovnaní s ostatnými národmi Európy?*“).

Vlastné porozumenie a interpretáciu mohol študent konfrontovať s literárno-kritickými pohľadmi J. Vlčka, na základe úryvkov z jeho diel *Kapitoly zo slovenskej literatúry* a *Dejiny slovenskej literatúry*. V oboch sa vyjadruje k vnímaniu Slovanov a názorom Štúra o ľudovej piesni či slovanskom duchu.

Literatúra aj čítanka z roku 1991 kopíruje predchádzajúce v oblasti výberu zo Štúrovej tvorby. Obsahuje úryvky z *Reči na uhorskom snehu*, z diela *Nárečja slovenskuo* (časť o „*čase národného prebudenia*“), *O národných piesňach* (opäť časť o spevnosti Slovanov) a báseň *Rozžehnaní*. Štúrov portrét dokresľuje úryvok zo životopisu Ľ. Štúra od Hurbana *Rozpomienky*, v ktorom sa nachádza Štúrova charakteristika ako vodcu mládeže, charizmatického a rozhodného človeka. Úryvok opisuje výlet na Devín a prijatie slovanských mien ako výrazu oddanosti národnej práci. Za kapitolou o slovenskom romantizme sa nachádzajú sumarizujúce otázky a úlohy. Sú formulované v súlade s modernými didaktickými teóriami, využíva sa celá škála Bloomovej ako aj Niemierkovej

706 MINÁRIK, Jozef – MARČOK, Viliam – GAŠPARÍK, Mikuláš. *Čítanka pre 1. ročník stredných všeobecnovzdelávacích škôl a 1. ročník stredných odborných škôl*. Bratislava : SPN, 1970, s. 513.

taxonómie⁷⁰⁷ cieľov a kompetencií – vedomosti alebo schopnosti na získanie informácií – postoje (súhlasíť); pochopenie alebo interpretácia informácií vlastnými slovami; aplikovanie alebo využívanie vedomostí v neznámej situácii (pripisovať hodnotu, vyjadriť, vyhľadávať, využiť zdroj); analýza alebo rozpísanie vedomostí na menšie a poukázanie na vzťahy medzi nimi (kategorizácia, analýza); syntéza alebo spojenie dvoch častí: vedomostí a riešenie problému (usporiadať, dokázať pomocou príkladu); hodnotenie alebo robenie rozhodnutí/posudkov na základe kritérií (určiť, zhodnotiť); prepájanie vedomostí z jazyka, literatúry a poetiky (kombinovať, konštruovať). Študent má teda na základe úryvkov použiť komparáciu, analýzu, syntézu, realizovať zaradenie autorov a textov do literárneho vývinu.

V učebniciach literatúry (ojedinele v čítankách) sa sporadicky objavuje Štúrov portrét. Je to reprodukcia jedinej známej fotografie z roku 1849, ktorú pretvoril do litografie český litograf František Kolář. Tá sa stala neskôr (1872) predlohou pre maľbu Jozefa Božetecha Klemensa pre účely vytvorenia galérie „*slovenských výtečníkov*“ v Matici slovenskej. Iným zdrojom je litografia srbského maliara a litografa Anastaza Jovanovića, ktorý vytvoril oltárny obraz v Hlbokom, dlhoročnom pôsobisku J. M. Hurbana. V čítankách zo 60. až 80. rokov sú faksimile rukopisu Štúra. Z nejasných kópií sa dá vyčítať, že ide o listy adresované J. M. Hurbanovi a A. H. Škultétymu, datované rokmi 1835 a 1834.

Pri analýze textov v učebniciach literatúry, teda čítankách, prípadne literárnych výchovách pridáme k záveru, že z diela Ľudovíta Štúra sa opakujú úryvky z jeho jazykovedných diel *Nauka reči slovenskej* a *Nárečja slovenskuo alebo potreba písania v tomto nárečí*, spisu *O národných piesňach a povestiach plemien slovanských* a úryvky z jeho najznámejšieho politického prejavu – z Reči na uhorskom sneme v roku 1848 (ojedinele z roku 1847, v skúmaných textoch len dvakrát).

707 Benjamin Bloom (1913 – 1999), americký profesor psychológie. Vo svojom výskume sa venoval teórii učenia a vyučovania, vývinovou psychológiou. Od roku 1956 sa venoval formulovaniu učebných cieľov, pričom v nich stanovil tri hlavné stimulačné oblasti – kognitívnu, afektívnu a psychomotorickú. Výsledkom jeho výskumu bolo stanovenie šesťstupňovej taxonómie kognitívnych (odborné a intelektuálne schopnosti) vzdelávacích cieľov. Pedagóg a psychológ Bolesław Niemierko (1935), považovaný v Poľsku za výraznú autoritu v oblasti didaktiky, pôsobí na Univerzite v Gdansku/Sopotoch, sa vo svojom výskume venoval inovatívnym metódam v didaktike, zjednodušil Bloomovu taxonómiu a zredukoval ju na 4 úrovně (2 stupne tvoria poznatky a 2 aplikácia). Bližšie k tomu pozri napr. TUREK, Ivan. *Didaktika*. Bratislava : Iura Edition, 2008; BLÁŠKO, Michal. *Základy modernej didaktiky. I. a II. časť*. Košice : TU, 2010; KRATOCHVÍL, Viliam. *Modely na rozvíjanie kompetencií žiakov vo výučbe dejepisu. K transformácii histórie a školského dejepisu*. Bratislava : *Acta historica Posoniensia* V, 2004 a i.

V učebniciach, ktoré slúžia ako študijný prameň, sa formoval u študentov obraz Štúra ako výrazného organizátora, charismatického učiteľa, za ktorým súveká mládež išla aj do konfliktu s vedúcimi autoritami školy. Ojedinele sa študent dozvedel, že Štúr vo svojich prednáškach predostrel svojim poslucháčom predstavy o novej romantickej estetike, že nabádal k ľudovýchovnej a vzdelávacej činnosti (zakladanie nedeľných škôl, spolkov miernosti, svojpomocných sýpok a pokladníc, spoluorganizoval ochotnícke divadlo...). Stručná zmienka o vytváraní novej poetiky v období slovenského romantizmu sa nachádza v úvodnej kapitole, vo všeobecnom prehľade, literárnom alebo spoločensko-historickom kontexte obdobia. Najčastejšie sa zdôrazňovala jeho téza „*potreby spojenia ducha s predmetnosťou*“ a požiadavka, aby poézia smerovala k vyšším nadosobným cieľom. Sporadicky je spomenutý údajný vplyv Štúrovho posmrtné vydaného diela *Slovanstvo a svet budúcnosti* na konzervatívne orientovanú slovenskú politiku v 60. a 70. rokoch 19. storočia. Jednoznačne sa však vytvára portrét L. Štúra ako vodcu mládeže aj rovesníkov svojej generácie, ktorý nevstupoval do konfliktov, ktorého všetci uznávali ako autoritu a ktorý obetoval osobný život v prospech zmeny života národa. Potvrďovala sa tým myšlienka Františka Frýdeckého, ktorý v úvode svojej príručky napísal, že ňou „*uctívá skrovně velikou památku Ludevíta Štúra, idey pokroku bojovníka, bezděky nejvyššího svědka literární jednotnosti Čech a Slovenska*“.⁷⁰⁸

V závere môžeme konštatovať, že učebnice jazyka aj literatúry fungovali ako učebné príručky bez výraznejšieho alebo žiadneho didaktického aparátu. Obsahovali fakty, ktoré sa mal študent naučiť a vlastnou analýzou dospieť k potrebnému poznaniu. Učebnice podporovali vytváranie obrazu o Ľudovítovi Štúrovi ako ideálnom, charismatickom vodcovi, aktívnom organizátorovi národného života, vynikajúcom jazykovedcovi a človeku oddanom vyšším cieľom, ktorý je ochotný vzdať sa osobného života v záujme vznešeného ideálu. Napriek zásade objektívnosti používali učebnice obrazný jazyk, s množstvom hyperbol, expresívnych prívlastkov, personifikácií a patetických štylizácií. Texty boli často závädzajúce, nebolo možné zadať problémovú úlohu alebo otázku (tento trend, žiaľ, väčšinou v učebniciach pretrváva do dnešných čias). Porovnávané učebnice potvrdzujú tézu, že slovenčina pôsobila ako štátnotvorný a národotvorný predmet a mala v sústave vzdelávacích predmetov prvoradé miesto.

708 FRÝDECKÝ (1920), s. VII – VIII.

ĽUDOVÍT ŠTÚR A SLOVENSKÉ DIVADLO

JULIANA BEŇOVÁ

Impulzom na pripomínanie si životných osudov a činnosti Ľudovíta Štúra je dvojsté výročie jeho narodenia. Rôzne sociologické prieskumy už viackrát potvrdili, že väčšina Slovákov považuje práve Štúra za jednu z najvýznamnejších osobností slovenskej histórie. Terminológiou súčasníkov možno povedať, že sa zrodila „superstar“ – v mnohých mestách má postavené pomníky, pomenovali po ňom ulice, námestia či literárno-jazykové súťaž, stal sa dôležitou maturitnou otázkou, natočili o ňom viacero filmov i dokumentov a nedávno bol dokonca zaregistrovaný ako obchodná značka.⁷⁰⁹

V období jubilejných osláv prebieha veľké množstvo podujatí, konferencií a stretnutí venovaných Štúrovmu životu a dielu. Avšak zatiaľ nikto svoje výskumy či pohľady na tohto intelektuála, novinára, kodifikátora jazyka a v neposlednej miere i politika nezasadil do divadelného diskurzu. A hoci je Štúrov vzťah k umeniu a k poslianiu dramatickej literatúry už pomerne známy, jeho vystúpenia v oblasti praktického divadla zostávajú naďalej ukryté v archívnych dokumentoch, primárnych i sekundárnych prameňoch.

A snáď najmenej informácií máme o tom, že Ľudovít Štúr sa stal hlavným hrdinom viacerých slovenských drám, pričom niektoré z nich boli uvedené na slovenských profesionálnych scénach – možno teda povedať, že zo Štúra sa predsa len stala divadelná „superstar“.

709 Štúrovo meno dnes slúži ako reklama – v niektorých slovenských mestách boli otvorené kaviarne pod značkou SHTUR či ŠTÚR (nápojové a jedálne lístky sú písané štúrovskou slovenčinou), v ktorých je možné zakúpiť si množstvo reklamných predmetov so Štúrovým portrétom. Po známom televíznom seriáli Štúrovci (1991) vznikol v roku 2015 v rámci RTVS dokument s názvom *True Štúr*, v ktorom vyšetrovateľ (stvárnil ho Róbert Roth) rieši okolnosti úmrtia Ľudovíta Štúra v televíznom formáte detektívky. V jubilejnom roku 2015 sa Štúrov portrét ocitol aj na striebornej zberateľskej a pamätnej dvojeurovej minci.

Eudovít Štúr ako subjekt divadelného diania

V čase konštituovania moderných národov bolo zakladanie a budovanie národných divadiel jedným z charakteristických znakov všetkých národov žijúcich v habsburskej monarchii. Prvoradým cieľom týchto divadiel bolo pozdvihovať národný a verejný život a pomáhať v procese rozvoja občianskej spoločnosti. Kým mnohé národy už budovali svoje profesionálne divadelné stánky⁷¹⁰, špecifické politické, hospodárske a kultúrne podmienky Slovákov v Uhorsku stále nepriali vzniku profesionálneho divadla. Národné divadlá na Slovensku zakladajú preto slovenskí obrodenci (vidiecka a malomestská inteligencia), študenti a divadelní ochotníci, ktorí divadlo chápu ako jedinečný prostriedok na šírenie vzdelania a osvety a vidia v ňom užitočný nástroj na formovanie národnej kultúry.

Eudovít Štúr a slovenské ochotnícke divadlo

Ako prvé z radu obrodeneckých ochotníckych divadiel vzniká pod vedením významného národného aktivistu, knihára a kníhkupca Gašpara Fejérpataky-Belopotockého v Liptovskom Sv. Mikuláši divadlo, ktoré jeho zakladateľ nazval Divadlo slowanské Swato-Mikulášske.⁷¹¹ Svoju činnosť začalo 22. augusta 1830 premiérou satirickej veselohry *Kocúrkovo* z pera významného slovenského dramatika Jána Chalupku. Belopotockého divadelné podnikanie ukázalo cestu aj ďalším, ktorí prostredníctvom divadla chceli posilňovať slovenskú identitu a prezentovať národnú kultúru.

Iniciatívu v tejto oblasti preberajú študenti prešporského evanjelického lýcea, nachádzajúci významných podporovateľov a ochrancov svojich divadelných úsilií v Sobotišti a na Myjave. Vďaka podpore skúseného sobotišt'ského učiteľa, notára a vzdelanca Samuela Jurkoviča dochádza

710 Pre porovnanie, napr. prvá profesionálna divadelná skupina v srbskom prostredí bola založená v roku 1838 v Novom Sade. Práve novosadské divadlo (neskôr známe ako Srpsko narodno pozorište) malo najväčšiu zásluhu na tom, že v 60. rokoch 19. storočia sa u južných Slovanov formovali prvé stále profesionálne súbory s kamennými divadlami (Nový Sad – 1861, Záhreb – 1861, Belehrad – 1868). Myšlienku vybudovať dôstojný divadelný stánok u našich západných susedov datujeme rokom 1844 (žiadosť o povolenie vybudovať a prevádzkovať samostatné české divadlo). V roku 1862 bolo otvorené Prozatímní divadlo, v ktorom v roku 1868 položili základný kameň pre Národné divadlo (otvorené 11. júna 1881).

711 Podrobne o vzniku a činnosti ochotníckeho divadla v Liptovskom Mikuláši pozri CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena – NOSKOVIČ, Alexander – ČAVOJSKÝ, Ladislav et al. *Kapitoly z dejín slovenského divadla : Od najstarších čias po realizmus*. Bratislava : SAV, 1967, s. 218-222.

napokon k založeniu divadla pod názvom Slovenské národné divadlo nitranské. Podnetom k jeho vzniku bola návšteva Ondreja Braxatorisa (Andreja Sládkoviča) v Sobotišti v júli 1841. Ten po rozhovore s Jurkovičom aktivizoval svojich kolegov (študentov) z evanjelického lýcea⁷¹² tráviacich prázdniny v Sobotišti a v blízkom okolí a čoskoro sa pustili do príprav prvej inscenácie. Išlo o trojdejstvovú frašku *Starý kočiš Petra III.* od nemeckého dramatika Augusta von Kotzebueho. Túto frašku si študenti vybrali z viacerých dôvodov – potrebovali nekomplikovaný text s malým počtom postáv a len s minimom ženských úloh, pretože herečky nemali (na hru ich upozornil Jozef Miloslav Hurban, mladý kaplán z neďalekej Brezovej, neskôr manžel Anny Jurkovičovej, dcéry Samuela Jurkoviča).⁷¹³ Prvé predstavenie Slovenského národného divadla nitrianskeho sa tak konalo v Sobotišti v hostinci u mešťana (katolíka) Antala Hrebíčka, v miestnosti, do ktorej sa zmestilo asi štyridsať ľudí. Inscenácia *Starý kočiš Petra III.*⁷¹⁴ mala značný ohlas a dokonca priniesla aj istý finančný zisk.⁷¹⁵ Činnosť mladého divadelného kolektívu opísal Jurkovič v rozsiahlej (stošestnásťstránkovej) rukopisnej kronike divadla pod názvom *Zpráva Slovenského národného divadla nitranského v Sobotišti založeného dne 5. srpna 1841* (ďalej len *Kronika*).⁷¹⁶ Na základe týchto

712 Prešporskí študenti teológie a práva pripravovali počas prázdnin v roku 1841 predstavenie *Hrabě Beňovský čili Spiknutí na Kamčatce* (hra Augusta von Kotzebueho). Hra však bola veľmi náročná na prípravu a výpravu, študenti museli zápasit s množstvom prekážok a tak sa zamýšľané predstavenie napokon nekonalo. Do tejto beznádejnej situácie zasiahol Andrej Sládkovič, ktorý využil nadšenie študentov a tí po stretnutí so Samuelom Jurkovičom začali pripravovať novú hru.

713 Inscenovanie tejto Kotzebueho hry predstavovalo najlepšiu voľbu. Jurkovič o tom v *Kronike* píše: „wywolil se chatrný sice, však slowensko-národnj kus“ (s. 102), t. j. hra so slovanským motívom, ktorá bola v tom čase populárna u ochotníkov a často uvádzaná. Inscenácia nevyžadovala náročnú prípravu, pričom podstatnú úlohu tu zohral aj fakt, že v hre vystupuje iba jedna ženská postava, ku ktorej sa „Anna Gurk. [Jurkovičová] docela ochotně odhodlala“ (Tamže, s. 102). Hru predviedli prešporskí študenti 5. augusta 1841 v rámci „Dramatycko – Zpěwo – Deklamatornj Zábawy“ (Tamže, s. 103), pričom hlavných úloh sa zhostili August Roy (Dobrožil), Anna Jurkovičová (Anička, dcéra Dobrožilova), Daniel Koléni (Peter), Samuel Štúr ml. (starý kočiš) a Ľudovít Šulek (Ivanško). Podrobne pozri Dejiny Slovenského národného divadla nitranského. In *Slovenské divadlo*, 1962, roč. 10, č. 1, s. 101 – 104.

714 V Jurkovičovej *Kronike* je hra uvádzaná pod názvom *Starý wozka Petra třetjho*.

715 Predstavenie videlo štyridsaťtri osôb (viac sa do miestnosti nezместilo) a výnos z neho bol neočakávane veľký (45 zlatých). Zarobené peniaze ochotníci neskôr investovali do zakúpenia kúlís a opony s obrazom Nitry. Okrem samotnej hry tvorili súčasť programu aj predslov napísaný Hurbanom (predniesol ho Daniel Koléni „gadrně a důrazně“), spev slovenských piesní a prednes básní. Pozri Dejiny Slovenského národného divadla nitranského. In *Slovenské divadlo*, 1962, roč. 10, č. 1, s. 106.

716 Správu o činnosti divadla napísal S. Jurkovič v slovakizovanej češtine, teda v jazyku, ktorý používali slovenskí evanjelici pred štúrovskou kodifikáciou.

zápisov sa dozvedáme aj o hereckom obsadení jednotlivých inscenácií, ako aj o vzťahoch medzi členmi kolektívu a častých problémoch pri uvádzaní hier. Medzi hercami nachádzame známych štúrovcov, ktorí ako študenti prichádzali počas prázdnin skúšať inscenácie (Ján Francisci, Andrej Sládkovič, Samuel Štúr ml., Ľudovít Šulek⁷¹⁷, August Horislav Krčméry, Ján Kalinčiak – šepkár) a tiež mená miestnych dievčat, ktoré ako prvé ženy stáli v tomto regióne na javisku (Anna Jurkovičová, sestry Anna a Zuzana Koléniové).

Vzhľadom na pravidelné účinkovanie študentov prešporského lýcea v divadle v Sobotišti a časté obsadzovanie Samuela Štúra ml. (Ľudovítovho brata) do hlavných úloh možno predpokladať, že do činnosti ochotníckeho divadla sa nejakým spôsobom zapojil aj Ľudovít Štúr. Zápisy S. Jurkoviča v *Kronike* jeho „účasť“ na divadelnom dianí potvrdzujú, a to v dvoch prípadoch – raz ako arbitra v spore pri obsadzovaní úloh a druhý raz ako žiadateľa o dovoľenie uviesť predstavenie v meste Trenčín. Ľudovíta Štúra si ako lyceálneho pedagóga a národného aktivistu vážili nielen študenti, ale aj organizátori kultúrnej a osvetovej činnosti na Slovensku. Preto ho študenti ako známu autoritu požiadali o pomoc pri riešení jedného sporu, ktorý vznikol v ochotníckych radoch. Počas veľkonočných prázdnin v roku 1842 totiž ochotníci zamýšľali vystúpiť na Myjave s hrou, ktorá by mala domáceho „nitrianskeho“ hrdinu. Rozhodli sa preto pre dielo A. von Kotzebueho, drámu *Hrabě Beňovský čili Spiknutí na Kamčatce*. So spomínaným textom však mali problémy už v minulosti, konkrétne s hereckým obsadením i s technickou realizáciou. Tie ich neobišli ani tentoraz. Jablkom sváru sa stalo obsadenie titulnej postavy grófa Mórica Beňovského, ktorú chceli stvárniť hneď dvaja študenti, D. Koléni a S. Štúr ml. Ešte počas vianočných prázdnin sa zišli ochotníci v Prešporku, aby si rozdelili úlohy: dohodli sa, že grófa zahrá Štúrov mladší brat, ale zrazu jeden z mladíkov, D. Koléni „*také chuť k ni byl dostal i proto že Nitranem gest, a Beňowský také Nitranem byl,*“⁷¹⁸ *pak že se divadlo w Nitranském kraji prowoditi mělo*“⁷¹⁹ a problém bol na

717 Ľudovít Šulek (1822 – 1849) – od roku 1846 kaplán J. M. Hurbana v Hlbokom; v tomto kontexte je zaujímavá informácia, že napísal ódu na Ľ. Štúra a ľúbostné básne venované jednej z ochotníckych herečiek, A. Koléniovej. Počas revolúcie ho zatkli a uväznili, zomrel v komárňanskej pevnosti.

718 Uvedenej charakteristike Beňovského treba rozumieť v tom zmysle, že pochádzal z mestečka Vrbové, ktoré sa nachádzalo v Nitrianskej stolici; podobne aj formuláciu, že divadelné predstavenie sa bude konať „*v nitrianskom kraji*“, teda na Myjave, ktorá bola tiež súčasťou Nitrianskej stolice.

719 Dejiny Slovenského národného divadla nitranského. In *Slovenské divadlo*, 1962, roč. 10, č. 1, s. 115.

svete. Mladí sa rozhodli, že o titulnú rolu budú žrebovať. Žreb padol na Samka Štúra, čo však pobúrilo Danielove sestry, ktoré svoje účinkovanie podmienili tým, že na javisko vystúpia len vtedy, ak úlohu grófa dostane ich brat. Pre nezainteresovaných to bol možno banálny pseudoproblém, no z pohľadu mladých „búrlivákov“ išlo o hotovú katastrofu. Do príprav inscenácie už investovali nemalé finančné prostriedky – nakúpili kulisy, dokonca po prvýkrát vytlačili pozvánky – a sestrám Koléniovým zverili roly Afanázie a Feodory. Tie však trvali na svojom a vystúpenie podmieňovali bratovou hlavnou úlohou. Rozpory v mladom kolektíve sa len stupňovali. Do atmosféry hádok a neporozumení napokon zasiahol Ľ. Štúr. Priklonil sa k požiadavke sester Koléniových a v záujme zdarného predstavenia výrazne apeloval na svojho brata Samuela. A tak prihovor najvyššej inštancie „Wys[oko] uč[eného] p. Ludjewjta Štúra priwedd bratra Sam. Štúra k tomu, že ochotně Beňowského p. D. K. [Danielovi Kolénimu – pozn. a.] popustil“⁷²⁰ a prípravy na budúcu divadelnú hru sa mohli začať. Dobová kritika dokonca potvrdila, že úlohy boli rozdelené správne – v prílohe časopisu *Květy* uverejnil J. M. Hurban obsiahlu reflexiu predstavenia, v ktorej konštatuje, že ochotníci „dokonale a individuálnym swým darům a způsobnostem přiměřeně úlohy mezi sebe rozdělili“ a hru ako celok znamenite vybudovali.⁷²¹ Príbeh o väznení grófa Beňovského na polostrove Kamčatka napokon na Myjave odohrali 29. marca 1842 s mimoriadnym diváckym úspechom – „tlesk sotva se utišiti mohl“⁷²² a herci boli viackrát vyvolaní na scénu.

Druhé Štúrovo angažovanie sa v divadelnom dianí sa zhodou okolností opäť spája s už spomínanou hrou *Hrabě Beňovský*, keď s ňou chceli študenti v júli 1842 hosťovať v Trenčíne. Všetko bolo pripravené, plagáty vytlačené a rozvešané, ale predstavitelia mesta divadelníkom neudelili povolenie hru uviesť. V meste sa práve vtedy nachádzal aj Ľ. Štúr: nevieme, či išlo o náhodu alebo do Trenčína zavítal zámerne, aby si mohol pozrieť predstavenie. Po informácii, že ochotníci nesmú v Trenčíne vystupovať, poprosil Jurkovič o pomoc v tejto záležitosti Štúra. Ten ochotníkom poradil, aby sa nevzdali a za každú cenu sa usilovali získať povolenie na hranie. V *Kronike* divadla nachádzame o stretnutí so Štúrom tento záznam: „Wčera na to došel Wys. Uč. p. Lud. Štúr, ten to opět pozdwihl, pobjzege nás, bychom na takowé hanbě a potupě nepřestávali,

720 Tamže, s. 115.

721 Text kritickkej reflexie uverejnenej v časopise *Květy* (1. júna 1842, č. XI.) prepísal Samuel Jurkovič do *Kroniky*, kde ho uvádza v pôvodnom znení a dopĺňa ho ďalšími komentármi na margo predstavenia. Porovnaj Dejiny Slovenského národného divadla nitranského. In *Slovenské divadlo*, 1962, roč. 10, č.1, s.122 – 123.

722 Tamže, s. 123.

ant' tjm samým bychom twrdili, že gsme takowj, za gakowých nás wyhlásili. My sme si to také myslili, ale kam? co? a gak? – Šel sem tedy geště gednau ga s P. Lud. Štúrem i ke kapitánovi i k richtári zůstalo ale předce gen při starém. – Tak tedy při wšj ochotě při wšj dobré a šlechetné wůly zůstalo předsewzetj naše newyweděné. Trenčjn gest hnílý kaut na tom dost.“⁷²³ Vrchnostenské úrady mesta Trenčína napokon nedali ani na Štúrovi intervenciu a zo strachu pred slovanskou a slovenskou agitáciou predstavenie v meste nepovolili. Podľa Jurkovičových záznamov v *Kronike* sa totiž pred príchodom ochotníkov po meste rozchýrilo, že divadelníkov podporuje cárske Rusko a ich cieľom je „*propaganda ruská, zůřenj proti maďarizmu a zwláště Zaymu*“⁷²⁴, dokonca boli označení ako „*zradcowé vlasti rebellanti*“⁷²⁵. Divadelný kolektív potom prešiel cez Uhrovec do Turca a Liptova a v Liptovskom Sv. Mikuláši zahral hru nemeckého autora Ernsta Benjamina Raupacha *Nevolníci alebo Izidor a Ol'ga*. Podľa zápisov z *Kroniky* predstaveniu sa dostalo „*chwály weliké u obecnstwa [...] a powěsti weliké gim wyzjskalo*“⁷²⁶, dokonca ho navštívili aj známi národovci Michal Miloslav Hodža a Gašpar Fejérpataky Belopotocký. A hoci intervencia Ľudovíta Štúra týkajúca sa uvedenia hry v meste Trenčín nebola úspešná, jeho iniciatíva je dôkazom toho, že divadelný život slovenských ochotníkov sledoval a zaujímali ho ich problémy a osudy.

Súkromné divadlo slovenských ochotníkov v Levoči

Okrem osobnej účasti na divadelnom dianí v Sobotišti pripisujeme Štúrovi aj istú „zásluhu“ (v metaforickom zmysle) na sformovaní ochotníckeho súboru študujúcej mládeže v Levoči. Po odvolaní Ľ. Štúra z miesta zástupcu profesora J. Palkoviča na Katedre reči a literatúry československej opustili v marci 1844 niektorí študenti Prešporok a trinásti z nich odišli do Levoče s predsavzatím doštudovať na tamojšom evanjelickom lýceu. Podľa prešporského vzoru pôsobil aj v Levoči Ústav reči a literatúry československej pod vedením profesora Michala Hlaváčka, preto študenti verili, že práve tu nájdu priestor pre svoje aktivity. S odobrením Ľ. Štúra (a s podporou spolku Tatrín) odišiel do Levoče začiatkom školského roka 1844/1845 aj Ján Francisci, ktorý sa mal ako námestník

723 Dejiny Slovenského národného divadla nitranského. In *Slovenské divadlo*, 1962, roč. 10, č. 4, s. 539.

724 Tamže, s. 538.

725 Tamže, s. 538.

726 Tamže, s. 540.

M. Hlaváčka ujať práce s mládežou.⁷²⁷ Sotva však začal, zopakoval sa prešporský scenár – cirkevný konvent akúkoľvek činnosť spojenú s presadzovaním a podporovaním slovenského jazyka a kultúry zakázal a profesor Hlaváček mohol budúcich kazateľov „cvičiť“ iba v biblickej češtine. Aj napriek zákazu zorganizoval Francisci mladých študentov do súkromného združenia, ktoré nazvali Jednota mládeže slovenskej.⁷²⁸

Divadelné aktivity začali študenti presadzovať a rozvíjať v októbri 1845, keď na stretnutí Jednoty založili jej členovia tzv. Súkromné divadlo slovenských ochotníkov. Toto divadlo reálne fungovalo skôr ako praktická súčasť vyučovania – pre študentov to boli vlastne cvičenia v prednese, rétorike, v jazykoch (hrali v slovenčine, češtine, nemčine) a v písaní vlastných dramatických textov. Stretnutia za účelom príprav divadelných predstavení mali aj výchovný aspekt – divadlo odvádzať „mládež od večerných zábav pri pive a kartách“.⁷²⁹ Pre divadelnú činnosť našli študenti aj vyhovujúce priestory: ako vychovávateľ syna bohatého levočského mešťana dostal Ján Francisci na užívanie priestraný dom,⁷³⁰ v ktorom sa nachádzala miestnosť slúžiaca neskôr ako divadelná sála. K divadelným predstaveniam pripojili študenti aj hudobné čísla, ktoré pre nich zabezpečoval hudobný krúžok. Za správcu divadla bol ustanovený Štefan Mandelík, ktorý o jednotlivých predstaveniach viedol podrobné zápisy, zachované pod názvom *Dejepis súkromného divadla slovenských ochotníkov v Levoči v roku 1845/6*. Poskytol v nich základný prehľad o repertoári, hereckom obsadení, technicko-inscenačných možnostiach, o zaujímavostiach z príprav i realizácie a tiež vlastný pohľad na divácke ohlasy. Na tomto mieste je dôležité pripomenúť, že „súkromný charakter“ divadla spočíval v tom, že študenti hrali najmä pre seba a ich obecenstvo tvorili nehrajúci členovia Jednoty, až neskôr pozvaní učitelia a iní hostia. Úplne verejným sa divadlo stalo až od

727 Podrobnejšie o činnosti levočského Ústavu a Jednoty mládeže slovenskej pozri v štúdiu Jána Martáka, v ktorej sa autor venuje najmä divadelným aktivitám Jednoty v rokoch 1845 – 1847. MARTÁK, Ján. Divadelná činnosť Jednoty mládeže v Levoči (1845 – 1847). In *Slovenské divadlo*, 1961, roč. 9, č. 2, s. 145 – 146.

728 Levočská Jednota mládeže slovenskej sa stala súčasťou širšej organizačnej siete podobných jednôt, zakladaných slovenskými študentmi (na lýceách v Prešporku, Banskej Štiavnici, Kežmarku, Prešove, Sarvaši). Hlavným správcom celej siete sa stal J. Francisci. Činnosť levočskej Jednoty bola relatívne široká a prebiehala v dvoch formách – praktickej a teoretickej. Teoretická zložka obsahovala odborné prednášky (štúrovská slovenčina, estetika, cudzie jazyky, história, filozofia a psychológia) a praktická činnosť spočívala vo vlastnej literárnej tvorbe, v prednese a diskusných stretnutiach, ďalej zahŕňala nácvik spevu, hudby a tiež divadla.

729 MARTÁK (1961), s. 146.

730 Išlo o dom majiteľa baní Andreja Probstnera na Mäsiarskej ulici v Levoči.

dvanásteho predstavenia (14. marca 1846; uviedli Chalupkovo *Kocúrko-vo*), kedy „*zábavu túto navštívením svojim poctili i p. profesoria so svojimi rodinami i domáci pán i ženské*“, ⁷³¹ a to v hojnom počte. Divadlo začalo byť v Levoči všeobecne známe, o jednotlivých predstaveniach sa jeho obyvatelia dozvedali vďaka *ceduliam*, roznášaným po meste (najprv boli ručne maľované, neskôr aj tlačené). ⁷³²

Činnosť mladých ochotníkov v Levoči postupne nadobúdala niekoľko charakteristických črt – divadlo stálo na poloverejnom základe; rýchla zmena repertoáru viedla k častej improvizácii a neukončeniu predstavenia (herci neovládali dobre texty); ženské úlohy hrávali muži (prítomnosť ochotníckych herečiek bola nemysliteľná) a v repertoári dominoval veseloherný žáner (prevažovala Chalupkova a Klicperova dramatika). Za pozoruhodné považujeme tiež inscenovanie hier súčasníkov – študentov, v ktorých autori reagovali na súdobé udalosti. Tak napríklad 5. marca 1846 uviedli hru Mikuláša Dohnányho *Odchod z Breťislavi*, ⁷³³ v ktorej autor umelecky spracoval udalosti odchodu študentov z prešporského lýcea a vlastnú skúsenosť (Dohnány bol jedným z tých trinástich, ktorí prišli do Levoče; v čase uvedenia hry bol však medzi levočskými študentmi posledný, ktorý osobne zažil prešporský „exodus“ – všetci ostatní o ňom vedeli už len z rozprávania). V kruhu svojich spolužiakov oživil Dohnány pamiatku na pohnuté udalosti, ktorým ich protagonisti už vtedy pripisovali historický význam, a za postavu Slavomila ukryl osobnosť Ľudovíta Štúra (stvárnil ho J. Francisci). Prológ predniesol sám autor a predstavenie ukončili diskusiou, piesňami a podaním správy o udalostiach, ktoré sa stále pociťovali ako „čerstvé“ a dôležité, veď mali za následok vznik samotnej levočskej Jednoty. ⁷³⁴

Protest proti odvolaniu Štúra z prešporskej katedry dal teda do pohybu slovenskú mládež aj na poli divadelnom. V Levoči tak začalo pracovať ochotnícke divadlo na súkromnom základe, ktoré počas školského roku 1845/1846 zahrlo dvadsaťdva predstavení. Medzi „hercami“ levočského divadla by sme našli aj niekoľko známych osobností, ktoré sa neskôr

731 MARTÁK (1961), s. 151.

732 Prvým predstavením bolo Chalupkovo *Kocúrko-vo* (29. októbra 1845), pričom študenti odohrali iba II. dejstvo. Nemali k dispozícii oponu, vlastnú scénu, ba ani rekvizity či kostýmy. Napriek tomu však pripravili svojim kolegom „*tým zábavnejší večer, že to jedným neočakávanô, jedným aj nevidanô bolo*“. Všetkým prítomným ukázali nesmiernu chuť „*k provozovaniu divadla*“, odvalu a usilovnosť. Dokonca pre tých, ktorí neboli prítomní na „premiére“, lesnú scénu *Kocúrkova* úspešne zopakovali. Podrobne MARTÁK (1961), s. 147.

733 Z pôvodne trojdejstvej hry sa zachovalo len torzo prvého dejstva – iba necelé štyri výstupy.

734 Podrobne o predstavení *Odchod z Breťislavi* pozri v Dejepise súkromného divadla slovenských ochotníkov v Levoči. MARTÁK (1961), s. 151.

výrazne zapísali do slovenského kultúrneho a literárneho života – na javisku vystúpili Ján Botto, Ján Čajak, Pavol Dobšínský, Mikuláš Dohnány, Mikuláš Ferienčík, Samuel Šípka či už spomínaný Ján Francisci. Študenti pokračovali v divadelných aktivitách aj v nasledujúcich školských rokoch, pričom sa im podarilo do divadla dostať i nečlenov Jednoty a svojím príkladom aktivizovať divadelnú činnosť aj v iných slovenských mestách. S istou nadsádzkou možno teda na záver konštatovať, že nepriamym iniciátorom založenia divadla v Levoči bol Ľudovít Štúr.

Orol tatranský

Aj vďaka pôsobeniu levočskej mládeže a ochotníkov v Sobotišti a na Myjave sa divadelná činnosť rozširuje i do ďalších slovenských miest. Počas školských prázdnin študenti často navštevovali slovenský vidiek s vopred nacvičenými predstaveniami, alebo sa v niektorom meste pričínili o to, že miestni obyvatelia nejaké vystúpenie pripravili. Početné ochotnícke predstavenia sa v 40. rokoch 19. storočia konali najmä v Turčianskom Sv. Martine, Brezne, na Myjave, v L. Sv. Mikuláši, Modre či Banskej Štiavnici. O ich umeleckej úrovni a ohlase, ktorý v divákoch zanechali, máme správy uverejňované v literárnej prílohe *Slovenských národných novín*, vydavateľom ktorých bol práve Ľudovít Štúr. A tak opäť Štúr „zasiahol“ do divadelného života na Slovensku, keď na stránkach *Orla tatranského*⁷³⁵ uverejňoval množstvo správ o divadelnom dianí na Slovensku, recenzie divadelných hier, ako aj informácie o divadelnom umení v habsburskej monarchii. Štúr a štúrovci videli v divadle jeden z nástrojov, pomocou ktorých chceli realizovať svoj národný program, osvetové a mravné ciele, a preto mu na stránkach novín dávali adekvátny priestor. Divadlo bolo pre nich školou života a mravov, školou pre spoločenské cnosti, „pre život vyšší národa“ a podľa J. M. Hurbana predstavovalo „najspôsobnejší orgán, ktorým sa život do žíl spoločenského života nalieva“.⁷³⁶

Podiel Ľudovíta Štúra na vývine slovenského ochotníckeho divadla tak nespočíva len v jeho konkrétnej účasti na ochotníckom dianí, ale predovšetkým v jeho vplyve na študujúcu mládež, ktorá za sebou zanechala

735 *Orol tatranský* bol literárnou prílohou *Slovenských národných novín*. Táto príloha začala vychádzať v Prešporku 8. augusta 1845. V každom čísle prílohy bola na titulnej strane uverejnená báseň, literárna alebo historická štúdia, ukážky z umeleckej prózy, rôzne úvahy, cestopisné či jazykovedné články a v niektorých číslach aj divadelné ohlasy, niečo ako dnešné recenzie.

736 Citované podľa HLEBA, Edmund. *Divadlo v Levoči*. Martin : SNLM Matice slovenskej, 1995, s. 3.

výrazné literárne dielo a podieľala sa na osvetovej a kultúrnej činnosti. A hoci sa o divadelných úsiliach romantickej generácie takmer vôbec nehovorí, práve aktivity jej príslušníkov v oblasti divadla znamenali vo vývine slovenského divadelníctva podstatný a dôležitý krok. Ved' na nich stávalo ďalšie roky slovenské ochotníctvo, z ktorého sa neskôr formovalo aj profesionálne divadlo. Mladí štúrovci si aj v ťažkých existenčných a národných podmienkach uvedomovali dôležitosť divadla pre kultúrny rozvoj a ďalšie vzdelávanie, preto ho podporovali nielen vo forme dramatických textov, ale najmä aktívnou účasťou na divadelnom dianí – či už ako herci alebo organizátori divadelných predstavení.

Eudovít Štúr ako objekt divadelného diania

Osobité a najmä rozporuplné postavy slovenských dejín vždy lákali najmä dramatikov a divadelníkov. Historické osobnosti s pozoruhodnými životnými osudmi predstavovali pre autorov príťažlivú tému, pretože dramatický konflikt nemuseli „ťažkopádne budovať“, on bol imanentnou súčasťou života opisovaných osobností. Tak sa aj Eudovít Štúr stal „hlavným hrdinom“ slovenskej dramatickej spisby – jeho pohnuté životné osudy spracovali do dramatickej podoby hneď viacerí dramatici a inscenátori niektoré z drám preniesli na javisko. Výrazným javiskovým hrdinom sa stal Štúr v hrách *Misky strieborné, nádoby výborné; Orol tatranský; Tvoj Ludevít* ale aj v mnohých ďalších. Na profesionálnej scéne ožíval nielen osud Ľ. Štúra, ale aj ďalších protagonistov štúrovského hnutia a jednej generácie, pričom divadelní tvorcovia na historické postavy nazerali viacerými spôsobmi – od tradičnej vizualizácie osobnosti, cez akcentovanie tajuplných životných momentov až po reinterpretáciu a demystifikáciu slovenských romantikov. Viaceré inscenácie nabúrali ustálené kultúrne kódy a mýty a v provokujúcich interpretáciách snímali národných dejateľov z piedestálu hrdinov. Inscenátori divákovi ponúkli novú podobu národných hrdinov a je iba na nich, akým spôsobom ju v sebe ďalej spracujú.

Eudovít Štúr – dominantný hrdina drám

Už v prvej polovici 20. storočia nachádzame v slovenskej dramatickej spisbe texty zobrazujúce životné osudy Ľ. Štúra ako aj osudy známych predstaviteľov národného hnutia. Medzi prvé opusy tohto druhu patrí hra Eudovít Štúr z roku 1926. Jej autorom je vojvodinský rodák, evanjelický kňaz v Starej Pazove, dramatik Vladimír Hurban Vladimírov, známy pod skratkou VHV.

Prvenstvo teda patrilo Štúrovmu pokrvnému príbuznému. Životný príbeh Ľ. Štúra poznal autor zrejme už z domáceho prostredia – veď bol Štúrovým prasynovcom a zároveň Hurbanovým vnukom.⁷³⁷ Preto by sme mohli predpokladať, že mal k dispozícii nielen dostatočné množstvo informácií, ale snáď aj dokumentov pre spracovanie tejto témy. Drámu Ľudovít Štúr koncipoval VHV ako historickú hru v troch dejstvách (šiestich obrazoch), pričom pri písaní sledoval základný ideový zámer – vytvoriť drámu zachytávajúcu činnosť významného dejateľa národných dejín.

Z hľadiska kompozície a dramatického napätia ide (v kontexte tvorby VHV) o menej vydarenú hru, pretože autor sa tu sústredil viac na podporu vlasteneckých, osvetových a národných snažení, než na skutočný konflikt a rozvíjanie motivovaných vzťahov medzi postavami. Hra je však plná faktografických nepresností, čo u biologického potomka Štúra i Hurbana vyvoláva mnohé otázky. Voľné narábanie s faktami a adoro vanie Štúrovej osobnosti malo zjavne jediný cieľ – priblížiť vtedajšiemu divákovi (čitateľovi) životné osudy Štúra ako romantického hrdinu a upozorniť na jeho dôležité postavenie v národnom hnutí. Historickú drámu Ľudovít Štúr na slovenskom profesionálnom javisku nikdy neuvedli. Úryvok z nej však vysielali v rozhlase (20. novembra 1932 z vysielateľa v Turčianskom Sv. Martine v naštudovaní Slovenského spevokolu). V roku 1926 ju pod označením „*dramatická rozprávka v troch dejstvách*“ vydal v Báčskom Petrovci Jozef Maliak.⁷³⁸ Hurbanovu hru o Ľ. Štúrovi naštudovali aj ochotníci zo Starej Pazovy: uviedli ju v rámci Národných slávností v Báčskom Petrovci (august 1926), nevieme však, ktorý konkrétny súbor s ňou na slávnostiach vystúpil.⁷³⁹

Snáď najpodrobnejšie sa osobnosťou Ľ. Štúra zaoberal známy dramatik Karol Horák, ktorý novátorsky stvárnil osudy viacerých národných „učebnicových“ hrdinov – napríklad Jonáša Záborského v hre z roku

737 Vladimír Hurban Vladimírov (1884 – 1950) bol synom Vladimíra Hurbana (= syn Anny Hurbanovej, rod. Jurkovičovej a Jozefa Miloslava Hurbana) a Augusty Štúrovej (= neter Ľudovíta Štúra).

738 Hra Ľudovít Štúr neskôr vyšla v rámci súborného diela VHV vo vojvodinskom vydavateľstve Obzor. Pozri FILIP, Michal (ed.). *Vladimír Hurban Vladimírov. Historické hry. Dramatizácie. Libretá*. Nový Sad : Obzor, 1988, s. 167-212.

739 Podrobnejšie informácie o uvedení hry Ľudovít Štúr v prostredí vojvodinských Slovákov pozri: CICKA, Ján. VHV na našich javiskách v medzivojnovom období. In *Vladimír Hurban Vladimírov, tvorca modernej slovenskej drámy*. Red. Daniel Dudok, Michal Týr, Michal Duga. Nový Sad : Spolok vojvodinských slovakistov, 1988, s. 176- 179 a tiež HURBANOVÁ, Ľudmila. *Kronika divadelného ochotníctva v Starej Pazove a iné*. Nový Sad : Obzor-Tvorba, 1993, s. 122.

1987 *Evanjelium podľa Jonáša (Záborského)*⁷⁴⁰, Janka Kráľa v hre *Apokalypsa podľa Janka (Kráľa)* alebo *Divný Janko* (1994) či Sama Bohdana Hroboňa v hre s príznačným názvom *Archa úmluvy (medzi Bohom a Bohdanom Samoslavom Hroboňom)* alebo *Mesianistova hlava* (2000). Osudy národných hrdinov spracoval do obrazov „búrliwych životov“ v pohnutých časoch, s ambíciou portrétovať rozporuplnú osobnosť ako živého človeka. Dramatikovi Horákovi sa podarilo rozbiť mýtus o tom, že veľkí hrdinovia musia byť opísaní „veľkým štýlom“.⁷⁴¹ Životné osudy Ľ. Štúra spracoval v hre „...*príd' kráľovstvo Tvoje*“ (1996) a opäť sa k tejto osobnosti vrátil v jubilejnom roku 2015, keď pre Činohru Slovenského národného divadla pripravil na objednávku hru *Prorok Štúr a jeho tiene alebo Zjavenie, obetovanie a nanebovstúpenie proroka Ľudovíta a jeho učeníkov*, v ktorej sa od predchádzajúcej mesianistickej koncepcie (ako základného dramatického princípu) sčasti odklonil a „prorockú trojicu“ Štúr – Hurban – Hodža kreoval na pozadí revolučných udalostí a v optike ich rodinného života. Pre hlavných predstaviteľov revolúcie 1848/1849 vytvára síce rovnocenný priestor na prezentáciu politických ideí i životných rozhodnutí, avšak v osobitých výstupoch akcentuje myšlienkový a hodnotový svet titulného hrdinu.

Postavu Ľ. Štúra nachádzame v textoch vydávaných pri príležitosti rôznych jubileí, ktoré vznikali buď na objednávku konkrétneho divadla, alebo boli napísané pre „všeobecné využitie“ na oslavách spojených s osobnosťou Štúra či štúrovcov. K takým zaraďujeme aj text *Ohlasy búrných dní* (1971) so žánrovým zaradením „*pásmo o živote Ľudovíta Štúra*“. Text bol určený najmä pre amatérske mládežnícke a školské súbory s cieľom neustále sa vracieť k Štúrovej činnosti a „*pripomínať si ju pri najrozličnejších príležitostiach*“⁷⁴². Z kompozičného i obsahového hľadiska išlo o dramatické pásmo využívajúce metódu priamych otázok a obširnych odpovedí, čiže akúsi osvetovú a vzdelávaciu príručku vhodnú pre slávnostné školské akademie alebo podujatia obdobného typu.

Veľmi podobne, formou dramatickej kompozície, spracoval Štúrove osudy a jeho účinkovanie v národnopolitickom živote aj herec a režisér

740 Hra prehodnocuje Záborského život z pozície hlavného protagonistu, často preto polemizuje s oficiálnym alebo dovtedy proklamovaným pohľadom literárnej vedy na život a dielo tohto autora. V hre vystupuje viacero postáv, medzi ktorými nachádzame aj známe historické osobnosti – v jedenástom, trinástom a štrnástom obraze sledujeme výstupy Ľ. Štúra, polemizujúceho s rozhodnutiami J. Záborského, ktoré sa týkali zmyslu a výsledkov národného hnutia. Podrobne pozri HORÁK, Karol. *Evanjelium podľa Jonáša (Záborského)*. Bratislava : LITA, 1989, 56 s.

741 Komplexne o dramatickej tvorbe Karola Horáka pozri ŠTEFKO, Vladimír a kol. *Dejiny slovenskej drámy 20. storočia*. Bratislava : Divadelný ústav, 2011, s. 579-598.

742 Podrobne pozri úvod v rámci publikácie TOMKULJAKOVÁ, Alžbeta. *Ohlasy búrných dní*. Bratislava : LITA, 1971, s. 3-4.

Juraj Sarvaš, a to hneď dvakrát. Ako prvú vytvoril v roku 2003 dramatickú kompozíciu pod názvom *Vyslanec zvolenský* (pri príležitosti výročia udelenia mestských výsad Zvolenu) a v jubilejnom roku 2015 napísal hru *Orol tatranský*, v ktorej sleduje najmä Štúrovo súkromie od študentských čias až do posledných dní. Obe hry písal priamo pre Divadlo Jozefa Gregora Tajovského vo Zvolene, ktoré ich uviedlo na svojom javisku.

Pozoruhodnú dramatickú formu na stvárnenie života a diela Ľ. Štúra si zvolili mladí divadelníci Kamil Žiška (režisér, dramaturg a autor) a Miro Dacho (dramaturg a autor), ktorí pre divadlo LUDUS vytvorili spevohru v jednom dejstve pod názvom *Tvoj Ludevít* (2012). Postava Ľ. Štúra stojí v centre pozornosti aj v ďalších dramatických textoch – k tým zaujímavým (ale aj polemickým) patrí hra Jany Juráňovej *Misky strieborné, nádoby výborné* (1997), ktorú slovenská teatrologia zaraďuje k drámam s jasne formulovaným feministickým diskurzom⁷⁴³ a tiež hra Štúrovci (koncert zrušený) z roku 2006, napísaná pre Slovenské komorné divadlo v Martine. Autori predlohy Dodo Gombár a Róbert Mankovecký v nej zhudobnili básnickú tvorbu štúrovcov a zároveň prostredníctvom básní odhalili životné osudy a názory štyroch vybraných básnikov, medzi nimi aj Štúra.

Divadelných textov, dramatických kompozícií či scénických performancií, v ktorých vystupuje ako hlavný hrdina (alebo jeden z hrdinov) Ľ. Štúr, je oveľa viac ako uvádzame v tomto príspevku. V mnohých sa však objavuje iba ako jeden z revolucionárov (projekt *Dúchanie do pahrieb*, 1998 v Skalici) alebo jedna z viacerých postáv divadelnej hry (Mikuláš Dohnány: *Odchod z Bratislavy*, 1846; Stanislav Štepka: *Ako sme sa hľadali*, 1983; Ján Pavlík: *Zamatový mat*, 1998), preto sa im nebudeme venovať podrobnejšie. Zameriame sa na tie inscenácie, v ktorých sa Ľ. Štúr ocitol na javisku ako hlavný hrdina a na tie, ktoré boli niečím výnimočné, špecifické a v čase svojho vzniku zaujali nielen divákov, ale rozprúdili polemiku aj v radoch kritikov. Všetky sledované inscenácie boli uvedené v slovenských profesionálnych divadlách a majú spoločného menovateľa – Ľudovíta Štúra.

„... príď kráľovstvo Tvoje...“ (Divadlo SNP Martin, 1996)

Prvou známou inscenáciou, v ktorej ožili osudy Ľ. Štúra na javisku, je hra významného slovenského dramatika Karola Horáka (1943) pod

743 Podrobne v štúdiu teatrologičky Nadeždy Lindovskej, ktorá hovorí, že autorka Jana Juráňová „originálnym spôsobom uplatnila feministické inšpirácie ako prostriedok demýtizácie štúrovského pokolenia národných dejateľov“. Pozri LINDOVSKÁ, Nadežda. Feministická výzva slovenskej drámy. In *Slovenské divadlo*, roč. 59, 2011, č. 3, s. 272- 287.

názvom „... *príd' kráľovstvo Tvoje*“ z roku 1996, ktorú v rovnakom roku uviedlo Divadlo Slovenského národného povstania v Martine v réžii Romana Poláka s podtitulom *Život, skutky a smrť proroka Ľudovíta (Štúra)*. Autor hru vystaval ako skúšku divadelnej inscenácie, na ktorej sa ocitá jeden z najznámejších Slovákov. Ten tu však nie je v pozícii ideálneho slovenského hrdinu, teraz stojí v zornom uhle veľkého zrkadla, a v ňom sa odrážajú jeho vnútorné protiklady, mnohoraké dilemy a spory. Už od prvého výstupu zápasí Štúr nielen o ideály, ale aj so sebou samým. Jeho výpovede o stave súdobej spoločnosti sa prelínajú s obrodeneckými i revolučnými myšlienkami a vyúsťujú do idealistických vízií o slovenskom národe a jeho budúcnosti. Štúrove „spovede“ sú konfrontované s reálnymi udalosťami, s jeho ideovým odkazom pre súčasníkov. Do zložitej mozaiky vzťahov vstupujú aj Štúrovi spoluhráči či protihráči – autentické postavy Štúrových súčasníkov (Lajos Kossuth, Mihailo Obrenović, Jozef Miloslav Hurban a iní), ktoré stvárnajú Inšpicient a Šepkár (postavy z divadelného zákulisia) a pravdaže nechýba ani Ona (múza, Adela Ostrolúcka, Mária Pospíšilová, Mária Schröderová) – milenka a žena, milujúca, inšpirujúca, provokujúca. Inscenácia, ktorú autor komponoval ako „*divadelnú (javiskovú) esej*“, využíva invenčný postup prepojenia dvoch rovín – reálnej (atmosféra divadelnej skúšky) a iluzívnej (divák je vtiahnutý do skúšky a ilúziu začína vnímať ako divadelnú realitu). Inscenátori sa zaoberajú otázkou aktuálnosti Štúra v súčasnosti a možnosťami jeho „využitia“ v dnešnej spoločnosti. Je pozoruhodné, že pomocou divadelných prostriedkov sa im podarilo poukázať na rozporuplnosť a istú problematickosť tejto osobnosti. Ich dramatický hrdina je totiž až prekvapujúco váhavý, človek hľadajúci, často nepochopený a neustále bojujúci s rozumom a citmi. Dej hry rámcovaný divadelnou skúškou (na ktorú sa okrem Herca – Štúra dostavili iba Inšpicient a Šepkár) je budovaný ako pestrá mozaika reálnych príbehov a divadelného reálu. Tieto obrazy sa navzájom prelínajú v rýchlych strihoch s vynikajúcimi hereckými výkonmi (najmä predstaviteľ hlavného hrdinu Ján Kožuch si podmanil diváka osobným šarmom a intelektuálnou silou výpovedí).

Vyslanec zvolenský

(Divadlo Jozefa Gregora Tajovského vo Zvolene, 2003)

Životné osudy Ľ. Štúra sa na profesionálnom javisku objavili aj o niekoľko rokov neskôr v podobe dramatickej kompozície, ktorú pod názvom *Vyslanec zvolenský* uviedli v Divadle Jozefa Gregora Tajovského (DJGT) vo Zvolene v roku 2003. V spomínanom roku mesto Zvolen oslavovalo

hneď niekoľko výročí (760. výročie udelenia mestských práv; 150. výročie úmrtia Adely Ostrolúckej a 155. výročie zvolenia Štúra za poslanca, ktorý na uhorskom sneme zastupoval Zvolen), a preto si divadlo tieto udalosti a ich hlavných protagonistov pripomenulo v podobe divadelnej hry. Za textom, dramaturgiou i réžiou stál hosťujúci Juraj Sarvaš (1931), ktorý sa v hre zameril na významné medzníky histórie mesta a výrazné osobnosti. Tentoraz však nešlo o polemický pohľad na Štúra, ale o oslavné literárno-hudobné pásmo, v ktorom inscenátori prezentovali známe historické fakty, umeleckú tvorbu štúrovcov a Štúrove snemové reči. Tieto udalosti pretavili do dramatickej kompozície so silne prítomnou edukatívnou funkciou. Prostredníctvom kronikára a historických postáv (Ľudovít Štúr, Adela Ostrolúcka, Mikuláš Ostrolúcky, Lajos Kossuth) osvetľujú tvorcovia niekoľko kľúčových miest v Štúrovom živote, okolnosti jeho poverenia zastupovať mesto Zvolen na uhorskom sneme, približujú pozadie vzťahu s A. Ostrolúckou, zobrazujú polemiku s L. Kossuthom a posledné roky života v Modre. Tento typ javiskovej produkcie sleduje základný cieľ – pripomenúť dejinné udalosti, adorovať historické osobnosti a edukovať diváka (inscenácia môže slúžiť ako názorný doplnok k hodinám slovenčiny či dejepisu). Spomedzi všetkých hercov vynikal Kronikár Juraja Sarvaša (sugestívny a poetický prejav) a predstaviteľ Štúra Radoslav Kuric, ktorý sa neštylizoval do známeho štúrovskeho gesta, ale hral súčasného mladého muža. A hoci bola zvolenská inscenácia solídny a kultivovane zvládnutým scénickým pásmom, zostala v zomknutí tradičného javiskového stvárnenia historických osobností a z interpretačného hľadiska sa niesla len v línii doslovného tlmočenia známych faktov a skutočností. Ani scénickým tvarom ani ponúknutým príbehom neposkytovala možnosť pre polemické úvahy či kritické zamyslenia.

Orol tatranský

(Divadlo Jozefa Gregora Tajovského vo Zvolene, 2015)

Niektoré z udalostí a faktov, ktoré boli hlavnou témou poeticko-dramatickej kompozície *Vyslanec zvolenský* sa objavili aj v inscenácii *Orol tatranský*, dramatickej kompozícii zo života Ľ. Štúra, z pera rovnakého autora Juraja Sarvaša (aj tentoraz sa zhostil réžie a jednej z postáv). Ostatná produkcia DJGT venovaná štúrovskej téme vznikala programovo ako „*dôstojná divadelná vstupná brána*“⁷⁴⁴ do zaznamenávania jubilea v roku 2015. Spoločným menovateľom oboch zvolenských inscenácií je

744 Citované z bulletinu k inscenácii. Pozri CHALUPKA, Ján. *Orol tatranský*. [Bulletin k inscenácii]. Zvolen : Divadlo Jozefa Gregora Tajovského vo Zvolene, 2015.

jednoznačné úsilie tvorcov umeleckým spôsobom odhaľovať významné obdobia slovenskej histórie a poznávať kľúčové osobnosti slovenskej kultúry. Avšak na rozdiel od predchádzajúcej inscenácie *Vyslanec zvolenský*, v tejto už tvorcovia ponúkajú širší sujetový a motívický plán a využívajú rozmanitejšie javiskové prostriedky. Životné osudy, estetický a politický program Štúra približujú v scénickej retrospektíve od študentských čias až po posledné dni hrdinovho života. Z javiskových prostriedkov využívajú napríklad princíp divadla v divadle (vo formálnej rovine), či prekračovanie štvrtej steny (Štúr sa obracia na divákov ako na členov uhorského snemu; z ľavého balkóna v hľadisku sa Štúrovi prihovára gróf Karol Zay, z pravého zasa poslanec Kossuth) a rozvinutejšie mizanscény navodzujúce dramatické situácie. Na javisko (aj zásluhou hlavného predstaviteľa Mareka Rozkoša) prichádza „plnokrvný hrdina“ s ľudskými vlastnosťami, nielen „nositeľ“ ideí. Hudobno-dramatická kompozícia *Orol tatranský* opäť plní nastolený edukačný cieľ – slovom, hudbou a obrazom pripomínať život a dielo významného Slováka. Avšak rozporuplným aspektom Štúrovho konania sa zvolenský tvorcovia radšej vyhýbajú, alebo, ak ich už zobrazia, vykreslené sú viac-menej pozitívne. Napríklad, v súčasnosti často diskutovaný Štúrov vzťah k ženám vôbec nereflektujú, a tak sa obrazy stretnutí s Máriou Pospíšilovou a Adelou Ostrolúckou nesú na vlnách zaužívaného romantizujúceho kánonu. Zámerom Zvolenčanov totiž nebolo vytvoriť divadlo, v ktorom by Štúrov odkaz explicitne presahoval do súčasnosti, usilovali sa podať plastický (a esteticky pôsobivý) obraz jubilanta, bojovníka za národné práva. Na zvolenskom javisku sa „*nepokúšajú o divadlo, ktoré by rezonovalo aktuálnymi akcentmi*“⁷⁴⁵ a ku Štúrovi stále pristupujú s úctou, až pietne.

Štúrovci – koncert zrušený (Slovenské komorné divadlo v Martine, 2006)

V roku 2006 sa Ľ. Štúr ako javiskový hrdina vrátil opäť do Martina, keď sa objavil v Slovenskom komornom divadle (SKD) v inscenácii pod názvom *Štúrovci* (koncert zrušený). Martinčanov zaujal najmä štúrovský mýtus, a tak sa tvorbu hrdinov národného hnutia a klasikov slovenskej literatúry rozhodli interpretovať svojsky, bez piety a pátosu. K tomuto zámeru pridali aj novú inscenačnú formu – vytvorili hudobnú inscenáciu (živý koncert). Osobitý autorský koncept režiséra Doda Gombára a dramaturga Róberta Mankoveckého nadviazal na koncertný projekt

⁷⁴⁵ Podrobne v recenzii MAŠLÁROVÁ, Martina. *Orol tatranský* vo Zvolene pristál na piedestál. In *kod – konkrétne o divadle*, roč. 9, 2015, č. 5, s. 19-21.

uvedený počas festivalu Dotyky a spojenia 2006 v Martine. Úspech festivalovej hudobnej prezentácie presvedčil tvorcov o zmysluplnosti jeho javiskovej realizácie, a tak k hudobným výstupom doplnili činohernú zložku. Vytvorili inscenáciu, v ktorej sa divák stáva svedkom generálnej skúšky kapely pred jej prvým koncertom. Členovia kapely (Ľudo, Janko, Ondro a Samo) vyjadrujú prostredníctvom naživo hraných a spievaných piesní svoje postoje a názory na spoločnosť, na vlastenectvo i nacionalizmus. Základné piliere inscenácie predstavuje zhudobnená poézia štyroch najreprezentatívnejších osobností štúrovskej generácie – Ľudovíta Štúra, Andreja (Ondreja) Sládkoviča, Janka Kráľa a Sama Chalupku. Okrem známych básní (priam povinných čítankových opusov – *Morho!*, *Marína*, *Orol vták*) zaradili tvorcovia do koncertného repertoáru aj menej známú poéziu (Kráľovu *Krajinskú pieseň*, príležitostnú báseň *Slovo*, Sládkovičovho Šarkana či Štúrovu báseň nazvanú iniciálami *A. O.*), ktorá v spojitosti so súčasnými hudobnými aranžmánmi získava osobitú podobu a novodobý ráz. Starodávna poézia v modernom stvárnení pôsobí nesmierne sugestívne a obzvlášť aktuálne. Prostredníctvom burácejúcej zhudobnenej poézie diváci zároveň sledujú aj životné osudy jednej generácie (okrem hlavných hrdinov vidíme na scéne aj Marínu Pischlovú, Adelu Ostrolúcku, Annu Štúrovú /Ľudovítovu matku/, Antona Bernoláka). V inscenácii tak sledujeme hneď niekoľko rovín – je tu rovina aktuálna, súčasná, ktorá zvyrazňuje vzťah k veciam národným; je tu rovina príbehu akejsi „garážovej kapely“, ktorá sa odhodlala koncert pripraviť a tretia vrstva naznačuje vnútorné vzťahy medzi samotnými štúrovcami (dilema medzi „neškodným“ úsilím o národnú kultúru a „riskantným“ bojom za národnú slobodu, teda písať básničky alebo chytiť šablú do ruky?). Generálnu skúšku rockovej kapely často prerušuje organizátor koncertu inžinier Anton Slujka, riaditeľ Domu kultúry v Sučanoch (stvárnil ho Viliam Hriadel), neželaná pozorovateľka – pracovníčka Národnej knižnice (Petronela Valentová) či zvoniace mobilné telefóny, prostredníctvom ktorých si členovia kapely riešia vlastné problémy. Osudy štúrovcov sa tu preskupujú s osudmi členov kapely – aj hudobníci museli roky čakať na príležitosť rovnako ako štúrovci a tiež sú medzi nimi nezhody: člen kapely Ľudo (Marek Geišberg) chce iba organizovať a jeho postoje vyvolávajú hádky so Samom (Dano Heriban); Ondro (Milo Kráľ) zasa všetko spochybňuje; Ľudo je permanentne nahnevaný a nespokojný. Cieľom inscenátorov bolo priniesť na martinské javisko problematiku, ktorá je už desaťročia zaťažená interpretačnými tradíciami a národnými mýtami. Usilovali sa ju pomocou scénických prostriedkov problematizovať a kriticky sa zamýšľať nad hodnotami i dosahom

odkazu štúrovskej generácie pre vtedajšiu (i dnešnú) spoločnosť, čo sa im pozoruhodnou formou „inscenovaného koncertu“ aj podarilo.

Tvoj Ludevít (Divadlo LUDUS, 2012)

V netypickej divadelnej forme sa Ľ. Štúr ocitol na doskách bratislavského divadla Ludus,⁷⁴⁶ kde ho v roku 2012 vo forme hudobného oratória uviedli Kamil Žiška (scenár a réžia) a Miro Dacho (scenár a dramaturgia) pod názvom *Tvoj Ludevít* so žánrovým určením „*spevohra v jednom dejstve o Ľudovítovi Štúrovi*“. Už samotné použitie archaického tvaru mena v titule naznačuje, že tvorcovia sa vydali cestou návratu k prameňom – vybrali sa do archívov, študovali dokumenty, hľadali menej známe skutočnosti. Ich cieľom bolo priniesť vlastný pohľad na Štúra nezaťažený literárno-historickými interpretáciami a zaužívanými mýtami. Prostredníctvom zaujímavého inscenačného tvaru (malej opery) sa pokúsili nanovo definovať jeho osobnosť a zároveň poskytnúť divákovi priestor pre vlastné hodnotenie znázorňovaných dejov. Na javisku sa objavuje Ľ. Štúr (stvárnil ho Matúš Uhliarik) ako dirigent menšieho orchestra (s netradičnými hudobnými nástrojmi – harfa, hoboje, spinet), ktorý riadi dianie okolo seba a zároveň vstupuje do dialógu s ostatnými postavami. Tými sú traja sólisti a dievčina v bielom (Zuzana Konečná) stvárňujúca viacero postáv (matka, Mária Pospíšilová). Diváci v akýchsi strihových sekvenciách sledujú bežný život titulného hrdinu – od detstva, štúdií, sporov o jazyk a noviny, hmotného nedostatku, revolúcie až po posledné chvíle života. Podstatnú časť inscenácie tvorí hudobná zložka – hudba je komponovaná ako cirkevné oratórium, čím odkazuje na náboženské pozadie doby a historické skutočnosti. Autori textu sa usilovali zachovať autenticnosť nielen v hudbe ale aj v jazyku – podľa stvárnovaných udalostí zaznieva z javiska slovakizovaná čeština, štúrovska slovenčina i súčasný jazyk. Archaický jazyk a historické kostýmy na jednej strane a dekomponovaná výstavba (až filmového strihu) tvoria harmonický javiskový tvar aj vďaka progresívnemu a modernému inscenačnému prístupu. Inscenácia *Tvoj Ludevít* svojou autentickou formou (na Štúra nazerá s nadhľadom, s úctou, ale bez pátosu) a javiskovým tvarom má potenciál podnieť záujem nielen o Štúrovu osobu, ale aj o národné dejiny zbavené konvenčných interpretácií a legendických nánosov.

746 Divadlo Ludus je kreatívne centrum mladých, ktoré sa orientuje na pôvodné hry s témou dospievania, nachádzania seba samého, hľadania odpovedí na základné životné otázky. V jeho repertoári možno nájsť klasické rozprávky, pouličné divadlo i edukačné kompozície (v duchu Komenského „škola hrou“).

Misky strieborné, nádoby výborné (Štúdio 12, 2015)

V jubilejnom roku Ľudovíta Štúra sa diváci aj na profesionálnom javisku dočkali uvedenia hry Jany Juráňovej *Misky strieborné, nádoby výborné*,⁷⁴⁷ v ktorej autorka provokujúcou optikou nazerá na život Štúra, štúrovcov a najmä ich životných partneriek. V réžii Aleny Lebkovej uviedli hru v Štúdiu 12 v Bratislave (marec 2015), čo v istom zmysle znamenalo divadelnú senzáciu, pretože dlhé roky bola „vnímaná ako okrajový jav našej javiskovej kultúry“.⁷⁴⁸ Text *Misky strieborné, nádoby výborné* (1997) vznikol v období, v ktorom na Slovensku programovo narastal záujem o domáce dejiny a národní hrdinovia sa hľadali aj tam, kde nikdy neboli. Dramatička Jana Juráňová zrazu prišla s hrou, v ktorej poukázala na problematický výklad národných dejín a legendami opradený obraz štúrovskej generácie istým spôsobom zdeformovala.⁷⁴⁹ Zvolila pozoruhodný dramatický postup – ženské hrdinky podrobne prepracovala, vstúpili do otvorených dialógov, kým mužské postavy iba odriekali epické monológy ako busty, tváre z fotografií či bábky. Očami štyroch žien (Adela Ostrolúcka, Anna Jurkovičová, Marína Pischlová a Antónia Júlia Sekovičová-Braxatorisová) úzko zviazaných s najznámejšími predstaviteľmi štúrovskej generácie sa pozrela na udalosti z obdobia počiatkov formovania moderného slovenského národa. Javiskové hrdinky (stretajúce sa v zákrohí) v triezvom pohľade na dobovú realitu odkrývajú svoje osudy a názory na národníarsku činnosť i na mužov svojho života. S odstupom a istou dávkou sarkazmu hodnotia vzťahy s mužmi (a k mužom), ktorých milovali, aby tak ukázali realitu vtedajšieho žensko-mužského spolužitia a odhalili skutočné pozadie národného hnutia. Najvýraznejšou a najnešťastnejšou hrdinkou inscenácie je A. Ostrolúcka

747 Hra vznikla koncom 90. rokov 20. storočia. V roku 1997 bola publikovaná v časopise *Divadlo v medzichase* a knižného vydania sa dočkala v roku 2005, pričom uvedenie knihy bolo v Bratislave spojené s predstavením, ktoré pripravil ochotnícky súbor Rado(st')dajné divadlo z Kláštora pod Znievom v réžii Igora Mikulu. Hru uviedlo aj divadlo Stoka v podobe jednorazového inscenovaného čítania. Podrobne o autorku a hre pozri v rozhovore s Janou Juráňovou: BEŇOVÁ, Juliana. Hrdinky na miskách reality. In *kod – konkrétne o divadle*, roč. 9, 2015, č. 5, s. 3-10.

748 Hru i jej konkrétnu inscenáciu recenzovala teatrologička Nadežda Lindovská, ktorá sa programovo venuje rodovej problematike a uvádzaniu hier s touto tematikou na slovenských javiskách. Recenzentka vyzdvihuje najmä skutočnosť, že inscenačný tím „zviditeľnil dlho prehliadané dielo“ a vďaka jeho prezentácii odhaľuje aj „niektoré prehliadané skutočnosti našich obrodeneckých dejín“. Bližšie LINDOVSKÁ, Nadežda. Zviditeľňovanie prehliadaného. In *kod – konkrétne o divadle*, roč. 9, 2015, č. 5, s. 11-15.

749 Obsah hry je zaujímavý i bez javiskovej prezentácie ako samostatný text. Prezrádza autorkinu znalosť slovenských dejín. Vyšiel v súbore vydaných hier. JURÁŇOVÁ, Jana. *Hry*. Edícia Slovenská dráma. Bratislava : Divadelný ústav, 2014, s. 43-96.

(vynikajúca, silne emotívna a prirodzená Rebeka Poláková), ktorá u každej z postáv hľadá odpoveď na otázku, prečo jej láska ku Štúrovi ostala neopätovaná. Ostatné ženy rozprávajú o svojich mužoch vecne, bez pátosu či sentimentu, avšak veľmi vtípne a pôvabne. Zdôrazňujú praktickú stránku vzájomného spolužitia (starostlivosť o domácnosť, výchova detí, obrábanie polí, pečenie perníkov) a s jemnou iróniou komentujú literárnu a buditel'skú činnosť svojich manželov. Niektoré ich prehovory sú komentované hlasmi mužov (Štúr, Hurban, Francisci, Sládkovič) zaznievajúcimi z reproduktorov – tí ponúkajú pohľad tej „druhej strany“, čím vytvárajú dramatický kontrast k stvárňovanej situácii. Tvorcovia inscenácie sa usilovali aj o aktualizovanú výpoveď v podobe videoprojekcií, v ktorých sa herečky vyjadrujú na tému vlastenectva a materstva (natáčané na Devíne a v materskej škole), aby odovzdali „ženské“ poslanstvo súčasníckam. Pre inscenáciu je charakteristická výrazová ľahkosť v rovine formálnej aj interpretačnej – repliky plynúce z javiska sú úderné a zrozumiteľné a v mnohých možno nájsť až zarážajúce paralely so súčasnosťou. Ženy, ktoré stáli po boku bojovníkov za národné práva, ženy milované či „iba“ uctievané ponúkajú divákovi o dobe, v ktorej žili, tak trochu iný obraz, na aký boli doteraz zvyknutí. Je to obraz zbavený zaužívaných právd o štúrovcoch, obraz polemický i kontroverzný.

**Prorok Štúr a jeho tieň alebo Zjavenie, obetovanie
a nanebovstúpenie proroka Ľudovíta a jeho učeníkov
(Činohra Slovenského národného divadla, 2015)**

Poslednú hru s tematikou Ľ. Štúra, ktorá bola uvedená v profesionálnom divadle, zatiaľ predstavuje inscenácia *Prorok Štúr a jeho tieň*. V réžii Romana Poláka ju uviedli v Činohre Slovenského národného divadla (SND). Hru do repertoáru Činohry SND zaradili z dvoch dôvodov: prvý dôvod tvorilo nadchádzajúce 200. výročie narodenia Ľ. Štúra a za druhým, oveľa podstatnejším dôvodom stálo úsilie naplniť leitmotív činohernej sezóny 2014/2015, uvádzanie slovenských hier.⁷⁵⁰

Autor predlohy Karol Horák len pokračoval v cykle hier o osudoch slovenských romantikov, v ktorých pozoruhodným spôsobom odкрýva národné dejiny a ponúka nové čítanie „životopisov“ romantických hrdinov. Špecifikum príznačných názvov i podtitulov zachoval aj v druhom

750 Cieľom slovenskej sezóny 2014/2015 bolo uviesť na javisko Činohry SND hry domácej proveniencie, ktoré svojou témou i umeleckým spracovaním odhaľujú národnú históriu, otvárajú problematické témy a pripomínajú život a dielo výrazných osobností slovenských dejín.

spracovaní osudov Ľ. Štúra, keď k názvu *Prorok Štúr a jeho tiene* doplnil signifikantný podtitul *Zjavenie, obetovanie a nanebovstúpenie proroka Ľudovíta a jeho učeníkov*. Dramatik Horák vytvára rovnocennú pôdu pre rozohranie vzťahov v rámci dvoch svetov – sveta mužov a sveta žien a rovnako aj sveta revolučných udalostí a súkromia kňazských domovov (domácnosť Hurbanovcov a Hodžovcov). Odkrývanie jednotlivých svetov ponúka divákovi netradičnú optiku do zákulisia národných dejín. Spoločenská angažovanosť inscenátorov je badateľná najmä v rovine narábania s historickými faktami – v ich umeleckom stvárnení ako aj v interpretácii. Často práve štylizovaná výpoveď (tieňohra, zasadenie konania do „salónnej“ spoločnosti, znakové kostýmy) paradoxne ponúka súčasníkom reálny pohľad na osudy aktérov revolúcie 1848/1849 a ich politické názory, pričom tvorcovia dokázali dramatických hrdinov zbaviť konvenčných atribútov a odkryli aj menej známe skutočnosti (psychické problémy Hodžu, vyrovnávanie sa so smrťou detí, Štúrov pohľad na Slovanstvo a Rusko). A hoci vysoko štylizované repetitívne a príliš konzistentné bojové akcie pôsobili niekedy až unavujúco, veľmi rýchlo ich vystriedali konfrontačné dialógy so silným dramatickým nábojom medzi Ľ. Štúrom a L. Kossuthom (vo výraze striedejší Robert Roth a excelentne dráždivý Ján Koleník), ktoré posúvali revolučné idey meruôsmeho do reality dneška. V inscenácii oscilujúcej na hrane dokumentárnej hry ponúkajú tvorcovia akoby dva pohľady na Štúra – ten prvý rozvíjajú v rovine vzťahov a ten druhý v rovine revolučných bojov, pričom zámerom oboch pohľadov je odhaľovať biele miesta slovenských dejín a aktívne zapájať diváka do procesu vytvárania „nového“ obrazu o tých, ktorí zanechali stopu pri tvorbe národnej identity. Ostatná spolupráca dramatika Karola Horáka a režiséra Romana Poláka je tak dôstojným uzavretím „štúrovského cyklu“, ktorý začal v martinskom divadle inscenáciou *Divný Janko* (1994), pokračoval v hre „... príd' kráľovstvo Tvoje...“ (1996) a vyvrcholil na bratislavskom javisku v hre *Prorok Štúr a jeho tiene*, pričom vo všetkých spracovaniach dominuje myšlienka aktualizovania štúrovského odkazu pre dnešnú spoločnosť.

VIZUÁLNA KULTÚRA EUDOVÍTA ŠTÚRA A ŠTÚROVCOV V KONTEXTE NÁRODNÝCH TENDENCIÍ V HABSBUERSKEJ MONARCHII

KATARÍNA BEŇOVÁ

V roku 1966 vydala Anna Petrová-Pleskotová publikáciu *Slovenské výtvarné umenie obdobia národného obrodzenia*, v ktorej sa vyjadrila hlavne k „*k činorodej štúrovskej generácii*“.⁷⁵¹ Rozčlenila v nej umenie 19. storočia do niekoľkých etáp, pričom obdobie tvorby hlavných štúrovských maliarov Jozefa Božetecha Klemensa a Petra Michala Bohúňa spadá do druhej etapy – „*vlastného rozvoja našej národnej školy*“⁷⁵² vymedzenej rokmi 1840 – 1870. Ako jej významný predel uviedla Petrová-Pleskotová roky 1848/1849. Za dominujúci sloh spomínaného obdobia považovala *biedermeier*, neskôr sa pretavujúci do „*národného romantizmu*“ a realizmus.⁷⁵³ Išlo o vôbec prvé podrobnejšie zhodnotenie prepojenia štúrovského hnutia na výtvarné umenie 19. storočia na našom území. Na základe zozbieraného materiálu je viditeľné, že prevažoval portrét, prípadne etnografické žánrové scény. Vznikali samostatné, hlavne grafické cykly zobrazujú dôležitých osobností histórie, ktoré mali podporiť ideu kontinuity v rámci spoločnosti a kultúry. Historické témy, ktoré sa v priebehu 19. storočia objavujú napríklad v českej, poľskej, maďarskej alebo rakúskej maľbe, u nás absentujú. V priebehu romantizmu sa budoval silný vzťah k histórii a práve historická maľba sa využívala na formovanie historického vedomia príslušníkov jednotlivých národov.⁷⁵⁴

Pre dejiny umenia bola téma štúrovskej generácie nosná v 50. a 60. rokoch 20. storočia. Okrem už spomínanej Petrovej-Pleskotovej, ktorá sa tejto téme venovala asi najpodrobnejšie, treba uviesť napríklad článok Vladimíra Novotného *Česko-slovenské vzťahy ve výtvarném umění*

751 PETROVÁ-PLESKOTOVÁ, Anna. *Slovenské výtvarné umenie obdobia národného obrodzenia*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1966, s. 5.

752 Tamtiež, s. 2.

753 Tamtiež, s. 38.

754 Bližšie k téme historického povedomia v monarchii pozri TELESKO, Werner. *Geschichtsraum Österreich. Die Habsburger und ihre Geschichte in der bildenden Kunst des 19. Jahrhunderts*. Köln, Wien, Weimar : Böhlau, 2006.

XIX. stoloťi.⁷⁵⁵ Autor tu okrem iného vymenoval talentovaných mladíkov posielaných Gašparom Fejérpataky-Belopotockým zo Slovenska do Prahy ku Karlovi Slavojovi Amerlingovi a prostredníctvom neho na tamojšiu maliarsku akadémiu. Práve táto osobnosť zohrala dôležitú úlohu pre tvorbu umelcov orientovaných národne, ktorí sa rozhodli študovať v Prahe na akadémii a dostali sa do kontaktu s Amerlingom.

Ďalší článok zaoberajúci sa témou slovenského umenia v štúrovskom období uverejnil v roku 1956 Marián Váross v časopise *Ludová tvorivosť*.⁷⁵⁶ Popri sledovaní spoločenského života prebúdajúceho sa obrodeneckého hnutia stručne upozornil aj na osobnosti a diela Jozefa Božetecha Klemensa, Petra Michala Bohúňa a Františka Miroboha Belopotockého. Zatiaľ najpodrobnejšie spracovanou monografiou umelca, ktorého väčšina odborníkov zaradila medzi „štúrovských umelcov“ patrí práca Eleny Dubnickej.⁷⁵⁷ Ďalším príspevkom k hodnoteniu národného výtvarného umenia sa stal článok Pavla Horniaka z roku 1972 *Začiatky národného výtvarného výrazu u nás*,⁷⁵⁸ v ktorom píše o Klemensovi a Bohúňovi ako o „hlavných predstaviteľoch národne tendenčného výtvarného prejavu v polovici minulého storočia“. ⁷⁵⁹ Vníma tvorivé úsilie týchto maliarov ako pokus zosúladiť sa s dobovými štýlovými trendami. Podľa neho sa to podarilo vo väčšej miere práve Klemensovi než Bohúňovi, čo zdôvodňuje lepšou školskou prípravou ako aj nadaním Klemensa. Pomerne rozsiahlym zoznamom diel, konkrétne portrétov obrodeneckých osobností, sa stretávame v štúdiu Danuty Učníkovej, ktorá uskutočnila v priebehu 70. rokov 20. storočia výskum podobizní v slovenských múzeách a galériách.⁷⁶⁰

Okrem publikačných aktivít treba spomenúť aj prvé pokusy o výstavné projekty, ktoré organizovala spravidla Slovenská národná galéria (SNG). Prvá väčšia výstava venovaná 19. storočiu sa konala na prelome rokov 1951/1952 v SNG pod názvom *Umenie XIX. storočia na Slovensku (Realistický odkaz našej výtvarnej minulosti)*. Bola výsledkom práce Karola

755 NOVOTNÝ, Vladimír. Česko-slovenské vzťahy ve výtvarném umění XIX. století. In *Umění*, roč. 3, 1955, č. 1, s. 1-6.

756 VÁROSS, Marián. Slovenské výtvarné umenie v období národného obrodzenia. In *Ludová tvorivosť*, roč. VI, 1956.

757 DUBNICKÁ, Elena. *Peter Michal Bohúň: život a dielo*. Bratislava : SVKL, 1960.

758 HORNIAK, Pavol. Začiatky národného výtvarného výrazu u nás. In *Výtvarný život*, 1972, roč. 17, č. 8, s. 10-13.

759 Tamtiež, s. 13.

760 UČNÍKOVÁ, Danuta. Umelecký portrét buditeľských a revolučných osobností 19. storočia v zbierkach slovenských múzeí a obrazární. (Úvahy o funkciách, ideológii a metóde skúmania podobizne ako historického dokumentu). In *Zborník Slovenského národného múzea*, LXIX, 1975, Historia 15, s. 175-226.

Vaculíka a Vladimíra Novotného a okrem dvojazyčného (českého a slovenského) úvodu predstavila prevažne generáciu národného obrodenia. Zároveň aj diela týchto autorov, prevažne Klemensa, Bohúňa a ďalších, nakupoval Vaculík do zbierok. V poslednom období boli obsiahlejšie prezentované výtvarné diela v kontexte štúrovcov a národného hnutia na výstavách *Ludovít Štúr (1815 – 1856) reformátor slovenskej spoločnosti a Biedermeier*.⁷⁶¹

Štúrovci a ich vzťah k umeniu

Pre príslušníkov štúrovskej generácie bola dôležitá v rámci jednotlivých umení hlavne literatúra, v rámci ktorej uprednostňovali poéziu ako najdokonalejšie umenie. Nezabúdali však ani na maliarstvo a v rámci obmedzených možností sa snažili podporovať aj tento umelecký druh. V roku 1846 sa napr. na stránkach Štúrových *Slovenských národných novín* objavila výzva k zakladaniu dovtedy na našom území neexistujúcich galérií.⁷⁶² Občas vyvíjali štúrovci iniciatívy, prípadne priamo zadávali slovenským maliarom aj zákazky na vyhotovenie podobizní jedincov angažujúcich sa v národnom hnutí a v kultúrnom živote Slovákov. V liste Ľudovíta Štúra adresovanom Michalovi Miloslavovi Hodžovi z 20. novembra 1842 sa dozvedáme o objednávke portrétu evanjelického superintendenta (biskupa) Pavla Jozeffyho: „*My dostavše zprávu, že Jozeffy do Budína se odebral, usnesli sme se obkresliti dáti Jozeffyho, nebo on se stal našim mužem národním.*“⁷⁶³ Podobne plánovali národovci objednať u J. Strammery portrét Juraja Fándlyho.⁷⁶⁴ Pred návratom J. B. Klemensa z Prahy na Slovensko v roku 1843 Ján Francisci avizoval v liste Augustovi Horislavovi Krčmérymu: „*Klemens o pár dní má příst' do Liptova [...], [potom] ho o odmalovaňje p. Dustoj. Madvi požjádame, a on to podiste šecko muože vikonať lacnejšie ako druhí a snad i lepšie, lebo ako Hroboň hovorí w trafení je majster.*“⁷⁶⁵ Spomínaná podobizeň katolíckeho kňaza z Nitrianskeho Rudna a zároveň liečiteľa „európskej povesti“ Franka Madvu, ktorý liečil aj viacerých štúrovcov, však nakoniec pravdepodobne nevznikla – nezmieňuje sa o nej (ako o existujúcom obraze) ani jeden Klemensov životopis.

761 KOMORA, Pavel. *Ludovít Štúr (1815 – 1856) reformátor slovenskej spoločnosti*. Bratislava : SNM, 2015; BEŇOVÁ, Katarína (ed.). *Biedermeier*. Bratislava : SNG, 2015.

762 PETROVÁ-PLESKOTOVÁ (1966), s. 367.

763 DUBNICKÁ (1960), s. 256.

764 UČNÍKOVÁ (1975), s. 181.

765 List Jána Francisciho A. H Krčmérymu z 15. septembra 1843 uchovávaný v Archíve SNM v Martine – DUBNICKÁ (1960), s. 256.

Hoci nemáme informácie o zberateľských aktivitách štúrovcov, predpokladá sa, že vlastnili najmä grafické listy. Overenie tohto predpokladu si však vyžaduje podrobnejší výskum. J. M. Hurban napr. v liste z roku 1841 spomína, že vlastní obrazy Kollára, Presla, Šafárika, Husa, Gaja, Kutnohorského (Guttenberga), Franklina a Mušického,⁷⁶⁶ pričom išlo o populárne grafické tlače, ktoré sa často zbierali. Ako ukázal aj doterajší výskum v slovenských galériách, múzeách a jeho výsledky publikované v odbornej literatúre, preferovali sa predovšetkým lacnejšie žánre – vyššie spomínané grafiky alebo nové médium, teda fotografie. V zbierke Etnografického múzea SNM v Martine sa napríklad zachoval obraz s námetom Napoleona, ktorý bol pôvodne v Štúrovej zbierke, zdedil ho Ján Kalinčiak, neskôr Viliam Pauliny-Tóth a po vdove Jána Mileca sa dostal do zbierok Muzeálnej slovenskej spoločnosti.⁷⁶⁷ Dokonca aj niektorí štúrovci sa amatérsky vyjadrovali v kresbe, i keď hlavne v podobe drobných karikatúr a kresbičiek nachádzajúcich sa v korešpondencii, ako to vidíme v liste J. Francisciho adresovanom A. H. Škultétymu v roku 1844. Zatiaľ čo uhorská národne orientovaná šľachta financovala tvorbu historických kompozícií, ktoré následne spoluformovali maďarskú národnú kultúru a historickú pamäť Maďarov, situácia slovenského národného hnutia bola odlišná: dôležitý faktor absencie historických tém zo slovenských dejín, ktoré by sa dostali na plátno, predstavovala v prvom rade finančná podvýživenosť.

Najčastejším žánrom sa v kruhu štúrovcov stal portrét, prevedený rôznymi technikami. V roku 1841 vyhotovil maliar nemeckého pôvodu Friedrich Lieder (1780 – 1850),⁷⁶⁸ ktorý v tom čase pôsobil v Prešporku, portrét Jána Hollého. V tomto roku boli Klemens a Bohúň ešte na štúdiách v Prahe. Je preto celkom logické, že si slovenskí národovci zvolili pre prestížnu objednávku vyhl'adávaného portrétistu, ktorý predtým pôsobil vo Viedni, Trnave a v rokoch 1838 – 1843 v Prešporku, odkiaľ sa presunul do Pešti. Už okolo roku 1815 patrili vo Viedni k vyhl'adávaným umelcom, ktorí napríklad portrétovali účastníkov Viedenského kongresu. Vychádzal z klasicistného vplyvu Jacques-Louisa Davida, ktorý od

766 Tamtiež, s. 181.

767 Neznámy autor: *Portrét Napoleona*, Etnografické múzeum – SNM, Martin.

768 BEŇOVÁ, Katarína. Friedrich Lieder a jeho pôsobenie v Trnave v rokoch 1829-1840. In *Umenie na Slovensku v historických a kultúrnych súvislostiach* 2007, Trnava : BEN, 2008, s. 104-110; BEŇOVÁ, Katarína. Tri hlavné osobnosti portrétneho maliarstva v Bratislave v rokoch 1815 – 1848 Ferdinand von Lütgendorff, Jakub Marastoni a Friedrich Lieder. In BOŘUTOVÁ, Dana – BEŇOVÁ, Katarína (eds.). *Osobnosti a súvislosti umenia 19. storočia na Slovensku*. Bratislava : Stimul, 2007, s. 89-123. K dielu: Friedrich Lieder: *Ján Hollý*. 1840 – 1841, olej, plátno, 64 x 59 cm, Literárne múzeum SNK Martin, inv. č. O 194.

30. rokov 19. storočia formoval *biedermeier*. Zo spomínaného portrétu najvýznamnejšie básnika bernolákovčiny vznikla aj grafická reprodukcia, ktorá bola uverejnená v III. zväzku súborného vydania poézie J. Hollého. V roku 1850 vytvoril *Lieder* ešte portrét Jána Kollára, ktorý sa dnes nachádza v zbierke Slovenského národného múzea.⁷⁶⁹ Kollára však portrétoval aj P. M. Bohúň, či významný uhorský maliar a špecialista na portrétny žáner Miklós Barabás.⁷⁷⁰ Od druhej polovice 40. rokov 19. storočia a predovšetkým v rokoch 1848/1849 sa do popredia umelcov, ktorí sympatizovali a spolupracovali so štúrovcami, dostali dve osobnosti – J. B. Klemens a P. M. Bohúň.

Jozef Božetech Klemens

Na odporúčanie Fejérpatakyho odišiel J. B. Klemens v roku 1837/1838 do Prahy, kde sa popri štúdiu na výtvarnej akadémii dostal aj do prostredia českej vlasteneckej inteligencie združenej okolo K. S. Amerlinga. Z vďaka za sprostredkovanie kontaktov pravdepodobne v roku 1840 portrétoval aj svojho podporovateľa Gašpara Fejérpataky-Belopotockého. Z tohto portrétu vznikla aj grafická reprodukcia u Gabriela Deckera.⁷⁷¹ V českom vlasteneckom prostredí získal Klemens svoje prvé objednávky. V roku 1840 namaľoval napríklad portrét *Marie Vlastimily Pospíšilovej*,⁷⁷² vychýrenej krásavice a vlastenky, múzy českého básnika Boleslava Jablonského aj slovenských národovcov – Ľ. Štúra⁷⁷³ a J. M. Hurbana. M. Pospíšilová pochádzala z Hradca Králové, jej otec Jan Hostivít Pospíšil vlastnil tlačiareň a kníhkupectvo a brat Jaroslav⁷⁷⁴ sa venoval

769 Friedrich *Lieder*: *Ján Kollár*. 1850, olej, plátno, 50 x 60 cm, značené *Lieder pinxit 1850*. SNM Martin, inv. č. 17218.

770 Peter Michal Bohúň: *Ján Kollár*. 1862, olej, plátno, 61,8 x 84,5 cm, majetok Evanjelického a. v. cirkevného zboru v Liptovskom Mikuláši (DUBNICKÁ /1960/, s. 460); Miklós Barabás – Ch. Mayer: *Ján Kollár*. 1838, medirytina, papier, 30,7 x 43 cm. SNM Martin, inv. č. H 209.

771 UČNÍKOVÁ (1975), s. 191.

772 Jozef Božetech Klemens: *Portrét Marie Vlastimily Pospíšilovej (1821– 1876)*, 1840, olej na plátne, 63 x 53 cm, sign: „B. Klemens malował 1841“, Muzeum východních Čech Hradec Králové, inv. č. VU/04-185. SRŠEŇ (2004), s. 35-50.

773 Ľudovít Štúr sa stretával počas pobytov v Prahe aj s Klemensom. Často navštevoval svojich „slovanských bratov“ a oni podnikali výlety s ním na pamätné miesta Slovenska. Vrelé vzťahy medzi Štúrom, Amerlingom a Klemensom dosvedčujú aj posledné vety listu pre Amerlinga písaného 19. septembra 1842: „Sláva, sláva Budči! Pozdravuj všech našich. Mnoho štěstí drahému Klemensu! Sbohem, činný Slavoji! Váš Ľudevít“ AMBRUŠ, Jozef. Ľudovít Štúr (1815 – 1856), Bratislava : SVKL, 1954, s. 324.

774 Klemens a Pospíšil boli pravdepodobne priatelia alebo známi. V knižných skladoch J. H. Pospíšila v Prahe boli, podľa „reklamy“ v časopise *Květy*, vystavené na ukážku Klemensove dagerotypy: *Hotowenj podobizen dagerotypnjch w Praze. In Kwěty. Národnj zábawnjk pro Čechy, Morawany, Slowáky a Slezany*, wyd. Jan Host. Pospíšil (!), 20. 4. 1842, roč. 9, č. 31, s. 124.

rovnakému remeslu v Prahe. Portrét Márie vznikol práve na objednávku jej brata a určený bol pravdepodobne pre samotného Štúra (ku ktorému sa však nikdy nedostal).⁷⁷⁵ Klemens portrétoval túto mladú devätnásť-ročnú dievčinu v popredí krajiny, ktorá odkazuje na konkrétne územie v okolí Hradca Králové.⁷⁷⁶ Maliar kladie dôraz na viaceré symboly, ktoré boli bežné v tej dobe a na aké sme zvyknutí aj pri portrétoch ním vytvorených. Medzi časté atribúty jeho mužských portrétov patrili knihy, popísané hárky papiera, pri ženských portrétoch obľuboval kvetinovú symboliku. Preto vložil do rúk M. V. Pospíšilovej venček z nezábudiek. Tieto kvety už prostredníctvom svojho mena dostatočne vypovedajú a odkazujú adresátovi diela, že portrétovaná osoba na neho nezabúda (pravdepodobne na Štúra).⁷⁷⁷

O rok neskôr po vzniku podobizne Jana Branibira Tyla portrétuje Klemens aj Tylovu snúbenicu *Barboru Miladu Procházkovú*,⁷⁷⁸ ktorá sa v roku 1842 stáva Tylovou manželkou. Kurátor Národného múzea v Prahe Lubomír Sršeň⁷⁷⁹ v spolupráci s reštaurátorom obrazu zistil, že pod dnes viditeľným nápisom, premaľovaným v roku 1842, sa skrýva pôvodný text odlišného znenia. V súčasnosti môžeme na portréte B. M. Procházkovej vidieť čierny nápis: „*Reč / držána / od / výborových členu / na weškerý pluk mestsko wogenského sboru / v Praze*“, ktorý je voči divákovi otočený naopak akoby ho práve dočítala portrétovaná.⁷⁸⁰ Pôvodný, taktiež čierny, nápis otočený naopak voči zobrazenej, mal tvar: „*z pod Tater mezi Krywá= / ňem a Králowau horau / weleza-sloužilému Pánu / (Janowi Tylovi) / w Praze*“. Podľa umiestnenia na prehnutom papieri, pripomínajúcom preložený list, a tiež obsahu textu porovnávaného so skutočnosťami známymi z dobovej situácie, Sršeň usudzuje, že išlo o adresu na liste posielanom zo Slovenska. Domnieva sa, že jeho pisateľom bol práve Ľudovít Štúr, ktorý v roku 1841 prebýval istý čas v Tatrách a zúčastnil sa aj výstupu na Kriváň. Premaľovanie

775 SRŠEŇ, Lubomír. Čeští vlastenci na portrétech Jozefa Božetěcha Klemense (Nově objevená díla). In *Sborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie*, roč. 58, 2004, č. 2-4, s. 49.

776 Tamtiež, s. 45-49.

777 Tamtiež, s. 44-45.

778 Jozef Božetěch Klemens: *Portrét Barbory Milady Procházkovej, neskôr*: vyd. *Tylovej (1813 – 1848)*, 1841, olej na plátne, 74,8x56,2 cm, sign. vľavo dole (vyryté): „*J. Božetěch Klemens/ malował 1841*“, Národní muzeum Praha, inv. č. H2 – 17 308.

779 SRŠEŇ (2004), s. 33-35.

780 L. Sršeň našiel podobný text vytlačený v publikácii *Zlaté zápisy* vydanej v Prahe v roku 1842. Z tohto prejavu však Klemens zobrazil len jeho časť, jeho celý text znel: „*Řeč / držána / od / výborových členu / na každý sbor mešťanů pražských / před wystaupenjm na weřegně zasvěcenj / nowého řetězového mostu*“. SRŠEŇ (2004), s. 33, 34.

tohto listu neskorším nápisom vysvetľuje bádateľ jeho neaktuálnosťou. V roku 1842 sa objavila dôležitejšia a aktuálnejšia udalosť v živote J. B. Tyla, na ktorú bolo potrebné poukázať – jeho zásnuby.⁷⁸¹ V každom prípade mali obidva nápisy pre Tyla význam, lebo ich nechal zaznamenať na portréte svojej snúbenice.

Po návrate z Prahy získaval Klemens objednávky priamo od štúrovcov. Ján Francisci uvažoval o portréte evanjelického cirkevného hodnostára Pavla Jozeffyho,⁷⁸² pričom jeho vyhotovenie dosvedčujú viaceré dokumenty z neskoršieho obdobia.⁷⁸³ Jozeffyho podobu chceli národovci zachovať kvôli jeho zásluhám a odvahe preukázanej, keď ako vedúci slovenskej delegácie predložil na panovníckom dvore vo Viedni Slovenský prestolný prosbopis, v ktorom boli zhrnuté slovenské požiadavky a prosby o záštitu pred maďarskou rozpínavosťou. Hoci sa mi nepodarilo zistiť, kde by sa podobizeň v súčasnosti mohla nachádzať,⁷⁸⁴ k dispozícii máme aspoň údaje maliarovho monografa Júliusa Kálmana o nej.⁷⁸⁵ V nich opisuje portrétovaného: „hlava obrátená do trojštvrťinového – do akejsi vtedy ustálenej miery – pohľadu. Postava do pol tela, pravá ruka biskupa spočíva na spise, ležiac na stole. Farebnosť pozadia zladená na okrovú základňu, na ktorej sa kreslí jemnou pastelovou ružovou modelovaná tvár.“⁷⁸⁶

Vďaka tejto základnej charakteristike si môžeme urobiť hmlistú predstavu o dnes nezvestnom diele, ktoré Klemens vytvoril v roku 1844,

781 Tamtiež, s. 17–35.

782 Francisci objednával tento portrét ako predstaviteľ „Ústavu slovenského“ v Prešporku. Jozeffyho si veľmi vážil i samotný Štúr – v liste M. M. Hodžovi z 2. novembra 1841 píše: „Jozeffy jest náš [v gréčtine] najctihodnejší nestor; prenikavý rečník.“ AMBRUŠ (1960), s. 23.

783 Napr. list evanjelického biskupa Jura Janošku st. tajomníkovi Matice slovenskej Štefanovi Krčmérymu z roku 1925. Krčméry totiž v tlači publikoval výzvu, aby občania, ktorí vlastnia Klemensove diela, prípadne o nich majú informácie, tieto poskytl na plánovanú výstavu. Janoška zareagoval: „[...] Na výzvu v Nár[odných]. novinách oznamujem Vám, že naša generálna cirkev má Klemensov obraz predstavujúci superint[endentu] Pavla Jozeffyho v ruke s prosbopisom cisárovi z r. 1842. Je v mojom úrade. Kúpili sme ho za 10.000 korún od dcér Hodžových.“ List dr. Janošku Štefanovi Krčmérymu, nepag. – Citované podľa BAJZOVÁ, Jana. *Portrétna tvorba Jozefa Božetecha Klemensa v kontexte s portrétnym dielom ďalších slovenských absolventov pražskej AVU v 1. pol. 19. storočia*. Diplomová práca FiF UK Bratislava, 2006, s. 106.

784 J. Kálman označil v roku 1942 ako majiteľa tohto diela evanjelický biskupský úrad na Legionárskej ulici v Bratislave, v ktorého úradovni bol obraz situovaný. KÁLMÁN, Július. Jozef Božetech Klemens. In *Sborník Matice slovenskej. História*, 1942, roč. 20, č. 1-2, s. 53.

785 Jozef Božetech Klemens: *Portrét evanjelického biskupa, národovca, Pavla Jozeffyho*, olej, 72 x 93 cm, značené: „J. Božetech Klemens maluvau 1844 20/9“. Tamtiež, s. 53.

786 Tamtiež.

no *Orol tatránski* priniesol o ňom pochvalnú správu až v roku 1846.⁷⁸⁷ Bližšie informácie o farebnosti tejto podobizne uverejnil Janko Alexy vo svojej publikácii *Osudy slovenských výtvarníkov*, pričom jeho charakteristika Jozeffyho portrétu nadobúda poetickú podobu: Klemensovi sa podľa jeho názoru podarilo „[...] využítkovať svietivosť »lazúrových« vrstiev a dosiahol rembrandtovské kontrasty, v ktorých na tvári žiari životnosť a uňho inokedy bledá, žltá pleť premieňa hlavu na svietiaci živý predmet vyžarujúci preduševnelosť, inteligenciu.“⁷⁸⁸

Ďalej portrétoval Klemens predsedu spolku Tatrín Michala Miloslava Hodžu⁷⁸⁹ v roku 1846, počas jeho pôsobenia v Liptovskom Sv. Mikuláši. Maliar ho stvárnil v takmer heroickej romantickej póze spodobeného z trištvrteprofilu do výšky nadkolenia. Tvár mladého a rozhodného, tridsaťpäťročného muža je vykreslená verne, rovnako aj odev, ktorého čierno-biela jednoduchosť zdôraznená detailným, skoro hmatateľným podaním čipkového žabó na košeli, umocňuje celkové, priam monumentálne, vyznenie tohto diela. Podčiarkuje ho aj prirodzený postoj modelu s rukami prekríženými na hrudi, jednofarebnosť pozadia a kolorit studených farieb, no tiež absencia akýchkoľvek symbolických predmetov, prítomnosť ktorých na pražských podobizniach občas vyvolávala až istý druh pátosu. Čo však má spoločné tento portrét s tými, ktoré vznikli v okruhu Budče, je romantické vyznenie, v odbornej literatúre výstižne nazývané „*vlasteneckým romantizmom*“. V roku 1862 portrétoval M. M. Hodžu aj Peter Michal Bohúň.⁷⁹⁰

Menej reprezentatívne pôsobí portrét *Michala Rešetku*⁷⁹¹ vytvorený Klemensom v tom istom roku ako Hodžova podobizeň. M. Rešetka, horlivý bernolákovec, náboženský spisovateľ a zberateľ kníh a rukopisov, ktorého vychýrená knižnica poskytovala podklady pre diela viacerých významných spisovateľov, je zobrazený práve uprostred zbierky

787 „Podobizeň Dústojného Pavla Jozeffyho, Superintendenta okolja Poříšského, zástupcu Slovákou před trónom Jeho Jasnosti krále Ferdinanda V-ho a cirkve ev. a. v. Tisovskéj sl. B. kazateľa velmi zaslúženého višla vo Vjedni na útrati vjacej rodomilovných Slovákou. Maluvau podobizeň znameniti maljar slovenskí p. Božetech Klemens. Obraz je velmi podarení a čistí. Cena jednej podobizně na čínskom papjeri 40 graj. str. Muože sa dostať pri Ústave slovanskom v Prešporku.“ Citované podľa: *Orol tatránski*, od 1. klasna 1845 do 20. lipna 1846, č. 17 (piatok 2. „vel. Sečna“), 1846, s. 136.

788 ALEXY, Janko. *Osudy slovenských výtvarníkov*. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1948, s. 173.

789 Jozef Božetech Klemens: *Portrét M. M. Hodžu*. 1846, olej, plátno, 100 x 76,7 cm, značené, SNG Bratislava, inv. č. O 6269.

790 UČNÍKOVÁ (1975), s. 194.

791 Jozef Božetech Klemens: *Portrét Michala Rešetku*, 1846, olej, plátno, 68 x 54 cm, značené vľavo dole ťažko čitateľným nápisom s rokom 1846, SNM Martin, inv. č. KH 297.

nahromadených písomností, na čo poukazuje polica s knihami (na nich sú schválne rozpoznateľné názvy) umiestnená po Rešetkovej pravici. Do tejto série portrétov národovcov ešte môžeme zaradiť *podobizeň mladého muža*.⁷⁹² Vieme že Klemens ju namaloval 14. decembra 1844, ale identita portrétovaného je neznáma. Zvláštny pôvab portrétu mladého muža nespočíva len v prítlačivosti samotného modelu, ale tiež v majstrovskej farebnosti tvorcu. Na autorovom obľúbenom okrovom pozadí sa vyníma bledá, symetrická tvár mladého muža kontrastujúca s čerňou saka a blížiac sa k belobe košeľe. Aj keď totožnosť tohto muža nie je známa, rozhodla som sa zaradiť jeho portrét medzi podobizne národovcov, nakoľko sa domnievam, že kompozícia, póza zobrazeného, jeho odev ako i atribút knihy poukazujú na to, že patrí práve do tohto tematického okruhu.

Klemens sa vyjadroval primárne v portrétnej tvorbe, ale napr. na základe listu Samuela Bohdana Hroboňa, adresovaného 1. januára 1844 českej vlastenke Bohuslave Rajskej, vieme, že sa venoval aj historickým témam: „*Má [Klemens] zde dost práce, Fejerpatakyho docela živě a různé vyobrazil. Nyní hotuje obraz Belena a Potrimy z bájů slovanských na jednu apatěku* v [Liptovskom Sv.] *Mikuláši*.“ Išlo pravdepodobne o vývesné štíty pre obchod, ktoré nemôžeme považovať za čistú historickú maľbu, skôr za živnostenskú zákazku, ale istý záujem o historické námety tu je. Dnes sú bohužiaľ nezvestné Klemensove portréty manželov Michala a Zuzany Krompecherovcov, ktoré A. Petrová-Pleskotová⁷⁹³ zaraďuje medzi autorove podobizne vlastencov zo 40. rokov 19. storočia. Keďže však tieto portréty už sama bádatel'ka poznala len zo starších, v súčasnosti nedostupných fotografií, treba sa zrejme uspokojiť s konštatovaním, že Klemensova aktivita v portrétnej činnosti na konci 40. rokov značne poklesla.

Peter Michal Bohúň

Počas štúdií v spišských mestách nadobudol P. M. Bohúň aj všeobecné humanistické vedomosti a aktívne sa zapájal do študentského hnutia. Patril k členom samovzdelávacích spolkov, ktoré na lýceách zakladala národne uvedomelá mládež nadchnutá štúrovskými ideálmi. Podobne ako Klemens aj on pokračoval na štúdiách v Prahe. Z tohto obdobia sa zachovali dva školské výkresy metodických cvičení, z ktorých jeden

792 Jozef Božetech Klemens: *Portrét muža*, 1844, olej, plátno, 70 x 54 cm, značené vľ. dole: „*Božet. Klemens maloval 14. 12. 1844*“, SNG Bratislava, inv. č. O 6832.

793 PETROVÁ-PLESKOTOVÁ (1966), s. 42, 71.

signoval: „*Kreslil Peter Slawomil Bohúň w Praze 1843.*“⁷⁹⁴ Do svojho podpisu včlenil aj slovanské meno: vybral si ho v súlade s dobovým manifestovaním slovanskej identity, ako ho poznáme práve z prostredia mladej štúrovskej generácie. Aj v Prahe sa Bohúň živo zaujímal o dianie na Slovensku, dopisoval si s viacerými národovcami, odoberal slovenskú tlač a počas svojich pobytov v rodnom kraji sa zúčastňoval národných podujatí. V auguste 1845 bol napríklad prítomný na druhej schôdzi Tatrína. Tento spolok plnil v dobe svojho vzniku nielen kultúrnu, ale do istej miery aj národnozjednocovaciu úlohu, keďže združoval príslušníkov evanjelickej i katolíckej inteligencie.

Významnú udalosť predstavovalo vyhlásenie Žiadostí slovenského národa v Ondrášovských kúpeľoch pri Liptovskom Sv. Mikuláši 11. mája 1848. Pri tejto príležitosti sa zišli národovci zo všetkých regiónov Slovenska, medzi nimi aj Bohúň, ktorý následne koncom mája verejne prečítal text Žiadostí pred zhromaždenými rodákmi vo Veličnej na Orave a vyzýval ich k boju za práva slovenského národa. Mimoriadny význam má v tejto súvislosti Bohúňov historický obraz *Slovenské ľudové zhromaždenie z jari 1848*.⁷⁹⁵ Dielo sa zachovalo v nedokončenej podobe a stojí pri počiatkoch vzniku slovenskej historickej maľby.

Ešte z roku 1844 pochádza jeho kresba *Kriváň*,⁷⁹⁶ venovaná Ľudovítovi Štúrovi. Toto dielo sa v litografickej podobe stalo známym medzi českými vlastencami v Budči a nezabudlo sa naň ani v neskoršom období. V rokoch 1846 – 1847 vydal Bohúň sériu šiestich litografických kolorovaných obrazov slovenského ľudu v krojoch z rôznych regiónov: *Slováci z Veľkej Vsi v Orave, Slováci z Važca v Liptove, Slováci z Lučivnej vo Spiši, Bača a Hájnik spod Oravského zámku, Družba a družica z dolnej Oravi a Slováci z hornej Oravi*, ktoré sa snažil propagovať medzi národovcami, i keď nie veľmi úspešne. Ako ohlas revolučných rokov možno chápať aj olejovú skicu *Zeman vo väzení*.⁷⁹⁷ V tomto období vznikli aj jeho prvé portréty slovenských národovcov: *Podobizeň*

794 DUBNICKÁ (1960), s. 50. Ako „*Peter Slav. Bohúň*“ sa podpísal aj v liste S. B. Hroboňovi zo dňa 2. februára 1845 a ako „*Slav. Peter Bohúň*“ v liste S. B. Hroboňovi z 21. februára 1846, oba listy z Prahy (SNK–LA, sign. 44 A 11).

795 Peter Michal Bohúň: *Slovenské ľudové zhromaždenie z jari 1848*. Okolo 1848/1849, olej, papier, dodatočne podlepený plátnom, 30 x 40 cm, neznačené. SNG Bratislava, inv. č. O 5302.

796 Peter Michal Bohúň: *Kriváň*. 1844, litografia, papier. Údajne podľa kresby P. Bohúňa na litografický kameň preniesol L. Triaček v Prahe. – Dnes nezvestné. DUBNICKÁ (1960), s. 472, č. kat. 205.

797 Peter Michal Bohúň: *Pán Varzely vo väzení*. Okolo 1850, olej, plátno, 27,6 x 22 cm, SNG Bratislava, inv. č. O 1092. Dubnická dielo uvádza ako: *Neznámy zeman (asi Várzely) vo väzení*. – Tamtiež, s. 453, č. kat. 55.

Jakuba Grajchmana,⁷⁹⁸ štúrovského básnika, *Podobizeň Jána Plecha*,⁷⁹⁹ významného funkcionára Tatrína, *Podobizeň Samuela Reussa*,⁸⁰⁰ slovenského folkloristu a etnografa a ďalšie. Bohúň v týchto rokoch maľoval aj podobizne príbuzných a priateľov. Snažil sa pritom o vytvorenie typu reprezentačného portrétu, vyhýbal sa intímnejšiemu rázu obrazov, ktorý by bol v rozpore so štúrovskými ideami.

*Podobizeň Janka Francisciho ako kapitána slovenských dobrovoľníkov*⁸⁰¹ je vyvrcholením týchto myšlienkových prúdov a jedným z mála priamych ohlasov revolúcie z rokov 1848/1849 v slovenskom výtvarnom umení. Okrem postavy ideálneho hrdinu-bohatiera v prvom pláne obrazu sa v pozadí objavuje tábor slovenských dobrovoľníkov a za nimi tatranské končiare ako symbol celej krajiny. Je možné, že sa Bohúň inšpiroval v tom čase už známou kompozíciou, ktorá zachytáva arcivojvodu Johanna ako poľovníka (*Erzherzog Johann am Hochschwab*) od Johanna Hubera, ktorú do litografie previedol na základe originálu od Johanna Petra Kraffta z roku 1818. Objavuje sa tu motív postavy stojacej v prírode, pričom využitie Álp v prípade arcivojvodu a Tatier u Francisciho poukazuje na dôležité lokalizovanie konkrétnej topografie. Ďalej bolo známe aj ďalšie grafické prevedenie tejto práce od Blasiusa Höfela.⁸⁰² Revolučnými udalosťami je inšpirovaná aj *Podobizeň dobrovoľníka Janka Kučeru*,⁸⁰³ Bohúňovho kežmarského spolužiaka a predstaviteľa tamojšieho študentského hnutia, ktorý padol v novembri 1849 v bojoch pri Banskej Štiavnici. Zachovali sa dve kresby a jedna maľba tohto portrétu. Tieto diela sa vyznačujú istou dávkou intímnosti, čomu sa autor viac-menej vyhýbal a tento prejav možno nazvať „*vlasteneckým biedermeierom*“.⁸⁰⁴ Patrí sem akvarelová *Podobizeň Jána Francisciho*,

798 Peter Michal Bohúň: *Podobizeň Jakuba Grajchmana*. 1846, olej, plátno, 37,3 x 31,2 cm, SNG Bratislava, inv. č. O 564.

799 Peter Michal Bohúň: *Podobizeň Jána Plecha*. 1848, olej, plátno, 86 x 64,5 cm, značené vľavo dole: „*m. P. Bohúň 1848*.“ V súkromnom majetku v Košiciach – DUBNICKÁ (1960), s. 452, č. kat. 45.

800 Peter Michal Bohúň: *Podobizeň Samuela Reussa*. Okolo 1849, olej, plátno, 76 x 57,2 cm, neznačené. SNG Bratislava, inv. č. O 2534.

801 Peter Michal Bohúň: *Janko Francisci ako kapitán slovenských dobrovoľníkov*. 1849 – 1850, olej, plátno, 49 x 39,2 cm, značené vľavo dole: „*P. BHN*.“, SNG Bratislava, inv. č. O 5301. Francisciho ešte portrétoval aj neskôr v pozícii liptovského župana.

802 TELESKO (2006).

803 Peter Michal Bohúň: *Podobizeň dobrovoľníka Kučeru*. 1849 – 1850, ceruza, papier, 26,8 x 18,5 cm. SNM–EM Martin, inv. č. KH 1258; *Portrét Janka Kučeru*. 1852, olej, plátno, 69 x 56 cm, značené v ľavom dolnom rohu modrou farbou: „*P. Bohúň 852*.“ Na zadnej strane plátna v pravej dolnej štvrtine nápis „*W. Collier & Cón Wien*“ otočený o 90°. LG PMB Liptovský Mikuláš, inv. č. O 1188.

804 DUBNICKÁ (1960), s. 123.

*Podobizeň Sama Bohdana Hroboňa, Podobizeň Jána Drahotína Makovického, štúrovského básnika Janka Čajaka a ďalšie.*⁸⁰⁵

Všeobecne patrilo Bohúň k vyhľadávaným portrétistom rodín obrodeneckej inteligencie a nižšej stoličnej šľachty ako boli napríklad Kubíniovci, Makovickí, Medzihradskí a ďalšie rodiny.

Podobne ako Klemens v prípade portrétovania českých vlasteniek aj Bohúň vytváral ženské podobizne. Zachovalo sa niekoľko jeho ženských portrétov, väčšinou snúbeníc alebo manželiek predstaviteľov slovenského národného hnutia (samozrejme, okrem Štúra). Zatiaľ čo Klemens portrétoval národne uvedomelé ženy najmä v Prahe ako začínajúci maliar, Bohúň ich spodobil značné množstvo práve v 50. rokoch 19. storočia. Medzi najkvalitnejšie patrí psychologicky prepracovaný portrét umelcovej manželky Žofie⁸⁰⁶ a jej sestry Rozálie,⁸⁰⁷ akoby naozaj zrkadlili ušľachtilé duše týchto žien presne podľa Štúrových názorov o umení, ktoré má znázorňovať a spredmetňovať „niečo božské v človečenstve.“⁸⁰⁸ Štúrova ideológia ovplyvnila Bohúňa už počas jeho štúdií na levočskom lýceu.⁸⁰⁹

František Miroboh Belopotocký a ďalší umelci

Popri Klemensovi a Bohúňovi treba spomenúť maliara Františka Belopotockého, ktorý si pridával k rodnému menu aj slovanské Miroboh. V roku 1843 ukončil Akadémiu výtvarných umení v Prahe takisto ako Klemens a pravdepodobne nasledoval jeho kroky po rozpade Budče návratom na

805 Peter Michal Bohúň: *Podobizeň Jána Francisciho*. 1850., akvarel, papier, 37,2 x 25 cm, značené vpravo dole: „m. P. Bohúň 850“, SNM-EM, Martin, inv. č. KH 1095; Peter Michal Bohúň: *Podobizeň Sama Bohdana Hroboňa*. Okolo 1848 – 1850, olej, plátno, 19,5 x 15 cm, neznačené. V súkromnom majetku v Rimavskej Sobote. – DUBNICKÁ (1960), s. 455, č. kat. 70; Peter Michal Bohúň: *Podobizeň Jána Drahotína Makovického*. 1850, olej, plátno, 17,8 x 12,5 cm, značené vpravo dole kolmo: „Bohúň 1850.“ V súkromnom majetku v Ružomberku. – Tamtiež, s. 454, č. kat. 66; *Portrét Janka Čajaka*, 1860, olej, plátno, 67,5 x 93 cm. Tamtiež, s. 460, kat. č. 67.

806 Peter Michal Bohúň: *Portrét Žofie Bohúňovej, rod. Klonkayovej*. 1853, olej, plátno, 85 x 64,5 cm, značené na knižke: „P. B. 1853“, SNG Bratislava, inv. č. O 10.

807 Peter Michal Bohúň: *Portrét Rozálie Štúrovej, rod. Klonkayovej*. Okolo 1854-60, olej, plátno, 58,5 x 64 cm, neznačené. – DUBNICKÁ (1960), s. 458, č. kat. 96. Portrétovaná Rozália Štúrová bola manželkou Ľudovítovho brata Samuela Štúra ml. a švagrinou P. M. Bohúňa, ktorý sa tak ocitol vo voľnejšom príbuzenskom zväzku so široko rozvetvenou rodinou Štúrovcov.

808 FILO, Elemír. Smysel umenia u Ľudovíta Štúra. In *Slovenské pohľady*, 1944, roč. 60, č. 6, s. 367.

809 Bohúň bol už počas štúdií v Prahe podporovaný spolkom Tatrín. Klemens sa v zápisoch tohto spolku spomína len v zozname tzv. stálcov. RAPANT, Daniel. *Tatrín (Osudy a zápasy)*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1950, s. 11, 20.

Liptov, odkiaľ pochádzal.⁸¹⁰ Životopisy Belopotockého poskytujú zväčša len kusé informácie, podľa nich sa jeho stopa po pražských štúdiách stráca a vynára sa neskôr vo Viedni, kde pracoval vo vojenskom kartografickom ústave a v roku 1864 aj zomrel. Podľa Alexyho šiel Belopotocký do Viedne z Prahy, aby tam pokračoval v štúdiách a neskôr sa vrátil na Slovensko a tu maľoval portréty, „*kostolné obrazy a žánrové kompozície*“. Ivan Houdek v jednom svojom článku píše, že Belopotocký pôsobil v 40. rokoch na Liptove a v 60. rokoch 19. storočia vo Viedni. Medzitým sú vraj jeho osudy nejasné.⁸¹¹ Zo zachovaných portrétov z tohto obdobia pochádza *podobizeň kňaza*⁸¹² vytvorená v roku 1844 a *portrét dámy s ihlicami*⁸¹³ z roku 1847.

Medzi zachovaným výtvarným materiálom sa nachádza niekoľko diel od viac alebo menej známych autorov. V zbierke Historického múzea SNM sa nachádza napríklad podobizeň Jozefa Miloslava Hurbana od J. Bössa z rokov 1849 – 1850. Pravdepodobne ide o rakúskeho maliara Johanna Bossa (1822 – 1887). Novým objavom je portrét (Jozefa) Miloslava Hurbana, ktorý sa nachádza v zbierke Maďarského národného múzea v Budapešti; podobne ako ten Bossov je civilne prevedený.

Štúrovci na plátne a nielen tam

Pre štúrovskú generáciu sa stalo dôležitým médium fotografie, ktoré sa začalo šíriť po Európe od roku 1839, kedy sa uvoľnil patent Louisa J. M. Daguerrea. Jedným z priekopníkov sa stal práve J. B. Klemens, ktorý mal v Prahe v rokoch 1841 – 1843 svoj ateliér, tzv. svetloobrazáreň v rámci školy Budeč.⁸¹⁴ Spolu s K. S. Amerlingom dokonca plánoval vytvoriť fotografickú sériu pre tzv. frenologickú zbierku Rusov, Poliakov, Lužických Srbov, Srbov a ďalších vlastencov s ktorými sa stretával v Prahe.⁸¹⁵ Zachovalo sa viacero dagerotypií a kalotypií, ktoré predstavujú príslušníkov národne angažovanej inteligencie v rokoch 1848/1849.

810 ALEXY (1948), s. 130; HOUDEK, Ivan. Niekoľko dát o Františkovi Bielopotockom. In Slovenské pohľady, roč. 56, 1940, s. 513 a nasl..

811 HOUDEK (1940), s. 514.

812 František Belopotocký: *Portrét kňaza*. 1844, olej, plátno, 34,2 x 26,8 cm, značené. Vpravo dole: „*Belopototzky1844*“, SNG Bratislava, inv. č. O 5309.

813 František Miroboh Belopotocký: *Portrét dámy s ihlicami (pani Odrobinčákovej z Bobrova ?)*, 1847, olej, plátno, 68 x 53 cm, značené vpravo dole (vyrytý): „*Belopotocký 1847*“, LG PMB Liptovský Mikuláš, inv. č. O 456.

814 Aktuálne pozri: BEŇOVÁ, Katarína. Maliarstvo a fotografia na Slovensku v 19. storočí. In HOJSTRÍČOVÁ, Jana (ed.). *Renesancia fotografie 19. storočia*. Bratislava : VŠVU 2015, s. 143-164.

815 NOVOTNÝ (1960), s. 73-74.

Toto nové médium sa rýchlo šírilo a bolo pomerne cenovo dostupné. Vyhľadávaným sa stalo najmä kvôli rýchlosti prevedenia, keďže fotografované osoby nemuseli dlho pózovať, ako to bolo bežné pri maľovaných portrétoch. Práve na kalotypii máme jednu z mála dobových podobizní samotného Štúra, ktorá neskôr slúžila ako zdroj pre jeho maľované portréty. Dôležitá je i skupinová fotografia, predstavujúca slovenské vyslanectvo, ktoré 20. marca 1849 v Olomouci predostrelo cisárovi Františkovi Jozefovi I. Pamätný spis návrhov riešenia slovenskej otázky. Sú na nej zobrazení stojaci zľava Adam Kardoš, Samo Chalupka, Daniel Lichard, Michal Miloslav Hodža, Ľudovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban, Jaroslav Bórik; sediaci zľava: Michal Rárus, Juraj Holček, Andrej Radlinský, Karol Kuzmány.

Medzi vlastenecké podobizne patrí aj dagerotypia Mikuláša Dohnányho v uniforme slovenského dobrovoľníka (Historické múzeum SNM), ktorú môžeme prirovnať k vyššie spomínanému obrazu J. Francisciho. Dobová fotografia sa využívala aj pre súkromné ciele, čo dokladujú napr. Hurbanove rodinné portréty. Podobne ako fotografie, aj dobové grafické podobizne slúžili na šírenie podôb štúrovcov v rovnakom nízkom nákladovom riešení. V rámci nich svojou kvalitou presahuje dobový priemer podobizeň Francisciho, ktorá pochádza od viedenského grafika Josefa Kriehubera. Do tohto okruhu môžeme zaradiť aj Štúrov grafický portrét od českého grafika Františka Koláľa alebo Hurbanovu podobizeň od Anastáza Jovanoviča.

Po Štúrovi

Ďalšia vlna vyhotovovania podobizní štúrovskej generácie súvisí so 70. rokmi 19. storočia. V tomto období vytvoril J. B. Klemens portrét Ľudovíta Štúra,⁸¹⁶ pri ktorom sa inšpiroval Kolářovou grafikou.⁸¹⁷ Zadáateľom objednávky z augusta 1872 bol podpredseda Matice slovenskej Viliam Pauliny-Tóth, ktorý ho chcel využiť ako súčasť výzdoby matičnej dvorany. Za tento obraz mal maliar dostať 48 zlatých.⁸¹⁸ Z korešpondencie a účtov uchovaných v Literárnom archíve SNK v Martine sa dozvedáme, že Klemens mal realizovať „*olejnými farbami*“ aj portrét „*neb[ohého]*

816 Jozef Božetech Klemens: *Portrét Ľudovíta Štúra*, 1873, olej, plátno, 83 x 68 cm, značené „Jozef B. Klemens maloval 1873“, Literárne múzeum SNK Martin, inv. č. O 202.

817 František Kolář: *Portrét Ľudovíta Štúra*, okolo 1850, litografia, papier, 32,4 x 49 cm. SNM, Bratislava, inv. č. H 1807. K informácii pozri: Koncept listu V. Pauliny-Tótha J. B. Klemensovi zo 14. 8. 1872. SNK-LA, č. 2055.

818 Chcel ich použiť na cestu na „*sveto-výstavu*“ do Viedne. Urgoval ich vyplatenie v auguste 1873. List J. B. Klemensa V. Pauliny-Tóthovi z 19. 8. 1873. SNK-LA, č. 2494.

Fándliho“, za ktorý mu bolo vyplatených 10 zlatých.⁸¹⁹ Tento obraz je dnes nezvestný.

Pre matičnú zbierku vyhotovil Klemens aj portrét básnika Andreja Sládkoviča v cene 40 zlatých.⁸²⁰ Vyhovel tak požiadavke katolíckeho kňaza Františka Šujanského, ktorý pôsobil – podobne ako Sládkovič – v Radvani neďaleko Banskej Bystrice. Klemens vytvoril tento portrét⁸²¹ v roku básnikovho úmrtia (1872), podľa Koutnikovej fotografie zachytávajúcej hrdého Sládkoviča v čiernom dôstojnom odeve ešte v rozkvetení síl.⁸²²

Záver

V prostredí Čiech, dnešného Maďarska, Poľska alebo Srbska sa vo výtvarnom umení 40. a 50. rokov 19. storočia presadilo viacero tém, ktoré pomáhali formovať historické vedomie príslušníkov jednotlivých národov. Využívali sa viaceré motívy a symboly, napr. prvý uhorský kráľ sv. Štefan, Matej Korvín, protiturecké boje, pre kolektívnu identitu a pamäť Slovákov boli dôležité „národní svätci“ Cyril a Metod. Pre jednotlivé národné maliarske školy v rámci habsburskej monarchie bolo dôležité si pripomenúť a previesť na plátno námety symbolizujúce historické momenty súvisiace s príslušným národom. V slovenskom maliarstve 19. storočia, ktoré reagovalo na nacionalizačné tendencie, nachádzame prevažne len kolekciu portrétov v rôznych médiách, ako sme uviedli vyššie. Populárne boli predovšetkým grafické verzie, ako napríklad Česko-slovanští výtečníci, *Výtečníci slovenskí* alebo *Slavní mužové národa československého od 14. do 19. století*.⁸²³ V posledne menovanom

819 Účet J. Klemensa za maliarske práce. SNK–LA, Hospodárske a finančné veci, 2225, nepag; BAJZOVÁ (2006), s. 12.

820 Tamtiež.

821 Jozef Božetech Klemens: *Portrét Andreja Sládkoviča* (1820 – 1872), 1872, olej, plátno, 94 x 75 cm, značené vľ. dole: „Jozef B. Klemens maľoval r. 1872“, SNM Martin, inv. č. KH 362.

822 Klemens píše o portréte A. Sládkoviča F. V. Sasinkovi tieto slová: „*Tyto dni požiadanosť som bol od Dôst. P. Dekana Šujanského, či by som môhol vyhotoviť podobiznu neb[ohého] Sládkoviča pre Matičnú sbierku do začiatku augusta v tej veľkosti ako je neb. Mojzes [= Štefan Moyses]. Fotografie tuto pripojujem dve: prvniú od Koutníka a druhú od Krausa, račte rozhodnúť, dla ktorej pracovať sa má. Mój návrh by bol: aby sa tak malovalo zrovna ako je od Koutníka, ten šat i s tou postavou pristane básnikovi a je prirodzený. Počkám teda na rozhodnutie Vaše. Račte mi, prosím, udať v miere palcovej, aký má byť obraz vysoký a široký. Bude-li možno vyhotovím obraz do augusta [...]*“ (Banská Bystrica, 14. 5. 1872). Sasinek o tri dni odpisuje: „*dla Koutnikovej fotografie*“. List J. Klemensa F. V. Sasinkovi zo 17. (preklep) 5. 1872 o namaľovaní portrétu A. Sládkoviča, nepag. BAJZOVÁ (2006), s. 12.

823 Grafický list, 1863, litografia, papier, 67 x 52 cm, GMB, inv. č. C 6616; Grafický list, vydaný u Rohna a Grunda, Pešť, 1864, litografia, papier, 67,5 x 43 cm. SNM, Martin, inv. č. H 5175; Grafický list, xylografia, papier, 40,5 x 28,5 cm, SNM, Martin, inv. č. H 1599.

sa stretávame s pripomenutím historických odkazov na spoločné české a slovenské osobnosti minulosti a prítomnosti. V roku 1874 sa Bohúň, ktorého existenčné starosti doviedli až do Bialy (na území dnešného Poľska), v liste Adolfovi Medzihradskému zmieňuje „*Nuž šťastlivec putuj po školách a vychovaj hodných junákov, aby aspoň jeden z nich bol náš kráľovič Marko.*“⁸²⁴ Krátke trvanie štúrovských umeleckých aktivít, prerušené dvojročím 1848/1849, zastavilo prejavy možných konceptov etablovania historických tém, založenie národných galérií (ako sa to podarilo v Pešti alebo Prahe). Až situácia na prelome 19. a 20. storočia a vznik Československej republiky umožnili väčší návrat k histórii a podporili vizuálnu kultúru v slovenskom prostredí.

824 List Biala 29. 4. 1874, SNK-LA.

ĽUDOVÍT ŠTÚR A ODRAZ JEHO OSOBNOSTI NA PENIAZOCH: ikonografické a historické aspekty

ZBYŠEK ŠUSTEK

Ľudovít Štúr prepožičal svoje meno mnohým uliciam, verejným priestranstvám i niektorým inštitúciám. Význam jeho osobnosti pripomínajú domácej i zahraničnej verejnosti početné výtvarné artefakty. Okrem obrazov, sôch, pamätných tabúl, medailí a odznakov sú to aj kovové a papierové platidlá. Zobrazenie portrétu Ľ. Štúra na platidlách bolo neraz predmetom zložitých rozhodovaní. Jeho portréty na peniazoch však nie sú jediným spôsobom, ako jeho odkaz platidlá reflektujú. Cieľom tohto príspevku je opis, porovnanie a zhodnotenie týchto skutočností, ako aj ich zasadenie do širších historických súvislostí a do všeobecného rámca symboliky a ikonografie peňažných znakov.

Portrét na platidlách v historickom kontexte

Tradícia zobrazovania portrétov osobností na peňažných znakoch siaha do antických čias. Možno v nej pritom rozlíšiť dve výrazne odlišné vývojové línie. Na minciach takmer od počiatku ich existencie prevažujú obrazy konkrétnych osôb, najmä panovníkov, prípadne cirkevných hodnostárov. Obrazy ideálnych alebo alegorických postáv, prípadne antropomorfné zobrazenia božstiev sú v menšine. Okrem stredovekých mincí, na ktorých často chýba portrét kvôli úpadku ryteckého umenia a technológii výroby razidiel alebo je len neumelo naznačený, ide prevažne o realistické obrazy, s veľkou výpovednou hodnotou o výzore dotykanej osoby, jej účesu, odeve alebo výzbroji. Realizmus portrétov na minciach ide niekedy tak ďaleko, že priznáva aj zjavné morfológické disproporcie tváre zobrazenej vznešenej osoby, napríklad nadmerne veľké pery cisára Leopolda I. (1657 – 1705). Ide o prístup, ktorý na minciach prežíva do najnovších čias (u nás Tomáš Garrigue Masaryk /1928 a 1937/, Andrej Hlinka /1939/, Jozef Tiso /1939 a 1944/, početné pamätné mince po druhej svetovej vojne). Voľnejší prístup k stvárneniu portrétu na

minciach sa začal uplatňovať od 60. rokov 20. storočia na pamätných razbách, na ktorých neraz prerastá do skratky či až karikatúry (u nás napríklad v roku 1996 pamätné 200-korunáčky k 200. výročiu narodenia Samuela Jurkoviča a k 100. výročiu narodenia Jozefa Čigera-Hronského).

Naopak, na papierových peniazoch sa portréty a iné zložitejšie obrazy začali objavovať až pomerne neskoro od ich zavedenia. V habsburskej monarchii to bolo v roku 1841. Umožnil to až vynález rozmnožovania totožných tlačových foriem z pôvodnej rytiny – mechanicky pomocou tzv. transféru, neskôr galvanoplasticky a heliograficky.

Avšak aj potom sa portréty konkrétnych postáv na papierových platidlách objavovali zriedkavo. Zadávatelia, resp. autori návrhov sa zameriavali hlavne na zobrazovanie ideálnych tvárí, fiktívnych portrétov antických božstiev, rozličných alegórií alebo na druhotné používanie starších umeleckých diel. Portréty síce vznikali podľa reálnych, ale zväčša anonymných modelov. Často to boli chudobní ľudia, ktorí si zarábali pózovaním v ateliéroch výtvarných škôl alebo solventných „oficiálnych“ umelcov. Niekedy ako model slúžili príbuzní alebo susedia výtvarníkov (herečka Mine Lefflerová – rakúsko-uhorská 1000 a 10 000 K z r. 1902 a 1918, Jaroslava Muchová – československá 10 Kč /1919/ a 50 Kč /1928/, Marie Muchová 100 Kč z r. 1919⁸²⁵, Z. Heřmanová – 100 Kčs z r. 1961). Len ojedinele boli takéto modely výsledkom cieľavedomého výberu, zameraného na určité ľudské typy (Kiprian Kirilovič Avdejev z dediny Prigovaja pri Šadrinske ako rozsievateľ na sovietskom 3-červonci z r. 1924⁸²⁶, Marta Cisáriková a Margita Hlaváčiková ako deti na československej 10-korunáčke z r. 1960).

Portréty konkrétnych osobností sa na papierových platidlách začínajú objavovať častejšie až v poslednej tretine 19. storočia (v USA prezidenti, v Rusku cári). Väčšina európskych štátov prechádza od zobrazovania ideálnych postáv, alegórií alebo panovníkov ku konkrétnym osobám zo súčasnosti alebo nedávnej minulosti až po prvej svetovej vojne. Avšak aj tu stále ide prevažne o osobnosti s úzkym vzťahom k štátnej moci alebo ideí (napríklad Poľsko – Tadeusz Kościuszko, Ewa Platner, ČSR – Jan Ámos Komenský, Alois Rašín, Milan Rastislav Štefánik, Tomáš Garrigue Masaryk a František Palacký, Maďarsko – František I. Rákóczi, Lajos Kossuth, Sándor Petőfi a Ferenc Deák). Ale aj v týchto prípadoch sú

825 POLÍVKA, Eduard. Alfons Maria Mucha v numismatických památkách. In *Numismatické listy*, roč. 19, 1968, s. 50.

826 MALYŠEV, Albert Ivanovič – TARANKOV, Vladimír Ivanovič – SMIRENNYJ, Igor Nikolajevič. *Bumažnye deneznye znaki Rossii i SSSR*. Moskva : Finansy i statistika, 1991, s. 170-171.

konkrétne osobnosti na bankovkách stále v menšine oproti alegorickým či ideálnym postavám.

Priekopníkom v zobrazovaní predstaviteľov vedy, techniky, umenia a kultúry na bankovkách sa v roku 1874 stalo Španielsko (rytec Rafael Esteve, maliar Francisco Goya), kde tento smer pokračoval na nižších nominále bankoviek aj neskôr (1928 – básnik a dramatik Pedro Calderón de la Barca, maliar Diego Rodríguez de Silva y Velázquez, spisovateľ Miguel de Cervantes Saavedra, 1931 – maliari Vincente López a Eduardo Rosales, 1935 – lekár Santiago Ramón y Cajal), zatiaľ čo na vyšších nominále sa zobrazovali historickí predstavitelia svetskej alebo cirkevnej moci.

V iných štátoch sa takýto smer prejavil až v 20. rokoch 20. storočia. V Nemecku išlo o ucelenú tematickú koncepciu bankoviek z rokov 1928 – 1936 (agronóm Albrecht Daniel Thaer, vynálezca a priemyselník Werner von Siemens, bankár a národohospodár David Hansemann, chemik Justus von Liebig, architekt a výtvarník Karl Friedrich Schinkel).⁸²⁷ Vo Francúzsku sa na bankovke ako prvé konkrétne osoby a zároveň predstavitelia vedy objavili ekonóm Maximilien de Béthune Sully (1939) a matematik René Descartes (1942).

Celosvetovo nastáva výraznejší príklon k tejto koncepcii ideovej náplne bankoviek až po druhej svetovej vojne. V Rakúsku to bola celá séria bankoviek z rokov 1950 – 1954 (hudobný skladateľ Joseph Haydn, architekt Jakob Prandtauer, skladateľ Anton Bruckner, spisovateľ a básnik Franz Grillparzer).⁸²⁸ Vo Švajčiarsku takéto osobnosti (básnik Gottfried Keller, topograf, staviteľ a zakladateľ Červeného kríža Guillaume-Henri Dufour) nájdeme len na dvoch najnižších nominále z roku 1954. Vo Francúzsku sa namiesto alegórií na bankovkách objavujú historické osobnosti pravidelne až po roku 1953. Talianska národná banka nechala zobrazit' na svojich bankovkách prvé konkrétne osobnosti a zároveň predstaviteľov kultúry dokonca až v roku 1962 (skladateľ Giuseppe Verdi, maliar Michelangelo Buonarroti).

Hoci zastúpenie portrétov konkrétnych osobností na papierových plati dlách rástlo, nemožno jednoznačne povedať, že by dodnes výrazne prevážilo nad obrazmi ideálnych postáv alebo inými motívmi či ornamentami.

Naznačená divergencia ikonografie kovových a papierových plati diel mala viacero príčin. V predchádzajúcom období neboli bankovky

827 KOPPATZ, Jürgen. *Geldscheine des Deutschen Reiches*. Berlin : Transpress, 1988, s. 147-151.

828 KRANISTER, Wilibald. *Die Geldmacher. Vom Gulden zum Schilling*. Wien : Verlag Mreayr & Scheriau, 1985.

(v pôvodnom zmysle tohto slova) považované za skutočné peniaze, ale len za dlhové úpisy či poukážky na plnohodnotné – kurantné – platidlá z drahých kovov. Iba tie boli skutočnými, resp. zákonnými peniazmi. Prijímanie bankoviek bolo za normálnych, mierových pomerov neraz dobrovoľné, závislé od dohody stránok, čo sa pokladalo za významný zdroj ich dôveryhodnosti. Keďže teda vlastne nešlo o peniaze, ale iba o dokument, neexistoval dôvod, aby sa na nich zobrazovali rovnaké obrazové motívy ako na (plnohodnotných) kovových peniazoch. V Anglicku sa bankovky koncipované iba ako jednostranný kaligrafický dokument udržali dokonca až do 50. rokov 20. storočia.

Okrem toho v dávnejších spoločenských pomeroch na kovových i papierových platišliach takmer neprichádzali do úvahy portréty iných konkrétnych osôb, než panovníkov – žijúcich či mŕtvych. Iba tie boli širokým vrstvám obyvateľstva všeobecne známe a zrozumiteľné. Ale práve ich zobrazovaniu sa ceduľové banky cieľavedome vyhýbali. V svojich štatútoch mali totiž zakotvenú nezávislosť od štátu, ktorý mal povest' zlého hospodára. Ceduľové banky tak plnili úlohu akéhosi kontrolného mechanizmu a ich (aspoň fiktívna) nezávislosť od štátu sa považovala za zdroj ich dôveryhodnosti. Svoju nezávislosť dávali najavo práve absenciou portrétu panovníka na bankovkách. Príkladom je Rakúska privilegovaná národná banka. Na svojich bankovkách z roku 1841, ktoré ako prvé obsahovali obrazové prvky, zobrazovala nadčasové symboly – alegorickú hlavu Austrie, roh hojnosti alebo panorámu hlavného mesta. Za panovania Františka Jozefa I. obchádzala jeho portrét citáciou korunovačného hesla *Viribus unitis* a bohatými kompozíciami atribútov viažúcich sa na toto heslo. Preto na rakúskych, resp. rakúsko-uhorských bankovkách nikdy jeho obraz nenájdeme. Naopak, v zjednodušenej podobe sa objavuje na štátovkách z rokov 1881 – 1888, ktoré ako nekryté platidlá s núteným obehom vydávala Správa štátneho dlhu.

Predpokladom častejšieho zobrazovania konkrétnych osôb iných ako panovníci bol nielen pád monarchií a demokratizácia spoločnosti, ale vo významnej miere aj zvýšenie vzdelanosti obyvateľov. Iba tak sa pre nich predstavitelia vedy, kultúry, umenia a politiky mohli stať zrozumiteľnými symbolmi všeobecne uznávaných hodnôt a nositeľom historickej pamäti.

Je pozoruhodné, že portrétom momentálnych vládcov sa vyhýbali emisné banky v európskych diktatúrach. Nacistické Nemecko zachovalo koncepciu ikonografie peňazí sformovanej počas Weimarskej republiky (pozri vyššie). Frankistické Španielsko sa uchýľovalo k obrazom historických panovníkov alebo cirkevných hodnostárov. Na talianskych

papierových platidlách boli tradične len ornamenty alebo portrét kráľa Viktora Emanuela III., hoci rozhodujúcu moc v štáte mal Benito Mussolini. Naopak, európske monarchie, ich kolónie a domíniá sa od portrétu panovníka odpúťovali len pomaly. Anglická kráľovná je dodnes súčasťou obrazu lícei strany tamojších bankoviek. Belgicko, Španielsko, Holandsko a Luxembursko majú panovníkov portrét na národných stranách svojich eurových mincí.

V posledných desaťročiach však opäť nastáva od zobrazovania konkrétnych postáv na bankovkách ústup. Motívom býva „politická korektnosť“ a snaha neprovokovať etnické či spoločenské napätie. Je to typické pre mnohonárodné štáty, kde sa významná časť obyvateľov s vyšším štátoprávnym celkom neidentifikuje (Juhoslávia, Európska menová únia), alebo niektoré postsocialistické štáty, v ktorých je verejnosť znechutená z politikov a násilne vnucovaných „hrdinov“. Východiskom býva zobrazovanie prírodných motívov (Pobaltie, Macedónsko).

Portrét na československých a slovenských platidlách

Zastúpenie portrétov konkrétnych osobností a idealizovaných či alegorických postáv na peniazoch prvej Československej republiky (ČSR; pozri vyššie) dokonale zapadá do dobových zvyklostí v iných štátoch. Udržalo sa aj vo vojnovnej Slovenskej republike: konkrétne osobnosti Andrej Hlinka – 5, 10 a 20 Ks (1939), Jozef Tiso 20 Ks (1939) a 50 Ks (1944), Ján Hollý – 20 Ks (1942), Ľudovít Štúr – 10 Ks (1944), idealizované postavy (krojený mladý pár 50 Ks /1940/, mládenec v klobúku 500 Ks /1941/, dievčatko 5 Ks /1945/) alebo fiktívnych portrétov historických osobností (Cyril a Metod 20 Ks /1941/, knieža Pribina 100 Ks /1940/ a 10 Ks /1944/, Svätopluk – 1000 Ks /1942/, Mojmir – 5000 Ks /1945/).

Podobný obraz poskytujú aj československé papierové peniaze po druhej svetovej vojne. Konkrétne osobnosti zobrazené podľa originálnych dobových portrétov sa na nich vlastne objavili len v rokoch 1945 – 1951 (Karel Havlíček-Borovský – 20 Kčs /1945/, Milan Rastislav Štefánik – 50 Kčs /1945 a 1948/, T. G. Masaryk – 100 Kčs /1945/, Ján Kollár – 500 Kčs /1945 a 1949/, Jiří z Poděbrad – 1000 Kčs /1945/, Bedřich Smetana – 5000 Kčs /1946/, Josif Vissarionovič Stalin – pamätný 50 a 100-korunák /1949/, Klement Gottwald – pamätný 100-korunák /1951/) a potom až v období 1985 – 1989 (Pavol Országh Hviezdoslav – 10 Kčs, Ján Ámos Komenský – 20 Kčs, Ľudovít Štúr – 50 Kčs, Klement Gottwald – 100 Kčs a Bedřich Smetana – 1000 Kčs). Na všetkých ostatných sú idealizované postavy (dievčatá – 20 Kčs /1949/, 1000 Kčs

/1945/ a 10 Kčs /1960/, baník – 50 Kčs /1950/, vojak a partizán 50 Kčs /1953, 1964/ a 500 Kčs /1973/, hutník a roľník, resp. roľníčka – 100 Kčs /1953 a 1961/) alebo fiktívne portréty Jana Žižku z Trocnova (25 Kčs /1958 a 1961/), resp. druhotne použité skulptúry, ktoré ho zobrazujú (25 Kčs /1953/, 20 Kčs /1970/). Od polovice 50. rokov sa portrét nejakej osobnosti stal takmer obligátnou súčasťou početných pamätných mincí.

Zobrazenia Ľudovíta Štúra na slovenskej 10-korunáčke z roku 1944 a Jána Hollého na 20-korunáčke z roku 1942 sa teda časovo zaraďujú do začiatku obdobia orientácie na zobrazovanie predstaviteľov vedeckého a kultúrneho života na papierových platidlách, a to v podstatne širšom ako len slovenskom alebo československom kontexte.

Portrét Ľudovíta Štúra na minciach a bankovkách

V období prvej ČSR zobrazenie Ľ. Štúra na bankovkách v podstate neprichádzalo do úvahy kvôli oficiálnej fikcii jednotného československého národa, ktorú jeho kodifikácia spisovnej slovenčiny narušovala.

Podnetom k jeho prvému zobrazeniu na platidlách bolo až rozhodnutie vojnovnej Slovenskej republiky vymaniť sa zo závislosti vo výrobe papierových platiidiel od zahraničných tlačiarň a tlačiť papierové peniaze v martinskej Neografii, ktorá na tento účel dostala potrebné vybavenie.

Autorom dvoch štátoviek s portrétmi (20- a 10-korunáčky) z rokov 1943 a 1944 je síce grafik Neografie Jozef Vlček, no na každej využil vo významnej miere návrhy, resp. skice na 10- a 20-korunáčku, ktoré vytvoril Martin Benka zrejme v rokoch 1941 – 1942, ako aj ďalšie Benkove voľné diela (zátišia), ktoré mu vedenie tlačiarne alebo samotný Martin Benka poskytl.⁸²⁹ Okolnosti, resp. dôvody vzniku týchto návrhov zatiaľ nie sú známe. Existuje hypotéza, že o zámere vydať nové štátovky ho informoval minister financií Mikuláš Pružinský, ktorý sa s Benkom osobne poznal. Ak to bolo naozaj tak, nešlo o priame zadanie, s jasne stanovenými podmienkami. Náznaky textov na skiciach a faksimile podpisov guvernéra Slovenskej národnej banky (SNB) Imricha Karvaša a riaditeľa administratívneho odboru SNB Kollára totiž ukazujú, že ich Benka koncipoval ako bankovky SNB a nie ako štátovky, ktoré vydávalo ministerstvo financií s podpisom M. Pružinského. Rozdielna kompozícia alternatívnych návrhov a rôzne pomery ich šírky a výšky dokazujú,

829 ŠUSTEK, Zbyšek. Slovenské papierové peniaze v rokoch 1939 – 1945. In *Biatek, odborný bankový časopis*, roč. 2, 1994, s. 20-26; ŠUSTEK, Zbyšek. Jozef Vlček, Martin Benka a Ľudovít Fula: neznámi autori slovenských, resp. československých papierových platiidiel. In *Numizmatika*, 1996, č. 14, s. 47- 63. LONGAUER, Ľubomír – OLÁHOVÁ, Anna. *Martin Benka. Prvý dizajnér slovenského národného mýtu*. Bratislava : Slovart, 2008, s. 307-316.

že Benka nemal pevne zadané parametre, ale že vychádzal z rôznych archetypov a predstáv. Benkova pozostalosť obsahuje veľa študijných kresieb, vrátane dokonale prekreslených, ale reálne nepoužiteľných návrhov štátneho znaku Československej socialistickej republiky z neskoršieho obdobia.⁸³⁰ Preto sa možno domnievať, že aj návrhy spomínaných bankoviek robil iba ako štúdie pre vlastnú potrebu. Preto asi tieto návrhy poskytol J. Vlčkovi len dodatočne, či už oficiálne prostredníctvom Neografie alebo priamo, na základe ich vzájomného priateľstva⁸³¹.

Benkove návrhy líca 20-korunáčky obsahujú náčrty poprsia mladého muža s bradou, ktoré pripomínajú známe portréty Ľ. Štúra alebo J. M. Hurbana. Podľa výšky tváre a malej vzdialenosti obočia a očí ide na väčšine skíc skôr o Ľ. Štúra, na jednej z nich však účes a šatka pod bradou pripomína J. M. Hurbana. Návrh líca 10-korunáčky zobrazuje náčrt portrétu muža bez brady, s výraznými pichľavými očami, ktorý pripomína M. M. Hodžu. Portréty nie sú popísané. Preto ich identifikácia nie je jednoznačná. Napriek tomu je však pravdepodobné, že (katolík) Benka uvažoval o zobrazení členov štúrovskej družiny, ktorí boli evanjelici. Realizovaná podoba 20-korunáčky z roku 1943, ktorú s využitím Benkových skíc navrhol J. Vlček, však zobrazuje básnika a katolíckeho kňaza Jána Hollého. Jeho portrétu chýba plasticosť tváre a gradácia liniek, oči sú slepé, ba až mŕtvoločné. Najviac pripomína Hollého tvár na jeho pomníku v Maduniciach. Nie je jasné, prečo si Vlček zvolil takúto predlohu napriek tomu, že kvalitné „živé“ dobové portréty J. Hollého mal k dispozícii. Vysvetlenie bude najskôr v problémoch spojených s líniovým prepisom jeho portrétu.

Aj na 10-korunáčke zachoval J. Vlček hlavné prvky kompozície a ornamentiky Benkovho návrhu s M. M. Hodžom, vrátane proporcií oválneho portrétneho medailónu. Z obrazovej dokumentácie jednotlivých fáz prípravy 10-korunáčky však vyplýva, že na nej mal evanjelika M. M. Hodžu nahradiť tiež katolík – Adam František Kollár. Katolícki dejatelia zrejme lepšie vyhovovali politickému katolicizmu, ktorý dominoval slovenskej štátnosti v tomto období.

Podľa dobového portréту A. F. Kollára vyhotovil Vlček silne zväčšenú jednofarebnú tónovú kresbu a na jej základe začal robiť aj jej líniový prepis. Fabrikou sa podobá portrétu J. Hollého z 20-korunáčky, no je ešte menej plastický a výrazný. Jeho zmenšenina bola aj vsadená do elipsovitého portrétneho medailónu v makete takmer hotovej ornamentálnej a textovej časti líca štátovky. No neskôr, ako ukazujú zvyšky

830 LONGAUER – OLÁHOVÁ (2008), s. 101 a s. 192-193.

831 Pani Vlčková, manželka Jozefa Vlčka, osobná informácia, leto 1994.

vyrezaného portrétu, bol z makety odstránený. Dôvodom pravdepodobne bolo to, že portrét A. F. Kollára svojimi proporciami do medailónu nezapadal. Jeho zvyšky v spodnej časti medailónu a podľa nich urobené rekonštrukcie dokazujú, že J. Vlček sa ho pokúšal vložiť tak, aby dosiahol vyváženú proporciu hlavy a poprsia. Bolo to však možné iba za cenu utopenia hlavy, ktorá mala medailónu dominovať, v spodnej polovici medailónu. Nad hlavou tak vznikol neúmerne veľký prázdny priestor. Ak by hlavu posunul vyššie, do jej prirodzenej polohy voči medailónu, zaberali by zasa v medailóne priveľa miesta hrudník a plecia. Ich obrysy by pôsobili priam neforemne. Preto, ak nemala byť zmenená už hotová kompozícia líca štátovky, najmä tvar medailónu a textového panelu, musel byť nájdený portrét inej osoby, ktorý by do medailónu zapadal lepšie. Tejto požiadavke vyhovoval práve portrét Ľ. Štúra, najskôr podľa obrazu Jozefa Božetecha Klemensa, ktorý navyše nebolo potrebné stranovo obracať tak, ako by sa to muselo urobiť s portrétom F. A. Kollára. Štátovka bola vydaná 26. októbra 1944 a obiehala do 31. októbra 1945, teda iba 360 dní.

Ďalším pokusom o zobrazenie Ľ. Štúra na peniazoch je až nerealizovaný návrh Albína Brunovského na 3-korunáčku z roku 1966. Jeho vznik súvisí s konfliktami, ktoré vznikali v procese náhrady bankoviek vzoru 1953 navrhnutých v Sovietskom zväze pod časovým tlakom príprav menovej reformy novými, technicky a výtvarne dokonalejšími. Nové 25-, 50- a 100-korunáčky však museli zobrazovať tie isté témy ako bankovky vzoru 1953, t. j. husitskú revolúciu, oslobodenie Červenou armádou, resp. SNP, a vzťah robotníkov a roľníkov. Na 25-korunáčke vzoru 1958 sa to podarilo priam dokonale, na 100-korunáčke vzoru 1961 síce s ťažkosťami, ale vyhovujúco. Avšak autori návrhov 50-korunáčky vzoru 1964 nedokázali celých osem rokov uspokojiť ideologické predstavy rozhodujúcich straníckych funkcionárov o stvárnení témy oslobodenia. Výtvarná obec reagovala na vlečúce sa konflikty vyhlásením nezávislej súťaže na ideové návrhy bankoviek. Autori dostali absolútnu voľnosť vo výbere tém a štýle spracovania, no žiaden z podaných návrhov neašpiroval na realizáciu. Ich účelom bolo len ukázať potenciál výtvarníkov, nehatený nekvalifikovanými zásahmi. A. Brunovský do súťaže prispel vyššie spomenutým návrhom na 3-korunáčku. Jej lícu dominoval Ľ. Štúr, stvárný podľa portrétu od J. B. Klemensa, no obohatený o nový prvok – bohato zriadený plášť, dynamicky prehodený cez plece a po stranách sprevádzaný dvoma medailónmi s obrazom lesnatej krajiny. Plášť priestorovo vyvažoval pomerne prázdne bankovkové pole a zároveň zvýrazňoval energickosť Štúrovej osobnosti. Tematickým náprotivkom

na rube je kompozícia architektonických dominánt mesta Bratislavy, ešte pred zbúraním podhradia, ale anticipujúca konečnú podobu práve rekonštruovaného Hradu. Výtvarne išlo o voľnú koláž usporiadanú tak, aby panoráme mesta dodala určitú dramatickosť, ktorú zvýrazňuje náznak búrkových oblakov v pozadí. Nejde o typickú ukážku Brunovského štýlu, charakterizovaného množstvom starostlivo prekreslených detailov. Dôležitý je tu však úplný odklon od ideologických schém a voľba nadčasovej osobnosti, stelesňujúcej národnú a kultúrnu identitu, ako aj výber budov ilustrujúcich kontinuitu stavebného vývoja mesta, od stredoveku až po najmodernejšie stavby reprezentované hotelom Devín a modernými budovami v jeho susedstve.

K 125. výročiu úmrtia Ľ. Štúra bola v roku 1981 vydaná strieborná 500-korunová pamätná minca podľa návrhu Jána Kulicha. Jej rub zobrazuje v prázdnom poli iba dynamicky stvárnený čelný portrét, doplnený jednoduchým nápisom. Alternatívne návrhy Štefana Novotného, Jarmily Truhlíkovej-Spěvákovej získali 2. cenu a návrh Imricha Csabu Fodora zvláštne ocenenie. S neznámym umiestnením bol predložený aj veľmi dynamicky ponímaný návrh Jiřího Harcubu. Neokrúhle výročie udalosti a absencia slovenských tém na pamätných minciach z rokov blízkych vydaniu tejto mince (1980, 1982 a 1983) naznačuje, že toto výročie bolo zvolené možno preto, aby v emisii pamätných mincí príliš dlho nechýbal slovenský motív. Na druhej strane treba poznamenať, že neokrúhle výročia a výročia s negatívnou konotáciou úmrtia oslavovanej osobnosti sa vo vtedajšej koncepcii vydávania pamätných mincí uplatňovali častejšie. V súčasnej emisnej praxi Národnej banky Slovenska sú naopak neprípustné. Tieto protichodné koncepčné prístupy možno aj skryto odrážajú odlišné podmienky, v akých sa témy pamätných mincí vyberali. Ideologické kritériá 50. až 80. rokov 20. storočia z výberu apriórne vylučovali veľa významných udalostí a osobností. Vhodné témy sa preto hľadali ťažko. Hoci sa aj dnes neraz uplatňujú analogické kritériá, len s opačným znamienkom, predsa len je sloboda výberu väčšia a umožňuje sa sústrediť na pozitívne alebo okrúhle výročia.

Nasledujúcou bankovkou zobrazujúcou Ľ. Štúra bola 50-korunáčka vzoru 1987. Cesta k nej bola komplikovaná. Pod vplyvom vyššie naznačených konfliktov a pozoruhodných výsledkov nezávislej súťaže výtvarníkov bolo v atmosfére celkového uvoľnenia v roku 1968 rozhodnuté vydať postupne úplne novú emisiu bankoviek. Zobrazené témy mali viac predstavovať domáce kultúrne a historické tradície. Vznikli tri alternatívy libreta. Dve ráтали s portrétom Ľ. Štúra na líci 50-korunáčky a jedno na líci 500-korunáčky (Tab. 1), vo všetkých prípadoch so zodpovedajúcimi

slovenskými motívmi na rube. Počas vypisovania súťaží na jednotlivé nominále boli voľne kombinované varianty č. 2 (dielo majstra Pavla na 10 Kčs a SNP na 500 Kčs) a č. 3 (Jan Žižka a Prokop Holý na 20 Kčs).

Tab. 1. Návrh libreta lícnej strany bankoviek z leta 1968 ⁸³²

Kčs	VARIANT		
	1	2	3
10	P. O. Hviezdoslav / S. H. Vajanský	J. Kupecký / Levočský oltár	J. Kupecký
20	L. Janáček	L. Janáček	J. Žižka / P. Holý
50	J. Kupecký	L. Štúr	L. Štúr
100	J. A. Komenský	J. A. Komenský	J. A. Komenský
500	L. Štúr / J. V. Frič	Veľká Morava / SNP	Veľká Morava

Opätovne použité ideologické prístupy nakoniec zapríčinili, že z novej emisie ostalo len torzo (20- a 500-korunáčka z r. 1970 a 1973). Ako zámienka poslúžila skutočnosť, že 21. augusta 1971 po otvorení obálok s menami autorov návrhu na 10-korunáčku vyšlo najavo, že víťaz súťaže – Oldřich Kulháněk – je vo väzení za protest proti invázii vojsk Varšavskej zmluvy. Neznamenalo to však koniec samotnej myšlienky obnoviť sústavu obiehajúcich bankoviek. Preto už v roku 1972 nasledovalo nové rozhodnutie nahradiť všetky, teda aj nedávno vydanú 20-korunáčku a práve dokončovanú 500-korunáčku, úplne inými. Ich tematická náplň však znovu vyvolala medzi zodpovednými orgánmi ideologické spory. V roku 1973 vzniklo celkom päť alternatív tematického zamerania (Tab. 2), z ktorých jedno uvažovalo aj s portrétom L. Štúra a ďalšími prevažne nepolitickými témami.

Po zamietnutí silne ideologizovaných alternatív (krajnosťou bol portrét K. Gottwalda na všetkých nominále) prijala federálna vláda 13. júla 1976 kompromisné riešenie (Tab. 3), založené na štvrtom variante libreta z roku 1973, v ktorom tiež prevažovali témy domácej kultúrnej a národnej tradície.

Na 50-korunáčku tu už bol jednoznačne vybraný L. Štúr a Bratislava. Výtvarné skice vznikli v užšej súťaži deviatich vyzvaných (Karel Štěch, Karel Fiala, Jiřina Adamcová, Jozef Baláž, Albín Brunovský, Karel Hruška, Jaroslav Lukavský, Ivan Schurmann, Ivan Strnad) a ďalších umelcov (Zdeněk Brdlík, Jan Černý) v lete 1977. V prvom kole súťaže

832 Podľa ŠOUŠA, Jiří – ŠŮLA, Jaroslav. *Peníze v proměnách času*. Praha – Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 2006, s. 370.

Tab. 2. Libreto z roku 1973 na líčne strany nových československých bankoviek⁸³³

Kčs	VARIANT				
	1	2	3	4	5
10	K. Gottwald	J. Nálepka	Š. Major, J. Osoha	J. Král'	robotník
20	K. Gottwald	J. Fučík	A. Zápotocký, J. B. Pecka	B. Němcová	družstevník
50	K. Gottwald	K. Šmidke	M. Čulen,	L. Štúr P. O. Hviezdoslav	vedec
100	K. Gottwald	A. Zápotocký	J. Wolker, Z. Nejedlý	J. E. Purkyně, S. K. Neumann	zdravotníčka
500	K. Gottwald	SNP	SNP	SNP	SNP
1000	K. Gottwald	K. Gottwald	K. Gottwald	J. Komenský	K. Gottwald

Tab. 3. Libreto líčnej strany nových československých bankoviek schválené federálnou vládou v roku 1976, predpokladaný a skutočný rok vydania⁸³⁴

Kčs	Osobnosť / téma	Predpoklad vydania	Vydané
10	P. O. Hviezdoslav	1979	1986
20	J. A. Komenský	1981	1988
50	L. Štúr	1982	1987
100	K. Gottwald	1983	1989
500	SNP	1986	nevydané, príprava na r. 1990
1000	B. Smetana	1980	1985

zvít'azil Z. Brdlík a A. Brunovský, ktorých nasledoval J. Lukavský. Už v tomto kole sa rozhodlo realizovať návrh A. Brunovského na 50-korunáčku s L. Štúrom. V nasledujúcich užších súťažiach zvít'azil Brunovský s návrhom oboch strán 10- a 1000-korunáčky a líca 20-korunáčky a J. Lukavský s návrhom 500-korunáčky. O 100-korunáčke sa malo ďalej rozhodovať medzi Brdlíkom, Brunovským a Lukavským. V tejto fáze však bola realizácia návrhov odložená do roku 1983. Jej obnovenia sa však J. Lukavský (†1974) a Z. Brdlík (†1983) nedožili. Preto nakoniec všetky bankovky navrhoval kvôli jednotnému spracovaniu A. Brunovský.

833 Podľa ŠOUŠA – ŠŮLA (2006), tamže.

834 Podľa ŠOUŠA – ŠŮLA (2006), tamže.

V poradí štvrtým zobrazením Ľ. Štúra na peniazoch je jeho portrét na slovenskej 500-korunáčke z roku 1993 a na jej neskorších modifikáciách. Cesta k nemu však bola opäť spleť, hoci z tematického hľadiska bezkonfliktná. V dôsledku osemročného odloženia vydávania tzv. Brunovského emisie, sa túto emisiu nepodarilo do novembra 1989 uzavrieť. Posledné vydané nominále – 100-korunáčka s portrétom K. Gottwalda sa stala v nových pomeroch spoločensky neprijateľná. Pritom všetky vydané nominále boli v tom čase už zastaralé z hľadiska ochrany proti falšovaniu. Upraviť a dokončiť túto emisiu preto nemalo zmysel. Bolo preto opäť rozhodnuté začať pripravovať úplne nové bankovky. Štátna banka stanovila ich technické parametre, ale po trpkých skúsenostiach z minulosti a početných písomných reakciách verejnosti na 100-korunáčku s portrétom K. Gottwalda sa neodvážila sama navrhovať ich tematické zameranie. Preto na získanie návrhov vyhlásila v septembri 1990 verejnú súťaž a jej výsledky dala posúdiť odbornej komisii. Jej víťazom sa stal pán Babič z Bohumína,⁸³⁵ ktorý vo vyváženom zastúpení zahrnul slovenské, moravské i české motívy, zoradené do chronologickej postupnosti od 10-korunáčky po 5000-korunáčku.

Tab. 4. Libreto bankoviek Štátnej banky z konca roku 1990⁸³⁶

Kčs	Líce	Rub
10	Knieža Pribina	Nitra
20	Cyril a Metod	rotunda, hlaholika, Velehrad
50	Přemysl Otakar II	Zlatá bula sicílská
100	Karel IV.	Pražský hrad, Univerzita Karlova
200	J. Á. Komenský	Fulnek, Orbis pictus
500	Ľ. Štúr	Bratislava
1000	B. Němcová / F. Palacký	Babičino údolie / Kroměříž / Hodslavice / Beskydy
2000	M. R. Štefánek	Mohyla na Bradle
5000	T. G. Masaryk	Alegória republiky / Pražský hrad

Jeden zo slovenských motívov, určený na 500-korunáčku, predstavoval Štúra a Bratislavu. De facto išlo o prenos motívov z obiehajúcej 50-korunáčky vzoru 1987. Výber Ľ. Štúra bol v súlade s názorom aj

835 KOLÍNOVÁ, Alena. *Příprava nových bankovek*. In HRDÁ, Alena – KOLÍNOVÁ, Alena – KYSILKA, Pavel – MORAVEC, Jaroslav – SURGA, Leopold – VOKATÝ, František. *Bankovky a mince České národní banky 1993 – 1994*. Praha : NUGA, 1994, s. 53-62.

836 KOLÍNOVÁ (1994), tamže.

ostatných navrhovateľov, u ktorých medzi 133 osobnosťami vystupoval Ľ. Štúr 33 podaniami na piatom mieste, po T. G. Masarykovi (54), M. R. Štefánikovi (49), Karlovi IV. (45), Cyrilovi a Metodovi (34) a pred J. Á. Komenským (28), B. Němcovou (22), J. Husom (21) a J. Kollárom (20).

Na základe toho bola vyhlásená vo februári 1991 súťaž na ideové návrhy. Oslovení boli Oldřich Kulháněk, Ivan Strnad, Karel Hruška, Robert Brun, Jozef Bubák a Dušan Sopiak. O. Kulháněk a D. Sopiak sa jej však v tejto fáze nezúčastnili. V súťaži udelili len dve tretie ceny, ktoré získali R. Brun a J. Bubák. Obom odporúčali zúčastniť sa užšej súťaže definitívnymi návrhmi na 200-, 500- a 1000-korunáčky, vydanie ktorých sa ukazovalo ako najnaliehavejšie.

V užšej súťaži v októbri 1991 však posudzovatelia označili všetky návrhy za nedostatočné a Brunovi, Kulhánkovi, Bubákovi a Strnadovi bolo zadané vypracovanie definitívneho návrhu 200-korunáčky s termínom do 15. januára 1992. Z nich vybrala expertná komisia návrh O. Kulhánka, s ktorým banka nakoniec uzavrela zmluvu na realizáciu všetkých nominále.

Do ich realizácie však zasiahlo rozdelenie federácie, z ktorého vyplynul záväzok oboch nástupníckych štátov do jedného roka oddeliť meny a vydať vlastné definitívne platidlá.

S prípravou slovenských peňazí sa začalo v druhom polroku 1992, pričom Slovensko dostalo v záujme urýchlenia ich vydania k dispozícii ideové a podrobné návrhy J. Bubáka. V každom prípade bolo nevyhnutné vytvoriť nový, čisto slovenský tematický rad. Jeho koncipovanie prebiehalo v dvoch súbežných líniiach (Tab. 5) a výber Ľ. Štúra na jednu z bankoviek preto nebol úplne istý. Jedna línia jeho tvorby, ktorá prebiehala v bratislavskom ústredí Štátnej banky československej (ŠBČS), totiž pripravila tri varianty libreta, ktoré sa stali súčasťou oficiálnych dokumentov (ďalšie sa stali len predmetom nezáväzných debát⁸³⁷). V dvoch z nich – úplne originálnych a obsahovo veľmi zaujímavých – Ľ. Štúr chýbal. Obsahoval ho len tretí variant predstavujúci úpravu pôvodného libreta bankoviek ŠBČS (Tab. 4).

Druhá línia prebiehala na Ministerstve financií SR, v pracovni Mariána Tkáča. Jej výsledok bol schválený na zasadnutí vlády Slovenskej republiky 27. septembra 1992 v Trenčianskych Tepliciach, za prítomnosti Michala Kováča, Augustína Mariána Húsku, Hvezdoňa Kočtúcha, Sergeja Kozlíka, Júliusa Tótha, Vladimíra Masára, Jozefa Kollára

837 Spomienky autora na pôsobenie v komisii na schvaľovanie návrhov slovenských bankoviek na prelome rokov 1992 a 1993 a na voľné diskusie s príslušnými úradníkmi bratislavského ústredia ŠBČS, resp. NBS.

Tab. 5. Porovnanie libriet slovenských bankoviek podľa návrhov bratislavského ústredia ŠBČS a Ministerstva financií SR ⁸³⁸

Sk	VARIANTY ŠBČS			MF SR
	1	2	3	
20	Pribina	M. Bel	S. Mikovíni	Pribina
50	„Majster Pavol“	S. Mikovíni	J. A. Segner	Cyril a Metod
100	M. R. Hell	J. A. Segner	M. R. Hell	„Majster Pavol“
200	J. N. Hummel	M. R. Hell	J. N. Hummel	A. Bernolák
500	L. Štúr	J. M. Petzval	P. J. Šafárik	L. Štúr
1000	M. R. Štefánik	D. Štúr	A. Jurkovičová	A. Hlinka
2000	E. M. Šoltésová	J. Murgaš	A. Kmet'	X
5000	Š. B. Roman	A. Stodola	L. Podjavorinská	M. R. Štefánik

a Vladimíra Mečiara.⁸³⁹ Pragmaticky modifikovala a doplnila pôvodný tematický rad bankoviek ŠBČS. Zachovala v ňom Štúrov portrét na 500-korunáčke a rátała aj s použitím jej pôvodného návrhu od J. Bubáka ako aj s využitím jeho ideových návrhov so slovenskými témami, ktoré len presunula na iné nominále. M. Tkáč navrhol v librete nahradiť M. R. Štefánika A. Dubčekom, ale V. Mečiar jeho návrh zamietol kvôli potrebe prehodnotiť Dubčekovu osobnosť. Rozhodnutie vlády bolo určujúce. V návrhu 500-korunáčky boli zmenené len detaily – text, štátny znak a jeho poloha. Realizácia tohto návrhu bola mimoriadne úspešná. Portrétna rytina je pravdepodobne jednou z najdokonalejších rytín v bankovkovej grafike, s mimoriadnou živosťou výrazu tváre a vynikajúco prepracovanou gradáciou liniek. Pôvodná podoba bankovky sa dočkala dvoch modifikácií, prvej s upravenou farebnosťou a ďalej s doplnenými ochrannými prvkami. Dva z nich (vysokosvetlý vodoznak a opticky premenlivá farba) boli využité na zobrazenie dvoch symbolov so vzťahom k osobe L. Štúra – pera a orlej hlavy. Z modifikácie 500-korunáčky z roku 2000 je odvodená aj pamätná 500-korunová minca vydaná pri príležitosti bimilénia v tvare plakety s obrazom tejto bankovky. Ďalší prípad zobrazenia L. Štúra na platidlách predstavuje pamätná 200-korunová minca z roku 1993 vydaná k 150. výročiu kodifikácie spisovnej

⁸³⁸ Pracovné materiály pre členov komisie na schvaľovanie návrhov slovenských bankoviek z roku 1992, archív autora.

⁸³⁹ TKÁČ, Marián. Jak powstały banknoty słowackie. In *Sanockie zapiski numizmatyczne*, roč. 4, 1999, s. 4-8.

slovenčiny Zobrazuje trojportrét J. M. Hurbana, Ľ. Štúra a M. M. Hodžu, ktorí sa v roku 1843 na evanjelickej fare v Hlbokom rozhodli pre novú podobu spisovného jazyka.

Ako nevyužitá príležitosť na zobrazenie Štúra na peniazoch sa ukázala príprava slovenskej strany euromincí. Prvým krokom bola anonymná súťaž návrhov ich tematického zamerania. Oboslalo ju celkom 64 navrhovateľov, z ktorých dvaja predložili dva kompletne varianty ideových návrhov, zatiaľ čo niektorí ďalší predložili alternatívne témy len na niektoré nominále. Celkom sa teda posudzovalo 66 úplných návrhov.⁸⁴⁰ Z nich 15 obsahovalo aj portrét Ľ. Štúra. Väčšinou išlo o výrezy jeho najznámejších portrétov vychádzajúcich z malieb Jozefa Božetecha Klemensa a Františka Kolára, ktoré boli vo väčšine prípadov vsadené stereotypným spôsobom do stredu mincového poľa. Len štyri riešenia sa vyznačovali určitou originalitou. Prvé zobrazovalo dvojportrét P. O. Hviezdoslava a Ľ. Štúra a druhé trojportrét M. R. Štefánika vľavo, Ľ. Štúra v strede a J. Tisu vpravo. Na treťom boli národné strany mincí pomyslene uložené na obrys územia Slovenska a na minci bol zachytený príslušný úsek hraničnej čiary, ktorú prekryval zvolený motív. Ľudovít Štúr „strážil“ južný úsek hranice v Poiplí. Štvrté riešenie možno pravdepodobne pokladať za plagiát národnej strany slovinskej dvojeurovej mince s podpisom básnika France Prešerna. Veľmi podobným spôsobom totiž zobrazoval podpis Ľ. Štúra v prázdnom mincovom poli.

Hoci vo výbere osobností na slovenskú národnú stranu euromincí zaujímal Ľ. Štúr druhé miesto po M. R. Štefánikovi, je pozoruhodné, že väčšina navrhovateľov umiestňovala portrét takej významnej a preferovanej osoby, akou bol Ľ. Štúr, na nižšie nominále, najčastejšie 20- a 50-centy, kde zákonite museli výrazné črty jeho tváre zanikať. Prispievalo by k tomu aj zmenšenie využiteľnej časti mincového poľa povinným zobrazením kruhu hviezd, symbolizujúceho úniu. Extrém predstavovalo umiestnenie Štúrovho portréту na 2-cent. Skutočnosť, že naozaj išlo o nevhodné riešenia, možno ilustrovať analógiami (nevýrazné portréty kráľa na národnej strane belgických eurových mincí alebo portréty panovníkov na holandských a luxemburských minciach), pri ktorých autori riešili nedostatok priestoru schematizáciou portrétov.

Zaujímavá je aj väzba portréту Ľ. Štúra na ďalšie osobnosti na ideových návrhoch. Dvojportrét P. O. Hviezdoslava a Ľ. Štúra vytvára vyváženú dvojicu, no trojportrét M. R. Štefánika, Ľ. Štúra a J. Tisa ukazuje značnú hodnotovú dezorientáciu navrhovateľa. Na ostatných návrhoch

840 Materiály pre členov komisie na schvaľovanie námetov slovenských mincí a bankoviek. Archív autora.

prevažovali kombinácie s M. R. Štefánikom alebo A. Dubčekom. V prvom prípade ide o dvojicu dejateľov s hmatateľným pozitívnym historickým dopadom, v druhom ide skôr o kombináciu s pozitívne vnímaným personifikovaným mýtom nenaplnenej, resp. po skúsenosti ostatných 26 rokov ani nenaplniteľnej nádeje.

Zatiaľ poslednú príležitosť k zobrazeniu portrétu Ľ. Štúra na peniazoch poskytuje tohoročné 200. výročie jeho narodenia. Národná banka Slovenska k nemu vydá pamätnú 2-eurovú mincu s jeho portrétom a „zberateľskú“ 10-eurovú mincu, a to v prevedeniach, ktoré sa kompozične značne približujú niektorým starším ideovým návrhom na národnú stranu normálnych eurových mincí. Návrhy boli získané v súťaži, v ktorej prvé tri miesta obsadili Ivan Řehák, Štefan Novotný a Karol Ličko.

Symbyly zobrazované na peniazoch spoločne s Ľudovítom Štúrom

V súvislosti s portrétmi Ľ. Štúra na platidlách sa natíska otázka ďalších motívov a symbolov, ktoré boli spoločne s ním zobrazované. V prevažnej väčšine je to mesto Bratislava, ktoré na platidlách vystupuje ako hlavné mesto a symbol Slovenska a zároveň ako miesto jeho štúdií a pôsobenia na evanjelickom lýceu. K tomu sa pridružuje zobrazenie orla na 50-korunáčke z roku 1987 a niektorých jej alternatívnych návrhov. Dodatočne bola orlia hlava doplnená ako obrazec vytlačený opticky premenlivou farbou na slovenskej 500-korunáčke. Vo všetkých prípadoch môžeme orla chápať nielen ako symbol Štúrovej odvahy a energickosti, ale aj ako jeden zo základných národných symbolov, stelesňujúcich voľnosť a slobodu, ktorý sa v slovenskej národnej kultúre udomácnil práve vďaka pôsobeniu Štúra a štúrovcov (viď napr. názov literárnej prílohy Štúrových novín *Orol tatránski*). Ďalším úzko súvisiacim motívom je husie brko na modifikovanej 500-korunáčke z roku 2000. Len v jednom prípade – na 10-korunáčke z roku 1944 – sú Štúrovým náprotivkom folklórne motívy symbolizujúce slovenský ľud a bohatstvo slovenskej prírody.

V tejto súvislosti si môžeme položiť otázku, prečo sa na žiadnom platidle neobjavil Štúrov rodný dom v Uhrovci alebo iný motív z tejto obce, prípadne z iného miesta, ktoré má vzťah k Štúrovmu pôsobeniu – napríklad Zvolena, ktorý Štúr zastupoval na uhorskom sneme. Odpoveďou je poznanie, že na platidlá sa takmer vždy volia motívy čo najširšieho celospoločenského, celoštátneho alebo nadčasového významu. Ak sa v súvislosti s vyobrazenou osobou na bankovke zobrazuje nejaké miesto, takmer vždy ide o miesto, na ktorom táto osoba pôsobila vo svojom zrelom veku alebo je to miesto, ktoré samé o sebe symbolizuje jej dielo.

Takéto kombinácie sú zvlášť typické pre rakúske bankovky z povojnového obdobia (lekár Julius Wagner-Jauregg alebo fyzik Erwin Schrödinger a Viedenská univerzita, architekt Otto Wagner a viedenské sídlo Poštovej sporiteľne, ktoré projektoval). Rodné obce či domy dotýčajnej osobnosti sa naopak zobrazujú len ojedinele. Jediným príkladom, ktorý autor tohto príspevku pozná, je kombinácia portrétu severokórejského štátnika Kim Il Sunga a jeho (údajne) rodného domu v dedine Man Kion De, dnes na okraji Pchjongjangu, na niekoľkých tamojších bankovkách z rokov 1978 – 2002. Podobne ojedinelá je aj kombinácia osoby a miesta jej večného odpočinku (Mao Ce Tung a jeho mauzóleum na námestí Nebeského pokoja v Pekingu na čínskej 100-yuanovej bankovke z r. 1999).

Pravopisné stopy Eudovíta Štúra na peniazoch?

Štúrov odraz na platidlách nespočíva iba v zobrazovaní portrétu a súvisiacich symbolov. Jeho fonetický pravopis, ktorý nepoužíval ypsilon a preto mäkkú výslovnosť spoluhlások pred „i“ musel označovať mäkčenom, sa objavil už za jeho života na uhorských papierových platidlách, vydaných počas revolúcie 1848/1849. Išlo o 15- a 30-grajciare a 1-, 2-, 5-, 10- a 100-zlatky (forinty). Bol použitý na ich rube v dvoch variantoch trestnej vyhrážky, ktorá podľa výšky nominále stanovovala za falšovanie hornú trestnú sadzbu osem alebo pätnásť rokov. Ide vôbec o prvé použitie slovenčiny na peniazoch. Slovenčina tu vystupuje na treťom mieste, za maďarčinou a nemčinou a pred chorvátčinou a rumunčinou.

Štúrovský pravopis tu však nie je použitý dôsledne – písmeno „š“ je nahradené zdvojeným „ss“. Zvláštnosťou je samotná formulácia slovenskej a chorvátskej trestnej vyhrážky. Je otrockým prekladom z maďarčiny a nezodpovedá duchu oboch slovanských jazykov. Naopak, nemecká a rumunská vyhrážka je formulovaná dodnes použiteľným spôsobom, hoci rumunský preklad nie je presný. Trestné sadzby totiž neudáva ako najvyššie, ale ako pevne dané.

Použitie jazykov ďalších národov Uhorska je v určitom protiklade s myslením ideológov maďarskej revolúcie, ktorí zastávali ideu jedného uhorského, t.j. maďarského politického národa a neboli spoiatku naklonení priznávať iným národom rovnaké práva.

Okrem trestnej vyhrážky je v ďalších jazykoch vyznačená aj hodnota na líci 1- až 100-zlatiek. V slovenčine je pritom menová jednotka uvedená vždy v jednotnom čísle, „zlaty“, s krátkym „y“, bez ohľadu na gramatické číslo a väzbu číslovky s príslušným pádom počítaného predmetu. Ide tiež o nedokonalý preklad, resp. o vplyv maďarčiny, v ktorej sa

po číslovkách uvádza podstatné meno vždy v jednotnom čísle. Použitie ypsilonu na konci slova „zlatý“ na miesto štúrovského „i“, ako aj zápis hlásky „s“ v slove „deszat“ na 10-zlatke spojením „sz“, používaným v maďarčine, však naznačujú, že skôr ako o použitie štúrovej slovenčiny tu ide o chybné a zároveň slovákizované odpisy českých vyznačení hodnoty na rakúskych výplatných a anticipačných listoch z rokov 1811 a 1813, ktoré boli počas revolúcie ešte vzácne v obehu.

Použitie štúrovej slovenčiny, resp. skôr len pokus o jej použitie, môžeme naopak predpokladať vo vyznačení hodnoty na 1- až 1000-zlatkách v okupačných platidlách vydaných v máji 1849 na území Uhorska obsadzovanom cisárskou armádou pri potláčaní revolúcie. Vyššie uvedené gramaticky nesprávne použitie menovej jednotky v jednotnom čísle je na nich zachované, no ypsilon na konci slova „zlatý“ je nahradený mäkkým „i“, v súlade so štúrovským pravopisom. Avšak na 10-zlatke je použitá jednoznačne česká číslovka „deset“. Na drobných platidlách po 6 a 10 grajciaroch, vydaných neskôr, 1. augusta 1849, je však už použitá jednoznačne čeština. Tá nahrádza slovenčinu na rakúskych, resp. rakúsko-uhorských bankovkách a štátovkách až do rozpadu monarchie.

Záver

Osobnosť Ľudovíta Štúra sa objavuje na celkom piatich vydaných platidlách a ich modifikáciách a na 54 nerealizovaných výtvarných alebo ideových návrhoch platidiel. Okrem epizódneho použitia jeho portrétu na 10-korunáčke z roku 1944 sa so Štúrom na platidlách stretávame takmer nepretržite už šesť desaťročí. Ako navrhovaný a nie vždy použitý námet sa objavuje od roku 1966, zatiaľ čo ako osoba zobrazená na vydaných, obehových alebo pamätných platidlách až od roku 1981. Takmer v celom uvedenom období sa objavuje súbežne na dvoch práve platných platidlách, na bankovke a na pamätnej minci, resp. na viacerých pamätných razbách. Je teda bezpochyby jednou z osobností slovenského národného panteónu, ktoré sú na platidlách najčastejšie zobrazované. To istotne možno pripisovať jeho objektívnemu významu i veľkej intenzite, s akou slovenská spoločnosť či vládnuca elita Štúra vníma. Zároveň sa však natíska nepríjemná otázka, či v tejto oblasti nevzniká akýsi stereotyp, ktorý vedie k nadužívaniu alebo dokonca až profanácii jeho osoby. Na pamätných minciach sa Štúr v roku 2015 dočká už štvrtého zobrazenia za 35 rokov, t. j. v priemere menej ako raz za dekádu.

Nemožno vylúčiť, že raz (možno aj nečakane skoro) dôjde k obnove slovenskej meny alebo sa bude na Slovensku zavádzať mena nejakého

iného zoskupenia štátov, ktoré bude ochotné na platidlách rešpektovať aj slovenskú identitu. Ak by bolo v takom prípade na prípravu nových platidiel dosť času, mali by asi ich tvorcovia zvážiť, či by nebolo vhodnejšie namiesto ďalšieho zobrazovania L. Štúra inšpirovať sa dvoma libretami slovenských bankoviek, ktoré koncom roka 1992 vypracovalo bratislavské ústredie ŠBČS. Štúr je symbolom vzniku novodobého slovenského národa. Osobnosti vybrané v oboch libretách (a nielen ony) sú však už symbolom jeho vyspelosti a životaschopnosti.

POĎAKOVANIE:

Autor ďakuje

JUDr. Jaroslavovi Moravcovi zo Skúšobne platidiel

Českej národnej banky v Prahe,

Bc. Viera Bonovej a Ing Štefanovi Fröhlichovi z oddelenia tvorby

a analýzy platidiel Národnej banky Slovenska

za poskytnutie nezverejnených návrhov československých

a slovenských platidiel s vyobrazením.

ZÁVER

V prvej časti kolektívnej monografie sa autori zamerali na tradične chápanú problematiku života a diela Ľudovíta Štúra. Všímajú si ho ako pedagóga, mysliteľa, kodifikátora spisovného jazyka, vedúcu osobnosť slovenského národného hnutia od 40. rokov 19. storočia a sústreďujú sa i na jeho aktivity na pôde evanjelickej cirkvi. Rezumujú staršie a prinášajú nové poznatky o jeho rodinnom zázemí, politickom myslení, názoroch na Slovanstvo, o reflexii jeho osobnosti historikmi, či v dobových lexikónoch.

Prvá kapitola z pera Martina Kováča predstavuje vzťah Ľ. Štúra k evanjelickej cirkvi augsburského vyznania. Poskytla mu priestor pre jeho zápas o povznesenie slovenského národa. Štúr kritizoval nielen úsilie o maďarizáciu evanjelickej cirkvi v Uhorsku, ale aj silnejúci vplyv racionalizmu, či povrchnosť a formálnosť, ktorou bola cirkev zasiahnutá.

V popredí záujmu Evy Kowalskej je vzťah členov dvoch významných rodín v Uhrovci – aristokratickej rodiny Zayovcov a učiteľskej rodiny Samuela Štúra, z ktorej pochádzal popredný predstaviteľ národného hnutia Slovákov, Ľ. Štúr. Obe rodiny boli prepojené osobnými väzbami, ktoré sa v priebehu rokov výrazne menili. Príspevok je spracovaný na základe doteraz nevyužívaných archívnych fondov a prináša viaceré nové poznatky pre osvetlenie osobných motivácií, konaní a postojov Ľudovíta Štúra aj jeho významného oponenta, Karola Zayho.

József Demmel odкрýva politické pozadie kodifikácie spisovnej slovenčiny. Významnú úlohu v ňom zohral Gyorgy Kossuth, strýko maďarského liberálneho politika Lajosa Kossutha. Patril ku skupine šľachty slovenského pôvodu, ktorá odmietala spoločensko-politické reformy, a preto z konzervatívnych pozícií deklarovala svoju podporu slovenskému národnému hnutiu. Pod jej vplyvom sa Ľ. Štúr rozhodol kodifikovať nový spisovný jazyk a vydávať v ňom politické noviny.

Nasledujúce príspevky skúmajú rôznou optikou fenomén Slovanstva. Text Marcely Bednárovej poukazuje na dve základné charakteristické

črty, ktorými sa vyznačuje Štúrova koncepcia Slovanstva – mapuje vývoj názorov vo filozoficko-mytologickom a sociálno-politickom kontexte. Podľa autorky pôsobili obidve línie v symbióze a bez protirečení. Príspevok Karola Kanteka a Evy Kowalskej je o životných osudoch posledného Štúrovho (srbského) žiaka Kostu Kostića. Má podobu detektívneho pátrania po zabudnutej postave z minulosti, ktorá je interpretovateľná v kontexte medzislovanských vzťahov – s väzbami na slovenské, srbské, ruské a české prostredie. Marcel Martinkovič zase čitateľa navracia do problematiky teórií, koncepcií a vízií – všima si vývoj názorov Ľudovíta Štúra na Slovanstvo, Európu a Rusko. V porevolučnom období sa Štúr podľa neho mesianisticky upínal na cárske Rusko, v ktorom videl jediného garanta duchovného pokroku a slobody Slovanov.

Kapitola Alice Kurhajcovej približuje reflexiu Ľ. Štúra v maďarskej historiografii na konci 19. a v prvej polovici 20. storočia. Autorka oboznamuje s publikáciami maďarského historika a publicistu Lajosa Steiera, ktorý sa venoval vývoju slovenskej otázky v Uhorsku. Analýzou jeho diel si všima nielen interpretáciu Štúra, jeho osobu, charakterové vlastnosti a politiku, ale aj dobový kontext.

Druhá časť monografie, ktorú z čisto kvantitatívneho hľadiska reprezentuje väčší počet príspevkov, je zameraná na tzv. druhý, t. j. posmrtný život Ľ. Štúra. Autori skúmajú fenomén Štúra ako symbolu, pričom si všimajú jeho význam pre formovanie (kolektívnej) historickej pamäti a identity, jeho využívanie v muzeálnej praxi, školskom vyučovaní, v literatúre, umení a kultúre atď.

Kapitola Jany Pácalovej sa venuje konštituovaniu obrazu Ľ. Štúra v druhej polovici 19. storočia. Sleduje rétorické a naratívne stratégie v publicistike a vo vybraných memoárových textoch jeho súčasníkov s ohľadom na kategórie pamäti, identity a subjektu. Ťažiskovou je rekonštrukcia Štúrovej biografie v zmysle spoločenskej objednávky, ktorej cieľom bolo inštitucionalizovať kolektívnu pamäť na Štúra. Za takýto text sa považuje životopis Ľ. Štúra od jeho blízkeho spolupracovníka a priateľa Jozefa Miloslava Hurbana z rokov 1881 – 1884.

Sylvia Hrdlovičová sa zaoberá plánovaním, realizovaním a osadením dvoch pomníkov na hrobe Ľ. Štúra na cintoríne v Modre. Prvý bol osadený z celonárodnej zbierky v roku 1872, druhý, komplexný náhrobný areál bol definitívne dohotovený v roku 1964. Príspevok si všima aj verejné manifestácie zhromaždenia pri hrobe, štúrovské oslavy po roku 1918 a vznik ďalších pamätníkov na území Modry, ktoré sú venované Ľ. Štúrovi.

Podobne zameraná je aj kapitola Daniely Kodajovej, ktorá analyzuje oslavy a pietne spomienky spojené s osobou Ľ. Štúra. Autorka im pripisuje

silný národnoidentifikačný a národnointegračný význam. V tomto smere sa na konkrétnu osobnosť ako slávnostného rečníka na Štúrových oslavách zameriaval Peter Macho; skúma posolstvá slávnostných prejavov a prednášok biskupa Samuela Štefana Osuského, ktorý pôsobil v rokoch 1936 – 1951 aj ako predseda Štúrovej evanjelickej spoločnosti.

Ľuboš Kačírek približuje vývoj muzeálnej prezentácie, od počiatkov formovania slovenského zberateľstva po založenie múzeí, so zameraním na osobnosť Ľ. Štúra. Venuje sa zhromažďovaniu hmotných pamiatok spojených s jeho osobou od 60. rokov 19. storočia v rámci Matice slovenskej a Muzeálnej slovenskej spoločnosti. V roku 1965, pri príležitosti osláv 150. výročia jeho narodenia, boli založené múzeá Ľ. Štúra v Uhrovci a Modre. Do tohto obdobia siaha aj výstavba pamätného štúrovského zrubu na Kohlwalde v Levočskej doline, ktorého expozícia bola sprístupnená až v máji 1974. Ďalší rozvoj múzejných expozícií spojených so štúrovskou generáciou iniciovala Matica slovenská a jej oddelenie Pamätník slovenskej literatúry (neskôr literárno-múzejné oddelenie).

Podľa Beáty Mihalkovičovej bol vznik Múzea Ľ. Štúra v Modre už od počiatku ovplyvnený zápasom o charakter múzea a jeho prioritné zameranie. Mesto Modra navrhovalo založiť okresné vlastivedné múzeum, ktoré by nieslo meno Ľ. Štúra, akademická a vedecká obec zase plánovala založiť špecializované personálne múzeum celoslovenského významu, venované výhradne Štúrovi. Konflikt trval niekoľko rokov a skončil sa kompromisom. Ďalší zápas sa viedol o koncepciu prezentácie Ľudovíta Štúra, o to, či sa expozícia sústreďí len na Štúrovu osobnosť, alebo ju zasadí do pomerne širokého literárneho a jazykového kontextu. Pri zrode múzea stál Jozef Ambruš, ktorý vypracoval úvodnú výstavu i libreto a scenár prvej stálej expozície, realizovala sa však podľa scenára Imricha Sedláka a trvala od roku 1978 do roku 2006.

Adelaida Mezeiová analyzovala učebnice slovenského jazyka a literatúry pre stredné školy. Učebnice podporovali vytváranie obrazu o Štúrovi ako ideálnom, charismatickom vodcovi, organizátorovi národného života, vynikajúcom jazykovedcovi a človeku oddanom vyšším cieľom, ktorý je ochotný vzdať sa osobného života v záujme vznešeného ideálu. Porovnávané učebnice potvrdzujú tézu, že slovenčina ako učebný predmet mala štátnotvorný a národnostný charakter a v sústave vzdelávacích predmetov sa jej prisudzovalo prvoradé miesto.

Podľa Juliany Beňovej zohrával Ľ. Štúr dôležitú úlohu v aktivitách slovenských ochotníkov v polovici 19. storočia. Divadlo podporoval aj na stránkach svojich novín, uverejňoval divadelné recenzie a správy o umeení. Na doskách profesionálneho divadla sa v 20. storočí objavil už ako

dramatická postava. Na javisku znovu ožil nielen jeho osud, ale aj životy ďalších protagonistov národných dejín, pričom ich divadelní tvorcovia prezentovali viacerými spôsobmi – od tradičnej vizualizácie osobnosti, cez akcentovanie tajuplných životných momentov až po reinterpretáciu a demystifikáciu osudov slovenských romantikov.

Stvárňovaním Štúra, štúrovcov a ďalších predstaviteľov národne angažovanej inteligencie slovenskými výtvarníkmi (Jozef Božetech Klemens, Peter Michal Bohúň) sa zaoberá vo svojom príspevku Katarína Beňová, pričom zdôrazňuje väzby slovenských maliarov s českým vlasteneckým prostredím 19. storočia. Okrem iného prináša doteraz neznámy portrét Jozefa Miloslava Hurbana z maďarských zbierok.

Zbyšek Šustek mapuje osobnosť Ľ. Štúra z numizmatického hľadiska. Po prvý raz si Štúra ako hlavný motív zvolil Martin Benka na niekoľkých návrhoch dvadsaťkorunáčky z počiatku 40. rokov 20. storočia. O umiestnení jeho portrétu na desaťkorunovej bankovke z roku 1944 nakoniec rozhodli kompozičné dôvody. Neskôr bol zobrazený na dvoch pamätných minciach a na dvoch bankovkách. V procese ich prípravy sa však objavuje na veľkom množstve ideových návrhov platidiel. Ako častý motív Štúr vystupoval aj v návrhoch tém pre slovenskú stranu euromincí, kde však ustúpil iným motívom vybraným vo verejnej ankete. Poslednou príležitosťou k zobrazeniu Ľ. Štúra na platidlách sa stali pamätné a zberateľské mince, vydané k 200. výročiu jeho narodenia v roku 2015.

Zájemcovia o históriu, najmä odborne nezainteresovanému čitateľovi tejto knihy sa na prvý pohľad môže zdať, že téma Štúr a štúrovci je už úplne vyčerpaná, že bádateľ nemôže v tejto oblasti priniesť nové informácie. Práve najnovší výskum však ukazuje, že opak je pravdou. Aj v tradične chápanej, faktograficky ponímanej historiografii, či v rámci iných vedných disciplín, existujú ešte stále biele miesta, mnohé neobjasnené súvislosti či udalosti. Časť autorského kolektívu obrátila svoju pozornosť smerom k tzv. druhému životu Ľudovíta Štúra a skúmala ho na pozadí formovania kolektívnych identít a historickej pamäti prostredníctvom rôznych médií. Ani v tomto smere kolektívna monografia nepovedala úplne posledné slovo. Môžeme konštatovať, že na svoje komplexné a systematické spracovanie čakajú ešte viaceré témy, napríklad fenomén Štúra a štúrovcov v rámci populárnej kultúry a reklamy, či v kontexte filmovej a televíznej tvorby. Treba si pritom uvedomiť, že tieto médiá majú v dnešnej dobe široký akčný rádius. Ovplyvňujú slovenskú populáciu, jej identitu a kolektívnu pamäť, v masovom meradle a oveľa intenzívnejšie ako písané texty, či už tie, ktorých autorom bol Ľudovít Štúr, alebo tie, ktoré sú o ňom.

SUMMARY

In the first part of the collective monograph its authors focused on the traditionally understood issues of the life and work of Ľudovít Štúr. They see him as a teacher, thinker, codifier of the standard language and leader of the Slovak national movement in the nineteen forties. They summarize older and bring new knowledge about his family background, political thinking, opinions on Slavonic patriotism, reflection of his figure among historians or in period lexicons.

The first chapter written by Martin Kováč presents the relation of Ľ. Štúr to the Lutheran Church of the Augsburg Confession. It served to him as a platform for his fight for the revival of the Slovak nation. Štúr criticized not only a growing influence of magyarization but also of rationalism, superficiality and formalism which struck the Church.

Eva Kowalská brought to the foreground the relationship between two prominent families in Uhrovec – the aristocratic family of Zays counts and teacher's family of Samuel Štúr which the founder of Slovaks' national movements, Ľ. Štúr, comes from. Both families were tied by personal relations which significantly changed in the course of time. The paper has been drawn up based on archival sources not used so far bringing new knowledge to clarify personal motivations, actions and attitudes of Ľudovít Štúr and his significant opponent Karol Zay.

József Demmel reveals a political background of the codification of the standard Slovak language. Gyorgy Kossuth, the uncle of the Hungarian liberal politician Lajos Kossuth, played an important role in it. He belonged to a group of nobility and low nobility (*zemianstvo*) of the Slovak origin which refused social and political reforms and therefore from its conservative position it declared its support to the Slovak national movement. It was its influence that led Ľ. Štúr to a decision to codify a new standard language and to issue political newspapers in it.

The following papers study in different optics the phenomenon of Slavonic integration. The text by Marcela Bednářová points out two major typical traits of Štúr's concept of Slavonic idea – it is mapping the

development of philosophic-mythological and socio-political opinions. According to the author both lines existed in symbiosis and without any contradictions. The paper by Karol Kantek and Eva Kowalská is about the life story of the last Štúr's (Serbian) student and follower Kosta Kostić: it is in the form of a detective search for a forgotten figure of the past which can be interpreted in the context of inter-Slavonic relations – with ties to the Slovak, Serbian, Russian and Czech environment. Marcel Martinkovič, on the other hand, brings the reader back to the issues concerning theories, concepts and visions – he follows the development of Ľ. Štúr's opinions on Slavonic patriotism, Europe and Russia. According to his opinion in the after-revolution period Štúr was even messianically fixed to the Tsarist Russia seen by him as the only guarantor of a spiritual progress and freedom of the Slavs.

The chapter written by Alica Kurhajcová shows a portrayal of Ľ. Štúr in Hungarian historiography at the end of the 19th century and in the first half of the 20th century. The author paid attention in particular to the publications of the Hungarian historian and publicist Lajos Steier who dedicated himself to the development of the Slovak issue in Hungary. By analyzing his work she deals not only with interpretation of Štúr, his personage, characteristics and politics but also the period context.

The second part of the monograph represented by a larger number of papers is aimed at the so-called second life, i.e. afterlife of Ľ. Štúr. The authors look into the phenomenon of Štúr as a symbol paying attention to its significance for the formation of (collective) historical memory and identity, its use within museum practice, school teaching, art and culture etc.

The chapter written by Jana Pácalová deals with the formation of the picture of Ľ. Štúr in the second half of the 19th century. It follows rhetoric and narrative strategies in journalism and in the selected memoir texts of his contemporaries with respect to the categories of memory, identity and subject. It is focused on the reconstruction of Štúr's biography according to the social demand with the aim to institutionalize collective memory of Štúr. The biography of Ľ. Štúr written by his close associate and friend Jozef Miloslav Hurban of 1881 – 1884 can be considered as such text.

Sylvia Hrdlovičová deals with the planning, implementation and placement of two gravestones to the grave of Ľudovít Štúr in the cemetery in Modra. The first gravestone was fixed and funded from the national collection in 1872 and the second one, a complex sepulchral site was definitely completed in 1964. The paper pays attention to public

manifestation gatherings at the grave, celebrations of Štúr after 1918 and creation of other memorials devoted to Ľ. Štúr in the territory of Modra.

The chapter of Daniela Kodajová is similarly focused and it analyzes celebrations and commemoration ceremonies related to the personage of Ľ. Štúr. The author attaches a big national-identification and national-integration importance to them. Peter Macho concentrated in this regard on a concrete personality as a public speaker at celebrations devoted to Štúr: he analyzes messages of ceremonial speeches and lectures of Bishop Samuel Štefan Osuský who was also the chairman of the Štúr Lutheran Society.

Luboš Kačírek gives insight into the beginnings of the formation of Slovak collecting aimed at the personality of Ľ. Štúr, collecting of tangible relics related to his personality from the nineteen sixties within the *Matica slovenská* (Slovak Source) and Slovak Museum Society.

In 1965, at the occasion of celebrations of his 150th anniversary, museums of Ľ. Štúr were founded in Uhrovec and Modra. This period covers also the construction of a memorial Štúr log cabin in Kohlwald in the Levočská valley and its exhibition was opened to the public only in May 1974. Further development of museum exhibitions related to the Štúr generation was initiated by the *Matica slovenská* and its department Slovak Literature Memorial (later the Literature-Museum Department).

According to Beáta Mihalkovičová the foundation of Ľ. Štúr Museum in Modra was affected from the very beginning by a struggle for its character and priority orientation. The town of Modra suggested that a district museum of national history should be established and named by Ľ. Štúr but the academia and scientists, on the other hand, planned the foundation of a specialized personal museum of national significance devoted exclusively to Ľ. Štúr. The conflict lasted for several years and ended by a compromise. There was another conflict with regard to the concept of presentation of Ľudovít Štúr, whether the exhibition should concentrate only on the personality of Štúr or it should be placed into a quite broad literary and language context. Jozef Ambruš stood behind the birth of the museum, designed the introductory exhibition, as well as the libretto and scenario of the first permanent exhibition, however, it was implemented according to the scenario of Imrich Sedlák and lasted from 1978 to 2006.

Adelaida Mezeiová analyzed Slovak language and literature textbook for secondary schools. The textbooks supported the creation of the portrayal of Ľ. Štúr as an ideal, charismatic leader, great organizer of the national life, excellent linguist and a man devoted to higher goals ready

to give up his personal life in favour of a lofty ideal. The textbooks compared proved the thesis that the subject of Slovak language at school education had the effect of a state-forming and nation-forming subject and was prioritized within the system of school subjects.

According to Juliana Beňová, Ľ. Štúr played an important role in the activities of Slovak non-professional actors in the mid-19th century. He supported theatre also in his newspapers, published theatre critical reviews and art news. He appeared on the stage of professional theatre in the 20th century as a drama character. Not only his fate but also the lives of other protagonists of the national history revived on the stage while their creators presented them in various ways – from a traditional visualisation of the personality through accentuation of mysterious life moments up to reinterpretation and demystification of the fates of Slovak Romanticists.

In her paper, Katarína Beňová deals with the portraying of Ľ. Štúr, his followers and other representatives of nationally active intelligentsia by Slovak artists (Jozef Božetech Klemens, Peter Michal Bohúň) while she emphasizes the ties of Slovak painters with the Czech patriotic environment of the 19th century. It shows, inter alia, a so far unknown portrait of Jozef Miloslav Hurban from Hungarian collections.

Zbyšek Šustek maps the figure of Ľ. Štúr from numismatic point of view. It was for the first time that Martin Benka chose Štúr as a leitmotif on several designs of a twenty crown note in the early nineteen forties. It was for composition reason that his portrait was finally placed on a ten crown note in 1944. Later on he was portrayed on two commemorative coins and two banknotes. During the process of their preparation, however, he appeared on a large number of ideological designs of a legal tender. Štúr also appeared as a frequent motif of the designs of themes for the Slovak side of euro coins, however, other motifs won in the public survey. Commemorative and numismatic coins issued at the occasion of his bicentennial celebration in 2015 was the last opportunity to portray him on a legal tender.

PRAMENE A LITERATÚRA

Archívne pramene

Archív cirkevného zboru ECAV Bratislava

Zbierka písomností národných dejateľov. Nespracovaný materiál.

Archív Slovenského národného múzea Bratislava

fond Slovenské múzeum Bratislava 1940 – 1961

SNM – Archív Múzeum Eudovíta Štúra v Modre

fond Július Dérer

fond Ján Petrik

fond Pavol Šulla

fond Štúrov pomník

Arhiv Srbije Beograd

fond Pokloni i otkupi

Ministerstvo vnútra SR, Slovenský národný archív Bratislava

fond Archív rodu Zay – Bučiansky archív

Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave

fond Vládny komisár 1849 – 1860

Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Bratislave, pobočka Modra

Zápisnice Zväzu evanjelickej mládeže v Modre 1924 – 1947

fond MsNV Modra

fond Obvodný notársky úrad v Modre

Magyar Országos Levéltár Budapest

A Kossuth család iratai

Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv

Oberste Polizei-Behörde, Präs. II. 1855, N° 86/1855 (= Staatsarchiv des Inneren und der Justiz)

Slovenská národná knižnica Martin – Literárny archív

fond Samuel Štefan Osuský

fond Pavol Dobšinský

Korešpondencia Karola Zayho v cirkevných veciach, sign. 101 AD 21

Piae Speculationes Circa Unionem Protestantium si non generalem, saltem particularem in Hungaria (fol. 1-2), sign. J 3385

Ústredný archív Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku

fond Nemecký ev. a. v. cirkevný zbor v Modre

fond Evanjelickej cirkevný zbor v Modre

Edované pramene

- AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Listy Ludovíta Štúra I.* Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1954.
- AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Listy Ludovíta Štúra II.* Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1956.
- AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Listy Ludovíta Štúra III. Dodatky.* Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1960.
- ELIÁŠ, Michal (ed.). *Listy Jána Francisciho I. 1840 – 1850.* Martin : Matica slovenská, 1990.
- FÉNYES, Elek. *Magyarország leírása.* II. Pest, 1847.
- HODŽA, Milan. Československý rozkol. In HODŽA, Milan – ŠKULTÉTY, Jozef: *Polemika o československom rozkole.* Bratislava : Politologický odbor Matice slovenskej, 2008.
- HURBAN, Jozef Miloslav. *Ludovít Štúr – Rozpomienky.* Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959.
- HURBAN, Jozef, Miloslav. Slovensko a jeho život literárny. In *Dielo II.* Bratislava : Tatran, 1993, s. 11-205.
- KOLLÁR, Ján: *O literárnej vzájomnosti.* Karol Rosenbaum (ed.). Bratislava : SAV, 1954.
- MATULA, Vladimír (ed.). *Listy Ludovíta Štúra IV.* Bratislava : Národné literárne centrum – Dom slovenskej literatúry, 1999.
- MATULA, Vladimír – ČURKINA, Iskra V. (eds.). *Zarubežnyje Slavjane i Rossija: dokumenty archiva M. F. Rajevskogo. 40 – 80 gody XIX veka.* Moskva : Nauka, 1975.
- ORMIS, Ján V. (ed.). *Súčasníci o Ludovítovi Štúrovi. Rozpomienky, zprávy a svedectvá.* Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1955.
- PAULINY-TÓTH, Viliam. *Škola a život.* Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965 [1862].
- PAULINY-TÓTH, Viliam. Tri dni zo Štúrovho života. Skutočná udalosť rozprávaná podľa výpiskov z priateľovho denníka. In *Besiedky Viliama Pauliny-Tótha.* Sväzok IV. Skalica : Tlačou a nákladom Jozefa Škarnicla, 1870, s. 120-170.
- PAMĚTNICE prvá od 20. srpna 1829 až do 21. března 1836. Společnost česko-slovanská. Kópia rukopisu (Originál: Literárny archív SNK Martin). Faksimile FK 56, Ústredná knižnica SAV Bratislava – fond Lyceálna knižnica.
- PIETOR, Ambro. *Nápor – Odpor. Ako postupovala maďarisácia v Uhorsku a čo s tým súvisí.* Turčiansky Sv. Martin, 1905.

RAPANT, Daniel. *Slovenské povstanie roku 1848–49. Dejiny a dokumenty. 2. Povstanie septembrové. Dokumenty*. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1948.

SLÁDKOVIČ, Andrej (zost.). Denník Slovenského národného zhromaždenia v Turčianskom Sv. Martine dňa 6. a 7. júna 1861. In *Z prameňov národa. Na pamiatku stodvadsiateho piateho výročia vzniku Memoranda slovenského národa z roku 1861*. Martin : Matica slovenská, 1988.

SLÁDKOVIČ, Andrej (zost.). *Slovenské národné shromaždenie v Turčianskom Sv. Martine 1861*. Ed. František Hrušovský. Turčiansky Svätý Martin : Matica slovenská, 1941.

ŠKULTÉTY, Jozef. Stodvadsaťpäť rokov zo slovenského života 1790–1914. Odpoveď na knihu dr. Milana Hodžu nazvanú Československý rozkol. In HODŽA, Milan – ŠKULTÉTY, Jozef. *Polemika o československom rozkole*. Bratislava : Politologický odbor Matice slovenskej, 2008.

ŠTEFANOVIČ, Samuel D. Slovenské povstanie z roku 1848/1849. In HURBAN, Jozef. Miloslav. *Prózy a články*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry, 2014, s. 389–398.

ŠTÚR, Ľudovít. *Reči a state*. Bratislava : 1953.

ŠTÚR, Ľudovít. *Slovania, bratia!* In Dielo v piatich zväzkoch, zväzok II. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956.

ŠTÚR, Ľudovít. Nárečie slovenské alebo potreba písania v tomto nárečí. In ŠTÚR, Ľudovít. *Slovenčina naša*. Ed. Jozef Ambruš. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1957.

ŠTÚR, Ľudovít. *Dielo II*. Bratislava : Tatran, 1986.

ŠTÚR, Ľudovít. *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Bratislava : Slovenský inštitút medzinárodných štúdií, 1993.

ŠTÚR, Ľudovít. *Starý a nový vek Slovákov*. Bratislava : Vydavateľstvo spolku slovenských spisovateľov, 1994.

TISO, Jozef. O silnú a slovenskú mladú generáciu. In *Nastupujeme. Skromný a úprimný príspevok k Štúrovej storočnici*. Vydal prípravný výbor pre organizáciu slovenských mladých národovcov. Bánovce n. Bebravou, 1936. s. 25–28.

VAJANSKÝ, Svetozár Hurban. Náľady a výhľady. Pokus znázorniť terajší slovenský myšlienkový obzor s rozpomienkami na minulosť. In TARANENKOVÁ, Ivana (ed). *Svetozár Hurban Vajanský. Koreň a výhonky. Články*. Bratislava : Kalligram - Ústav slovenskej literatúry SAV, 2008, s. 363–399.

ZÁBORSKÝ, Jonáš. *Výber z diela v štyroch zväzkoch, zv. II. Vlastný životopis*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1953.

Zborník *Štúrov rodný kraj*. Zostavil V. H. Kurtha. Vydané k jubilárnym oslavám v Bánovciach a Uhrovci 29. a 30. augusta 1936.

ŽÁČEK, Václav. *Cesty českých studentů na Slovensko v době předbřeznové. Paměti a dokumenty. I.* Brno : Nakladatelství Brněnské tiskárny, 1948.

ŽÁČEK, Václav. *Z revolučných a politických poľsko-slovenských stykov v dobe predmarcovej.* Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1966.

Periodická tlač

Cirkevné listy, 1939

Československo-jihoslovenská revue, 1934

Evanjelický posol spod Tatier, 1999

Hlas ľudu, 1965

kød – konkrétne o divadle, 2015

Letopis Matice slovenskej, 1864 – 1866

Lipa, 1862

Múzeum, 1955 – 1957, 1966, 1973 – 1974, 1987

Naša zástava, 1907

Narodnie noviny, 1871, 1924

Nitra, 1877

Nové slovo, 1986

Nový svet, 1936

Nyugat, 1913

Orol,obrázkový časopis, 1873, 1876

Orol tatránski, 1845, 1846

Panoráma, 1938

Pravda, 1945, 1965

Priateľ školy a literatúry, 1860

Slovenské divadlo, 1961 – 1962, 2011

Slovenské pohľady na vedy, umeňja a literaturu, 1851, 1852

Slovenské pohľady, 1881 - 1884, 1924, 1936, 1944

Slovensko, 1935, 1936

Sokol, 1860, 1861, 1862

Služba, 1937 – 1945

Tatranský Slovák, 1932

Tygodnik literacki, 1839

Večerník, 1959, 1956, 1965

Literatúra

ALEX, Janko. *Osudy slovenských výtvarníkov.* Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1948.

AMBRUŠ, Jozef. *Eudovít Štúr – život a dielo.* Bratislava : Slov. výbor Čs. spol. pre šírenie pol. a ved. poznatkov, 1965.

BABICOVÁ, Melánia a kol. *Sprievodca po podnikových a závodných múzeách a sieňach revolučných tradícií v Slovenskej socialistickej republike.* Bratislava : Práca, 1988.

- BAJZOVÁ, Jana. *Portrétna tvorba Jozefa Božetecha Klemensa v kontexte s portrétnym dielom ďalších slovenských absolventov pražskej AVU v 1. pol. 19. storočia*. Diplomová práca FiF UK Bratislava, 2006.
- BÉDER, Ján. Poznámky a vysvetlivky. In HURBAN, Jozef Miloslav. *Obrazy zo života. Výber z realistickej prózy*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1956, s. 302-329.
- BEDNÁROVÁ, Marcela. *Symboly a mýty chorvátskeho národného hnutia. Fenomén ilyrizmu*. Bratislava : VEDA, Vydavateľstvo SAV, 2012.
- BEŇOVÁ, Katarína. Tri hlavné osobnosti portrétného maliarstva v Bratislave v rokoch 1815 – 1848 Ferdinand von Lütgendorff, Jakub Marastoni a Friedrich Lieder. In BOŘUTOVÁ, Dana – BEŇOVÁ, Katarína (eds.). *Osobnosti a súvislosti umenia 19. storočia na Slovensku*. Bratislava : Stimul, 2007, s. 89-123.
- BEŇOVÁ, Katarína. Friedrich Lieder a jeho pôsobenie v Trnave v rokoch 1829 – 1840. In *Umenie na Slovensku v historických a kultúrnych súvislostiach* 2007, Trnava : BEN, 2008, s. 104-110.
- BEŇOVÁ, Katarína. Maliarstvo a fotografia na Slovensku v 19. storočí. In HOJSTRIČOVÁ, Jana (ed.). *Renesancia fotografie 19. storočia*. Bratislava : VŠVU 2015, s. 143-164.
- BEŇOVÁ, Katarína (ed.). *Biedermeier*. Bratislava : SNG, 2015.
- BÍLIK, René. Pragmatický romantik. In HURBAN, Jozef Miloslav. *Prózy a články*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry, 2014, s. 473-481.
- BLÁŠKO, Michal. *Základy modernej didaktiky. I. a II. časť*. Košice : TU, 2010.
- BORBIS, Johannes. *Die evangelisch-lutherische Kirche Ungarns in ihrer geschichtlichen Entwicklung nebst einem Anhang über die Geschichte der protestant. Kirchen in den deutsch-slavischen Ländern und in Siebenbürgen*. Nördlingen : Beck'sche Buchandlung, 1861.
- BOROSS, László. Steier Lajos: A tót kérdés. In *Nyugat*, 1913, roč. 6, č. 5, s. 393-394.
- BRTÁŇ, Rudo. *Barokový slavizmus. Porovnávacie štúdiá z dejín slovanskej slovesnosti*. Lipt. Sv. Mikuláš : Tranoscius, 1939.
- CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena – NOSKOVIČ, Alexander – ČAVOJSKÝ, Ladislav et al. *Kapitoly z dejín slovenského divadla : Od najstarších čias po realizmus*. Bratislava : SAV, 1967.
- CICKA, Ján. VHV na našich javiskách v medzivojnovom období. In *Vladimír Hurban Vladimírov, tvorca modernej slovenskej drámy*. Red. Daniel Dudok, Michal Týr, Michal Duga. Nový Sad : Spolok vojvodinských slovakistov, 1988, s. 176-79.
- ČEPAN, Oskár. Próza Viliama Pauliny-Tótha. In PAULINY-TÓTH, Viliam. *Škola a život*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1965, s. 255-270.
- ČEPAN, Oskár. Romantický duch a predmetnosť. In *Slovenská literatúra*, roč. 20, 1973, č. 2, s. 138-144.

ČERNÝ, Emil. *Slovenská čítanka pre nižšie gymnasia*. Banská Bystrica : na sklade u Eugena Krčméryho, 1865.

ČÍTANKA. Pokusné texty pre 1. ročník SVŠ. Bratislava : SPN, 1964.

CSIBA, Karol. *Privátne – verejné – autobiografické (v memoároch a publicistike Mila Urbana, Jána Smreka, Jána Poničana, Tida J. Gašpara)*. Bratislava : Ústav slovenskej literatúry SAV, 2014.

DEMMEĽ, József. *A szlovák nemzet születése. Lúdvít Štúr és a szlovák társadalom a 19. Századi Magyarországon*. Pozsony : Kalligram, 2011.

DEMMEĽ, József. *Pánszlávok a kastélyban. Justh József Turóc megyei alispán és a szlováknyelvű magyar nemesség elfeledett története*. Pozsony : Kalligram, 2014.

DUBNICKÁ, Elena. *Peter Michal Bohúň: život a dielo*. Bratislava : SVKL, 1960.

DUPKALA, Rudolf - LAPOŠOVÁ, Michaela. Hegelianizmus a antihegelianizmus v tvorbe E. Štúra. In MIHALKOVIČOVÁ, Beáta (ed.). *Nové kontexty života a diela Ľudovíta Štúra* (Zborník z vedeckého seminára). Modra : Modranská muzeálna spoločnosť, 2012, s. 39-50.

ELIAŠOVÁ, Silvia. *Premeny slovenského múzejníctva v rokoch 1945 – 1970*. Nitra : FF UKF, 2011.

FERIENČIKOVÁ, Anna. *Knižnica Slovanského ústavu v Bratislave*. Bratislava : Univerzitná knižnica, 1972.

FILIP, Michal (ed.). *Vladimír Hurban Vladimírov. Historické hry. Dramatizácie. Libretá*. Nový Sad : Obzor, 1988.

FONIOKOVÁ, Zuzana. Nespolehlivosť autora: Otázka vypravčeské nespolehlivosti v autobiografických textech na príklade knihy Montauk. In *World literature studies*, roč. 22, 2013, č. 1, s. 124-132.

FORDINÁLOVÁ, Eva. Dozrievanie Hurbanovej osobnosti a zápas za slovenčinu. In ROLKOVÁ, Natália (ed.) *Jozef Miloslav Hurban – prvý predseda Slovenskej národnej rady. Príspevky k 190. výročiu narodenia*. Bratislava : Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, 2007, s. 40-69.

FORST, Vladimír. *Ľudovít Štúr*. Praha : Melantrich, 1986.

FRÝDECKÝ, František. *Slovensko literární*. Moravská Ostrava : nakladatel A. Perout knihkupec, 1920.

FUKÁRI, Valéria. *Felső-magyarországi főúri családok. A Zayhok és rokonaik 16. – 19. század*. Pozsony : Kalligram, 2008.

GAŽÍK, Peter. Štúrovo náboženské myslenie. In KLÁTIK, Miloš (eds.). *Ľudovít Štúr a jeho doba. Prínos pre cirkev a národ*. (Zborník z vedecko-historickej konferencie). Liptovský Mikuláš : Transcius, 2014, s. 20-32.

GLATZ, Ferenc. *Történetíró és politika. Szekfü, Steier, Thim és Miskolczy, nemzetről és államról*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1980.

GUNST, Péter. *A magyar történetírás története*. Debrecen : Csokonai, 2000.

HAMADA, Milan. Úvaha o dejinách slovenského školstva a pedagogiky. In *Aktuálne otázky školského múzejníctva V*. Eds. V. MICHALIČKA – E. PLEŠKOVÁ. Bratislava : Ústav informácií a prognóz školstva, mládeže a telovýchovy, 1995, s. 5-13.

HOLLÝ, Karol. Negácia udalostnej histórie a historický optimizmus: historická ideológia Svetozára Hurbana Vajanského (1881 – 1897). In *Historický časopis*, 2009, roč. 57, č. 2, s. 243-270.

HEGEL, Georg, Wilhelm, Friedrich. *Základy filozofie práva*. Praha : Academia, 1992.

HERDER, Johann, Gottfried. *Uměním k lidskosti*. Praha : OIKOYMENH, 2006.

HLEBA, Edmund. *Divadlo v Levoči*. Martin : SNLM Matice slovenskej, 1995.

HORÁK, Karol. *Evanjelium podľa Jonáša (Záborského)*. Bratislava : LITA, 1989.

HORNIÁK, Pavol. Začiatky národného výtvarného výrazu u nás. In *Výtvarný život*, roč. 17, 1972, č. 8, s. 10-13.

HORVÁTH, Pavel. *Rodokmeň a osudy rodiny Štúrovcov*. Bratislava : Tatran, 1988.

HORVÁTH, Tomáš. „Ja“ ako detstvo, ako mesto, ako žáner a „ja“ ako fikcia. Autobiografické stratégie v textoch Jána Hrušovského. In TARANENKOVÁ, Ivana (ed.). *Možnosti autobiografickosti*. Bratislava – Trnava : Ústav slovenskej literatúry SAV – Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013, s. 9-129.

HRDLOVIČOVÁ, Sylvia. Pamätník Ľudovíta Štúra na námestí v Modre. In MIHALKOVIČOVÁ, Beáta (ed.). *Nové kontexty života a diela Ľudovíta Štúra. Zborník z vedeckého seminára konaného v dňoch 28. a 29. októbra 2010 v Modre*. Modra : Modranská muzeálna spoločnosť 2012, s. 245-256.

HUČKO, Ján. *Život a dielo Ľudovíta Štúra*. Bratislava : Osveta, 2. vydanie, 1988.

HUDEK, Adam. Význam evanjelictva v slovenských národných dejinách v diele Samuela Štefana Osuského. In JURÁŠ, Ján – ROGUEOVÁ, Jaroslava a kol. *Sláva šľachtiným II. Evanjeličná cirkev a. v. a politika v 20. storočí*. Liptovský Mikuláš : Spolok Martina Rázusa v spolupráci s Transoscius, a. s., 2012, s. 112-123.

HUDYMAČ, Aleksandra. „Wola ich ludzką jest, nasza – boską.“ *Modele dyskursu odrodzeniowego w dziewiętnastowiecznej epistolografii słowiańskiej*. Kraków : Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2014.

HUNTINGTON, Phillips, Samuel. *Střet civilizací*. Praha : Rybka Publishers, 2001.

HURBANOVÁ, Ľudmila. *Kronika divadelného ochotníctva v Starej Pazove a iné*. Nový Sad : Obzor–Tvorba, 1993.

- HVIŠČ, Jozef (ed.). *Slovensko-poľské jazykové a literárne vzťahy*. (Zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie). Bratislava : T. R. I. Médium, 1997.
- HYČKO, Ján – OKÁLI, Ilja – POLLA, Belo (eds.). *Slovenské národné múzeum*. Bratislava : SNM, 1968.
- CHALUPKA, Ján. *Orol tatranský*. [Bulletin k inscenácii]. Zvolen : Divadlo Jozefa Gregora Tajovského vo Zvolene, 2015.
- IHNÁTKOVÁ, Natália – BAJZÍKOVÁ, Eugénia – HORECKÝ, Ján. *Slovenský jazyk pre 3. – 4. ročník stredných škôl*. Bratislava : SPN, 1994 (4. vydanie).
- IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana. *Česi a Slováci v ideológii ruských slavianofilov (40. – 60. roky XIX. storočia)*. Bratislava : VEDA, 1987.
- JANČOVIČ, Ivan. Nespoľahlivosť vo fikčnom a faktúálnom naratíve (Kontexty, diferencie, paralely). In *World Literature Studies*, roč. 5 (22), 2013, č. 1, s. 17-30.
- JAZYKOVÁ VÝCHOVA. Učebné texty pre III. triedu stredných škôl. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1952.
- JÓNÁSOVÁ, Anna. Literárny salón – spôsob literárnej komunikácie v 17.-19. storočí. Pokus o otvorenie literárnohistorickej témy, 2. časť. In *Knižnica*, 12, 2011, č. 5, s. 45-48.
- JÓNA, Eugen. Vznik Štúrovej gramatiky. In ŠTÚR, Ľudovít. *Náuka reči slovenskej 2. Komentáre, bibliografia*. Bratislava : VEDA, 2006.
- JUNG, Carl Gustav. *Človek a duše*. Ed. Jacobi, J. Praha : Academia, 1995.
- JURÁŇOVÁ, Jana. *Hry*. Edícia Slovenská dráma. Bratislava : Divadelný ústav, 2014.
- KÁLMÁN, Július. Jozef Božetech Klemens. In *Sborník Matice slovenskej. História*, 1942, roč. 20, č. 1-2.
- KAMENEC, Ivan. Bitka o buditeľa. In Ľudovít Štúr – mŕtvy alebo živý. In *OS – Občianska spoločnosť*, 2007. č. 1, s. 48-55.
- KANDRA, Ľudovít. Andrej Hlinka a evanjelici. In KIRSCHBAUM, Jozef – FUGA, František (eds.). *Andrej Hlinka v slove a obraze*. Zborník článkov a fotografií, ktorý na uctenie Hlinkovej pamiatky do tlače začal zbierať Ján Mešťančík. Toronto/Ružomberok, Zahraničná Matica slovenská, 1991, s. 42-49.
- KÁŠA, Peter. K slovanskej idei v slovensko-poľských súvislostiach. In BILASOVÁ, V., DUPKALA, R., ŽEMBEROVÁ, V. (eds.). *Fenomén slovanstva I.: jeho filozofické, teologické, politologické a literárnohistorické reflexie na Slovensku*. Prešov : Filozofická fakulta Prešovskej univerzity, 2004, s. 165-172.
- KEPRTA, Josef. *Nové normální učebné osnovy pro měšťanské školy*. Praha : Státní nakladatelství, 1933.
- KLEINSCHNITZOVÁ, Flora. *Z našej romantiky*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1958.

- KODAJOVÁ, Daniela. Posmrtný život Ľudovíta Štúra. Štúrovské výročia v kontexte slovenských dejín. In MIHALKOVIČOVÁ, Beáta (ed.). *Nové kontexty života a diela Ľudovíta Štúra. Zborník z vedeckého seminára konaného v dňoch 28. a 29. októbra 2010 v Modre*. Modra : Modranská muzeálna spoločnosť 2012, s. 224-225.
- KODAJOVÁ, Daniela. Úvahy slovenských národovcov o potrebe inštitucionalizovať zbieranie pamiatok minulosti. In *Muzeológia a kultúrne dedičstvo*, roč. 1, 2013, č. 2, s. 7-17.
- KOLÍNOVÁ, Alena. Příprava nových bankovek. In HRDÁ, Alena – KOLÍNOVÁ, Alena – KYSILKA, Pavel – MORAVEC, Jaroslav – SURGA, Leopold – VOKATÝ, František. *Bankovky a mince České národní banky 1993 – 1994*. Praha : NUGA, 1994, s. 53-62.
- KOMORA, Pavol. *Ľudovít Štúr (1815 – 1856) reformátor slovenskej spoločnosti*. Katalóg výstavy. Bratislava : SNM-Historické múzeum, 2015.
- KOPPATZ, Jürgen. *Geldscheine des Deutschen Reiches*. Berlin : Transpress, 1988.
- KOSÁRY, Domokos. *Kossuth Lajos a reformkorban*. Budapest: Osiris, 2002.
- KOVÁČ, Martin. *Štúrovci ako ste ich nepoznali*. Bratislava : Porta libri, 2012.
- KOVIJANIČ, Risto. *Srbi koji su učili u Slovačkoj (XVIII - XIX vek)* II. Matica srpska. Preštampano uz zbornika Matice srpske za kniževnost i jezik, Kn. XX/1, 1972.
- KOVIJANIČ, Risto. *Štúdie z dejín juhoslovansko-slovenských vzťahov*. Martin : Matica slovenská, 1976.
- KOWALSKÁ, Eva. Otázka intolerancie po vydaní Tolerančného patentu. In *Historický časopis*, roč. 47, 1999, č. 2, s. 187-201.
- KOWALSKÁ, Eva. *Evanjelické a. v. spoločenstvo v 18. storočí. Hlavné problémy jeho vývoja a fungovania v spoločnosti*. Bratislava : Veda, 2001.
- KOWALSKÁ, Eva. Dôstojník v armáde a spoločnosti na prelome 18. a 19. storočia: Imrich II. Zay a jeho kariéra (1765 – 1831). In *Vojenská história. Časopis pre vojenskú históriu, múzejníctvo a archívniectvo*, roč. 19, 2015, č. 2, s. 147-160.
- KRANISTER, Wilibald. *Die Geldmacher: Vom Gulden zum Schilling*. Wien : Verlag Mreayr & Scheriau, 1985.
- KRATOCHVÍL, Viliam. *Modely na rozvíjanie kompetencií žiakov vo výučbe dejepisu. K transformácii histórie a školského dejepisu*. Acta historica Posoniensia V. Bratislava : FFUK, 2004.
- KRIŠTOF, Pavol. Slovanstvo a formovanie národnej identity v prácach Ľudovíta Štúra, Jonáša Záborského a Štefana Launera. In HREHOVÁ, Helena – RUSNÁK, Peter (eds.) *Acta Moralia Tyrnaviensia IV*. Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2011, s. 43-53.
- KUSÝ, Ivan. *Jozef Miloslav Hurban*. Bratislava : Tatran, 1948.

- LACIKA, Ján. *Pamätníky a pomníky*. Bratislava : Dajama, 2013.
- LACHMANN, Renate. *Memoria fantastika*. Praha : Hermann & synové, 2002.
- LE GOFF, Jacques. *Paměť a dějiny*. Praha : Argo, 2007.
- LITERATÚRA pre 1. ročník stredných všeobecnovzdelávacích škôl a 1. ročník stredných odborných škôl. Bratislava : SPN, 1969.
- LONGAUER, Ľubomír – OLÁHOVÁ, Anna. *Martin Benka. Prvý dizajnér slovenského národného mýtu*. Bratislava : Slovart, 2008.
- MACHO, Peter. Od pravlasti ku koliske, od Karpát ku Tatrám. Mýtus slovanského strediu v kontexte vývoja slovenskej národnej identity a ideológie. In HOJDA, Zdeněk – OTTLOVÁ, Marta – PRAHL, Roman (eds.). „*Slavme slavně slávu Slávov slavných.*“ *Slovanství a česká kultura 19. století* (Sborník příspěvků z 25. ročníku sympozia k problematice 19. století, Plzeň 24. – 26. února 2005). Praha : Koniasch Latin Press, 2006, s. 240-257.
- MALEC, Irena. „Duchovné telo“ romantických postáv (Interpretácia motívov telesnosti v poézii S. Chalupku, J. Kráľa, J. Bottu, A. Sládkoviča, S. B. Hroboňa). In *Slovenská literatúra*, roč. 50, 2003, č. 3, s. 203-230.
- MALYŠEV, Albert Ivanovič – TARANKOV, Vladimir Ivanovič – SMIRENNYJ, Igor Nikolajevič. *Bumažnye deneznye znaki Rossii i SSSR*. Moskva : Finansy i statistika, 1991, s. 170-171.
- MANNOVÁ, Elena. Mýty nie sú slovenským špecifikom (úvod). In KREKOVIČ, Eduard – MANNOVÁ, Elena – KREKOVIČOVÁ, Eva (eds.). *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2005, s. 7-18.
- MARÁKY, Peter. *Múzeá s celoslovenskou pôsobnosťou*. Bratislava : Dajama, 2012.
- MARÁKY, Peter. *Regionálne múzeá*. Bratislava : Dajama, 2012.
- MÁRKI, Sándor. Az 1848 – 49-ik évi szabadságharcz története. In MÁRKI, Sándor – BEKSICS, Gusztáv. *A magyar nemzet története X.: A modern Magyarország (1848 – 1896)*. Budapest : Athenaeum irodalmi és nyomdai rérszvénytársulat, 1898, s. 1 – 394.
- MATULA, V. (ed.). *Eudovít Štúr. Život a dielo 1815 – 1856*. (Zborník materiálov z konferencie Historického ústavu SAV). Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1956.
- MATULA, Vladimír. Matica slovenská a počiatky slovenského múzejníctva. In *Matica slovenská v našich dejinách*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1963, s. 124-135.
- MATULA, Vladimír. Ľ. Štúr a M. F. Rajevskij: nové materiály k otázke slovensko-ruských vzťahov v 40. -50. rokoch 19. storočia. In *Slovenská literatúra*, 13, 1966, č. 4, s. 361-384.
- MATULA, Vladimír. Mladé Slovensko a Juhoslovania. In *Slovanské štúdie X*. Bratislava : Veda, Vydavateľstvo SAV, 1968, s. 29-45.

MAŤOVČÍK, Gustáv. Kalendárium života a diela Ľudovíta Štúra. In *Biografické štúdie* 36. Martin : Slovenská národná knižnica – Národný biografický ústav, 2013, s. 175-210.

MEČIAR, Stanislav. Vajanský a náš boj. In MEČIAR, Stanislav. *Na úvrati*. Bratislava : Nakladateľstvo Čas, 1944, s. 40-44.

MIHALKOVIČOVÁ, Beáta. *Ľudovít Štúr. Sprievodca po expozícii Ľudovít Štúr – od štúdia k činom*. Modra : Múzeum Ľudovíta Štúra, 2009.

MIHALKOVIČOVÁ, Beáta. *Ľudovít Štúr – život a pamätné miesta*. Bratislava : Dajama, 2014.

MICHELA, Miroslav. *Pod heslom integrity. Slovenská otázka v politike Maďarska 1918 - 1921*. Bratislava : Kalligram, 2009.

MINÁČ, Vladimír. Zbrané spory Jozefa Miloslava Hurbana. In HURBAN, Jozef Miloslav. *Prózy a články*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry, 2014, s. 433-438.

MINÁRIK, Jozef – MARČOK, Viliam – GAŠPARÍK, Mikuláš. *Čítanka pre 1. ročník stredných všeobecnovzdelávacích škôl a 1. ročník stredných odborných škôl*. Bratislava : SPN, 1970.

MISKOLCZY, Ambrus. Povedomie Hungarus v 19. storočí. In *Historický časopis*, roč. 59, 2011, č. 2, s. 215-240.

MOCNÁ, Dagmar – PETERKA, Josef a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2004.

MOJDIS, Ján. Prvá práca o Ľudovítovi Štúrovi vo francúzštine od Heleny Turcerovej Devečkovej. In SEDLÁK, Imrich (ed.). *Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie v dňoch 10.-11. januára 1996 v Modre Harmónii v rámci celonárodných podujatí Roka Ľudovíta Štúra*. Martin : Matica slovenská, 1997, s. 286-290.

MRÁZ, Andrej. Hurbanov životopis Ľudovíta Štúra. In HURBAN, Jozef Miloslav. *Ľudovít Štúr. Rozpomienky*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1959, s. 7 -16.

MRÁZ, Fraňo. *Slovenská mluvnica pre reálky, gymnasia, preaparandie*. Pešť : Wilem Laufer, 1872.

MRUŠKOVIČ, Štefan – DARULOVÁ, Jolana – KOLLÁR, Štefan. *Múzejníctvo, muzeológia a kultúrne dedičstvo*. Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici, Fakulta humanitných vied, 2005.

NOVOTNÝ, Vladimír. Česko-slovenské vzťahy ve výtvarném umění XIX. století. In *Umění*, roč. 3, 1955, č. 1, s. 1-6.

ORLOVSKÝ, Jozef – ARANY, Ladislav. *Gramatika jazyka slovenského*. Bratislava : Vedecké a umelecké nakladateľstvo J. Orlovského, 1947.

OSUSKÝ, Samuel Štefan. *Filozofia Štúrovcov I. Štúrova filozofia*. Myjava, 1926.

- PÁCALOVÁ, Jana. Zrodenie legendy: medzi Hurbanom a Vlčkom. In *Slovenská literatúra*, roč. 61, 2014, č. 3, s. 222-237; č. 4, s. 265-291.
- PAVÚKOVÁ, Oľga. Pamätníky Ľudovíta Štúra v Modre. In *Literárnomuzejný letopis*, roč. 14, 1980, s. 199-209.
- PETROVÁ-PLESKOTOVÁ, Anna. *Slovenské výtvarné umenie obdobia národného obrozenia*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1966.
- PICHLER, Tibor. *Národovci a občania. O slovenskom politickom myslení v 19. storočí*. Bratislava : VEDA, 1998.
- PICHLER, Tibor. „Západ“ a „Východ v etnickom romantizme Ľudovíta Štúra. In *Filozofia*, 2006, roč. 61, č. 10, s. 794-803.
- PICHLER, Tibor. Uhorská politická kultúra a slovenské národovecké myslenie. In *Kapitoly z histórie stredoeurópskeho priestoru v 19. a 20. storočí. Pocta k 70-ročnému jubileu Dušana Kováča*. IVANIČKOVÁ, Edita (ed.). Bratislava : Historický ústav SAV, 2011, s. 200-212.
- PIŠŤÚT, Milan. *Janko Kráľ. Život a básnické dielo*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1957.
- POLÍVKA, Eduard. Alfons Maria Mucha v numismatických památkach. In *Numismatické listy*, roč. 19, 1968, s. 50.
- PRAŽÁK, Albert. *Čítanka pre 4. triedu*. Praha : Státní nakladatelství, 1921.
- RAK, Jiří. Pohřeb jako národní manifestace. In KOVAŘÍK, Petr (ed.). *Klíč k pražským hřbitovům*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2001, s. 311-323.
- RAPANT, Daniel. *Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842*. Liptovský Svätý Mikuláš : Tranoscius, 1943.
- RAPANT, Daniel. *Tatrín. Osudy a zápasy*. Turč. Svätý Martin : Matica slovenská, 1950.
- REZNÍK, Jaroslav. *Túry do literatúry. Po literárnych stopách Slovenska*. Bratislava : Slovart, 2001.
- RIMMON-KENANOVÁ, Shlomith. *Poetika vyprávění*. Brno : Host, 2002.
- ROMSICS, Ignác. *Clio bővöletében. Magyar történetírás a 19-20. században – nemzetközi kitekintéssel*. Budapest : Osiris Kiadó, 2011.
- RYBECKÝ, Milan. *Muzeálna slovenská spoločnosť a jej miesto v národnej kultúre. Príspevok k dejinám slovenského múzejníctva*. Martin : Osveta, 1983.
- SEDLÁK, Imrich. *Strieborný vek. Národno-kultúrny a literárny pohyb na východnom Slovensku v období národného obrozenia*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1970.
- SEDLÁK, Imrich. *Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre. Sprievodca po expozícii*. 1. vyd. Modra : Múzeum Ľ. Štúra, 1978.

- SEDLÁK, Imrich. *Múzeum Ľudovíta Štúra v Modre. Udalosti a osobnosti literárnej expozície*. 1. vyd. Modra : Múzeum Ľ. Štúra, 1983.
- SEDLÁK, Imrich. *V letokruhoch národa. Kultúrno-národný, literárny a integračný pohyb bernolákovcov a štúrovcov na východnom Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 1997.
- SLOVENSKÝ JAZYK. *Pokusné učebné texty pre 4. ročník všeobecnovzdelávacích škôl*. Bratislava : SPN, 1961.
- SŘEŠŇ, Lubomír. Čestí vlastenci na portrétech Jozefa Božetěcha Klemense (Nově objevená díla). In *Šborník Národního muzea v Praze, řada A – Historie*, roč. 58, 2004, č. 2-4, s. 1-80.
- STEIER, Lajos. *There is no Czech Culture in Upperhungary*. Budapest : Ph. Wodianer & Sons, 1920.
- STOLLBERG-WERNIGERODE, Otto zu. *Neue deutsche Biographie*, Bd. 16, Berlin : Dunker & Humblot, 1990, s. 544-545.
- SZEKFŰ, Gyula. Negyvennyolcas történetünk mai állása. In *Napkelet*, september – október 1924, roč. 2, č. 8, s. 243-253.
- SZILÁGYI, Sándor (ed.). *A magyar nemzet története I. – X.* Budapest : Athenaeum irodalmi és nyomdai részvénytársulat betűivel, 1895 – 1898.
- ŠÍMA, Karel. Národní slavnosti šedesátých let 19. století jako performativní akty konstruování národní identity. In *Český časopis historický*, roč. 104, 2006, č. 1, s. 81-109.
- ŠOUŠA, Jiří – ŠŮLA, Jaroslav. *Peníze v proměnách času*. Praha – Pelhřimov : Nová tiskárna Pelhřimov, 2006.
- ŠTEFKO, Vladimír a kol. *Dejiny slovenskej drámy 20. storočia*. Bratislava : Divadelný ústav, 2011.
- Štúr Ľudevít. In *Révai nagy lexikona. XVII. (Sodoma – Tarján)*. Budapest : Révai Testvérek Irodalmi Intézet Részvénytársaság, 1925, s. 191.
- ŠUSTEK, Zbyšek. Slovenské papierové peniaze v rokoch 1939 – 1945. In *Biatek, odborný bankový časopis*, roč. 2, 1994, s. 20-26.
- ŠUSTEK, Zbyšek. Jozef Vlček, Martin Benka a Ľudovít Fula: neznámi autori slovenských, resp. československých papierových platidiel. In *Numizmatika*, 1996, č. 14, s. 47- 63.
- TARANENKOVÁ, Ivana. K dvom podobám autobiografickej prózy v slovenskej literatúre druhej polovice 19. storočia. In TARANENKOVÁ, Ivana (ed.). *Možnosti autobiografickosti*. Bratislava – Trnava : Ústav slovenskej literatúry SAV – Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, 2013, s. 78-90.
- TARANENKOVÁ, Ivana. *Podoby autobiografickej prózy 19. storočia*. Bratislava : Kalligram – Ústav slovenskej literatúry SAV, 2012.

- TELESKO, Werner. *Geschichtsraum Österreich. Die Habsburger und ihre Geschichte in der bildenden Kunst des 19. Jahrhunderts*. Köln, Wien, Weimar : Böhlau, 2006.
- TKÁČ, Marián. Jak powstały banknoty słowackie. In *Sanockie zapiski numizmatyczne*, roč. 4, 1999, s. 4-8.
- TKÁČIKOVÁ, Eva. Zástoj Ľudovíta Štúra pri vydávaní evanjelického Zpěvníka. In SEDLÁK, Imrich (eds.). *Ľudovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti*. (Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie). Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1997, s. 283-285.
- TOMKULJAKOVÁ, Alžbeta. *Ohlasy búrných dní*. Bratislava : LITA, 1971.
- TUREK, Ivan. *Didaktika*. Bratislava : Iura Edition, 2008.
- UČEBNÉ osnovy stredných škôl a učiteľských ústavů. Zomp. red. R. Neuhöfer. Praha : Státní nakladatelství, 1934.
- UČEBNÉ osnovy gymnázia ako jednotnej strednej školy. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1939.
- UČEBNÉ osnovy pre všeobecnovzdelávacie školy. Slovenský jazyk. Literárna výchova. Bratislava : SPN, 1961.
- UČEBNÉ osnovy gymnázia 1. – 2. roč.: slovenský jazyk a literatúra, ruský jazyk, anglický jazyk, nemecký jazyk, francúzsky jazyk, španielsky jazyk, dejepis... Bratislava : SPN, 1983.
- UČEBNICA slovenského jazyka pre 9. – 11. ročník všeobecnovzdelávacích škôl. Bratislava : SPN, 1954.
- UČNÍKOVÁ, Danuta. Umelecký portrét buditeľských a revolučných osobností 19. storočia v zbierkach slovenských múzeí a obrazární. (Úvahy o funkciách, ideológii a metóde skúmania podobizne ako historického dokumentu). In *Zborník Slovenského národného múzea*, LXIX, 1975, Historia 15, s. 175-226.
- UHORSKAI, Pavel – ALBERTY, Július a kol. *Evanjeli v dejinách slovenskej kultúry 3*. Liptovský Mikuláš : Transcius, 2002.
- VALEHRACHOVÁ-MATULAYOVÁ, Margita. *Čítanka pre slovenské gymnázia*. Bratislava : Štátne nakladateľstvo, 1942.
- VÁROSS, Marián. Slovenské výtvarné umenie v období národného obrozenia. In *Ľudová tvorivosť*, roč. VI, 1956.
- VETRÁKOVÁ, Anna. Spomienkové slávnosti na memorandové zhromaždenie v 60. – 70. rokoch 19. storočia. In KUŠNIRÁKOVÁ, Ingrid a kol. „Výdeme v noci vo fackovom sprievode a rozsvietime svet.“ *Integračný a mobilizačný význam slávností v živote spoločnosti*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2012, s. 79-91.
- VIŘŠINSKÁ, Miriam. *Evanjelická cirkev a. v. v Uhorsku a Slováci v druhej polovici 19. storočia*. Martin : Matica slovenská, 2011.

VYVÍJALOVÁ, Mária. *Slovenskje národňje novini. Boje o ich povelienie. Štúdia a dokumenty*. Martin : Osveta, 1972.

VÖRÖS, László. *Analytická historiografia versus národné dejiny: „Národ“ ako sociálna reprezentácia*. Pisa : Plus – Pisa University Press, 2010.

WAGNER, Ladislav. *Slovenská mluvnica pre gymnáziá, reálky, preparandie a mešťanské školy*. Bratislava : nákladom Huga Stampfela, 1919.

WELZER, Harald. Materiał, z którego zbudowane są biografie. In SARYUSZ-WOLSKA, Magdalena (ed.). *Pamięć zbiorowa i kulturowa*. Kraków : Universitas, 2009, s. 39-57.

WINKLER, Tomáš. Karol Kuzmány v interpretácii Pavla Bujnáka. In SEDLÁK, Imrich (ed.). *Karol Kuzmány a Štefan Moyses v slovenských národných a cirkevných dejinách*. Martin : Matica slovenská, 2007, s. 88-90.

ZÁTURECKÝ, Adolf Peter. *Slovenská mluvnica pre pospolité školy a pre začiatočných samoukov*. Ružomberok : Kníhtlačiareň K. Salva, 1900.

Elektronické zdroje

FRANKOVÁ, Libuša. Maďarizačné tendencie v Uhorsku a prešovské evanjelické kolégium v prvej polovici 19. storočia. In *Dejiny – internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove*, 2008, č. 1, s. 21-33. Dostupné online: http://dejiny.unipo.sk/PDF/Dejiny_1_2008.pdf (nahl. 21.5.2015)

HÓMAN, Bálint – SZEKFÜ Gyula. *Magyar történet* [online]. Budapest : Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1928. Dostupné na internete: <<http://mek.oszk.hu/00900/00940/html/>>

KWĚTY. *Národnj zábawník pro Čechy, Morawany a Slowáky*, roč. 6, 22. 8. 1839, č. 36, s. 265. Dostupné online: https://books.google.sk/books?id=frNDAAAAYAAJ&pg=PA297&dq=Kw%C4%9Bty:+N%C3%A1rodnj+z%C3%A1bawnjk+pro+%C4%8Cechy,+Morawany+a+Slow%C3%A1ky+1839&hl=sk&sa=X&ved=0CCEQ6AEwAGoVChMIr-7mA3c6SxglVw7gUCh2dVgD_#v=onepage&q=Cjslo%2034&f=false

LIBRI Regii, dostupné online: http://adatbazisokononline.hu/en/adatbazis/a-57_-k-19-libri-regii-%C2%B7-kiralyi-konyvek-1527%E2%80%94941918/adatlap/30236

MAČUHA, Maroš. Branná povinnosť šľachty v novoveku. In KOVAČKA, Miloš – AUGUSTÍNOVÁ, Eva – MAČUHA, Maroš (eds.). *Zemianstvo na Slovensku v novoveku I. Postavenie a majetky zemianskych rodov*. Martin : Slovenská národná knižnica, 2009, s. 51-80. Dostupné online: http://www.snk.sk/images/sk/NBU/Zborníky/Zemianstvo_1/5.pdf (nahl. 6.4.2015)

OBRENOVIČI, *kratko načertanie žitia članovah ove kniažeske porodice, sa šest litografiranych obrazah. U Beču 1852*. (Obrenovićovci, krátky náčrt života členov tejto kniežacej rodiny, so šiestimi litografiami. Vo Viedni 1852). In *Slovenské pohľady*, roč. 2,

1852, č. 14-16 zo 7., 14. a 21. apríla 1852, s. 112-114, 120-122, 128-129.

Dostupné online: http://zlatyfond.sme.sk/dielo/1280/Stur_Posudky-a-recenzie/1#ftnid2504520#ixzz3fYgbabNk

PICHLER, Karoline. *Zerstreute Blätter aus meinem Schreibtische: Neue Folge*, Bd. 2, Wien : Pichler's Witwe, 1844, s. 252-263. Dostupné online:

https://books.google.sk/books?id=vXQ7AAAACAAJ&pg=PA252&dq=zay+inpublisher:Pichler&hl=sk&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=zay%20inpublisher%3A-Pichler&f=false

RÉVAY, Mór János. *A Révai Nagy Lexikonának története (a Nagy Lexikon XX. kötetéből, „A kiadó utószava“ c. fejezet különlenyomata)* [online]. Budapest : Révai kiadás, 1927.

Dostupné na internete: <<http://mek.oszk.hu/08000/08092/08092.htm>>

STEIER, Lajos. *A tót kérdés. I. A tót nemzetiségi mozgalom fejlődésének története* [online].

Liptószentmiklós : Steier Izidor könyvnyomda, 1912, 361 s. Dostupné na internete:

<http://mtdportal.extra.hu/books/steier_lajos_a_tot_kerdes.pdf>

STEIER, Lajos. *A tót nemzetiségi kérdés 1848-49-ben. I. A kérdés története* [online].

Budapest : A Magyar Történelmi Társulat, 1937, 677 s. Dostupné na internete:

<http://mtdportal.extra.hu/books/steier_lajos_a_tot_nemzetisegi_kerdes_1848_49_ben.pdf>

STEIER, Lajos. *Csehek és Tótok* [online]. Budapest : Táltos - Korvin Testvérek , 1919, 93 s.

Dostupné na internete: <http://mtdportal.extra.hu/books/steier_lajos_csehek_es_totok.pdf>

Stur Lajos. In *A Pallas nagy lexikona* [online]. Budapest : A Pallas Irodalmi és Nyomdai

Rt. 1897. Dostupné na internete: <<http://mek.oszk.hu/00000/00060/html/094/pc009426.html#2>>

Stur Lajos. In SZINNYEI, József. *Magyar írók élete és munkái* [online]. Budapest, 1909.

Dostupné na internete:

<<http://mek.oszk.hu/03600/03630/html/>>

SZEKFŰ Gyula. A tizenkilencedik és huszadik század. A nemzeti kisebbségek kifejlődése [online]. In HÓMAN, Bálint – SZEKFŰ Gyula. *Magyar történet*. Budapest :

Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1928. Dostupné na internete: <<http://mek.oszk.hu/00900/00940/html/>>

ŠOLTÉS, Peter. Občianske zrovnoprávnenie alebo náboženský indiferentizmus? Problém zmiešaných manželstiev v kontexte sekularizácie Uhorska v 30. a 40. rokoch 19.

storočia. In *Forum Historiae*, roč. 9, 2015, č. 1, s. 34-63. Dostupné na internete: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/1017245/soltes.pdf>

Z korešpondencie Jána Kalinčiaka, Listy Jankovi Štúrovi, dostupné online: <http://zlatyfond.sme.sk/>

Život i priključenja Dimitrija Obradovića, narečenoga u kaluđerstvu Dositeja, njim istim spisat i izdat. Beograd : Štamparija Kraljevine Srbije, 1892. Dostupné online: <https://ia902604.us.archive.org/16/items/ivotiprikljueni00obragoog/ivotiprikljueni00obragoo.pdf>

MENNÝ REGISTER

A

- ABAFFY, Leopold Branislav 143, 144, 145, 151
- ADAMCOVÁ, Jiřina 325
- AKSAKOV, Ivan Sergejevič 101, 113
- AKSAKOV, Konstantin Sergejevič 101, 113
- ALEXÝ, Janko 307, 312
- AMBRUŠ, Jozef 91, 204, 234, 246, 247, 249, 251- 253, 255-258, 260, 337, 341
- AMERLING, Karel Slavoj 76, 301, 304, 312
- ARTNEROVÁ, Terézia 38, 42
- AUERSPERG, Wolfgang Richard Honorius von 35, 36
- AUERSPERGOVCI 35
- AVDEJEV, Kiprian Kirilovič 317
- BÁN, Pavol 167
- BANÍK, Anton Augustín 180
- BARABÁS, Miklós 304
- BÁRTFAY, Tibor 233
- BAUDELAIR 180
- BAVOLYAR, Štefan 173
- BAYER, Ján 262
- BÉDER, Ján 136, 142, 143
- BELEN 308
- BELLUŠ, Emil 219
- BELOPOTOCKÝ, František Miroboh 301, 311, 312
- BENEŠ, Edvard 166, 179
- BENEŠ, Josef 231
- BENICKÁ (BENICZKÁ), Zuzana 63
- BENICKÍ (BENICZKÍ) 65
- BENISCH (rod. Reisz), Karoline 171
- BENISCH, Johann August 171
- BENKA, Martin 321, 322, 338, 342
- BEŇOVSKÝ, Móric 281-283
- BERNOLÁK, Anton 56, 216, 250, 254, 295, 329

B

- BACON, Francis 262
- BAJCSY, Jozef 19
- BAKOŠ, Jozef 164
- BALÁŽ, Jozef 325
- BALOGHY, László 50

- BIBZOVÁ, A. 248
- BÍLIK, René 140
- BILAK, Vasil 234
- BLOOM, Benjamin 276, 277
- BLUDOV, Dmitrij Nikolajevič 91, 98
- BLUDOVA, Antonina Dmitrievna 90-93, 95
- BOBOK, Juraj 38
- BOŽANSKIJ, Osip Maksimovič 76
- BOHÚŇ, Peter Michal 300-304, 307-311, 315, 338, 342
- BOHÚŇOVÁ (rod. Klonkayová), Žofia 311
- BOLEMANN, Stephanus 41
- BONOVÁ, Viera 334
- BORBIS, Ján 18,
- BÓRIK, Jaroslav 313
- BOROSS, László 122
- BOSS / BÖSS, Johann 312
- BOŠKOVIČ, Jovan 87, 89, 90, 95-98
- BOTTO, Ján 250, 270, 287
- BÖLÖNYI, Michael 38
- BRADÁČ-MYJAVSKÝ, Ján 238
- BRÁFOVÁ, Libuše 229
- BRAXATORIS, Ondrej → SLÁDKOVIČ, Andrej
- BRAXATORIS, Lajos 172
- BRAXATORIS (rod. Waltersdorfer), Terézia 172
- BRAXATORISOVÁ (rod. Sekovičová), Antónia Júlia 297
- BRÁZDOVÁ, Adriana 242
- BRDLÍK, Zdeněk 325, 326
- BRTÁŇ, Rudo 73, 219, 248
- BRUCKNER, Anton 318
- BRUN, Robert 328
- BRUNOVSKÝ, Albín 323-327
- BRUNOVSKÝ, Emil 172
- BRUNOVSKÝ, Samuel 172
- BUBÁK, Jozef 328, 329
- BUJNÁK, Pavol 54
- BUONAROTTI, Michelangelo 318
- C**
- CABAN, Andrej 187
- CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro 318
- CALISIUS (KALIŠ), Christian 37
- CALISIUS (KALIŠ), Johann 42, 47
- CAMPE, H. F. 43
- CANOVA, Antonio 145
- CAPEK, Viliam 173, 248, 249
- CERVANTES SAAVEDRA, Miguel de 318
- CÍGER-HRONSKÝ, Jozef 317
- CISÁRIKOVÁ, Marta 317
- CPIN, Štefan 173
- Sv. CYRIL A METOD 150, 314, 320, 327-329
- CZAMBEL, Samuel 116
- CZARTORYSKI, Adam 77
- CZEBO, Anna 41

Č

ČAADAJEV, Piotr Jakovlevič 101

ČAJAK, Ján 287, 311

ČAPLOVIČ, Ján 60

ČENDEKOVIČ, Pavel 21, 23, 24

ČEPAN, Oskár 108, 147, 148

ČERNÝ, Ján 325

ČIPKAY, Ján 68

ČISTÝ, Jozef 172

D

DAFČÍK, Jozef 273

DAGUERR, Louis Jacques Mandé 312

DACHO, Miro 291, 296

DAMAS, Miguel Gómez 45

DAMBORSKÝ, Ján 265, 267

DANILO (knieža) 141

DAVID, Jacques Louis 303

DAXNER, Štefan Marko 242

DEÁK, Ferenc 317

DECKER, Gabriel 304

DEMMEI, József 116, 335, 339

DÉRER, Július 166, 168, 170, 172, 174,
181, 202, 216, 217

DESCARTES, René 318

DEVAINS, Jean Baptist 38

DOBŠINSKÝ, Pavol 115, 142- 146, 151,
161-163, 165, 172, 287

DOBROVSKÝ, Josef 71, 152

DOHNÁNY, Mikuláš 137, 208, 259, 286,
287, 291, 313

DOLEŽAL, Pavel 262

DRAHOVSKÝ, Pavol 41

DUBČEK 41

DUBČEK, Alexander 232, 234, 329, 331

DUBNICKÁ, Elena 301

DUBOVSKÁ (rod. Bukva), Judita 172

DUBOVSKÝ, Jozef 172

DUFOUR, Guillaume-Henri 318

DUGOVICH, Titusz 116, 122

DUNAJSKÝ, Ján 163

DZUREK, Dušan 179, 180

DZUREKOVÁ (rod. Huťanová), Eva 179-
181

E

ELIÁŠ, Michal 259

ENZENBERG, Franz von 37

ESTEVE, Rafael 318

ESZTERHÁZY, Imrich 267

F

FAJNOR, Štefan 208

FÁNDLY, Juraj 250, 263, 302

FEIDIAS 45

FEIGLER 164

FEJÉRPATAKY-BELOPOTOCKÝ, Gašpar
60, 67, 280, 284, 301, 304, 308

FÉNYES, Elek 61, 62

FERDINAND V. 43

FERIENČÍK, Mikuláš Štefan 287

FIALA, Karel 325

FICHTE, Johann Gottlieb 70

FILIPOVIĆ, Sima 96

FISCHER-PISCATORIS, Ján 262

FODOR, Imrich Csaba 324

FRANCISCI, Ján 56, 77, 115, 224, 240,
242, 282, 284-287, 298, 302, 303, 306,
310, 311, 313

FRANKLIN 303

FRANTIŠEK Jozef I. 313, 319

FRIČ, Josef Václav 234, 325

FRÖHLICH, Štefan 334

FRÝDECKÝ, František 271, 278

FRÝDECKÝ, Ján 168

FUKÁRI, Valéria 34

G

GACEK, Mikuláš 220

GAJ, Ljudevit 78, 79, 81, 152, 303

GALBAVÝ, Ján 148, 240

GÁSPÁR, Imre 116

GAŠPAROVIČ, Ivan 176, 178, 179

GEIŠBERG, Marek 295

GENERSICH, Johann 42

GLATZ, Ferenc 121, 125

GOMBÁR, Dodo 291, 294

GOTTWALD, Klement 229, 320, 325-327

GOYA, Francisco 318

GRAJCHMAN, Jakub 310

GRANOVSKIJ, Timofej Nikolajevič 101

GREGUŠ, Michal 156, 157

GRILLPARZER, Franz 318

GROS, Ján 88

GRÜNWALD, Béla 377

GUTTENBERG 303

GVADÁNYIOVCI 37

H

HAGEN, Johan Paul 38

HALUZICKÝ, Oto 166

HAMULJAK, Martin 162, 163

HANKA, Václav 95, 193

HANSEMANN, David 318

HARCUBA, Jiří 324

HAVLÍČEK-BOROVSKÝ, Karel 80, 81,
152, 188, 320

HAYDN, Joseph 318

HEČKO, František 254

HEGEL, Georg Friedrich 70, 83, 138

HÉGEROVÁ, E. 248

HELICH, Josef 193

HERDER, Johann Gottfried 70, 83, 101-
103, 271

HERIBAN, Dano 295

HEŘMANOVÁ, Z. 317

HLAVÁČEK, Michal 284, 285

HLAVÁČIKOVÁ, Margita 317

HLINKA, Andrej 213-215, 316, 320, 329

HNATEK, Joannes 41

HODŽA, Michal Miloslav 19, 21-23, 26, 31, 32, 117, 118, 123, 124, 126, 130, 209, 214, 224, 231, 240, 242, 250, 268, 269, 270, 271 284, 290, 299, 302, 306, 307, 313, 322, 330

HODŽA, Milan 53-57, 59, 68, 148, 168, 192, 195, 197, 198, 218

HODŽOVCI 299

HOLČEK, Juraj 313

HOLUBY, Jozef Ľudovít 241

HOLÝ, Prokop 325

HOLLÝ, Ján 163, 187, 225, 250, 251, 303, 304, 320-322

HÓMAN, Bálint 117

HORÁK, Karol 289-291, 298, 299

HORÁKOVÁ, V. 248, 249

HORNIÁK, Pavol 301

HORNÍK 96

HORNÍK, Štefan 163

HORNJK, Stephanus 41

HORVÁTH, Pavel 223

HOUDEK, Ivan 312

HÖFEL, Blasius 310

HREBÍČEK, Antal 281

HROBOŇ, Samo Bohdan 30, 290, 302, 308, 311

HRUŠKA, Karel 325, 328

HUBER, Johann 310

HUDEC, Ivan 176

HUDEC, Adam 210, 218

HUNYADY, Ján 267

HURBAN, Jozef Miloslav 10, 18, 25, 26, 33, 72, 75, 79, 81, 115-118, 123, 124, 126, 128-130, 135-138, 140-143, 147-149, 152, 154-158, 183, 184, 186, 188-193, 207-209, 217-219, 225, 231, 237, 240, 250, 259, 269, 271, 275-277, 281-283, 287, 289, 290, 292, 298, 303, 304, 312, 313, 322, 330, 336, 338, 340, 342

HURBAN, Vladimír 289

HURBAN-VAJANSKÝ, Svetozár 145, 217

HURBAN-VLADIMÍROV, Vladimír (VHV) 288

HURBANOVÁ (rod. Jurkovičová), Anna 207, 281, 282, 289, 297, 329

HURBANOVÁ (rod. Štúrová), Augusta 289

HURBANOVCÍ 209, 299

HUS, Jan 207, 303, 328

HÚSKA, Augustín Marián 328

HVIEZDOSLAV, Pavol Országh 214, 229, 248, 320, 325, 326, 330

CH

CHALUPKA, Ján 23, 280

CHALUPKA, Samo 208, 270, 273, 295, 313

CHOMIAKOV, Alexej Stepanovič 101, 111 -113

CHOVAN, Juraj 239

CHRÁSTEK, Michal 163

CHRIST, Friedrich 40

CHUDÍK, Ladislav 176

I

IMRICH (architekt) 249

IZÁK, Ján 164

J

JABLONSKÝ, Boleslav 304
 JAMNICKÝ, Peter 163
 JANEK, Matthias 38
 JANOŠKA, Jur 306
 JASTRŽEMBSKIJ, Sergej Vladimirovič 364
 JEHRING, Carolus 41
 JEHRINGH, Amalia 41
 JELAČIĆ, Josip 52
 JESENSKÝ, Janko 229, 240
 JESENSKÝ, Ladislav 31, 32
 JESZENÁK, Ján 24, 25
 JEŽIŠ KRISTUS 27, 29, 30, 151, 214, 222
 JILEMNICKÝ, Peter 229, 248
 JIŘÍ Z PODĚBRAD 320
 JOHANN (arcivojvoda) 310
 JOVANOVIĆ, Anastaz 193, 277
 JOZEF II. 34, 36, 40
 JOZEFFY, Pavel 22, 24, 25, 302, 306, 307
 JUNGSMANN, Josef 234
 JURÁŇOVÁ, Jana 291, 297
 JURKOVIČ, Dušan 219
 JURKOVIČ, Samuel 280-284, 317
 JURKOVIČOVÁ, Anička →
 HURBANOVÁ (rod. Jukovičová), Anna
 JUSTH, Jozef 26, 66
 JUSTH, Žigmund 65
 JUSTHOVCI 65, 66

K

KADLETSIJK, Michael 41
 KALABA, Dionysius 41
 KALINČIAK, Ján 26, 88, 89, 94, 96, 150, 163, 191, 250, 258, 260, 282, 303
 KÁLMAN, Július 306
 KAMENEC, Ivan 202, 204
 KAMPELÍK, František Cyril 76
 KANKA 26
 KANTEK, Elemír 173
 KARABELLI, Ján 174
 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović 87, 96, 152
 KARADORĐE, Đorđe Petrović (Karadjordje) 87
 KARDOS, Adam 313
 KAREL IV. 327
 KAROL RÓBERT 273
 KÁŠA, Peter 74
 KELLER, Gottfried 318
 KELLNER-HOSTINSKÝ, Peter 79
 KEMPEN VON FICHTENSTAMM 93
 KIKO, Carolus 41
 KIM, Il-sung 332
 KIREJEVSKIJ, Ivan Vasilievič 101
 KIREJEVSKIJ, Piotr Vasilievič 101
 KIŠŠ, Igor 222
 KLEBELSBERG, Kunó 125
 KLEMENS, Jozef Božetech 164, 193, 225, 277, 300-308, 311-314, 323, 330, 338, 342

- KLICPERA, Václav Kliment 286
- KLIKA, Leopold 170
- KNĚZEK, Libor 170
- KOČTÚCH, Hvezdoň 328
- KOLÁŘ, František 193, 199, 277, 313, 330
- KOLÁŘ, Jan 166
- KOLÉNI, Daniel 281-283
- KOLÉNIOVÁ, Anna 282, 283
- KOLÉNIOVÁ, Zuzana 282, 283
- KOLENÍK, Ján 299
- KOLLÁR, Adam František 322, 323
- KOLLÁR, Ján 56, 67, 72, 74, 76, 95, 100-102, 123, 129, 187, 192, 195, 199, 203, 250-253, 303, 304, 320, 328
- KOLLÁR, Jozef 328
- KOLOWRAT 127
- KOMENSKÝ, Ján Ámos 188, 262, 265, 296, 317, 320, 325-328
- KONEČNÁ, Zuzana 296
- KONSTANTIN NIKOLAJEVIČ (veľkoknieža) 92, 93
- KOPA, Jozef (ml.) 173
- KOSÁRY, Domokos 64
- KOSSUTH, Gyorgy (György/Georgius/Ďord'/Jiří/Juraj) 56, 57, 59, 60, 63, 64, 67, 68
- KOSSUTH, Ján 63
- KOSSUTH, Lajos 55, 57, 59, 61, 63, 64, 67, 127, 188, 189, 229, 292-294, 299, 317, 335, 339
- KOSSUTH, László/Ladislav 63
- KOSSUTH, Pál/Pavel 63
- KOSSUTH, Žigmund 63
- KOSSUTHOVCI 63
- KOSTICKÝ, Bohuš 234, 235
- KOSTIĆ, Ivan/Janičij 89-95
- KOSTIĆ, Konstantin 86-99, 183, 231, 336, 340
- KOSTKA, Jozef 169-173, 179, 180, 181
- KOSTOLNÝ, Andrej 219
- KOŠUT → KOSSUTH
- KOŚCIUSZKO, Tadeusz 317
- KOTZEBUE, August von 281, 282
- KOUTNIK 314
- KOVÁČ, Michal 257
- KOVÁČ, Michal (prezident) 179, 328
- KOVÁČ-ADAMOV, Michal 239
- KOVÁČIK, Andrej 259
- KOVIJANIĆ, Risto 89-91
- KOZLÍK, Sergej 328
- KOŽUCH, Ján 292
- KÖRPER, Karol 214
- KRAFFT, Johann Peter 310
- KRAIC, Alexander 173
- KRAICOVÁ, Viera 174
- KRÁĽ, Janko 77, 240, 242, 250, 259, 269, 273, 290, 295, 326
- KRÁĽ, Milo 295
- KRASZNECZ, Ladislav 39
- KRAUS 314
- KRAUS, Cyril 246, 248, 249, 259

KRČMÉRY, August Horislav 282, 302
 KRČMÉRY, Štefan 54, 165, 190, 191, 196, 306
 KRIEHBUR, Josef 313
 KRMAN, Daniel 207
 KROMPECHEROVCI, Michal a Zuzana 308
 KUBÍNIOVCI 311
 KUČERA, Ján 310
 KUKULJEVIĆ-SAKCINSKI, Ivan 80
 KULHÁNEK, Oldřich 325, 328
 KULICH, Ján 324
 KURIC, Radoslav 293
 KUTLÍK, Vendelín 16, 186
 KUZMÁNY, Karol 18, 54, 219, 313

L

LACKOVÁ-ZORA 207
 LAČNÝ, Daniel 89, 221
 LACHMANN, Renate 141, 143
 LAJČIAK, Ján 207
 LAMBL, Vilém Dušan 76
 LANDSFELD, Heřman 167
 LEFFLEROVÁ, Mime 317
 LE GOFF, Jacques 139, 142
 LEHOTZKY (LEHOCKÝ), Imre/Emerich 60, 65, 66
 LELKOVÁ, Alena 297
 LENHRADT, Karolina 172
 LENIN, Vladimír Il'jič 229, 259

LEOPOLD I. 316
 LETTRICH, Jozef 219
 LIEBIG, Justus von 318
 LIEDER, Friedrich 303, 304
 LIČKO, Karol 331
 LICHARD, Daniel 115, 193, 313
 LINDOVSKÁ, Nadežda 291, 297
 LOMBARDINI, Alexander 192
 LÓPEZ, Vincente 318
 LOVICH, Adam 43
 LUKAVSKÝ, Jaroslav 325, 326

M

MACEJOVÁ, Martina 236
 MACIEJOWSKI, Waclaw Aleksander 76
 MADVA, Franko 302
 MAGDOLENOVÁ 248
 MAGIN, Ján Baltazár 262
 MACH, Alexander 168, 202, 218
 MÁCHA, Karel Hynek 141, 152
 MAIER (rod. Schnel), Elisabeth Susanna 172
 MAIER, Jozef 172
 MAJER / MAIER, Ján Jaromír (Ivan) → MAYER, Ján Jaromír
 MAJLÁTH, József 50
 MAJSTER PAVOL Z LEVOČE 329
 MAJTHÉNYI, Valentín 37
 MAKOVICKÍ 311
 MAKOVICKÝ, Ján Drahotín 311

- MAKOVICKÝ, Peter 89
- MALATÍN, P. 248
- MALEC, Irena 153
- MALIAK, Jozef 289
- MANDELÍK, Štefan 285
- MANKOVECKÝ, Róbert 291, 294
- MANNOVÁ, Elena 148, 150
- MAO CE-TUNG 332
- MARGOČ, Juraj 181
- MÁRKI, Sándor 117, 119, 130
- MARKOVIČ, Rudolf 217
- MARKOVIČOVÁ (rod. Hurbanová), Viera 217
- MARKUŠ, Jozef 178
- MARÓTHY, Daniel 115, 150-153, 155, 157, 191
- MARTÁK, Ján 285
- MARTISSKA, Stephanus 41
- MASÁR, Vladimír 328
- MASARYK, Tomáš Garrigue 210, 316, 317, 320, 327, 328
- MASZARIK, Michael 41
- MATEJ KORVÍN 314
- MATULA, Vladimír 90, 91, 204
- MATÚŠ ČÁK TRENČIANSKY 270, 273
- MATÚŠKA, Janko 10, 270
- MATZENAUER, František Otto 267
- MAYER, Ján Jaromír 90, 91, 163, 164
- MAYER, Johann Friedrich 37
- MEČIAR, Stanislav 54, 198, 201, 218
- MEČIAR, Vladimír 329
- MEDLEN, Vladimír 176, 177
- MEDZIHRADSKÍ 311
- MEDZIHRADSKÝ, Adolf 315
- MELFERBER, Joanna 41
- MELFERBER, Joannes 41
- MENŠÍK, Jan 265
- METTERNICH, Klemens Wenzel von 123, 127
- MICKIEWICZ, Adam 76, 154
- MICSKO, Štefan 37
- MIHAL, Andrej 213
- MIHÁLJK, Nicolaus 41
- MIHÁLIK, Vojtech 176, 259
- MICHALEC, Karol 88
- MIKULA, Igor 297
- MIKULÁŠ I. 91
- MILEC, Ján 303
- MILETIĆ, Svetozar 78
- MILOVUK, Josif 75, 76
- MINÁČ, Vladimír 137, 138, 176
- MINÁRIK, I. 248
- MINICH, Daniel 161, 163, 164
- MITTERPACHER, Ludwig 37
- MODIGLIANI 181
- MOJMÍR 320
- MOJZES → MOYSES, Štefan
- MORAVEC, Jaroslav 334
- MOYSES, Štefan 10, 163, 314

MRÁZ, Andrej 136, 137, 187

MRÁZ, Fraňo 267

MRUŠKOVIČ, Pavol 255-258

MUDROCH, Ján 180

MUCHOVÁ, Jaroslava 317

MUCHOVÁ, Marie 317

MUSSOLINI, Benito 320

MUŠICKÝ 303

MÜNICHSHÖFER, Christianus 41

N

NADEŽDIN, Nikolaj Ivanovič 101

NAPOLÉON BONAPARTE 303

NĚMCOVÁ, Božena 326-328

NEUBAUER 168

NIEMIERSKI, Bolesław 276, 277

NIKOLAJEVIČ 92

NOSÁK, Bohuš 79

NOVÁK, Ľudovít 54

NOVÁK, Samuel 23

NOVOMESKÝ, Ladislav 169, 203, 204

NOVOTNÝ, Antonín 232

NOVOTNÝ, Vladimír 300, 302

NOVOTNÝ, Štefan 324, 331

O

OBETKO, Christina 41

OBETKO, Johannes 41

OBETKOVCI 41

OBRADOVIČ, Dositej 88

OBRENOVIČ, Mihailo/Michal 78, 87, 89, 91, 96-98, 11, 292

OBRENOVIČ, Milan 87, 96

OBRENOVIČ, Miloš 78, 97

OBRENOVIČOVCI 78, 87

O'CONNEL 152

OLLÍK, P. 75

ORÍŠEK, Martin 220

ORMIS, Ján Vladimír 135, 137, 142, 143, 145, 147, 155, 156

ORSZÁG, Jozef 166

OSTROLÚCKA, Adela 292, 293, 297

OSTROLÚCKA, Alžbeta 97

OSTROLÚCKY, Mikuláš 293

OSUSKÝ, Samuel Štefan 27, 203, 207-222, 227, 337, 341

OTT, Jozef 172

P

PACEK, Karol 96

PALACKÝ, František 197, 229, 234, 317, 327

PALÁRIK, Ján 60

PALKOVIČ, Juraj (ev.) 10, 19, 20, 22, 59, 250, 284

PALKOVIČ, Juraj (kat.) 250

PAPÁNEK, Juraj 73

PATAKIOVÁ, Klára 259

PAULINY-TÓTH, Viliam 115, 137, 147-149, 152, 153, 157, 162, 242, 258, 260, 303, 313

- PAVELEK, Juraj 248-251, 257
PAVLIČKO, Dmitrij 178
PAVLÍK, Ján 291
PAVÚKOVÁ, Oľga 177
PECHÁNY, Adolf 116
PETER III. 281
PETIAN, Natán 187
PETŐFI, Sándor 189, 317
PETRÍK, Ján 169, 174
PETRÍKOVÁ, Ľudmila 248
PETROVÁ-PLESKOTOVÁ, Anna 300, 308
PETZ, Leopold 44, 74
PETZVAL, Jozef Maximilián 329
PIETOR, Ambro 64
PICHLEROVÁ, Karolína 42
PICHŇA, J. 231
PÍSECKÝ, Ferdinand 166
PISCHLOVÁ, Mária/Marina 295, 297
PIŠÚT, Milan 220, 249
PLATNER, Ewa 317
PLECH, Ján 310
PODHRADSKÝ, Jozef 115
PODMANICKÍ 43
POGODIN, Michail Petrovič 69, 76
POHRONSKÝ, August 145
POLÁK, Roman 292, 298, 299
POLÁKOVÁ, Rebeka 298
POLÁKOVÁ, Š. 248
POLTZER, Michael 41
POPOVIĆ, Đorđe/Djordje 78
POSPÍŠIL, Jan Hostivít 252, 304
POSPÍŠIL, Jaroslav 304
POSPÍŠIL, Jozef 199, 211
POSPÍŠILOVÁ, Marie/Mária 179, 275, 292, 294, 296, 304, 305
PRANDTAUER, Jakob 318
PRAŽÁK, Albert 264, 272, 273
PRESL, Josef Svatopluk 76, 303
PREŠEREN, France 330
PRÉVERT 180
PRIBINA 150, 320, 327, 329
PROBSTNER, Andrej 285
PROCHÁZKOVÁ, Barbora Milada 305
PROCHÁZKOVÁ (rod. Štúrová), Kornélia 234
PRÓNAY, Alexander 44
PRÓNAY, János 57, 251
PROTIĆ, Miloslav 92
PRUŽINSKÝ, Mikuláš 321
PUŠKIN, Alexander Sergejevič 141, 152
R
RADIČEVIĆ, Branko 87
RADLINSKÝ, Andrej 145, 151, 212, 313
RADVANSZKY, Anton 47
RAJAČIĆ, Josif 78, 86
RAJEVSKIJ, Michail Fiodorovič 90-98
RAJSKÁ, Bohuslava 308

RÁKÓCZI, František I. 317

RAMÓN Y CAJAL, Santiago 318

RAPANT, Daniel 54, 220

RÁRUS, Michal 313

RASTISLAV 150

RAŠÍN, Alois 347

RAUPACH, Ernest 284

RÁZUS, Martin 213

REŠETKA, Michal 307, 308

REUSS, Samuel 224, 310

RÉVAY, Ján 66

RÉVAY, Juraj 66

RÉVAYOVCI 64, 68

REZNÍK, Jaroslav 239, 248

RIBAY, Juraj 224

RIEGER, František Ladislav 76, 229

RIGELMAN, Nikolaj Arkadijevič 76

ROJAS Y SPINOLA, Christobal 48

ROSALES, Eduardo 218

ROSENBAUM, Karol 246, 249

ROTH, Róbert 279, 299

ROY, August 281

ROY, Vladimír 219

ROYOVÁ 219

ROZKOŠ, Marek 294

ROŽNAY, Samuel 250

RUDNAY, Alexander 267

RUMY, Karol 37

RUTTKAY, Karol 24

RYBÁRIK, Andrej 168

RYBECKÝ, Milan 224

Ř

ŘEHÁK, Ivan 331

S

SALAY, Ivan 233

SANDVOS, Johann Friedrich 38

SARVAŠ, Juraj 178, 291, 293

SASINEK, František Vítězoslav 314

SEIFERT, Jaroslav 167

SEDLÁK, Imrich 177, 239, 240, 248, 249,
257-260, 337, 341

SEKERA 254

SCHINKEL, Karl Friedrich 318

SCHMALL 38

SCHÖNHERR, J. 226

SCHRÖEROVÁ, Mária 292

SCHRÖDINGER, Erwin 332

SCHURMANN, Ivan 325

SCHUSTER, Rudolf 179

SIEMENS, Werner von 318

SKLENÁR, Juraj 73

SLÁDKOVIČ, Andrej 18, 77, 187, 208,
214, 250, 252, 263, 269, 270, 273, 281,
282, 295, 298, 314

SMETANA, Bedřich 320, 326

SMOLEŘ, Ernest 77

SMREK (ČIETEK), Ján 254

SOJKOVÁ, Zdenka 179
SOPIAK, Dušan 328
SREZNEVSKIJ, Izmail Ivanovič 76
SRŠEŇ, Lubomír 305
STALIN, Josif Vissarionovič 269, 320
STAMATOVIĆ, Pavle 92
STEIER, Lajos 115, 116, 119, 121-124,
126-130, 336, 340
STODOLA, Emil 219
STRAMMER, J. 302
STRATIMIROVIĆ, Stevan 88
STRASZOVETZ, Joannes 41
STRAZSOVETZ, Carolus 41
STRNAD, Ivan 325, 328
STROMSZKY, František 21
STROSSMAYER, Josip 187
STUDENÝ 180
STUDJNKA, Constantinus 41
STUDJNKA, Rudolphus 41
SULLY, Maximilien de Béthune 318
SVĀTOBOJ 270
SVĀTOPLUK 117, 320
SVETKO, Štefan 233
SVETZ, Michael 41
SZALAY, Gejza 231
SZEKFŰ, Gyula 117-119, 121, 125, 126, 130
SZINNYEI, József 117
SZUMRÁK, Pavel 211
SZONTÁG, Pavel 211

Š
ŠAFÁRIK, Janko 97
ŠAFÁRIK, Pavol Jozef 71, 74, 95, 199,
203, 206, 248, 250-252, 303, 329
ŠALDA, František Xaver 153
ŠIKULA, Vincent 254
ŠÍPKA, Samuel 287
ŠKORUPA, Milan 170, 171
ŠKULTÉTY, August Horislav 55, 277, 303
ŠKULTÉTY, Jozef 54, 55, 165, 95-197,
227
Sv. ŠTEFAN (uhorský kráľ) 46, 314
ŠTEFÁNEK, Anton 264
ŠTEFÁNIK, Milan Rastislav 166, 199,
203, 206, 207, 209, 218, 317, 320, 327-
329
ŠTEFANOVIČ, Samuel Dobroslav 137
ŠTĚCH, Karel 325
ŠTELLER, Ferdinand 212
ŠTEPKA, Stanislav 291
ŠTEVČEK, Pavol 177
ŠTÚR, Anton 272
ŠTÚR, Dionýz 228, 242, 272, 329
ŠTÚR, Ján 52, 94, 209, 226, 234
ŠTÚR, Karol (brat Ľ. Štúra) 21, 26, 88,
90, 91, 161, 165, 170-173, 177, 250, 258
ŠTÚR, Karol (JUDr. – synovec Ľ. Štúra)
209
ŠTÚR, Samuel (ml.) 51, 52, 94, 240, 281-
283, 311
ŠTÚR, Samuel (st.) 9, 39, 40, 42, 51, 52,
147, 197, 223, 240, 241, 335, 339

- ŠTÚROVÁ (rod. Michalcová), Anna 147
- ŠTÚROVÁ (rod. Klonkayová), Rozália 311
- ŠTÚROVÁ (rod. Emreszová), Rozina 165
- ŠTÚROVCI 12, 33, 39, 39, 51, 209, 210, 223, 241, 311
- ŠUFLIARSKY, Ján 230
- ŠUJANSKÝ, František 314
- ŠULEK, Ľudovít 281, 282
- ŠULLA, Pavel 168, 169, 172, 174
- T**
- TABLIC, Bohuslav 250
- TAJOVSKÝ GREGOR, Jozef 291-293
- TARANENKOVÁ, Ivana 138, 140
- THAER, Albrecht Daniel 318
- THÉBUSZ, János 116
- TIMON, Samuel 73
- TIRTS, Rezső 116
- TISO, Jozef 150, 166, 200, 201, 213, 216, 217, 316, 320, 330
- TISZA, István 121
- TKÁČ, Marián 328, 329
- TOMÁŠIK, Samo 224, 250
- TÓTH, Július 328
- TRANOVSKÝ, Juraj 207, 212, 219
- TRUHLÍKOVÁ-SPĚVÁKOVÁ, Jarmila 324
- TRÚCHLY-SYTNIAISKY, Andrej 152
- TURCEROVÁ-DEVEČKOVÁ, Helena 116, 272
- TVRDÝ, Juraj 187
- TYL, Jan Branibir 305, 306
- U**
- UČNÍKOVÁ, Danuta 301
- UHLIARIK, Matúš 296
- V**
- VACULÍK, Karol 302
- VAJANSKÝ → HURBAN-VAJANSKÝ, Svetožár
- VALEHRACHOVÁ-MATULAYOVÁ, Margita 273
- VARSÍK, Branislav 219
- VELÁZQUEZ, Diego Rodriguez de Silva y 318
- VERDI, Giuseppe 318
- VEŠTÍK, Ján 173
- VIKTOR EMANUEL III. 320
- VLČEK, Jaroslav 150, 191, 192, 264, 276
- VLČEK, Jozef 322, 323
- VRAZ, Stanko 141, 152
- VRCHOVSKÝ, Alexander Boleslavín 75, 76
- VYVÍJALOVÁ, Mária 55, 223
- W**
- WAGNER, Ladislav 267
- WAGNER, Vladimír 171
- WAGNER, Otto 332
- WAGNER-JAUREGG, Julius 332
- WASCHOWSZKY, Ferdinand 38, 42

WÄCHTER, Johann 42

ŽIŽKA Z TROCNOVA, Jan 321, 325

Z

ZÁBORSKÝ, Jonáš 83, 289, 290

ZÁBORSKÝ, Jozef 211

ZÁTURECKÝ, Adolf Peter 267

ZÁVODNÍK, Štefan 187

ZAY, Albert 51, 52

ZAY, Imrich 34-40, 40, 43, 46, 47

ZAY, Karol 19-21, 24, 25, 33, 34, 37-39,
40, 43, 44, 45, 49, 51, 59, 225, 284, 294,
335, 339

ZAY, Peter 34-36, 46

ZAY, Žigmund 36, 38

ZAYOVÁ, Charlotta 45

ZAYOVÁ (rod. Kališová), Lujza Amália
34,

ZAYOVÁ (rod. Kališová), Mária Alžbeta
36, 38, 0, 42

ZAYOVCI 12, 33, 36, 36, 38, 39, 43, 51,
52, 335, 339

ZOCH, Ctiboch 21, 22, 58, 75, 143, 162,
171, 225

ZOCH, Ivan Branislav 209, 210

ZOCH, Pavol 170-172

ZOCH, Samuel 166, 210

ZOCHOVCI 209

ZRÍNYI (ZRÍNSKY), Mikuláš 267

Ž

ŽIŠKA, Kamil 291, 296

ŽIVANOVIĆ 92

SKRATKY

AMLŠ = Slovenské národné múzeum – Archív Múzea Ľudovíta Štúra

ASNM = Archív Slovenského národného múzea

AVU = Akadémia výtvarných umení

c. k. = cisársko-kráľovský

cm = centimeter

č. kat. = katalógové číslo

ČSR = Československá republika

Dom ČSSP = Dom československo-sovietskeho priateľstva

ECAV = Evanjelická cirkev augsburského vyznania

ev. = evanjelický

ev. a. v. = evanjelický augsburského vyznania

FF UKF = Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa

FŠŠO = fond Samuel Štefan Osuský

graj. str. = grajciare (v striebornej mene)

inv. č. = inventárne číslo

Kč / Kčs = koruna československá

Ks = koruna slovenská

KÚŠPSaOP = Krajský ústav štátnej pamiatkovej starostlivosti a ochrany prírody

LG PMB = Liptovská galéria Petra Michala Bohúňa

LMS = Letopis Matice slovenskej

LM SNK = Literárne múzeum Slovenskej národnej knižnice

MK-SNM = Muzeologický kabinet Slovenského národného múzea

MNV / MsNV = miestny / mestský národný výbor

MOL = Magyar Országos Levéltár

MOMS = miestny odbor Matice slovenskej

MOR = miestna osvetová rada

MSS = Muzeálna slovenská spoločnosť

Múzeum SRR = Múzeum Slovenskej republiky rád

n. p. = národný podnik

nepag. = nepaginované, nestránkované

ObNÚ = (fond) obvodný notársky úrad

ONV = okresný národný výbor

pozn. a. = poznámka autora

r. = rok, (v) roku

roč. = ročník

sign. = signatúra

SM = Slovenské múzeum

SND = Slovenské národné divadlo

SNG = Slovenská národná galéria Bratislava

SNK = Slovenská národná knižnica

SNK-LA = Slovenská národná knižnica – Literárny archív

SNK-LM = Slovenská národná knižnica – Literárne múzeum

SNLM Matice slovenskej = Slovenské národné literárne múzeum Matice slovenskej

SNM = Slovenské národné múzeum

SNM-EM = Slovenské národné múzeum – Etnografické múzeum

SNR = Slovenská národná rada

SSR = Slovenská socialistická republika

SVKL = Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry

SVM = Slovenské vlastivedné múzeum

ŠES = Štúrova evanjelická spoločnosť

Tab. = tabuľka

TU = Technická univerzita

úč. spol. = účastinná spoločnosť

ÚV KSČ / KSS = Ústredný výbor Komunistickej strany Československa / Slovenska

VM = Východoslovenské múzeum

VŠVU = Vysoká škola výtvarných umení

zl. = zlatý, zlatka

zl. r. č. = zlatý rýnskeho čísla

AUTORI

PhDr. Marcela Bednárová, PhD. je vedeckou pracovníčkou Historického ústavu SAV. Predmetom jej výskumu sú slovanské národné hnutia v habsburskej monarchii, pričom sa špecializuje na interpretáciu a analýzu národnoidentifikačných symbolov a nacionálnych mýtov. Je autorkou viacerých odborných štúdií a vedeckej monografie *Symboly a mýty chorvátskeho národného hnutia. Fenomén ilyrizmu* (2012).

Mgr. Juliana Beňová – teatrologička, historička, lingvistka. Pracovala ako odborná asistentka na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, kde viedla semináre zo všeobecnej lingvistiky a jazykovej kultúry. V rokoch 2001 – 2005 pôsobila ako lektorka slovenského jazyka a kultúry na Sliezskej univerzite v Katoviciach a v rokoch 2006 – 2012 v rovnakej funkcii na Univerzite v Belehrade, na Katedre slavistiky. Od roku 2012 pracuje v Divadelnom ústave v Bratislave, kde je vedúcou Centra výskumu divadla. Vo svojej vedeckej práci sa orientuje na výskum dejín slovenského profesionálneho divadla a na osobnosti slovenského divadelníctva. Ako autorka sa podpísala pod mnohé odborné štúdie venované súčasnej slovenskej a slovanskej dráme i divadlu, píše recenzie a prekladá z poľštiny a zo srbčiny.

Mgr. Katarína Beňová, PhD. pôsobí ako odborná asistentka na Katedre dejín výtvarného umenia Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave a ako kurátorka zbierky Umenia 19. storočia v Slovenskej národnej galérii. Najvýznamnejšie publikácie: *Ján Rombauer (1782 – 1849). Levoča – Petrohrad – Prešov* (2009); *Barónka* (2011); *Konrád Švestka* (spolu s Katarínou Chmelinovou, 2013); *Biedermeier* (2015) a mnohé ďalšie.

József Demmel, PhD. je vedeckým pracovníkom Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku, ktorý sídli v Békešskej Čabe. Špecializuje sa na proces formovania národov v 19. storočí v kontexte Uhorska, s dôrazom na slovensko-maďarské vzťahy. Je autorom publikácií „... egész Szlovákia elfért egy tutajon...» *Tanulmányok a szlovák történelemről a 19. századi Magyarországon* (2009); *A szlovák nemzet születése*.

Ludovít Štúr és a szlovák társadalom a 19. századi Magyarországon (2011); *Pánszlávok a kastélyban. Justh József Turóc megyei alispán és a szlováknyelvű magyar nemesség elfeledett története* (2014) a editorom výberu z prác Ľudovíta Štúra, Bélu Grünwalda a Michala Mudroňa.

Mgr. Sylvia Hrdlovičová pracuje ako kurátorka v SNM-Múzeu Ľudovíta Štúra od r. 1997, odborne spracúva zbierkové fondy múzea. Je spoluautorkou monografie *Dejiny Modry* (2006) a autorkou viacerých odborných článkov v zborníkoch a časopisoch so štúrovskou problematikou a témou modranskej fajansy. Podieľa sa na príprave výstav SNM-Múzea Ľudovíta Štúra. Medzi autorské výstavy so štúrovskou témou patria Hrob Ľudovíta Štúra v historickej pamäti národa a Karol Štúr – život a dielo.

Mgr. Ľuboš Kačírek, PhD., absolvoval FiF UK Bratislave odbor história – slovenský jazyk a literatúra. Pôsobí ako odborný asistent na Katedre etnológie a muzeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Vo vedeckej a pedagogickej činnosti sa zameriava na slovenské dejiny v moderných dejinách, dejiny múzejníctva na Slovensku, muzeológiu a ochranu kultúrneho dedičstva, je autorom mnohých odborných štúdií, spoluautor gymnaziálnej i vysokoškolskej učebnice.

Karol Kantek študoval dejiny umenia, v súčasnosti je na dôchodku. Ako neprofesionálny historik sa venuje dejinám malokarpatského regiónu, je autorom viacerých odborných štúdií a spoluautorom knižných publikácií (*Uhorská rapsódia alebo príbeh osvietenca Jozefa Hajnóczyho*, spolu s Evou Kowalskou, 2008).

PhDr. Daniela Kodajová, PhD. je vedecká pracovníčka Historického ústavu SAV v Bratislave v oddelení dejín 19. storočia. Venuje sa problematike nacionalizmu, fenoménu národných slávností, národného hrdinu, národného príbehu, ženského hnutia. Je autorkou početných vedeckých štúdií a spoluautorkou kolektívnych monografií *Na ceste k modernej žene. Kapitoly z dejín rodových vzťahov na Slovensku* (2011), *Revolúcia 1848/49 v historickej pamäti* (2012); „*Výjdeme v noci vo fackľovom sprievode a rozsvietime svet*“. *Integračný a mobilizačný význam slávností v živote spoločnosti* (2012). Je spoluautorkou dvoch sád gymnaziálnych učebníc dejepisu.

Mgr. Martin Miti Kováč (1980) je absolventom odboru archívnic-tva a pomocných vied historických na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. V minulosti pôsobil ako archivár na Generálnom

biskupskom úrade Evanjelickej cirkvi augsburského vyznania na Slovensku (ďalej ECAV). Spolupodielal sa na založení Ústredného archívu ECAV a v rokoch 2006 – 2007 pôsobil ako jeho vedúci. V súčasnosti pôsobí ako archivár Cirkevného zboru ECAV Bratislava Legionárska a tiež ako archivár Bratislavského seniorátu ECAV. Je členom Archivnej rady ECAV. Zaoberá sa dejinami evanjelickej cirkvi v Uhorsku v 19. storočí a osobnosťami, ktoré v nej v tomto období pôsobili. Je autorom niekoľkých štúdií a mnohých populárno-vedných článkov, ako aj autorom publikácie *Štúrovci ako ste ich nepoznali* (2012) .

PhDr. Eva Kowalská, DrSc. pôsobí v Historickom ústave SAV, venuje sa výskumu dejín kultúry, evanjelickej cirkvi, dejín školstva a miest. Ťažisko jej výskumu leží v období raného novoveku. Je autorkou 5 knižných monografií a vyše 130 vedeckých štúdií a knižných kapitol. Jej posledne vydaná publikácia má názov *Na ďalekých cestách v cudzích krajinách. Sociálny, kultúrny a politický rozmer konfesijného exilu v 17. storočí* (2014).

Mgr. Alica Kurhajcová, PhD. – odborná asistentka na Katedre histórie Filozofickej fakulty Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici. Špecializuje sa na kultúrohistorické fenomény v mestách Uhorska v období dualizmu – na nástroje utvárajúce historickú (národnú) pamäť a kolektívnu národnú identitu (svetské oslavy, rituály, symboly, pomníky, urbanonymá). Svoje výskumné zameranie rozširuje v poslednom období o reflexiu historických obrazov vybraných osobností a javov v národných historiografiách.

Mgr. Peter Macho, PhD. je vedeckým pracovníkom Historického ústavu SAV. Venuje sa dejinám 19. a 20. storočia, pričom sa špecializuje na výskum historickej pamäti, kolektívnych identít a národnej symboliky (najmä fenomén národného hrdinu). Je autorom a spoluautorom viacerých odborných i popularizačných publikácií (*Milan Rastislav Štefánik v hlavách a v srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti* /2011/, *Revolúcia 1848/49 a historická pamäť* /2012/, *Mýty naše slovenské*, 2. vyd. /2013/).

Mgr. Marcel Martinkovič, PhD. je vedecko-pedagogickým pracovníkom na Katedre politológie Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity v Trnave. Špecializuje sa na výskum a problematiku vývoja slovenského politického myslenia a nacionalizmu najmä v 19. storočí. Paralelne sa venuje otázkam komparácie politických systémov najmä v súvislosti s transformačnými a demokratizačnými procesmi. Je autorom viacerých štúdií, monografie *Politické myslenie Novej školy: občiansko-národný*

program Slovenských novín a spoluautorom kolektívnej monografie *Idey a vývoj slovenského národotvorného myslenia v 19. storočí*.

PhDr. Adelaida Mezeiová absolvovala vysokoškolské štúdium na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (odbor slovenský jazyk a literatúra – história). Pacuje ako stredoškolská profesorka na Gymnáziu na Metodovej ul. v Bratislave a zároveň v Ústave slovenskej literatúry SAV ako výkonná redaktorka časopisu *Slovenská literatúra*. V súčasnosti pripravuje dizertačnú prácu o reflexii svetových výstav v slovenskom prostredí.

PhDr. Beáta Mihalkovičová – od r. 1987 sa venuje prezentácii osobnosti Ľudovíta Štúra ako zamestnankyňa SNM-Múzea Ľ. Štúra v Modre. Bola autorkou druhej, dočasnej expozície múzea s názvom Ľudovít Štúr - od štúdia k činom (2007 – 2015), vydala popularizačnú publikáciu *Ľudovít Štúr; život a pamätné miesta* (2014) a v súčasnosti ako kurátorka pripravuje novú expozíciu múzea s názvom Ľudovít Štúr a moderné Slovensko.

Mgr. Jana Pácalová, PhD. pracuje v Ústave slovenskej literatúry SAV. Venuje sa výskumu slovenskej literatúry 19. storočia s ťažiskom v slovenskom romantizme. Je autorkou monografie *Metamorfózy rozprávky (od Jána Kollára po Pavla Dobšinského)* (2010), editorkou antológie *Slovenské rozprávky (1845 – 1883)* (2012) a diela Sama Chalupku *Básne a starožitnosti* (2014). Edične sa zameriava na sprístupňovanie málo známych alebo dosiaľ nepublikovaných textov z rukopisov (*K prameňom slovenských rozprávok. Codexy tisovské*; 2015).

Ing. Zbyšek Šustek, CSc. pracuje v Ústave zoológie SAV, je predsedom Slovenskej numizmatickej spoločnosti pri SAV – entomológ (176 prác) a numizmatik so zameraním na strednú a východnú Európu (312 prác, recenzií a príspevkov v dennej tlači, 1 trvalá expozícia, 5 dočasných výstav). Hlavné publikácie: *Kronika peňazí na Slovensku* (2009), *Menové vzostupy a pády* (2009), *Platidlá na Slovensku / Money in Slovakia* (2011). Redaktor časopisu *Numizmatika*, člen redakčnej rady *Buletinul Societății Numismatice Române*, člen numizmatických spoločností v Rumunsku, Maďarsku a Bielorusku, Pôsobil v troch komisiách Národnej banky Slovenska.

Peter Macho / Daniela Kodajová a kol.

EUDOVÍT ŠTÚR NA HRANICI DVOCH VEKOV

Obrazová příloha

Peter Macho / Daniela Kodajová a kol.

EUDOVÍT ŠTÚR NA HRANICI DVOCH VEKOV

Rodný dom Ľudovíta Štúra v Uhrovci

(Zdroj: Wikipédia).

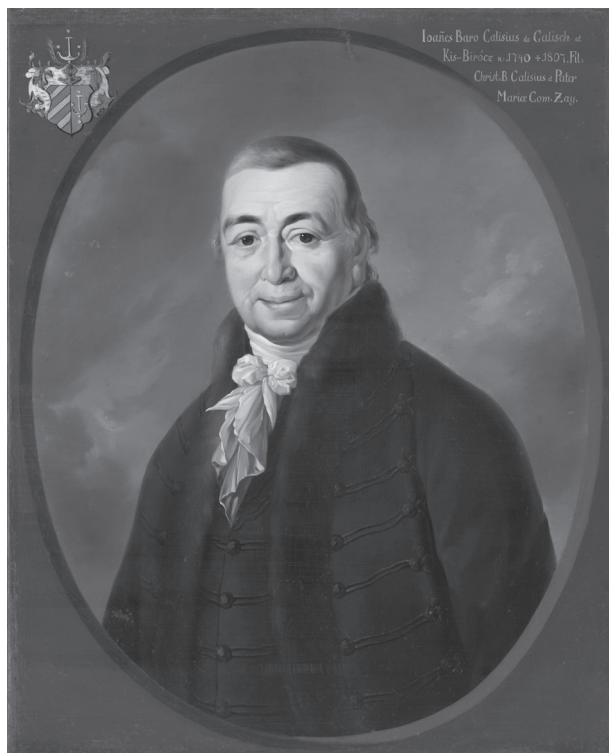
Emreszovský dom v Modre, miesto úmrtia Ľudovíta Štúra, dnešné sídlo Múzea Ľudovíta Štúra

Zdroj: Wikipédia

Portrét Petra Zayho.

(Zdroj: SNM – Múzeum Bojnice.)

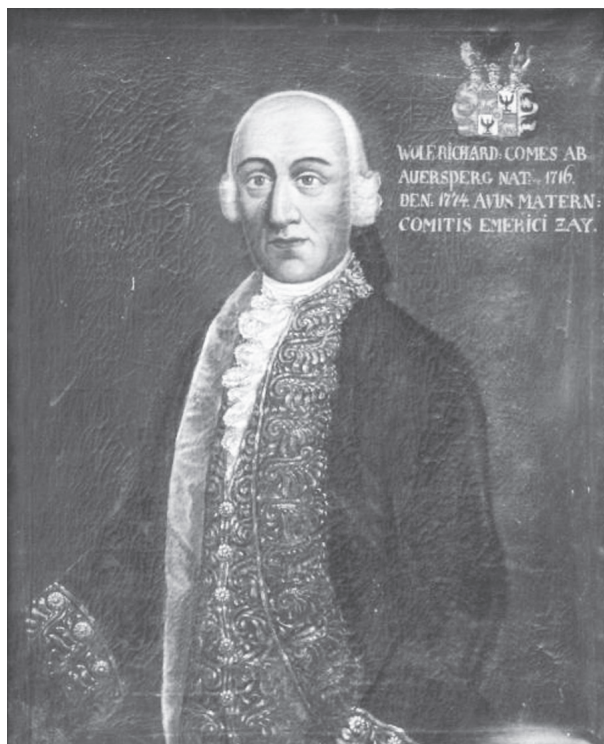

Portrét baróna Johanna Calisia, otca Mária Alžbety Zayovej a starého otca Karola Zayho.

(Zdroj: SNM - Múzeum Bojnice, evid. č. XI-0084.)

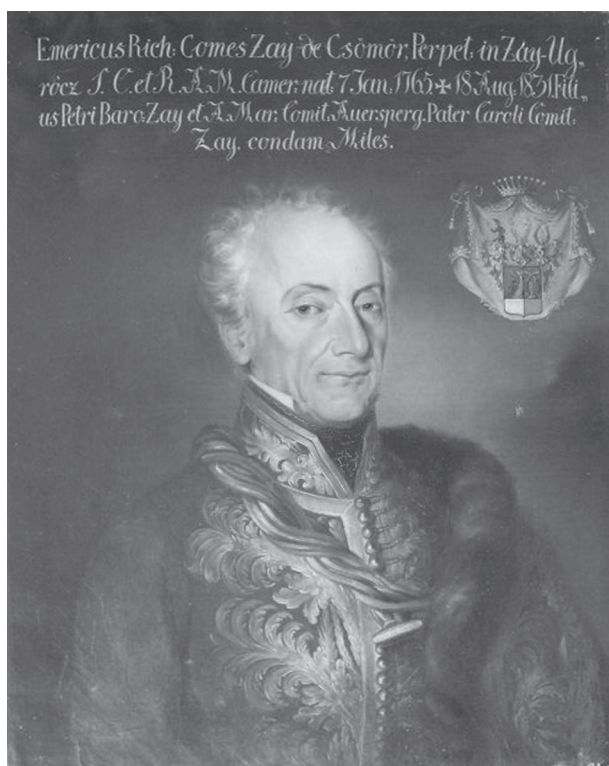
Portrét ríšskeho grófa
Wolfganga Richarda Auersperga,
druhého svokra Petra Zayho.

(Zdroj: SNM - Múzeum Bojnice,
evid. č. XI-0151.)

Portrét baróna (neskôr grófa)
Imricha Richarda Zayho
v pokročilom veku.

(Zdroj: SNM - Múzeum Bojnice,
evid. č. XI-0090.)

Dobový pohľad na (Zay) Uhrovec.

(Zdroj: Zdroj: SNM - Múzeum Bojnice, evid. č. XI-0207.)

Friedrich Amerling:
Portrét Márie Zayovej.

(Zdroj: SNM – Múzeum Bojnice,
evid. č. XI-0006.)

Portrét grófa Karola Zayho.

(Zdroj: Wikipédia.)

Portrét Jovana Boškovića
z mladosti
(Zdroj: internet)

Portrét Jovana Boškovića
z doby pôsobenia na Vysokej škole
v Belehrade
(Zdroj: internet)

Reálne gymnázium v Svilaňci
(dobová pohľadnica)

Súčasný stav starej školy v Bobove
(foto: Karol Kantek)

Biskup Samuel Štefan Osuský,
predseda Štúrovej evanjelickej
spoločnosti

(Zdroj: Wikipédia)

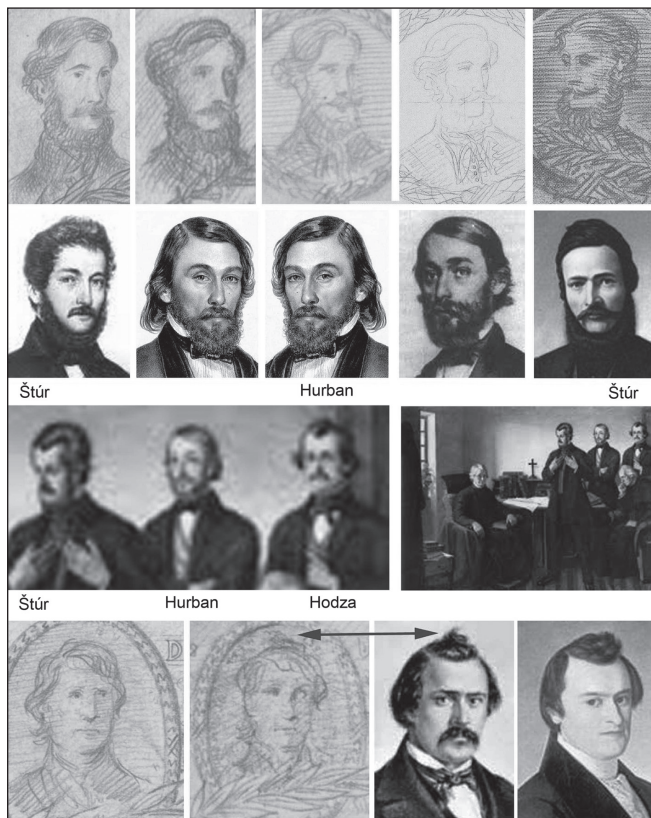
Pôvodný náhrobný pomník
Ludovíta Štúra z roku 1872
na modranskom cintoríne
(dobová pohľadnica)

Novšia úprava
Štúrovho hrobu v Modre
so sochou Slovenská jar,
akademický sochár Jozef Kostka.

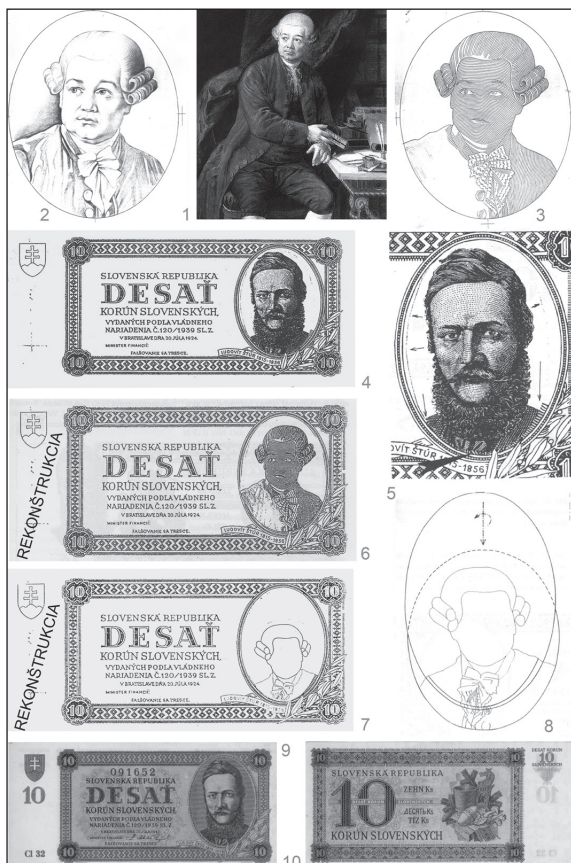

Alternatívne návrhy Martina Benku
na 10- a 20-korunové bankovky
z počiatku 40. rokov 20. storočia
(Podľa Šusteka 1994
a Longauera - Oláhovej 2008)

Zväčšené náčrty portrétov
z Benkových návrhov
na 10- a 20-korunáčky a ich
porovnanie s dobovými portrétmi
L. Štúra, J. M. Hurbana (hore)
a M. M. Hodžu (dole).

Postupnosť úprav návrhu
10-korunáčky vzoru 1944
(Adam František Kollár,
Ľudovít Štúr).

Portrét Ľ. Štúra na návrhoch
kovových a papierových platidiel
zo 60. až 80. rokov 20. storočia
(1 – Albín Brnuvovský, ideálny návrh
3-korunáčky z roku 1966).

Portrét Ľ. Štúra na návrhoch
50-korunáčky zo súťaží zo
70. rokov 20. storočia a jeden
z návrhov na československú
500-korunáčku zo súťaže
z februára 1991.

Návrhy na československú 500-korunáčku zo súťaže z februára 1991 (Jozef Bubák, Robert Brun) a návrhy z užšej súťaže z roku 1992 (Robert Brun, Ivan Strnad, Jozef Bubák).

Sadrové modely návrhov na striebornú zberateľskú 10-eurovú mincu k 200. výročiu narodenia L. Štúra (1 – Ivan Řehák, 3. cena, Karol Ličko, 2. cena, Štefan Novotný, 1. cena).

Tíheto znakov zfalssovníci a následníci
na osem rokov rozdlžiť mohúcim za-
lárstvom sa trescu.

1

Tíheto znakov zfalssovníci a následníci na petnást
rokov rozdlžiť mohúcim žalárstvom sa trescu.

2

Jeden zlaty.
Dva zlaty.
Pet zlaty.
Deszat zlaty.
Sztó zlaty.

É jegyek hamisítói a utózatok nyolc
évre terjedhető börtömbüntetéssel büntet-
tetek.

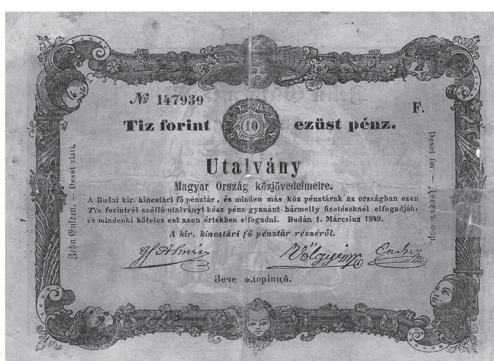
Die Fälschörer und Nachahmer dieser Noten
werden mit Zinsen für je acht Jahren bestraft.

Tíheto znakov zfalssovníci a následníci
na osem rokov rozdlžiť mohúcim za-
lárstvom sa trescu.

Ötök éveddelhöz tartozó börtönbüntetés
kamatot az utózatok, továbbá az
össen gediimb.

Παλιφιαντορς ΗΙΓΑΝΟΡ ΑΝΤΙΟΡΑ ΕΝ
ΑΡΙΣΤΕ ΔΕ ΧΥΤΕ ΑΝΤΙ ΕΙΣ ΠΙΣΤΙΝ.

3

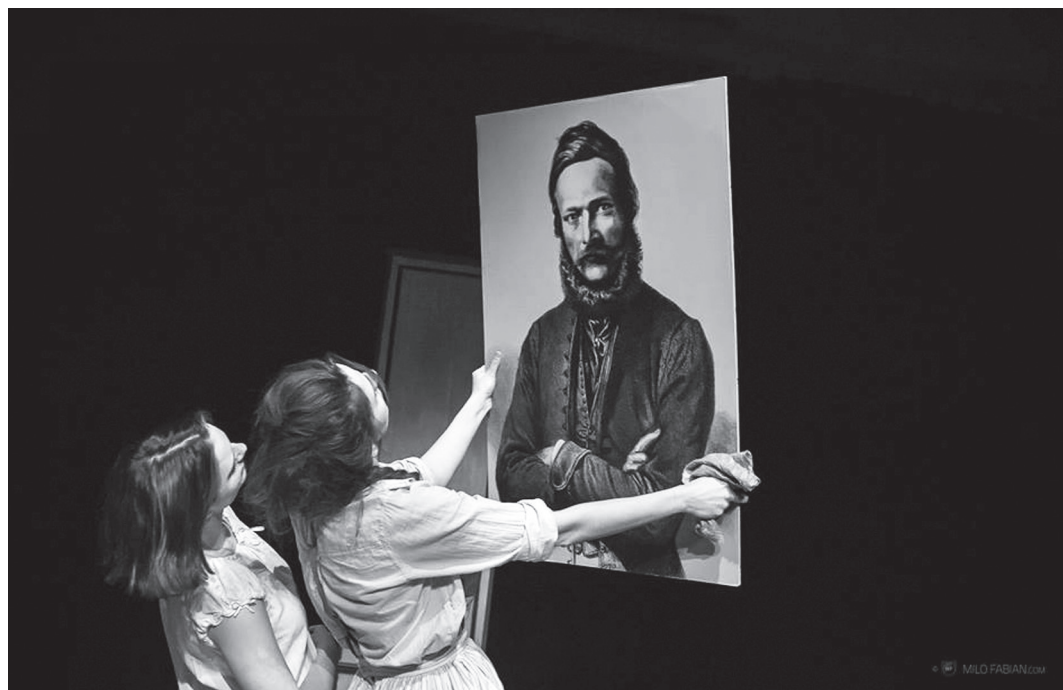

4

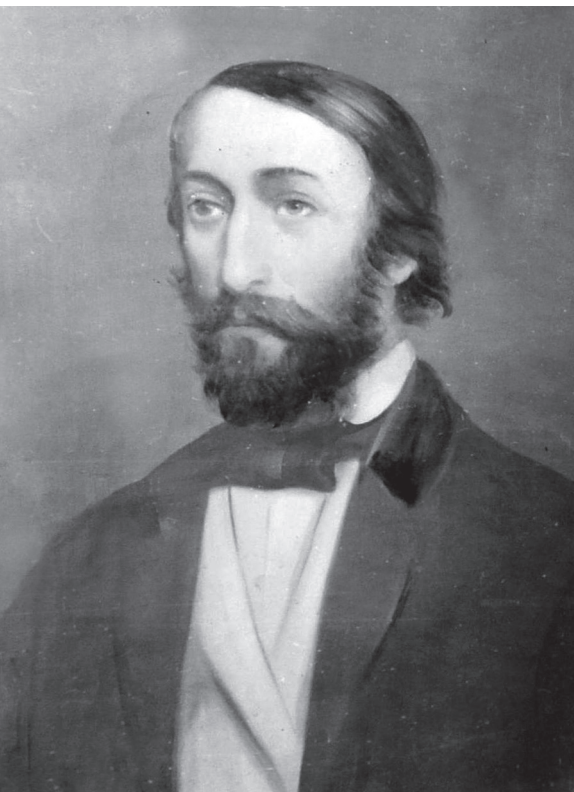
Šest krajcarů.
Deset krajcarů.
Jeden Zlati.
Dwa Zlati.
Pet zlati.
Deset zlati.
Sto zlati.
Tisíc zlati.

5

Použitie alebo reflexie štúrovského pravopisu na uhorských papierových platidlách z rokov 1948 a 1849.

Scéna z divadelnej hry Jany Juráňovej Misky strieborné, nádoby výborné (Bratislava, Štúdio 12)

Novoobjavený portrét Jozefa Miloslava Hurbana.
(Zdroj: Maďarská národní galéria Budapešť)

Portrét Jozefa Miloslava Hurbana od rakúskeho
maliara Johanna Bossa.
(Zdroj: SNM - Historické múzeum.)

Portrét Ľudovíta Štúra od Jozefa Božetecha Klemensa.

(Zdroj: SNM – Historické múzeum.)

Akademický sochár Fraňo Štefanko: Ludevít Štúr, 1956, dielo vytvorené pri príležitosti 100. výročia smrti, v majetku Historického ústavu SAV.

Dar rodičov zosnulej Mgr. Petry Rybárovej, PhD. jej materskému pracovisku.

Peter Macho / Daniela Kodajová a kol.

ĽUDOVÍT ŠTÚR NA HRANICI DVOCH VEKOV
Život, dielo a doba verzus historická pamäť

© Historický ústav SAV

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

© Autorský kolektív: Marcela Bednárová, Juliana Beňová, Katarína Beňová, Demmel József, Sylvia Hrdlovičová, Ľuboš Kačírek, Karol Kantek, Daniela Kodajová, Martin Kováč, Eva Kowalská, Alica Kurhajcová, Peter Macho, Marcel Martinkovič, Adelaida Mezeiová, Beáta Mihalkovičová, Jana Pácalová, Zbyšek Šustek

Recenzenti:

Mgr. Dana Hučková, CSc.

Doc. Mgr. Peter Šoltés, PhD.

Jazyková redakcia: Peter Macho

© Typografia a pre-press: Peter Rašla

VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 2015

Poradové číslo: 4138

ISBN 978-80-224-1454-8

ISBN: 978-80-224-1454-8

